2.nodevums

Bērniem ar uzvedības vai atkarību problēmām vai to attīstības risku un viņu ģimenēm ārvalstīs pieejamie pakalpojumi un atbalsts

Saskaņā ar Bērnu aizsardzības centra un SIA "Projektu un kvalitātes vadība" 2024. gada 8. jūlijā noslēgto līgumu Nr. 4.2-4/81 par atbalsta sistēmas un pakalpojumu pieejamības izvērtējumu bērniem ar uzvedības vai atkarību problēmām vai to attīstības risku un viņu ģimenēm

Eiropas Sociālā fonda Plus līdzfinansētā projekta Nr. 4.3.6.5/1/24/I/001 "Atbalsta pasākumi bērniem ar uzvedības un atkarību problēmām un to ģimenēm" ietvaros

Pasūtītās Bērnu aizsardzības centrs
Izpildītājs SIA "Projektu un kvalitātes vadība"

2025. gada 15. septembris

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

SATURS

LIETOTIE SAĪSINĀJUMI....4
IEVADS....8
METODOLOĢIJA....8
1. ATBALSTS UN PAKALPOJUMI BĒRNIEM UN ĢIMENĒM AR BĒRNIEM ĪRIJĀ....10
1.1. PRIMĀRAIS PREVENCES LĪMENIS....10
1.1.1. Ģimenes resursu centru programma....10
1.1.2. Īrijas tiešsaistes jauniešu informācijas un atbalsta platforma SpunOut.ie....26
1.1.3. Sociālā, personīgā un veselības izglītības programma – SPHE....36
1.1.4. Foróige jauniešu klubi....52
1.2. SEKUNDĀRAIS PREVENCES LĪMENIS....74
1.2.1. Ģimeņu stiprināšanas programma – SFP....74
1.2.2. Vecāku un bērnu kopīga virzība uz pārmaiņām - M-PACT....81
1.2.3. Gardas jauniešu novirzīšanas projekti – GYDPs....93
1.3. TERCIĀRAIS PREVENCES LĪMENIS....106
1.3.1. Radošas kopienas alternatīvas – CCA....106
1.3.2. Atkarību ārstēšanas pakalpojums jauniešiem – SASSY....117
1.3.3. Nacionālā jauniešu iespēju programma – Youthreach....136
1.3.4. Le Chéile mentorprogramma un jaunatnes tieslietu atbalsta dienests....148
2. ATBALSTS UN PAKALPOJUMI BĒRNIEM UN ĢIMENĒM AR BĒRNIEM KANĀDĀ....161
2.1. PRIMĀRAIS PREVENCES LĪMENIS....161
2.1.1. Kanādas lielie brāļi lielās māsas – BBBS....161
2.1.2. Bērnu palīdzības tālrunis – KHP....169
2.1.3. Ceturtais R: Jauniešu veselīgu attiecību stratēģijas – 4R....186
2.1.4. Kanādas Zēnu un meiteņu klubi – BGC....204
2.2. SEKUNDĀRAIS PREVENCES LĪMENIS....225
2.2.1. Apstājies tagad un plāno - SNAP®....225
2.2.2. Foundry jauniešu centri....233
2.2.3. Veicinot alternatīvas domāšanas stratēģijas – PATHS....249
2.2.4. Jaunatnes atbalsta darbinieku programma – YOW....267
2.3. TERCIĀRAIS PREVENCES LĪMENIS....277
2.3.1. Jauniešu tiesiskuma komitejas – YJC....277

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

2.3.2. Pine River institūts – PRI....293
2.3.3. Specializēta uzvedības intervences programma – BIP....310
2.3.4. Riska akadēmija - Venture Academy....314
3. ATBALSTS UN PAKALPOJUMI BĒRNIEM UN ĢIMENĒM AR BĒRNIEM ANGLIJĀ....319
3.1. PRIMĀRAIS PREVENCES LĪMENIS....319
3.1.1. Bērnu centri "Drošs sākums"....319
3.1.2. Parunā ar FRENKU - Talk to FRANK....327
3.1.3. Jauniešu centru tīkls OnSide Youth Zones....340
3.2. SEKUNDĀRAIS PREVENCES LĪMENIS....347
3.2.1. Ģimeņu atbalsta programma - Supporting Families Programme....347
3.2.2. Pozitīvās vecāku audzināšanas programma - Triple P....358
3.2.3. Audzināšanas grupas – Nurture Groups....376
3.3. TERCIĀRAIS PREVENCES LĪMENIS....398
3.3.1. Jauniešu likumpārkāpumu komandas – YOT....398
3.3.2. Bērnu un pusaudžu psihiskās veselības dienesti – CAMHS....419
3.3.3. Alternatīvās izglītības centri – PRU....459
KOPSAVILKUMS....475

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

LIETOTIE SAĪSINĀJUMI

AA	Anonīmie alkoholiķi (*Alcoholics Anonymous*)
ANO	Apvienoto nāciju organizācija
AST	Autiskā spektra traucējumi
Audzināšanas grupas	Nurture Groups
BBBS	Lielie brāļi lielās māsas (*Big Brothers Big Sisters*)
Bērnu centri	Bērnu centri "Drošs sākums" (*Sure Start Children's Centres*)
BGC/klubi	Kanādas Zēnu un meiteņu klubi (*Boys and Girls Clubs of Canada)*
BIP	Specializēta uzvedības intervences programma (*Specialized Behaviour Intervention Program*)
CAMHS	Bērnu un pusaudžu mentālās veselības dienesti (*Child and Adolescent Mental Health Services*)
CDYS	*Cloyne Diocesan* jaunatnes dienests (*Cloyne Diocesan Youth Services*)
CTC	Kopienas mācību centri (*Community Training Centres*)
DBT	Dialektiski biheiviorālā terapija (*Dialectical Behavior Therapy*)
DEIS	Īrijas valsts programma izglītībā "Vienlīdzīgu iespēju nodrošināšana skolās" (*Delivering Equality of Opportunity in Schools*)
ES	Eiropas Savienība
ESF	Eiropas Sociālie fondi
EYOW	Augstāka līmeņa jaunatnes atbalsta darbinieks (*Enhanced Youth Outreach Worker)*
Foundry / Foundry centri	Foundry jauniešu centri (*"Foundry Youth Centres"*)
FRANK	Nacionāls Anglijas pretnarkotiku informācijas un konsultāciju dienests "Parunā ar FRENKU" ("*Talk to FRANK"*)
FRC/centri	Ģimenes resursu centri (*Family Resource Centres*)
Foróige/ jauniešu klubi	Foróige jauniešu klubi
GYDPs	Gardas jauniešu novirzīšanas projekti (*Garda Youth Diversion Projects*)
HSE	Īrijas valsts veselības dienests (*Health Service Executive*)

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

IEP	Individualizēts izglītības plāns (*Individual Education Plan*)
Jauniešu centri	Jauniešu centru tīkls (*OnSide Youth Zones*)
JLO	Nepilngadīgo sadarbības koordinators (*Juvenile Liaison Officer*)
KBT	Kognitīvi biheiviorālā terapija (*Cognitive Behavioural Therapy*)
KHP	Bērnu palīdzības tālrunis (*Kids Help Phone*)
Le Chéile	Le Chéile mentorprogramma un jaunatnes tieslietu atbalsta dienests (*Le Chéile Mentoring & Youth Justice Support Services*)
LGBTQ+	Lesbiešu, geju, biseksuāļu, transpersonu un kvīru kopiena
M-PACT	Vecāku un bērnu kopīga virzība uz pārmaiņām (*Moving Parents and Children Together*)
MDMA	3,4-metilēndioksimetamfetamīns
NA	Anonīmie narkomāni (*Narcotics Anonymous*)
NCCA	Nacionālā mācību programmu un vērtēšanas padome (*National Council for Curriculum and Assessment*)
NEPS	Nacionālais izglītības psiholoģijas dienests (*National Educational Psychological Service*)
NFTE	Tīkls uzņēmējdarbības mācīšanai (*Network for Teaching Entrepreneurship*)
NHS	Anglijas Nacionālais veselības dienests (*National Health Service*)
NICE	Lielbritānijas Nacionālais veselības un aprūpes izcilības institūts (*National Institute for Health and Care Excellence*)
nodevums	2. nodevums "Bērniem ar uzvedības vai atkarību problēmām vai to attīstības risku un viņu ģimenēm ārvalstīs pieejamie pakalpojumi un atbalsts"
NVO	Nevalstiskās organizācijas
ODD	Opozicionāri izaicinoši traucējumi (*Oppositional defiant disorder*)
Ofsted	Izglītības, bērnu pakalpojumu un prasmju standartu birojs (*Office for Standards in Education, Children's Services and Skills*)
PATHS / PATHS programma	PATHS® programma "Veicinot alternatīvas domāšanas stratēģijas" (*Promoting Alternative Thinking Strategies*)
Pakalpojumi	Atbalsts un pakalpojumi
PBIS	Pozitīvas uzvedības atbalsta sistēma (*Positive Behavioral Interventions and Supports*)

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

pētījums	Pētījums "Atbalsta pasākumi bērniem ar uzvedības un atkarību problēmām un to ģimenēm"
Platforma/ *SpunOut.ie*	Īrijas tiešsaistes jauniešu informācijas un atbalsta platforma *SpunOut.ie*
PRI/institūts	Pine River institūts (*Pine River Institute, PRI)*
PRU	Alternatīvās izglītības centri (*Pupil Referral Units*)
PTSS	Pēctraumatiskā stresa sindroms
PVO	Pasaules veselības organizācija
SASSY	Tieši jauniešiem paredzēts vielu lietošanas dienests (*Substance Abuse Service Specific to Youth*)
SCP	Skolas pabeigšanas programma (*School Completion Programme*)
SEL	Sociāli emocionālā mācīšanās (*Social and Emotional Learning*)
SENCO	Speciālo izglītības vajadzību koordinators *(Special Educational Needs Coordinator*)
SFP	Ģimeņu stiprināšanas programma (*Strengthening Families Programme*)
SNAP/programma	Apstājies tagad un plāno (*Stop Now And Plan*)
SPHE/ SPHE programma	Sociālā, personīgā un veselības izglītība (*Social, Personal and Health Education*)
SSK -10	Starptautiskā statistiskā slimību un veselības problēmu klasifikācija, 10.redakcija
STEM	Dabaszinātnes, tehnoloģijas, inženierzinātnes un matemātika (*Science, Technology, Engineering, and Mathematics*)
STS	Seksuāli transmisīvās slimības
"The Fourth R"	"*The Fourth R"* veselības izglītības pakalpojums, tā pilnais nosaukums ir "Ceturtais R: Stratēģijas veselīgu jauniešu attiecību veidošanai" (*"The Fourth R: Strategies for Healthy Youth Relationships")*.
Triple-P/ programma	Pozitīvās vecāku audzināšanas programma (*Positive Parenting Program - Triple P)*.
UDHS	Uzmanības deficīta un hiperaktivitātes sindroms
YJC/komiteja	Jauniešu tiesiskuma komitejas (*Youth Justice Committees*)
YOT	Jauniešu likumpārkāpumu komandas (*Youth Offending Teams*)

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Youthreach/ programma/centrs	Nacionālā jauniešu iespēju programma *Youthreach*
YOW	Jaunatnes atbalsta darbinieku programma (*Youth Outreach Worker Program*)

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

IEVADS

2. nodevums “Bērniem ar uzvedības vai atkarību problēmām vai to attīstības risku un viņu ģimenēm ārvalstīs pieejamie pakalpojumi un atbalsts” izstrādāts pētījuma “Atbalsta pasākumi bērniem ar uzvedības un atkarību problēmām un to ģimenēm” ietvaros. Nodevuma izstrādei ir veikta izpēte trijās valstīs – Īrijā, Kanādā un Anglijā. Katrā valstī aprakstīti pakalpojumi visos trīs prevences līmeņos - primārajā, sekundārajā, terciārajā, un labklājības, veselības, izglītības, kultūras jomās.

METODOLOĢIJA

Informācijas ieguvē kā pamatmetode izmantota tiešsaistē pieejamās informācijas un dokumentu analīze.

Katras valsts izpētē izmatota identiska struktūra, un katrā valstī pieejamie pakalpojumi bērniem ar uzvedības vai atkarību problēmām un viņu ģimenēm aprakstīti trīs prevences līmeņos.

1. Primārais prevences līmenis

Primārās prevences līmeņa mērķis ir novērst problēmas pirms to rašanās. Šis līmenis ietver pamatpakalpojumus un atbalstu, kas pieejami visiem bērniem un ģimenēm, lai veicinātu veselīgu attīstību, pieeju kvalitatīvai izglītībai un kultūras aktivitātēm un labvēlīgu ģimenes vidi. Šādu pakalpojumu piemēri var būt izglītojoši pasākumi par bērnu emocionālās un fiziskās attīstības nozīmi, atbalsta programmas, kas māca pozitīvas vecāku prasmes, un konsultācijas par ģimenes labklājību vecākiem. Tāpat informatīvie un izglītojošie pasākumi skolās un kopienās, kas veicina bērnu sociālās un emocionālās prasmes, lai viņi varētu vieglāk pielāgoties dzīvei un izvairīties no riska situācijām.

2. Sekundārais prevences līmenis

Sekundārās prevences līmenis ir vērsts uz bērniem un ģimenēm, kuriem ir identificēti riska faktori vai sākotnējas problēmas, piemēram, uzvedības problēmas, sociālās atstumtības riski vai agrīnas veselības problēmas. Šis līmenis ietver mērķtiecīgus atbalsta un palīdzības pasākumus, lai novērstu esošo problēmu padziļināšanos. Tas var ietvert individuālas un grupu konsultācijas, mentoru programmas, kā arī specializētas programmas uzvedības problēmu risināšanai. Sekundārajā līmenī bieži tiek piesaistīti speciālisti, piemēram, sociālie darbinieki, psihologi un bērnu attīstības speciālisti, lai sniegtu intensīvu atbalstu bērniem un viņu ģimenēm. Sekundārā līmeņa pakalpojumi ir orientēti uz bērniem ar identificētiem veselības, izglītības vai sociālās adaptācijas izaicinājumiem, piemēram, mācīšanās traucējumiem, emocionāliem traucējumiem vai citām īpašām vajadzībām.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

3. Terciārais prevences līmenis

Terciārajā līmenī notiek intervence bērniem un ģimenēm, kurām jau ir nopietnas problēmas, piemēram, uzvedības traucējumi, atkarības vai ilgstošas sociālās grūtības. Šis līmenis nodrošina intensīvu un bieži vien kompleksu atbalstu, lai risinātu jau izveidojušās problēmas un samazinātu to negatīvo ietekmi. Tas ietver rehabilitācijas un terapijas programmas, īpašu aprūpi, kā arī sociālo pakalpojumu sniegšanu, lai palīdzētu ģimenēm pārvarēt izaicinājumus un atgūties no grūtībām. Terciārā līmeņa atbalsts bieži ietver ilgtermiņa sadarbību ar bērniem un ģimenēm, kā arī ciešu uzraudzību un integrētu pieeju, iesaistot vairākas atbalsta struktūras. Šeit ietilpst specializētas terapijas programmas, individuāla veselības aprūpe, kā arī intensīvas atbalsta programmas izglītības un sociālās attīstības jomās. Šis līmenis bieži ietver ilgtermiņa atbalsta pasākumus, piemēram, bērnu garīgās veselības atbalstu, uzvedības terapiju, kā arī visaptverošu mācību un aprūpes programmu bērniem ar īpašām vajadzībām.

Nodevuma tiešā mērķa grupa ir bērni, tai skaitā ārpusģimenes aprūpē esoši bērni, ar uzvedības vai atkarību problēmām vai to attīstības risku un viņu ģimenes, tai skaitā audžuģimenes un aizbildņi.

Katra pakalpojuma veida apraksts veidots pēc vienotas struktūras.

1. Pakalpojuma nosaukums.
2. Pakalpojuma mērķis.
3. Pakalpojuma uzdevumi.
4. Normatīvais regulējums.
5. Pakalpojuma joma.
6. Pakalpojuma mērķa grupa.
7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums.
8. Pakalpojuma saņemšanas veids.
9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss.
10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums.
11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti.
12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības.
13. Pakalpojuma nodrošināšanas process.
14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti.
15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem.
16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi.
17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu.
18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses.
19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

1. ATBALSTS UN PAKALPOJUMI BĒRNIEM UN ĢIMENĒM AR BĒRNIEM ĪRIJĀ

1.1. PRIMĀRAIS PREVENCES LĪMENIS

1.1.1. Ģimenes resursu centru programma

1. Pakalpojuma nosaukums

Pakalpojums "Ģimenes resursu centru programma" (*Family Resource Centre Programme*) – valsts finansēts ģimenes un kopienas atbalsta centru tīkls visā Īrijā. Pakalpojuma ietvaros darbojas 121 ģimenes resursu centrs (*Family Resource Centre, FRC*) dažādos reģionos, veidojot lielāko nacionālo ģimenes un kopienas atbalsta tīklu valstī. Šie centri kopā veido vienotu pakalpojumu ar kopīgu darbības ietvaru un mērķiem.

2. Pakalpojuma mērķis

Pakalpojuma galvenais mērķis ir mazināt nelabvēlīgus apstākļus (sociālo atstumtību, nabadzību u.c.) un stiprināt bērnus, ģimenes ar bērniem un kopienas, lai tie spētu pārvarēt grūtības un pilnvērtīgi iekļautos sabiedrībā. Īstenojot agrīnas intervences un preventīvus pasākumus, pakalpojumā cenšas novērst problēmas pirms to saasināšanās, veicinot bērnu un ģimeņu labbūtību un izturētspēju ilgtermiņā. Tādejādi centru tīkls fokusējas uz atbalstu, kas nestigmatizējošā un spēcinošā veidā sniedz palīdzību ikvienam, bet īpaši tiem, kam tas visvairāk nepieciešams.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Centros tiek nodrošināts daudzveidīgu aktivitāšu kopums vietējām ģimenēm un kopienām. Tipiskās centra darbības ietver:

- informācijas, padomu un psihosociāla atbalsta sniegšanu ģimenēm ar bērniem, t.sk. informāciju par pieejamajiem pakalpojumiem, attīstības iespējām, tiesībām un sociālajiem pabalstiem (centrs, nepieciešamības gadījumā, kalpo arī kā kontaktpunkts iedzīvotāju novirzīšanai uz specializētiem pakalpojumiem);
- izglītojošu kursu un prasmju apguves nodarbību organizēšanu, kas sekmē personīgo izaugsmi, vecāku prasmju pilnveidi un sociālo prasmju attīstīšanu, piemēram, vecāku izglītības programmas, dzīves prasmju un nodarbinātības prasmju kursi u.c.;
- jaunu kopienas atbalsta grupu veidošanu un uzturēšanu, lai apmierinātu konkrētas vietējās vajadzības (centrs bieži palīdz izveidot tādas iniciatīvas kā bērnu dienas centri, pēcskolas klubus *(after-school clubs*), atbalsta grupas (piemēram, vīriešu grupas, vientuļo vecāku grupas, jauniešu pulciņus) utt.);
- individuālās un grupu konsultēšanas, psiholoģiskā atbalsta un terapijas pakalpojumu sniegšanu (centros pieejamas konsultācijas un atbalsta grupas, kas ir primārās prevences pasākumi, piemēram, konsultācijas, psihoterapija un citas terapeitiskas intervences, kas var uzlabot bērnu ģimenes dzīves kvalitāti, attiecības un garīgo veselību);

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- kopienas kapacitātes celšanu un līderības veicināšanu - centri veido vietējo iedzīvotāju prasmes un spējas, atbalsta jaunu līderu veidošanos, lai stiprinātu kopienas pašorganizēšanos;
- personīgās un grupu attīstības aktivitātes, piemēram, pašpalīdzības grupas, interešu pulciņi, jauniešu brīvā laika aktivitātes un citi attīstību veicinoši pasākumi;
- praktisku palīdzību indivīdiem un kopienas iniciatīvām – centri var nodrošināt pieeju datoriem, internetam, biroja tehnikai, telpām sanāksmēm u.tml., kā arī palīdzēt ar padomiem organizatoriskos un finansējuma piesaistes jautājumos.

4. Normatīvais regulējums

Pakalpojums ir valsts oficiāli atzīts un atbalstīts. Tā darbību nosaka vairāki normatīvie un politikas dokumenti. Pakalpojuma izveide aizsākās 1994. gadā kā valdības iniciatīva ģimeņu atbalsta jomā, un tās tiesiskais pamats tika nostiprināts Ģimenes atbalsta aģentūras likumā.[1] Pakalpojuma darbību ietekmē arī stratēģiski politikas dokumenti, piemēram, "Stratēģiskais ietvars ģimenes atbalstam ģimenes un kopienas pakalpojumu resursu centru programmā[2]", kas nosaka centru darba principus un sasniedzamos rezultātus atbilstoši nacionālajiem bērnu un ģimenes politikas mērķiem.

5. Pakalpojuma joma

Pakalpojuma darbības pamatā ir sociālās labklājības (sociālā darba un kopienas attīstības) joma, ar ciešām saitēm arī ar veselības, izglītības un tieslietu jomu pakalpojumiem. Pakalpojums ir kopienas attīstības iniciatīva, kas tiecas holistiski risināt sociālos izaicinājumus vietējā līmenī. Lai gan centri neietilpst formālajā veselības aprūpes vai izglītības sistēmā, tie cieši sadarbojas ar šīm jomām, piemēram, ar sabiedrības veselības dienestiem garīgās veselības un atkarību profilaksē, ar skolām bērnu izglītības atbalstam, ar tiesībsargājošām iestādēm nepilngadīgo prevences jautājumos. Tomēr primāri centri ir daļa no sociālā atbalsta sistēmas, kas Īrijā ietver valsts un NVO pakalpojumus bērnu un ģimeņu labklājībai. Šo centru darbība bieži tiek minēta kā labā prakse cilvēktiesību un sociālās iekļaušanas pieejā, jo tie darbojas, lai novērstu sociālo problēmu rašanos un vēlāk mazinātu slogu veselības un tieslietu sistēmām.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Mērķa grupa ir ļoti plaša – pakalpojumā tiek atbalstītas ģimenes ar bērniem un kopienas locekļi visos vecumposmos. Centri parasti atrodas mazāk labvēlīgos rajonos un kalpo kā nozīmīgs resurss vietējai sabiedrībai. Šī universālā pieeja nodrošina, ka atbalsts ir pieejams ikvienam, taču vienlaikus centri īpašu uzmanību pievērš riska grupām. Tas nozīmē, ka, neizslēdzot nevienu, centri mērķtiecīgi iesaista visneaizsargātākās un grūtībās nonākušās ģimenes un bērnus. Bērnu vecums atbalsta saņemšanai nav formāli ierobežots – centri atbalsta gan mazus bērnus (piemēram, piedāvājot vecāku un mazuļu grupas), gan pusaudžus (piedāvājot jauniešu klubus, mentoringu, pēcskolas aktivitātes), gan jaunos pieaugušos (*young adults* - personas vecumā no aptuveni 18 līdz 24 vai 25 gadiem). Īpaša

[1] Family Support Agency Act. (2001). Available at https://www.irishstatutebook.ie/eli/2001/act/54
[2] McKeown, K. (2013). Strategic Framework for Family Support within the Family and Community Services Resource Centre Programme. FSA, Available at https://www.tusla.ie/uploads/content/FSA_STRATEGIC_FRAMEWORK_FOR_FAMILY_SUPPORT_2013.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

vienošanās pastāv situācijās, ja atbalsta saņemšana sākta pirms 18 gadu vecuma – jaunietis drīkst turpināt iesākto pakalpojumu vai konsultācijas arī pēc pilngadības sasniegšanas, jo centru princips ir atbalsta nepārtrauktība un nepārtrauktas līdzdalības veicināšana. Tādējādi, ja, piemēram, 17 gadus vecs jaunietis sāk apmeklēt atbalsta grupu un sasniedz 18 gadus, centrs parasti ļauj turpināt līdzdalību vai piedāvā pāreju uz citiem pieaugušo pakalpojumiem, nepārtraucot atbalsta saņemšanu.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

Centra pakalpojumu saņēmēji pārsvarā ir bērni un ģimenes, kas saskaras ar dažāda veida sociālām vai uzvedības problēmām, vai atrodas šo problēmu riska situācijās. Dažās situācijās tie ir bērni ar uzvedības problēmām, piemēram, biežiem konfliktiem skolā vai mājās, disciplīnas ievērošanas grūtībām vai antisociālas uzvedības riskiem. Citkārt, tie var būt bērni ar atkarību problēmām vai agrīnām atkarības pazīmēm (piemēram, pusaudži, kas eksperimentē ar alkoholu, tabaku, narkotikām), vai arī bērni ar procesu atkarībām (piemēram, pārmērīga datorspēļu, viedtālruņa lietošana, azartspēļu atkarības riski). Centri aptver visplašāko problemātiku, kāda var skart bērnu vai ģimeni. Bieži vien mērķa grupā ir "riska ģimenes" – ģimenes, kur vecākiem var būt pašiem atkarību vai garīgās veselības problēmas, vardarbības riski ģimenē, bezdarbs, nabadzība, sociālā izolācija utt.. Šādas situācijas var ietekmēt bērnu uzvedību un attīstību, tādēļ centri, lai risinātu problēmu cēloņus, strādā gan ar bērnu, gan ar visu ģimeni kopumā.

Atbalsta saņēmēju raksturojumā bieži ietilpst kompleksi izaicinājumi. Piemēram, bērnam ar uzvedības problēmām var vienlaikus būt mācīšanās grūtības vai trauksmes/depresijas (garīgās veselības traucējumi). Centru speciālisti cenšas identificēt visas šīs jomas un sniegt atbalstu integrētā veidā vai, ja nepieciešams, iesaistīt citus dienestus. Centri bieži darbojas teritorijās, kur iedzīvotājiem kopumā ir zemāki ienākumi un augstāks sociālo problēmu īpatsvars. Tādēļ atbalsta saņēmējs var būt, piemēram, pusaudzis no maznodrošinātas ģimenes, kurš sāk kavēt skolu un lietot alkoholu; vai jauna māte, kurai ir grūtības ar bērna uzvedību un draud sociāla izolācija; vai ģimene, kurā viens no vecākiem ir atkarīgs no vielām un pastāv risks bērnu pamešanai novārtā. Šādos gadījumos centrs sniedz gan praktisku, gan emocionālu un sociālu atbalstu, lai stabilizētu situāciju un novērstu tālāku problēmu padziļināšanos.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Pakalpojums tiek sniegts bez izmitināšanas un tas ir brīvi pieejams: centri praktizē "atvērto durvju" politiku, kas nozīmē, ka nav nepieciešams oficiāls nosūtījums vai statuss, lai saņemtu palīdzību. Ģimene vai bērns var ierasties paši pēc savas iniciatīvas, vai arī citi dienesti (skola, sociālais dienests, ārsts u.c.) var ieteikt viņiem sazināties ar centru. Svarīgi, ka līdzdalība ir brīvprātīga – klienti paši piekrīt un iesaistās atbalsta procesā. Tas veicina uzticēšanos un sadarbību, jo ģimenes jūtas pieņemtas, nevis piespiestas saņemt palīdzību. Centros nav formas tērpu vai oficiālas atmosfēras – tie iekārtoti draudzīgi un pieejami, bieži kā kopienas centri ar atpūtas zonām, rotaļu stūrīšiem bērniem u.tml.. Dažos centros pieejami arī pilna spektra pakalpojumi, piemēram, bērnu pieskatīšanas pakalpojumi vai kafejnīca vecākiem, lai atbalsta saņemšana būtu ērtāka.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

Pakalpojuma struktūra ir divlīmeņu.

- Pakalpojumu nacionālā līmenī koordinē valsts aģentūra Tusla (*Child and Family Agency*), bet tiešie pakalpojuma sniedzēji ir vietējie centri, kas katrs darbojas kā atsevišķa juridiska persona. Tusla ir valsts iestāde (dibināta ar likumu)[3] un tā nodrošina pakalpojuma finansējumu, kvalitātes uzraudzību un stratēģisko vadību. Faktiski Tusla uztur centru nacionālo programmu, piešķirot bāzes finansējumu katram centram un nosakot vispārējās vadlīnijas. Tusla darbojas Īrijas valdības Bērnu un ģimeņu lietu departamenta *(DCEDIY*) uzdevumā, kas politikas līmenī atbild par šo pakalpojumu.
- Savukārt katrs centrs parasti ir reģistrēts kā bezpeļņas sabiedrība ar ierobežotu atbildību (*company limited by guarantee*) un arī kā labdarības organizācija. Centrus uzrauga vietējās brīvprātīgās valdes (padomes), kuru sastāvā ir vietējie iedzīvotāji, tostarp personas, kam ir pašu pieredze dzīvojot nelabvēlīgos apstākļos. Valdēs nav rezervētu vietu valdības vai profesionālo institūciju pārstāvjiem, kas nodrošina, ka centrs saglabā vietējo identitāti un atbildību kopienas priekšā. Šāds juridiskais statuss – vietējās kopienas vadīta organizācija ir priekšnosacījums, lai centrs varētu pretendēt uz valsts finansējumu.

Tātad, formāli pakalpojuma sniedzējs ir, piemēram, "X pilsētas centrs" – reģistrēta bezpeļņas organizācija, ko finansē valsts (Tusla). Šī kombinētā pieeja - valsts privātā partnerība, ļauj apvienot valsts atbalstu ar vietējo iniciatīvu un brīvprātīgo iesaisti.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Pakalpojumu sniegšanas ilgums un intensitāte var atšķirties atkarībā no konkrētās ģimenes vai bērna vajadzībām.

Ilgums/apjoms: nav noteikts termiņš, cik ilgi drīkst saņemt atbalstu – palīdzība pieejama tik ilgi, cik nepieciešams, ievērojot resursu pieejamību. Piemēram, ģimene var apmeklēt vecāku atbalsta grupu vairākus mēnešus vai pat gadu, ja tas dod labumu, vai pusaudzis var nākt uz jauniešu klubu bez laika ierobežojuma. Individuālas konsultācijas parasti notiek ar noteiktu regularitāti (piemēram, reizi nedēļā) un ciklu (piemēram, 6–12 sesijas), taču to var pagarināt, ja situācija to prasa. Centrs parasti strādā 5 dienas nedēļā pa ~8 stundām dienā (piemēram, no 9:00 līdz 17:00). Daži centri piedāvā elastīgas darba stundas – atsevišķas aktivitātes notiek vakaros vai sestdienās, ja tas labāk piemērots pakalpojuma saņēmējiem.

Intensitāte: pakalpojuma intensitāte var būt dažāda - no vienreizējas konsultācijas (ja ar to klientam pietiek) līdz ilgstošam un intensīvam darbam ar ģimeni (vairākas tikšanās nedēļā).

[3] *Child and Family Agency Act 2013* (No. 40 of 2013).
Available at: https://www.irishstatutebook.ie/eli/2013/act/40/enacted/en/html

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Pieprasījums: valsts mērogā to raksturo ļoti liels iesaistīto personu skaits. 2023. gadā centri apkalpoja vairāk nekā 129 tūkstošus cilvēku dažādās kopienas iniciatīvās (piemēram, izglītojošos un sabiedriskos pasākumos), un 15 578 personas saņēma strukturētus grupu pakalpojumus (piemēram, atbalsta grupas, vecāku kursus). Tāpat 2023. gadā centru tīkls nodrošināja vairāk nekā 52 481 individuālo vecāku/ģimenes konsultāciju (*family support sessions*) un 70 960 psiholoģiskā atbalsta un terapijas sesiju. Pēcpusdienas aprūpes un brīvā laika aktivitātēs centros iesaistījās ap 51 154 bērni un jaunieši.[4] Šie skaitļi norāda, ka vidēji katrs centrs gadā strādā ar simtiem ģimeņu un sniedz vairākus simtus individuālu konsultāciju, kas ataino ievērojamu pakalpojuma pieprasījumu, īpaši sociāli nelabvēlīgās teritorijās. Taču pakalpojuma atvērtās pieejamības dēļ nav stingri noteiktu kvotu – centri cenšas palīdzēt visiem, kas vērsušies pēc atbalsta.

Centros nav formālas uzņemšanas procedūras, tomēr uz atsevišķiem pakalpojumiem var veidoties neliela rinda. Piemēram, ja centrā pieejams ierobežots skaits individuālo psihoterapijas sesiju nedēļā, tad klientam var nākties pagaidīt dažas nedēļas līdz pakalpojuma uzsākšanai. Līdzīgi ir ar populāriem bērnu pulciņiem vai kursiem - var būt jāpiesakās iepriekš. Taču centri cenšas mazināt gaidīšanas laikus, nereti piedāvājot alternatīvas, piemēram, kamēr gaida individuālo terapiju, klients var apmeklēt atbalsta grupu. Pateicoties centru tīkla paplašināšanai (2025. gadā plānota centru skaita palielināšana līdz 126)[5], pakalpojumu pieejamība uzlabosies un pieprasījuma noslodze uz vienu centru nedaudz samazināsies.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Centros strādā multidisciplināras speciālistu komandas, lai nodrošinātu daudzpusīgu atbalstu. Katram centram par valsts bāzes finansējumu tiek apmaksātas vismaz ~2–3 pilnas slodzes darbinieku amata vietas – parasti tie ir:

- **centra vadītājs/projektu koordinators** (*Project Coordinator/Manager*): kurš atbild par centra ikdienas darbu, projektu īstenošanu, finansēm un personāla vadību (šim darbiniekam parasti ir izglītība sociālajā darbā, kopienas attīstībā vai līdzīgā jomā);
- **ģimenes atbalsta darbinieks/sociālais darbinieks** (*Family Support Worker)*: strādā tieši ar ģimenēm un bērniem, veic individuālās konsultācijas, apsekojumus mājās, palīdz sagatavot atbalsta plānus (šim darbiniekam parasti ir pieredze sociālajā darbā vai psiholoģijā);
- **administratīvais darbinieks**: palīdz ar biroja darbiem, komunikāciju, telpu koordinēšanu utt. (dažkārt tā var būt pusslodze vai darbinieks savieno šo darbu ar citu centrā veicamo darbu).

Papildu šiem pamata darbiniekiem, daudzi centri piesaista dažādus speciālistus.

- **Psihologi, psihoterapeiti vai konsultanti**: nodrošina konsultēšanu un terapiju centrā. Ņemot vērā, ka 2023. gadā centri sniedza gandrīz 71 tūkstoti

[4] Family Resource Centre National Forum. (2023). Annual Report 2023.. Available at https://www.familyresource.ie/uploadedfiles/FRCNF%20Annual%20Report%202023.pdf

[5] Minister Foley welcomes the opening of the application process associated with the expansion of the Family Resource Centre Programme. (2025). Available at https://www.gov.ie/en/department-of-children-disability-and-equality/press-releases/minister-foley-welcomes-the-opening-of-the-application-process-associated-with-the-expansion-of-the-family-resource-centre-programme/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

terapijas/konsultāciju sesiju, daudzos centros ir piesaistīti kvalificēti konsultanti vai psihoterapeiti, kuri vada individuālās un grupu sesijas. Tas var būt vai nu centra štata darbinieks (ja finanses atļauj), vai arī uz līguma pamata piesaistīts speciālists, kas noteiktās dienās pieņem klientus centrā.

- **Pedagogi vai jaunatnes darbinieki**: vada pēcskolas nodarbības, jauniešu centrus, mājasdarbu klubus. Piemēram, centrā var strādāt jaunatnes darbinieks, kurš organizē pusaudžu brīvā laika aktivitātes vai nodarbības par dzīves prasmēm.
- **Vecāku mācību speciālisti**: daži centri īsteno vecāku izglītības programmas (piemēram, pozitīvās audzināšanas kursus), ko vada sagatavoti treneri vai sociālie pedagogi.
- **Spēļu terapeiti, mākslas terapeiti**: ja centrs piedāvā specializētu pakalpojumu maziem bērniem ar uzvedības/emocionālām grūtībām, var tikt piesaistīts rotaļu terapeits vai mākslas terapijas speciālists. Piemēram, Killorglin centra piedāvājumā kā agrīnā intervence ir mākslas un rotaļu terapija bērniem.
- **Juristi vai sociālie darbinieki, kuriem ir zināšanas tiesību jomā:** šo speciālistu atbalsts tiek piedāvāts ne visos centros, bet daži centri sadarbojas ar brīvprātīgiem darbiniekiem, kas var konsultēt ģimenes par tiesiskajiem jautājumiem (piemēram, šķiršanās, aizbildnība, mājokļa tiesības).
- **Vietējie brīvprātīgie**: kas palīdz organizēt pasākumus, vada atbalsta grupas (piemēram, mammu un mazuļu rīta grupas), palīdz administrācijā vai mentorē jauniešus. Viņu iesaiste paplašina pakalpojumu klāstu un veicina kopienas līdzdalību.

Visi šie speciālisti strādā komandā, bieži sadarbojoties savā starpā, lai kompleksi risinātu ģimenes vajadzības. Piemēram, ja centrā vēršas māte ar pusaudzi, kuram ir uzvedības un iespējamas vielu lietošanas problēmas, komanda kopīgi apspriež gadījumu: ģimenes atbalsta darbinieks var fokusēties uz sociālo atbalstu un koordināciju, psihoterapeits – uz individuālo darbu ar pusaudzi un vecāku konsultēšanu, jaunatnes darbinieks – iesaistīt jaunieti pozitīvās aktivitātēs. Šāda multidisciplināra pieeja ļauj aptvert problēmu no vairākiem aspektiem.

Jāuzsver, ka centri nestrādā izolēti – viņi sadarbojas ar speciālistiem ārpus centra un no dažādiem dienestiem. Piemēram, centrs gadījumu apspriešanai vai risināšanai var regulāri rīkot tikšanās ar vietējiem sociālajiem dienestiem, psihiatrijas dienestu pārstāvjiem, policiju (*Garda*) un izglītības iestāžu pārstāvjiem. Tas nodrošina, ka centrā strādājošie speciālisti papildina citus pakalpojumus, nevis dublē tos.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

Centru speciālisti, pildot savus uzdevumus, saskaras ar vairākiem izaicinājumiem un grūtībām.

- **Nepietiekams pamatfinansējums un resursi:** lai gan centri saņem valsts atbalstu, tas bieži sedz tikai minimālās izmaksas (piemēram, 2–3 darbinieku algas un uzturēšanu). Lielākajai daļai centru trūkst pietiekama pamatfinansējuma, lai pilnvērtīgi nodrošinātu visus vajadzīgos pakalpojumus. Periodā pēc 2007.—2010. gada globālās finanšu krīzes centru budžets samazinājās pat par ~20%, kas lika

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

samazināt pakalpojumus un speciālistu algas.[6] [7] Lai īstenotu pakalpojuma mērķus, centriem nemitīgi jāmeklē papildu finansējums projektu konkursos, fondu līdzekļu piesaistē utt.. Līdz ar to tas novirza speciālistu darba laiku uz administratīvo darbu un rada nedrošību par nākotni. Pētījumos minēts, ka valsts piešķirtais finansējums sedz tikai daļu izmaksu, un centri paši papildus piesaista apmēram trīsreiz vairāk līdzekļu.[8] Šī situācija ir lielākais izaicinājums, lai centri varētu ilgtermiņā plānot pakalpojumu attīstību un noturētu kvalificētus darbiniekus (zemo algu un nenoteiktības dēļ).

- **Cilvēkresursu noslodze un izdegšanas riski:** ar ierobežotu darbinieku skaitu centru speciālistiem bieži jāpilda vairākas lomas vienlaikus, piemēram, centra vadītājs nereti paralēli vada arī grupu nodarbības, veic administratīvo darbu un raksta projektus finansējuma piesaistei. Darba slodze ir liela, jo īpaši sociālajiem un ģimenes atbalsta darbiniekiem, kuri strādā ar sarežģītām ģimenēm. Pastāv emocionālās izdegšanas risks, strādājot ar smagiem gadījumiem (vardarbība, atkarības, nabadzība) un cenšoties palīdzēt visiem, kam vajadzīgs. Ne vienmēr ir iespēja saņemt regulāru supervīziju vai atbalstu pašiem darbiniekiem, lai gan tas ir nepieciešams, ņemot vērā darba emocionālo raksturu.
- **Pieaugošs pieprasījums un sarežģītākas problēmas:** sociālās problēmas kopienās kļūst sarežģītākas (piemēram, pieaug garīgās veselības problēmas jauniešu vidū, pieaug jaunas atkarību formas - digitālās atkarības). Centru speciālisti atzīmē, ka demogrāfiskā un sociālā spiediena dēļ klientu skaits un vajadzības pieaug. Ir grūti nodrošināt kvalitatīvu individuālu pieeju katram, ja vienlaikus jāpalīdz daudzām ģimenēm. Piemēram, konsultantu skaits bieži ir nepietiekams salīdzinājumā ar pieprasījumu. Tas var novest pie gaidīšanas rindām vai nepietiekama atbalsta intensitātes dažiem klientiem, kas speciālistiem rada frustrāciju.
- **Administratīvās un birokrātiskās prasības:** kā valsts finansētam pakalpojumam, centriem jāievēro dažādas atskaišu, datu vākšanas un pārskatu iesniegšanas prasības. Lai arī tas ir nepieciešams, maziem centriem birokrātiskais slogs var būt apgrūtinošs. Darbiniekiem jāvelta laiks atskaišu rakstīšanai Tusla un finansētājiem, projekta pieteikumu sagatavošanai, normatīvo prasību (datu aizsardzība, bērnu aizsardzība) ievērošanai, bet mazāk laika paliek tiešajam darbam ar ģimenēm.
- **Starpinstitūciju sadarbības grūtības:** lai arī centri cenšas sadarboties ar citiem speciālistiem (skolām, ārstiem, policiju utt.), reizēm šī sadarbība nav viegla. Var būt atšķirīgas pieejas vai informācijas apmaiņas kavēšanās. Piemēram, sociālais dienests var nepietiekami iesaistīties centru informācijas apritē par kādu riska

[6] Family Resource Centre National Forum. (2018). *Family Resource Centre Programme. Fostering Brighter Futures for Individuals & Families in Local Communities across Ireland.Pre-Budget Submission, June 2018*. Available at https://www.familyresource.ie/uploadedfiles/FRC-pre-budget-2018.pdf

[7] Family Resource Centre National Forum (2020). *Our Story: The development and future of the FRC Programme*. Available at https://www.familyresource.ie/uploadedfiles/FRCNF-Our%20Story%202020-final_web_4.pdf

[8] Family Resource Centre National Forum (2020). *Our Story: The development and future of the FRC Programme*. Available at https://www.familyresource.ie/uploadedfiles/FRCNF-Our%20Story%202020-final_web_4.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

ģimeni vai otrādi. Speciālistiem nākas ieguldīt pūles, lai izveidotu uzticēšanās pilnu sadarbību ar citām iestādēm, pārvarot profesionālās robežas un darbības principus.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Pakalpojuma nodrošināšanas process, ko veido četri posmi, centros ir veidots maksimāli draudzīgs klientam un pielāgots individuālajām vajadzībām.

- **Kontakta uzsākšana:** ģimene vai bērns var nonākt centra redzeslokā dažādos veidos – pašizziņas ceļā (piemēram, vecāks dzirdējis par centru no kaimiņa vai sociālajos tīklos un pats piezvana/ienāk), citu dienestu novirzīts (piemēram, skolas sociālais pedagogs iesaka vecākiem apmeklēt centra vecāku grupu; vai bāriņtiesa iesaka pusaudzim konsultācijas centrā), vai krīzes situācijās (piemēram, ģimene cietusi ugunsgrēkā un meklē palīdzību pie vietējās kopienas). Centros ir atvērto durvju politika – ikviens interesents tiek uzņemts laipni un nekavējoties novirzīts pie atbilstoša speciālista. Jau pirmajā kontaktēšanās reizē darbinieki cenšas radīt neformālu, uzticamu atmosfēru, lai cilvēks justos ērti, stāstot par savām vajadzībām.
- **Sākotnējais izvērtējums un vajadzību noteikšana:** parasti ģimenes atbalsta darbinieks vai sociālais darbinieks individuāli tiekas ar klientu(-iem), lai saprastu situāciju. Šī saruna notiek konfidenciāli un empātiski. Izmanto vajadzību novērtēšanas anketas vai sarunas vadlīnijas, kur tiek aptvertas galvenās jomas (bērna uzvedība, attīstība, ģimenes attiecības, veselība, izglītība, sociālais tīkls, materiālās lietas). Piemēram, ja pusaudzis nonācis centrā uzvedības problēmu dēļ, speciālists iztaujās par uzvedības raksturu, epizožu biežumu, ģimenes fonu, vai nav aizdomu par vielu lietošanu u.tml.. Svarīgi, ka centru pieeja ir "vajadzību vadīta" – proti, darbinieki nevis piedāvā standarta risinājumu, bet kopā ar ģimeni identificē, kāds atbalsts būtu visnoderīgākais. Klients aktīvi iesaistās mērķu izvirzīšanā (piemēram, "uzlabot dēla uzvedību skolā", "samazināt konfliktus mājās", "atrast drošas brīvā laika nodarbes bez vielu lietošanas" utt.).
- **Atbalsta plānošana:** balstoties uz vajadzībām, centra komanda sagatavo individuālu atbalsta plānu. Šis plāns var ietvert vairākas komponentes, piemēram, individuālās konsultācijas (pusaudzim reizi nedēļā pie centra konsultanta, lai strādātu pie agresijas mazināšanas), vecāku mācību programmas (mammai/tētim pievienoties pozitīvās vecākošanas kursam), pēcskolas aktivitātes (pusaudzim apmeklēt sporta vai mākslas pulciņu, ko centrs organizē), kā arī sadarbību ar citiem dienestiem (centrs, piemēram, piesaistīs atkarību profilakses speciālistu vai noorganizēs *Meitheal* sanāksmi[9]).
- **Atbalsta sniegšana:** ģimene un bērns saskaņā ar plānu sāk apmeklēt noteiktās aktivitātes. Piemēram, jaunietis ierodas centrā uz terapijas sesijām, piedalās jauniešu grupā, vecāki reizi nedēļā apmeklē vecāku atbalsta grupu. Centra darbinieks var arī doties uz ģimenes mājām (ja tiešā darbība mājas vidē ir nepieciešama, piemēram, bērna uzvedības novērošanai). Atbalsta sniegšana

[9] Sk. pētījuma 1. nodevumu "Latvijā un ārvalstīs pieejamās bērnu uzvedības vai atkarības problēmu agrīnu risku novērtēšanas sistēmas, t.sk. rīki". SIA "Projektu un kvalitātes vadība", Rīga, 2025.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

notiek, ievērojot partnerības principu – speciālisti strādā kopā ar ģimeni, nevis to pamāca. Tiek respektēts ģimenes dzīves ritms (ja ģimene nav gatava kādam solim, tas tiek atlikts), kultūras īpatnības (piemēram, ja ģimene ir no citas kultūras, centrs pielāgo pieeju) un stiprās puses. Īpaša uzmanība procesa gaitā tiek veltīta attiecību veidošanai – uzticēšanās starp speciālistu un ģimeni nereti kļūst par pamatu pozitīvām pārmaiņām. Centra pieeja ir ļoti atbalstoša un neformāla, kas bieži vien klientiem ir pieņemamāk nekā, piemēram, formāla vizīte valsts iestādē. Visā procesa gaitā speciālisti seko līdzi ģimenes progresam. Viņi regulāri pārrunā ar ģimeni, kas mainījies, kas vēl rūp, un pielāgo plānu. Kad izvirzītie mērķi ir sasniegti vai situācija stabilizēta, ģimene var iziet no intensīvā atbalsta. Tas nenozīmē attiecību pārtraukumu – centrs saglabā atvērtas durvis gadījumam, ja ģimenei atkal nepieciešama palīdzība. Bieži vien pēc aktīvās palīdzēšanas ģimene mazāk intensīvi joprojām iesaistās centra dzīvē (piemēram, turpina nākt uz kopienas pasākumiem vai brīvprātīgi palīdz citām ģimenēm). Ja ģimenei ir nepieciešams cits, sarežģītāks pakalpojums, piemēram, psihiatra palīdzība, rehabilitācija vai juridiskais atbalsts, centrs palīdz nodrošināt sadarbību ar atbilstošo iestādi un rūpējas, lai pāreja notiek pēc iespējas vienkārši un saprotami. Piemēram, ja pusaudzim palielinās atkarību problēmas un nepieciešama ārstēšana, centrs palīdz sazināties ar medicīnas iestādi un, ja vajadzīgs, pat pavada ģimeni uz pirmo vizīti.

Visu procesu caurvij kopienas līdzdalības un spēcināšanas princips. Tas nozīmē, ka centrs nevis "izdara lietas klienta vietā", bet iedrošina un iesaista pašu ģimeni risinājumu radīšanā. Vietējie iedzīvotāji piedalās arī paša centra darbībā (piemēram, padomes locekļu vai brīvprātīgo lomā), kas padara procesu ilgtspējīgāku – ģimenes jūtas kā daļa no kopienas, kas pati sevi atbalsta. Šī dalības un piederības sajūta ir būtisks centra darbības procesa elements un viens no veiksmes faktoriem, lai panāktu noturīgas klientu pārmaiņas.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti

Centros izmantotās metodes un instrumenti balstās kopienas attīstības un ģimenes atbalsta labākajā praksē, apvienojot starptautiski atzītas pieejas un vietējās inovācijas.

- **Kopienas attīstības pieeja:** visa centru darba filozofija ir balstīta uz kopienas līdzdalību, līdztiesību un pilnvarošanu. Tas nozīmē, ka centri savā darbībā ievēro pamatvērtības - cilvēktiesības, sociālo taisnīgumu, iekļaušanu un kolektīvu rīcību. Praktiski tas izpaužas kā pastāvīga dialoga uzturēšana ar kopienu – vietējo vajadzību izzināšana, iedzīvotāju iesaistīšana lēmumu pieņemšanā (piemēram, padomēs, fokusa grupās), diskriminācijas nepieļaušana un dažādību respektēšana. Šī pieeja ir "jumta" princips, kas ietekmē visu citu metožu pielietojumu.
- **Agrīnās intervences un primārās prevences metodes:** centros uzsvars uz preventīvo darbību nozīmē, ka tiek izmantoti instrumenti problēmu agrīnai identificēšanai un novēršanai. Piemēram, centri īsteno skrīninga anketas vecākiem par bērnu uzvedības un emocionālo attīstību (lai savlaicīgi pamanītu riskus), organizē preventīvas izglītojošas kampaņas (par atkarību riskiem, par pozitīvu disciplīnu bērnu audzināšanā, par mentālās veselības higiēnu jauniešiem). Tiek pielietotas arī atbalstošas sarunu metodes kā motivējoša intervija, strādājot ar pusaudžiem par vielu lietošanas mazināšanu. Prevences pasākumi ietver veselīga

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

dzīvesveida veicināšanu, sociālo prasmju treniņus bērniem (lai mazinātu uzvedības problēmas) utt.. Visa darbība orientēta uz to, lai pirmskrīzes posmā bērns vai ģimene saņemtu pietiekamu atbalstu un nerastos nepieciešamība pēc nopietnākas iejaukšanās. Centri aktīvi izmanto Meitheal modeli.[10] Tā būtība – sadarbības sanāksmju process, kur dažādi speciālisti un pats bērns/ģimene tiekas pie viena galda, lai izveidotu vienotu atbalsta plānu konkrētam bērnam. Piemēram, ja bērnam ir uzvedības problēmas skolā un mājās, centrs var uzņemties Meitheal koordinatora lomu: sasaukt sapulci ar skolas pārstāvi, psihologu, sociālo darbinieku, vecākiem un pašu bērnu (ja atbilstošs vecums), lai kopīgi izrunātu problēmas un vienotos, kurš ko darīs. Šī metode nodrošina, ka visas iesaistītās puses dalās informācijā un saskaņoti rīkojas.

- **Instrumenti progresa novērtējumam:** dažkārt izmanto strukturētus instrumentus progresa novērtējumam (skalas vai aptaujas, piemēram, stresa līmeņa novērtējumi pakalpojuma saņemšanas sākumā un beigās). Centros tiek izmantota Speciālistu novērtēšanas un zināšanu sistēma (*Specialist Evaluation and Knowledge system*, *SPEAK*), kur darbinieki ievada savu darbību un rezultātu indikatorus. Tas palīdz gan centrā uz vietas redzēt izmaiņas, gan apkopot datus par pakalpojuma ietekmi un sasniegtajiem rezultātiem nacionālā līmenī.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Centri ļoti lielu nozīmi piešķir sadarbībai – gan ar atbalsta saņēmējiem (bērniem un ģimenēm), gan ar citiem speciālistiem un iestādēm.

Bērns (atbilstoši vecumam) un vecāki: tiek uzskatīti par partneriem palīdzības sniegšanas procesā, nevis pasīviem objektiem. Speciālisti jau pašā sākumā izskaidro noteikumus – ka viss notiek ar ģimenes piekrišanu, informācija būs konfidenciāla (izņemot bērnu aizsardzības riskus), un ka ģimene drīkst izvirzīt savus mērķus un sagaidīt cieņas pilnu attieksmi no centra darbiniekiem. Šāda pieeja veicina uzticēšanos un atklātību. Jauniešu gadījumā speciālisti cenšas iemantot jaunieša uzticību, parādot, ka viņa viedoklis tiek respektēts un ka palīdzība nav piespiedu sods. Piemēram, ja jaunietis nevēlas grupu terapiju, bet piekrīt individuālām sarunām, centrs pielāgojas. Līgums ar ģimeni – mutisks vai rakstisks – bieži vien ietver vienošanos par sadarbību un to, ko apņemas īstenot centrs un ko - pati ģimene (piemēram, vecāks apņemas regulāri vest bērnu uz nodarbībām, strādāt pie noteiktām lietām). Tas nostiprina partnerības izjūtu.

Individuāla pieeja atkarībā no bērna dzīves vides: ja bērns atrodas **bioloģiskajā ģimenē**, tad sadarbība, galvenokārt, notiek ar vecākiem – viņi tiek iesaistīti atbalsta procesā kā galvenie partneri. Centrs respektē ģimenes vērtības un struktūru, cenšas pielāgot pakalpojumu ģimenes ikdienai (piemēram, konsultāciju laikus saskaņo ar vecāku darba grafiku). **Ja bērns dzīvo aizbildņa ģimenē vai audžuģimenē**, centrs sadarbojas ar aizbildni vai audžuvecākiem līdzīgi kā ar bioloģiskiem vecākiem, tomēr ņem vērā papildu aspektus, piemēram, bērna traumatisko pieredzi, kontaktus ar bioloģisko ģimeni. Centrs

[10] Sk. pētījuma 1.nodevumu "Latvijā un ārvalstīs pieejamās bērnu uzvedības vai atkarības problēmu agrīnu risku novērtēšanas sistēmas, t.sk. rīki". SIA "Projektu un kvalitātes vadība", Rīga, 2025.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

var piedāvāt arī atbalstu aizbildņiem un audžuģimenēm, piemēram, atbalsta grupas vai bērnu uzvedības speciālista konsultācijas tieši aizbildņiem vai audžuvecākiem, lai palīdzētu tikt galā ar sarežģītu bērna uzvedību. Svarīgi, ka centrs strādā bez aizspriedumiem – bērns aizbildņa ģimenē vai audžuģimenē saņem tādu pašu līdzjūtīgu attieksmi kā jebkurš cits, un aizbildņi vai audžuvecāki jūtas pieņemti kopienā. **Ja bērns atrodas institucionālā aprūpē (bērnu aprūpes iestādē)**, sadarbības modelis var atšķirties. Dažkārt bērni (piemēram, no grupu mājām) var apmeklēt centru pēc vienošanās ar iestādi, piemēram, piedalīties jauniešu pasākumos. Tad centrs sadarbojas ar iestādes personālu, lai nodrošinātu atbilstošu atbalstu, piemēram, informē iestādes sociālos audzinātājus par pasākuma mērķi, nepieciešamības gadījumā lūdz viņu līdzdalību. Tomēr, realitātē bērni institūcijās biežāk saņem pakalpojumus no pašas bērnu aprūpes iestādes speciālistiem. Centra loma šeit var būt, piemēram, pēcaprūpes atbalsts – kad jaunietis atstāj bērnu aprūpes iestādi (sasniedzot 18 gadu vecumu vai atgriežoties ģimenē), centrs var palīdzēt integrēties sabiedrībā (dzīvot patstāvīgi, atrast darbu, izveidot sociālo tīklu).

Centrs pielāgo savu darbu bērna dzīves videi. Ģimenes vidē – centra speciālisti var doties uz mājām, lai labāk saprastu apstākļus un nodibinātu kontaktu bērna komforta zonā. Skolas vidē – ja bērna uzvedības problēmas izpaužas skolā, centrs var sadarboties ar skolas atbalsta personālu (skolas psihologu, sociālo pedagogu). Nereti centrs piedalās starpprofesionāļu sanāksmēs skolā par bērnu, vai arī organizē, lai skolotājs piedalās Meitheal sanāksmē centrā. Ja bērns dzīvo krīzes centrā vai patversmē kopā ar ģimeni, centrs var nodrošināt pakalpojumus tur, piemēram, rīkot vecāku kursus patversmes iemītniekiem vai piesaistīt patversmes sociālo darbinieku kā kontaktpersonu.

Sadarbība ar pakalpojumu sniedzējiem: centru filozofija ir "neviena aģentūra viena pati nevar atrisināt visas problēmas". Tādēļ centri aktīvi veido sadarbības tīklus ar citiem pakalpojumu sniedzējiem. Piemēram, centrs var būt dalībnieks vietējā starpinstitucionālā tīklā (*Children and Young People Services Committee*), kur satiekas izglītības, veselības, policijas un NVO pārstāvji. Ikdienas līmenī tas nozīmē, ka centru darbinieki neformāli kontaktējas ar kolēģiem citās iestādēs: piezvana bērnu psihiatram, lai konsultētos; uzaicina vietējās atkarību ārstēšanas klīnikas pārstāvi uz centru noorganizēt izglītojošu sesiju jauniešiem; sadarbojas ar sociālo dienestu, ja jūt, ka ģimenei vajag intensīvāku palīdzību. Šī sadarbība bieži vien tiek formalizēta ar protokoliem, taču tikpat svarīgi ir personiski kontakti. Centru darbinieki, esot kopienā, iepazīst vietējos skolotājus, mediķus, policistus, tā veidojot uzticības pilnas attiecības starp institūcijām. Piemēram, Ballymote kopienas centrs (*Ballymote Community Centre*) ziņo par starpaģentūru tīklu darbību tādās jomās kā atkarību un vardarbības novēršana, minoritāšu integrācija – šis centrs aktīvi piedalās un palīdz koordinēt šo tīklu.

Sadarbojoties ar dažādām iesaistītajām pusēm, centri stingri ievēro konfidencialitāti un datu aizsardzību. Informācija par ģimeni tiek nosūtīta citiem speciālistiem tikai ar ģimenes piekrišanu (izņemot gadījumus, kad likums prasa ziņot par bērnu apdraudējumu). Centrs parasti ar ģimeni pārrunā, kādi dati un kam tiks nodoti. Tas veicina uzticēšanos – vecāki zina, ka centrs "nestāstīs visu visiem". Vienlaikus centra speciālisti arī izskaidro ģimenei ieguvumus no informācijas apmaiņas, t.i. sadarbība ar skolu vai ārstu palīdzēs labāk sniegt palīdzību bērnam.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Atšķirības atbalsta sniegšanā dažādās vidēs, galvenokārt, saistās ar konteksta īpatnībām, piemēram, strādājot ar bērnu ģimenē, liela loma būs vecāku izglītošanai un mājas vides uzlabošanai; strādājot ar bērnu audžuģimenē, uzmanība var būt fokusēta uz bērna pieķeršanos un traumu dziedēšanu (kopā ar audžuvecākiem); strādājot ar bērnu no bērnu aprūpes iestādes, centrs vairāk koncentrēsies uz pārejas atbalstu un sociālo prasmju attīstīšanu, lai bērns var atgriezties sabiedrībā. Katrā no šīm situācijām centrs piemeklē sadarbības partnerus, piemēram, audžuģimeņu gadījumā svarīgākais sadarbības partneris būs Tusla sociālais darbinieks, kurš uzrauga audžuģimeni, savukārt, bērnu aprūpes iestādes gadījumā – iestādes personāls.

Jāatzīmē, ka centrs kā kopienā balstīts dienests bieži uzņemas starpnieka lomu starp ģimenēm un "oficiālām" institūcijām. Dažkārt ģimenes, kas baidās vai neuzticas valsts iestādēm (piemēram, sociālajam dienestam), ir atklātāki ar centra darbiniekiem, jo uztver tos kā "savējos no kopienas". Tad centrs var palīdzēt ģimenei komunicēt ar institūcijām, aizstāvēt viņu intereses vai vienkārši paskaidrot, kā sistēma strādā. Šī aizstāvības funkcija ir nozīmīga, lai bērns vai ģimene saņemtu vislabāko atbalstu neatkarīgi no tā, kādā vidē dzīvo.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Centri savā darbībā cenšas panākt pozitīvas pārmaiņas bērnu, jauniešu un ģimeņu dzīvē. Pēc atbalsta saņemšanas mērķa grupa var gūt vairākus būtiskus ieguvumus.

- **Uzlabotas ģimenes attiecības un mājas vide:** vecāki, kas apmeklējuši vecāku izglītības programmas vai saņēmuši individuālu atbalstu, bieži ziņo par labāku sapratni ar bērniem, mazāku konfliktu skaitu, efektīvākām audzināšanas metodēm. Bērni, savukārt, izjūt stabilāku un mierīgāku mājas vidi, kurā ir noteikumi un sapratne. Konsultatīvais un terapeitiskais darbs centra ietvaros uzlabo ģimenes komunikāciju un attiecību kvalitāti. Piemēram, ja sākotnēji pusaudzim un vecākam bija konfliktu pilnas attiecības, pēc atbalsta (kopīgām terapijas sesijām, vecāku kursa) tie var būt iemācījušies konstruktīvāk risināt domstarpības. Tā rezultātā ģimenes funkcionēšana kopumā uzlabojas.
- **Samazinātas bērna uzvedības problēmas un to attīstības riski:** bērniem, kuri iesaistīti centra aktivitātēs, bieži uzlabojas uzvedība. Piemēram, dalība sociālo prasmju treniņos vai terapijā var mazināt agresijas lēkmes, impulsivitāti, uzlabot sadarbību ar vienaudžiem. Jaunieši, kas bija pakļauti vielu lietošanas riskam, pēc dalības atbalsta programmās bieži atliek vai atsakās no vielu lietošanas, vai vismaz apzinās riskus un samazina lietošanas biežumu. Preventīvi pasākumi un agrīna iejaukšanās novērš nopietnāku atkarību veidošanos nākotnē. Piemēram, konsultēšana (*counselling*) centra ietvaros var uzlabot bērna mentālo veselību, kas tieši ietekmē arī uzvedību – mazina trauksmi, depresijas simptomus, kas bieži izpaužas kā uzvedības problēmas. Kopumā centra darbs veicina to, ka bērni labāk iekļaujas skolā un sabiedrībā, nav tik izolēti vai negatīvi noskaņoti.
- **Uzlabotas akadēmiskās un sociālās prasmes:** daudzi centra piedāvājumi (pēcskolas klubi, palīdzība mājasdarbu izpildē, atbalsts mācībās) uzlabo bērnu sekmes skolā un attīsta pozitīvu attieksmi pret mācībām. Oficiāli dati rāda, ka preventīvi atbalsta pasākumi, piemēram, terapija un konsultācijas, var palielināt bērnu izglītības sasniegumus. Bērni gūst labumu arī sociālā ziņā – centra grupu

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

aktivitātes paplašina viņu draugu un atbalsta loku. Piemēram, jaunieši, kas agrāk klaiņoja vienatnē pa ielu, pēc iesaistes centrā var iegūt draugus basketbola pulciņā vai jauniešu klubā.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai pilnvērtīgi risinātu bērnu ar uzvedības vai atkarību problēmām vajadzības, centru atbalstu būtu lietderīgi kombinēt ar citiem papildinošiem pakalpojumiem.

- **Specializēti veselības aprūpes pakalpojumi (sekundārā līmeņa**): centri nodrošina primāro psihosociālo atbalstu, bet smagākos gadījumos bērnam var būt nepieciešama profesionāla medicīniska vai psihiatriska palīdzība. Tāpēc vēlams, lai paralēli centra darbam būtu pieejami bērnu psihiatrijas un psiholoģijas dienesti, piemēram, Bērnu un pusaudžu mentālās veselības dienests (*Child and Adolescent Mental Health Services – CAMHS*). Ja bērnam ir klīniska depresija, smaga trauksme vai atkarību problēmas, centrs var sniegt sākotnējo atbalstu, bet ārstēšana (medikamentoza vai intensīva terapija) būtu jāsniedz veselības sistēmai. Tādēļ cieša saikne starp centru un vietējiem CAMHS ir ļoti vēlama. Līdzīgi, ja runa par fiziskas veselības aspektiem (piemēram, attīstības traucējumi, neiroloģiskas problēmas kas ietekmē uzvedību) – nepieciešams, lai bērnam būtu piekļuve pediatram, ergoterapeitam, logopēdam u.c., kas tiek nodrošināts ar centra starpniecību.
- **Atkarību ārstēšanas un profilakses speciālistu atbalsts:** ja bērnam vai jaunietim ir vielu atkarība (vai nopietni to attīstības riski), centra atbalsts jāpapildina ar profesionāliem atkarību terapeitiem vai programmām. Ideāli, ja reģionā darbojas jauniešu atkarību konsultants (*Youth Addiction Counsellor*) vai specializēts dienests, uz kuru centrs var novirzīt klientu. Tāpat vēlams, lai centrs sadarbotos ar vietējām narkotiku un alkohola darba grupām (*Local Drug and Alcohol Task Forces*), kas Īrijā pastāv noteiktos rajonos un īsteno profilaksi un ārstēšanu. Šāda sadarbība nodrošina, ka jaunietim pieejams pilns spektrs – no centra grupu atbalsta līdz, ja vajag, atturības programmām, detoksikācijai vai rehabilitācijai. Procesa atkarību jautājumos, piemēram, azartspēļu gadījumā, notiek sadarbība ar atbalsta organizācijām. Centri iesaistās kampaņās pret azartspēļu atkarību, kopīgi rīkojot informatīvus pasākumus.
- **Izglītības sistēmas atbalsts:** lai risinātu bērna uzvedības problēmas, kuras izpaužas skolā, obligāti jāiesaista izglītības atbalsta pakalpojumi. Papildu centru sniegtajam atbalstam būtu vēlams, lai skola nodrošina speciālā pedagoga vai uzvedības atbalsta skolotāja iesaisti, mācīšanās grūtību korekciju (ja uzvedību ietekmē mācīšanās problēmas), kā arī sociālo prasmju nodarbības skolā.

Ja bērna uzvedības problēmas saistītas ar vardarbību ģimenē, centra primārais darbs jāpapildina ar sociālā dienesta un citu institūciju vai speciālistu pakalpojumiem. Piemēram, ja atklājas, ka bērna uzvedība ir sekas tam, ka mājās notiek vardarbība, centra speciālisti vieni paši nevar atrisināt situāciju un var būt nepieciešama sociālā dienesta iejaukšanās vai pat bērna izņemšana no ģimenes. Ideālā gadījumā centrs un sociālais dienests strādā roku rokā – centrs nodrošina uzticības pilnas attiecības un atbalstu ģimenei, kamēr

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

sociālais dienests rūpējas par juridiskajiem un drošības aspektiem. Papildu var pieslēgt specializētus pakalpojumus kā krīzes centri, psihologi traumatisku pieredžu gadījumos utt.. Bieži uzvedības problēmas un stress ģimenē korelē ar nabadzību, bezdarbu, sliktiem sadzīves apstākļiem. Tādēļ līdztekus psihosociālajam atbalstam ir ļoti noderīgi sociālās labklājības dienestu pakalpojumi: palīdzība mājokļa jautājumos, ienākumu atbalsta shēmas (pabalsti), nodarbinātības dienestu iesaiste darba atrašanā vecākiem. Piemēram, centra speciālisti var motivēt vecāku apmeklēt kvalifikācijas pilnveides vai paaugstināšanas kursus, bet papildus vēlams, lai valsts nodarbinātības aģentūra (*Intreo*) aktīvi iesaistītos un piedāvātu darba iespējas vai mācības. Arī pašvaldības mājokļu dienesti – ja ģimene dzīvo ļoti sliktos apstākļos, bērna uzvedība var uzlaboties, ja ģimene iegūst labāku mājokli. Tāpat veselības aprūpe - ja bērnam ir nepamanītas veselības problēmas (piemēram, miega traucējumi, kas ietekmē uzvedību), būtu jāiesaista ģimenes ārsts vai pediatrs.

Gadījumos, kad bērnam vai ģimenei ir vajadzības, kuru nodrošināšanai nepietiek ar pamata pakalpojumiem, vērtīgi ir piesaistīt specifiskākus pakalpojumus. Piemēram, bērniem ar autiskā spektra traucējumiem – autisma atbalsta centri un terapeiti, bērniem ar invaliditāti – rehabilitācijas pakalpojumi un ergoterapija, migrantu vai minoritāšu ģimenēm – kopienas tulku un kultūras starpnieku pakalpojumi, lai pārvarētu valodas/kultūras barjeras. Ja pusaudzis iesaistās likumpārkāpumos, centra darbs jāsaskaņo ar Nepilngadīgo likumpārkāpēju novirzīšanas programmu (*Youth Diversion Programme),* ko vada valsts policijas dienesta (*Gardaí)* darbinieki. Šī sadarbība palīdz pusaudzim saprast seku nopietnību, vienlaikus saņemot rehabilitējošu atbalstu centrā.

Kopsummā, atbalsta ekosistēmā centrs ir vieta, kur ap bērnu un ģimeni tiek organizēta visaptveroša palīdzība, kuras ietvaros nodrošina bāzes psihosociālo atbalstu un tā koordinēšanu, bet papildu tam tiek piesaistītas visas nepieciešamās intervences – veselības aprūpe, izglītības atbalsts, sociālā drošība, tiesību aizsardzība.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- **Kopienā balstīta, viegli pieejama palīdzība**: centri ir tuvu cilvēkiem – ģeogrāfiski atrodas vietējos rajonos, kur ir nepieciešama palīdzība, un kopienā funkcionē kā “vienas pieturas aģentūra”. Pakalpojumi ir bezmaksas vai par simbolisku maksu, ar atvērtu pieeju, bez stigmatizējošām procedūrām, tādēļ ģimenes, meklējot palīdzību, jūtas ērti. Centri tiek raksturoti kā piekļūstami un uzticami. Šī centru pieejamība un draudzīgums ir milzīgs pluss, salīdzinot ar atbalstu, ko nodrošina formālās iestādes. Tiek novērstas barjeras (bailes, kauns), kas daudziem traucē saņemt palīdzību.
- **Holistiska un elastīga pieeja:** centri izvērtē bērna un ģimenes situāciju kopumā, nevis šauri fokusējas tikai uz vienu problēmu. Tas nozīmē, ka risinājumi ir pielāgoti individuālajām vajadzībām un aptver dažādus dzīves aspektus. Centri var sniegt atbalstu bērna uzvedības jautājumos un vienlaikus palīdzēt vecākiem, piemēram, veicinot viņu nodarbinātību vai sekmējot ģimenes sociālo dzīvi. Šāda visaptveroša pieeja ir efektīvāka ilgtermiņā, jo risina cēloņus, ne tikai simptomus. Turklāt centru darbība ir ļoti elastīga – tie var ātri reaģēt uz jaunām vajadzībām kopienā, izveidot

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

jaunas grupas, pielāgot darba laikus utt.. Šo elastību nosaka centra valdes un vadības lēmumi, kas spēj novērtēt situāciju un nekavējoties rīkoties (pretstatā lielām birokrātiskām sistēmām).

- **Kopienas līdzdalība un uzticēšanās:** tas, ka centri ir vietējo iedzīvotāju vadīti (brīvprātīgās valdes sastāv no kopienas locekļiem), nodrošina vietējo iedzīvotāju zināšanu izmantošanu un kopienas uzticības kredītu. Ģimenes bieži uztver centru kā "savējo", nevis svešu institūciju, un tādēļ atklātāk sadarbojas. Vietējā pārvaldība arī nozīmē atbildību – centri jūt pienākumu atbildēt savas kopienas priekšā, kas uztur augstu motivāciju. Centru darbā valda spēcināšana filozofija – nevis "mēs eksperti zinām labāk", bet "strādāsim kopā, tu vari mainīt savu situāciju". Tas stiprina klientu pašefektivitāti un ilgtermiņā attīsta pašpalīdzības mehānismus sabiedrībā.
- **Universāls un nestigmatizējošs pakalpojums kombinācijā ar mērķtiecību:** centri spēj apvienot atšķirīgus principus – būt gan universāli pieejami visiem, gan fokusēties uz visneaizsargātākajiem. Tas noņem zīmogu "šis centrs ir tikai problēmu ģimenēm". Ikviens var atnākt, un tāpēc arī riska ģimenes jūtas droši. Tajā pašā laikā resursi tiek virzīti tur, kur visvairāk vajag (centri pārsvarā atrodas nelabvēlīgos rajonos, un ap 80% klientu nāk no sociāli atstumtām grupām). Šī kombinācija – izvairīties no stigmatizācijas, bet tomēr efektīvi sasniegt mērķa grupu, ir starptautiski atzīta kā laba prakse sociālajā darbā.
- **Daudznozaru sadarbība un integrētība:** centru darbība ir dziļi integrēta starpsektoru sadarbībā. Centri darbojas kā mezgls (*hub*), kas savieno dažādus dienestus – valsts, pašvaldību, NVO. Šī spēja veidot tīklus un partnerības ir liels pluss. Piemēram, caur centru viens projekts kopīgā iniciatīvā var apvienot skolu, veselības dienestu un vecāku grupu. Arī nacionālā mērogā centru tīkls sadarbojas ar vairākiem valdības departamentiem paralēli (veselību, bērnu lietām, sociālo aizsardzību u.c.). Rezultātā centra sniegtie pakalpojumi veicina kopienas attīstību, veselības veicināšanu, noziedzības prevenci utt.. Tā ir kompleksa ietekme, kas ir šī pakalpojuma stiprā puse, salīdzinot ar iniciatīvām, kurās tiek sniegts viena veida pakalpojums.
- **Pierādīta efektivitāte un izmaksu lietderība:** centra pakalpojumos ieguldītie līdzekļi dod ievērojamu sabiedrisko atdevi. Pateicoties agrīnai intervencei un tam, ka valsts finansējums piesaista papildu resursus un brīvprātīgo darbu, samazinās nepieciešamība pēc dārgākiem pakalpojumiem, kas ilgtermiņā samazina pakalpojumu izmaksas. Centri darbojas jau vairāk kā 25 gadus, un šajā laikā ir nostiprinājusies to reputācija. Tai ir iezīmēts finansējums, nacionālais atbalsts, sagatavots personāls, labas prakses. Centri var lepoties ar daudziem veiksmes stāstiem un pozitīviem piemēriem, kas apliecina sniegto pakalpojumu efektivitāti. To darbību pat dēvē par veiksmes stāstu, kas ģimeņu atbalstā pietuvina Īriju labākajai Eiropas praksei.

Vājās puses

- **Nepietiekams un nevienmērīgs finansējums:** kā minēts, lielākais mīnuss daudziem centriem ir finansējuma trūkums. Kaut arī bāzes finansējums tiek

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

nodrošināts, vairums centru iepriekšējos gados nesaņem pietiekamu finansējumu, lai segtu visus pamatizdevumus – 83 no 121 centriem nesaņēma minimāli ieteicamo finansējuma līmeni (160 000 eiro gadā). Daži centri iztiek tikai ar ~80 000 eiro gadā, kas praktiski nozīmē ļoti ierobežotu personāla piesaisti un resursus.[11] Finansējuma trūkums starp centriem izraisa nevienmērību pakalpojumu kvalitātē un apjomā – lielākos pilsētu centros var būt papildu projekti un speciālisti, kamēr mazā lauku centrā – tikai viens darbinieks nodarbināts uz pusslodzi. Tas nozīmē, ka pakalpojuma pieejamība var atšķirties atkarībā no klienta dzīvesvietas, kas ir liels mīnus nacionālā līmenī (ideālā variantā katrā centrā būtu jābūt līdzvērtīgiem resursiem). Lai gan finansējums pēdējos gados palielināts, un tiek atvērti jauni centri, joprojām finansējuma stabilitāte un ilgtspēja nav sasniegta.

- **Cilvēkresursu un kapacitātes ierobežojumi:** daudzos centros strādā ļoti maz darbinieku - 60% centru ir tikai trīs pilnas slodzes darbinieki (un daļā pat mazāk).[12] Tas nozīmē, ka pieprasījums centros nereti pārsniedz pieejamo kapacitāti. Viens vai divi cilvēki nespēj aptvert visas kopienas vajadzības, īpaši ja teritorija liela vai problemātika smaga. Tas arī apgrūtina dalību visos sadarbības pasākumos – tiek izvirzītas prioritātes un kaut kas paliek novārtā. Turklāt zemo algu un izdegšanas riska dēļ centros pastāv darbinieku mainības risks, kas kaitē attiecībām ar klientiem. Nelielas komandas arī nozīmē ierobežotu specializāciju – varbūt nav neviena, kas specializējas, piemēram, atbalsta sniegšanā bērniem ar autiskā spektra traucējumiem vai smagiem atkarību gadījumiem, tādēļ jāpaļaujas uz ārējo pakalpojumu pieejamību.
- **Dažas ģimenes joprojām grūti sasniedzamas:** neskatoties uz centru centieniem būt atvērtiem visiem, daļa ģimeņu ar kompleksām problēmām joprojām ir ļoti izolētas un nevēršas pēc palīdzības. Daļa cilvēku neuzticas pat kopienas centram. Šādos gadījumos centri cenšas problēmu risināt ar proaktīvu ģimeņu uzrunāšanu (*outreach*), taču ierobežoto resursu dēļ tas ne vienmēr ir iespējams. Turklāt jauniešus noteiktā vecumposmā var būt grūti iesaistīt, jo viņi nevēlas nekādu izglītošanu. Ja centrā nav pievilcīgu aktivitāšu, pastāv risks, ka jaunieši nenāks. Līdz ar to, pat ja centrs piedāvā kvalitatīvus pakalpojumus, noteiktu grupu, piemēram, 15–17 gadus vecu puišu, kuri jau iesaistījušies likumpārkāpumos, piesaiste var būt problemātiska, ja trūkst specializētu jaunatnes darbinieku vai resursu motivējošu pasākumu radīšanai.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Family Resource Centre National Forum. (n.d.). *Home*. Available at https://www.familyresource.ie/
- The Family & Community Services Resource Centre Programme. (2011). SPEAK FRC Report 2011 Available at https://www.drugsandalcohol.ie/18042/1/Family_support_centre.pdf

[11] Family Resource Centre National Forum Calls for €3.34 million in Core Funding. (2023). Available at https://www.wheel.ie/news/2023/05/family-resource-centre-national-forum-calls-eu334-million-core-funding
[12] Supporting Families, Protecting FRCs. (n.d.). Available at https://www.familyresource.ie/uploadedfiles/Protecting-FRCs-DIGITAL-EMAIL%20VERSION_2.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- McKeown, K. (2013). Strategic Framework for Family Support within the Family and Community Services Resource Centre Programme. FSA, Available at https://www.tusla.ie/uploads/content/FSA_STRATEGIC_FRAMEWORK_FOR_FAMILY_SUPPORT_2013.pdf
- Ag Eisteacht. (n.d.). *Home*. Available at https://www.afrc.ie/
- Our Story: The development and future of the FRC Programme. Family Resource Centre National Forum, 2020. Available at https://www.familyresource.ie/uploadedfiles/FRCNF-Our%20Story%202020-final_web_4.pdf
- Department of Children, Equality, Disability, Integration and Youth. (2021). Minister Foley welcomes the opening of the application process associated with the expansion of the Family Resource Centre Programme. Available at https://www.gov.ie/en/department-of-children-disability-and-equality/press-releases/minister-foley-welcomes-the-opening-of-the-application-process-associated-with-the-expansion-of-the-family-resource-centre-programme

1.1.2. Īrijas tiešsaistes jauniešu informācijas un atbalsta platforma SpunOut.ie

1. Pakalpojuma nosaukums

Īrijas tiešsaistes jauniešu informācijas un atbalsta platforma *SpunOut.ie*. Tā ir neatkarīga bezpeļņas organizācija (labdarības fonds) un darbojas pēc principa "jaunieši – jauniešiem". Platformu veido jaunieši un tā sniedz uzticamu informāciju, resursus un iespējas saziņai jauniešu vidū.

2. Pakalpojuma mērķis

Platformas mērķis ir atbalstīt jauniešus, lai viņi varētu piekļūt iespējām un pakalpojumiem, kas var palīdzēt viņiem pilnībā realizēt savu potenciālu.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Platformas galvenais uzdevums ir sniegt jauniešiem viegli pieejamu, uzticamu un neitrālu informāciju par veselību, mentālo labklājību un dzīves prasmēm. Platforma:

- izglīto un informē - publicē rakstus un faktus par garīgo veselību, atkarībām, attiecībām, seksuālo veselību, izglītību, nodarbinātību u.c. tēmām, palīdzot jauniešiem pieņemt pārdomātus lēmumus;
- mudina meklēt palīdzību - norāda uz esošajiem atbalsta dienestiem un palīdzības iespējām, veicinot jauniešu vēlmi savlaicīgi meklēt profesionālu palīdzību (piemēram, psiholoģisko atbalstu);
- veido drošu kopienu - uztur moderētus tiešsaistes forumus un jauniešu veidotu saturu, kur jaunieši pozitīvā vidē var dalīties pieredzē, stāstos un savstarpēji atbalstīt cits citu;

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- veicina jauniešu līdzdalību - iesaista jauniešus satura veidošanā (brīvprātīgie autori, Jauniešu akciju padome) un sabiedriskās domas veidošanā, tādējādi stiprinot viņu pilsonisko aktivitāti un advokāciju jauniešu jautājumos;
- rīko informatīvas kampaņas par jauniešiem aktuāliem jautājumiem (piemēram, bezdarba mazināšana jauniešu vidū, azartspēļu atkarību apzināšana, garīgās veselības veicināšana) un sadarbojas ar partneriem (piemēram, TikTok, valsts iestādēm) īpašos projektos, lai vairotu informētību (piemēram, Pasaules Garīgās veselības dienas pasākumi).

4. Normatīvais regulējums

Platformas darbību nenosaka normatīvais regulējums, bet tās darbība atbilst Īrijas jaunatnes politikas stratēģijām un starptautiskām vadlīnijām. Īrijas Jauniešu darba likums (*Youth Work Act, 2001)*[13] un Eiropas jaunatnes informācijas hartas[14] principi paredz jauniešu tiesības uz informāciju un atbalstu, un platforma realizē šīs tiesības praktiski.

5. Pakalpojuma joma

Primāri informācija platformā aptver veselības jomu, īpaši garīgo veselību un atkarību prevenci, labklājības jomu (jauniešu vispārējā dzīves kvalitāti), kā arī izglītības jomu (dzīves prasmju un zināšanu izglītošana). Platforma veicina jauniešu labklājību caur zināšanu sniegšanu un sociālo iesaisti, un tai ir arī kultūras aspekts, jo tā veido jauniešu digitālo kultūru, kurā atbalsts meklējams tiešsaistē.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Platformas mērķauditorija ir jaunieši vecumā no ~16 līdz 25 gadiem, tātad jaunieši un jaunie pieaugušie pārejas posmā no skolas uz pieaugušo dzīvi. Platforma ir pieejama arī nedaudz jaunākiem bērniem, taču saturs veidots tā, lai būtu saprotams vidusskolas vecuma jauniešiem un tiem, kas tikko sasnieguši pilngadību. Pakalpojums nav ierobežots tikai nepilngadīgajiem – jaunietis var turpināt izmantot platformu arī pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas (līdz ~25 gadiem), tā nodrošinot nepārtrauktību atbalsta pārejā no jaunieša uz pieaugušo dzīvi. Netieši no platformas iegūst arī jauniešu ģimenes un atbalsta personas, piemēram, vecāki var gūt ieskatu jauniešu problēmās, iepazīstoties ar portāla saturu, lai gan, galvenokārt, saturs paredzēts pašiem jauniešiem.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

Platformas lietotāji ir dažādi jaunieši, tostarp tie, kam varētu rasties uzvedības vai atkarību problēmas vai kuriem šādi riski tikai sāk veidoties. Tipiski platformas apmeklētāji var būt jaunieši, kuri izjūt stresu, trauksmi vai depresīvus stāvokļus, meklē informāciju par alkohola vai narkotiku lietošanas riskiem, saskaras ar grūtībām attiecībās, mobingu skolā, izdegšanu studijās, interesējas par seksualitāti un attiecību veselīgumu vai vienkārši vēlas uzlabot savu mentālo un fizisko labsajūtu. Tā kā platforma ir universāla (primārā prevence), tā nav domāta tikai "problēmu jauniešiem" – to var lietot jebkurš jaunietis, kas

[13] Youth Work Act. (2001). Available at https://www.irishstatutebook.ie/eli/2001/act/42/enacted/en/html
[14] European Youth Information Charter. (n.d.).. Available at https://www.eryica.org/charter

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

grib iegūt zināšanas vai padomu pirms problēmu rašanās. Platforma aptver tādas tēmas kā garīgās veselības traucējumi (depresija, trauksme, ēšanas traucējumi u.c.), atkarību veidi (alkohols, narkotikas, azartspēles, digitālās atkarības), uzvedības problēmas (piemēram, agresija, antisociāla uzvedība) u.c., sniedzot informāciju un pirmo atbalstu šo jautājumu risināšanā.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Platforma ir tiešsaistes pakalpojums – piekļuve tam notiek, izmantojot internetu. Tā nepiedāvā izmitināšanu vai klātienes apmeklējumu. Jaunieši var anonīmi un brīvi apmeklēt **mājaslapu *www.spunout.ie*** jebkurā laikā (pieejamība 24/7) un lasīt informatīvos materiālus. Papildu rakstiem, platformā ir pieejami interaktīvi atbalsta veidi.

- **Teksta atbalsta līnija "*Text About It*"** - bezmaksas diennakts atbalsts īsziņu veidā, kur jaunietis var nosūtīt ziņu un saņemt krīzes konsultanta atbildi un emocionālu atbalstu reāllaikā. Šis pakalpojums ir anonīms un konfidenciāls, paredzēts krīzē nonākušo jauniešu atbalstam.
- **Jauniešu informācijas čats** - tiešsaistes čata funkcija, kur noteiktos laikos jaunietis var sarakstē tiešsaistē aprunāties ar apmācītu konsultantu vai informācijas sniedzēju par sev interesējošu problēmu (karjeru, attiecībām, veselību utt.).
- **Pakalpojumu direktorijs** - datubāze, kurā jaunietis pēc tēmas vai atrašanās vietas var sameklēt citu specializētu dienestu kontaktus (piemēram, psiholoģiskās palīdzības centrus, atkarību ārstēšanas klīnikas, atbalsta grupas u.c.), ja nepieciešams klātienes vai specializēts pakalpojums.

Platformu var izmantot bez maksas, nav nepieciešama nosūtīšana vai oficiāla atbilde – jaunietis pats iniciē saziņu vai informācijas meklēšanu pēc vajadzības.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

Platformu uztur un pārvalda organizācija *Community Creations CLG*, kas ir garantijas sabiedrība ar ierobežotu atbildību (*Company Limited by Guarantee*), reģistrēta kā labdarības organizācijā Īrijā. Šī organizācija darbojas kā neatkarīga organizācija, kuras juridiskais statuss ļauj piesaistīt valsts un privāto finansējumu.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Platformai nav noteikts ierobežots lietošanas ilgums – tas ir pastāvīgi pieejams resurss. Satura apjoms ir ļoti plašs un tas tiek regulāri atjaunināts. Jauniešu iesaiste var būt:

- **vienreizēja/īslaicīga**, piemēram, jaunietis izlasa konkrētu rakstu par sev interesējošu tēmu vai uzdod vienu jautājumu čatā;
- **ilgtermiņa** - jaunietis atkārtoti izmanto platformu vairāku gadu garumā, sekojot līdzi jaunumiem, piedaloties diskusijās vai kļūstot par brīvprātīgo satura veidotāju.

Teksta atbalsta līnija var nodrošināt īslaicīgas intensīvas sesijas – katra sarakste parasti ilgst līdz krīzes brīdis pāriet, taču pats pakalpojums tiek nodrošināts 24/7 bez pārtraukuma, un jaunietis var atkārtoti rakstīt ikreiz, kad jūt nepieciešamību.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Pieprasījums: gaidīšanas laika praktiski nav – visa tiešsaistes informācija ir pieejama nekavējoties. Čatu vai īsziņu, atbalsta gadījumā, atbildes parasti tiek sniegtas dažu minūšu laikā, atkarībā no brīvprātīgo pieejamības. Minētās līnijas apmeklējumu biežums nav normēts – tas ir atkarīgs no katra jaunieša vajadzībām.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Platformas satura un atbalsta nodrošināšanā piedalās dažādu jomu speciālisti.

- **Jauniešu informācijas speciālisti un redaktori**: profesionāļi, kas veido un pārskata publicēto saturu, balstoties uz zinātniskiem pierādījumiem un oficiāliem ieteikumiem, lai informācija būtu precīza un droša.
- **Jauniešu brīvprātīgie un Aktīvo jauniešu padome**: vairāk nekā 150 jaunieši visā Īrijā veido *SpunOut.ie* jauniešu padomes, kas konsultē un piedalās stratēģiskajā plānošanā, satura veidošanā un kampaņās. Viņi sniedz jauniešu skatījumu un nodrošina, ka pakalpojums paliek "jauniešu radīts jauniešiem".
- **Moderatori un atbalsta personāls**: apmācīti cilvēki, kas uzrauga diskusiju forumus un sociālo mediju komentārus, lai nodrošinātu drošu vidi, un vada jauniešu informācijas čatu.
- **Konsultanti un krīzes speciālisti:** teksta atbalsta līnijā "*Text About It*" strādā speciāli apmācīti krīzes konsultanti (daļa var būt brīvprātīgie, kurus apmāca profesionāli supervizori, līdzīgi kā krīzes tekstu līnijas modelī). Viņi nodrošina psiholoģisko pirmo palīdzību un, ja nepieciešams, iesaista sarežģītās situācijās dežurējošus supervizorus vai speciālistus.
- **Eksperti - partneri:** veido saturu sadarbībā ar ārējiem ekspertiem un organizācijām. Piemēram, medicīnas vai garīgās veselības profesionāļi var konsultēt par rakstu saturu (piemēram, ārsti, psihologi pārskata garīgās veselības rakstus), valsts aģentūru speciālisti nodrošina aktuālu informāciju (piemēram, par sociālajiem pabalstiem, izglītības iespējām), un citas jauniešu organizācijas koordinēti sniedz informāciju (piemēram, *Youth Work Ireland*, *BeLonGTo* LGBT jauniešu organizācija u.c. resursi tiek savstarpēji reklamēti).
- **Vadības un administrācijas speciālist**i: organizācijas direktors (piemēram, *SpunOut.ie* izpilddirektors) un administratīvie darbinieki, kas rūpējas par pakalpojuma ilgtspēju, finansēm un stratēģisko attīstību.
- **Tehniskās komandas speciālisti**: nodrošina platformas tehnisko darbību, datu drošību un aizsardzību pret kiberapdraudējumiem.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

Platformas uzturēšanā iesaistītajiem speciālistiem nākas saskarties ar vairākām izaicinājumu jomām.

- **Satura aktualitāte un kvalitāte:** ņemot vērā plašo tēmu spektru (no mentālās veselības līdz izglītībai un sociālajiem jautājumiem), ir jāpārliecinās, ka visa informācija ir precīza, zinātniski pamatota un regulāri atjaunināta. Tas prasa

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

nepārtrauktu pētniecību un satura revīziju, sekojot jaunākajām tendencēm un pētījumiem jaunatnes jomā.

- J**auniešu uzticēšanās un iesaiste:** speciālistiem jāspēj uzrunāt jauniešus viņiem saprotamā valodā un stilā, lai iegūtu viņu uzticību. Jaunieši var būt skeptiski pret "oficiālu" informāciju vai "garlaicīgiem" vēstījumiem, tāpēc jāatrod balanss starp viegli uztveramu, interaktīvu saturu un nopietnu, pareizu informāciju.
- **Mērķauditorijas sasniegšana:** lai gan platforma sasniedz ~1 miljonu lietotāju gadā[15], joprojām izaicinājums ir nokļūt līdz tiem jauniešiem, kuriem atbalsts visvairāk nepieciešams, bet kuri paši aktīvi nemeklē informāciju. Tas var būt jaunietis dziļā krīzē vai toksiskā vidē, kam nav pieejams internets vai kurš neuzticas nezināmiem informācijas avotiem. Speciālisti cenšas risināt to ar reklāmas kampaņām, sociālo tīklu klātbūtni, sadarbību ar skolām un jaunatnes centriem, taču "neaizsniegto" jauniešu iesaiste joprojām paliek liels izaicinājums.
- **Resursu un finansējuma stabilitāte:** kā labdarības organizācija *SpunOut.ie* paļaujas uz projektu finansējumu, ziedojumiem un valsts atbalstu. Organizācijas vadībai jāpiesaista līdzekļi un jānodrošina platformas darbības nepārtrauktība. Piemēram, COVID-19 pandēmijas laikā ziedojumu piesaiste kļuva sarežģītāka, kas radīja papildu izaicinājumu organizācijai. Finansējuma nestabilitāte var ierobežot iespējas paplašināt platformas darbību vai nodarbināt vairāk speciālistu (piemēram, paplašināt čata darba stundas).
- **Emocionālā slodze un atbildība:** darbs ar jauniešu problēmām (īpaši krīzes tekstu līnijā) var būt emocionāli smags. Konsultantiem jāspēj tikt galā ar stresa situācijām, piemēram, ziņām par pašnāvnieciskām domām vai vardarbību. Ir jāievēro aktīvās reaģēšanas protokoli (piemēram, ja jaunietis atklāj tūlītējus paškaitējuma plānus, konsultantam jārīkojas atbilstoši noteikumiem). Tas prasa augstu profesionalitāti, apmācību un arī rūpes par pašu speciālistu izdegšanas profilaksi.
- **Privātums un drošība:** jānodrošina datu aizsardzība un jauniešu privātuma ievērošana. Kā jebkurā tiešsaistes vidē, pastāv riski, ka kāds lietotājs var mēģināt ļaunprātīgi izmantot platformu (piemēram, izplatīt nepatiesu informāciju forumos, veikt kaitnieciskas darbības). Tehniskās komandas speciālistiem jāstrādā pie kiberdrošības un jāuzrauga saturs, lai novērstu pārkāpumus.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

SpunOut.ie pakalpojumu nodrošināšana notiek digitālās platformas formā ar rūpīgi veidotu procesu.

- **Satura radīšana:** platformas satura un atbalsta nodrošināšanas speciālistu komanda identificē jauniešu informācijas vajadzības, izmantojot aptaujas, tīmekļa analītiku un pētījumus. Pamatojoties uz to, tiek izstrādāti raksti, padomi un fakti. Saturs iziet rediģēšanas un kvalitātes pārbaudes posmus, lai nodrošinātu

[15] Community Creations CLG. (2025). *Annual Report 2023.* Available at https://spunout.ie/wp-content/uploads/2025/05/spunout-Annual-Report-2023.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

saprotamību un uzticamību. Brīvprātīgie jaunieši bieži iesūta savus rakstus vai stāstus, kas tiek integrēti platformā.

- **Publicēšana un uzturēšana**: informācija tiek publicēta vietnē pa tēmām (piemēram, *Garīgā veselība*, *Izglītība*, *Attiecības*, *Atkarības* utt.). Regulāri tiek pievienots jauns saturs un atjaunināts esošais (piemēram, ja mainās likumdošana par smēķēšanu, atjauno rakstus par tabakas lietošanas sekām).
- **Tiešsaistes atbalsts**: Paralēli informācijas saturam darbojas atbalsta funkcijas – "*Youth Information Chat" un "Text About It*" īsziņu serviss. Tas nozīmē, ka noteiktā laikā, atbilstoši iepriekš sastādītam grafikam dežurē apmācīti speciālisti (vai brīvprātīgie), kas atbild uz čata pieprasījumiem. Teksta krīzes līnija strādā visu diennakti – tajā iesaistītie konsultanti maiņās pieņem ienākošos ziņojumus. Ja situācija ir nopietna, var tikt piesaistīts maiņas supervizors vai, ārkārtējos gadījumos, ārkārtas dienesti (saskaņā ar noteiktām procedūrām).
- **Partnerību integrācija:** *SpunOut.ie* savā darbā piesaista citus dienestus, piemēram, ja jaunietis meklē specializētu palīdzību, process ietver viņa novirzīšanu uz attiecīgo pakalpojumu (psihologa konsultācija, narkoloģiskais dienests utt.), izmantojot vietnes "Pakalpojumu katalogs" (*Services Directory)* pieejamo informāciju. Šī sadarbība tiek veidota jau iepriekš – *SpunOut.ie* uztur datubāzi un regulāri sadarbojas ar citām organizācijām, lai uzturētu aktuālu informāciju par pieejamajiem pakalpojumiem.
- **Atgriezeniskā saite un uzlabošana**: platformas lietošanas procesā tiek ievākta atgriezeniskā saite – vietnē ir iespēja novērtēt rakstus, jaunieši var iesaistīties diskusijās vai aptaujās. *SpunOut.ie* komanda analizē apmeklējumu statistiku (kurus rakstus lasa visvairāk, kādi meklēšanas vārdi izmantoti) un jauniešu ieteikumus, lai nepārtraukti pilnveidotu saturu un funkcionalitāti. Piemēram, ja daudzi jautā par jaunu atkarību veidu (piemēram, elektroniskajām cigaretēm (*veipiem*)), *SpunOut.ie* sagatavo jaunus materiālus par šo tēmu.

14. Pakalpojuma sniegšanā pielietotās metodes un instrumenti

Platformas darbībā izmanto digitālās informācijas un jaunatnes darba metodes, kas pielāgotas auditorijas vajadzībām.

- **Personcentrēta pieeja**: saturs tiek veidots, ņemot vērā jauniešu skatupunktu un vajadzības. Izmanto empātijas un līdzdalības metodes, piemēram, jauniešu iesūtītie stāsti ļauj citiem lasītājiem identificēties ar autora pieredzi un gūt praktiskus padomus, kā pārvarēt grūtības.
- **Pierādījumos balstīta informācija:** visi padomi un raksti balstās uz pierādījumos balstītu pieeju. Tas nozīmē, ka informācijas sagatavošanā izmanto jaunākos pētījumus un ekspertu viedokļus. *SpunOut.ie* vērtība "Ekspertīze" atspoguļo šo apņemšanos nodrošināt augstas kvalitātes, zinātnē balstītus pakalpojumus.
- **Digitālie kanāli un rīki:** līdztekus mājaslapai tiek izmantoti sociālie tīkli (Facebook, Instagram, TikTok u.c.), lai izplatītu galvenos vēstījumus un sasniegtu jauniešus tur,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

kur viņi pavada laiku. Tiek veidoti vizuālie materiāli, videoklipi, infografikas, lai padarītu informāciju pievilcīgāku.

- **Anketas un pašnovērtējuma rīki:** platformā var tikt piedāvāti interaktīvi rīki, piemēram, "uzzini savu stresa līmeni" testi vai anketas, kas palīdz jaunietim novērtēt savu situāciju un saņemt personalizētus ieteikumus (piemēram, ja testa rezultāts norāda uz augstu trauksmi, piedāvā saites uz rakstiem par trauksmes mazināšanu un ierosina sazināties ar speciālistu).
- **Drošas saziņas metodes:** teksta atbalsta līnijā tiek izmantoti aktīvās klausīšanās un krīzes intervences protokoli (empātisks atbalsts, kopīga problēmas formulēšana, resursu piedāvāšana, ja nepieciešams, drošības plāna izstrāde). Viss notiek rakstveidā, kas jauniešiem bieži ir ērtāk nekā runāt klātienē, īpaši par sensitīvām tēmām.
- **Spēļošanas izmantošana**: lai veicinātu jauniešu ilgtermiņa iesaisti, *SpunOut.ie* var pielietot arī spēles elementus, piemēram, punktu krāšanu, konkursus par labākajiem rakstiem vai balvas par aktīvu dalību forumos. Tas motivē jauniešus ne tikai lasīt informāciju, bet arī pašiem piedalīties un dot savu ieguldījumu.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

SpunOut.ie pakalpojuma sniegšanas pamatā notiek sadarbība tieši ar pašu jaunieti, jo platforma ir veidota viņa vajadzībām un ar jauniešu aktīvu līdzdalību. Tomēr pastāv arī netieša un tieša sadarbība ar ģimenēm un citiem speciālistiem.

- **Sadarbība ar jaunieti:** komunikācija ir brīvprātīga un konfidenciāla. Jaunietis pats izvēlas, cik daudz atklāt par sevi. Platformā nav nepieciešama reģistrācija, ja jaunietis vēlas tikai lasīt saturu. Ja iesaistās interaktīvās daļās (forumā, čatā), tiek ievēroti privātuma noteikumi – jaunietis var lietot segvārdu. Svarīgs nosacījums ir savstarpēja cieņa un drošība – lietošanas noteikumi aizliedz naidīgus izteikumus, diskrimināciju u.tml., lai vide būtu droša. Pakalpojums neizslēdz nevienu, pat ja jaunietim ir nopietnas problēmas (piemēram, jau attīstījusies atkarība), viņš joprojām var izmantot platformu, lai atrastu palīdzību, taču platformas ietvaros viņa situācija netiek "oficiāli reģistrēta" vai uzraudzīta – atbildība par turpmāko risinājumu meklēšanu paliek paša jaunieša vai viņa aprūpētāju ziņā.
- **Sadarbība ar ģimeni:** tieša pakalpojuma saņemšana notiek starp platformu un jaunieti, tādēļ vecāku vai ģimenes līdzdalība nav obligāta. Tomēr *SpunOut.ie* veicina ģimenes iesaisti jaunieša atbalstā netieši, piemēram, portālā ir padomi vecākiem, kā runāt ar jaunieti par alkoholu vai garīgo veselību. Ģimenes locekļi var iegūt informāciju, lasot tos pašus materiālus, ko jaunieši. Svarīgs nosacījums ir uzticēšanās – jaunietim jāzina, ka viņš var droši meklēt palīdzību arī bez vecāku atļaujas, tādēļ nav nepieciešama vecāku piekrišana. Gadījumos, kad jaunietis atklāj nopietnus draudus (piemēram, vardarbību ģimenē), *SpunOut.ie* krīzes speciālisti var iedrošināt jaunieti iesaistīt uzticamu pieaugušo vai sazināties ar attiecīgajiem dienestiem (piemēram, *Childline* vai *Tusla* bērnu aizsardzībai). Taču *SpunOut.ie* darbinieki paši neiesaista vecākus bez jaunieša piekrišanas, ievērojot jaunieša

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

autonomiju, izņemot situācijās, kad tas ir dzīvības glābšanas jautājums un jaunietis ir nepilngadīgs (piemēram, ja nepieciešams izsaukt neatliekamo palīdzību).

- **Sadarbība ar citiem speciālistiem:** *SpunOut.ie* sadarbojas ar skolu pedagogiem, jaunatnes darbiniekiem un veselības speciālistiem, lai nodrošinātu vienotu informācijas telpu. Piemēram, skolas karjeras konsultants var ieteikt audzēknim apmeklēt platformu, lai uzzinātu par eksāmenu stresa mazināšanu. Jaunatnes centri var izplatīt *SpunOut.ie* informatīvos plakātus. *SpunOut.ie* speciālisti, savukārt, sniedz informācijas materiālus citiem speciālistiem (piemēram, izplata bukletus vai uztur sadaļu ar resursiem, ko skolotāji var izmantot SPHE stundās[16]). Sadarbība ar veselības aprūpes sniedzējiem notiek, piemēram, kampaņās – ārsti var piedalīties *SpunOut.ie* rīkotās jautājumu - atbilžu sesijās tiešsaistē. Platforma arī norāda skaidrus nosacījumus, kādos gadījumos jaunietim jāvēršas pie profesionāļiem klātienē, piemēram, ja tests norāda uz smagu depresiju, tekstā tiks ieteikts "griezies pie sava ģimenes ārsta vai psihoterapeita". Tādā veidā *SpunOut.ie* veido sadarbību ar speciālistiem, aicinot jauniešus saņemt nepieciešamo palīdzību. Platforma papildina profesionāļu sniegtos pakalpojumus, nevis tos aizvieto.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Jaunieši, kas izmanto platformu, iegūst vairākas priekšrocības, viņu zināšanas un redzesloks paplašinās.

- **Zināšanas un izpratne:** palielinās jauniešu informētība par veselīgu dzīvesveidu, atkarību riskiem, mentālās veselības nozīmi. Viņi apgūst praktiskus padomus, kas palīdz pieņemt labākus lēmumus (piemēram, zinot kā alkohols ietekmē veselību, jaunietis var izvēlēties atturēties no alkohola lietošanas).
- **Agrīna problēmu identificēšana:** ar pašpalīdzības rakstu un testu palīdzību jaunieši var atpazīt brīdinošas pazīmes sevī (piemēram, saprast, ka trauksmes sajūta ietekmē ikdienu un ka tas nav normāli un nav "jācieš"). Tas veicina agrīnu palīdzības meklēšanu, novēršot problēmas padziļināšanos.
- **Psihoemocionāls atbalsts:** izmantojot čatu vai īsziņu palīdzību, jaunietis var saņemt emocionālu izlādi un sapratni grūtā brīdī. Pat ja tā nav terapija, bieži vien saruna ar empātisku klausītāju krīzes brīdī sniedz atvieglojumu un drošības sajūtu. Tas var novērst impulsīvas destruktīvas rīcības (piemēram, atturēt no paškaitējuma izdarīšanas, palīdzēt nomierināties).
- **Prasmes un pašefektivitāte:** caur platformu jaunietis var apgūt dzīves prasmes, piemēram, stratēģijas stresa vadīšanai, komunikācijas prasmes konfliktu risināšanai, iemaņas veselīgu ieradumu veidošanā. Tas veicina jaunieša pašpaļāvību risināt savas problēmas.
- **Sajūta, ka "neesi viens":** lasot citu jauniešu pieredzes stāstus, mērķa grupa bieži izjūt atvieglojumu, ka viņu problēmas nav unikālas. Piemēram, jaunietis ar panikas lēkmēm izlasa cita jaunieša rakstu par to pašu – viņš jūtas saprasts un mazāk

[16] Sk. 1.1.3. nodaļu

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

vientuļš. Tas mazina mentālo problēmu un atkarību stigmu, jo par tām atklāti runā vienaudži.

- **Norādes uz papildu palīdzību:** jaunieši uzzina, kur, nepieciešamības gadījumā, meklēt profesionālu palīdzību. Platformā atrodamie kontakti un skaidrojumi (piemēram, kas ir psihologs, kā notiek vizīte pie ģimenes ārsta atkarību jautājumos) noņem bailes un neziņu par palīdzības meklēšanas procesu, līdz ar to tie, kas izmantojuši platformu, biežāk spēs spert nākamo soli – vērsties pie attiecīgā dienesta pēc palīdzības.
- **Līdzdalības iespējas:** aktīvākie jaunieši var kļūt par brīvprātīgajiem, rakstīt portālā, piedalīties jauniešu padomēs. Tas sniedz personīgās attīstības ieguvumus – komunikācijas iemaņas, līderības pieredzi, un arī pozitīvu pašrealizāciju, ka ar savu stāstu vai darbību viņi palīdz citiem.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Platforma ir efektīvs informatīvs un preventīvs rīks, taču optimālai jauniešu problēmu risināšanai to bieži nepieciešams kombinēt ar citiem atbalsta veidiem.

- **Formālā izglītība (SPHE programma):** platformas saturu var izmantot skolās, integrējot SPHE (sociālās, personīgās un veselības izglītības) stundās. Skolotāji var dot uzdevumu apmeklēt platformu un apspriest rakstus klasē, tādējādi nostiprinot skolā apgūstamo vielu ar reāliem piemēriem.
- **Ģimenes atbalsta pakalpojumi:** ja jaunietim ir problēmas ģimenē (piemēram, vecāku alkoholisms, konflikti), platformas konsultanti var ieteikt ģimenes terapiju vai konsultācijas. Līdz ar to platformas apmeklēšana var būt pirmais solis, bet pēc tam nepieciešams piesaistīt ģimenes atbalsta dienestus (piemēram, *Tusla* programmas, ģimenes konsultāciju centrus), lai risinātu pamatproblēmas.
- **Veselības aprūpes pakalpojumi:** gadījumā, ja jaunietim ir jau attīstījusies atkarība vai smaga garīga saslimšana, platformas konsultanti iesaka vērsties pēc medicīniskas palīdzības. Tātad platformas konsultantiem jādarbojas kopā ar primārās veselības aprūpes sistēmu (ģimenes ārstiem, konsultatīviem centriem) un specializētiem dienestiem (piemēram, jauniešu psihiatrijas klīnikām, rehabilitācijas centriem). Ideālā gadījumā, pēc informācijas iegūšanas platformā, jaunietim būtu pieejams arī praktisks pakalpojums, piemēram, atbalsta grupa vai konsultāciju sesijas.
- **Tiešsaistes atbalsta grupas vai forumi:** papildu platformas konsultantu moderētajiem forumiem jaunietim var noderēt citi kopienas resursi, piemēram, Īrijas garīgās veselības atbalsta tīkla *(Jigsaw)* tiešsaistes grupu nodarbības vai Childline tiešsaistes čats bērniem Īrijā (*ISPCC Childline Online Chat Service*). Šo pakalpojumu vienlaicīga esamība nodrošina, ka bērniem vienmēr ir kur vērsties – ja ne platformā, tad citur, un tie savstarpēji novirza viens pie otra.
- **Pašvaldību jaunatnes darbs un klātienes aktivitātes:** platforma var motivēt jaunieti iesaistīties arī klātienes pasākumos, piemēram, pēc rakstu lasīšanas par vientulību jaunietis var nolemt pievienoties vietējam jauniešu klubam (piemēram,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Foróige klubam (skatīt 1.1.4.nodaļu), skautiem vai sporta komandai). Tādējādi labākais iznākums ir platformas informācijas kombinācija ar reālās dzīves socializāciju un atbalstu.

- **Mentoru programmas:** ja atklājas, ka jaunietim pietrūkst pieaugušā atbalsta, var piedāvāt, piemēram, mentoringa programmu Lielais brālis, lielā māsa (*Big Brother Big Sister)* (ko īsteno Foróige[17]). Platformas konsultanti var iedrošināt jaunieti pieteikties mentora atbalstam.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

Platforma ir plaši pieejams un jauniešiem draudzīgs atbalsta resurss, kas vienuviet piedāvā plašu tēmu loku, ļaujot jauniešiem atrast vajadzīgo informāciju vienkopus, nevis meklēt to sadrumstaloti dažādos avotos. Jauniešu veidots platformas saturs nodrošina, ka tas rezonē ar mērķauditoriju un nav moralizējošs. Turklāt tā ir anonīma un konfidenciāla, kas īpaši svarīgi stigmatizētu problēmu (piemēram, atkarību, garīgās veselības) gadījumā – jaunietis var droši meklēt palīdzību, nebaidoties no nosodījuma. Platforma ir atzīta valsts līmenī, saņēmusi balvas un atbalstu, kas liecina par kvalitāti un uzticamību. Tās multimodālais formāts (raksti, forumi, čats, īsziņas) pielāgojas dažādām jauniešu vajadzībām un vēlmēm saņemt informāciju. Platformā tiek veicināta jauniešu līdzdalība, iesaistot jauniešus satura veidošanā, kas jauniešos attīsta sociālās prasmes. Būtiski, ka platforma darbojas primārās prevences līmenī, kas var novērst nopietnu problēmu rašanos, sniedzot zināšanas un atbalstu jau agrīni, pirms situācijas saasināšanās.

Vājās puses

Platforma kā tiešsaistes pakalpojums nespēj aizvietot klātienes terapeitisku vai sociālu atbalstu. Jauniešiem ar nopietnām problēmām var būt nepieciešama tieša speciālistu iejaukšanās, ko platforma pati par sevi nenodrošina – pastāv risks, ka kāds jaunietis paliks tikai pie pašpalīdzības un nevērsīsies pie speciālistiem.

Platformas efektivitāte ir atkarīga no jaunieša aktivitātes – tie, kuri nezina par platformu vai nevēlas meklēt informāciju, netiks sasniegti. Pastāv arī digitālā plaisa: ne visiem jauniešiem vienlīdz ir interneta pieeja vai pietiekamas prasmes atrast vajadzīgo informāciju. Tāpat platformas saturam jākonkurē ar daudzām citām interneta vietnēm un sociālajiem tīkliem – pastāv risks, ka jaunieši izvēlas neuzticamus avotus (piemēram, forumus ar nepatiesu informāciju). Lai gan platforma cenšas aptvert visus reģionus un sociālās grupas, daži jaunieši (piemēram, no ļoti nelabvēlīgas vides) var nebūt informēti par tās pastāvēšanu vai nespēj to izmantot. Vēl viena vājā puse – atkarība no finansējuma un politikas prioritātēm: ja mainās valdības prioritātes vai samazinās finansējums, platformas uzturēšana var ciest, jo to lielā mērā nodrošina piesaistīto projektu finansējums.

[17] Sk. 1.1.4. nodaļu.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Tāpat kā daudzās jauniešu iniciatīvās, speciālistu kapacitāte var būt ierobežota, piemēram, čata un īsziņu atbalsta cilvēkresursi neļauj atbildēt vienlaikus tūkstošiem jauniešu, tādēļ noslogotākajos brīžos, vienlaikus saņemot daudz pieprasījumu, var rasties rinda vai katram pieprasījumam tiek pievērsts mazāk individuālas uzmanības. Visbeidzot, platforma ir angļu valodā, kas var būt šķērslis jauniešiem, kuru dzimtā valoda nav angļu valoda (piemēram, imigrantu bērniem ar vājam valodas prasmēm).

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- SpunOut.ie. (n.d.). *SpunOut.ie | Ireland's youth information website*. Available at https://spunout.ie
- SpunOut.ie. (2018). *Amplifying impact: Strategic plan 2018–2020*. Available at https://spunout.ie/wp-content/uploads/2023/08/SpunOut.ie-Amplifying-Impact-Strategic-Plan-2018-2020.pdf
- National Youth Council of Ireland. (n.d.). *SpunOut.ie*. Available at https://www.youth.ie/member/spunout/

1.1.3. Sociālā, personīgā un veselības izglītības programma - SPHE

1. Pakalpojuma nosaukums

Sociālā, personīgā un veselības izglītības (*Social, Personal and Health Education - SPHE*) programma ir obligāta izglītības programma Īrijas skolās, kas integrēta mācību programmā gan pamatizglītības (pamatskolas), gan vidējās izglītības līmenī. Nosaukums atspoguļo trīs galvenos komponentus: sociālo izglītību (saskarsmes un sabiedrības izpratne), personīgo izglītību (pašizpratne un rakstura veidošana) un veselības izglītību (fiziskā un garīgā veselība, droša uzvedība).

2. Pakalpojuma mērķis

SPHE programmas galvenais mērķis ir vispusīgi attīstīt skolēnu personību un veselīgu dzīvesveidu, sniedzot viņiem zināšanas, prasmes un vērtības, kas nepieciešamas, lai kļūtu par pašapzinīgiem, atbildīgiem un līdzsvarotiem indivīdiem. Šī programma tiecas veicināt, lai bērni un jaunieši:

- rūpētos par savu fizisko un garīgo veselību, izprastu veselīga dzīvesveida nozīmi un rīkotos atbildīgi un droši;
- attīstītu sociālās prasmes – spēju veidot pozitīvas attiecības, cienīt citus, efektīvi sazināties un sadarboties;
- apzinātos sevi un savu vērtību – stiprinātu pašcieņu, pašpārliecību, emocionālo inteliģenci un spēju tikt galā ar dzīves pārmaiņām;
- izprastu sabiedrības normas un vērtības, kļūtu empātiski un atbildīgi sabiedrības locekļi, kas respektē dažādību un ievēro līdzcilvēku tiesības;

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- pieņemtu pamatotus lēmumus par savu uzvedību (piemēram, atturēties no kaitīgiem ieradumiem, izvēlēties drošu rīcību riskantās situācijās) un spētu pretoties negatīvai ietekmei (piemēram, vienaudžu spiedienam par alkohola vai narkotiku lietošanu).

3. Pakalpojuma uzdevumi

SPHE programmai skolās ir vairāki konkrēti uzdevumi.

- **Veicināt skolēnu labsajūtu un piederību**: SPHE programmas stundās tiek radīta droša telpa, kur bērni var runāt par savām jūtām un pieredzi. Tas nostiprina bērnu pašapziņu un piederības sajūtu skolai un sabiedrībai.
- **Mācīt personīgās atbildības iemaņas**: SPHE programmā bērni apgūst, ka viņi paši ir atbildīgi par savu uzvedību un lēmumiem. Diskusijas un uzdevumi palīdz izprast, kā viņu rīcība ietekmē pašus un citus. Piemēram, bērni mācās rūpēties par personīgo higiēnu, drošību (ceļu satiksmes noteikumi, interneta drošība) un vides saudzēšanu.
- **Attīstīt emocionālo inteliģenci:** SPHE programmas ietvaros bērni iemācās atpazīt un vadīt savas emocijas, tikt galā ar dusmām, bēdām, frustrāciju. Viņi mācās arī empātiju – izprast citu izjūtas. Īpaši uzsvars tiek likts uz to, lai bērni spētu pārvarēt dzīves pārmaiņas (piemēram, pāreja uz citu klasi, pubertāte, jaunas attiecības) un saglabātu mentālo veselību.
- **Apskatīt attiecību un sociālos jautājumus**: būtisks SPHE programmas uzdevums ir runāt par tādam tēmām kā draudzība, ģimenes attiecības, cieņa pret dažādām kultūrām, bulinga novēršana. Skolēni apgūst sociālās mijiedarbības noteikumus, pieklājību, konfliktu risināšanu. Programmā ietilpst arī Attiecību un seksuālās izglītības apakšprogramma *(Relationships and Sexuality Education, RSE)*, kura atbilstoši bērna vecumposmam aplūko ķermeņa attīstību, reprodukcijas procesus, drošas seksuālās uzvedības principus un aizsardzību pret seksuālu vardarbību.
- **Veselības un drošības izglītība:** SPHE programma māca bērniem par fizisko veselību – uzturu, fiziskajām aktivitātēm, personīgo higiēnu – un pretošanos kaitīgiem ieradumiem. Piemēram, SPHE programmā ietilpst atkarību profilakse (smēķēšanas, alkohola, narkotiku ietekmes izskaidrošana, atteikšanās prasmju trenēšana, lēmumu pieņemšanas lomu spēles). Tāpat tiek mācīts par drošību (ugunsdrošība, ceļu satiksmes drošība, interneta drošība) un pirmās palīdzības sniegšanas pamatiem.
- **Veidot pilsonisko apziņu**: caur SPHE programmu bērni saprot savas tiesības un pienākumus. SPHE programma palīdz kļūt par aktīviem un atbildīgiem pilsoņiem, kas iesaistās kopienas dzīvē, ievēro likumus un ciena dažādību. Piemēram, skolēni var iesaistīties labdarības vai sabiedriskos projektos kā daļu no SPHE programmas aktivitātēm (sakopt skolas vidi, palīdzēt klases biedram pārvarēt grūtības).

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

4. Normatīvais regulējums

SPHE programma tiek īstenota saskaņā ar valsts izglītības normatīvajiem aktiem un vadlīnijām Īrijā. To reglamentē Izglītības likums (*Education Act 1998)*[18], kas nosaka, ka skolām paralēli akadēmiskajai izglītībai jāveicina skolēnu sociālo un personisko attīstību. Sākot ar 2000. gadu valsts skolās SPHE programma tika iekļauta obligāto priekšmetu sarakstā.

5. Pakalpojuma joma

SPHE programma atbilst izglītības jomai, jo tā ir skolas mācību programma, taču pēc būtības tā aptver arī veselības, labklājības un kultūras jomu.

- **Izglītības joma**: kā formālās izglītības sastāvdaļa, SPHE programma nodrošina strukturētu mācīšanās procesu klasē par sociāliem, personīgiem un veselības jautājumiem. Tā ir preventīvā pedagoģija, kas caur izglītošanu novērš problēmas nākotnē.
- **Veselības joma**: liela daļa SPHE programmas satura fokusējas uz veselības tēmām – uzturu, fizisko aktivitāti, personīgo higiēnu, pubertitāti, reproduktīvo veselību, atkarību profilaksi, garīgās veselības stiprināšanu. Tādēļ to var uzskatīt arī par sabiedrības veselības intervencei līdzvērtīgu – notiek veselības izglītība un profilakse skolā.
- **Labklājības joma:** SPHE programma veicina bērnu sociālo labklājību (pozitīvas attiecības, droša vide, piederība sabiedrībai) un emocionālo labklājību (pašcieņa, drošības sajūta, emocionālais atbalsts skolā). Līdz ar to tas ir instruments bērnu labbūtības celšanai.
- **Kultūras joma:** netieši SPHE programma skar arī kultūras jomu, jo māca bērniem par sabiedrībā pastāvošajām vērtībām, tradīcijām un daudzveidību. Piemēram, starpkultūru sapratne, tolerances veicināšana, nacionālās identitātes un globālās pilsonības jautājumi var tikt apspriesti SPHE programmas ietvaros. Tas iedod jaunajai paaudzei orientierus kultūras un morāles jautājumos.

Primārais fokuss tomēr ir izglītība un veselība – SPHE programmu var raksturot kā skolu sistēmā organizētu primārās prevences pakalpojumu, kas nodrošina izglītību, lai veicinātu bērnu veselību un labklājību.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

SPHE programma ir vērsta uz visiem bērniem un jauniešiem skolas vecumā.

- **Pamatizglītības posms**: SPHE programma ir paredzēta bērniem no aptuveni 4-5 gadiem līdz 6. klasei (aptuveni 12 gadi). Tātad visa pamatskolas vecuma bērnu populācija apgūst SPHE programmu atbilstoši vecumposmam.

[18] Available at https://www.irishstatutebook.ie/eli/1998/act/51/enacted/en/html

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Vidējās izglītības pirmajā posmā** (*Junior Cycle*): SPHE programma ir obligāts priekšmets 1., 2., 3. gadā vidusskolā (aptuveni 12–15 gadi). Šajā posmā SPHE programma aptver jauniešu agrīno pubertātes posmu, koncentrējoties uz attiecībām, pašapziņu, veselīgām izvēlēm, drošību un labsajūtu. Katra skola nodrošina vismaz 100 stundu SPHE programmas kursu šajā posmā (izvērstu trīs gadu periodā).
- **Vidējās izglītības otrajā posmā** (*Senior Cycle*): vēsturiski SPHE programma vecākajās klasēs (ap 16–18 gadi) nebija obligāta un tās ieviešana bija atstāta skolu ziņā. Pašlaik (2025. gadā) īsteno reformu – ir sagatavota vecāko klašu SPHE pilotprogramma, un tiek rosināts to noteikt kā obligātu arī šajā līmenī. Vairums skolu kaut kādā formā turpina SPHE programmu arī vecākajās klasēs, bet dalība tajā ir daļēji brīvprātīga. Tiek plānots, ka no 2027. gada atjauninātā SPHE programma būs obligāta visiem vidusskolas otrā posma audzēkņiem (to paredz valdības pieņemtās reformas).
- **Speciālās izglītības iestādes:** SPHE programmas mērķa grupā iekļauj arī bērnus ar īpašām vajadzībām, kas mācās speciālajās skolās vai integrētās klasēs. Pastāv adaptētas SPHE programmas vadlīnijas, piemēram, bērniem ar mācīšanās traucējumiem, lai arī viņi apgūtu šīs prasmes atbilstoši savām spējām.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

Tā kā SPHE programma ir universāla programma, saņēmēju loks ir ļoti plašs, aptverot bērnus un jauniešus ar dažādām vajadzībām un riskiem.

- **Vispārējā populācija:** SPHE programmu apgūst visi skolēni, neatkarīgi no problēmu esamības vai neesamības. Tātad liela daļa ir bērni un jaunieši, kuriem nav īpašu uzvedības vai atkarības problēmu – SPHE programma strādā preventīvi, lai šādas problēmas nerastos.
- **Bērni ar uzvedības riskiem:** SPHE programmas dalībnieku vidū var būt bērni, kas izrāda sākotnējas uzvedības problēmas, piemēram, konflikti ar vienaudžiem, impulsivitāte, disciplīnas pārkāpumi. Viņi gūst labumu no SPHE programmas, jo diskusijās par emocijām un uzvedības sekām var labāk izprast un kontrolēt savu rīcību. SPHE programmas pieeja nav stigmātiska – šie bērni netiek atdalīti no citiem, bet mācās kopā ar visiem, novērojot savu skolas biedru pozitīvus uzvedības paraugus un nostiprinot sociālās prasmes.
- **Bērni ar atkarību riskiem:** SPHE programmu apmeklē arī jaunieši, kuri varētu būt pakļauti atkarību riskam, piemēram, nāk no ģimenēm, kur redzēta vielu lietošana, vai draugu lokā sastopas ar smēķēšanu, agrīnu alkohola lietošanu. SPHE programma dod šiem jauniešiem zināšanas par atkarību kaitīgumu un stratēģijas, kā atteikties no piedāvājuma, tāpēc viņi potenciāli var izvairīties no problēmas. Ja skolā ir kāds, kas jau, piemēram, pamēģinājis smēķēt, SPHE programmas ietvaros

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

klasē tas tiek apspriests vispārīgā līmenī, neizceļot nevienu, bet dodot iedrošinājumu atmest smēķēšanu un meklēt palīdzību.

- **Bērni ar emocionālām grūtībām:** daudzi skolēni var saskarties ar mentālās veselības izaicinājumiem (trauksmi, zemu pašvērtējumu, sērām pēc tuvinieka zaudējuma utt.). SPHE programmas nodarbības, kas runā par jūtām un stresu, ir šiem bērniem ļoti noderīgas. Viņi uzzina, ka nav vieni un ka ir pieejama palīdzība (piemēram, tiek minēti dienesti kā *Childline* – bērnu uzticības tālrunis Īrijā vai skolas konsultants).
- **Bērni no dažādām sociālām grupām:** SPHE programma ietvaros klasē ir gan bērni no stabilām ģimenēm, gan bērni, kas aug audžuģimenēs vai nelabvēlīgos apstākļos. SPHE programma cenšas mazināt zināšanu atšķirības, piemēram, bērns, kura ģimenē nav runāts par pubertāti, skolā SPHE programmas stundā iegūst šo informāciju. Tas ir īpaši svarīgi bērniem no audžuģimenēm vai bērnu aprūpes iestādēs dzīvojošiem, lai viņu informētība un prasmes neatpaliktu no vienaudžiem.
- **Dažādu spēju līmeņu bērni:** SPHE programmas saturs tiek pielāgots bērna vecumam un attīstības līmenim. Piemēram, bērniem ar intelektuālās attīstības traucējumiem SPHE programmas tēmas pasniedz vienkāršāk, fokusējoties uz pamatprasmēm (pašaprūpe, vienkāršas sociālās situācijas), savukārt, spējīgāki skolēni dziļāk diskutē par sabiedrības problēmām un morāles dilemmām.

SPHE programma tieši risina un apskata tēmu loku, kas saistīts ar uzvedības un atkarību problēmu prevenci: atkarību veidi (smēķēšana, alkohols, narkotikas, kā arī jaunās atkarības – enerģijas dzērieni, interneta atkarība), garīgās veselības jautājumi (stress, depresija, suicidālas domas), vardarbība un mobings, vienaudžu spiediens, seksualitāte un attiecību riski (grūtniecība pusaudžu vecumā, STS), ēšanas traucējumi, utt.. Tātad SPHE programmas saņēmēji gūst ieskatu šajās potenciālajās problēmās un to novēršanā.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

SPHE programma tiek īstenota kā mācību stundu cikls skolas vidē. Pastāv pieci galvenie veidi kā SPHE programma tiek nodrošināta.

- **Kā atsevišķa stunda:** vairumā skolu SPHE programma tiek mācīta kā patstāvīgs priekšmets ar noteiktu stundu skaitu nedēļā. Piemēram, pamatskolā SPHE programmu var integrēt klases stundās vai noteikt formāli tam veltītu 0,5–1 stundu nedēļā. Pamatizglītības otrajā posmā katrā klasē SPHE programmas saturam parasti ir viena mācību stunda nedēļā (ap 40 min). Vecākajās klasēs arī parasti iedala vienu stundu nedēļā.
- **Integrēta pieeja:** papildu atsevišķām stundām daļa SPHE programmas tematu var tikt integrēta citos priekšmetos vai skolas ikdienā. Piemēram, sākumskolā klases audzinātājs var ikdienā pievērst uzmanību sociālajām prasmēm un emocionālajam

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

klimatam klasē, neformāli nostiprinot SPHE programmas mērķus visas mācību dienas garumā.

- **Skolas pasākumi un projekti:** SPHE programmas saturs tiek apgūts arī ar īpašām aktivitātēm, ko skola organizē. Piemēram, var būt veselības nedēļa skolā, kad vieslektori (piemēram, no veselības dienesta) lasa lekcijas par smēķēšanas kaitīgumu vai uzturu. Vai arī klases projekta veidā skolēni izstrādā plakātus par bulinga novēršanu. Šie pasākumi papildina klases stundas un dod praktisku pieredzi.
- **Mazāk formāli iestatījumi:** dažās skolās, īpaši vidusskolās, SPHE programmas saturu var iekļaut klases stundās vai to var pasniegt grupu nodarbībās (piemēram, apļa sarunas formātā, kur nav klasiskās "stundas" struktūras, bet gan brīvāka diskusija ar klases audzinātāju vai skolas konsultantu).
- **Nav eksāmena**: SPHE programmas apguve nenoslēdzas ar valsts eksāmenu kā matemātikā vai angļu valodā. Tas nozīmē, ka zināšanu un prasmju apguve ir vairāk procesuāla – ar piedalīšanos un līdzdalību. Dažas skolas var izsniegt atzinības rakstu/apliecinājumu par SPHE programmas moduļu pabeigšanu, bet būtībā SPHE programmas apguves rezultāts nav diploms vai sertifikāts, bet gan zināšanu un prasmju kopums, ko skolēns ir apguvis.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

SPHE programmu sniedz skolas – respektīvi, katra izglītības iestāde, kurā mācās attiecīgā vecuma bērni. Tās juridiskais statuss nav atsevišķs tiesību subjekts, jo SPHE programma nav organizācija, bet gan mācību programma.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

SPHE programmas mācības ir ilgtermiņa pasākums, kas tiek nodrošināts nepārtraukti visos izglītības posmos.

- **Ilgums:** SPHE programma aptver visu pamatskolas posmu un vismaz pirmos trīs vidusskolas gadus. Piemēram, sākumskolā pamati (dalīšanās, draudzība, higiēna), pamatizglītības posmā seko tēmu padziļinājums (pusaudžu attiecības, vielu lietošanas riski), bet, ja apguve turpinās vecākajās klasēs – tad tiek iekļautas arī jauniešu un pieaugušo dzīves tēmas (seksualitāte, līderība, sabiedrības līdzdalība, garīgā veselība padziļināti).
- **Intensitāte un apjoms:** formāli noteikts, ka tas ir 100 stundu kurss, ko var īstenot kā ~1 stundu nedēļā trīs gadu garumā. Pamatskolā ieteicams SPHE programmai veltīt ap 0.5-1 stundu nedēļā, lai gan tur SPHE programmas satura apguve nav tik stingri kvantificēta, drīzāk tā tiek integrēta audzināšanas darbā. Vecākajās klasēs (ja īsteno), divu gadu laikā tiek plānotas aptuveni 60 stundas. Intensitāte nav augsta, salīdzinot ar akadēmiskajiem priekšmetiem, bet tiek uzskatīts, ka regulāra, nelielā daudzumā sniegta informācija SPHE programmas ietvaros laika gaitā

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

nodrošina zināšanu uzkrāšanos. Dažos laika posmos intensitāte noteiktiem tematiem var pieaugt, piemēram, 1. klasei pamatskolā sākumā var būt vairāk laika veltīts, lai iekļautu bērnu drošības moduli, savukārt, vidusskolā intensīvāk apspriež attiecības, gatavojoties jauniešu vecumam.

- **Vienreizēji vai atkārtoti pasākumi:** papildu iknedēļas stundām, SPHE programmas ietvaros var notikt vienreizēji semināri vai nodarbības ar vieslektoriem. Piemēram, vienu reizi gadā skolā var ierasties organizācija, kas vada īpašu nodarbību par kiberdrošību vai par atkarībām. Tas ir vienreizējs pasākums, kas saturiski ietilpst SPHE programmā un to papildina.
- **Pieprasījums - gaidīšanas laiks:** tā kā SPHE programma ir obligāta, skolēnam nav jāgaida rindā, jo viņš programmu apgūst mācību sarakstā esošās stundas laikā. Tomēr var būt, ka dažas skolas aizkavē pilnīgu SPHE programmas ieviešanu (piemēram, ja trūkst atbilstoši sagatavota skolotāja, SPHE programma var tikt pasniegta nepilnīgi).

11. Pakalpojums sniegšanā iesaistītie speciālisti

Galvenie SPHE programmas īstenotāji ir pedagogi, taču SPHE programmas veiksmīgai realizācijai iesaistās arī citi speciālisti.

- **SPHE programmas skolotāji:** pamatskolās parasti klases audzinātājs nodrošina SPHE programmas mācības saviem skolēniem. Vidusskolās SPHE programmu var mācīt klases audzinātāji vai īpaši norīkoti skolotāji (nereti tie ir bioloģijas, mājturības, sporta vai cita radniecīga priekšmeta skolotāji). Šie skolotāji bieži vien apgūst profesionālās pilnveides kursus SPHE programmas pasniegšanas metodikā.
- **Skolas konsultanti un psihologi:** lai gan ne vienmēr šie speciālisti tieši vada SPHE programmas stundas, skolu psihologi vai konsultanti var tikt iesaistīti kā resursi. Piemēram, ja klasē aktualizējas kāds temats (depresija, apcelšana), SPHE programmas skolotājs var aicināt skolas psihologu pastāstīt vairāk vai palīdzēt atbildēt uz skolēnu jautājumiem. Skolu konsultanti arī palīdz identificēt bērnus, kam vajadzīga papildu uzmanība, balstoties uz SPHE programmas stundu ietvaros klasē novēroto (piemēram, bērns, kurš SPHE programmas diskusijās min personiskas problēmas, var tikt uzaicināts uz individuālu sarunu pie konsultanta).
- **Veselības aprūpes un citi ārējie speciālisti (vieslektori):** nereti SPHE programmas īstenošanā izmanto vieslektorus - sabiedrības veselības māsas, vietējās poliklīnikas darbiniekus, policijas pārstāvjus, NVO speciālistus. Piemēram, policists SPHE programmas stundā runā par likumpārkāpumu sekām, interneta drošību vai satiksmes drošību. Vai arī sabiedrības veselības veicināšanas pārstāvis vada nodarbību par smēķēšanas kaitīgumu ar vizuāliem materiāliem. Reproduktīvās veselības jomā dažkārt vecākajās klasēs skolas piesaista speciālistus no ģimenes plānošanas asociācijas vai medmāsu, lai viņa kvalificēti

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

izskaidrotu kontracepcijas lietošanu. Šie speciālisti papildina skolotāju darbu, sniedzot padziļinātu informāciju un atbildot uz sarežģītākiem jautājumiem.

- **Sociālie darbinieki un bērnu tiesību aizstāvji**: atsevišķos projektos var iesaistīties arī speciālisti no *Tusla* vai bērnu aizsardzības NVO, piemēram, ja skola īsteno bērnu aizsardzības programmu, to bieži vada skolotājs ar sociālā darbinieka atbalstu. Bērnu uzticības tālruņa (*Childline)* pārstāvji var tikt aicināti pastāstīt par sniegtajiem atbalsta veidiem.

- **Vecāki kā sadarbības partneri:** lai gan vecāki nav "speciālisti", dažas skolas iesaista vecākus SPHE programmas tematiskos vakaros vai māca viņus, kā SPHE programmas tematiskajos vakaros iegūtās zināšanas un prasmes pārrunāt mājās ar bērniem. Piemēram, vecāku sapulcē var atnākt speciālists un runāt ar vecākiem par to, kā atbalstīt jaunieti pubertātes laikā, saskaņā ar SPHE programmas saturu.

- **Izglītības pētnieki un padomdevēji:** SPHE programmu atbalsta Nacionālā mācību programmu un vērtēšanas padome (NCCA) un universitāšu speciālisti, kas pēta šīs programmas efektivitāti. Viņi nav tieši klasē, bet viņu darbs ietekmē skolotājus. Piemēram, universitātes docētājs var apmeklēt skolu kā mentors, novērot SPHE programmas stundu un dot ieteikumus (tas notiek pilotprojektu vai SPHE programmas atjaunināšanas laikā).

12. Speciālistu grūtības pakalpojuma sniegšanā

SPHE īstenotāji – pārsvarā skolotāji – saskaras ar vairākām grūtībām un izaicinājumiem.

- **Nepietiekamas skolotāju mācības un komforts mācot noteiktus tematus:** ne visi skolotāji jūtas komfortabli runāt ar skolēniem par sensitīviem tematiem, piemēram, par seksuālo izglītību, seksualitāti, pornogrāfiju vai mentālo veselību. Daļa skolotāju nav saņēmuši padziļinātas zināšanas šajās jomās. Nacionālā Sieviešu padome ir uzsvērusi, ka jānodrošina pastāvīgas skolotāju mācības SPHE programmas un tās apakšprogrammu jautājumos, jo pašreiz ar vienreizēju kursu nepietiek – skolotājiem jābūt pārliecinātiem un kompetentiem, lai varētu droši vadīt diskusijas par sarežģītām tēmām. Ja skolotājs nejūtas droši, viņš var mēģināt izvairīties no noteiktām tēmām vai tās ļoti virspusēji aplūkot, kas samazina SPHE programmas efektivitāti.

- **Skolas reliģiskais vai kultūras ētoss[19]:** dažās skolās (it īpaši ar reliģisku pārvaldi) joprojām pastāv pretestība pret noteiktu tēmu, piemēram, kontracepcijas, dzimumorientācijas un dzimumaudzināšanas jautājumu atklātu apspriešanu. Lai arī valsts vadlīnijas prasa mācīt šīs tēmas objektīvi, skolotāji var saskarties ar skolas vadības vai vecāku spiedienu ierobežot informāciju (piemēram, nepieminēt prezervatīvus vai LGBTQ+ jautājumus). Tas liek skolotājam meklēt viduscelu starp

[19] Skolas iekšējo vērtību, normu un uzvedības principu kopums, kas izriet no tās reliģiskās piederības vai kultūras tradīcijām.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

normatīvajām prasībām un vecāku vēlmēm. Arī skolēnus var ietekmēt viņu ģimeņu uzskati, un daži no viņiem var stundās provocēt skolotājus.

- **Skolēnu attieksme un motivācija:** SPHE programma nav priekšmets, kurā jākārto eksāmens, līdz ar to daļa jauniešu var to neuztvert nopietni. Skolotāji nereti sūdzas, ka 14–15 gadīgi jaunieši SPHE programmas stundās mēdz būt neieinteresēti, uzskata to par "blakus priekšmetu" vai arī joko par nopietnām tēmām. Ir izaicinājums iesaistīt skolēnus aktīvā darbībā un diskusijās. Īpaši grūti var būt jauniešu grupās runāt par personīgām lietām – daži var kautrēties, citi bravūrīgi noliegt problēmas esamību ("tas nav par mani"). Skolotājam jāprot veidot atmosfēru, kurā jaunieši var uzticēties, bet tas prasa laiku un prasmes.
- **Laika un resursu ierobežojumi:** tikai ar vienu stundu nedēļā bieži vien nepietiek, lai padziļināti aptvertu visas tēmas. SPHE programma satur plašu tēmu klāstu, un skolotājs spiests paātrināti izskriet cauri tematiem, ne vienmēr tajos iedziļinoties. Tas var būt satraucoši – zināt, cik daudz būtu jāapspriež (piemēram, garīgās veselības modulī - gan stress, gan depresija, gan pašnāvību profilakse), un cik maz stundu tam atvēlēts. Papildu, ja skolā notiek citi pasākumi, nereti nenotiek tieši SPHE programmas stundas (jo prioritāte tiek dota eksāmenu priekšmetiem), tādējādi stundu apjomu vēl samazinot. Resursu ziņā – ne visām skolām ir pietiekami mācību materiāli. Lai gan NCCA nodrošina SPHE programmas, skolotājam pašam bieži jāsagatavo izdales materiāli, jāmeklē video, jāorganizē vieslektori. Ja skola nepiešķir budžetu vai laiku materiālu sagatavošanai, tiek samazināta mācību kvalitāte.
- **Dažādu zināšanu līmeņu skolēni vienā klasē:** vienā SPHE programmas klasē var būt ļoti atšķirīgi skolēni – gan tie, kas jau zina un grib padziļināti diskutēt (piemēram, internetā ieguvuši informāciju par seksuālajām tēmām), gan tie, kam viss ir jauns un sensitīvs. Skolotājam ir grūti sabalansēt diskusiju, lai netraumētu mazāk sagatavotos un negarlaikotu vairāk zinošos skolēnus. Arī bērni ar īpašām vajadzībām integrētā klasē prasa tēmu pielāgošanu – skolotājam jārūpējas, lai viņi saprastu (dažkārt paralēli jānodrošina asistentu palīdzība). Šī diferenciācija ir grūta, jo SPHE programmas tēmas nav tikai akadēmiskas – tās ir personīgas, un neviens nevēlas tikt "izcelts" kā atpalicis vai pāragri attīstījies.
- **Jutīgu situāciju vadīšana:** SPHE programma stundās skolēni var dalīties ar personīgiem stāstiem, piemēram, bērns var atklāt, ka viņš tiek mājās fiziski iespaidots, vai ka klases biedram pirms laika piedzimis brālis (norādot uz ģimenes krīzi). Skolotājam jābūt gatavam profesionāli reaģēt, ievērojot bērnu aizsardzības protokolu (ja atklājas vardarbība – ziņot, nevis tikai atstāt klasē pateikto). Tas uzliek papildu emocionālo slogu un atbildību – vadīt stundas saturu un paralēli domāt par seku risināšanu. Daži skolotāji var justies neziņā, kā pareizi rīkoties, jo tas pārsniedz ierasto "skolotāja lomu" un ieiet sociālā darba vai psiholoģijas jomā.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Sabiedrības pretestība vai izsmiekls:** vēsturiski SPHE programma ir bijusi sabiedrības diskusiju objekts. Ir gadījumi, kad konservatīvi noskaņoti vecāki vai sabiedriskas grupas kritizē SPHE programmas saturu (piemēram, ka tas it kā "rosina netikumību" vai "pārāk seksualizē jauniešus"). Skolotāji var saņemt sūdzības no vecākiem par to, kas apspriests klasē. Tāpat jaunieši var mājās sagrozīti pastāstīt stundas gaitu, radot neizpratni vecākos ("mums stundā rādīja prezervatīvus"), un vecāki sadusmojas, nesaprotot kontekstu. Šī spriedze piespiež skolotājus dažkārt pārdomāti formulēt katru vārdu, lai izvairītos no pārpratumiem, kas nav viegli spontānās diskusijās.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

SPHE programma tiek nodrošināta skolas izglītības procesa ietvaros ar noteiktu cikliskumu katrā mācību gadā.

- **Plānošana:** mācību gada sākumā skolas vadība kopā ar SPHE programmas skolotājiem izstrādā SPHE programma plānu. Tas ietver informāciju par to, kurās klasēs kurš skolotājs pasniegs SPHE programmu, kādi temati kurā laika posmā tiks apskatīti. Piemēram, 1. semestrī – veselība un personīgā higiēna, 2. semestrī – attiecības un drošība. Ja skola izmanto vieslektorus vai speciālus materiālus, tie tiek jau laikus ieplānoti.
- **Stundu vadīšana:** SPHE programmas stundu process atšķiras no parastajām lekcijām – tas ir vairāk interaktīvs un diskusiju veidā. Parasti skolotājs sāk ar kādu ievadaktivitāti (piemēram, prāta vētru, situāciju aprakstu), tad ierosina tematu. Tiek izmantotas aktīvās mācīšanās metodes: lomu spēles, grupu darbs, vērtību skalas (piekrītu/nepiekrītu, sadalīšanās grupās dažādās telpas pusēs), zīmējumu veidošana, video skatīšanās un pārrunāšana utt.. Piemēram, runājot par atkarībām, skolotājs var sadalīt klasi grupās, katrai dodot izpētīt vienu vielu (alkoholu, cigaretes, enerģijas dzērienus) un sagatavot plakātu ar kaitīgās ietekmes sarakstu – pēc tam grupas prezentē un diskutē. Skolēnu līdzdalība ir būtiska – process nav tik autoritārs kā citos priekšmetos, skolotājs vairāk darbojas kā moderators.
- **Drošas vides nodrošināšana:** jau procesa sākumā skolotājs ar klasi vienojas par "klases noteikumiem" SPHE programmas stundās – par konfidencialitāti (nesmieties par citu personīgo dalīšanos, nestāstīt ārpus klases konkrētus stāstus), par cieņu (nerunāt pa vidu, nenoniecināt viedokļus), par brīvprātību (drīkst nepiedalīties kādā aktivitātē, ja jūtas neērti). Tas ir svarīgs process, lai veidotu uzticēšanos.
- **Materiālu izmantošana:** procesā skolotājs nereti izmanto izstrādātos metodiskos materiālus. Pamatskolām ir SPHE programmas skolotāju rokasgrāmatas ar ieteiktām aktivitātēm un stāstiem. Vidusskolām *SPHE* programma nodrošina tiešsaistē pieejamu *Metodisko materiālu paketi (Toolkit)*[20], kur ir stundas plāni un

[20] SPHE Toolkit (2025). Available at https://www.curriculumonline.ie/senior-cycle/sphe/sphe-toolkit/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

materiāli (darba lapas, video klipi). Skolotājs adaptē tos savai klasei. Arī speciālas programmas, piemēram, trauksmes pārvarēšanas programma “Draugi uz mūžu” (*Friends for Life*) var tikt īstenota kā daļa no SPHE programmas noteiktai klasei, mentālās veselības modulī var tikt iekļauti jēgpilnas domāšanas vingrinājumi.

- **Vieslekcijas un ārpusklases aktivitātes:** kā procesa daļa, noteiktos brīžos notiek integrācija ar ārēju pasauli. Piemēram, SPHE programmas apguves procesā klase piedalās skolas konkursos (piemēram, zīmējumu konkursā pret smēķēšanu), veic mājas darbus (piemēram, skolēns pajautā vecākiem par viņu bērnības spēlēm un prezentē klasē, veicinot dialogu ar ģimeni).

14. Pakalpojuma sniegšanā pielietotās metodes vai instrumenti

SPHE programmas īstenošanā izmanto pedagoģiskas metodes, kas veicina aktīvu līdzdalību un personīgu izpratni, nevis tikai teorijas iegaumēšanu.

- **Apļa diskusijas (*Circle Time*):** skolēni sēž aplī un pēc kārtas dalās savās domās, veicinot ieklausīšanos un atklātību. Šo metodi bieži lieto pamatskolā, lai runātu par emociju un attiecību tematiem.
- **Lomu spēles un scenāriji:** jaunieši iejūtas situācijās (piemēram, viens tēlo draugu, kurš piedāvā alkoholu, otrs – sevi, kuram jāsaka “nē”), lai drošā vidē praktizētu uzvedību reālās situācijās. Vēlāk kopīgi analizē, kas izdevās un kas bija grūti.
- **Vērtību līnija un debates:** skolēni nostājas rindā pie norādes “piekrītu” un “nepiekrītu”, reaģējot uz skolotāja apgalvojumiem (“Smēķēšana būtu jāaizliedz visiem līdz 21 gadu vecumam”). Tad tiek apspriests, kāpēc kurš nostājās konkrētā vietā. Šādi attīsta kritisko domāšanu un vērtību apzināšanos.
- **Prātavētra un grupu darbs:** mazās grupās skolēni risina uzdevumus, piemēram, izdomā piecus veidus, kā pateikt “nē” vienaudžiem, nekaitējot draudzībai. Grupas rezultātus prezentē, izmantojot lielas papīra loksnes, uzlīmes un zīmējumus, kas palīdz strukturēt idejas.
- **Informācijas avotu analīze:** vecākiem skolēniem dod brošūras, video, statistiku, ko analizēt. Piemēram, skatās kampaņas video par garīgo veselību un tad apspriež tās vēstījumu. Vai arī pēta uztura informāciju uz produktu etiķetēm veselīga uztura modulī. Tas māca praktiski darboties ar informāciju.
- **Refleksijas žurnāli:** skolēni var izveidot SPHE programmas burtnīcu vai dienasgrāmatu, kur raksta savas pārdomas pēc stundām. Šis instruments palīdz personalizēt mācīto, lai katrs padomā, ko tas nozīmē viņa dzīvē. Skolotājs var iedot refleksijas jautājumus, bet burtnīcas parasti nav jāuzrāda – tās ir skolēna pašizziņai.
- **SPHE programmas instrumenti:** plakāti, kartītes, lomu rekvizīti, video, darba burtnīcas. Tie ir vienkārši un pielāgojami dažādām tēmām, atbilstoši principam mācīšanās darot un pārrunājot, nevis pasīvi klausoties lekciju. Tāpat skolās izmanto

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

sociālo prasmju programmu jaunākiem bērniem ar pasaku tēliem un trauksmes mazināšanas programmu jauniešiem ar darba burtnīcām.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

SPHE programmas īstenošanas efektivitātei nepieciešama sadarbība starp skolu, skolēnu, vecākiem un citiem speciālistiem.

- **Bērns (skolēns):** sagaidāma aktīva, taču brīvprātīga līdzdalība – skolēnu nav jāpiespiež atklāt personiskas lietas, ja viņš to nevēlas. Svarīgs nosacījums ir savstarpēja uzticēšanās - klase vienojas respektēt viens otru un turēt konfidenciālu personisko informāciju, kas izskan stundās (piemēram, ja kāds pastāsta par savu pieredzi ar apcelšanu, citi to neizpaužar ārpus klases). No skolēna sagaida arī atvērtību – gatavību apspriest, iespējams, neērtas tēmas. Skolotājs veido vidi, kur bērni jūtas droši uzdot jautājumus (piemēram, tēmās var ieviest anonīmo jautājumu kastīti, lai arī kautrīgie var uzzināt interesējošo informāciju).
- **Ģimene (vecāki/aizbildņi):** skolu politika paredz informēt vecākus par SPHE programmas saturu, īpaši par RSE modulī aplūkojamajiem jautājumiem. Parasti vecāku sapulcēs vai vēstulēs paskaidro, ko konkrētajā klasē mācīs, lai vecāki nebūtu neziņā. No vecākiem sagaida atbalstu – sarunas ar bērnu mājās par attiecīgām tēmām, nostiprinot skolā mācīto (piemēram, vecākiem ieteicams pārrunāt ģimenes vērtības saistībā ar vielu lietošanu pēc tam, kad skolā tas apspriests). Ja vecāki iebilst pret kādu saturu reliģisku vai citu iemeslu dēļ, sadarbība nozīmē komunikāciju ar skolu - vecāki var pārrunāt bažas ar skolotāju. Dažos gadījumos vecākiem ir tiesības lūgt atbrīvot bērnu no konkrētām nodarbībām, ja tas disonē ar ģimenes uzskatiem, bet šādas situācijas skola cenšas risināt, izskaidrojot SPHE programmas nozīmi un meklējot kopīgu valodu. Būtisks nosacījums – vecākiem uzticēties, ka skolā informāciju pasniegs atbilstoši bērna vecumam, un tā nekaitēs viņa psihoemocionālajam stāvoklim un ģimenes vērtībām. Ģimenēm ar grūtībām (piemēram, ja bērnam ir uzvedības traucējumi) sadarbība ietver regulāru saziņu starp vecākiem un skolotāju par bērna progresu SPHE programmas apguves prasmēs un vienotu pieeju (piemēram, visi kopīgi slavē bērna pozitīvos soļus).
- **Speciālisti (skolā un ārpus skolas):** SPHE programmas stundās skolotāji nereti sadarbojas ar citiem profesionāļiem. Skolas līmenī tas var būt sociālais pedagogs vai psihologs, kurš konsultē skolotājus par to, kā runāt par traumatiskiem jautājumiem, vai speciālists pats vada dažas nodarbības. Arī skolas medmāsa vai veselības veicināšanas speciālists var iesaistīties (piemēram, demonstrēt pirmās palīdzības sniegšanas pamatus, izskaidrot atsevišķā grupā pubertātes fizioloģiju meitenēm). Ārpusskolas speciālisti – policisti, ārsti, NVO pārstāvji – sadarbojas uz vienošanās pamata - skola uzaicina, speciālists sagatavo piemērotu materiālu un ievēro skolas noteikumus (piemēram, nepārsniedzot to, ko atļauts stāstīt konkrētam vecumam). Svarīgs sadarbības nosacījums ir, ka visi iesaistītie strādā vienoti,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

piemēram, ja skolas psihologs grupā māca stresa mazināšanas tehniku, tad klases skolotājs to turpina praktizēt ar bērniem ikdienā, lai nav pretrunīgas pieejas. Daudzprofila sadarbība notiek arī gadījumos, kad SPHE programma atklāj kādu problēmu - ja stundā skolēns atklāj, ka cieš no vardarbības mājās, skolotājam juridiski jāsadarbojas ar bērnu aizsardzības dienestiem (*Tusla*) saskaņā ar bērnu aizsardzības vadlīnijām. Šāda starpinstitucionāla sadarbība nodrošina, ka SPHE programma nav izolēts pasākums, bet daļa no plašāka atbalsta tīkla bērnam (pēc vajadzības, skola ↔ ģimene ↔ veselības dienesti ↔ policija).

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Skolēni, kas sistemātiski piedalās SPHE programmā, gūst vairākus būtiskus ieguvumus.

- **Zināšanas un izpratne:** bērni un jaunieši iegūst precīzu informāciju par tēmām, kas var ietekmēt viņu dzīvi – no personīgās higiēnas un uztura līdz pat atkarību attīstības riskiem un attiecību dinamikai. Tas nozīmē, ka viņi, pieaugot un saskaroties ar reālām izvēlēm (vai smēķēt, vai lietot alkoholu, kā rīkoties konfliktā), būs labāk informēti par sekām un alternatīvām. Piemēram, jaunietis SPHE programmas stundās uzzina par alkohola ietekmi uz attīstību un iemācās pateikt "nē" – ballītē viņam būs lielāka pašapziņa atteikties, jo zinās, kāpēc tas ir svarīgi.

- **Prasmes un kompetences:** SPHE programma attīsta dzīves prasmes, komunikāciju, konfliktu risināšanu, lēmumu pieņemšanu, kritisko domāšanu, empātiju. Skolēni mācās praktiskas iemaņas, piemēram, kā sniegt pirmo palīdzību, kā plānot sabalansētu ēdienkarti, kā pārvaldīt kabatas naudu (atkarībā no tēmas). Emocionālajā jomā – kā atpazīt stresu un izmantot relaksācijas tehnikas. Šīs prasmes uzlabo jauniešu ikdienas funkcionēšanu un nākotnes izredzes (piemēram, labākas saskarsmes prasmes palīdz karjerā, attiecībās).

- **Vērtības un attieksmes**: regulāri diskutējot par ētiskiem un sociāliem jautājumiem, jaunieši attīsta noturīgas vērtības – cieņu pret citiem, iecietību, dzimumu līdztiesību, atbildību par savu rīcību. Pētījumi liecina, ka laba SPHE programmas apguve spēj pozitīvi ietekmēt jauniešu attieksmi, piemēram, mazināt viendzimuma attiecību stigmatizēšanu vai stereotipus par dzimumu lomām. Tas veicina saliedētāku, drošāku skolas vidi un sabiedrību ilgtermiņā.

- **Uzvedības izmaiņas un riska samazināšana:** viens no tiešiem ieguvumiem – samazinās riskanta uzvedība. Bērni, kas SPHE programmas ietvaros mācījušies par smēķēšanas kaitīgumu un kuriem attīstītas atteikšanās prasmes, retāk agrīni sāk smēķēt. Līdzīgi, apspriežot drošas attiecības un piekrišanu, jaunieši ir apzinātāki un var izvairīties no nedrošām seksuālām situācijām vai vardarbīgām attiecībām. SPHE programma nemoralizē, bet dod instrumentus, lai jaunietis pats pieņemtu veselīgākas izvēles. Rezultātā ilgtermiņā var novērot zemāku jauniešu grūtniecības līmeni, mazākas problēmas ar disciplīnu skolā, mazāku iesaisti likumpārkāpumos – grūti to izolēti izmērīt, bet SPHE programma ir nozīmīgs faktors šo mērķu sasniegšanā, kā atzīts valsts stratēģijās.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Psihoemocionālais atbalsts un labklājība:** SPHE programmas stundas nereti kalpo kā emocionāls drošības tīkls skolēniem. Viņi zina, ka ir laiks un vieta skolā, kur runāt par sev svarīgo. Tas palielina piederības sajūtu un uzticēšanos skolotājiem. Skolēni jūt, ka pieaugušie rūpējas ne tikai par atzīmēm, bet arī par viņu labsajūtu. Garīgās veselības tematu ietvaros jaunieši apgūst, kā atpazīt depresijas vai trauksmes pazīmes un kur meklēt palīdzību. Tādējādi SPHE programma veicina agrīnu palīdzības meklēšanu, piemēram, skolēns saprot, ka pastāv tāds atbalsts kā konsultants skolā vai bezmaksas uzticības tālruņi, un, ja rodas vajadzība, nebaidās tos izmantot. Turklāt atklātas sarunas klasē mazina stigmu – ja, piemēram, runā par to, ka psihiskās veselības grūtības ir pārvaramas un nav kauns meklēt psihologu, tad vairāk jauniešu to pieņems un nepieciešamības gadījumā izmantos.
- **Labāka sagatavotība pieaugušo dzīvei:** pabeidzot mācības skolā, jaunietis ar SPHE programmas bāzi ir gatavāks patstāvīgai dzīvei – viņš pazīst savas stiprās un vājās puses, prot rūpēties par sevi (gan fiziski, gan emocionāli), apzinās veselīgu attiecību robežas, zina, kā iesaistīties sabiedrībā (piemēram, brīvprātīgi darboties, piedalīties vēlēšanās, ja ir sasniedzis noteiktu vecumu).

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai palielinātu SPHE programmas ietekmi, to jāpapildina ar citu atbalstu un pakalpojumiem.

- **“Veselas skolas” pieeja:** speciālisti iesaka ieviest veselās skolas pieeju, kur SPHE programmas vērtības tiek integrētas visā skolas kultūrā. Tas nozīmē, ka ne tikai SPHE programmas stundās runā par, piemēram, cieņu un iekļaušanu, bet visa skola to praktizē – skolas iekšējie noteikumi, pretmobinga politika, regulāras tematiskās kampaņas (drošā interneta diena, garīgās veselības nedēļa), klases stundas un pat skolas sapulces nes SPHE programmas vēstījumus. Tādējādi SPHE programma nostiprinās ne vien kā atsevišķs priekšmets, bet kā daļa no skolas ikdienas.
- **Skolotāju un personāla mācības:** papildu atbalsts ir pastāvīgas mācības pedagogiem par SPHE programmas tēmām. Ja skolotāji regulāri piedalās semināros un supervīzijās vai saņem jaunu metodisko materiālu (piemēram, par to, kā runāt ar jauniešiem par pornogrāfijas ietekmi), viņi jutīsies pārliecinātāki un kvalificētāki. Nacionālā sieviešu padome *NWC* un citas organizācijas iesaka nodrošināt, lai skolotājiem ir vairāk nekā tikai vienreizēja sagatavošanās diena – nepieciešama padziļināta un nepārtraukta profesionālā pilnveide.
- **Skolas atbalsta dienesti:** paralēli SPHE programmai būtu jāfunkcionē skolas konsultatīvajam atbalstam – pieejamam psihologam vai sociālajam pedagogam, pie kura individuāli vērsties. SPHE programmas stundas var atklāt, ka kādam jaunietim vajag individuālu palīdzību, un tad svarīgi, lai skolā vai caur skolu var saņemt šo

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

palīdzību (nevis SPHE programma mēģina visu atrisināt grupā). Tātad pietiekams skolu psihologu skaits un saikne ar ārējiem speciālistiem (piemēram, nepieciešamības gadījumā norīkojums pie bērnu psihiatra) ir būtisks papildinājums.

- **Ģimenes iesaiste un izglītošana:** izglītojošie pasākumi vecākiem pastiprina SPHE programmas efektu. Skola var rīkot vecāku vakarus par tām pašām tēmām, ko bērni mācās (piemēram, "Kā runāt ar pusaudzi par attiecībām"). Ja vecāki saprot SPHE programmas saturu, viņi var labāk atbalstīt savus bērnus un mazināt pretrunas starp mājām un skolu. Piemēram, ja SPHE programma māca par interneta drošību, bet mājās nav noteikumu par ekrāna laiku, vecāku iesaistīšana palīdz vienoties par kopīgiem principiem.
- **Sadarbība ar jaunatnes organizācijām:** līdztekus SPHE programmai, kas notiek mācību vidē, jauniešu klubi un aktivitātes pēc skolas (piemēram, Foróige jauniešu klubi (skat. 1.1.4. nodaļu), skautu pulciņi, sporta komandas) sniedz praktisku iespēju, kur bērni lieto SPHE programmas mācību laikā gūtās prasmes. Skola var veicināt sadarbību – informēt par šādām iespējām, aicināt organizācijas uzstāties skolā. Piemēram, pēc SPHE programmas nodarbībām par brīvā laika lietderīgu izmantošanu, skola var organizēt jaunatnes organizāciju "tirdziņu", kur bērni iepazīstas ar sporta klubiem, kuriem pievienoties.
- **Medicīniskie pakalpojumi un konsultācijas ārpus skolas:** it īpaši vecāko klašu SPHE programmu, kas aptver seksuālās veselības jautājumus (kontracepcija, STS pārbaudes), vajadzētu papildināt ar piekļuvi jauniešiem draudzīgiem veselības pakalpojumiem. Piemēram, nodrošināt, ka skolēni zina tuvāko jauniešu veselības klīniku vai Bērnu uzticības tālruni, kur var konfidenciāli uzdot jautājumus mediķim. Tas garantē, ka, ja SPHE programma rada interesi vai vajadzību pēc padoma, jauniešiem ir kur vērsties (skolotājs nevar sniegt medicīnisku konsultāciju, bet var iedot kontaktus).
- **Nepārtraukta SPHE programmas uzraudzība un pilnveide:** kā papildu pasākumam jābūt regulārai SPHE programmas izvērtēšanai valsts līmenī. Izglītības departamentam jāturpina pētniecība un atgriezeniskās saites sniegšana – ko skolēni vēlētos uzzināt, kādas jaunas problēmas parādījušās (piemēram, viedtālruņu atkarība, jaunās psihoaktīvās vielas utt.). Tad attiecīgi jāpielāgo SPHE programmas saturs. Pašlaik jau notiek SPHE programmas pilnveide, un šis process jāturpina arī nākotnē, lai SPHE programma vienmēr būtu aktuāla un efektīva.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- **Universāla sasniedzamība:** SPHE programmas unikālā priekšrocība ir tā, ka tā sasniedz praktiski visus bērnus un jauniešus izglītības sistēmā, nodrošinot universālu primāro prevenci. Programma veidota holistiski, aptverot plašu

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

jautājumu loku, kas bērniem ir nozīmīgs, un to īsteno strukturēti, pakāpeniski no agras bērnības.

- **Skolas kopienas stiprināšana:** SPHE programma ne tikai māca matemātiku un lasīšanu, bet arī audzina pilsoni un veselīgu personību. Pētījumi rāda, ka skolēniem ar labām sociāli emocionālām prasmēm mācībās bieži veicas labāk, tāpēc programma netieši sekmē arī akadēmiskos rezultātus, piemēram, spēja pārvaldīt stresu palīdz eksāmenos.
- **Valsts atbalsts un obligāta apguve:** valsts nodrošina, ka vismaz minimālais SPHE programmas saturs tiek apgūts visur. Tas nozīmē, ka jaunieši, neatkarīgi no dzīvesvietas, saņem bāzes zināšanas par veselību, attiecībām un citām svarīgām tēmām.

  Elastīgas mācību metodes: SPHE programma ļauj skolotājiem radoši pielāgot mācības savai klasei. Nav stingru standarta testu, kas piespiež "izvēlēties pareizās atbildes", tāpēc skolēni var brīvi izteikt savas domas un pieredzi.
- **Droša un iekļaujoša skolas vide:** skolas, kas labi īsteno SPHE programmu, bieži novēro uzlabojumus – mazāk konfliktu, atklātāku komunikāciju starp skolēniem un skolotājiem, kā arī labāku sapratni starp dažādu tautību un skolēnu grupām.
- **Agrīna problēmu atpazīšana:** SPHE programmas ietvaros bieži tiek pamanītas un agrīni risinātas problēmas. Piemēram, ja ar lomu spēlēm skolotājs pamana, ka kādam bērnam trūkst pašapziņas un viņš bieži piekāpjas spiedienam, skolotājs var pievērst tam individuālu uzmanību.
- **Integrācija ar citiem resursiem:** SPHE programmā tiek integrēti veselības dienesti un policija, kas nodrošina skolēniem tiešu pieeju profesionālai palīdzībai un informācijai.
- **Dokumentēti panākumi politikā:** piemēram, pusaudžu smēķēšana Īrijā būtiski samazinājusies kopš 2000. gadu sākuma, kad SPHE programma un vielu lietošanas prevences programma "Esi stiprs" (*Walk Tall*) kļuva obligātas. Protams, tas noticis kombinācijā ar citiem faktoriem, bet skolu izglītībai ir būtiska loma.
- **Vērtību veidošana:** SPHE programma runā par cieņu, līdztiesību un emocionālo labsajūtu, kas ilgtermiņā veido empātiskāku un veselīgāku sabiedrību.

Vājās puses

- **Nevienmērīga SPHE programmas īstenošana**: lai gan saskaņā ar valsts normatīvo regulējumu SPHE programmas apgūšana ir obligāta, dažās skolās SPHE programma tiek atstāta novārtā (stundu laiki tiek izmantoti citiem priekšmetiem, nepietiekami resursi). Tas rada situāciju, ka SPHE programmas kvalitāte un pārrunāto jautājumu apjoms var atšķirties starp skolām un reģioniem, īpaši vidusskolas vecākajās klasēs, kur ilgu laiku SPHE programma nebija obligāta, radot "robus" jauniešu zināšanās.
- **Ierobežots laika apjoms:** ar ~1 stundu nedēļā (vai mazāk) nepietiek, lai iedziļinātos visos jautājumos, tāpēc SPHE programma reizēm tiek kritizēta kā pārāk virspusēja. Piemēram, sešas RSE moduļa nodarbības gadā vidusskolas otrā posma klasēs ir nepietiekami.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Skolotāju sagatavotība:** daudzi skolotāji nav specializējušies veselības izglītībā, jūtas neērti runāt par seksu vai garīgo veselību, baidās no vecāku neapmierinātības. Ja skolotājs nav motivēts vai pārliecināts, cieš SPHE programmas stundu kvalitāte (tēmas tiek pasniegtas formāli, bez diskusijas, vai pat vispār izlaistas).
- **Reliģiskais un kultūras konteksts:** vēsturiski SPHE programmas saturs tika ierobežots, un dažās skolās netika pilnvērtīgi apskatīti tādi temati kā kontracepcija vai LGBT+ jautājumi, atbilstoši konkrētās skolas vērtībām un ētosam. Tas rada izaicinājumus, jo ne visi jaunieši saņēma vienlīdz pilnvērtīgu informāciju.
- **Skolēnu attieksme:** daži jaunieši SPHE programmu neuztver nopietni ("tur jau tik pļāpājam"), īpaši ja skola pati nenovērtē to (piemēram, stunda bieži tiek atcelta, nav vērtējuma). Tātad pastāv risks, ka vēstījumi "neaiziet" pie tiem, kam tie visvairāk vajadzīgi.
- **Resursu trūkums:** lai gan ir daudz materiālu, nereti skolotājiem trūkst laika un viņi ne vienmēr spēj sagatavot visus izdales materiālus vai izplānot inovatīvas nodarbības – bez papildu atbalsta SPHE programma var kļūt formāla.
- **Vecāku pretestība atsevišķos gadījumos:** ja vecāki neļauj bērnam apgūt RSE moduļa tēmas, šis bērns var palaist garām informāciju (piemēram, par piekrišanu vai drošu seksu), kas var padarīt viņu mazāk aizsargātu.
- **Ietekmes mērīšana:** grūti pierādīt tiešu SPHE programmas nopelnu konkrētu rādītāju uzlabošanā, tāpēc politikas veidotāji var nenovērtēt SPHE programmas nozīmi un nepietiekami to finansēt (salīdzinot ar "taustāmākiem" mācību priekšmetiem).

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Social, Personal and Health Education. (n.d.) Available at https://www.curriculumonline.ie/primary/curriculum-areas/social-personal-and-health-educati on/
- Revised Junior Cycle Social, Personal, and Health Education (SPHE) Programme. (2023). Available at https://stanhopesecondary.ie/revised-junior-cycle-social-personal-and-health-education-sphe-programme
- NWC Submission on the Draft Primary Curriculum Specification. (2024). Available at https://www.nwci.ie/learn/publication/nwc_submission_on_the_draft_primary_curriculum_specification
- NWC Submission on the Draft specification for Senior Cycle SPHE. (2023). Available at https://www.nwci.ie/learn/publication/nwc_submission_on_the_draft_specification_for_senior_cycle_sphe

1.1.4. Foróige jauniešu klubi

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

1. Pakalpojuma nosaukums

Foróige jauniešu klubi. Foróige ir vadošā jaunatnes organizācija Īrijā, kas organizē jauniešu klubus un projektus kopienās. Nosaukums "Foróige" cēlies no īru valodas frāzes *forbairt na hóige*, kas nozīmē "jaunatnes attīstība". Foróige jauniešu klubi ir vietējas vienības (pulciņi), kuras jaunieši vada ar pieaugušo atbalstu un iesaistās dažādās attīstošās un brīvā laika aktivitātēs.

2. Pakalpojuma mērķis

Foróige mērķis ir sekmēt jauniešu personīgo attīstību un pozitīvu iesaisti sabiedrībā, radot viņiem drošu vidi un iespējas pilnveidot sevi. Oficiāli formulēts, Foróige organizācijas mērķis ir ļaut jauniešiem apzināti un aktīvi iesaistīties savā attīstībā un sabiedrības attīstības procesos. Praktiski tas nozīmē stiprināt jauniešu ticību sev, attīstīt prasmes, lai viņi kļūtu par atbildīgiem, radošiem un sabiedriski aktīviem pieaugušajiem. Vienlaikus jauniešu klubu mērķis ir arī novērst jauniešu uzvedības problēmas un riskus, nodrošinot jēgpilnas aktivitātes un atbalstu, mazināt varbūtību, ka jaunieši iesaistās likumpārkāpumos, atkarībās vai priekšlaicīgi pamet skolu.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Lai sasniegtu mērķus, jauniešu klubi veic vairākus uzdevumus un īsteno darbības virzienus.

- **Jauniešu klubu darbības nodrošināšana:** visā Īrijā Foróige uztur aptuveni 600 vietējo jauniešu klubu. Katrā klubā regulāri (parasti reizi nedēļā) tiek organizētas tikšanās un aktivitātes konkrētās kopienas jauniešu grupai. Šo klubu uzdevums ir radīt drošu, draudzīgu telpu, kur jaunieši var socializēties, izklaidēties un mācīties neformālā gaisotnē. Jauniešu klubi tiek veidoti pēc principa "jaunieši vada, pieaugušie atbalsta" – jaunieši paši ievēl savu jauniešu kluba padomi, plāno pasākumus (piemēram, sporta turnīru, diskotēku, pārgājienu, filmu vakaru, labdarības akciju), kamēr brīvprātīgi pieaugušie nodrošina uzraudzību un palīdzību. Tādējādi jauniešu klubi attīsta līderību un atbildības sajūtu jauniešos, vienlaikus piedāvājot aizraujošas aktivitātes kā alternatīvu bezmērķīgai laika pavadīšanai uz ielas.
- **Neformālo izglītības programmu īstenošana:** Foróige vada vairākas tematiskas programmas, kas koncentrējas uz noteiktu prasmju vai zināšanu attīstību ārpus formālās izglītības. Piemēram, 1) jauniešu uzņēmējdarbības izglītības tīkls NFTE (*Network for Teaching Entrepreneurship*) – jauniešu uzņēmējdarbības programma, kurā jaunieši mācās veidot savu mazo biznesu; 2) digitālo prasmju un tehnoloģiju klubi (*TechSpace)*; 3) Līderība uz mūžu (*Leadership for Life)* – līderības prasmju mācību programma (tostarp starptautiska konference jauniešu līderiem). Šo programmu uzdevums ir attīstīt konkrētas prasmes un talantus jauniešos (no IT un uzņēmējdarbības līdz publiskajai runai un komandas vadībai) un novērtēt viņu sasniegumus (izsniegt sertifikātus, apbalvojumus) par sasniegumiem. Programmas bieži tiek īstenotas projektu ietvaros vai nometnēs (piemēram, intensīva vasaras nometne līderības prasmju attīstīšanai).

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Mentoru un mentoringa nodrošināšana:** Foróige īsteno mentoringa programmas, no kurām pazīstamākā ir Lielais brālis, lielā māsa *Big Brother Big Sister* (BBBS). Tās ietvaros jaunietim, kam nepieciešams papildu atbalsts vai pozitīvs paraugs, tiek piesaistīts pieaugušais - brīvprātīgais mentors ("Lielais brālis/māsa"), kas regulāri satiekas ar jaunieti, pavada ar viņu laiku un draudzējas. Uzdevums ir sniegt individuālu uzmanību un vadlīnijas – mentors kļūst par uzticības personu, kas palīdz jaunietim pārvarēt izaicinājumus (skolas grūtības, pašapziņas trūkumu, ģimenes problēmas). Pētījumos pierādīts, ka BBBS programma uzlabo jauniešu sociālās prasmes un samazina riskantu uzvedību.[21]
- **Mērķprojekti riska jauniešiem:** Foróige vada arī virkni mērķtiecīgu projektu jauniešiem riska situācijās. Šo specializēto projektu uzdevums ir sniegt individuālāku un intensīvāku atbalstu tiem jauniešiem, kuriem ar Foróige piedāvātajiem pamata pakalpojumiem var nepietikt, lai pārvarētu grūtības. Foróige pilda valsts pasūtījumu šajā jomā, aizpildot plaisu starp formālajām sociālajām institūcijām un jaunieti "uz ielas".
    - *Garda jauniešu novirzīšanas projekti (Garda Youth Diversion Projects GYDPs)* – sadarbībā ar policiju (*Garda*) veidoti projekti jauniešiem, kuri bijuši konfliktā ar likumu vai ir uz noziedzības riska robežas. Šo projektu uzdevums ir, strādājot individuāli un grupās ar jauniešiem, novērst atkārtotus likumpārkāpumus, attīstīt sociālās prasmes un piesaistīt viņus pozitīvām aktivitātēm.
    - *Narkotiku lietošanas profilakses un izglītības projekti (Drug Prevention and Education Projects)* paredzēti jauniešiem, kam ir agrīna pieredze ar vielu lietošanu – speciāli Foróige darbinieki izglīto par atkarību sekām, iesaista jaunieti alternatīvās nodarbēs, var piedāvāt atbalsta grupas.
    - *Skolas pamešanas novēršanas projekti* (*School Completion Programme)* palīdz jauniešiem palikt izglītībā, organizē pēcpusdienas mācību palīdzību utt..
    - Veselības un labklājības projekti (holistiska pieeja jauniešu mentālajai un fiziskajai veselībai, bieži konkrētos reģionos ar zemiem veselības rādītājiem).
    - Mazākumtautību integrācijas projekti (pasākumi, kur iesaista jauniešus imigrantus vai romu jauniešus, lai viņi iekļautos vietējā kopienā).
- **Jauniešu balss un līdzdarbība:** Foróige arī nodrošina pasākumus jauniešu pilsoniskajai līdzdalībai un līdzdarbībai. Piemēram, organizē sabiedriskos projektus, pasniedzot balvas labākajiem un rīko konferences, kur jaunieši prezentē sabiedriskos projektus (Pilsonības balva (*Foróige Citizenship Awards)* – par brīvprātīgu devumu sabiedrībai; Līderības konference (*Foróige Leadership Conferenc*e)). Ir arī jauniešu padomes (*Foróige Reference Panels*), kur jaunieši no visas valsts iesaistās Foróige darbības plānošanā par jaunatnes politikas jautājumiem. Šie uzdevumi veicina jauniešu iesaisti lēmumu pieņemšanā un sajūtu, ka ir sadzirdēti. Organizācija tādējādi ne vien sniedz pakalpojumu jauniešiem, bet

[21] Herrera, C., DuBois, D. L., Heubach, J. Grossman, J.B. (2023). Effects of the Big Brothers Big Sisters of America Community-Based Mentoring Program on social-emotional, behavioral, and academic outcomes of participating youth: A randomized controlled trial. Children and Youth Services Review, 144, 106742, Available at https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2022.106742

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

arī ļauj jauniešiem ietekmēt paša pakalpojuma saturu un sabiedrisko domu (piemēram, Foróige jaunieši var tikties ar politiķiem, lai runātu par sabiedrībai nozīmīgiem jautājumiem).

4. Normatīvais regulējums

Foróige darbība balstās uz Īrijas jaunatnes politikas un likumdošanas ietvaru – Jaunatnes darba likums 2001 (*Youth Work Act 2001)*[22] definē jaunatnes darbu Īrijā un tam atbilstošo valsts atbalsta struktūru. Foróige kā jaunatnes organizācija darbojas saskaņā ar šo likumu, t.i., sniedz neformālās izglītības un attīstības pakalpojumus jauniešiem vecumā no 10 līdz 21 gadam atbilstoši jaunatnes darba principiem (brīvprātība, neformalitāte, iedrošināšana).

Kā organizācijai, kas strādā ar nepilngadīgajiem, Foróige stingri jāievēro bērnu aizsardzības likumi un vadlīnijas (*Children First Act 2015*[23]*)* un Nacionālās vadlīnijas (*"Children First"*[24]*)*. Visi Foróige darbinieki un brīvprātīgie tiek pārbaudīti un apmācīti bērnu aizsardzībā, organizācija ir izstrādājusi savu Bērnu drošības politiku.

5. Pakalpojuma joma

Foróige darbība ietilpst jaunatnes labklājības un izglītības jomā ar spēcīgu kopienas un kultūras dimensiju.

- **Labklājības joma:** Foróige būtībā nodrošina sociālās labklājības pakalpojumus jauniešiem. Tā rūpējas par jauniešu sociālo un emocionālo labbūtību, piedāvājot atbalstu un novēršot sociālo izolētību. Piemēram, jauniešu klubi dod piederības sajūtu un neformālu aprūpi jauniešiem, kuri to nesaņem pietiekami mājās vai skolā. Arī projekti riska jauniešiem – tādi kā noziedzības novēršana – tieši skar jaunatnes sociālās problēmas un strādā labklājības laukā.
- **Izglītības joma:** lai gan Foróige nav formālās izglītības iestāde, tās aktivitātes ir neformālās izglītības piemērs. Jaunieši mācās darot – attīstot dzīves prasmes, apgūstot jaunas zināšanas ārpus skolas. Tādas programmas kā līderība, digitālās prasmes, uzņēmējdarbība sniedz izglītojošu saturu. Tādēļ Foróige darbību var dēvēt par "jaunatnes neformālo izglītību", kas papildina skolas sistēmu.
- **Kultūras joma un brīvais laiks:** jauniešu klubi darbojas arī kultūras un brīvā laika jomā. Tie veicina jaunatnes subkultūru veidošanos pozitīvā gultnē – klubu tradīcijas, pasākumi, jauniešu festivāli. Foróige piedāvā iespējas jauniešiem nodarboties ar mākslu (mākslas projekti, mūzikas grupas klubos), sportu , t.i., saturīgi pavadīt laiku un attīstīt hobijus. Tas atbilst kultūras jomas mērķim – nodrošināt pieeju jaunatnei draudzīgai kultūras dzīvei.
- **Veselības joma (profilakse):** netieši Foróige darbojas arī veselības jomā, jo veic profilaktiskas aktivitātes - informē par atkarību kaitīgumu, veicina garīgo veselību caur piederību un mentoru atbalstu, organizē sportiskas nodarbes, kas uzlabo

[22] Youth Work Act, 2001. Available at https://www.irishstatutebook.ie/eli/2001/act/42/enacted/en/html
[23] Children First Act 2015. Available at https://www.irishstatutebook.ie/eli/2015/act/36/enacted/en/html
[24] Children First: National Guidance for the Protection and Welfare of Children (2017). Available at https://www.hse.ie/eng/services/list/2/primarycare/childrenfirst/resources/children-first-national-guidance-for-the-protection-and-welfare-of-children-2017.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

fizisko veselību, un strādā pie seksuālās veselības jautājumiem (piemēram, dažos projektos var būt nodarbības par drošu uzvedību attiecībās).

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Foróige mērķa grupa ir jaunieši vecumā no 10 līdz 18 gadiem.

- **Pamatskolas vecuma jaunieši:** daži Foróige klubi uzņem bērnus jau no ~10 gadu vecuma (6. klase). Ir pat atsevišķi "junioru klubi" 10–12 gadīgiem, lai viņus sagatavotu lielajiem klubiem. Šajā vecumā fokuss ir uz drošu un jautru vidi, kur bērns var sākt veidot pašorganizēšanās prasmes un draudzības ārpus skolas.
- **Jaunieši (13–17 gadi):** galvenā Foróige dalībnieku grupa ir jaunieši agrīnā un vidējā pusaudža vecumā. Viņi apmeklē klubu līdz vidusskolas beigām. Šī grupa gūst vislielāko ieguvumu – klubos atrod vietu, kur pavadīt laiku, piedalīties pasākumos, izrunāt jauniešu jautājumus ar vienaudžiem un vadītājiem, attīstīt talantus. Programmas kā līderība un uzņēmējdarbība arī orientētas uz šo vecumu (parasti no 15 gadiem).
- **Vecāki jaunieši/jaunie pieaugušie:** formāli pilntiesīga Foróige dalība beidzas ar 18 gadu vecumu, jo organizācija koncentrējas uz nepilngadīgajiem. Tomēr ir iespējas turpināt iesaisti pēc pilngadības sasniegšanas. 18–20 gadīgie var kļūt par jauniešu līderiem klubos vai par brīvprātīgajiem (piemēram, kā līdzvadītāji jaunākiem grupās). Foróige arī īsteno dažus projektus, kuru mērķa grupa var būt vecāka par 18 gadiem, piemēram, NFTE var iesaistīt jauniešus līdz 21 gada vecumam, un BBBS mentoru pāri var turpināties līdz 21 gadam, lai nodrošinātu atbalsta nepārtrauktību.
- **Ģimenes:** lai gan Foróige primāri strādā jauniešiem, viņu ģimenes arī var tikt uzskatītas par netiešu mērķa grupu. Piemēram, Foróige ģimenes atbalsta projektos mērķa grupa ir jaunietis un viņa vecāki, kopā strādājot ar visu ģimeni, lai uzlabotu attiecības. Vecāki nereti iesaistās kā brīvprātīgie vai atbalstītāji (palīdz ar transporta nodrošināšanu, finansējuma piesaisti), tādējādi gūstot pieredzi un atbalstu no citiem vecākiem. Jauniešu iesaistīšana klubos atvieglo vecākiem rūpes par brīvā laika aktivitāšu nodrošināšanu, dodot sajūtu, ka viņu bērni ir drošībā.
- **Riska grupas jaunieši:** Foróige mērķa grupā ietilpst arī vairākas specifiskas jauniešu apakšgrupas – jaunieši no sociālekonomiski nelabvēlīgas vides, tie, kuri nonākuši konfliktā ar likumu, pieredzējuši atkarību problēmas ģimenē vai paši bijuši atkarīgi, kā arī migrantu un etnisko minoritāšu pārstāvji un LGBTQ+ jaunieši, īpaši mazpilsētās, kur atbalsta iespējas mēdz būt ierobežotas.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

Foróige pakalpojumu saņēmējiem – pusaudžiem un jauniešiem var būt ļoti dažādas intereses, vajadzības un problēmas, taču visus vieno tas, ka viņi atrodas intensīvas personības veidošanās un potenciālo risku attīstības dzīves posmā.

- **Intereses un vajadzības**: daļa jauniešu un pusaudžu meklē Foróige klubu, jo vēlas pavadīt laiku ar draugiem un izklaidēties (sociālā vajadzība). Citiem ir specifiska motivācija – iemācīties kaut ko jaunu (piemēram, pievienoties uzņēmējdarbības programmai, jo interesē biznesa idejas). Vēl citiem nepieciešams pieaugušā atbalsts ārpus ģimenes, piemēram, jaunietis, kuram trūkst pozitīva parauga mājās,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

var gūt labumu no mentora BBBS programmā. Tātad saņēmēju vajadzības var būt atšķirīgas - no sociālām (draudzība, piederība) līdz attīstības (prasmju apguve, pašrealizācija) un atbalsta (emocionāla palīdzība, virzīšana prom no sliktiem ieradumiem) vajadzībām. Foróige cenšas reaģēt uz visām šīm vajadzībām.

- **Uzvedības problēmas:** daļa Foróige jauniešu un pusaudžu nāk ar jau manāmām uzvedības problēmām vai to attīstības riskiem. Piemēram, kāds var būt agresīvs vai konfliktējošs skolā – klubā brīvprātīgie strādā, lai viņa enerģiju vērstu pozitīvā gultnē (sportā, līdera lomās). Citi var būt klusi un noslēgti (sociālās fobijas riski) – klubs palīdz atvērties un uzlabot komunikācijas prasmes. Atsevišķi jaunieši var būt bijuši iesaistīti sīkos likumpārkāpumos (zādzības veikalā, vandālisms) – Foróige nodrošina, ka viņiem tiek pievērsta uzmanība un viņi attīsta atbildības sajūtu, lai neturpinātu šo ceļu. Svarīgi, ka klubos ir pieņemoša vide – jaunietis ar "sliktu slavu" var atnākt un tikt pieņemts kā līdzvērtīgs, kas ir pirmais solis uz uzvedības maiņu.
- **Atkarību riski:** saņēmēju vidū var būt jaunieši un un pusaudži, kuri saskārušies ar psihoaktīvām vielām – paši pamēģinājuši smēķēt, lietot alkoholu ballītēs vai pat marihuānu. Foróige, cenšas viņus iesaistīt pozitīvos pasākumos un izglītot. Piemēram, jaunietim, kurš atzīst, ka smēķē, klubā var piedāvāt iesaistīties sporta pasākumos un parādīt, kā smēķēšana traucē sasniegt labus rezultātus, vai piedāvāt vienaudžu izglītību – citi jaunieši dalās pieredzē, kāpēc viņi nolēma nesmēķēt. Foróige speciālie projekti (izglītība par narkotikām un atkarību vielām *Drug Education*) strādā ar tiem, kam jau ir nopietnāka lietošanas vēsture, cenšoties apturēt atkarību veidošanos.
- **Mentālās veselības un emocionālie traucējumi:** starp jauniešiem noteikti ir daļa, kas cīnās ar depresiju, trauksmi, zemu pašvērtējumu. Īpaši pusaudžu gados tas nav retums. Foróige nav terapeitisks pakalpojums, bet tā vide – draudzīga, pieņemoša, ar aktivitātēm – var būtiski palīdzēt šiem jauniešiem. Piemēram, kautrīgs, izolējies jaunietis, sākot apmeklēt klubu, iegūst draugus un pamazām uzlabo garastāvokli; mentors var pamanīt depresijas pazīmes un iedrošināt jaunieti meklēt profesionālu palīdzību. Foróige uzstādījums ir būt atbalstošai kopienai – emocionālais atbalsts ir dabiska klubu daļa (vadītāji uzklausa, vienaudži iedrošina). Riska gadījumos (piemēram, ja jaunietis paudis suicidālas domas) Foróige speciālisti sadarbojas ar atbilstošajiem dienestiem, bet ikdienā klubi darbojas arī kā stresa mazinātāji – sniedz atelpu no problēmām.
- **Sociāli atstumtie jaunieši un pusaudži:** saņēmēju raksturojumā jāiekļauj arī jaunieši no marginalizētām (atstumtām) grupām. Foróige īpaši cenšas iesaistīt tos, kam mazāk iespēju - jauniešus no lauku reģioniem, kur nav daudz aktivitāšu; jauniešus no trūcīgām ģimenēm, kas nevar atļauties maksas pulciņus (Foróige klubi parasti prasa simbolisku biedra maksu vai ir bezmaksas); LGBT jauniešus vietās, kur nav LGBT centru – Foróige klubs var būt vienīgā drošā telpa; jauniešus ar invaliditāti – organizācija cenšas nodrošināt pieejamību un iekļaušanu (piemēram, kluba pasākumus pielāgo, lai var piedalīties arī jaunietis ratiņkrēslā vai ar viegliem intelektuāliem attīstības traucējumiem). Šie jaunieši bieži saskaras ar diskrimināciju vai pašvērtējuma problēmām, tāpēc Foróige loma ir dot iespēju šiem jauniešiem integrēties draudzīgā kolektīvā.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Foróige atbalsts tiek saņemts bez izmitināšanas, kopienas ietvaros, jaunietim brīvprātīgi piedaloties dažādās aktivitātēs, kas tiek nodrošinātas dažādos veidos.

- **Vietējie klubi:** jaunietis parasti pievienojas savam tuvākajam Foróige klubam. Klubu biedri parasti tiekas nedēļas darba dienu vakarā vai brīvdienās, kādā kopienas centrā, jauniešu mājā, skolas telpās vai citā piemērotā vietā. Nav nepieciešams oficiāls nosūtījums vai statuss – pietiek zināt, kad kluba tikšanās notiek, un ierasties (dažkārt jāaizpilda reģistrācijas forma un jāsaņem vecāku atļauja, ja jaunietis ir nepilngadīgs). Klubs darbojas kā atvērts jauniešu centrs: jaunietis ierodas konkrētā laikā, piedalās sanāksmē vai brīvā atmosfērā pavada laiku ar citiem. Aktivitātes var būt strukturētas (piemēram, plānota spēle, diskusija, projekts) vai brīvākas (galda spēles, tērzēšana). Pēc pasākuma jaunietis dodas mājās. Ja pasākumi notiek vēlāk vakarā, vecāki vai klubs nodrošina transportu. Klubos jaunieši var brīvi "ieiet" un "iziet" – klubs nav obligāti jāapmeklē katru reizi (bet regulāri apmeklējot, ieguvumi ir lielāki).
- **Struktūrētas nodarbības un kursi:** dažas Foróige programmas tiek saņemtas kā noteikts kurss. Piemēram, līderības programma var tikt īstenota sešas sestdienas pēc kārtas, iekļaujot gan nodarbības, gan praktisko darbu. Šādā gadījumā jaunietis piesakās vai tiek izvirzīts, piemēram, skola vai klubs izvirza. Pēc veiksmīgas dalības jaunietis var saņemt sertifikātu (līdzīgi kā apmeklējot neformālās izglītības kursu). Šīs nodarbības parasti ir dienas/ vakara formātā. Izņēmuma gadījumā, piemēram, intensīvas nometnes gadījumā (Foróige līderības konferences laikā u.c.) jaunieši uzturas kopmītnēs nedēļu.
- **Vienaudžu vai pieaugušo mentoru tikšanās:** mentoringa programmās notiek individuālas jaunieša un mentora tikšanās. Parasti tās, atkarībā no abu interesēm, notiek 1–2 stundas nedēļā (pēc skolas vai brīvdienās), publiskā vietā (kafejnīcā, parkā, jauniešu centrā). Piemēram, jaunietis kopā ar mentoru reizi nedēļā var spēlēt basketbolu, vai iet uz kino. Tas nav terapijas seanss, bet strukturēts draudzīgs kontakts. Foróige koordinatoram ir jāapstiprina aktivitātes (tām jābūt drošām, atbilstošām).Pēc aktivitātēm mentors sniedz informāciju koordinatoram.
- **Projekti ar noteiktām dalības formām:** jaunietis var saņemt pakalpojumu nelielā grupā vai individuāli konkrētā projekta telpās. Jaunietim var būt jāierodas, piemēram, divas reizes nedēļā uz nodarbībām (sociālo prasmju grupu, futbola treniņu u.c.). Šī pakalpojuma saņemšana var būt arī obligāta, ja tā ir daļa no viņa nosacījumiem nesodāmības saglabāšanai (policija novirza un sagaida, ka jaunietis piedalīsies). Taču pat šajos projektos uzsvars ir uz brīvprātīgu līdzdalību – jaunieti motivē piedalīties, iesaistot interesantās aktivitātēs.
- **Pasākumi un nometnes:** Foróige rīko vienreizējus pasākumus, piemēram, reģionālās sporta sacensības, koncertus, seminārus. Jaunietis var nebūt iknedēļas kluba dalībnieks, bet atnākt uz atsevišķu pasākumu (ja tas ir atvērts visiem). Piemēram, Foróige vasaras nometnes (jaunatnes festivāli u.tml.) piedāvā intensīvu dažu dienu pieredzi, kurās jaunieši dzīvo kopā nometnē, piemēram, universitātes pilsētiņā. Tas ir īslaicīgas izmitināšanas gadījums, bet ne ilgtermiņa – pēc nometnes jaunietis atgriežas mājās.

Visi šie pakalpojumi parasti ir bezmaksas vai par simbolisku samaksu. Biedra maksa klubā var būt pāris eiro par nodarbību vai gadā, lai segtu telpu īri vai uzkodas, bet naudai nav

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

jābūt šķērslim dalībai klubā (jaunieti no trūcīgas ģimenes neizslēdz, ja viņš nevar samaksāt). Foróige mērķis ir nodrošināt, lai pamata pakalpojumi būtu tūlītēji pieejami bez gaidīšanas – ideālā gadījumā, ja jaunietis vēlas apmeklēt klubu, viņam šī iespēja jāsaņem nekavējoties. Tomēr praksē dažos rajonos klubā var būt iesaistīts liels skaits jauniešu un ir jāgaida, līdz atrod vairāk brīvprātīgo, lai uzņemtu jaunus dalībniekus. Mērķprojektos, piemēram, GYDPs var būt ierobežots vietu skaits – tad jaunietis gaida, vai tiek prioritizēts pēc riska līmeņa. Tomēr, salīdzinot ar formāliem sociāliem pakalpojumiem, iesaiste Foróige ir vienkārša: to lielākoties nosaka paša jaunieša vai viņa vecāku iniciatīva pieteikties, vai arī kāda (skolotāja, policista, drauga) ieteikums, pēc kura seko uzaicinājums.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

Pakalpojumu sniedz Foróige – tā ir nevalstiska, brīvprātīga jaunatnes organizācija, kas juridiski darbojas kā sabiedrība ar ierobežotu atbildību *(CLG*) bez peļņas sadales un ir reģistrēta labdarības organizācija Īrijā.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Foróige pakalpojumu sniegšana, atkarībā no programmas, var būt gan ilgtermiņa un regulāra, gan īstermiņa, un tā aptver ievērojamu jauniešu skaitu visā valstī.

- **Ilgums un nepārtrauktība:** daudzi jaunieši iesaistās Foróige klubā vairāku gadu garumā. Piemēram, jaunietis var sākt apmeklēt klubu 12 gadu vecumā un turpināt līdz 18 gadu vecumam – tātad 6 gadu nepārtraukta dalība. Klubs pats pastāv tik ilgi, cik ir pieprasījums un brīvprātīgie – daudzās apdzīvotajās vietās klubi darbojas jau gadu desmitiem (ar mainīgiem dalībniekiem). Tas nozīmē, ka pakalpojums ir pieejams ilgtermiņā. Jaunietis var pārvarēt dažādus savas attīstības posmus ar Foróige atbalstu. Specializētie projekti var būt īsāki, piemēram, jaunietis GYDPs projektā intensīvi var piedalīties 6 mēnešus, līdz uzlabo uzvedību, un pēc tam pāriet uz regulārām kluba aktivitātēm. Foróige cenšas nodrošināt atbalsta turpinājumu. Ja viens projekts beidzas, jaunietis tiek motivēts iesaistīties citās aktivitātēs, lai atbalsts netiktu pārtraukts.
- **Intensitāte un apjoms:** parasti kluba sanāksme notiek 1 reizi nedēļā (dažkārt 2 reizes, atkarībā no vadītāju pieejamības), parasti 1.5–2 stundas. Papildu tam klubs var rīkot īpašus pasākumus reizi pāris mēnešos (piemēram, sestdienas izbraucienu). Tātad vidēji jaunietis klubu apmeklē 4–8 reizes mēnesī. Programmu intensitāte: mācību programmas var notikt, piemēram, 1 reizi nedēļā 10 nedēļas pēc kārtas vai nedēļas nogales nometne reizi mēnesī 3 mēnešus. Mentoringa tikšanās intensitāte ir ~1x nedēļā. GYDPs – var būt 2–3 reizes nedēļā, papildus paredzēti izbraukumi. Tātad intensitāte variē, bet ikdienas aktivitāšu apmeklēšana nav obligāta (jaunietim nav jāapmeklē katru dienu Foróige aktivitātes, izņemot īpašas intensīvas nometnes). Šī elastība ļauj jaunietim apvienot dalību klubā ar skolu un citām nodarbēm.
- **Pieprasījums (dalībnieku skaits un aktivitāšu klāsts)**: Foróige pakalpojumus ik gadu izmanto aptuveni 50 tūkstoši jauniešu.[25] Klubā vienlaikus parasti ir no 10 līdz

[25] Foróige. (2025). *Annual Report 2024*. Foróige. Available at https://www.foroige.ie/app/uploads/2025/05/Foroige_AR_2024.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

30 dalībniekiem, lai brīvprātīgie varētu efektīvi vadīt un atbalstīt katru jaunieti. Lielākajās pilsētās darbojas vairāki klubi, piemēram, katrā rajonā ir savs klubs. Apjoma ziņā – jaunietis var piedalīties vairākās aktivitātēs paralēli, piemēram, apmeklēt regulāro klubu un paralēli iesaistīties Foróige mūzikas projektā vai reģionālajā jauniešu forumā. Organizācija piedāvā tik daudzveidīgu aktivitāšu klāstu, ka aktīvākie jaunieši var aizpildīt lielu daļu sava brīvā laika (katru dienu citā formā, piemēram, pirmdien mentorings, trešdien klubs, sestdien projektu tikšanās utt.).

- **Noturība un atkārtota dalība:** jaunatnes darbā ir ierasti, ka jaunieši kādu laiku neapmeklē klubu un pēc tam atgriežas. Foróige klubs saglabā atvērtību un pieejamību – ja jaunietis klubu neapmeklē, piemēram, mēnesi, viņš netiek izslēgts no dalības klubā. Tas atspoguļo elastīgu un saprotošu pieeju, kas pielāgojas jauniešu mainīgajai motivācijai un iesaistes līmenim. Brīvprātīgie cenšas uzturēt kontaktu ar jauniešiem – ja kāds ilgstoši neierodas, viņi var sazināties, noskaidrot, vai viss ir kārtībā, un iedrošināt atgriezties. Ir gadījumi, kad jaunietis klubu neapmeklē pat gadu, bet pēc tam atgriežas – arī tas ir pieļaujams un tiek atbalstīts. Vienīgie gadījumi, kad dalība var tikt ierobežota, ir saistīti ar nopietniem disciplīnas pārkāpumiem, piemēram, vardarbību vai bīstamu uzvedību klubā. Šādās situācijās jaunietim var uz laiku liegt apmeklēt klubu, līdz tiek veiktas pārrunas un panākta vienošanās par turpmāko uzvedību.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Foróige pakalpojumu sniegšanā piedalās dažādi speciālisti un atbalsta personas.

- **Brīvprātīgie jaunatnes līderi:** tie ir kopienas pieaugušie – vecāki, skolotāji, studenti, vietējie aktīvisti, kuri velta savu laiku, lai vadītu jauniešu klubu. Viņi nav formāli "speciālisti" ar diplomu jaunatnes darbā, bet Foróige apmāca viņus pamatprasmēs (bērnu aizsardzība, komunikācija ar jaunatni, pirmā palīdzība). Brīvprātīgie ir Foróige mugurkauls – viņi tiešā veidā vada klubu sanāksmes, organizē aktivitātes, kļūst par mentoriem jauniešiem ikdienā. Parasti vienā klubā, atkarībā no kluba lieluma, ir 2–5 brīvprātīgie. Viņu uzdevums ir nodrošināt drošību, virzīt diskusijas, iedrošināt jauniešus uzņemties līderību, pārvaldīt kluba lietas (finanses, telpas), sazināties ar vecākiem. Kaut arī šie cilvēki darbojas brīvprātīgi, viņi iegūst lielu pieredzi un daudzi ar gadiem kļūst par formāliem vai neformāliem jaunatnes darba speciālistiem.
- **Algoti jaunatnes darbinieki:** Foróige visos reģionos nodarbina profesionālus jaunatnes darbiniekus *(Youth Worker)* un jaunatnes lietu speciālistus *(Youth Officer)*. Šie speciālisti parasti ir ieguvuši izglītību sociālajā darbā, pedagoģijā vai psiholoģijā – bakalaura vai maģistra grādu jaunatnes darbā vai radniecīgā jomā. Viņu pienākumi ir daudzveidīgi – viņi atbalsta un māca brīvprātīgos, koordinē vairākus klubus savā reģionā un uzrauga specializētos projektus. Piemēram, jaunatnes darbinieks vadīs GYDPs – strādās tieši ar riska jauniešiem, vadīs grupu nodarbības, konsultēs jauniešus individuāli, sadarbojoties ar policiju. Cits piemērs, reģionālais jaunatnes darbinieks var organizēt līderības programmu, piesaistot dalībniekus no vairākiem klubiem un pats vadīt nodarbības. Šie profesionāļi nodrošina, ka Foróige pakalpojumi atbilst noteiktiem standartiem, ir kvalitatīvi un

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

sarežģītie individuālie gadījumi tiek risināti kompetenti. Arī BBBS programmu pārrauga profesionāli jaunatnes darbinieki – viņi atlasa, māca un atbalsta mentorus, kā arī uzrauga mentorēšanas norisi.

- **Projekta speciālisti un terapeiti:** dažos Foróige projektos tiek iesaistīti speciālisti ar padziļinātām zināšanām konkrētās jomās. Piemēram, veselības un labklājības projektos var strādāt padomdevēji/konsultanti vai sociālie darbinieki, kuri apvieno vairākas lomas – tie ir jaunatnes darbinieki ar psiholoģijas zināšanām, kas vada psihosociālās atbalsta grupas. Savukārt ģimenes atbalsta projektos Foróige var nodarbināt ģimeņu atbalsta speciālistu, kurš apmeklē ģimenes viņu dzīvesvietā, sniedz atbalstu vecākiem un bieži sadarbojas ar valsts bērnu un ģimenes aģentūru **Tusla**. Dažkārt Foróige uz līguma pamata piesaista psihologus vai karjeras konsultantus konkrētām nodarbībām. Piemēram, kāda projekta ietvaros jauniešiem ar uzvedības problēmām var reizi nedēļā tikt nodrošinātas sesijas ar profesionāli, kurās iekļauti terapijas elementi.
- **Partnerorganizāciju speciālisti:** daudzas Foróige aktivitātes tiek īstenotas sadarbībā ar citām aģentūrām, kuru speciālisti aktīvi iesaistās to nodrošināšanā. Piemēram, policijas jauniešu inspektors (*Garda Juvenile Liaison Officer)* var kopā ar Foróige jaunatnes darbinieku vadīt diskusiju ar jauniešiem par likumpārkāpumiem, sniedzot tiesisko skatījumu. Tāpat arī **HSE** atkarību profilakses speciālisti var piedalīties Foróige rīkotā seminārā, lai kopā ar jauniešiem un viņu vecākiem runātu par narkotiku lietošanas riskiem. Šādi ārējie speciālisti nodrošina profesionālu atbalstu konkrētās jomās, papildinot Foróige komandas darbu.
- **Jaunieši kā līderi (vienaudžu speciālisti):** arī jaunieši Foróige programmās kļūst par sava veida "speciālistiem" vienaudžu atbalstā. Lai gan šie jaunieši nav formāli kvalificēti speciālisti, viņu iesaiste ir nozīmīga – viņi vada aktivitātes, rosina diskusijas un palīdz citiem jauniešiem attīstīties. Piemēram, bieži vien kluba pieredzējušie dalībnieki uzņemas jaunpienācēju ievadīšanu, atbalstīšanu un palīdz kļūt par daļu no kopienas. Tāpat Foróige jauniešu padomes (*Youth Reference Panel*) pārstāvji apmeklē citus klubus kā vienaudžu izglītotāji, daloties pieredzē un labajā praksē.

12. Speciālistu grūtības pakalpojuma sniegšanā

Foróige darbā iesaistītajiem (gan brīvprātīgajiem, gan profesionāļiem) nākas pārvarēt vairākus izaicinājumus.

- **Brīvprātīgo piesaiste un noturēšana:** organizācijas panākumi lielā mērā balstās uz brīvprātīgajiem, taču ne vienmēr ir viegli atrast pietiekami daudz pieaugušo, kas ilgtermiņā veltīs laiku jauniešiem. Mūsdienās cilvēki ir aizņemti, un jauniešu kluba vadīšana prasa regulāru (iknedēļas) iesaisti. Dažos lauku reģionos vai sociāli nelabvēlīgos rajonos trūkst motivētu brīvprātīgo, tādēļ klubu nevar izveidot vai nākas to slēgt – ir lielas grūtības nodrošināt pakalpojuma pieejamību visur. Arī esošie brīvprātīgie var izdegt vai aiziet (piemēram, maina dzīvesvietu, darba apstākļus), radot pakalpojumu sniegšanas nepārtrauktības risku. Foróige speciālistiem jāveltī daudz pūļu jaunu līderu mācīšanai, motivēšanai un atbalstam, lai noturētu viņus klubā.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Brīvprātīgo profesionalitāte un mācības**: lai gan brīvprātīgie ir entuziastiski un vēlās iesaistīties, ne visi jau sākotnēji spēj efektīvi strādāt ar jauniešiem, kuriem ir sarežģītas uzvedības vai atkarību problēmas. Viņiem bieži vien trūkst pieredzes un pārliecības darbā ar jauniešiem, kuru uzvedība var būt izaicinoša, piemēram, ja viņi lamājas, neievēro noteikumus vai viņiem tiek atklātas nopietnas problēmas, piemēram, depresija vai vardarbība ģimenē. Šādās situācijās brīvprātīgie mēdz justies nedroši un apjukuši. Lai viņus atbalstītu, ir nepieciešamas rūpīgi plānotas mācības un regulāra uzraudzība, kas prasa ievērojamu algoto darbinieku laika un resursu ieguldījumu. Tomēr pat ar šādu atbalstu ne vienmēr ir viegli nodrošināt, lai brīvprātīgais justos pietiekami sagatavots. Speciālistiem ir izaicinājums sniegt nepārtrauktu atbalstu – rīkot seminārus, organizēt supervīzijas, būt pieejamiem konsultācijām, tostarp pa tālruni, lai stiprinātu brīvprātīgā pārliecību un palīdzētu viņam noturēties savā lomā.
- **Darbs ar problemātiskiem jauniešiem**: visi iesaistītie sastopas ar izaicinājumu piesaistīt un noturēt jauniešus, kuri atrodas paaugstināta riska situācijās. Piemēram, jaunietis ar disciplīnas problēmām var traucēt kluba aktivitātēm, un vadītājiem jāmeklē līdzsvars starp vēlmi palīdzēt šim jaunietim un nepieciešamību nodrošināt drošu vidi pārējiem dalībniekiem. Tas prasa pacietību, konsekvenci un bieži arī individuālas sarunas ārpus grupas nodarbībām. Reizēm atsevišķi jaunieši ierodas uz aktivitātēm alkohola vai narkotisko vielu ietekmē. Šādās situācijās vadītājiem jāreaģē pārdomāti un taktiski – jānodrošina drošība, jāiesaista vecāki vai speciālisti, vienlaikus cenšoties neatraidīt jaunieti pavisam, lai nezaudētu iespēju turpmākai viņa pozitīvai iesaistei pakalpojumā. Arī motivēt jaunieti, kurš šķiet neieinteresēts, ir sarežģīti – jāsacenšas ar ielas vilinājumu, datorspēlēm vai negatīvu vienaudžu ietekmi. Tāpēc Foróige speciālistiem jābūt radošiem un elastīgiem, veidojot programmas, kas ir jauniešiem patiesi saistošas un spēj konkurēt ar citiem ikdienas piedāvājumiem.
- **Resursu un finansējuma nepietiekamība:** lai gan organizācija saņem valsts atbalstu, vienmēr ir vairāk ideju un vajadzību nekā pieejamo līdzekļu. Finansējums projektiem mēdz būt īstermiņa (2–3 gadi), pēc tam finansējums jāmeklē no jauna – tas rada nenoteiktību darbiniekiem un jauniešu grupām. Darbinieki daudz laika patērē finansējuma pieteikumu un atskaišu rakstīšanai, kas mazina laiku tiešajam darbam ar jauniešiem. Arī klubu darbam līdzekļi bieži ir minimāli – brīvprātīgajiem jāiztiek ar ziedojumiem vai nelieliem vietējiem grantiem, kas ierobežo, piemēram, aprīkojuma iegādi vai ekskursiju organizēšanu. Neskaidrība par ilgtermiņa finansējumu var apgrūtināt plānošanu – speciālistiem jāizstrādā papildu stratēģijas, ja projekts netiek pagarināts, lai jaunieši pēkšņi nepaliktu bez atbalsta.
- **Ģeogrāfiskie izaicinājumi:** Īrijas lauku teritorijās speciālistiem bieži vien izaicinājumu rada grūtā piekļuve jauniešiem, kuri dzīvo izkliedēti plašā teritorijā. Jaunatnes darbiniekiem nereti nākas mērot lielus attālumus starp dažādiem ciemiem, lai satiktu jauniešus un nodrošinātu viņiem atbalstu. Vienlaikus pašiem jauniešiem var būt sarežģīti nokļūt uz klubu, ja viņiem nav pieejams transports. Piemēram, viens jaunatnes darbinieks var būt atbildīgs par visu grāfisti – viņam jāmēro desmitiem kilometru, lai apmeklētu katru klubu vai satiktos ar mentoriem. Tas prasa daudz laika un paaugstina izmaksas. Brīvprātīgajiem laukos reizēm jāved jaunieši ar savām automašīnām no attālām dzīvesvietām, kas ir papildu

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

atbildība (organizācija to atbalsta ar degvielas kompensāciju, bet ne visi var to uzņemties).

- **Administratīvais slogs un dokumentācija:** mūsdienās jaunatnes darbā pieaug prasība dokumentēt aktivitātes, sasniegumus, ievērot datu aizsardzību utt.. Foróige speciālistiem – it īpaši algotajiem – jāaizpilda daudz atskaišu (dalībnieku statistika, gadījumu plāni riska jauniešiem, finanšu atskaites). Tas var mazināt entuziasmu brīvprātīgajiem, jo birokrātija šķiet pārmērīga. Piemēram, brīvprātīgajam drošības nolūkos jāuztur apmeklējumu reģistri, jāievēro stingri bērnu aizsardzības protokoli (jebkura incidenta ziņošana), jāsaskaņo publiski foto u.tml.. Lai gan tas ir nepieciešams, daži var to uztvert kā apgrūtinājumu.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Foróige pakalpojumu sniegšana ietver strukturētu, bet elastīgu jaunatnes darba procesu kopienā.

- **Kluba izveide un plānošana:** kopienā, kur vēlas klubu, Foróige reģionālais darbinieks palīdz piesaistīt brīvprātīgos un izveidot kluba komiteju. Tiek noteikts tikšanās laiks, vieta, un izveidoti kluba noteikumi. Pirmajās sapulcēs jaunieši kopā ar vadītājiem izstrādā gada plānu – nosaka, kādas aktivitātes viņus interesē (sporta diena, talantu vakars, pārgājiens, labdarības projekts u.c.). Jaunieši ievēl kluba amatpersonas (priekšsēdētāju, sekretāru, kasieri). Šis plānošanas posms nodrošina, ka jaunieši no paša sākuma jūtas iesaistīti lēmumu pieņemšanā.
- **Iknedēļas tikšanās norise:** parasti kluba sanāksme sākas, kad jaunieši ierodas un reģistrējas (atzīmē klātbūtni). Bieži sākumā ir neformāla daļa – uzkodas, brīvas sarunas, lai visi atslābinās pēc skolas dienas. Tad seko formālāka daļa. Kluba priekšsēdētājs var atklāt sapulci, pārrunāt aktualitātes (piemēram, tuvojas reģionāls Foróige turnīrs, jāizlemj par dalību). Pēc tam var būt ieplānota aktivitāte, spēle (komandas saliedēšanai), radoša darbnīca (plakātu veidošana labdarības akcijai), tematiskā diskusija (piemēram, par mentālās veselības dienu). Brīvprātīgie palīdz vadīt aktivitāti, bet jaunieši tiek iedrošināti uzņemties vadību (piemēram, paši vada spēli pēc sagatavota scenārija). Pēc aktivitātes bieži notiek atgriezeniskās saites sniegšana – jaunieši pārrunā, ko iemācījās vai kas patika. Sapulces beigās tiek atvēlēts laiks brīvai komunikācijai – jaunieši var uzspēlēt galda futbolu, mūzikas instrumentus vai vienkārši tērzēt. Kluba darba process ir pietiekami strukturēts, lai ar aktivitāšu palīdzību attīstītu prasmes, bet arī pietiekami brīvs, lai jaunieši gūtu prieku un atpūstos.
- **Jauniešu vadīta darbība:** procesa gaitā jaunieši paši arvien vairāk iesaistās kluba darbībā – viņi pēc kārtas vada sanāksmes, sadala uzdevumus (mūzikas sagatavošana, telpas dekorēšana, ielūgumu izsūtīšana citiem klubiem) un tad pieaugušo uzraudzībā to īsteno. Šis princips “mācīties darot” (mācīšanās no pieredzes, *experiential learning*) ir Foróige procesa kodols. Pēc pasākuma vadītāji ar jauniešiem pārrunā, ko nākamreiz varētu uzlabot.
- **Projekti un sabiedriskais darbs:** kluba darbībā nozīmīgu vietu ieņem labdarības projekti, kuru mērķis ir veicināt sabiedrības labumu un jauniešu pilsonisko līdzdalību. Jaunieši paši izvēlas projekta mērķi, piemēram, ziedojumu vākšana vietējai slimnīcai vai apkārtējās vides uzlabošanai, piemēram, nokrāsojot parka

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

soliņus vai sakopjot publisku telpu. Viņi izstrādā rīcības plānu, sadarbojas ar pašvaldību, uzņēmējiem vai sponsoriem, un soli pa solim īsteno iecerēto. Šis darbs notiek paralēli iknedēļas tikšanām, radot jauniešiem reālu atbildības sajūtu un pieredzi mērķtiecīgā darbībā. Projekta noslēgumā klubs var pieteikt savu iniciatīvu Foróige pilsoniskās līdzdalības balvai un prezentēt paveikto citiem – tas kalpo kā papildu motivācija un apliecinājums tam, ka viņu ieguldītās pūles ir nozīmīgas un novērtētas.

- **Reģionālie un valsts pasākumi:** kluba ikdienas darbību dabiski papildina jauniešu līdzdalība plašākos Foróige organizētajos pasākumos, kas sniedz iespēju paplašināt redzesloku un stiprināt piederības sajūtu. Reizi gadā tiek rīkotas reģionālās sanāksmes, kurās klubi var dalīties pieredzē, prezentēt savus projektus un veidot savstarpējos kontaktus. Īpaši aktīvie un motivētie jaunieši tiek deleģēti pārstāvēt savu klubu Foróige nacionālajā jauniešu padomē (*Youth Reference Panel*), kas pāris reizes gadā sanāk kopā Dublinā. Šajās tikšanās reizēs viņi apspriež organizācijas attīstības virzienus, izsaka priekšlikumus un sniedz jauniešu skatījumu lēmumu pieņemšanas procesā. Dalība šādos plašākos procesos ļauj jauniešiem iziet ārpus ierastās vides, mācīties no citiem, attīstīt līderības prasmes un justies kā nozīmīgai lielas, valsts mēroga jauniešu kustības daļai.
- **Specializēto projektu process:** piemēram, jauniešu GYDPs process sākas ar jaunieša nosūtīšanu dalībai klubā (no policijas vai skolas). Projekta darbinieks, kurš vienlaikus darbojas klubā, satiekas ar jaunieti un viņa vecākiem, novērtē vajadzības, sastāda individuālu plānu (piemēram, uzlabot dusmu kontroles prasmes, atrast hobiju, atgriezties skolā). Tad jaunietis noteiktu termiņu piedalās aktivitātēs – sākumā varbūt individuālas sarunas, tad pievienojas mazai grupai, dodas izbraukumos (piedzīvojumu sports u.c.). Procesa laikā darbinieks regulāri monitorē progresu (sarunājas ar jaunieti, ar vecākiem, vajadzības gadījumā ar policijas darbinieku). Kad jaunietis sasniedz izvirzītos mērķus, piemēram, veiksmīgi iziet noteiktu uzvedības "pārbaudes" periodu bez incidentiem vai apmeklē visas paredzētās sesijas, tad process noslēdzas ar pozitīvu vērtējumu. Tā var izpausties kā neliela apbalvojuma ceremonija, pateicības raksts vai cits simbolisks žests, kas apliecina viņa ieguldījumu un progresu. Šāda atzinība ne tikai stiprina jaunieša pašapziņu, bet arī nostiprina iekšējo motivāciju turpināt iesākto ceļu. Tā kļūst par nozīmīgu brīdi gan pašam jaunietim, gan visai grupai, uzsverot, ka pūles, atbildība un apņemšanās tiek novērtētas. Pēc tam jaunieti mudina iekļauties kluba darbā vai citā pozitīvā nodarbē, lai turpinātu pozitīvās izmaiņas.
- **Atsauksmes un kvalitātes uzlabošana:** Foróige procesā liela nozīme tiek piešķirta atgriezeniskās saites iegūšanai un izmantošanai plānošanā. Gada beigās jauniešiem tiek dota iespēja aizpildīt aptaujas anketas, kurās viņi var paust savu viedokli par piedzīvoto – kas viņiem patika, kas nestrādāja un ko viņi vēlētos mainīt. Arī brīvprātīgie regulāri tiekas sanāksmēs, lai pārrunātu pieredzi un dalītos idejās par uzlabojumiem. Papildu tam organizācijas vadība (piemēram, reģionālās pārstāvniecības) veic klubu vizītes, lai iepazītos ar klubu darbību klātienē, savukārt, projekti tiek izvērtēti pēc konkrētiem rādītājiem, piemēram, cik jauniešu pabeiguši programmu, kā mainījusies viņu uzvedība vai iesaiste. Iegūtās atsauksmes kalpo kā pamats nākamā perioda aktivitāšu plānošanai. Ja, piemēram, atklājas, ka jauniešiem ir apnikušas ierastās sapulces formas, tiek meklēti jauni risinājumi –

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

ieviestas digitālās platformas, inovatīvas spēles, kas palīdz saglabāt interesi un pielāgot atbalstu jauniešu vajadzībām.

14. Pakalpojuma sniegšanā pielietotās metodes un instrumenti

Foróige savā darbā izmanto neformālās izglītības un jaunatnes darba metožu kopumu, kas palīdz jauniešiem mācīties un attīstīties nepiespiestā veidā.

- **Mācīšanās no pieredzes (*experiential learning*):** jaunieši mācās no praktiskas darbības – organizējot pasākumus, spēlējot lomu spēles, piedaloties projektos. Pēc aktivitātes seko refleksija par to, ko viņi iemācījušies, lai izdarītu secinājumus un atziņas tālākai dzīvei. Piemēram, pēc komandas spēles pārrunā, kāpēc komandai gāja labi vai slikti – tā jaunieši apjauš sadarbības nozīmi.
- **Vienaudžu izglītība un mentoringa metode:** Foróige bieži lieto vienaudžu izglītošanu (*peer education)*, kurā jaunieši mācās cits no cita, izmantojot līdzvērtīgas attiecības un kopīgas pieredzes. Piemēram, vecāko klašu kluba dalībnieki sagatavo prezentāciju par kibernoziegumu riskiem un parāda to jaunākiem. Tā informācija tiek vieglāk pieņemta, jo to sniedz vienaudži. Arī BBBS programma būtībā ir strukturēta vienaudžu (vai nedaudz vecāka drauga) atbalsta metode – kas balstās uz attiecību veidošanu un neformālu padomu došanu.
- **Spēles un neformālas aktivitātes:** spēle ir pamata instruments jaunatnes darbā. Klubu sanāksmēs izmanto komandu spēles, simulācijas, uzdevumu sacensības, lai jaunieši apgūtu prasmes jautrā formā. Piemēram, “Dzīves simulācijas” spēle var iemācīt finanšu pratību (dalībnieki “pelna” un “tērē” spēļu naudu dažādām vajadzībām, mācoties veidot budžetu). Sporta aktivitātes tiek izmantotas, lai mācītu komandas darbu un disciplīnu; drāmas uzvedumi – lai attīstītu pašizpausmi un empātiju, iejūtoties cita lomā. Šie instrumenti ne tikai piesaista jauniešu uzmanību, bet arī nemanāmi īsteno audzinošus mērķus, veicinot viņu attīstību un pozitīvu uzvedību.
- **Radošās izpausmes un projekti:** Foróige mudina jauniešus izpausties radoši – mūzikā, mākslā, dejā, video veidošanā utt.. Piemēram, klubi bieži organizē talantu vakarus, rokdarbu darbnīcas, fotoprojektus par aktuālām tēmām. Radošie instrumenti palīdz jaunietim izteikt emocijas un viedokļus netiešā veidā, kas īpaši svarīgi tiem, kuri varbūt verbāli neizsakās. Tāpat radošie projekti (piemēram, nofilmēt īsfilmu pret iebiedēšanu) dod konkrētu gala rezultātu, ar ko jaunieši lepojas.
- **Diskusijas un “apaļā galda” sarunas:** kad jāapspriež nopietnas tēmas (veselība, attiecības, nākotnes plāni), izmanto brīvas diskusijas mazās/lielās dalībnieku grupā. Grupu vadītāji pielieto aktīvās klausīšanās tehnikas, uzdod atvērtus jautājumus, veicina, lai runā paši jaunieši. Instrumenti, piemēram, vērtību kartītes (jānovērtē dažādas dzīves vērtības pēc svarīguma) un dilemmu scenāriji (risināt morālu dilemmu grupā) palīdz padziļināt diskusiju. Šīs metodikas attīsta kritisko domāšanu un vērtību apzināšanos.
- **Atzinības un balvas:** Foróige izmanto atzinību kā metodi motivācijai. Ir gan formālas balvas (sertifikāti par programmu pabeigšanu, medaļas sporta sacensībās, nacionālās Foróige balvas par projektu), gan ikdienišķa atzinība (kluba vadītājs paslavē jaunieti par labi vadītu spēli, dodot pozitīvu atgriezenisko saiti). Tas

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

ir instruments pašapziņas celšanai – jaunietis redz, ka viņa pūles tiek novērtētas, un tas stiprina motivāciju iesaistīties arī turpmāk.

- **Informācijas un komunikāciju tehnoloģijas**: mūsdienās Foróige integrē arī digitālos instrumentus, piemēram, izmanto slēgtas Facebook grupas vai WhatsApp, lai komunicētu ar jauniešiem (paziņojumi, aptaujas par aktivitātēm). Tiek lietoti arī tiešsaistes mācību rīki (Zoom semināri, e-mācību moduļi). Šie instrumenti ļauj sasniegt jaunatni viņu vidē – telefonos un datoros – un turpināt darbību, kad klātiene nav iespējama.

Kopumā Foróige metodēs dominē praktiskums, iesaistošas aktivitātes un jauniešu vadība. Tās nav stingri reglamentētas pedagoģiskas metodes, bet pielāgojamas situācijai. Galvenais instruments ir pozitīvas attiecības starp jaunieti un vadītāju – uzticībās balstītas attiecības un neformāla atmosfēra veicina jaunieša atvērtību mācībām un izaugsmei.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Foróige pakalpojumu sniegšanā ir uzsvars uz brīvprātīgu, partnerības principa sadarbību ar jaunieti un tā atbalsta sistēmu.

- **Ar jaunieti:** jaunietis iesaistās Foróige brīvprātīgi, tāpēc svarīgs nosacījums ir jaunieša interese un līdzdalība – Foróige strādā, lai radītu vidi, kur jaunietis pats grib būt. Jaunietim tiek uzticēti atbildīgi uzdevumi (piemēram, būt kluba sekretāram), un sagaidāms, ka viņš ievēros vienkāršus noteikumus - izrādīs cieņu pret citiem, atturēsies no vardarbīgas rīcības, neienesīs nelegālas vielas kluba pasākumos utt.. Šie noteikumi tiek izskaidroti draudzīgi – parasti klubs izstrādā pašdisciplīnas kodeksu kopā ar jauniešiem, lai tie justu savu atbildību par uzvedības normu ievērošanu. Attiecībā uz riska jauniešiem (projektos) nosacījums ir konfidencialitāte un uzticēšanās, lai jaunietis var atklāt savas problēmas, zinot, ka tās neizpaudīs vienaudžiem vai nesodīs par pagātnes kļūdām (izņemot, ja, saskaņā ar likumu, jāsniedz ziņojums par nopietnu apdraudējumu). Šī drošības sajūta ir pamats sadarbībai – jaunietis jūt, ka tiek pieņemts bez nosodījuma.
- **Ar ģimeni:** vecākiem vai aizbildņiem parasti jāsniedz piekrišana jaunieša dalībai klubā vai programmā (īpaši, ja jaunietis ir jaunāks par 18 gadiem un aktivitātes notiek ārpus skolas). Sadarbība ar vecākiem tiek veidota kā partnerība jaunieša interesēs. Foróige vadītāji uztur saikni ar ģimeni – informē par pasākumiem, aicina uz noslēguma notikumiem (piemēram, apbalvošanas vakaru), iesaista brīvprātīgo lomās. Vecākiem tiek sniegta atgriezeniskā saite, ja jaunietis progresē vai, pretēji, ja rodas problēmas (piemēram, neapmeklē kluba aktivitātes vai izrāda riskantu uzvedību), Foróige darbinieks vai kluba līderis sazinās ar vecākiem, lai kopīgi risinātu situāciju. Nosacījums ir savstarpēja uzticība un atbalsts. Vecākiem jāuzticas, ka Foróige aktivitātes ir jaunietim drošas un noderīgas (tādēļ organizācija stingri ievēro drošības protokolus), savukārt, Foróige sagaida, ka vecāki kluba ietvaros respektēs jaunieša autonomiju (pārmērīgi nejauksies lēmumos, ļaus jaunietim pašam gūt pieredzi, nepiemēros sodus, ja klubs prasa vairāk brīvā laika jaunietim iesaistīties labdarības projektos utt.). Ģimenēm krīzes situācijās (piemēram, ja jaunietis pārkāpis likumu) Foróige nosacījums ir aktīva vecāku

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

līdzdalība – bez ģimenes atbalsta jaunatnes darbiniekiem būs grūti panākt pārmaiņas. Tāpēc projektos bieži tiek lūgts, lai vecāki nāk uz noteiktām tikšanās reizēm vai ģimenes sesijām, uzsverot, ka visi darbojas viena mērķa vārdā. Ja jaunietis ir audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē, sadarbība ar aizbildņiem/sociālajiem darbiniekiem notiek līdzīgi – ar viņiem saskaņo mērķus un apmainās ar informāciju.

- **Ar citiem speciālistiem un iestādēm:** Foróige uzskata, ka jaunieša attīstībai nepieciešama daudzu institūciju sadarbība. Nosacījums ir labas partnerattiecības ar skolām, sociālajiem dienestiem, policiju, veselības aprūpes institūcijām un speciālistiem. Piemēram, 1) ar skolu - skola var ieteikt jaunietim apmeklēt Foróige klubu, un kluba vadītāji var informēt skolas sociālo pedagogu, ja jaunietim nepieciešams papildu atbalsts (protams, ar jaunieša un vecāku piekrišanu); 2) ar policiju - GYDPs ir formāls sadarbības protokols – policija nodrošina, ka jaunietis tiek nosūtīts uz pakalpojumu, un Foróige sniedz atgriezenisko saiti, vai jaunietis sadarbojas vai nē (tas var ietekmēt, vai pret jaunieti tiks celta apsūdzība vai nē). Šī datu apmaiņa tiek veikta rūpīgi, ievērojot konfidencialitāti – nosacījums ir, ka informācija par jaunieti tiek izmantota tikai viņa interesēs (piemēram, lai nodrošinātu viņam nesodāmību, ja viņš sekmīgi pabeidz pakalpojumu); 3) ar veselības aprūpes speciālistiem - ja Foróige darbiniekam rodas bažas par jaunieša mentālo veselību (piemēram, tiek pamanītas paškaitējuma pazīmes), viņa pienākums ir nodrošināt, lai jaunietis savlaicīgi nonāktu pie ārsta vai terapeita. Tas var tikt īstenots, darbiniekam pavadot jaunieti pie ģimenes ārsta vai saskaņojot palīdzību ar HSE jauniešu garīgās veselības dienestu. Foróige vienmēr respektē profesionālās robežas - jaunatnes darbinieks neuzņemas, piemēram, psihologa lomu, bet tā vietā sadarbojas ar psihologu, lai jaunietis saņemtu nepieciešamo palīdzību. Un otrādi – sociālie dienesti, tiesībsargājošās institūcijas dod Foróige iespēju strādāt ar savām metodēm (piemēram, tiesa var atlikt soda pasākumus, dodot laiku Foróige intervencei).Sadarbība balstās uz vienošanos, ka centrā ir jaunietis, un visi – ģimene, organizācijas, citi speciālisti – komunicē un rīkojas koordinēti, lai jaunietim nodrošinātu nepārtrauktu, saskanīgu atbalstu dažādās vidēs (mājās, skolā, klubā).

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Jaunieši, kas iesaistījušies Foróige klubos un programmās, gūst daudzveidīgus pozitīvus ieguvumus.

- **Piederības sajūta un sociālās prasmes:** dalība klubā sniedz jaunietim drošu piederību grupai. Viņš iegūst jaunus draugus, jūtas pieņemts kolektīvā. Īpaši tiem, kuri varbūt nejūtas iederīgi skolā vai kuriem mājās trūkst uzmanības, klubs kļūst par “otro ģimeni”. Tas attīsta sociālās prasmes – jaunietis iemācās sadarboties, dalīties, respektēt atšķirīgus viedokļus. Jaunieši, kas agrāk bijuši kautrīgi vai pretēji agresīvi, kluba vidē bieži līdzsvaro uzvedību. Kluss jaunietis iemācās izteikties grupā, bet uzstājīgs – iemācās ieklausīties citos. Šīs prasmes noder gan attiecību veidošanā, gan turpmākajās darba vai studiju gaitās.
- **Pašapziņas celšana un līderības iemaņas:** Foróige principi (uzticēt atbildību jaunietim) veicina ievērojamu pašapziņas pieaugumu. Jaunietis, kurš varbūt sākotnēji neticēja saviem spēkiem, pēc kāda laika var, piemēram, veiksmīgi

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

uzstāties ar runu kluba pasākumā vai vadīt projekta komandu. Organizācijas dati un novērojumi rāda, ka dalībnieki attīsta pašefektivitātes izjūtu – tic, ka var paši mainīt lietas savā dzīvē un sabiedrībā. Piemēram, meitene, kura uzsākot apmeklēt klubu bija ļoti bikla, pēc gada kļūst par kluba priekšsēdētāju, uzdrošinās pārstāvēt savu klubu nacionālajā jauniešu forumā. Šie ir kvantitatīvi grūti izmērāmi, bet kvalitatīvi ļoti nozīmīgi ieguvumi. Jaunieši atklāj savus talantus (mākslā, sportā, līderībā) un iemācās lepoties ar sevi.[26]

- **Dzīves prasmes un kompetences:** Foróige programmu ietvaros jaunieši iegūst konkrētas prasmes – komunikācija, komandas darbs, konfliktu risināšana, projektu plānošana, laika menedžments, finanšu pratība, prezentēšanas prasmes utt.. Piemēram, pēc uzņēmējdarbības programmas jaunietis prot izstrādāt biznesa plānu; pēc digitālo prasmju nodarbībām – apguvis foto un video montāžu; pēc līderības kursa – apguvis publiskās runas pamatus un projektu vadību. Šīs kompetences uzlabo viņa nākotnes iespējas. Jaunietis kļūst konkurētspējīgāks iestājoties darbā vai augstskolā, jo var uzrādīt sertifikātus un pieredzi, kādu formālā izglītība bieži nedod. Pat vienkāršas prasmes, piemēram, laicīgi ierasties uz tikšanos, uzņemties atbildību par uzdevumu – tiek nostiprinātas un kalpo par pamatu pieaugušo dzīvē.
- **Atbildības sajūta un pilsoniskā līdzdalība:** iesaistoties Foróige projektos, jaunieši izjūt, ka spēj dot ieguldījumu un uzņemties atbildību. Piemēram, piedaloties kopienas labiekārtošanā vai labdarības kampaņā, jaunietis redz konkrētu sava darba rezultātu (sakopts parks, savākti līdzekļi slimnīcai) un izjūt gandarījumu. Tas veido atbildīgus pilsoņus – daudzi Foróige jaunieši arī pēc pilngadības turpina sabiedrisko darbību, brīvprātīgo darbu, balso vēlēšanās utt., jo jau agrā vecumā pieredzējuši pilsoniskās līdzdalības pozitīvo ietekmi. Pētījumā konstatēts, ka jaunieši, kas iesaistījušies Foróige pilsoniskās iniciatīvās, labāk izprot sabiedrības vajadzības un vēlāk ar lielāku varbūtību iesaistās kopienas aktivitātēs.[27]
- **Riskantu uzvedību mazināšanās:** lai gan grūti izolēti pierādīt cēloņsakarību, kopumā jaunieši Foróige vidē retāk nonāk nopietnās nepatikšanās. Nodarbojoties ar saturīgām aktivitātēm, tiem paliek mazāk laika un vēlmes klaiņot, lietot apreibinošas vielas vai vandāliski izklaidēties. Piemēram, GYDPs projektos Foróige sasniedz ~70–80% jauniešu, kuri pēc projekta vairs nepārkāpj likumu vai būtiski uzlabo uzvedību (šādus rādītājus bieži min projektu atskaitēs kā efektivitātes pierādījumu).[28] Mentoringa programmu novērtējumi liecina, ka jaunieši ar mentoru uzlabo sekmes skolā un samazina negatīvas uzvedības izpausmes. Arī parastie klubi – kaut tie nav terapeitiski pasākumi – kalpo kā preventīvs faktors. Jaunietis, kurš kluba vidē uzzina par smēķēšanas un narkotiku riskiem no vienaudžiem un vadītājiem, var attiecīgi pieņemt lēmumu atturēties vai sākt lietot vēlāk.

[26] Foróige Annual Report 2024. (2025). Available at: https://www.foroige.ie/app/uploads/2025/05/Foroige_AR_2024.pdf

[27] McGrath, B. (2012). Volunteer-led Youth Clubs. Youth Club Outcomes in Foróige Volunteer - Led Youth Clubs. Research Report 2012. Available at: https://www.universityofgalway.ie/media/unescochildandfamilyresearchcentre/documentspdf/volunteer-led_youth_clubs_evaluation_report.pdf

[28] Department of Justice. (2023).Evaluation of Youth Diversion Projects. Available at https://eufunds.ie/wp-content/uploads/2023/07/Youth-Diversion-Projects-June-2023.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Emocionālais atbalsts un labāka labsajūta**: daudzi jaunieši gūst arī tiešu emocionālu labumu – kluba vadītājs vai mentors var kļūt par uzticības personu, pie kā vērsties grūtā brīdī. Tas nozīmē mazāku risku, ka jaunietis kritiskā situācijā paliks viens vai noklusēs problēmu. Ar atbalsta palīdzību viņš drīzāk pārvarēs krīzes (ģimenes konflikti, pāreja uz jaunu skolu, pusaudžu depresija) veiksmīgāk. Jaunieši, kas agrāk jutās "nevienam neinteresanti", jūtas novērtēti – kaut vai ar nelielu epizodi, kad kāds pieaugušais pajautā "kā tev klājas šonedēļ?" un patiešām uzklausa atbildi. Šāds psihosociāls atbalsts var uzlabot jaunieša mentālo veselību un pašvērtējumu. Arī vecāki bieži pamana pozitīvas izmaiņas – bērns kļūst atvērtāks, priecīgāks, disciplinētāks ikdienā.
- **Karjeras un izglītības ieguvumi:** vairāki Foróige programmu absolventi min, ka iegūtās prasmes un kontakti palīdzējuši viņiem izvēlēties vai attīstīt karjeru. Piemēram, piedalīšanās uzņēmējdarbības programmā iedvesmo kādu dibināt pašam savu mazo biznesu pēc skolas pabeigšanas. Līderības programmas sertifikāts un pieredze padomes darbā liecina par jaunieša briedumu – tas var palīdzēt iegūt stipendiju vai studiju vietu (dažas augstskolas ņem vērā sabiedrisko aktivitāti). Pat ja ne formāli, jaunieši caur Foróige iepazīstas ar dažādām profesijām (projekti ar policiju, uzņēmējiem, māksliniekiem) un var atrast savu aicinājumu. Turklāt Foróige klubi dažkārt nodrošina praktiskas zināšanas, kas palīdz profesionāli, piemēram, digitālo mediju prasmju apguve, kas vēlāk noder darbā.

Kopumā, Foróige ietekme uz jauniešiem ir holistiska: viņi izaug par pašapzinīgākiem, prasmīgākiem un sabiedrībai piederīgākiem cilvēkiem. Šos ieguvumus apstiprina gan personīgie stāsti, gan pētījumi, kas parāda, ka jaunatnes darbā iesaistīti jaunieši kopumā ir ar labākiem sociāli emocionālajiem rādītājiem salīdzinot ar tiem, kas nekur nav iesaistīti.[29][30][31]

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai jaunieša attīstība būtu vispusīga, Foróige pakalpojumi bieži jāpapildina ar citiem atbalsta veidiem.

- **Formālā izglītība un skolas atbalsts:** Foróige klubu ietekme būs spēcīgāka, ja arī skola paralēli nostiprinās tos pašus uzvedības un prasmju attīstīšanas principus. Ideālā gadījumā jaunietis skolā apgūst SPHE programmu, bet pēc mācībām klubā praktiski pielieto iegūtās zināšanas. Skola un Foróige var koordinēt centienus, piemēram, ja skolā kādam skolēnam ir uzvedības grūtības, skola var sadarboties ar Foróige jaunatnes darbinieku, lai vienoti risinātu disciplīnas jautājumus (skola dienā, klubs vakarā). Skolas konsultanta un Foróige darbinieka sadarbība var

[29] Volunteer-led Youth Clubs. A Briefing Paper on the Foróige Volunteer-Led Youth Clubs Study Research. (n.d.). Available at https://www.foroige.ie/app/uploads/files/vol-led_evaluation_flyer_-_final.pdf
[30] Foróige's College Mentoring Programme, (n.d.).Available at https://hea.ie/assets/uploads/2024/08/Foroige.pdf
[31] Foróige's Leadership for Life Programme. Evaluation Report. (2013). Available at https://www.drugsandalcohol.ie/20433/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

nodrošināt, ka jaunietis saņem nepārtrauktu uzmanību (skolā dienā viņam seko līdzi konsultants, vakarā – kluba vadītājs, un kuru darbības ir savstarpēji saskaņotas).

- **Ģimenes un psihosociālais atbalsts:** lai gan Foróige sniedz ģimenei draudzīgu pieeju, dažām ģimenēm var būt vajadzīgs papildu profesionāls atbalsts. Būtu vēlams, ka jaunieša dalība Foróige, ja tiek konstatētas nopietnas ģimenes problēmas, tiek papildināta ar ģimenes terapiju vai sociālā darbinieka iesaisti. Foróige var ieteikt vecākiem apmeklēt vecāku prasmju kursus (ja vecāki nespēj disciplinēt pusaudzi mājās) vai palīdzēt sazināties ar ģimenes atbalsta centru. Arī individuālā terapija jaunietim var būt labs papildinājums. Foróige klubs nodrošina draugu un piederības tīklu, bet licenzēts psihologs palīdz pārvarēt traumatiskas pieredzes vai garīgās veselības traucējumus. Šādi kombinējot, jaunietis kluba vidē pielieto terapeita iemācītās stratēģijas reālās situācijās.
- **Citi jauniešu pakalpojumi (sporta, mākslas, nodarbinātības):** Foróige aptver daudz, bet ne visu. Labs papildinājums ir jaunieša papildu iesaiste, piemēram, sporta komandā vai mākslas skolā. Foróige motivē jauniešus atklāt savus talantus – ja kluba vadītāji pamana, ka kādam ir muzikāls talants, tie iedrošina viņu apmeklēt mūzikas skolu. Sadarbībā ar citām organizācijām var tikt piedāvāts jaunietim pievienoties, piemēram, skautiem, ja viņš meklē vairāk aktivitātes ar piedzīvojumu elementiem. Šāda daudzveidīga iesaiste sniedz jaunietim ne tikai vairāk iespēju sevis izzināšanai, bet arī veido plašāku atbalsta tīklu – dažādu pieaugušo un vienaudžu lokā, kā arī palīdz attīstīt daudzpusīgas prasmes. Tas, savukārt, stiprina viņa noturību pret riska faktoriem un veicina pozitīvu personisko izaugsmi. Foróige bieži iesaista jauniešus tādos pakalpojumos kā alternatīva izglītība jauniešiem, kas pametuši skolu (*Youthreach*) vai tehniskās apmācības programmas *(FIT*), ja redz, ka tas jaunietim nepieciešams.
- **Veselības aprūpes pakalpojumi:** jauniešiem riska grupās reizēm nepieciešami medicīniski pakalpojumi, lai Foróige sociālais darbs būtu efektīvāks. Piemēram, jaunietim ar smagu UDHS labus rezultātus dos kombinācija – psihiatra uzraudzīta medikamentoza terapija un Foróige aktivitātes, kur viņš mācās sociālās prasmes. Vai jaunietis ar atkarību problēmu var apmeklēt rehabilitācijas vai atbalsta grupas (AA, NA) un pēc tam atgriezties Foróige vidē, lai atgūtu sociālo dzīvi veselīgā formā. Svarīgi nodrošināt vienmērīgu pāreju starp medicīnisko aprūpi un dalību Foróige programmā, lai novērstu jebkādu pārtraukumu atbalsta procesā. Piemēram, tūlīt pēc izrakstīšanās no ārstniecības iestādes jaunietis tiek iesaistīts kluba aktivitātēs, kur viņu sagaida brīvprātīgais mentors. Šāda nepārtraukta pāreja palīdz jaunietim noturēt pozitīvās pārmaiņas un samazina risku atgriezties pie vecajiem ieradumiem.
- **Nodarbinātības un izglītības turpinājuma atbalsts:** vecākajiem jauniešiem noder papildu karjeras konsultācijas, prakses programmas u.c.. Foróige palīdz ar CV rakstīšanas darbnīcām u.c., bet labs papildinājums ir valsts nodarbinātības dienestu iesaiste. Piemēram, jaunietim, kurš nav plānojis studēt, Foróige var dot rekomendāciju vietējam darba devējam vai savienot ar prakses programmu. Šo sinerģiju – jauniešu personības pilnveidi ar konkrētas karjeras iespējām uzskata par optimālu.
- **Savstarpēja organizāciju sadarbība:** būtu vēlams, ka Foróige pakalpojumos ievieš arī citu jaunatnes organizāciju zināšanas un pieredzi. Piemēram, ja jaunietis pārceļas uz citu dzīvesvietu, var nodrošināt, ka viņš turpina jaunatnes kluba dalību

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

(sazinoties ar attiecīgu organizāciju citur, varbūt pat ārpus Īrijas). Foróige starptautiskā apmaiņa un sadarbība ar līdzīgām organizācijām (Jauno kristīgo vīriešu asociācija, Skauti, Jaunatnes darba organizācija Īrijā) paplašina jauniešu redzesloku un atbalstu – jaunietis saprot un jūtas drošāk, ka jaunatnes centri darbojas arī citās valstīs un tos var apmeklēt, neatkarīgi no dzīvesvietas.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- **Plaši izveidots klubu tīkls visā valstī**: kas ļauj tieši sasniegt un uzrunāt jauniešus viņu kopienās - ar vairāk nekā 600 klubiem un 50 tūkstošiem jauniešu[32], kas ik gadu iesaistās dažādās aktivitātēs. Foróige spēj sasniegt plašu jaunatnes loku visā valstī un būtiski ietekmēt jaunatnes attīstību.
- **Organizācijas modelis "jaunieši vada paši":** ir unikāls modelis, kas veicina īstu jauniešu līdzdalību un līderību (jaunieši mācās pieņemt lēmumus, nevis pasīvi patērē pakalpojumu). Pateicoties tam, jaunieši jūtas iesaistīti procesa dalībnieki, un viņu iesaiste ir motivētāka.
- **Foróige savā darbībā izmanto pielāgojamu, elastīgu atbalsta formu**: ar universāliem klubiem un mērķprogrammu kombināciju tā spēj palīdzēt gan "parastiem" jauniešiem, gan tiem, kam ir problēmas. Šī elastība primārajā prevencē padara sniedzamo atbalstu efektīvu - iespējams individuāls atbalsts bez stigmatizācijas (riska jaunietis var apmeklēt visiem pieejamu klubu un gūt pozitīvu ietekmi, nejūtoties "nosūtīts uz terapiju").
- **Kopienas atbalsts:** Foróige klubi bieži gūst vietējās sabiedrības uzticību. Vecāki un vietējie iedzīvotāji saskata kluba sniegtos ieguvumus jauniešiem un atbalsta tā darbību, piemēram, nodrošinot telpas vai sniedzot ziedojumus. Tas nozīmē, ka Foróige nav "atsvešināts sociālais dienests", bet sabiedrības daļa, kas padara to pieņemamāku jauniešiem.
- **Foróige aattīsta jaunatnes darba kapacitāti valstī**: mācot un sniedzot pieredzi tūkstošiem brīvprātīgo, tā veido sabiedrībai prasmes darbā ar jaunatni, kas var noderēt arī citās jomās (skolās, citās NVO).
- **Organizācijas ilggadējā vēsture un reputācija:** nodrošina, ka to atbalsta valdība un sponsori – tā spēj piesaistīt resursus un partnerus (piemēram, uzņēmumi sponsorē Foróige programmas, valsts piešķir līdzekļus inovācijām).
- **Rezultativitāte un stāsti par izdošanos**: ir daudz piemēru, kur Foróige novērsusi jaunieša iespējamās "nepatikšanas" vai atklājusi talantus – šie veiksmes stāsti (piemēram, bijušie dalībnieki, kas kļuvuši par sabiedrībā zināmiem līderiem, uzņēmējiem vai vienkārši veiksmīgi integrējušies dzīvē) apliecina organizācijas stiprumu. Arī neatkarīgi vērtējumi, piemēram, *BBBS* programmas pētījumi, apliecina pozitīvu ietekmi (uzlabota jauniešu emocionālā labklājība, uzvedība utt.), kas dod datos pamatotu ticamību Foróige darbībai, pieejai un sasniegtajiem rezultātiem. Turklāt, Foróige veicina starppaaudžu sapratni – jaunieši redz pieaugušos brīvprātīgos kā draudzīgus mentorus, nevis autoritatīvas personas, un

[32] Foróige. (2024). Foróige annual report 2024. Available at https://www.foroige.ie/app/uploads/2025/05/Foroige_AR_2024.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

pieaugušie labāk izprot jauniešu perspektīvu – tas stiprina savstarpējās attiecības un saliedētību kopienā.

Vājās puses

- **Atkarība no brīvprātīgajiem:** nozīmē, ka pakalpojuma kvalitāte dažādās pakalpojuma sniegšanas vietās var būt nevienmērīga – ne visur atrodas entuziastiski un prasmīgi brīvprātīgie. Tas var radīt situāciju, ka vienā kopienā klubs attīstās, bet citur līdzīgos apstākļos – netiek sniegti pakalpojumi, jo trūkst vadītāju vai tie nav pietiekami ieinteresēti.
- **Foróige aktivitāšu saturs var atšķirties**: nav pilnīgi vienota standarta, katrs klubs atšķiras, atkarībā no vadītāju un jauniešu interesēm. Lai gan tas ir arī spēks (lokāla atbilstība), tas var būt vājums, jo kādā vietā jaunieši saņem mazāk daudzveidīgu pieredzi nekā citur.
- **Finansiālā nedrošība un projektiem piesaistīts finansējums**: ja mainās politikas tendences vai tiek samazināts budžets, Foróige programmas var tikt apdraudētas (piemēram, finanšu krīzes gados jaunatnes sektoram bija finanšu samazinājumi, kas spieda apvienot klubus, samazināt darbiniekus). Projekta finansējuma pārtraukšana, var atstāt jauniešus bez atbalsta.
- **Nesasniedzamie jaunieši:** par spīti plašam organizāciju tīklam, vienmēr būs jaunieši, kurus Foróige neizdodas iesaistīt – tie, kas nevēlas vai nespēj ierasties (ļoti antisociāli, ar nopietniem garīgās attīstības traucējumiem utt.). Daži jaunieši, īpaši vecākie (17–18 gadi), var uzskatīt klubu par "nenopietnu" vai "bērnišķīgu" un vēlēties pavadīt laiku patstāvīgi – viņi pazūd no Foróige redzesloka tieši riska periodā.
- **Jauniešu iesaiste pakalpojumā:** nav obligāta, un motivēt visgrūtākos gadījumus joprojām ir izaicinājums (Foróige nav juridiska mehānisma piespiest kādu piedalīties; atšķirībā no, piemēram, probācijas dienesta, Foróige var tikai aicināt).
- **Mērījumu un pierādījumu problēma**: jaunatnes darba rezultāti nav tik acīmredzami kā, piemēram, eksāmenu atzīmes skolā. Daļa sabiedrības vai politiķu var nenovērtēt pakalpojuma nozīmi, jo "viņi tur tikai spēlē spēles". Tas var novest pie zemākas prioritātes resursu sadalē. Paši jaunieši var arī uzreiz neapzināties iegūto vērtību – kāds var pamest klubu, domājot, ka "tur nekas īpašs nenotiek", un tikai pēc gadiem saprast, cik daudz tas deva. Šī ilgtermiņa ietekmes īpatnība apgrūtina pozitīvas atgriezeniskās saites tūlītēju iegūšanu un pakalpojuma "reklamēšanu".
- **Pastāv atkarība no sadarbības ar citiem pakalpojumu sniedzējiem**: Foróige darbība ir cieši atkarīga no sadarbības ar citiem pakalpojumu sniedzējiem. Ja kāds no atbalsta posmiem nedarbojas (piemēram, ģimene ir disfunkcionāla vai jaunietim nav dzīvesvietas), organizācija vienatnē nevar atrisināt visas problēmas.
- **Drošības un atbildības slogs**: brīvprātīgajiem un organizācijai kopumā ir liela atbildība par nepilngadīgajiem – ja notiek kāds negadījums vai pārkāpums kluba aktivitātē, tas var iedragāt organizācijas reputāciju. Tāpēc jārīkojas ļoti piesardzīgi, kas reizēm var bremzēt iniciatīvas (piemēram, jaunieši gribētu nometni ar nakšņošanu, bet drošības apsvērumu dēļ to neatļauj un jaunieši ir vīlušies). Šī pieeja risku vadībai rada zināmus ierobežojumus – aktivitātes nevar brīvi

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

improvizēt, jo jāievēro noteikti protokoli. Tas var atturēt brīvprātīgos uzņemties drosmīgākas vai radošākas iniciatīvas.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Foróige. (n.d.). *Foróige: Youth development organisation*. Available at https://www.foroige.ie
- Foróige. (2024). *Foróige annual report 2024*. Available at https://www.foroige.ie/app/uploads/2025/05/Foroige_AR_2024.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

1.2. SEKUNDĀRAIS PREVENCES LĪMENIS

1.2.1. Ģimeņu stiprināšanas programma - SFP

1. Pakalpojuma nosaukums

Ģimeņu stiprināšanas programma – *Strengthening Families Programme* (SFP)

2. Pakalpojuma mērķis

Stiprināt ģimenes aizsargfaktorus un samazināt riskus, kas veicina bērnu uzvedības un atkarību problēmas. SFP mērķis ir uzlabot vecāku un bērnu attiecības, komunikāciju un prasmes, lai novērstu bērnu uzvedības problēmas, panāktu labākas sekmes skolā un mazinātu noziedzīgu rīcību un vielu lietošanas tendences.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Nodrošināt vecākiem audzināšanas prasmju mācības, bērniem sociālo un emocionālo prasmju attīstīšanu. SFP uzdevumos ietilpst pozitīvas disciplinēšanas iemaņu mācīšana vecākiem, bērnu spēju stiprināšana, lai tie pārvarētu vienaudžu spiedienu un stresa situācijas, konfliktu mazināšana un labāku saziņas modeļu ieviešana ģimenē. SFP sniedz iespēju praktiski trenēt jaunās prasmes, lai tās labāk nostiprinātu.

4. Normatīvais regulējums

SFP nodrošināšana nav noteikta normatīvajā regulējumā, taču tā iekļauta Īrijas nacionālajos stratēģiskajos dokumentos par bērnu labbūtību un atkarību prevenci. SFP atbalsta Nacionālo atkarību mazināšanas stratēģiju (*National Drugs Strategy*)[33], kur uzsvērts ģimeņu atbalsts atkarību risku mazināšanai. SFP efektivitāti atzinušas starptautiskas institūcijas (PVO, ANO Narkotiku un noziedzības birojs (*Office on Drugs and Crime*), un Īrijā darbojas Nacionālā SFP padome, kas koordinē un uzrauga SFP ieviešanu.

5. Pakalpojuma joma

SFP skar **sociālās, labklājības un veselības jomu**, un ir ģimenes atbalsta sociālais pakalpojums ar nozīmīgu veselības veicināšanas/atkarību prevences komponenti. SFP bieži īsteno atkarību prevences un ģimeņu atbalsta organizācijas, sadarbojoties ar sociālajiem dienestiem un kopienas centriem.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Ģimenes ar bērniem un pusaudžiem vecumā ap 6–16 gadiem, kuriem konstatētas uzvedības problēmas vai pastāv atkarību vai antisociālas uzvedības attīstības risks. SFP vienlaikus piedalās gan bērni (dalīti vecumposmu grupās, piemēram, 6–11 un 12–16), gan viņu vecāki. Ja SFP sākta pirms 18 gadu sasniegšanas, to var turpināt līdz SFP saņemšanas beigām, taču SFP primāri orientēta uz nepilngadīgajiem un viņu ģimenēm.

[33] Reducing Harm, Supporting Recovery. A health-led response to drug and alcohol use in Ireland 2017-2025. (2017). Available at https://www.drugs.ie/downloadDocs/2017/ReducingHarmSupportingRecovery2017_2025.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

7. Pakalpojuma saņēmēju raksturojums

Ģimenes, kurās ir *augsts konfliktu līmenis, komunikācijas grūtības, bērna uzvedības problēmas vai atkarību riski*. Nereti tie ir jaunieši ar agrīnām uzvedības problēmām (nepakļaujas noteikumiem, iesaistās nelielos pārkāpumos) vai kuri aug vidē ar paaugstinātu stresu, piemēram, vecākiem pašiem var būt vielu lietošanas problēmas vai garīgās veselības problēmas. SFP var tikt pielietota gan *universāli* (preventīvi plašākai sabiedrībai), gan *mērķēti* riska ģimenēs. Īrijā tā visbiežāk tiek piedāvāta ģimenēm, kur bērniem jau novērotas uzvedības/atkarību riska pazīmes.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Pakalpojums tiek sniegts grupu nodarbību cikla veidā (bez izmitināšanas). Dalībniekiem dalība SFP ir brīvprātīga un bez maksas.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

SFP īsteno daudznozaru partnerības, kur iesaistīts valsts un NVO sektors. Piemēram, SFP lokāli var sadarboties HSE veselības dienestiem, Tusla un NVO (piemēram, organizācija "Alkohola forums Īrijā" (*Alcohol Forum Ireland*)). Katra SFP grupa bieži tiek organizēta ar starpinstitucionālas komandas atbalstu. Juridiski atbildīgā iestāde parasti ir kāds no partneriem (piemēram, veselības dienests vai reģionāla labdarības organizācija), kas nodrošina finansējumu un personālu. SFP nav atsevišķs juridisks subjekts – tas ir pakalpojums, ko nodrošina esošās organizācijas, bieži ar starporganizāciju līgumiem.

10. Pakalpojuma saņemšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Ilgums: standarta versijā 14 nedēļu grupu nodarbību cikls, dažkārt tiek īstenots arī saīsinātais 7 nedēļu grupu nodarbību cikls.

Intensitāte: reizi nedēļā, no 2 līdz 3 stundām, kas ir pietiekami intensīvi, lai veidotos rutīna un progress, bet ne pārlieku apgrūtinoši ģimenēm.

Apjoms: vienā grupu nodarbību ciklā parasti piedalās 8–12 ģimenes, atkarībā no kapacitātes. Grupas lielums tiek ierobežots, lai fasilitatori spētu pievērst uzmanību katrai ģimenei.

Pieprasījums: pieprasījums pēc SFP ir augsts kopienās ar augstiem riskiem, jo SFP ieguvusi labus rezultātus. Daudzviet tiek izrādīta interese par SFP ieviešanu, tomēr ierobežoto resursu dēļ (piemēram, nepieciešami apmācīti vadītāji, finansējums ēdināšanai u.c.) dažās vietās var veidoties gaidīšanas rinda.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

SFP īsteno mācības izgājuši fasilitatori un atbalsta personāls. Ar katru grupu strādā vairāki speciālisti: vismaz **divi grupas vadītāji - fasilitatori** (piemēram, sociālie darbinieki, psihologi, jaunatnes darbinieki vai atkarību speciālisti, kuri izgājuši SFP mācības), lai paralēli vadītu vecāku un bērnu nodarbības, un **papildu palīgi** (var būt brīvprātīgie vai citu dienestu speciālisti) ģimeņu kopsesijai. Bieži SFP sniegšanā iesaistās arī vietējie **partnerinstitūciju koordinatori** (piemēram, no skolas vai ģimenes centra), kas palīdz atlasīt dalībniekus un seko SFP norisei. SFP starpinstitūciju sadarbība nozīmē, ka

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

komandā var būt dažādu profesiju pārstāvji – atkarību konsultanti, pedagogi, probācijas virsnieki (ja strādā ar jauniešiem no tiesībsargājošo iestāžu uzraudzības) u.c., tomēr visi ir pabeiguši SFP metodikas mācības. Komandā bieži palīdz **brīvprātīgie**, piemēram, pieskata mazus bērnus vai palīdz gatavot maltīti, lai profesionāļi var koncentrēties uz nodarbību vadīšanu.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

SFP vadītājiem jārisina vairāki izaicinājumi.

- **Dalībnieku iesaiste:** 14 nedēļu periods prasa konsekvenci – ģimenes ar sarežģītiem dzīves apstākļiem var izlaist nodarbības vai priekšlaicīgi izstāties no pakalpojuma. Speciālistiem jābūt elastīgiem un motivējošiem (piemēram, regulāri jāatgādina par nodarbībām, jārada atbalstoša atmosfēra, kas iedrošina apmeklēt nodarbības).
- **Sarežģītas ģimenes problēmas:** grupā var atklāties nopietnas problēmas (vardarbība ģimenē, vecāku atkarības, bērnu psihotraumas). Fasilitatoriem jāprot vadīt emocionāli smagas diskusijas un nodrošināt drošību, ja grupā veidojas konflikti vai atklājas bērnu apdraudējums un jāiesaista attiecīgie dienesti. Tas var būt grūti, jo jāsaglabā ģimeņu uzticēšanās, vienlaikus pildot bērnu aizsardzības pienākumu.
- **Resursu trūkums:** SFP kvalitatīvai īstenošanai vajadzīgs pietiekams personāls un līdzekļi. Dažkārt ir grūti atrast brīvprātīgos vai finansējumu ēdināšanai, transportam, kas var radīt slodzi komandai.
- **Kultūras/valodas barjeras:** ar ģimenēm no atšķirīgām kultūrām (piemēram, migrantiem) var būt jāizmanto īpaša pieeja nodarbībās – tulkošana, kultūras īpatnību respektēšana, kas prasa fasilitatoru papildu kompetenci.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

- **Identificēšana:** ģimenes uz SFP tiek nosūtītas (no skolām, sociālajiem dienestiem, probācijas dienesta, veselības centriem) vai piesakās pašas. Vietējā SFP vadības komiteja izvērtē pieteikumus un veido grupu, cenšoties iekļaut ģimenes, kurām šis atbalsts visvairāk nepieciešams.

- **Pirms SFP:** notiek ievadinformēšana – individuāla tikšanās ar katru ģimeni, lai izskaidrotu SFP norisi un vienotos par dalību (saskaņo mērķus, risina praktiskos jautājumus).

- **SFP gaita:** 14 nedēļu grupu nodarbību ciklā katra tikšanās notiek atbilstoši strukturētam plānam. Parasti cikla sākumā visas ģimenes sapulcējas uz kopīgām vieglām vakariņām un neformālu sarunu. Tad grupa sadalās – vecāku nodarbība un bērnu/pusaudžu nodarbība notiek paralēli apmēram stundu. Piemēram, vecāki šajā laikā apspriež tādas tēmas kā efektīva disciplīna, noteikumu uzstādīšana, stresa vadība, kamēr bērni mācās par emocijām, saziņu, pretestību vienaudžu spiedienam utt.. Pēc tam visi atkal sanāk uz ģimenes sesiju, kur kopā izpilda uzdevumus un vingrinājumus (piemēram, inscenē ģimenes sapulci, spēlē lomu spēles, lai praktizētu jaunos komunikācijas paņēmienus). Nodarbības noslēgumā katra ģimene parasti saņem “mājas uzdevumu”, piemēram, nedēļas laikā pielietot

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

kādu metodi mājās un nākamreiz dalīties pieredzē. Nodarbības katru nedēļu tiek organizētas atbilstoši SFP rokasgrāmatā katrai nedēļai definētai tēmai, piemēram, mērķu uzstādīšana, noteikumu ievērošana, pusaudžu risks – alkohols un narkotikas, konfliktu risināšana u.tml..

- **Pēc SFP:** tiek rīkots noslēguma pasākums - "izlaidums", kur ģimenes saņem apliecinājumu par dalību. SFP komanda apkopo rezultātus (anketas, dalībnieku atsauksmes) un, ja iespējams, turpina uzturēt kontaktu ar ģimenēm. Dažkārt, lai nostiprinātu gūto progresu, ģimenes pēc SFP tiek novirzītas uz citiem pakalpojumiem (piemēram, bērnu individuālu konsultēšanu, vecāku brīvprātīgām atbalsta grupām).

14. Pakalpojuma nodrošināšanā Izmantotās metodes un instrumenti

SFP ir strukturēta metode, kas apvieno pedagoģiskas un psiholoģiskas pieejas.

- **Galvenās metodes ir grupu diskusijas un dalīšanās pieredzē**: vecāki apspriež savas grūtības un risinājumus, mācoties viens no otra, savukārt, bērni dalās savos uzskatos.

- **Lomu spēles un uzvedības modelēšana**: dalībnieki mēģina jaunus komunikācijas veidus drošā vidē (piemēram, vecāki trenējas aktīvi klausīties, bērni – pateikt "nē" sliktiem piedāvājumiem).

- **Praktiski ģimenes vingrinājumi**: piemēram, kopīgi zīmējumi vai spēles, kas atspoguļo ģimenes sadarbību, ļaujot trenēt komandas darbu.

- **Pozitīvs pastiprinājums**: uzsvars uz uzslavu un atzinību par labu uzvedību. SFP gaitā, lai motivētu turpināt piedalīties nodarbībās, ģimenes par progresu saņem uzslavas, sertifikātus, nelielus apbalvojumus (piemēram, izlozes balvas aktīvākajiem).

- **Pārdomu (refleksijas) uzdevumi**: piemēram, katras sesijas noslēgumā aplī katrs nosauc vienu pozitīvu lietu, ko iemācījies. SFP izmanto arī rakstiskus materiālus – darba burtnīcas ar uzdevumiem, ko pilda nodarbību laikā un mājās (piemēram, "mūsu ģimenes noteikumi", "stresa termometrs" utt.).

- **SFP balstās uz biheiviorāli sociālās mācīšanās principiem**: vispirms demonstrē, tad ļauj praktizēt, tad atgriezeniskā saite.

- **Īpašs instruments ir ģimenes tikšanās formāts**: katrā ģimenes sesijā tiek simulēta strukturēta ģimenes saruna, dodot vārdu gan vecākiem, gan bērniem (tas māca demokrātisku saziņu).

SFP arī ņem vērā kultūras aspektus: materiāli ir pielāgojami dažādām kultūrām (Īrijā pēc vajadzības SFP tiek tulkota un adaptēta minoritātēm), tāpēc metodēs var iekļaut kultūrai atbilstošus piemērus. Kopumā SFP izmanto interaktīvas un iesaistošas metodes, lai teorētiskās atziņas (par risku faktoriem, audzināšanas paņēmieniem) iedzīvinātu praktiskās iemaņās, ko ģimene pielieto ikdienā.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

- **Ar bērnu un ģimeni:** SFP būtība ir vecāku un bērnu kopdarbs – SFP aktīvi iesaista bērnus visos posmos, dodot iespēju viņiem izteikties un ietekmēt ģimenes komunikāciju. Bērni jūtas iesaistīti un līdzdarbojas, nevis tiek uztverti tikai kā "problēma, ko vecāki risina", tas veicina savstarpēju uzticēšanos. Vecāki tiek mudināti mājās turpināt iesākto, piemēram, rīkot nelielas ģimenes sapulces, izmantot jaunos konfliktu risināšanas paņēmienus, un bērni viņus vēro, dod atgriezenisko saiti. Līdz ar to SFP uzlabo sadarbību ģimenes iekšienē, vecāki un bērni kļūst partneri problēmu risināšanā.

- **Ar citiem speciālistiem:** SFP ir starpdisciplinārs pakalpojums – tās īstenošanā iesaistās dažādu jomu speciālisti. Piemēram, SFP komanda sazinās ar skolotājiem (ja bērnam skolā ir problēmas, var iesaistīties SCP speciālisti vai sociālais pedagogs), ar sociālajiem darbiniekiem (ja ģimene ir to uzraudzībā, tad tie tiek informēti par dalību SFP un progresu), ar atkarību ārstēšanas speciālistiem (ja vecākam paralēli notiek ārstēšanās, abi procesi tiek saskaņoti). SFP bieži notiek kopienas centros, un vietējie kopienas darbinieki (jaunatnes darbinieki, garīgās veselības konsultanti) var piedalīties kā līdzvadītāji vai novērotāji, lai mācītos un turpinātu darbu ar ģimeni pēc SFP.

- **Sadarbība atšķiras atkarībā no bērna vides**: ja bērns nāk no sociāli izolētas ģimenes, SFP palīdz tai iekļauties atbalsta sistēmā – pēc SFP komanda var pārliecināties, ka ģimene uztur kontaktus ar kādu no speciālistiem (piemēram, ar ģimenes atbalsta centra speciālistiem). Ja bērns SFP nonāk no skolas vides (piemēram, ar sociālā pedagoga iesaisti), tad SFP sadarbojas ar skolu, lai sinhronizētu pasākumus (skola seko bērna uzvedībai un atbalsta SFP apgūto). Ar ģimenēm no atšķirīgām kultūrām SFP var piesaistīt kultūras mediatorus – speciālistus, kas palīdz saprast ģimenes vajadzības (piemēram, romu kopienas atbalsta darbinieks). SFP laikā bieži vien izveidojas ciešs kontakts starp speciālistiem un ģimenēm – fasilitatori kļūst par uzticības personām. Tas atvieglo ģimenei palīdzības lūgšanu arī nākotnē.

- **Starpinstitucionālā sadarbība:** pēc dalības SFP, vajadzības gadījumā, komanda nodod informāciju citiem dienestiem, piemēram, ja jaunietim vēl nepieciešams mentors, viņu var iesaistīt vietējo jauniešu projektā.

- **SFP ir kopdarbs**: bērns, vecāki un speciālisti darbojas kā komanda, un tas atšķiras no tradicionālākām pieejām, kur speciālists vienpersoniski strādā ar bērnu – te galvenais dalībnieks ir pati ģimene un atbalsts no malas.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Bērniem un jauniešiem: uzlabojas uzvedība un emocionālā labklājība. SFP novērtējumi rāda, ka jauniešiem mazinās agresivitāte un nedisciplinēta rīcība, kā arī samazinās riska uzvedība, piemēram, jaunieši, kas izgājuši SFP, retāk sāk lietot alkoholu un citas vielas

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

salīdzinājumā ar vienaudžiem. Bērni ģimenē jūtas drošāki un laimīgāki, jo uzlabojas atmosfēra ģimenē – viņi redz, ka vecāki vairāk ieklausās, mazāk kliedz, ir taisnīgāki, tāpēc bērniem samazinās stresa un trauksmes līmenis. Uzlabojas arī sekmes skolā – bērni ar stabilāku atbalstu mājās labāk koncentrējas un biežāk uzrāda progresu mācībās.

Vecākiem: paaugstinās audzināšanas kompetence un pašefektivitāte. Viņi iemācās konstruktīvas disciplinēšanas metodes (piemēram, noteikumu sistēmu ar sekām, nevis fizisku sodīšanu), komunikācijas tehnikas (aktīvu uzklausīšanu, "es" vēstījumus) un stresa pārvaldību. Tas mazina vecāku bezpalīdzības sajūtu, vecāki pēc SFP jūtas pārliecinātāki un vienotāki savā audzināšanas stilā.

Ģimenei kopumā: palielinās *ģimenes kohēzija (mijiedarbība)* – ģimenes locekļi sāk vairāk uzticēties un cienīt cits citu. Dalībnieki nereti ziņo par "jaunu sākumu" ģimenes attiecībās. Samazinās konflikti un vardarbīgu disciplinēšanas metožu izmantošana. Ģimene iegūst arī *jaunu atbalsta tīklu* – sadraudzējas ar citām SFP esošām ģimenēm, uzzina par pieejamiem resursiem (speciālisti SFP gaitā bieži pastāsta, kur turpmāk meklēt palīdzību). Tas palīdz pārvarēt izolētību, īpaši riska ģimenēm, kas mēdz būt noslēgtas.

Ilgtermiņa ieguvumi: nostiprinoties aizsargfaktoriem (labākai vecāku uzraudzībai, siltākām attiecībām) samazinās bērnu iespējamība nākotnē iesaistīties noziedzīgās darbībās vai atkarībās.[34] Arī paši vecāki, sajutuši izmaiņas ģimenē, bieži turpina personīgo izaugsmi – daži sāk apmeklēt izglītojošus kursus, iesaistās brīvprātīgo darbā kopienā u.tml..

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai SFP efekts būtu pēc iespējas noturīgāks, to bieži apvieno ar citiem atbalsta pasākumiem.

- **Atbalsta grupu pakalpojums**: pēc SFP pabeigšanas ģimenēm nākotnē var tikt piedāvāts piedalīties atbalsta grupās, kur SFP pabeigušās ģimenes ik mēnesi vai reizi pāris mēnešos tiekas un pārrunā, kā veicas (tas palīdz nostiprināt motivāciju).
- **Dažādi pakalpojumi**: ja SFP atklājas papildu vajadzības, ģimenes locekļi tiek novirzīti uz citiem pakalpojumiem, piemēram, bērnam – individuālā psihoterapija (ja ir neatrisinātas traumas), vecākam – atkarību ārstēšana vai depresijas terapija (SFP var identificēt šādas vajadzības, bet tās netiek tieši risinātas SFP ietvaros).
- **Starpinstitucionālā sadarbība**: SFP labāk darbojas, ja skola un sociālie dienesti paralēli iesaistās atbalsta sniegšanas procesā, piemēram, ja bērnam bija mācīšanās grūtības, pēc SFP skola var nodrošināt papildu mācību nodarbības. Ja ģimenei ir finansiālas problēmas, sociālais darbinieks palīdz nokārtot pabalstus vai dzīves apstākļu uzlabošanu, kamēr SFP palīdz uzlabot emocionālo klimatu ģimenē.
- **Interešu izglītības pakalpojums**: vecāki tiek mudināti iesaistīt bērnus sporta, mākslas, skautu u.c. pulciņos, un SFP komanda var palīdzēt atrast šādas iespējas – tas dod bērnam pozitīvu nodarbošanos pēc SFP un stiprina sasniegto pašapziņu.

[34] Trudeau, L., Spoth, R., Randall, G. K., & Azevedo, K. (2007). Longitudinal effects of a universal family-focused intervention on growth patterns of adolescent internalizing symptoms and polysubstance use: Gender comparisons. *Journal of Youth and Adolescence, 36*(6), 725–740. https://doi.org/10.1007/s10964-007-9179-1

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Vecāku izglītošana**: SFP var kalpot kā pirmais solis – pēc tās daļa vecāku tiek iedrošināti turpināt dalību, piemēram, padziļinātās vecāku prasmju programmās vai iegūt izglītības sertifikātu, īpaši gadījumos, kad pašiem vecākiem trūkst izglītības.
- **Speciālistu atbalsts**: dažkārt, vajadzības gadījumā, SFP norisi papildina paralēlas specializētas terapijas, piemēram, atsevišķas nodarbības bērnam ar logopēdu.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- SFP ir zinātniski pamatota un starptautiski aprobēta programma ar pierādītiem pozitīviem rezultātiem ģimeņu funkcionēšanas uzlabošanā un bērnu uzvedības risku mazināšanā.[35]
- Tā aptver *visu ģimeni* (vienlaikus strādā ar bērnu un vecākiem), kas palielina izmaiņu ilgtspēju – pozitīvās pārmaiņas nav tikai bērnam vai tikai vecākam, bet visiem kopā.
- SFP ir strukturēta, tomēr elastīga – tai ir skaidra metodika, bet to var pielāgot dažādiem vecumiem, kultūrām un riska līmeņiem (Īrijā veiksmīgi īstenota gan jauniešiem, gan jaunākiem bērniem, arī dažādās kopienās).
- SFP stiprā puse ir arī starpinstitucionāla sadarbība, kas mobilizē vienotu komandu no dažādiem dienestiem, kas citkārt strādātu atsevišķi. Tas rada vienotu atbalstu ģimenei. Dalībnieki augsti novērtē SFP – bieži min ģimenes attiecību uzlabošanos un savstarpējās sapratnes pieaugumu kā lielāko ieguvumu.
- No sabiedrības viedokļa, SFP palīdz novērst smagākas problēmas (piemēram, bērnu nonākšanu ārpusģimenes aprūpē, noziedzību, atkarības), tāpēc tas ir izmaksu efektīvs prevences rīks (Agrīnās intervences fonds EIF Lielbritānijā novērtējis SFP kā zemu izmaksu un augsta ieguvuma programmu[36]).

Vājās puses

- Galvenais ierobežojums – SFP resursietilpība. Katra nodarbību cikla organizēšanai vajag vairākus darbiniekus un finansiālu atbalstu (ēdiens, transports, materiāli). Ne visos reģionos pilnībā izdodas nodrošināt šos resursus, tāpēc pakalpojums nav vienlīdz pieejams visā valstī.
- Tāpat ne visas ģimenes spēj pilnībā apmeklēt 14 nedēļu grupu nodarbību ciklu – SFP nepabeigšanas gadījumā ģimenes ieguvumi var būt mazāki.
- SFP intensitāte dažām ģimenēm var būt izaicinājums (prasība būt klāt katru nedēļu, ievērot disciplīnu), it īpaši tām, kurām dzīvesveids ir maz strukturēts.
- SFP nevar atrisināt visas problēmas, piemēram, ja vecākam ir smaga atkarība vai bērnam nopietni garīgās veselības traucējumi, ar SFP vien nepietiek, jābūt pieejamai papildu terapijai. Ja šie papildu pakalpojumi nav pieejami, SFP efektu var mazināt neatrisinātās problēmas.

[35] Kumpfer, K. L., Alvarado, R., Tait, C., & Whiteside, H. O. (2007). The Strengthening Families Program: An Evidence-Based, Multicultural Family Skills Training Program. In P. Tolan, J. Szapocznik, & S. Sambrano (Eds.), *Preventing youth substance abuse: Science-based programs for children and adolescents* (pp. 159–181). American Psychological Association. Available at https://doi.org/10.1037/11488-007

[36] Strengthening Families Programme 10-14. (n.d.). Available at https://whatworks.gov.ie/hub-search/report/61/Strengthening%20Families%20Programme%2010-14

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- Lai gan SFP efekts ir pierādīts, ikdienā var būt grūti precīzi izmērīt individuālo progresu (daļa pozitīvo pārmaiņu ir kvalitatīvas, bet ilgtermiņā). Tas dažkārt apgrūtina finansējuma nepieciešamības pamatošanu, jo rezultāti un pārmaiņas nav uzreiz pamanāmas.
- Kopumā pakalpojuma vājās puses saistītas ne tik daudz ar SFP saturu, cik ar kontekstu – nepieciešams stabils institucionāls atbalsts un dalībnieku motivācija, lai SFP pilnībā sasniegtu pozitīvas izmaiņas. Ar atbilstošiem resursiem un koordināciju SFP vājās puses var minimizēt, ko apliecina vairāk nekā desmit gadu pieredze Īrijā, kur SFP nostiprinājusies kā nozīmīgs preventīvs pakalpojums.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Strengthening Families Program. (n.d.). *Strengthening Families Program: For Parents and Youth 10–14*. Available at https://strengtheningfamiliesprogram.org
- Alcohol Forum. (n.d.). *Strengthening Families Programme*. Available at https://alcoholforum.org/strengthening-families-programme
- National Strengthening Families Programme Committee. (2018). *Strengthening Families Programme 10–14: Ten-year outcome report 2008–2018* [PDF]. Available at https://www.drugsandalcohol.ie/28737/1/NSFPC-10-year-outcome-report-2018.pdf
- What Works Initiative. (n.d.). *Strengthening Families Programme 10–14* [Evidence summary]. Available at https://whatworks.gov.ie/hub-search/report/61/Strengthening%20Families%20Programme%2010-14

1.2.2. Vecāku un bērnu kopīga virzība uz pārmaiņām - M-PACT

1. Pakalpojuma nosaukums

Vecāku un bērnu kopīga virzība uz pārmaiņām – *Moving Parents and Children Together* (M-PACT).

2. Pakalpojuma mērķis

Veicināt labklājību un emocionālo komfortu bērniem un ģimenēm, kuras ietekmējušas vecāku alkohola vai citas atkarību problēmas. M-PACT mērķis ir novērst bērniem "slēpto kaitējumu" (*Hidden Harm*), ko rada dzīve atkarību ēnā, nodrošinot drošu vidi, kur ģimenes locekļi var atklāti runāt par atkarību ietekmi, kopā mācīties veselīgākus saziņas un problēmu risināšanas veidus. M-PACT tiecas pasargāt bērnus no turpmākas traumatizācijas un dot iespēju izteikties, vienlaikus motivējot vecākus atpazīt, kā viņu atkarība ietekmē bērnus, un uzsākt pozitīvas pārmaiņas savā dzīvē.

3. Pakalpojuma uzdevumi

- **Emocionāls atbalsts un izglītošana:** palīdzēt bērniem saprast, kas ir atkarība un ka viņi nav vainīgi par vecāku problēmām, mazināt kauna un izolētības sajūtu.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Komunikācijas uzlabošana ģimenē:** veicināt atklātību – dot bērniem iespēju izteikt savas jūtas un pieredzi (bieži pirmo reizi), un iemācīt vecākiem aktīvi klausīties un saprast bērna viedokli.
- **Prasmes pārvarēt grūtības**: gan bērniem, gan vecākiem mācīt stratēģijas, kā pārvarēt stresu, trauksmi un krīzes, ko izraisa atkarība (piemēram, bērniem – ko darīt, ja vecāks ir piedzēries un agresīvs; vecākiem – kā meklēt palīdzību, nevis slēpt problēmu).
- **Stigmas mazināšana:** grupā, apvienojot vairākas ģimenes, parādīt, ka viņi nav vienīgie ar šādām grūtībām, tādējādi kliedējot vientulības sajūtu.
- **Veicināt pozitīvas pārmaiņas:** veicināt vecāku motivāciju pārdomāt alkohola un citu vielu lietošanas paradumus un spert soļus atveseļošanās virzienā. M-PACT laikā atkarība netiek tieši ārstēta, taču pakalpojumā iesaistītie speciālisti bieži mudina vecākus meklēt nepieciešamo ārstēšanos.

Visi šie uzdevumi tiek veiksmīgi risināti, piedaloties strukturētās ģimeņu grupu nodarbībās, kurās gan uzdevumi, gan diskusijas aptver izglītojošus un terapeitiskus aspektus.

4. Normatīvais regulējums

M-PACT Īrijā nav obligāts ar likumu noteikts pakalpojums, bet tā ieviešana atbilst valsts politikai bērnu aizsardzības un sabiedrības veselības jomā. 2019. gadā Tusla (Bērnu un ģimenes aģentūra) un HSE kopīgi uzsāka *Hidden Harm* nacionālo projektu, pievēršot uzmanību bērnu vajadzībām ģimenēs ar atkarību problēmām.[37] Šīs stratēģijas ietvaros tiek ieteiktas starpnozaru atbalsta iniciatīvas, un M-PACT ir minēta kā laba prakse bērnu atbalstam atkarību skartās ģimenēs. Tā kā M-PACT tieši skar bērnu labklājību, tās ieviesēji ievēro esošos bērnu aizsardzības likumus, piemēram, *Children First Act* (2015)[38] prasības par obligātu ziņošanu riska gadījumos.

5. Pakalpojuma joma

M-PACT pamatā ir veselības (garīgā veselība/atkarības) jomas pakalpojums ar spēcīgu sociālās labklājības dimensiju, kas koncentrējas uz ģimenes sistēmu, lai novērstu potenciāli smagas veselības problēmas un sociālās sekas (bērnu garīgās veselības traucējumus, novārtā pamešanu, noziedzīgas darbības). Tātad tas ir gan profilaktisks veselības pakalpojums, gan sociālais atbalsts. M-PACT var arī skatīt kā neformālu *terapeitisku izglītības programmu* – tajā ir terapijas elementi (sarunu terapija grupā), bet nav formālas medicīniskas ārstēšanas. Institucionāli to vada NVO sadarbībā ar valsts struktūrām, tādējādi tas neietilpst tradicionālajā "klīniskā servisa" ietvarā, bet gan kopienas veselības atbalsta jomā. Kopumā M-PACT aptver veselību (jo ir vērts uz atkarību kaitējuma mazināšanu) un labklājību, jo rūpējas par bērnu tiesību un aizsardzības attīstību.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Pakalpojuma mērķa grupa ir ģimenes, kurās vismaz vienam no vecākiem ir aktuāla vai nesena alkohola vai cita apreibinošo vielu atkarība, un vismaz viens bērns ir vecumā no 8 līdz 17 gadiem. Parasti M-PACT piedalās abi – atkarīgais vecāks (vai abi vecāki, ja abi ir

[37] Hidden Harm Strategic Statement. Seeing Through Hidden Harm to Brighter Futures. (n.d.). Available at https://www.tusla.ie/uploads/content/StrategicGuide.pdf
[38] Children First Act 2015. Available at https://www.irishstatutebook.ie/eli/2015/act/36/enacted/en/html

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

klātesoši bērna dzīvē) kopā ar bērniem. Bērnu vecums ir ļoti dažāds, tomēr grupu darbā, cik iespējams, to ņem vērā, sadalot bērnus aktivitātēs pēc vecuma grupām. Lai piedalītos M-PACT vecākiem nav obligāti jābūt "atturībniekiem" vai jāārstējas, vecāki var vēl būt aktīvi lietotāji, ar nosacījumu, ka viņi atbilstošā stāvoklī spēj apmeklēt nodarbības un ievērot M-PACT noteikumus. M-PACT mērķauditorijā ietilpst arī bērni, kas vecāku atkarību dēļ jau izjūt negatīvas sekas (trauksmi, uzvedības problēmas, grūtības mācībās). Ja bērns M-PACT laikā sasniedz pilngadību (18 gadu vecumu), oficiāli viņš vairs nav mērķa grupas "bērns", taču praksē dažos gadījumos vecāki jaunieši (18–19 gadus veci) var tikt iesaistīti kā vienaudži vai atbalsta personas, ja tas atbilst ģimenes dinamikai. Primāri mērķa grupa tomēr ir nepilngadīgie bērni, kuri ikdienā dzīvo ģimenē ar atkarībām, un viņu aprūpētāji.

7. Pakalpojuma saņēmēju raksturojums

Bērni/jaunieši: nereti klusi, noslēgti vai tieši otrādi – uzmanību pievērsoši ar negatīvu uzvedību (jo mājās viņiem pietrūkst veselīgas uzmanības). Viņi bieži izjūt hronisku stresu, trauksmi, kaunu un rūpes par vecāku (daudzi bērni uzņemas "pieaugušā lomu" – gādā par jaunākajiem bērniem, slēpj no citiem vecāku problēmas). Daļai bērnu var būt attīstījušies uzvedības traucējumi – agresija, konflikti skolā, vielu lietošana agrīnā vecumā – kā reakcija uz haosu mājās. Citi cieš no depresijas simptomiem, zema pašvērtējuma, sociālas izolēšanās. Kopīga ir stigma un izolācija: šie bērni parasti nevienam nestāsta par savām mājas problēmām, dzīvo baiļu un kauna pilnu dzīvi.

Vecāki: vienam vai abiem vecākiem ir atkarību problēmas (ļoti bieži alkohols, bet var būt arī narkotiku vai vairāku vielu lietošana). Daži ir atveseļošanās stadijā (varbūt nesen bijuši ārstēšanā), citi vēl ir aktīvi lietotāji. Viņus raksturo vainas sajūta un noliegums: daudzi apzinās, ka bērni cieš, bet jūtas nespējīgi to mainīt. Citi sākotnēji noliedz kaitējuma apmēru ("manam bērnam viss kārtībā"). Bieži šīm ģimenēm ir daudzslāņainas problēmas – nabadzība, bezdarbs, vientuļā vecāka situācija, garīgas slimības (depresija, traumatiska pieredze). M-PACT saņēmēji var būt arī citi ģimenes locekļi, kas piedalās bērna aprūpē, piemēram, vecvecāki, kas dzīvo kopā vai palīdz (viņi var tikt iesaistīti pakalpojumā, ja tas ir ģimenei noderīgi). **Būtībā M-PACT raksturīgi, ka saņēmēji nav "klienti" ar konkrētu diagnozi, bet gan *ģimenes sistēma, kur atkarība radījusi disfunkciju***. Šīs ģimenes bieži nebūtu sasniegtas ar tradicionāliem pakalpojumiem (bērni ne vienmēr atbilst, piemēram, formāliem psihiatrijas kritērijiem, lai gan cieš, vecāki brīvprātīgi var neiet uz ārstēšanos), tāpēc M-PACT īpaši koncentrējas uz "pelēkajā zonā" esošām ģimenēm, kur problēma ir nopietna, bet sistēmā nepietiekami risināta.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Grupu nodarbību pakalpojums bez izmitināšanas – ģimenes dzīvo mājās un katru nedēļu noteiktā laikā apmeklē nodarbību. Vienlaikus vienā grupā tiek iesaistītas līdz 8 ģimenēm (precīzs skaits var svārstīties, bet optimāli vienā grupu nodarbību ciklā piedalās aptuveni 6–8 ģimenes), lai būtu pietiekami daudz dalībnieku savstarpējai mijiedarbībai, bet tiktu saglabāta arī droša un uzticama vide.

Nodarbības vide ir *neformāla un droša* – parasti tās ir kādas kopienas mājas, ģimenes atbalsta centra vai skolas telpās, kas iekārtotas atbilstoši bērnu vajadzībām. Pakalpojums ietver atsevišķas aktivitātes bērniem, vecākiem un kopīgas aktivitātes: grupas sesijas tipiski strukturētas tā, ka daļu nodarbības laika vecāki un bērni strādā atsevišķi ar saviem

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

fasilitatoriem, un daļu – visa ģimene kopā. Pirms grupu nodarbību sākuma sarunā ar katru ģimeni tiek veikts individuāls novērtējums, lai pārliecinātos par pakalpojuma piemērotību un sagatavotu ģimeni dalībai tajā. Dalība M-PACT ir brīvprātīga un bez maksas.

Organizatori bieži sniedz *praktisko atbalstu* - lai ģimenes varētu nokļūt pakalpojuma saņemšanas vietā, vajadzības gadījumā nodrošina transportu (ceļa izdevumu segšana), palīdz ar bērnu pieskatīšanu (ja ir citi mazi bērni, kas neiesaistās grupā), un parasti, lai radītu viesmīlīgu atmosfēru, katrā nodarbībā ir uzkodas vai maltīte.

Pakalpojumā tiek nodrošināta konfidencialitāte – dalībnieki paraksta vienošanos par konfidencialitātes ievērošanu, jo nodarbībās apspriež sensitīvus jautājumus. M-PACT nav terapija tradicionālā izpratnē, tā drīzāk atgādina strukturētu atbalsta grupu kursu. Pēc M-PACT pabeigšanas ģimenes atgriežas savā ikdienā, ar iespēju nepieciešamības gadījumā izmantot citus pakalpojumus.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

M-PACT Īrijā nodrošina *Alcohol Forum Ireland* – reģistrēta labdarības organizācija, kas specializējas alkoholisma radīto seku mazināšanā sabiedrības līmenī.[39] Tā ir NVO, kas darbojas nekomerciāli un sabiedrības labā. *Alcohol Forum Ireland* ir vienīgais licencētais M-PACT sniedzējs valstī, t.i., šī organizācija ir ieguvusi pakalpojuma izstrādātāja (*Action on Addiction/Forward Trust*, Lielbritānijā) tiesības ieviest M-PACT un mācīt personālu Īrijā. Juridiskais statuss: labdarības fonds (*Charity*) ar valdi, kas atbild par pakalpojumu kvalitāti un atbilstību normatīvo aktu prasībām. Pakalpojumu praktiski īsteno *Alcohol Forum Ireland* komandā strādājoši speciālisti vai partnerībā ar vietējām partnerorganizācijām (skolām, jauniešu centriem, Tusla, HSE u.c.).

10. Pakalpojuma ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Ilgums*:* standarta M-PACT grupu nodarbību cikls ilgst 10 nodarbības, ieskaitot 2 individuālās tikšanās pirms un pēc nodarbību cikla.[40] Katra grupu nodarbība ilgst aptuveni 2,5 stundas. Salīdzinoši īsais pakalpojuma ilgums ir apzināti izvēlēts, lai padarītu to pieejamāku un sasniedzamu arī ģimenēm ar sarežģītiem dzīves apstākļiem.

Intensitāte: reizi nedēļā — tas ir pietiekami regulāri, lai veidotos grupas dinamika un progress, vienlaikus atstājot laiku, kurā ģimene var pārdomāt un praktiski pielietot apgūto.

Apjoms: vienlaikus vienā grupā var piedalīties līdz 8 ģimenēm (praksē bieži 4–6 ģimenes grupā, jo ne vienmēr izdodas nokomplektēt pilnu 8 ģimeņu grupu). Tas nozīmē, ka vienā grupu nodarbību ciklā atbalstu saņem, piemēram,10–15 bērni un 8–12 pieaugušie (dalībnieku skaits atkarīgs no tā, cik bērnu no katras ģimenes piedalās). Ja kāda nodarbība jāizlaiž (piemēram, svētku vai pandēmijas dēļ), pakalpojuma ilgums pagarinās, bet pamatā pakalpojums parasti tiek īstenots 8–10 nedēļu laikā.

[39] Alcohol Forum Ireland. (n.d.). Available at https://alcoholforum.org/
[40] Alcohol Forum Ireland. (2024). M-PACT flyer [PDF]. Available at https://s34767.pcdn.co/wp-content/uploads/M-PACT-Flyer-2024.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Pieprasījums: Īrijā ir liels skaits ģimeņu, kam būtu ieteicams šis pakalpojums – tiek lēsts, ka apmēram 200 000 bērnu aug ģimenēs ar pārmērīgu alkohola patēriņu.[41] Tomēr teritoriāli M-PACT kapacitāte ir ierobežota. Ziemeļrietumu reģionā, kur pakalpojums darbojas, to ik gadu saņem daži desmiti ģimeņu. Lai gan dažās grupās ir nepietiekams ģimeņu skaits, kopējais pieprasījums pārsniedz piedāvājumu. Reģionos, kur M-PACT vēl netiek piedāvāts, ģimenes izrāda interesi un ir nepieciešamība pēc līdzīga atbalsta. Pat reģionos, kur pakalpojums darbojas, speciālisti identificē vairāk ģimeņu, kurām būtu nepieciešama M-PACT, nekā var iekļaut vienā grupā, turklāt ne visas ģimenes piekrīt iesaistīties – iemesli varbūt bailes atklāt problēmas vai praktiski šķēršļi, piemēram, transports un bērnu pieskatīšana. Tāpēc speciālisti mēdz vispirms iesaistīt pakalpojumā smagākos gadījumus un līdz ar to var būt **gaidīšanas periods**: ģimenei, kas pieteikusies, var nākties gaidīt līdz nākamajam grupu nodarbību ciklam (ja viens cikls jau notiek, nākamo var sākt tikai pēc tam, jo resurss – četri speciālisti – vienlaikus var vadīt tikai vienu grupu).

Kopumā M-PACT intensitāte un ilgums ir veidots tā, lai radītu *maksimālu ietekmi īsā laikā* – tas ir īsāks par SFP, bet fokusēts specifiski uz atkarību sekām, kas uzskatāmas par pietiekamu periodu akūtu jautājumu risināšanai un ģimeņu motivēšanai tālākai palīdzības meklēšanai.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

M-PACT **grupu vada komanda no 4 mācītiem fasilitatoriem**. Parasti tie ir profesionāļi ar pieredzi psihosociālajā darbā: sociālie darbinieki, konsultanti atkarību jomā, psihologi vai psihoterapeiti, specializēti jauniešu darbinieki. *Alcohol Forum Ireland* nodrošina, ka visi, kas vada M-PACT, ir apguvuši īpašu mācību kursu šī pakalpojuma vadīšanai (bieži sadarbojoties ar Apvienotās Karalistes treneriem). Parasti ir šāds lomu sadalījums: *divi galvenie fasilitatori* – viens fokusējas vairāk uz vecāku grupu, otrs uz bērnu grupu (lai gan abi strādā kopā un var mainīties), un *divi atbalsta fasilitatori*, kas asistē darbā (piemēram, palīdz dalīt materiālus, atbalsta atsevišķus dalībniekus, ja kādam nepieciešama individuāla uzmanība nodarbības laikā, rūpējas par praktiskām lietām). Nereti komanda tiek līdzsvarota dzimumu ziņā – lai vadītāji būtu gan sievietes, gan vīrieši (tas īpaši svarīgi jauniešiem, kuri var labāk saprasties ar viena vai otra dzimuma vadītāju).

Bez tiešās grupu vadīšanas, iesaistīti arī citi speciālisti: pakalpojuma koordinators (tas pats vai cits – *Alcohol Forum Ireland* darbinieks) – organizē dalībnieku atlasi, saziņu ar ģimenēm pirms/ pēc pakalpojuma, loģistiku. Koordinators bieži ir tas, kurš veic sākotnējos novērtējumus un piesaista resursus (transports, telpas). Arī speciālisti, kas nosūtīja ģimeni uz pakalpojumu, tiek iesaistīti, piemēram, ja ģimeni uz pakalpojumu nosūta sociālais darbinieks, viņš var laiku pa laikam sazināties ar M-PACT komandu, lai uzzinātu informāciju par ģimenes progresu (ievērojot konfidencialitāti).

[41] Alcohol Action Ireland & University College Cork. (2020). *Parental problem alcohol use and education*. Available at https://alcoholireland.ie/wp-content/uploads/2024/02/FINAL-Parental-problem-alcohol-use-and-education.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Brīvprātīgo loma: brīvprātīgajiem M-PACT tiešajā īstenošanā ir mazāka loma (jo darbs ir ļoti sensitīvs), taču viņi var tikt piesaistīti, piemēram, lai atsevišķā telpā pieskatītu pirmskolas vecuma bērnus, kamēr māte un bērns ir nodarbībā.

Visiem iesaistītajiem obligāti jāievēro bērnu aizsardzības protokoli un to uzrauga koordinators. Bieži komandai ir pieejama supervīzija, piemēram, psihoterapeits, kurš nav tieši grupas vadītājs, reizi nedēļā tiekas ar komandu, lai pārrunātu procesu un palīdzētu tikt galā ar emocionāli smagām situācijām.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

Emocionālā slodze: darbs ar atkarību skartām ģimenēm ir emocionāli izaicinošs. Fasilitatoriem jāklausās bērnu stāsti par traumatiskām pieredzēm (bailes, vientulība, vecāku vardarbība reibumā) un vienlaikus jāvada grupas process tā, lai tas dziedē, nevis traumē vēl vairāk. Tas prasa augstu empātiju un prasmes, jo speciālisti var paši izjust bezpalīdzību vai skumjas, dzirdot dalībnieku pieredzi. Lai novērstu *izdegšanas risku*, komandai bieži nepieciešamas supervīzijas un savstarpējs atbalsts.

Vecāku motivācija: ne visi vecāki sākotnēji ir gatavi atzīt problēmas. Daži var nākt uz pakalpojumu, jo jūt spiedienu (piemēram, sociālais dienests ieteicis), bet grupā var demonstrēt noliegumu vai aizsardzības reakcijas. Speciālistiem jātiek galā ar situācijām, kad vecāks, piemēram, izvairās atbildēt vai pat agresīvi reaģē, dzirdot bērna pārmetumus. Jāprot uzturēt drošību un vienlaikus iesaistīt vecākus pozitīvā dialogā, nemoralizējot un nevainojot – tas ir trausls līdzsvars.

Atkarību raksturs: ja vecāks vēl aktīvi lieto vielas, pastāv risks, ka viņš/-a kādu reizi ieradīsies neatbilstošā stāvoklī. Pakalpojuma noteikumi parasti aizliedz piedalīties reibumā, bet realitātē var gadīties, ka vecāks ierodas uz paģirām vai ir nedaudz iereibis. Speciālistiem tad jāpieņem lēmums – vai sūtīt šo vecāku prom (un riskēt, ka ģimene pārtrauks dalību), vai mēģināt iejaukties. Tie ir sarežģīti brīži.

Grupas dinamika: M-PACT grupās dalībnieku pieredze var būt ļoti atšķirīga – kādam vecākam varbūt ir gadu ilga atturība, un viņš ļoti nožēlo pagātni, kamēr cits vēl ir aktīvas lietošanas posmā. Bērniem – viens var ļoti atklāti runāt, cits vispār nerunāt. Vadīt grupu ar tik neviendabīgu dinamiku prasa lielu meistarību. Var rasties konflikti starp dalībniekiem, piemēram, viens vecāks var teikt: “Es esmu alkoholiķis, bet nekad nesitu savus bērnus”, bet cits vecāks to var uztvert kā apvainojumu. Fasilitatoriem jāmāk novērst savstarpēju vainošanu vai stigmatizāciju arī grupas iekšienē.

Konfidencialitāte un uzticēšanās*:* šie klienti bieži ir ļoti piesardzīgi pret “sistēmu”. Speciālistiem jānopelna uzticēšanās – jebkura kļūda (piemēram, informācijas noplūde vai neiejūtīgs komentārs) var novest pie tā, ka ģimene noslēdzas. Jāuzmanās arī ārpus grupas – mazpilsētā, kur visi viens otru pazīst, fasilitators, lai saglabātu konfidencialitāti, sastopot dalībnieku veikalā, nevar uzsākt sarunu par pakalpojumu.

Resursu ierobežojumi: līdzīgi kā SFP, arī M-PACT pieprasījums ir liels, bet resursi limitēti. Speciālisti nereti strādā nelielā komandā, kur viens cilvēks pilda vairākas lomas (koordinē, vada grupu, gatavo atskaites). Tas var radīt pārslodzi.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Pārtraukumi un krīzes: ja kāda ģimene krīzes dēļ (piemēram, vecāku recidīvs, hospitalizācija) neierodas uz kārtējo tikšanos, speciālistiem jāreaģē elastīgi – var nākties šo ģimeni apciemot atsevišķi vai piedāvāt individuālu atbalstu, lai viņi var atgriezties. Tas nav ieplānots pakalpojumā, bet bieži nepieciešams. Apkopojot M-PACT pieredzi, speciālisti saskaras ar *ļoti sensitīviem stāstiem un mainīgiem apstākļiem*, kas prasa augstu profesionalitāti, emociju regulēšanas prasmes un atbalstu no kolēģiem un vadības.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Iesaistīšana un atlase: ģimenes uz M-PACT parasti nosūta dažādi dienesti – skolas (ja pamana, ka bērnam mājās problēmas), sociālie vai ģimenes atbalsta darbinieki, veselības aprūpes speciālisti, kopienas atkarību projekti, vai arī ģimene pati var pieteikties tieši *Alcohol Forum Ireland* (bieži pēc tam, kad dzirdējusi informāciju kampaņās).

Pēc pieteikuma saņemšanas pakalpojuma koordinators veic padziļinātu novērtēšanu: notiek atsevišķas tikšanās ar vecāku(-iem) un bērniem (pēc vajadzības arī ar citiem ģimenes locekļiem). Šīs novērtēšanas laikā pārbauda ģimenes spēju un gatavību piedalīties – vai vecāks atzīst problēmu vismaz daļēji, vai nav akūtas psihozes vai nav novērotas vardarbības situācijas, kas traucētu grupas drošībai. Potenciālajiem dalībniekiem tiek izskaidrots, kas viņus sagaida pakalpojumā, un tiek saņemta viņu piekrišana. Ja ģimene atbilst kritērijiem un piekrīt, tā tiek iekļauta tuvākajā grupā.

Tikšanās pirms grupas darba sākuma: reizēm tiek rīkots iepazīšanās pasākums – neformāla tikšanās ar visām iesaistītajām ģimenēm un komandu, lai “lauztu ledu”. Vai arī, ja ne kopīgi, tad koordinators individuāli sazvana/ satiek ģimenes, lai atgādinātu par pirmo nodarbību.

Grupu sesijas: parasti M-PACT ciklā katrai nedēļai ir noteikta tēma (piemēram, aptuvena vienas grupas nodarbību cikla struktūra):

1. mēs neesam vieni – iepazīšanās;
2. kas ir atkarība – izpratne un fakti;
3. emocijas un to izpausmes;
4. komunikācija ģimenē;
5. drošība un robežas;
6. veselīgas ģimenes attiecības;
7. cerība un nākotne;
8. noslēgums un nākotnes plāni.

Katra nodarbība, lai visus iesaistītu, sākas ar *kopēju aktivitāti*, piemēram, kopīga spēle vai vienkāršs uzdevums. Tad bieži bērni un vecāki sadalās: bērnu grupā bērni ar saviem vadītājiem veic uzdevumus, kas saistīti ar tēmu (atkarībā no vecuma zīmē, raksta, spēlē, runā), vecāku grupā vecāki savā istabā runā par attiecīgo tēmu no pieaugušo skatupunkta (piemēram, diskusija “kā es domāju, ka mana atkarība ietekmē manus bērnus”). Pēc aptuveni vienas stundas grupas atkal apvienojas: seko *ģimenes aktivitāte*. Piemēram, ja ir tēma “emocijas”, tad apvienotajā daļā katra ģimene kopā izveido “emociju plakātu” – bērns zīmē savas emocijas, vecāks – savas, tad pārrunā; ja tēma “komunikācija”, tad tiek uzdotas minilomu spēles, kur bērns izsaka vecākam, ko jūt, un vecāks praktizē jauno klausīšanās prasmi. Fasilitatori pieiet pie katras ģimenes, palīdz, atbalsta. Tad seko kopēja

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

apliecināšanas diskusija, piemēram, bērni pastāsta, ko izdarīja, vecāki atbild. Pēc katras nodarbības dalībnieki saņem arī *papildmateriālus* (bukletus par atkarību un tās ietekmi, kontaktus, ieteikumus). *Katra nodarbība noslēdzas* ar aplausiem par paveikto un atgādinājumu par nākamo tikšanos.

Krīzes situācijas grupā: ja kāds dalībnieks kļūst ļoti satraukts (piemēram, bērns sāk raudāt, atceroties epizodi, satraukts vecāks izskrien ārā uzsmēķēt), fasilitatori reaģē – viens turpina strādāt ar grupu, otrs iet individuāli nomierināt dalībnieku. Komandā vienmēr ir rīcības plāns šādās situācijās.

Noslēgums: pēdējā nodarbība ir svinīgāka – bieži noorganizē kādu kopīgu aktivitāti (piemēram, ģimenes izveido plakātu "mūsu sapņu nākotne", notiek liels kopīgs aplis, kur visi dalās, ko ieguvuši). Visiem dalībniekiem tiek pasniegti sertifikāti (bērniem bieži arī dāvanas, piemēram, piezīmju bloknots ar iedvesmojošiem vārdiem, vecākiem – grāmatiņa par atkarības pārvarēšanu). Pēc grupas pabeigšanas komanda organizē *pēcnovērtējumu:* ar katru ģimeni atsevišķi pārrunā progresu, aizpilda aptaujas anketas.

Pēcpakalpojuma piesaiste*:* ja vien iespējams, M-PACT speciālisti nodrošina, ka ģimene turpmāk saņem atbalstu - vieni turpina apmeklēt atkarību konsultantu, citi bērnu psihologu, citi tiek aicināti uz vietējo ģimeņu klubu vai anonīmo atkarīgo tuvinieku grupu. Formāli M-PACT process beidzas ar gala atskaiti, bet neformāli speciālisti bieži atstāj durvis atvērtas ģimenēm – "jūs, ja nepieciešams, varat mums piezvanīt".

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti

M-PACT metode ir *psihosociāla grupu terapija* ar izglītojošiem elementiem, un tajā tiek izmantotas dažādas metodes un instrumenti.

- **Dzīvesstāsta veidošana** (*Life story work*)**:** bērni tiek aicināti pastāstīt vai parādīt savu pieredzi – bieži caur zīmējumiem. Piemēram, viens uzdevums – uzzīmēt "mana ģimene, kad tētis ir piedzēries" un "mana ģimene, kad tētis ir skaidrā". Šādi vizuāli darbi ļauj bērnam paust jūtas netieši.
- **Grupu diskusijas:** gan bērni, gan vecāki savās grupās atklāti runā par atkarību. Bērnu grupā fasilitators uzdod jautājumus vienkāršā valodā ("Kas tevi visvairāk apbēdina, kad mamma dzer?") un bērni, dzirdot viens otru, saprot, ka citi jūtas līdzīgi. Vecāku grupā tiek apspriesti atkarības mehānismi un vecāki dalās grūtībās audzināt bērnu, esot atkarīgam.
- **Psihoizglītošana** *(psychoeducation)***:** fasilitatori sniedz informāciju "nelielās devās", piemēram, izmantojot plakātu vai videoklipu, bērniem paskaidro, kā alkohols ietekmē smadzenes un uzvedību, bet vecākiem – kā atkarība var ietekmēt bērnu domas un emocijas. Šāda izglītošana palīdz skaidrot atkarību riskus un bērniem labāk saprast savus maldīgos pieņēmumus ("mamma mani vairs nemīl" vietā – "mamma slimo ar atkarību").
- **Radošas terapijas tehnikas**: piemēram, *kolāžu veidošana* – ģimenei tiek doti attēli no žurnāliem, no kuriem viņi veido "mūsu ģimenes attēlu", kas var atklāt, kā katrs redz savu ģimeni. Uz risinājumu vērsti uzdevumi, piemēram, ģimene kopā izstrādā "krīzes plānu" – ko bērns var darīt, ja jūtas nedroši (zvana vecmāmiņai, ieslēdzas

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

savā istabā utt.), un ko vecāks var darīt, ja jūt vēlmi lietot (piezvana draugam, aiziet pastaigā). Šo plānu pieraksta, un tas kalpo kā instruments dažādās situācijās.

- **Atbalstoša refleksija**: pēc katras aktivitātes fasilitators lūdz dalībniekiem dalīties ar to, ko viņi jūt vai domā. Tas palīdz integrēt pieredzi.
- **Savstarpējais atbalsts** (*peer support*): liela nozīme M-PACT ir tam, ka dalībnieki atbalsta cits citu – tiek veidotas situācijas, kur vecāki viens otram dod padomus (no savas pieredzes), vai bērni pamudina viens otru ("es arī to esmu piedzīvojis un man palīdzēja tas…").
- **Konfidencialitātes un drošības protokoli:** kā metode drošības sajūtas radīšanai – grupas sākumā visi vienojas par noteikumiem (nekas, ko runājam, neiziet ārpus grupas; mēs cienām cits citu). Noteikumu ievērošana tiek pastāvīgi uzraudzīta.
- **Spēles un atpūta:** lai līdzsvarotu smagās tēmas, iekļautas arī jautras aktivitātes – piemēram, "ledlauži", komandu spēles. Bērniem tas ir īpaši svarīgi, lai pakalpojums nekļūtu nomācošs.
- **Vadītas sarunas starp bērnu un vecāku:** viens no centrālajiem instrumentiem – fasilitators palīdz bērnam pateikt vecākam savas jūtas un vajadzības (var izmantot "Es vēlos, lai tu zini, ka…" vēstules vai citā formātā) un palīdz vecākam pareizi reaģēt (bez aizbildināšanās, bet, ja iespējams, ar atvainošanos vai solījumu). Šādas *dialoga nodarbības* var būt ļoti dziedinošas – daudzas lietas ģimenē pirmoreiz tiek izrunātas.
- **Atbalsta materiāli:** M-PACT ir izstrādāti bukleti un darba lapas, piemēram, "Mans atbalsta tīkls" (bērns atzīmē, kuri pieaugušie ir droši), "Atkarības cikls" (vecākiem, lai saprastu sava stāvokļa ietekmi). Šie instrumenti formalizē atziņas un paliek ģimenei.
- **Rezultātu izvērtējums:** lai izmērītu ietekmi un rezultātus, katra dalībnieka progress tiek fiksēts (anketas grupu nodarbību cikla sākumā un beigās par bērna emocionālo stāvokli, vecāku anketas par ģimenes funkcionēšanu).

M-PACT izmanto terapeitisko grupu darba instrumentus – mākslas terapiju elementus, atbalsta grupu tehnikas, kognitīvus - uzvedības elementus (krīzes plāni), izglītošanu – un to visu integrē ģimenes sistēmas ietvarā.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un citiem speciālistiem

Ar bērnu un ģimeni: M-PACT principi balstīti *ģimenes līdzdalībā* – bērni nav tikai pasīvi klienti, viņi ir aktīvi pakalpojuma dalībnieki, kuru viedoklis tiek īpaši izcelts. Pakalpojama forma veicina bērnus būt godīgiem un atklātiem, un fasilitatori - to, ka vecāki viņus uzklausa. Tas uzlabo *iekšējo komunikāciju:* daudzi bērni pirmoreiz spēj pateikt vecākiem, ka viņus sāpinājusi atkarības dēļ piemirstā dzimšanas diena vai bailes naktī. Ģimenes locekļu sadarbība nodarbību gaitā kļūst ciešāka – ārpus grupas vecāki un bērni tiek mudināti kopā pavadīt kvalitatīvu laiku (piemēram, ģimene saņem mājas uzdevumu – šonedēļ visa ģimene izdara kaut ko jauku kopā un nākamreiz pastāsta). Pakalpojumā pievērsta uzmanība arī *vecāku un bērnu lomu maiņai*: bieži šajās ģimenēs bērni bija kļuvuši par aprūpētājiem, bet M-PACT laikā vecāki pamazām atgūst vecāka lomu un atbildību (piemēram, apņemoties ievērot bērna drošības plānu). Tātad sadarbība ar bērnu nozīmē dot viņam tiesības izteikties, sadarbība ar vecāku – atbalstīt viņu klausīšanās prasmju un gādības atjaunošanā.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Ar citiem speciālistiem: M-PACT komanda uztur ciešu sadarbību ar atbalsta sistēmu, kas veidota ap ģimeni. Piemēram, ja bērns pakalpojumā atklāj fiziskas vardarbības epizodes, komanda tūlīt sadarbojas ar Tusla sociālo darbinieku, lai nodrošinātu bērna drošību (tiesībsargājošo institūciju sadarbība – obligāta, lai aizsargātu bērnu). Pat, ja viss norit bez kritiskiem atklājumiem, pakalpojuma norises gaitā komanda uztur sakarus ar speciālistiem (piemēram, sociālo darbinieku vai atkarību speciālistu), kas nosūtījuši ģimeni uz pakalpojumu, un pakalpojuma saņemšanas laikā var tikties ar viņiem, lai pārrunātu ģimenes progresu un pēcpakalpojuma atbalsta plānu.

Sadarbība ar skolu: ja bērnam skolas apmeklējums vai uzvedība tajā bija problēma, komanda (ar vecāku piekrišanu) informē skolas psihologu vai sociālo pedagogu, ka bērns iesaistīts šajā pakalpojumā, un var ieteikt izprast iespējamās uzvedības/emociju svārstības pakalpojuma laikā. Skola, savukārt, var sniegt atbalstu, piemēram, pakalpojuma apmeklējuma dienā ļaut bērnam ātrāk doties prom no skolas, lai viņš sagatavotos, vai piedāvāt papildu konsultācijas mācību priekšmetos, ja pakalpojuma apmeklējuma dēļ radušās grūtības.

Sadarbība ar atkarību ārstēšanas dienestiem: bieži M-PACT notiek laikā, kad vecāks ir ambulatorā vai stacionārā atkarību terapijā vai drīz pēc tam. Speciālisti var saskaņot darbības ar vecāka terapeitu, piemēram, informēt, kā vecākam sokas no ģimenes perspektīvas, vai uzzināt, vai vecāks saglabā atturību. Ja vecāks vēl nav ārstēšanā, M-PACT komanda var ciešā sadarbībā ar atkarību dienestu organizēt, ka pakalpojuma saņemšanas beigās vecāks tiek uzņemts rehabilitācijā (tas prasa plānošanu un savlaicīgu pieteikumu, ko komanda var palīdzēt noorganizēt).

Starpinstitucionāla komanda*:* pastāv reģionālās *Hidden Harm* starpnozaru grupas (HSE + Tusla + NVO), kurās M-PACT komanda piedalās – tur regulāri tiek pārrunāti anonimizēti gadījumi un spriests, kā uzlabot sadarbību. Tāpēc M-PACT pakalpojums nav izolēts, tas ir integrēts ģimenes atbalsta ekosistēmā: pēc nepieciešamības ģimenei paralēli var tikt piesaistīts, piemēram, ģimenes atbalsta darbinieks (*home visit worker*), kas palīdz veikt ikdienas pienākumus mājās, kamēr ar ģimenes emocionālajām vajadzībām tiek strādāts M-PACT grupā.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi pēc pakalpojuma saņemšanas

Pēc pakalpojuma saņemšanas bērniem vecumā no astoņiem līdz septiņpadsmit gadiem parasti novērojama labāka izpratne par vecāku atkarību un tās nodalīšana no pašu identitātes. Bērniem mazinās dusmu, baiļu un trauksmes epizodes, uzlabojas emocionālā pašregulācija un sociālās prasmes, kas, savukārt, paaugstina pašapziņu. Ģimenē atmosfēra kļūst drošāka, jo komunikācija starp bērniem un pieaugušajiem kļūst atklātāka un skaidrāka, un tas samazina risku bērniem pašiem sākt vielu lietošanu vai iesaistīties citā riskantā uzvedībā. Vecākiem pieaug informētība par to, kā atkarība ietekmē bērna attīstību un kāda ir viņu kā vecāku lomu atveseļošanās procesā. Daudzi pieaugušie kļūst motivētāki iesaistīties ārstēšanā vai noturēt jau panāktās pozitīvās izmaiņas, kā arī apgūt praktiskas prasmes ģimenes komunikācijā, robežu noteikšanā un problēmu risināšanā. Ģimenes sistēmiskajā līmenī bieži pieaug saliedētība un savstarpējā uzticēšanās, un ģimene izstrādā kopīgu rīcības plānu turpmākajam laikam. Atsevišķi pētījumi rāda arī

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

sociālekonomiskus ieguvumus, piemēram, mazāku neatliekamās medicīniskās palīdzības un policijas iesaistes biežumu.[42]

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai M-PACT ietekme nostiprinātos, vēlams nodrošināt vairākus paralēlus vai turpmākus pakalpojumus. Vecākiem ieteicama ambulatora vai stacionāra atkarību ārstēšana, motivējošas pārrunas un līdzinieku atbalsta grupas. Bērniem parasti nepieciešama individuāla psiholoģiskā konsultēšana traumatisko pieredžu risināšanai un skolā sociāli emocionālais atbalsts mācību procesā, kas palīdz mazināt mācību grūtības. Ģimenei efektīvas ir speciālistu mājas vizītes vai ģimenes resursu centru pakalpojumi un pēcaprūpes grupas, kurās dalībnieki regulāri atkal tiekas un saņem turpmāku atbalstu. Kopienas līmenī nozīmīga loma ir "*Hidden Harm*" mācībām skolotājiem, mediķiem un sociālajiem darbiniekiem, kā arī izglītojošām kampaņām par vecāku atkarību ietekmi, jo tas veicina savlaicīgu problēmu atpazīšanu un ģimeņu novirzīšanu uz M-PACT.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

Pakalpojuma galvenā stiprā puse ir holistiska pieeja, kurā paralēli tiek strādāts gan ar bērniem, gan ar vecākiem, apvienojot individuālas, grupu un kopīgās nodarbības. M-PACT ir uz pierādījumiem balstīts pakalpojums – vairāk nekā desmit gadu darbības analīze apliecina statistiski nozīmīgus uzlabojumus ģimenes funkcionēšanā un stresa pārvarēšanas spējā.[43] Turklāt ekonomiskā izvērtējumā secināts, ka katrs pakalpojuma īstenošanā ieguldītais eiro sniedz aptuveni trīsreiz lielāku sabiedrisko atdevi.[44] Pakalpojums ir elastīgs, ļaujot veidot gan īsākus, gan garākus nodarbību ciklus un nodrošināt pēcatbalstu, un tas precīzi atbilst sekundārās prevences līmenim, strādājot ar bērniem, kuri paši vēl nav sākuši lietot vielas, bet atrodas paaugstināta riska vidē.

Vājās puses

Tā kā pakalpojums ir licenzēts, tad izmaksas, kas saistītas ar licences iegādi un darbinieku mācībām, var būt izaicinājums mazākām NVO vai pašvaldībām. Pakalpojuma pieejamība Īrijā joprojām ir reģionāli ierobežota, un, tā kā standarta materiāli ir tikai angļu valodā, tad lokāliem pakalpojumu sniedzējiem jāpielāgo pakalpojuma saturs konkrētajam kultūrkontekstam. Turklāt ilgtermiņa efektivitāte (vairāk par divpadsmit mēnešiem ilgākā laika periodā) tieši Īrijas kontekstā ir salīdzinoši maz pētīta, un pakalpojuma panākumi lielā

[42] Adamson, J. and Templeton, L., 2012. Silent voices: Supporting children and young people affected by parental alcohol misuse. Available at https://www.drugsandalcohol.ie/18356/1/Silent_Voices_Parental_Alcohol_Misuse.pdf

[43] Templeton, L. (2014). Supporting families living with parental substance misuse: the M-PACT (Moving Parents and Children Together) programme. *Child and Family Social Work, 19* (1), 76-88. Available at https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2012.00882.x

[44] Children and Young People Overview and Scrutiny Committee BRIEFING NOTE No. 2/24. (2024). Available at https://www.medway.gov.uk/downloads/file/9008/december_2024_-_moving_parents_and_children_together_mpact

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

mērā ir atkarīgi no vecāku motivācijas, kas aktīvas vielu lietošanas gadījumos var būt zema.

19. Informācijas ieguves avoti par atbalstu vai pakalpojumu

- Alcohol Forum. (n.d.). *Moving Parents and Children Together (M-PACT)*. Available at https://alcoholforum.org/moving-parents-and-children-together-m-pact/
- Forward Trust. (n.d.). *M-PACT Programme*. Available at https://www.forwardtrust.org.uk/service/m-pact-programme/
- Alcohol Forum. (2024). *M-PACT flyer* [PDF]. Available at https://s34767.pcdn.co/wp-content/uploads/M-PACT-Flyer-2024.pdf
- Alcohol Change UK. (n.d.). *An evaluation of the Moving Parents and Children Together (M-PACT) programme*. Available at https://alcoholchange.org.uk/publication/an-evaluation-of-the-moving-parents-and-children-together-m-pact-programme

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

1.2.3. Gardas jauniešu novirzīšanas projekti – GYDPs

1. Pakalpojuma nosaukums

Garda Youth Diversion Projects (GYDPs) - Garda (*Īrijas valsts policija*) jauniešu novirzīšanas projekti. Tas ir kopīgs nosaukums vairāk nekā 100 kopienā balstītām programmām, kuru mērķis ir novirzīt jauniešus no noziedzības ceļa.

2. Pakalpojuma mērķis

GYDPs galvenais mērķis ir novērst jauniešu nonākšanu krimināltiesību sistēmā un samazināt atkārtotu likumpārkāpumu risku, sniedzot alternatīvu sodu un atbalstu. Alternatīvs sods nozīmē to, ka jaunietim, kurš ir izdarījis nelielu noziedzīgu nodarījumu, netiek piemērots krimināls process vai tiesas spriedums, bet tā vietā viņš tiek novirzīts uz uzvedības koriģēšanas un sociālo prasmju attīstīšanas programmu, t.i., uz GYDPs. Pakalpojumā cenšas iesaistīt jauniešus (12–17 g.v.), kuri izdarījuši likumpārkāpumus vai atrodas antisociālas uzvedības attīstības riska grupā (jaunieši, kuri vēl nav izdarījuši kriminālu nodarījumu, bet viņiem ir novērota tāda uzvedība, kā, piemēram, regulāra skolas kavēšana, agresīva vai huligāniska uzvedība, konfliktēšana ar autoritātēm, narkotiku vai alkohola lietošana u.c.), iesaistot tos konstruktīvās aktivitātēs un palīdzot attīstīt viņu personīgās un sociālās prasmes, lai viņi izvēlētos likumpaklausīgu, produktīvu dzīves ceļu. GYDPs misija ir "mainīt jauniešu attieksmi pret likumu un sabiedrību", veicinot viņu atbildības uzņemšanos un pozitīvu uzvedību, tā vietā, lai jaunieti vienkārši sodītu, izmantojot tiesu sistēmu.

3. Pakalpojuma uzdevumi

GYDPs galvenais uzdevums ir radīt apstākļus, kuros, izmantojot pozitīvas intervences, uzlabojas jauniešu uzvedība un attieksme pret likumu. Tas ietver arī uzdevumu uzlabot viņu sniegumus izglītībā un nodarbinātībā. Līdz ar to GYDPs ir izvirzīti vairāki apakšuzdevumi:

- **jauniešu novirzīšana no noziedzības**: aktīvi iesaistīt jauniešus programmās un nodarbēs, kas novērš laika pavadīšanu noziedzīgās aktivitātēs;
- **personības un prasmju attīstīšana**: palīdzēt jaunietim attīstīt pašcieņu, komunikācijas un konfliktu risināšanas prasmes, darba iemaņas utt., lai ilgtermiņā integrētos sabiedrībā;
- **antisociālās uzvedības izaicināšana**: runāt ar jaunieti par viņa nodarījumu sekām, palīdzēt saprast atbildību un attīstīt empātiju pret cietušajiem (dažos projektos izmanto koptaisnības[45] mini sesijas (*mini restorative justice sessions*), liekot apzināties nodarījuma ietekmi);

[45]Koptaisnība (*restorative justice*) ir tādu metožu kopums, ar kurām likumpārkāpumā iesaistītās personas (pamatā – cietušais un vainīgais) brīvprātīgi iesaistās procesā, kas ļauj tām apzināties likumpārkāpuma cēloņus, sekas un kontekstu, kā arī likumpārkāpuma rezultātā indivīdiem un sabiedrībai nodarīto kaitējumu, un palīdz visām iesaistītajām pusēm pārvarēt likumpārkāpuma traumatiskās sekas (LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr. 107. Par angļu valodas termina restorative justice atveidi latviešu valodā. Pieņemts 02.05.2023.; prot. Nr. 4/1174). Pieejams: https://www.vestnesis.lv/op/2023/236.13

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **brīvā laika strukturēšana**: nodrošināt jauniešiem sporta, mākslas, izglītojošas un izklaidējošas aktivitātes, lai viņi "nebūtu uz ielas bez mērķa";
- **kavējošo faktoru mazināšana**: sadarboties ar jaunieša ģimeni, skolu, citiem dienestiem, lai risinātu pamata cēloņus (piemēram, ja jaunietis pametis skolu – atgriezt vai iesaistīt mācībās; ja lieto narkotikas – uzsākt ārstēšanu);
- **ilgtspējīgas pārmaiņas**: uzdevums nav tikai novērst vienreizēju noziegumu, bet mainīt uzvedības modeli ilgtermiņā.

4. Normatīvais regulējums

Galvenais normatīvais akts ir Bērnu likums 2001 (*Children Act 2001*), kas noteic Gardas jauniešu novirzīšanas projektu ieviešanas iespēju. Šis likums noteic, ka bērnus (10–17 gadus vecus) par mazākiem un pirmreizējiem likumpārkāpumiem vispirms jāmēģina novirzīt no tiesvedības ceļa, izmantojot sistēmu, kura jaunieti var *oficiāli brīdināt un nosacīti uzraudzīt*, nevirzot lietu uz tiesu. Lai atbalstītu šo procesu, Bērnu likums deva pilnvarojumu veidot jauniešu novirzīšanas projektus. Likumā tieši GYDPs nav detalizēti aprakstīti, bet to esība izriet no likuma principa – "bērniem tiesa kā pēdējais risinājums" un uzsvars tiek likts uz rehabilitāciju.[46]

5. Pakalpojuma joma

GYDPs pieder tieslietu/labklājības jomai. Formāli tas tiek uzskatīts par noziedzības prevences un rehabilitācijas pakalpojumu, nevis sociālo pakalpojumu vispārējā nozīmē. Tomēr praktiski tas aptver arī izglītības, veselības un sociālās labklājības aspektus, jo strādā holistiski ar jaunieti (piemēram, atbalsta viņa atgriešanos izglītībā, emocionālo labklājību).

6. Pakalpojuma mērķa grupa

GYDPs primārā mērķa grupa ir 12–17 gadus veci jaunieši, kuri vai nu jau ir iesaistījušies likumpārkāpumos vai arī izturas antisociāli un ir likumpārkāpumu sākšanas riska grupā. Oficiāli Bērnu likums nosaka jauniešu kriminālatbildību no 12 gadu vecuma (izņemot ļoti smagus noziegumus 10–11 gadu vecuma), tāpēc 12 gadi ir zemākā robeža. Tomēr GYDPs vadlīnijās izņēmuma gadījumos ir paredzēta iespēja uzņemt pakalpojumā arī 11 gadus vecus bērnus, kā arī turpināt sniegt atbalstu jauniešiem, kuri nesen sasnieguši pilngadību (18+), lai nodrošinātu iesākto aktivitāšu pabeigšanu, bet ne ilgāk kā līdz 21 gada vecumam. Primārā grupa ir ~14–17 gadus veci jaunieši, jo šajā vecumā visbiežāk tiek izmantots pakalpojums. Mērķa grupā ietilpst gan puiši, gan meitenes (pārsvarā puiši ~80%, bet pēdējos gados arī meiteņu dalība pieaug). Tipiskākie noziegumi – sīkas zādzības, huligānisms, narkotiku glabāšana nelielos apjomos, vandālisms, uzmācīga uzvedība publiskās vietās utt.. Jaunieši, kuri vēl nav iekļauti noziegumu reģistrā, var tikt uzņemti pakalpojumā, ja policija vai vietējie dienesti novēro jaunietim pastiprināti sliktu uzvedību (piemēram, viņš iesaistās noziedzīgās kompānijās, bieži konfliktē ar apkārtējiem, maz apmeklē skolu). GYDPs kalpo arī kā pārejas atbalsta instruments jauniešiem, kuri pēc sodu izciešanas atgriežas sabiedrībā. Tomēr pakalpojums,

[46] Children Act 2001, Available at https://www.irishstatutebook.ie/eli/2001/act/24/enacted/en/html

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

galvenokārt, paredzēts tiem, kuri pirmo reizi izdarījuši vieglus vai vidēji smagus likumpārkāpumus, savukārt, jaunieši, kas pastrādājuši ļoti smagus vai vardarbīgus noziegumus, mērķa grupā neietilpst.

7. Pakalpojuma saņēmēju raksturojums

GYDPs jaunieši bieži ir tie, kas nonākuši konfliktā ar likumu agrīnā vecumā. Daudzi nāk no ģimenēm, kurās ir nestabilitāte – iespējams, paši vecāki bijuši ieslodzīti vai vecāku uzraudzība ir minimāla, ģimenē ir vardarbība, atkarību problēmas.

Zema iesaiste skolā: liela daļa GYDPs jauniešu ir pametuši vai tiek izslēgti no skolas, vai arī būtiski atpaliek mācībās. Piemēram, 15–16 gadīgs puisis, kurš sen vairs neiet skolā, laiku pavada ielās.

Uzvedības iezīmes: agresivitāte, impulsivitāte, necieņa pret autoritātēm (slikta pieredze ar policiju vai skolotājiem), pakļaušanās līdzcilvēku spiedienam (dažreiz darbojas bandās). Var būt agrīna atkarību izraisošu vielu lietošana – alkohols, marihuāna.

Trūkumi prasmju jomā: vāji attīstītas konfliktu risināšanas prasmes (ierastā reakcija – cīņa vai bēgšana), zemas akadēmiskās un darba prasmes. Tajā pašā laikā liela daļa GYDPs jauniešu nav “nelabojami” – bieži vien viņi iesaistījušies pārkāpumos apstākļu vai garlaicības spiesti, sliktas kompānijas dēļ. Viņiem ir pozitīvs potenciāls, ja tiek sniegta alternatīva, piemēram, daudzi ir enerģiski, meklē atzinību un spēj novirzīt savu enerģiju sportā vai citās jomās, ja atrod pareizo ceļu. Tāpēc GYDPs mērķa grupa ir riska grupas jaunieši ar nepietiekamām dzīves prasmēm un augstu sociālā riska profilu, kuriem nepieciešama strukturēta un atbalstoša vide, lai mainītu savu dzīves ceļu.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

GYDPs ir kopienā balstītas pakalpojums – jaunieši dzīvo mājās un regulāri (parasti vairākas reizes nedēļā) apmeklē pakalpojuma aktivitātes savā apkaimē. Nav nekāda izolējoša vai ārpus mājas dzīvojama režīma, tieši pretēji, pakalpojums tiek sniegts jauniešu centros, kopienas telpās vai īpaši ierīkotās jauniešu projektu telpās, kur vide atgādina jauniešu klubu (ar atpūtas zonām, sporta aprīkojumu, darbnīcām utt.).

Dalība GYDPs balstās uz brīvprātības un motivācijas principu – jaunietis un viņa vecāki paraksta piekrišanu sadarboties un ievērot pakalpojuma noteikumus. Ja jaunietis vēl nav oficiāli izdarījis noziegumu, bet policija vai skola konstatē augstu risku, viņu – ar vecāku piekrišanu – var preventīvi iesaistīt pakalpojumā.

Pakalpojuma komanda sākumā veic individuālu novērtējumu – tiekas ar jaunieti, ģimeni, izvērtē vajadzības un sagatavo plānu. Tad jaunietim tiek piešķirts pakalpojuma darbinieks (jauniešu darbinieks), kurš būs viņa galvenā kontaktpersona. Parasti jaunietis pakalpojumu saņem vidēji no 6 mēnešiem līdz 1 gadam (dažkārt, ja vajadzīgs, ilgāk), ar intensitāti vismaz 1–2 aktivitātes nedēļā, bieži vairāk.

Aktivitāšu veidi:

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **individuālas tikšanās**: mentors/darbinieks regulāri (piemēram, reizi nedēļā) tiekas ar jaunieti lai pārrunātu progresu, grūtības, strādātu pie uzvedības maiņas (bieži caur strukturētiem uzdevumiem vai neformālām sarunām);
- **grupu nodarbības**: tiek rīkotas grupu nodarbības jauniešiem, kur runā par tādām tēmām kā likumpārkāpumu sekas, dusmu vadība, vielu lietošanas riski, attiecību veidošana, darba prasmes u.tml. (jaunieši atzīst, ka šādas "programmas balstītas uz risinājumiem un sekām" palīdz saprast sava rīcības ietekmi);
- **brīvā laika aktivitātes un pasākumi**: ļoti būtiska pakalpojuma daļa ir pozitīvu alternatīvu sniegšana: sporta treniņi, pārgājieni, futbols, bokss, mākslas un mūzikas nodarbības, kulinārijas pulciņi utt., kas jaunietim dod iespēju nodarboties ar hobiju un disciplinē viņu (arī apmierina vajadzību pēc adrenalīna likumīgā veidā);
- **ekskursijas un nometnes**: pakalpojuma ietvaros jauniešiem tiek nodrošinātas aktivitātes ārpus ikdienas vides, piemēram, laivu braucieni, klinšu kāpšana, citu pilsētu apmeklējumi, lai paplašinātu redzesloku un saliedētu viņus grupā. Visas šīs aktivitātes notiek pēc mācību laika (ja jaunietis vēl mācās) vai dienas laikā (ja nav nodarbināts/nemācās).

Ģimenes iesaiste: pakalpojumā parasti tiek uzturēti kontakti ar jaunieša vecākiem/aizbildņiem: regulāri informējot viņus par progresu, reizēm aicinot uz ģimenes sesijām (ja tiek izmantota, piemēram, atjaunojošā taisnīguma pieeja, kur vecāki piedalās atvainošanās procesā).

Dalība GYDPs ir brīvprātīga. Ja jaunietis tomēr nepiedalās vai atkal izdara likumpārkāpumu, tas var novest pie formālas tiesvedības (tādēļ vairums jauniešu saprot, ka dalība pakalpojumā viņiem ir labvēlīga alternatīva un cenšas to izmantot).

GYDPs nav noteikta "darba laika" – pakalpojums tiek sniegts arī vakaros un dažkārt nedēļas nogalēs, lai jauniešu brīvajā laikā būtu pieejams atbalsts (paši jaunieši atzinuši, ka vēlētos vairāk sesiju un atvērtu pakalpojuma telpu nedēļas nogalēs).

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

Katrs GYDPs tiek nodrošināts vietējā kopienā – parasti to īsteno kāda NVO vai kopienas centrs, kas specializējas darbā ar jaunatni. Piemēram, daudzus pakalpojumus īsteno jaunatnes organizācijas *Foróige* vai *Youth Work Ireland* filiāles, vai vietējie attīstības centri. Šo organizāciju juridiskais statuss ir bezpeļņas/ labdarības organizācijas. Tās nodrošina pakalpojuma personāla nodarbinātību un ikdienas darbības pārvaldību. Finansējumu un uzraudzību nodrošina valsts – Tieslietu departamenta Jaunatnes tieslietu dienests un Īrijas Valsts policija.

10. Pakalpojuma saņemšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Ilgums: vidēji jaunietis GYDPs pakalpojumā pavada 6–12 mēnešus. Minimālais periods efektīvai iesaistei parasti ir ap 6 mēnešiem, taču daži jaunieši saņem pakalpojumu ilgāk līdz 18 mēnešiem, ja nepieciešams turpināt palīdzību, īpaši, ja tie pakāpeniski atturas no likumpārkāpumiem. Tuvojoties 18 gadu vecumam, parasti tiek veikts noslēguma izvērtējums un organizēts izlaidums.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Intensitāte: intervences intensitāte pielāgota jaunieša vajadzībām. Minimālā prasība – jaunietim jāsatiekas ar darbiniekiem vismaz reizi nedēļā (tā var būt individuāla saruna vai grupu pasākums). Taču lielākajā daļā jauniešiem tiek nodrošināts atbalsts vairākas reizes nedēļā: bieži jaunieši piedalās dažādās aktivitātēs 2–3 dienas nedēļā (piemēram, otrdien – sporta vakars, ceturtdien – prasmju darbnīca, piektdien – individuāla mentorstunda). Dažos gadījumos, ja jaunietim ir riskanta uzvedība (piemēram, viņš katru nakti klīst pa ielām), darbinieki mēģina maksimizēt iesaisti – gandrīz katru dienu piedāvā uzdevumus, brīvprātīga darba iespējas dienā utt..

Apjoms: kopumā 2023. gadā pakalpojumā tika reģistrēti 15 813 novirzījumi, kas ir par vienu procentu vairāk nekā 2022. gadā (15 719 novirzījumi). Šo novirzījumu ietvaros uz pakalpojumu tika oficiāli nosūtīti 7 843 bērni, kas ir par 7 % mazāk nekā iepriekšējā gadā (8 404). Lielākā daļa no šiem bērniem – 5 710 – 2023. gadā saņēma formālu vai neformālu brīdinājumu, kas ir par 8 % mazāk nekā 2022. gadā (6 223 bērni). Vienlaikus 1 200 bērnu jeb 15 % no visiem novirzītajiem tika atzīti par neatbilstošiem pakalpojuma kritērijiem, un šis skaits saglabājās nemainīgs salīdzinājumā ar 2022. gadu.[47]

Pieprasījums: pieprasījums bieži pārsniedz pakalpojuma kapacitāti, it īpaši apvidos ar augstāku jauniešu noziedzības līmeni (pilsētās).

11.Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Galvenie GYDPs speciālisti ir jauniešu tiesību (*youth justice*) darbinieki – tie ir kvalificēti jaunatnes darbinieki vai sociālie pedagogi, kas strādā pakalpojumā. Parasti ir viens pakalpojuma koordinators (vadītājs) un viens vai vairāki jaunatnes darbinieki. Visi darbinieki ir sagatavoti darbam ar sarežģītu jaunatni, un daudzi no tiem ieguvuši izglītību sociālajā darbā, kriminoloģijā vai psiholoģijā. Viņu uzdevums – plānot un vadīt aktivitātes, veidot attiecības ar jauniešiem, un sekot katra jaunieša progresam. Katram jaunietim parasti tiek nozīmēts galvenais darbinieks, kas viņu individuāli mentorē.

Papildu tiek piesaistīts pakalpojumā Garda nepilngadīgo sadarbības koordinators, kas ir būtisks pakalpojuma komandas loceklis – lai gan viņš nav tiešais pakalpojuma darbinieks, viņš aktīvi sadarbojas, piedaloties novērtēšanas komitejās, apmeklējot sanāksmes un sekojot jaunieša statusam. Pakalpojumā, kas aptver vairāku iecirkņu teritorijas, var būt iesaistīti vairāki Garda nepilngadīgo sadarbības koordinatori. Pakalpojumā var tikt iesaistīta Probācijas dienesta amatpersona (ja reģionā Probācijas dienests aktīvi strādā ar jauniešiem).

Citi speciālisti: atkarībā no jauniešu vajadzībām, piesaista ekspertus, piemēram, psihologu vai konsultantu, lai vadītu dusmu kontroles vai atkarību prevences nodarbības. Dažos pakalpojumos tiek iekļauti īpaši moduļi (piemēram, meiteņu grupa – piesaista ārēju konsultantu, lai veidotu izpratni par attiecībām).

Sadarbības speciālisti: speciālisti intensīvi sadarbojas ar skolotājiem, sociālajiem darbiniekiem, darba konsultantiem. Formāli viņi nav pakalpojuma personāls, bet tiek

[47] 2023 Annual Report of the Committee Appointed to Monitor the Effectiveness of the Diversion Programme. Available at https://www.garda.ie/en/crime-prevention/community-engagement/community-engagement-offices/s-44-2023-annual-report-of-the-monitoring-committee-established-to-monitor-the-effectiveness-of-the-diversion-programme.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

integrēti atbalsta sniegšanā. Piemēram, ja jaunietis ir bezdarbnieks, speciālistu komanda var iesaistīt vietējā nodarbinātības dienesta pārstāvi.

Mācības un supervīzija: pakalpojuma speciālistiem regulāri tiek nodrošinātas mācības, piemēram, Tieslietu departaments rīko kursus par risku novērtēšanu, drošības protokoliem, psiholoģiju. Viņiem bieži nodrošina supervīziju, īpaši pēc smagiem gadījumiem, lai novērstu speciālistu izdegšanu.

12. Pakalpojuma nodrošināšanā iesaistīto speciālistu grūtības

Jauniešu motivācijas un iesaistes uzturēšana: daži jaunieši sākotnēji negribīgi iesaistās pakalpojuma aktivitātēs un speciālistiem jāpieliek pūles, lai viņus ieinteresētu. Kā paši jaunieši atzīmē, viena aktivitāte nedēļā dažkārt ir par maz – viņi vēlētos biežākas tikšanās un iespēju piedalīties aktivitātēs arī brīvdienās. Tomēr resursu ierobežojumu dēļ to ne vienmēr ir iespējams nodrošināt, kas apgrūtina arī speciālistu darbu.

Vecuma un uzvedības dažādība grupā: speciālistiem vienlaicīgi jāsadarbojas ar ļoti dažāda vecuma un brieduma jauniešiem. Paši jaunieši norādīja, ka jauniešu sajaukums var būt problēma – nepatīk, ka grupā jātiekas ar daudz jaunākiem vai vecākiem par sevi. Speciālistiem, cik iespējams, jāmēģina grupas dalīt (vecuma, dzimuma ziņā), bet tas ne vienmēr iespējams.

Drošība un disciplīna: šie jaunieši nav pieraduši pie struktūras. Speciālisti nedrīkst pielietot piespiedu metodes, viņi balstās uz attiecībām un tas var radīt stresu, piemēram, ja jaunietis uzvedas agresīvi vai atnāk reibumā, jānodrošina drošība citiem un jāpārtrauc nodarbība. Ja jaunietis atzīstas, ka cietis no vardarbības vai izdarījis likumpārkāpumu, speciālistam jāziņo tiesībsargājošām iestādēm un tas var iedragāt uzticību, tādēļ jauniešiem jāizskaidro robežas un atbildības.

Vecāku vai vides pretestība: dažu jauniešu vecākus maz interesē vai jaunieši apmeklē pakalpojumu. Var pat būt gadījumi, kad neformālas noziedzīgas grupas izsmej jaunieti par došanos uz “policijas klubu”. Speciālistiem jāpalīdz jaunietim pārvarēt stigmu – jāpadara pakalpojums pievilcīgs. Jau nosaukums “Gardas projekts” dažus jauniešus atbaida – tāpēc pakalpojums uz vietām sevi pozicionē kā jauniešu centrs un maz akcentē saistību ar policiju.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Novirzīšana un uzņemšana: parasti procesā pirmais solis – jaunietis izdarījis likumpārkāpumu un viņa lietu izskata Gardas jauniešu novirzīšanas birojs (*Garda Youth Diversion Bureau*). Ja jaunietis atbilst kritērijiem (noziegums nav pārāk smags, jaunietis atzīst vainu vai gatavs sadarboties), viņu kvalificē dalībai GYDPs. Lietu nodod nepilngadīgo sadarbības koordinatoram (JLO), kurš izvērtē, vai jaunietim būtu lietderīgi piedalīties GYDPs. JLO sazinās ar jaunieti un vecākiem, izskaidro pakalpojuma piedāvājumu, un, ja jaunietis piekrīt, aizpilda nosūtījuma formu ar informāciju par likumpārkāpumu un jaunieša situāciju. Pakalpojuma speciālisti tiekas ar jaunieti (un vecākiem) ievadnodarbībā, kur nosaka jaunieša mērķus (piemēram, “gribu atrast darbu” vai “gribu iemācīties valdīt dusmas”) un policijas sagaidāmos rezultātus (piemēram, “vairs

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

neizdarīt noziegumus"). Šie mērķi tiek pierakstīti darbības plānā, kurā iekļautas konkrētas aktivitātes un to biežums. Ja nepieciešams, jaunietis var parakstīt uzvedības līgumu – solījumu atturēties no noteiktām darbībām un regulāri apmeklēt pakalpojumu.

Īstenošana: pakalpojuma speciālisti sāk darbu saskaņā ar plānu. Piemēram, ja plānā noteikts "Uzlabot komunikācijas prasmes", jaunietis iesaistās saziņas prasmju grupā vai terapijas grupā. Ja jaunietim ir noteikts mērķis "atgriezties izglītībā", pakalpojuma speciālisti sazinās ar *Youthreach* centru, palīdz iesniegt pieteikumu un paralēli māca pamatprasmes, kas nepieciešamas veiksmīgai integrācijai izglītībā. Parasti jaunietis ir piesaistīts vienam galvenajam speciālistam, ar kuru viņš tiekas individuāli vienu reizi nedēļā, lai pārrunātu savu dzīvi. Vienlaicīgi jaunietis apmeklē grupu aktivitātes, piemēram, pilsonības izglītības programmu, kur diskutē par noziegumu ietekmi uz sabiedrību. Ja jaunietis kādam nodarījis kaitējumu, darbā ar jaunieti var integrēt atjaunojošā taisnīguma elementus – jaunietis raksta vēstuli cietušajam ar atvainošanos, vai mediatora vadībā, ja cietušais piekrīt, tiek organizēta tikšanās starp jaunieti un cietušo. Bieži tiek organizētas socializējošas aktivitātes, piemēram, jauniešu grupa kopā gatavo maltīti vai spēlē futbola turnīru ar vietējiem policistiem. Šādi pasākumi ļauj jaunietim citā gaismā redzēt autoritātes un attīstīt sadarbības prasmes. Aktivitātes notiek regulāri pēc grafika, nodrošinot jaunietim ikdienas rutīnu.

Uzraudzība un atgriezeniskā saite: JLO tiek sagatavoti ceturkšņa ziņojumi par jaunieti un viņa progresu. Speciālisti seko līdzi – veido uzskaiti, vai jaunietis apmeklē nodarbības, kāda uzvedība, kādi sasniegumi. Ja jaunietis nepiedalās vai pārkāpj noteikumus, speciālisti sākotnēji veic motivējošas pārrunas, mēģina saprast iemeslus. Ja problēmas turpinās, iesaista JLO – JLO var ar autoritāti atgādināt, ka nesadarbošanās var izraisīt lietas atjaunošanu. Tas parasti stimulē jaunieti izmainīt savu attieksmi. Ja jaunietis atkal izdarījis likumpārkāpumu pakalpojuma saņemšanas laikā, atkarībā no likumpārkāpuma smaguma var tikt dota otra iespēja, bet ja likumpārkāpums ir nopietns, JLO var nolemt, ka novirzīšana neizdevās un sākt tiesvedību. Pakalpojuma speciālisti bieži kontaktējas ar skolu vai mācību vietu – ja jaunietis atgriežas mācībās, seko, vai apmeklē skolu, runā ar skolotājiem, aizstāv jaunieti, ja nepieciešams (piemēram, speciālists var nākt uz skolas sanāksmēm kā jaunieša atbalsta persona). Speciālisti sadarbojas arī ar sociālajiem dienestiem – ja jaunietis dzīvi bērnu aprūpes iestādē, dalās informācijā, bet, ja jaunieša ģimene nonākusi grūtībās, palīdz piesaistīt sociālo darbinieku (piemēram, jaunietis dzīvo viens ar vecmāmiņu, kura netiek galā – speciālisti var iniciēt, ka Tusla nozīmē ģimenei atbalsta darbinieku).

Regulāras komandas apspriedes: novērtēšanas komiteja (JLO, koordinators, citi speciālisti) aptuveni reizi 3 mēnešos izvērtē progresu – pārbauda, vai jaunietis piedalās individuālajā plānā noteiktajās aktivitātēs, vai incidentu skaits mazinās. Ja progress ir ātrs, var nolemt pabeigt lietu ātrāk (ja jaunietis apmeklējis X mēnešus un vairs nav risku, JLO var paziņot, ka jaunietis sekmīgi sasniedzis nospraustos mērķus, un lietu slēdz). Ja progress lēns, var pagarināt pakalpojums laiku vai mainīt metodes (piemēram, intensīvāk piesaistīt mentoru).

Noslēgums: kad jaunietis ir sasniedzis individuālā plāna mērķus (vai nav vairs reāli iespējams uzlabot jaunieša uzvedību), notiek pakalpojuma noslēguma posms. Bieži tiek rīkots noslēguma pasākums – jaunietim pasniedz apliecinājumu vai sertifikātu par dalību,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

atzīmē pozitīvo (tas jaunietim ir nozīmīgi, daudzi pirmoreiz saņem “diplomu”). Tiek arī pārrunāts turpmākais darbības plāns: pakalpojuma speciālisti cenšas atbalstu neizbeigt strauji, bet nodrošināt pakāpenisku pāreju. Piemēram, ja jaunietis tikko sācis profesionālo mācību kursu, speciālisti var vienoties, ka viņš vēl 2 mēnešus nāks reizi nedēļā uz nodarbībām, lai pārliecinātos, ka viss labi. Vai, ja jaunietim atrasta futbola komanda, pakalpojuma saņemšana var oficiāli beigties, un stafete tiek nodota kluba trenerim, kas turpmāk būs jaunieša galvenais mentors. JLO izsniedz jaunietim pakalpojuma “pabeigšanas vēstuli”, kurā norādīts, ka viņa lieta ir izbeigta un viņam nav sodāmības.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā izmantotās metodes un instrumenti

GYDPs izmanto plašu metožu spektru, apvienojot jaunatnes darbu, kognitīvās uzvedības terapijas un koptaisnības pieejas elementus.

- **Attiecībās balstīts jaunatnes darbs:** pamatmetode – veidot uzticēšanās pilnas, neformālas attiecības. Speciālisti bieži pavada laiku ar jaunieti, iesaistoties viņam interesantās aktivitātēs (piemēram, sportojot vai spēlējot biljardu), un caur šo mijiedarbību pakāpeniski ietekmē viņa domāšanu.
- **Pozitīvas aktivitātes:** sporta un piedzīvojumu metodes – izmantojot futbolu, boksa treniņus, pārgājienus, jaunietis iemācās disciplīnu, komandas garu un arī pārvirza agresiju sociāli pieņemamā veidā. Piemēram, pakalpojuma ietvaros ieviesa boksa programmu, pēc kuras jaunieši kļuva mierīgāki – viņi iemācījās respektu pret treneri, noteikumus ringā, un tas izmainīja jauniešu uzvedību sabiedrībā.
- **Izglītojošas darbnīcas:** vairums speciālistu rīko strukturētas nodarbības, kas vērstas uz konkrētām prasmēm vai tematiku. Piemēram, “*Changing Tracks*” – 10 nodarbību cikls par atbildību un dzīves izvēlēm, “*Tánaiste*” – pilsonības un likumpaklausības tematika. Pie šādiem nodarbību cikliem/ programmām jaunieši nav pieraduši, bet speciālisti cenšas padarīt tās interaktīvas (diskusijas, lomu spēles).
- **Koptaisnības pieejas principi:** daudzi speciālisti izmanto koptaisnības pieeju - jaunietis satiekas ar savu cietušo vai kopienas pārstāvi, lai uzklausītu, kā viņa rīcība ietekmēja (kaitēja) cietušajam, un kopā vienojas, kā labot nodarījumu (atvainošanās, sabiedriskais darbs). Tas veicina empātiju – jaunieši min, ka izpratne par noziegumu ietekmi uz citiem lika padomāt, “*kā mana rīcība skāra cietušo*” un tas attur nākotnē no likumpārkāpumiem.
- **Individuālā konsultēšana:** speciālisti bieži izmanto vienkāršotus kognitīvi biheiviorālus rīkus. Piemēram, “Dusmu termometrs” – jaunietis iemācās atpazīt dusmu līmeņus un dusmu pārtraukšanas stratēģijas, “Sprieduma karte” – pēta nodarījuma situāciju (ko domāju, ko varēju darīt citādi).
- **Mentorings:** piesaistot brīvprātīgo mentoru, jaunietim tiek nodrošināta vēl viena pozitīva pieaugušā klātbūtne ārpus pakalpojuma (piemēram, kopīgi apmeklējot sporta zāli vai kino reizi nedēļā), kas palīdz stiprināt sociālās prasmes un sniedz individuālu atbalstu.
- **Karjeras un prasmju apmācība:** instrumenti, lai uzlabotu jaunieša nodarbinātību – CV rakstīšanas darbnīcas, darba vietu apmeklējumi, mācību kursi.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Ģimenes vizītes un sarunas:** lai salāgotu jaunieša mājas situāciju, speciālisti var organizēt ģimenes sesiju ar vecākiem, piemēram, mediatora vadītu sarunu starp tēvu un dēlu, lai izrunātu konfliktu, vai kopīgu aktivitāti "vecāki - bērni". Ja izdodas, ģimenes dinamika uzlabojas un jaunieša uzvedība arī.
- **Mākslas un pašizpausmes terapija:** daži jaunieši labāk atveras caur mākslu, mūziku. Speciālisti rīko repa tekstu rakstīšanas darbnīcas (jaunieši izpaužas savas emocijas rīmēs), sienu gleznojumu aktivitātēs (*legal graffiti*), kuros jaunieši jūtas novērtēti kā talantīgi, nevis tikai kritizēti.
- **Sociālo kontaktu paplašināšana:** speciālisti bieži cenšas jaunietim radīt pozitīvu vienaudžu loku – savstarpēji, darbojoties pakalpojumā, jaunieši var kļūt draugi, kas atbalsta viens otru nepārkāpt likumus. Arī saskarsme ar citām jauniešu grupām (piemēram, starpgrupu/rajonu turnīri vai nometnes, kur satiekas dažādu rajonu jaunieši) paplašina redzesloku un stimulē pozitīvu domāšanu.
- **Stingra, bet atbalstoša vide:** metode ir arī robežu novilkšana – speciālists definē skaidrus noteikumus (neaizskar citus, nelieto vielas aktivitāšu laikā u.c.). Ja jaunietis pārkāpj, seko loģiskas sekas (nevar braukt nākamajā izbraukumā utt.), bet vienlaikus dod iespēju laboties.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Ar jaunieti: GYDPs galvenais princips – brīvprātīga līdzdalība un cieņa. Pakalpojuma speciālisti apzināti veido attiecības, kur jaunietis jūtas uzklausīts un iesaistīts lēmumu pieņemšanā. Piemēram, aktivitāšu plānošanā ņem vērā jauniešu intereses – ja grupa saka, ka grib izmēģināt skeitbordu, speciālisti mēģina to noorganizēt. Tādējādi jaunieši redz, ka pakalpojums nav "mazs cietums", bet viņu pašu klubs. Viņi dod atgriezenisko saiti un personāls to ņem vērā. Jaunietis piedalās sava individuālā plāna veidošanā (nosauc, ko pats grib sasniegt). Šī partnerība veicina atbildības uzņemšanos – jaunietis redz, ka viņa centieniem ir rezultāts, un viņš nav pasīvs "pārmācāmais".

Ar ģimeni: ģimeņu iesaiste ir ļoti atšķirīga. Ja vecāki aktīvi piedalās, speciālisti ar viņiem regulāri komunicē un var lūgt palīdzību mājas uzdevumu uzraudzībā (piemēram, noteikt komandantlaiku un sadarboties, ziņojot, vai dēls laikus atnācis mājās). Savukārt citkārt vecāki paši ir dezorganizēti vai pat negatīvi noskaņoti, un speciālistiem jāpieliek pūles, lai pārliecinātu viņus, ka tas nav sodīšanas, bet gan atbalsta pasākums. Kur iespējams, GYDPs mēģina vecākus iesaistīt pasākumos – rīko atvērtās durvju dienas, kur jaunieši demonstrē ko iemācījušies (piemēram, uzved lugu vai rāda boksa sparingu ar treneri). Vecāki, redzot pozitīvās izmaiņas jaunietī, bieži maina attieksmi. Gadījumos, kur ģimenē ir lielas problēmas (piemēram, vecāks pats ir likumpārkāpējs vai atkarīgais), GYDPs sadarbojas ar citiem dienestiem, piemēram, paralēli tiek veikts sociāla dienesta darbs ar ģimeni. GYDPs atzīst, ka vecāku loma ir svarīga: ja izdodas radīt saskaņu starp speciālistiem un vecākiem, jaunietim ir dubults atbalsts. Tāpēc pakalpojumā rekomendē stiprināt vecāku iesaisti. GYDPs definēts kā daudznozaru pakalpojums, tādēļ sadarbība ir tā darbības pamats.

Ar citiem speciālistiem: svarīgākais partneris ir policijas JLO – jaunietis redz, ka JLO un pakalpojuma speciālisti strādā komandā (piemēram, JLO apmeklē grupu nodarbību vai kopā ar jaunieti un darbinieku aiziet apskatīt nozieguma vietu un pārrunāt sekas – jaunietis redz sadarbību). Ja jaunietis apmeklē skolu, speciālisti sadarbojas ar skolas vadību –

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

izstrādā rīcības plānu (piemēram, jaunietis var atnākt uz skolu, bet neiet visās stundās un daļēji mācās pakalpojumā – hibrīdrisinājums). Ja jaunietis ir pametis skolu, tiek veidota sadarbība ar *Youthreach* (alternatīvās izglītības programmu), nereti pakalpojums darbojas pat vienās telpās ar *Youthreach*. Kopumā, izglītības atjaunošana ir prioritāte: GYDPs palīdz ~70% jauniešu atgriezties kādā izglītības/mācības formā, un tas iespējams tikai ar ciešu sadarbību starp pakalpojuma speciālistiem un pedagogiem. Ja jaunietim nepieciešama terapija (piemēram, atkarības ārstēšana, psihiatrs), speciālisti seko nosūtījuma procesam un regulāri komunicē ar citiem speciālistiem. Piemēram, ja jaunietim tiesa nosaka apmeklēt Narkotiku rehabilitācijas kursu, pakalpojuma speciālists var viņu pavadīt pirmajā reizē. Ja jaunietis ir probācijas uzraudzībā, GYDPs un probācijas darbinieks vienojas par viena plāna īstenošanu, lai aktivitātes nedublējas. GYDPs bieži sadarbojas ar sporta klubiem, kultūras centriem, darba devējiem – tas paplašina jaunietim atbalsta tīklu. Piemēram, speciālists var vienoties ar vietējo būvuzņēmēju par prakses vietu jaunietim, speciālists tad seko, lai jaunietis ierodas uz darbu un ievēro darba disciplīnu darba laikā, darba devējs atskaitās par jaunieša progresu. Šāda publiskā-privātā partnerība integrē jaunieti sabiedrībā.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

GYDPs palīdz atturēt jauniešus no turpmākiem noziegumiem un antisociālas dzīves. Statistika rāda, ka liela daļa jauniešu, kas izgājuši šo pakalpojumu, vairs neatkārto likumpārkāpumus – ja atkārto, tad vieglākā formā. Tas nozīmē, ka jaunieši izvairās no kriminālām darbībām un cietumsoda. Pēc pakalpojuma jaunieši biežāk ciena likumu un apkārtējos, kā arī daudzi saprot nozieguma sekas un izsaka nožēlu – jauniešiem attīstās empātija. Piemēram, jaunietis, kurš agrāk nekautrējās sist veikalam logu, pēc pakalpojuma atzīst: "*Tagad saprotu, ka veikala īpašniekam tas sagādāja zaudējumus un bailes – vairs negribu tā darīt*". Arī attieksme pret policiju bieži uzlabojas – tiek lauzts "*mēs pret viņiem*" naratīvs.

Jaunieši iemācās konkrētas prasmes: konfliktu risināšanu ar vārdiem, komandas darbu, darba ētiku. Piemēram, grupu aktivitātes bieži māca atbildību – ierasties laikā uz futbola spēli. Ja agrāk jaunietis varbūt nekad neievēroja laiku, tad tagad viņš apzinās, ka komanda paļaujas uz viņa klātbūtni. Daudzi jaunieši atgriežas mācībās vai apgūst arodu. Piemēram, jaunietis, kurš bija pametis skolu 14 gadu vecumā, ar pakalpojuma speciālistu atbalstu 16 gados iestājās galdnieku kursos un ieguva profesiju. Tas būtiski mainīja viņa dzīves perspektīvu – tagad viņam ir legālas ienākumu iespējas un pašcieņa, ko sniedz iegūtās prasmes.

Pašapziņas un identitātes maiņa: pakalpojums palīdz jaunietim veidot jaunu identitāti – viņš sāk lepoties ar sevi, un mazinās vajadzība meklēt atzinību ar krimināliem paņēmieniem. Jaunieši bieži kļūst pārliecinātāki pozitīvā nozīmē: aptaujas rāda, ka pēc dalības pakalpojumā viņi retāk izjūt bezcerību un vairāk tic savai spējai kontrolēt dzīvi.

Attiecības ar ģimeni: ja pakalpojumā iesaista vecākus, parasti ģimenes attiecības uzlabojas – vecāki redz jaunieša progresu un veidojas vai atjaunojas savstarpēja uzticēšanās. Piemēram, jaunietis, kurš agrāk zaga naudu no mātes, pakalpojuma laikā iemācās lūgt mātei naudu vai pelnīt, un māte atkal sāk viņam uzticēties. Tas stiprina ģimenes atbalsta tīklu, kas ilgtermiņā jaunietim ir ļoti svarīgi.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Sabiedrībai: GYDPs tiešais efekts sabiedrībai – mazāk jauniešu, kuri veic noziedzīgas darbības. Tas nozīmē mazāk cietušo (mazāk apzagtu veikalu, uzlauztu mašīnu, ielu vardarbības), lielāka drošības sajūta sabiedrībā.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

GYDPs efektivitāte paaugstinās, ja jaunietim paralēli nodrošina citus nepieciešamos pakalpojumus.

Garīgās veselības aprūpe: ja jaunietim ir depresija, trauksme, psihiskas traumas, GYDPs viens nevar to atrisināt. Sadarbība ar bērnu psihiatrijas dienestiem un vietējām jauniešu konsultāciju iniciatīvām ir izšķiroša. Ja rindas ir garas, speciālisti lūdz prioritizēt viņu jauniešus.

Atkarību ārstēšana: ja jaunietis lieto narkotikas vai alkoholu, vēlams paralēli iesaistīt atkarību konsultantus. GYDPs sadarbojas ar vietējiem narkoloģijas dienestiem – jaunietis var apmeklēt terapijas grupas atkarīgajiem jauniešiem, kamēr GYDPs rūpējas par brīvā laika pavadīšanu.

Ģimenes atbalsta programmas: ja jaunietim mājās ļoti smagi apstākļi (vecāku atkarības, vardarbība), ieteicams paralēli īstenot ģimenes programmas kā SFP vai M-PACT – tas stiprina visu ģimeni un atbalsta jaunieša progresu. Bieži GYDPs novirza savus jauniešus un vecākus uz SFP grupām (abu pakalpojumu sadarbība ir atzīta labā prakse).

Kopienas atbalsts: jaunietim atgriežoties sabiedrībā, liela nozīme, vai vietējā kopiena akceptē viņu. Var tikt organizēta mediācija starp jauniešiem un kaimiņiem, ja ir bijuši konflikti, lai nostiprinātu un uzlabotu attiecības. GYDPs nereti integrē jaunieti parastajos jauniešu klubos, jauniešu domēs, mūzikas grupās, sporta nometnēs. Tas nodrošina, ka pēc GYDPs viņš nav izolēts, bet iesaistīts jaunā piederības tīklā.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses:

- **GYDPs tiek uzskatīts par veiksmīgu alternatīvu formālai tiesvedībai:** uz pakalpojumu novirza simtiem jauniešu, kuri veikuši noziedzīgas darbības, dodot sabiedrībai drošību un jauniešiem – iespēju netikt sodītiem.
- **Individualizētā, attiecībās balstītā pieeja**: pakalpojums spēj sasniegt jauniešus, ar kuriem tradicionālā sistēma netiek galā, jo veido draudzīgu, neformālu vidi. Šis neformālais autoritātes veids (nav uniformas, bet tomēr ir struktūra) jauniešiem ir pieņemamāks, un viņi reaģē pozitīvāk.
- **Holistiska pieeja:** GYDPs ne tikai saka “nedari tā”, bet palīdz jaunietim saprast un mainīt apstākļus, kas noveda pie nozieguma (izglītība, prasmes, sabiedroto trūkums). Tāpēc rezultāti ir noturīgāki.
- **Sabiedrības drošības uzlabošana ar nelielām izmaksām:** salīdzinot ar ievietošanu ieslodzījuma vietā, GYDPs izmaksas ir nelielas, bet dod ievērojamu noziegumu recidīva samazināšanos.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Pārbaudīta efektivitāte:** jauniešu justīcijas pētījumi rāda, ka lielākā daļa (ap ~70%) no tiem, kas pabeidz šo pakalpojumu, vēlāk vairs tiesās nenonāk vai pārkāpumi mazinās.[48] Tas apliecina, ka pakalpojums strādā.
- **Jauniešu līdzdalība un uzticēšanās:** konsultācijās jaunieši paši uzsvēra, ka speciālisti dzird viņu balsi un cenšas ņemt vērā viņu vajadzības (piemēram, organizējot jauniešiem interesantas aktivitātes).
- **Starpinstitucionāls modelis:** GYDPs apvieno tiesībsargājošos darbiniekus, sociālos partnerus, kopienas – tas veicina visu pušu atbildību.

Vājās puses:

- **Resursu ierobežojumi:** dažkārt neļauj pakalpojumam nodrošināt tik intensīvu jauniešu iesaisti, kā jaunieši vēlas.
- **Projekti atšķiras kapacitātē**: lielās pilsētās speciālistiem jāstrādā ar lielu jauniešu skaitu, kas var mazināt individuālo pieeju.
- **Stigma un motivācija:** daži jaunieši sākotnēji pretojas dalībai pakalpojumā, īpaši nosaukuma "*Garda*" dēļ – baidās tikt "iezīmēti" kā likumpārkāpēji. Tāpēc pakalpojums aizvien biežāk tiek dēvēts neitrālāk (piemēram, "Jauniešu attīstības projekti").
- **Atkarība no citiem pakalpojumiem:** ja jaunietim nepieciešams garīgās veselības vai atkarību ārstēšanas atbalsts un tas nav pieejams laikā, GYDPs rezultāti var būt ierobežoti.
- **Grupas dinamika:** kā pakalpojuma vājo pusi jaunieši min ne vienmēr optimālu grupu sastāvu, piemēram, "mazie ar lielajiem vienā grupā" vai "puiši un meitenes kopā" var radīt diskomfortu. Speciālisti cenšas to risināt, veidojot apakšgrupas.

19. Informācijas ieguves avoti par atbalstu vai pakalpojumu

- Irish Youth Justice Service (2013). *Garda Youth Diversion Project guidelines*. Available at https://www.drugsandalcohol.ie/20381/1/Garda_Youth_Diversion_Project_Guidelines.pdf
- Hub na nÓg. (2023). *Report of consultations with young people on Garda Youth Diversion Projects*. Available at https://hubnanog.ie/wp-content/uploads/2023/05/Report-of-Consultations-with-Young-People-on-Garda-Youth-Diversion-Projects.pdf
- Youth Work Midlands. (n.d.). *Youth Diversion Project (YDP)*. Available at https://www.youthworkmidlands.org/ydp
- Department of Justice (2023). Evaluation of Youth Diversion Projects. Available at https://eufunds.ie/wp-content/uploads/2023/07/Youth-Diversion-Projects-June-2023.pdf

[48] Department of Justice. (2023). Evaluation of Youth Diversion Projects. Available at https://eufunds.ie/wp-content/uploads/2023/07/Youth-Diversion-Projects-June-2023.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- Marder, I. D., & Forde, L. (2022). Challenges in the Future of Restorative Youth Justice in Ireland: Minimising Intervention, Maximising Participation. *Youth Justice, 23*(2), 201-225. Available at https://doi.org/10.1177/14732254221122568
- Annual Report of the Committee Appointed to Monitor the Effectiveness of the Diversion Programme. Available at https://www.garda.ie/en/crime-prevention/community-engagement/community-engagement-offices/s-44-2023-annual-report-of-the-monitoring-committee-established-to-monitor-the-effectiveness-of-the-diversion-programme.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

TERCIĀRAIS PREVENCES LĪMENIS

1.3.1. Radošas kopienas alternatīvas – CCA

1. Pakalpojuma nosaukums

Radošas kopienas alternatīvas – *Creative Community Alternatives* (CCA).

2. Pakalpojuma mērķis

Novērst bērnu nonākšanu ārpusģimenes aprūpē (valsts aprūpē) un veicināt jau ārpusģimenes aprūpē esošu bērnu atgriešanos ģimenē, nodrošinot intensīvu, individuāli pielāgotu atbalstu bērnam un viņa ģimenei lokālajā kopienā. CCA būtība ir augsta līmeņa prevence – visaptverošas (*wraparound*) pieejas pakalpojums, kas visaptveroši apmierina bērna, jaunieša, pieaugušo un arī brāļu/māsu identificētās vajadzības, lai novērstu nopietnas uzvedības vai ģimenes problēmas, kas citādi varētu novest pie bērna izņemšanas no ģimenes. Pakalpojuma vīzija ir sniegt bērniem un jauniešiem iespēju palikt ģimenē un sabiedrībā, attīstot viņu un ģimenes locekļu problēmu risināšanas un pārvarēšanas prasmes, kā arī pašefektivitāti.

3. Pakalpojuma uzdevumi

CCA galvenie uzdevumi ir:

- savlaicīgi identificēt bērnus, kuriem pastāv augsts risks nonākt ārpusģimenes aprūpes sistēmā, un nodrošināt viņiem un ģimenei individuāli pielāgotu atbalsta paketi, kas mazina problemātisko uzvedību/dinamiku un novērš bērna ievietošanu ārpusģimenes aprūpē;
- identificēt bērnus, kas jau atrodas ārpusģimenes aprūpē, bet kuriem būtu iespējams atgriezties ģimenē, ja tiktu nodrošināts atbilstošs pārejas atbalsts un pakalpojumi.

Šo uzdevumu sasniegšanai CCA komanda cieši sadarbojas ar ģimeni un visiem iesaistītajiem speciālistiem, izstrādājot un ieviešot pasākumu kopumu bērna vajadzību risināšanai viņa ģimenē un kopienā. CCA uzdevumos ietilpst arī bērna integrēšana sabiedrībā un ģimenes sociālā atbalsta tīkla stiprināšana, lai ilgtermiņā bērns varētu palikt ģimenē. Tāpat pakalpojums fokusējas uz bērna spēju pašregulēties attīstīšanu un vecāku prasmju uzlabošanu bērna audzināšanā.

4. Normatīvais regulējums

CCA iniciatīva tiek īstenota saskaņā ar Īrijas bērnu un ģimeņu tiesību aktiem un politiku, balstoties uz 1991. gada Bērnu aprūpes likuma (*Child Care Act 1991*) 3. pantu.[49] CCA tika izstrādāta 2017. gadā kā daļa no Tusla preventīvās stratēģijas "Prevence, partnerība un

[49] Child Care Act, 1991. Available at https://www.irishstatutebook.ie/eli/1991/act/17/enacted/en/html

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

atbalsts ģimenēm" (*Prevention, Partnership and Family Support, PPFS))*[50] programmas, lai nodrošinātu alternatīvus risinājumus augsta riska bērniem un jauniešiem.

5. Pakalpojuma joma

Labklājības joma. CCA ir sociālās labklājības un bērnu aizsardzības iniciatīva, kas fokusējas uz intensīvu terciārās prevences atbalstu bērniem ar nopietnām uzvedības problēmām un viņu ģimenēm, lai novērstu vēl smagākas sekas (bērna izņemšanu no ģimenes). Pakalpojums ietver arī aspektus no veselības, izglītības un sabiedriskās (kultūras) jomas, jo tas izmanto daudzdisciplīnu pieeju, taču primāri tā klasificējama kā labklājības jomas pakalpojums ģimenes atbalstam.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Bērni un jaunieši (parasti 0 –17 gadi) un viņu ģimenes, ja bērnam ir būtiskas uzvedības, emocionālas vai sociālas problēmas un/vai nelabvēlīgi apstākļi, kas palielina risku, ka bērns var tikt izņemts no ģimenes un ievietots ārpusģimenes aprūpē. Tāpat mērķa grupā ietilpst bērni, kas jau atrodas valsts aprūpē (piemēram, audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē), bet kuriem pastāv iespēja, ar atbilstošu atbalstu, droši atgriezties bioloģiskajā ģimenē. CCA darbs aptver gan pašus bērnus/jauniešus, gan viņu vecākus vai aizbildņus, un reizēm arī citus ģimenes locekļus (brāļus, māsas), lai holistiski risinātu ģimenes sistēmas vajadzības. Pakalpojums, galvenokārt, orientēts uz nepilngadīgajiem, pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas tie jaunieši, kuri bijuši CCA pakalpojumā, parasti, nepieciešamības gadījumā, pāriet uz citu sociālo pakalpojumu pieaugušajiem.

7. Pakalpojuma saņēmēju raksturojums

CCA atbalstu saņem ļoti augsta riska bērni/jaunieši, kuriem parasti ir vairāku veidu problēmas. Biežāk minētās problēmas ir: piedzīvota vardarbība (fiziska, emocionāla vai seksuāla vardarbība), atstāšana novārtā un vecāku nespēja pienācīgi parūpēties; ģimenes nestabilitāte (vecāku šķiršanās, konflikti); piesaistes traucējumi bērnam agrīnā vecumā; vecāku alkohola un/vai narkotiku atkarība; bērna paša atkarību veidojoša uzvedība (piemēram, agrīna vielu lietošana) vai būtiskas uzvedības problēmas; bērna psihiskās veselības problēmas (depresija, trauksme, traumatiska pieredze); nopietnas grūtības skolā (mācību vai disciplīnas problēmas); kā arī nabadzība un sociāla atstumtība ģimenē. Nereti šiem bērniem ir kompleksi riski – vienlaikus gan uzvedības/emocionāli traucējumi, gan problemātiska vide mājās. CCA gadījumos bērna funkcionēšana ikdienā bieži ir traucēta: var būt agresīva vai noslēgta uzvedība, zema pašregulācija, mācīšanās grūtības, grūtības veidot attiecības utt.. Pateicoties CCA atbalstam, daļa šo rādītāju var uzlaboties (piemēram, novērots, ka CCA uzlabo bērnu spēju sevi regulēt un uzlabo vecāku spējas funkcionēt audzināšanas jomā).

[50] Prevention, Partnership and Family Support. (n.d.). Available at https://www.tusla.ie/services/family-community-support/prevention-partnership-and-family-support/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

CCA pakalpojums tiek sniegts dzīvesvietā un kopienā, neievietojot bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādē. Tas nozīmē, ka bērns turpina dzīvot mājās ar savu ģimeni (vai esošajā aprūpes vietā, ja bērns jau ir ārpusģimenes aprūpē), un CCA komanda nodrošina nepieciešamos atbalsta pasākumus – mājas apmeklējumus, individuālas speciālistu konsultācijas, piesaista vietējos resursus utt.. Pakalpojums ir elastīgs: atkarībā no situācijas var tikt sniegts atbalsts bērna dzīvesvietā (piemēram, ģimenes asistentu apmeklējumi mājās, vecāku atbalsts ikdienas rutīnā), skolā vai brīvā laika vidē (palīdzība integrēties jauniešu klubos, interešu pulciņos u.tml.), vai arī ja bērns atrodas pagaidu aprūpes iestādē, piemēram, Krīzes centrā, atbalsts var turpināties arī tajā vidē (gatavojot bērnu atgriešanai mājās). CCA nav klātienes institūcijas ar izmitināšanu – tieši pretēji, tā ir alternatīva institucionālai aprūpei. Vajadzības gadījumā CCA var finansēt īslaicīgus pakalpojumus (piemēram, terapiju, nometnes, atelpas brīžus), bet bērna pastāvīgā dzīvesvieta netiek mainīta. Tādējādi atbalsts notiek bez izmitināšanas speciālā centrā, lai bērns paliktu savā dabiskajā vidē.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

CCA ir valsts iniciēts pakalpojums, ko finansē un vada Valsts bērnu un ģimenes aģentūra Tusla. Praktisko īstenošanu nereti veic vietējās NVO sadarbībā ar Tusla. Piemēram, CCA īstenošanu Korkas reģionā nodrošina brīvprātīga NVO *Cloyne Diocesan Youth Services* (CDYS) ciešā partnerībā ar Tusla, *Wexford/Waterford* apkaimē – *Youth New Ross* un partneri.

Tādējādi pakalpojuma modelis ir valsts – NVO partnerība: Tusla sniedz finansējumu un pārraudzību, bet tiešos sociālā darba speciālistus (jauniešu darbiniekus, ģimeņu atbalsta darbiniekus utt.) nodarbina NVO. Tusla kā valsts iestāde saglabā atbildību par pakalpojuma mērķu sasniegšanu un kvalitāti. Juridiski CCA nav atsevišķa institūcija – tā darbojas Tusla ietvaros. Tusla statuss ir valsts aģentūra (publiska institūcija). Savukārt, iesaistītās NVO ir reģistrētas biedrības, kas sniedz pakalpojumu uz līguma pamata. CCA pilotprojekts sākotnēji tika īstenots 6 reģionos, un pēc veiksmīgiem rezultātiem pakāpeniski paplašinās arī citviet Īrijā (atkarībā no finansējuma pieejamības).

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Intensitāte un ilgums: CCA atbalsts tiek pielāgots individuāli. Atbalsta cikls parasti ilgst vairākus mēnešus, dažkārt līdz pat gadam vai ilgāk, atkarībā no problēmu nopietnības un stabilizācijas tempa. Pakalpojums paredz intensīvu iesaisti – sākotnēji speciālisti var strādāt ar ģimeni vairākas reizes nedēļā (ikdienas vai iknedēļas vizītes, krīzes intervences), vēlāk intensitāte var samazināties, ja situācija uzlabojas un ģimene kļūst stabilāka. CCA raksturīgs neliels gadījumu skaits katram speciālistam, lai nodrošinātu individuālu uzmanību katrai ģimenei. Piemēram, pilotprojektā Korkā tika konstatēts, ka tieši intensīva un ar pietiekamiem resursiem nodrošināta pieeja ļāva sociālajiem darbiniekiem veltīt vairāk laika katrai ģimenei, kā rezultātā uzlabojās darba efektivitāte.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Atsevišķos gadījumos tas veicināja situācijas stabilizēšanos un palīdzēja ģimenēm pāriet uz zemāku atbalsta intensitāti. Tas savukārt samazināja nepieciešamību pēc augstāka līmeņa iejaukšanās saskaņā ar P. Hardikeres četru līmeņu prevences modeli[51], ko plaši izmanto bērnu un ģimeņu atbalsta sistēmu plānošanā. Šis modelis paredz, ka atbalsts tiek sniegts atbilstoši riska un vajadzību intensitātei: sākot ar universāliem pakalpojumiem visiem bērniem (1. līmenis), mērķētiem pakalpojumiem riska grupām (2. līmenis), līdz specializētam, starpinstitucionālam atbalstam sarežģītos gadījumos (3. līmenis) un visbeidzot – bērnu aizsardzības pasākumiem vai ārpusģimenes aprūpei (4. līmenis). Pilotprojekta rezultāti parādīja, ka, sniedzot savlaicīgu un pietiekami intensīvu palīdzību agrīnākos līmeņos, ir iespējams novērst vajadzību pēc smagākas un dārgākas iejaukšanās ilgtermiņā. Kopumā CCA intensitāti un ilgumu nosaka princips "tik ilgi un intensīvi, cik nepieciešams, lai ģimene nostiprinātos un bērns varētu droši palikt ģimenē".

Apjoms: CCA ir paredzēts nelielam skaitam augsta riska gadījumu katrā kopienā. Piemēram, Korkā, kur saņēmēju skaits bija lielākais valstī, pakalpojumu joprojām nodrošināja tikai konkrētai mērķa grupai – tie bija daži desmiti bērnu gadā reģionā, nevis simti.

Pieprasījums: pieprasījums pēc pakalpojuma potenciāli ir augsts, jo daudzu ģimeņu situācija ir sarežģīta. CCA prioritāte ir nodrošināt atbalstu bērniem ar vislielākām sociālajām grūtībām. Pēc pilotposma analīzes tika secināts, ka pakalpojums bijis veiksmīgs, ieteicams to saglabāt un paplašināt gan bērnu, gan vecāku labā, kā arī ekonomisko ieguvumu dēļ (mazinās slodze sociālajiem dienestiem un izmaksas, kas citādi rastos bērnu ārpusģimenes aprūpes sistēmā). Līdz ar to notiek centieni piesaistīt papildu finansējumu un ieviest CCA arī citos reģionos, kur šāds augsta līmeņa atbalsts varētu būt nepieciešams.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

CCA ieviešanā piedalās multidisciplināra komanda. Parasti katrā reģionā tiek nozīmēts CCA koordinators (pieredzējis sociālais darbinieks), kurš saņem un izvērtē sociālo dienestu iesūtītos pieteikumus un vada atbalsta plāna izstrādi. Tiešajā darbā ar ģimenēm iesaistās ģimeņu atbalsta darbinieki, jaunatnes darbinieki vai sociālie pedagogi, kurus nodarbina partnerorganizācijas (piemēram, CDYS jaunatnes darbinieki Korkā sniedz intensīvu individuālu atbalstu jauniešiem). Atkarībā no bērna vajadzībām var tikt piesaistīti arī citi speciālisti (piemēram, mākslas terapeits, psihologs), atkarību speciālisti (ja jaunietim ir vielu lietošanas problēmas), garīgās veselības speciālisti (sadarbībā ar Bērnu un pusaudžu psihiatrijas dienestu, CAMHS), speciālie pedagogi vai izglītības labklājības koordinatori (ja bērnam ir problēmas skolā), kā arī kopienas mentori vai brīvprātīgie (piemēram, lai pavadītu bērnu uz aktivitātēm). Noteikti iesaistīti ir arī Tusla bērnu aizsardzības sociālie darbinieki – parasti bērna lietu turpina uzraudzīt viņa norīkotais sociālais darbinieks, kurš sadarbojas ar CCA komandu. Ģimenei var tikt piesaistīti arī

[51] Hardiker, P., Exton, K., & Barker, M. (1991). Policies and practices in preventive childcare. Open University Press.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

ģimenes terapeiti vai padomdevēji, ja tas atbilst plānam. Līdz ar to iesaistīto loks ir plašs: no valsts puses Tusla speciālisti un no NVO puses jaunatnes un ģimenes atbalsta speciālisti, papildu, pēc nepieciešamības, piesaistot citus profesionāļus. Šāda starpdisciplināra sadarbība ļauj risināt bērna problēmas visaptveroši.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

CCA speciālistu darbs ir intensīvs un izaicinošs.

- **Ļoti sarežģītu gadījumu vadīšanu**: ģimenēs var vienlaikus būt vardarbības risks, psihiskas saslimšanas, bērnu uzvedības un atkarību problēmas, kas prasa no speciālistiem augstu kompetenci un izturību;
- **Sadarbības nodrošināšana**: lai pakalpojums gūtu panākumus, nepieciešama uzticēšanās un aktīva ģimenes līdzdalība, taču ģimenes, kas baidās no bērna izņemšanas, sākumā bieži izturas ar neuzticību vai nevēlas sadarboties ar sociālo dienestu. Speciālistiem jāpieliek pūles, lai izveidotu labu kontaktu un motivētu ģimeni iesaistīties.
- **Emocionālais stress un izdegšanas risks**: intensīvi strādājot ar krīzes situācijām un redzot bērnu ciešanas, speciālisti var izjust emocionālu spriedzi. Lai novērstu izdegšanas risku, speciālistiem nepieciešama regulāra supervīzija un atbalsts.
- **Resursu ierobežojumi**: lai gan CCA nodrošina finansējumu individuāliem risinājumiem, speciālisti saskaras ar situācijām, kur nepieciešami pakalpojumi (piemēram, specializēta terapija vai rehabilitācija), kas var nebūt uzreiz pieejami vai uz tiem ir rindas. Viņiem jābūt radošiem, meklējot risinājumus vietējā kopienā.
- **Starpiestāžu koordinācija**: strādājot ar dažādiem dienestiem (veselības, izglītības, policiju, tiesu utt.), var rasties komunikācijas un datu apmaiņas sarežģījumi, atšķirīgi viedokļi par rīcības plānu. CCA koordinatoriem jāspēj "savest kopā" dažādas puses un panākt vienotu pieeju, kas reizēm ir izaicinājums.
- **Nepārtrauktības nodrošināšana**: speciālisti izjūt atbildību par gadījumu stabilizēšanu, tomēr, kad situācija uzlabojas, ir dilemma, kad beigt intensīvo atbalstu. Pētījumā par CCA Korkā norādīts, ka, ja pakalpojums tiek pārtraukts pārāk ātri, var parādīties "nespējas tikt galā" fenomens. Tāpēc speciālistiem ir rūpīgi un individuāli jāplāno pakalpojuma noslēguma termiņš. Tas prasa līdzsvaru starp resursu novirzīšanu citiem klientiem, un risku, ka ģimene vēl nav pilnībā nostiprinājusies. Kopumā CCA speciālisti ir atzinuši, ka šis darbs ir ļoti nozīmīgs, bet vienlaikus viens no grūtākajiem sociālā darba jomā, kas prasa lielu atdevi un komandas atbalstu.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

CCA norises process sākas ar **identificēšanu un nosūtīšanu**. Parasti bērna gadījumu virza Tusla bērnu aizsardzības sociālais darbinieks, kurš pamana, ka ierastie iejaukšanās līmeņi (piemēram, primārā vai sekundārā prevence) nav pietiekami un bērnam vecākiem var tikt pārtrauktas aizgādības tiesības. Šo gadījumu sociālais darbinieks nosūta CCA

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

koordinatoram, ja bērns atbilst pakalpojuma kritērijiem (augsts risks nonākt ārpusģimenes aprūpē vai iespēja iziet no tās).

Novērtēšana un plānošana: CCA koordinators kopā ar starpdisciplināru komandu izvērtē bērna un ģimenes vajadzības – bieži tiek rīkotas sanāksmes ar vecākiem, bērna sociālo darbinieku un citiem speciālistiem, lai apkopotu informāciju. Tiek izstrādāts individuāls atbalsta plāns, kas detalizēti nosaka, kādi pakalpojumi un atbalsta pasākumi tiks sniegti. Piemēram, plānā var būt paredzēts piešķirt ģimenei ģimenes atbalsta darbinieku, organizēt jaunietim psihologa konsultācijas, nodrošināt pēcskolas nodarbības vai mentoru, palīdzēt vecākiem apmeklēt vecāku prasmju kursus utt..

Īstenošana: piesaistītie speciālisti regulāri strādā ar bērnu un vecākiem. Jauniešu darbinieks var tikties ar jaunieti 1–2 reizes nedēļā individuālām nodarbībām (piemēram, strādājot pie emociju vadības, sociālajām prasmēm vai vienkārši kļūstot par uzticības personu); ģimenes atbalsta speciālists var apmeklēt mājās, lai palīdzētu strukturēt ikdienu, risināt praktiskas problēmas mājsaimniecībā; atbalsta komanda var iesaistīt bērnu pozitīvās aktivitātēs (sporta, mākslas pulciņos, jauniešu klubos) un pat fiziski pavadīt viņu uz šīm aktivitātēm. Paralēli var notikt terapeitiskais darbs, piemēram, ja bērnam ir trauma, tiek nodrošināta terapija; ja vielu lietošana, atkarību speciālista konsultācijas. CCA komanda nodrošina arī pastāvīgu monitoringu – koordinators seko progresam, regulāri sazinās ar visām iesaistītajām pusēm. Ik pēc noteikta laika (piemēram, reizi mēnesī) var notikt starpinstitūciju tikšanās, lai, ja nepieciešams, pārvērtētu plānu, dalītos novērojumos un pielāgotu atbalstu. Ja bērns sākotnēji bija institucionālā aprūpē, procesā ietilpst pārejas posms: tiek pakāpeniski organizētas vizītes mājās, brīvdienu pavadīšana ar ģimeni, ko uzrauga CCA atbalsta komanda, lai pārliecinātos, ka atgriešanās norit droši.

Kad redzams, ka ģimene spēj pastāvīgi funkcionēt bez intensīvas palīdzības un bērna drošība un labklājība ir nodrošināta, seko pakalpojuma **slēgšanas posms**: atbalsta pasākumi tiek pakāpeniski samazināti. CCA komanda sagatavo izbeigšanas plānu, kurā var būt norādes uz turpmāko atbalstu, ja tāds vēl būtu nepieciešams (piemēram, ieteikumi ģimenei turpināt izmantot vietējos resursus – ģimenes atbalsta centrus, konsultāciju centrus). Gadījums formāli tiek noslēgts, par ko paziņo pakalpojuma iniciētājam - sociālajam dienestam.

Nereti noslēgumā notiek **noslēguma sapulce** ar ģimeni, lai pārrunātu progresu, uzsvērtu ģimenes stiprās puses un vienotos, kā viņi meklēs palīdzību, ja nākotnē atkal radīsies grūtības. Process būtībā atgādina intensīvu visaptverošu (*wraparound*) pakalpojumu, kur centrā ir bērns un ģimene, bet apkārt – visi nepieciešamie resursi, kurus koordinators sasauc kopā un virza uz kopīgu mērķi.

14. Pakalpojuma sniegšanā izmantotās metodes un instrumenti

CCA balstās uz **individuāla gadījuma vadības pieeju** un ***wraparound* metodoloģiju**, kas nozīmē visaptveroša, uz ģimenes vajadzībām centrēta atbalsta organizēšanu,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

iesaistot dažādas institūcijas un pakalpojumu sniedzējus, lai kopīgi izstrādātu vienotu, koordinētu atbalsta plānu konkrētajam gadījumam.

Pakalpojums izmanto **starpinstitucionālu plānošanu**, kas ietver regulāras apaļā galda sanāksmes ar visiem iesaistītajiem (ģimenes locekļi arī tiek uzskatīti par svarīgiem komandas dalībniekiem). Līdz ar to viena no metodēm ir ģimenes iesaistes plānošana, līdzīgi kā citās ģimenes konferenču pieejās.

CCA stratēģijas bieži ietver **sociālo prasmju un emocionālās regulācijas trenēšanu** bērniem (to var darīt individuāli jauniešu darbinieks vai terapeits), vecāku prasmju attīstīšanu (caur konsultācijām vai pieredzējuša ģimenes atbalsta darbinieka mentorēšanu ikdienas situācijās). Ja nepieciešams, tiek izmantoti specifiski terapijas veidi: piemēram, spēļu terapija jaunākiem bērniem, mākslas vai mūzikas terapija traumētiem bērniem, KBT bērniem ar uzvedības problēmām u.c..

CCA arī bieži izmanto **neformālas un radošas metodes**: piemēram, iesaista bērnus ārpus skolas aktivitātēs (sports, māksla, brīvprātīgo darbs), lai veidotu pozitīvu pašapziņu un piederību sabiedrībai. Tādējādi "radošums" pakalpojuma nosaukumā atspoguļojas tieši metodēs – atbalsta pakete var ietvert netradicionālus risinājumus (zirgkopības terapiju, pārgājienus dabā kopā ar mentoru, kulinārijas nodarbības ģimenei utt.), ja tas palīdz konkrētajam bērnam.

Instrumenti ietver arī **formālus rīkus gadījumu monitorēšan**ā – Tusla darbā ar ģimenēm risku novērtēšanā un drošības plānu veidošanā nereti izmanto Drošības pazīmju (*Signs of Safety*) pieeju – tā ir strukturēta, uz risinājumiem vērsta metode, kas veicina sadarbību ar vecākiem un bērniem, skaidri nosakot riskus, stiprās puses un vajadzīgos drošības pasākumus. Šo pieeju iespējams integrēt arī CCA individuālajos atbalsta plānos, nodrošinot vienotu un ģimenei saprotamu atbalsta sistēmu.

CCA komandas arī apkopo **atsauksmes no bērniem un vecākiem** – tā ir daļa no pakalpojuma, lai saprastu, kuri atbalsta veidi visefektīvākie.

Kopumā CCA komandas izmantotās metodes ir holistiskas un elastīgas, apvienojot sociālā darba, psiholoģijas, jaunatnes darba un ģimenes terapijas elementus vienotā pieejā.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Sadarbība ir CCA stūrakmens.

Ar bērnu: no paša sākuma tiek veidotas uzticamas attiecības – jauniešu darbinieks vai mentors strādā individuāli ar bērnu draudzīgā, neformālā veidā, lai bērns justos droši izteikt savas vajadzības. Bērns (atbilstoši vecumam un spējām) tiek iesaistīts plānošanā – viņam jautā, kas uztrauc, kas palīdzētu, kādas aktivitātes patīk. Tādējādi tiek radīti nosacījumi, ka bērns jūt līdzatbildību procesā, nevis tikai pasīvi saņem palīdzību.

Ar ģimeni: vecākiem vai aizbildņiem ir jāpiekrīt dalībai CCA un jāiesaistās – parasti ar ģimeni tiek slēgta vienošanās (mutiska vai rakstiska) par līdzdalību pakalpojumā.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Sadarbības nosacījums ir vecāku atvērtība strādāt pie problēmām un pieņemt speciālistu klātbūtni mājās. Speciālisti cenšas radīt partnerības attiecības ar ģimeni, respektējot, ka vecāki pazīst savu bērnu vislabāk. Atšķirībā no autoritatīvas intervences, CCA speciālisti nediktē, bet kopā ar vecākiem vienojas par risinājumiem, kas strādās viņu mājās. Piemēram, ja ģimenei svarīga reliģija vai kultūra, atbalsta plānā to ņems vērā un mēģinās saskaņot palīdzību ar ģimenes vērtībām – tas veicina uzticēšanos. Protams, ja pastāv nopietni bērna drošības riski, Tusla saglabā tiesības rīkoties bērna interesēs, taču CCA ietvaros prioritāte ir brīvprātīga sadarbība.

Ar citiem speciālistiem: CCA koordinators nodrošina regulāru saziņu starp visiem iesaistītajiem – sociālajiem darbiniekiem, terapeitiem, skolotājiem, policiju (ja nepieciešams) utt.. Sadarbības nosacījums ir informācijas apmaiņa, konfidencialitātes ievērošana un vienota mērķa – bērna labā – apzināšanās. Praktiski tas nozīmē, ka, piemēram, bērna skolai tiek paziņots par bērna dalību CCA, un skolotāji sadarbojas, dodot atgriezenisko saiti par bērna uzvedību klasē, pielāgojot prasības, ja bērns iet cauri terapijai utt.. Ģimenes ārsts vai veselības aprūpes speciālisti var tikt informēti, lai uzraudzītu medicīniskos aspektus. Visi speciālisti strādā kopā vienā komandā.

Sadarbības forma var atšķirties atkarībā no bērna vides: ja bērns dzīvo ģimenē, lielākais uzsvars tiek likts uz sadarbību ar vecākiem – jāpanāk, ka mājas vide tiek uzlabota (piemēram, vecāki ievieš konsekvenci un drošas robežas bērnam, seko speciālistu ieteikumiem). Ja bērns atrodas ārpusģimenes aprūpē (piemēram, audžuģimenē vai institūcijā) un CCA mērķis ir viņa atgriešana bioloģiskajā ģimenē, tad sadarbība notiek starp trim pusēm – bioloģisko ģimeni, aprūpes sniedzējiem un CCA komandu. Piemēram, audžuvecāki vai institūcijas personāls var strādāt kopā ar bioloģiskajiem vecākiem terapeita vadībā, lai pārrunātu bērna vajadzības, risinātu pagātnes konfliktus utt.. Šādā gadījumā bērna vide ir dalīta – pagaidu vide un mērķa vide (mājas) – un CCA palīdz veidot tiltus starp tām. Ja bērns dzīvo speciālā aprūpes centrā (piemēram, īslaicīgās krīzes centrā), CCA speciālisti var apmeklēt bērnu tur, sadarboties ar centra personālu un vienlaikus sagatavot ģimeni mājās. Sadarbības stils var atšķirties: institūcijas vidē ir noteikumi, kuri jāievēro (piemēram, tikšanās notiek noteiktā laikā, speciālistiem jāpielāgojas iestādes režīmam), savukārt, mājas vidē darbs ir brīvāks, ģimenes noteiktajā ritmā. CCA spēj pielāgoties abām situācijām.

Sadarbība ar paša bērna atbalsta tīklu: ja bērnam ir svarīgas attiecības ar, piemēram, vecmāmiņu, kaimiņu vai kādu kopienas locekli, CCA var iesaistīt arī viņus (ar ģimenes piekrišanu) atbalsta procesā. Tas viss veicina pēc iespējas dabiskāku atbalsta sistēmu ap bērnu, lai pēc CCA pabeigšanas šis tīkls turpinātu funkcionēt.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

CCA dod daudzpusīgus ieguvumus bērniem un viņu ģimenēm.

Bērnam galvenais ieguvums ir tas, ka viņš var palikt savā ģimenē, nepiedzīvojot traumatisku šķiršanos no vecākiem. Tas pozitīvi ietekmē bērna emocionālo stāvokli un

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

drošības sajūtu. Turklāt, pateicoties individuālajam darbam, bērns attīsta labākas pašregulācijas un saskarsmes prasmes – pētījumos par CCA[52] secināts, ka CCA palīdz bērnam uzlabot spēju kontrolēt savu uzvedību un emocijas. Bērns arī iegūst jaunas pieredzes: pirmo reizi apmeklē stabilas ārpusskolas aktivitātes, atrod hobiju, veido pozitīvas attiecības ar mentoru vai jaunatnes darbinieku, kas viņam kalpo par pozitīvu paraugu. Tas paaugstina bērna pašvērtējumu. Ja bērnam ir bijušas problēmas skolā, CCA var palīdzēt uzlabot skolas apmeklējumu un mācību rezultātus, vienlaikus risinot uzvedības un emocionālās grūtības, kas līdz šim traucēja mācīties.

Vecākiem/ģimenei ieguvums ir būtiska funkcionēšanas uzlabošanās – intensīvais atbalsts sniedz vecākiem praktiskas iemaņas (kā noteikt robežas, kā disciplinēt bez vardarbības, kā strukturēt bērna dienu), un ģimenes dinamika kļūst veselīgāka, uzlabojas vecāku audzināšanas spējas un ģimenes funkcionēšana kopumā. Vecāki vairs nejūtas vieni ar savām problēmām – viņiem ir komanda, kas atbalsta, kas psiholoģiski dod atvieglojumu un paaugstina motivāciju mainīties. Vēl viens ieguvums – CCA stiprina ģimenes sociālo atbalsta tīklu, piemēram, komanda var iepazīstināt ģimeni ar vietējām atbalsta grupām, kaimiņu iniciatīvām, palīdzēt atjaunot attiecības ar radiniekiem, tādējādi pēc pakalpojuma ģimenei ir plašāks atbalsts sabiedrībā.

Kopienai/sabiedrībai arī ir ieguvums – bērns netiek izņemts no ģimenes, saglabājas dabiskās sociālās saites, un ilgtermiņā šāds jaunietis ar uzlabotām prasmēm kļūst par pilnvērtīgāku sabiedrības locekli nekā tad, ja viņš dzīvotu institūcijā. Turklāt, ja CCA palīdz novērts jaunieša virzīšanos uz noziedzīgu vai antisociālu ceļu, sabiedrība iegūst drošāku apkārtējo vidi.

Valsts mērogā CCA sekmīgs darbs nozīmē mazāk bērnu valsts aprūpes iestādēs, tātad arī izmaksu ietaupījumu un sociāli labākus rezultātus (ir zināms, ka bērni, kuri var palikt ģimenē ar atbalstu, uzrāda labākus ilgtermiņa rezultātus nekā tie, kas auguši bērnu aprūpes iestādēs).

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

CCA vēlams kombinēt ar citiem pakalpojumiem. Piemēram, ja bērnam ir garīgās veselības traucējumi, ļoti būtiska ir CAMHS iesaiste paralēli CCA – psihiatra konsultācijas un nepieciešamības gadījumā medikamentoza terapija. Tāpat, ja jaunietim ir atkarību problēmas, CCA jāsadarbojas ar specializētiem atkarību dienestiem (piemēram, SASSY programma Dublinā u.c.) – CCA var motivēt jaunieti apmeklēt ārstēšanos, sekot līdzi progresam, ko CCA jaunatnes darbinieks viens pats bez mediķu iesaistes nevar pilnībā nodrošināt.

Izglītības atbalsts: daudziem jauniešiem CCA laikā jāturpina mācības – vēlams, ka skolā vai alternatīvajā izglītībā (piemēram, *Youthreach* programma) viņiem tiek sniegts papildus

[52] TUSLA Cork update. Available at https://www.cypsc.ie/_fileupload/Documents/Resources/Cork/Newsletter%20-%20TUSLA%20CORK%20UPDATE%20-%20%2523%204.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

atbalsts mācībās. Ideāli, ja CCA komanda cieši sadarbojas ar skolas sociālo pedagogu, un paralēli notiek, piemēram, individuālas mācīšanās atbalsta stundas, tiek sniegti speciālās izglītības dienestu pakalpojumi, logopēda (ja bērnam ir runas traucējumi) atbalsts vai citu speciālistu palīdzība.

Veselības aprūpe: ja ģimenei ir grūtības nodrošināt bērna veselības vajadzības (zobu aprūpe, hronisku slimību kontrole), CCA ietvaros vēlams piesaistīt ģimenes ārstu, sabiedrības veselības medmāsu. Piemēram, gadījumā ar novārtā pamestu bērnu var būt nepieciešama regulāra uztura speciālista un ārstu uzraudzība, lai uzlabotu fizisko veselību.

Paplašinātas ģimenes atbalsts: bieži vecvecāki vai citi radinieki, ja iespējams, var sniegt atbalstu. CCA var pieslēgt arī ģimenes konferenču metodi, lai papildu pakalpojumu veidā tiktu mobilizēts ģimenes dabīgais resurss.

Atbalsts pēc pakalpojuma: pēc intensīvās fāzes beigām ģimenei būtu nepieciešams turpināt apmeklēt vietējo Ģimenes atbalsta centru (*Family Resource Centre*) pakalpojumus, vecāku grupas, vai arī jaunietim – vietējo jauniešu klubu (piemēram, Foroige klubus u.c.). Tādēļ CCA laikā speciālisti bieži iedrošina ģimeni izmantot šos papildu resursus, lai, noslēdzoties pakalpojumam, atbalsts nepārtrūktu.

Kopumā CCA dod labākus rezultātus, ja tiek īstenots kā daļa no kompleksa atbalsta tīkla, kurā vienlaikus darbojas CCA, medicīniskais un psiholoģiskais atbalsts (piemēram, CAMHS, atkarību ārstēšana), kā arī izglītības un jaunatnes darba jomas atbalsts (skola, jauniešu organizācijas).

18. Pakalpojuma stiprās puses un vājās puses

Stiprās puses

- **CCA ir inovatīvs un elastīgs pakalpojums**: kas orientēts uz bērna labākajām interesēm – tas dod iespēju bērnam augt ģimenē, pat ja situācija ir sarežģīta, tā vietā, lai uzreiz izmantotu institucionālu aprūpi.
- **Individuālā pieeja un intensitāte:** atšķirībā no vispārējiem pakalpojumiem, CCA spēj fokusēties tieši uz konkrēto gadījumu un nodrošināt nepieciešamo laiku/resursus, ko parasti sociālie dienesti nevar īstenot pārslogotības dēļ. CCA koordinators pilda aktīva starpinstitucionālās sadarbības vadītāja funkciju. Viņš ne tikai piesaista dažādu jomu speciālistus (skolu, veselības aprūpi, jaunatnes darbiniekus, NVO), bet arī regulāri sasauc tikšanās, koordinē informācijas apmaiņu un nodrošina, ka visi pakalpojumi darbojas pēc vienota, ar ģimeni kopīgi izstrādāta plāna. Šāda koordinēta un intensīva pieeja atšķiras no vispārējiem sociālajiem pakalpojumiem, kuros bieži vien sadarbība starp institūcijām ir fragmentēta vai ierobežota resursu trūkuma dēļ.
- **No sabiedrības viedokļa stiprā puse ir arī izmaksu lietderība ilgtermiņā:** novēršot bērna ievietošanu bērnu aprūpes iestādē un uzlabojot ģimenes patstāvību, sabiedriskie resursi tiek izmantoti efektīvāk.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Pakalpojuma "radošums**": ļauj atrast nestandarta risinājumus, kas nereti izrādās tieši tas, kas nepieciešams (piemēram, apmaksāt bērnam futbola treniņus var būt lētāk un efektīvāk nekā vēlāk maksāt par uzturēšanos bērnu aprūpes iestādē).

Vājās puses

- **CCA joprojām ir ierobežota pieejamība**: pakalpojums nav izplatīts visos valsts reģionos vai pieejams visām ģimenēm riska situācijās (resursu ierobežojumu dēļ fokusējas uz visakūtākajiem gadījumiem). Tas nozīmē, ka daži bērni ar nopietnām grūtībām var nesaņemt šo alternatīvo atbalstu un nonākt bērnu aprūpes iestādē, ja viņu reģionā netiek nodrošināts CCA.
- **Atkarība no citiem pakalpojumiem:** CCA panākumi ļoti atkarīgi no citu pakalpojumu pieejamības (kā minēts, psihologi, terapeiti, veselības aprūpes speciālisti). Ja kādā reģionā, piemēram, nav brīvi pieejams bērnu psihiatrs, CCA komanda var saskarties ar nespēju ātri tikt pie būtiska pakalpojuma, kas ietekmē CCA rezultātu.
- **Finansiāla/nepārtrauktības neskaidrība:** CCA dažviet var saskarties ar finansējuma nepietiekamību vai īstermiņa budžetiem, kas apgrūtina speciālistu noturēšanu un pakalpojuma ilgtermiņa plānošanu. Tā kā tas nav likumā noteikts pakalpojums, pastāv risks, ka politikas vai budžeta maiņas gadījumā pakalpojuma apjoms var tikt samazināts.
- **Cilvēkresursu izaicinājumi:** pakalpojuma panākumi ļoti balstās uz entuziastiskiem, augsti kvalificētiem speciālistiem – šādus cilvēkus atrast un noturēt nav viegli, īpaši NVO sektorā ar ierobežotiem atalgojumiem. Ir minēts, ka CCA darbā nepieciešamas prasmes, kas "iespējams pat pārsniedz" parasta sociālā darbinieka ikdienas prasības, jo jāstrādā ar ļoti intensīvām, sarežģītām problēmām (tas gan minēts Youthreach kontekstā, bet līdzīgi attiecināms uz CCA).
- **Rezultātu mērīšanas sarežģītība:** CCA intervence aptver daudz mainīgo, tādēļ grūti izmērīt, kādu efektu pakalpojums devis katrā gadījumā – tas var apgrūtināt pierādījumu bāzes demonstrēšanu plašākai auditorijai un finansētājiem.
- **Atkarība no brīvprātīgas līdzdalības:** ja ģimene nav motivēta vai aktīvi pretojas, CCA efektivitāte krītas, jo piespiedu mehānismi pakalpojuma ietvaros ir minimāli (pretstatā tiesas rīkojumam ievietot bērnu aprūpes iestādē). Tādējādi ne visus gadījumus var "izglābt" – ir gadījumi, kur CCA, neskatoties uz pūlēm, tomēr neizdodas noturēt bērnu ģimenē un drošībā (piemēram, ja vecāki atsakās sadarboties vai situācija pasliktinās). Tomēr pat šādos gadījumos CCA var sagatavot labāku pāreju uz bērnu aprūpes iestādi, nodrošinot, ka ir izmēģināti visi iespējamie alternatīvie risinājumi.

Kopumā pakalpojuma stiprās puses ievērojami atsver trūkumus, un tas tiek uzskatīts par ļoti vērtīgu terciārās prevences instrumentu bērnu labklājības veicināšanai.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- CDYS Youth Work Ireland. (n.d.). *Creative Community Alternatives*. Available at https://cdys.ie/creative-community-alternatives/
- Youth New Ross. (n.d.). *The Creative Community Alternatives Project (CCA)*. Available at https://www.youthnewross.com/the-creative-community-alternatives-project-cca
- Citizens Information Board. (n.d.). *Children and the care system*. Available at https://www.citizensinformation.ie/en/birth-family-relationships/services-and-supports-for-children/children-and-the-care-system
- Tusla Cork. (2022). *Newsletter – Tusla Cork Update – No. 4*. Available at https://www.cypsc.ie/_fileupload/Documents/Resources/Cork/Newsletter%20-%20TUSLA%20CORK%20UPDATE%20-%20%23%204.pdf

1.3.2. Atkarību ārstēšanas pakalpojums jauniešiem - SASSY

1. Pakalpojuma nosaukums

Atkarību ārstēšanas pakalpojums jauniešiem *(Substance Abuse Service Specific to Youth, SASSY)*. SASSY ir speciāls veselības dienesta pakalpojums bērniem ar vielu lietošanas problēmām.

2. Pakalpojuma mērķis

SASSY mērķis ir sniegt atbilstošu ārstēšanu un atbalstu bērniem līdz 18 gadu vecumam, kuru dzīvi būtiski negatīvi ietekmē alkohola vai narkotiku lietošana. Pakalpojuma centrālais mērķis ir palīdzēt bērnam pārtraukt vai samazināt apreibinošo vielu lietošanu līdz drošam līmenim, tādejādi mazinot kaitējumu veselībai un negatīvās sociālās sekas. Vienlaikus SASSY tiecas uzlabot jaunieša kopējo funkcionēšanu – veicināt atgriešanos izglītībā vai mācībās, uzlabot attiecības ģimenē, iesaistīt pozitīvās sabiedriskās aktivitātēs. Īsumā, SASSY mērķis ir dot jaunietim iespēju pārvarēt atkarību problēmas un atgriezties uz veselīga attīstības ceļa. Pakalpojums arī koncentrējas uz to, lai jaunietis attīstītu paša spējas risināt grūtības, iegūst zināšanas par vielu lietošanas riskiem un iemācās pieņemt veselīgākus lēmumus. SASSY mērķis ir ne tikai atbalstīt jauniešu ģimenes, sniedzot vecākiem un tuviniekiem zināšanas un stratēģijas, kā palīdzēt jaunietim cīņā ar atkarību, bet arī nodrošināt multidisciplināru sadarbību. SASSY arī cenšas, balstoties uz modernākajiem pētījumiem, ieviest efektīvas intervences jauniešu atkarību ārstēšanā un dalīties pieredzē ar citiem speciālistiem.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Lai sasniegtu augstāk minētos mērķus, SASSY komanda veic vairākus uzdevumus.

- **Tiek nodrošināta vispusīga izvērtēšana**: katram jaunietim veic padziļinātu vielu lietošanas, psihiskā stāvokļa un sociālās situācijas novērtējumu, uz kura pamata izstrādā individuālu aprūpes plānu.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **SASSY nodrošina individuālu konsultēšanu un terapiju jaunietim**: regulāras sesijas ar pieredzējušiem atkarību konsultantiem, izmantojot kognitīvās terapijas metodes, motivēšanas intervijas un citas piemērotas metodes.
- **Psihiatriskā novērtēšana un ārstēšana**: ja jaunietim līdztekus atkarībai ir psihiskas saslimšanas (piemēram, depresija, trauksme, psihiski traucējumi) – SASSY komandā esošais bērnu psihiatrs veic diagnostiku un, ja nepieciešams, nozīmē medikamentozu ārstēšanu vai rekomendē stacionāru palīdzību.
- **SASSY aktīvi strādā pie izglītošanas un profilakses**: sniedz jaunietim informāciju par veselību, vielu ietekmi, palīdz veidot motivāciju dzīvot skaidrāku dzīvesveidu (t. sk. mācot prasmes pretoties spiedienam lietot vielas).
- **Atbalstīt un izglītot ģimeni:** SASSY iesaista vecākus, rīkojot ģimenes sesijas vai konsultācijas, kur vecāki apgūst, kā labāk saprast un palīdzēt atkarīgam jaunietim, kā ieviest mājās noteikumus, risināt konfliktus, kā atpazīt recidīva pazīmes utt..
- **SASSY nodrošina starpinstitūciju sadarbību jaunieša lietā**: komanda cieši sadarbojas ar skolām (vai alternatīvās izglītības centriem, ja jaunietis skolā vairs nemācās), ar probācijas dienestu vai valsts policiju, ja jaunietim ir konflikti ar likumu, ar bezpajumtes dienestiem, ja nepieciešams risināt dzīvesvietas jautājumu, utt.. Tas nozīmē, ka SASSY konsultanti darbojas arī kā gadījuma vadītāji, koordinējot dažādus pakalpojumus jaunieša labā.
- **Pakalpojums nodrošina speciālistu konsultatīvo funkciju**: SASSY eksperti (piemēram, psihiatrs) konsultē citus profesionāļus, kas strādā ar jauniešiem (skolotājus, sociālos darbiniekus, ģimenes ārstus), par labākajiem atkarību jautājumu risināšanas paņēmieniem, sniedzot tādējādi netiešu atbalstu plašākai mērķa grupai.
- **Datu vākšana un pētījumu veicināšana**: pakalpojuma speciālisti seko līdzi jauniešu atkarību tendencēm, lai adaptētu savas metodes atbilstoši jaunākajiem izaicinājumiem (piemēram, ja apritē starp jauniešiem parādās jaunas psihoaktīvas vielas).

4. Normatīvais regulējums

SASSY darbojas Īrijas valsts veselības aprūpes sistēmas ietvaros, un to regulē vispārējie veselības aprūpes un jauniešu aizsardzības normatīvi - Veselības likums (*Health Act 200*4)[53], kā arī Bērnu likums (*Children Act 2001*).[54]

5. Pakalpojuma joma

Veselības joma. SASSY ir specializēts veselības aprūpes pakalpojums ar akcentu uz garīgās veselības un atkarību ārstēšanu jauniešiem. Tas integrē arī sociālās rehabilitācijas un preventīvos elementus, taču institucionāli atrodas veselības sistēmā (HSE). Pakalpojuma darbība atbilst terciārās prevences līmenim veselības jomā – tā strādā ar jauniešiem, kuriem atkarību problēmas ir attīstījušās nopietnā formā, ar mērķi mazināt kaitējumu un novērst turpmākas komplikācijas (piemēram, smagu slimību, likumpārkāpumus, priekšlaicīgas nāves risku). SASSY aptver gan psihiatrijas/psiholoģijas,

[53] Health Act 2004. Available at https://www.irishstatutebook.ie/eli/2004/act/42/enacted/en/html
[54] Children Act 2001, Available at https://www.irishstatutebook.ie/eli/2001/act/24/enacted/en/html

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

gan sabiedrības veselības aspektus, kā arī sociālās prasmes, taču primāri tas ir veselības intervences pakalpojums.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Bērni un jaunieši līdz 18 gadu vecumam, kas dzīvo Dublinas Ziemeļu pilsētas un piepilsētas rajonos (CHO9) un kuru ikdienu būtiski negatīvi ietekmē psihotropo vielu lietošana. Visbiežāk tie ir 13–17 gadus veci jaunieši, lai gan praksē sastopami arī jaunāki (dažkārt pat 8–12 gadu vecumā). Neliela daļa klientu ir 18–19 gadus veci jaunieši, kas sākuši terapiju pirms pilngadības un turpina saņemt atbalstu pārejas periodā, pirms viņus pārvirza uz pieaugušo dienestiem. Dzimuma ziņā pakalpojumu izmanto gan puiši, gan meitenes, tomēr biežāk klienti ir zēni. SASSY pieejā svarīga ir arī ģimenes iesaiste – darbs ar vecākiem un brāļiem/māsām, piemēram, vecāku atbalsta grupu vai konsultāciju veidā, ja tas palīdz risināt jaunieša problēmas.

Mērķa grupas jaunieši pārsvarā lieto kanabisu, kas ir populārākā viela un var izraisīt agresiju vai psihotiskas epizodes. Bieži tiek lietots arī alkohols, reizēm kombinācijā ar citām vielām, piemēram, MDMA, kokaīnu, benzodiazepīniem vai recepšu medikamentiem, retāk sastopami opioīdi. Daudziem jauniešiem vielu lietošana jau radījusi smagas sekas – veselības problēmas, attiecību krīzes ģimenē, zemu skolas apmeklējumu vai izslēgšanu, saskarsmi ar policiju un tiesiskām sekām. Viņiem raksturīga impulsivitāte, noliegums par nodarījuma nopietnību, negatīva vienaudžu ietekme, vāja piesaiste skolai un nepietiekama vecāku uzraudzība. Nereti vielas tiek kombinētas vai lietotas riskantā veidā. Papildu atkarībai bieži vien klātesoši ir arī garīgās veselības traucējumi, paškaitējums un antisociāla vai agresīva uzvedība.

7. Pakalpojuma saņemšanas veids

SASSY ir ambulatorais pakalpojums bez izmitināšanas, jaunieši pakalpojumu saņem, apmeklējot SASSY speciālistus klīnikās. Pakalpojums darbojas kopienā – SASSY komanda atver klīnikas vairākos punktos visā apkalpojamajā teritorijā, lai jaunietim būtu ērti piekļūt (piemēram, Dublinas centrā, kā arī piepilsētu rajonos Corduff, Ballymun, Swords un Balbriggan). Tas nozīmē, ka jaunietis var izvēlēties sev tuvāko vietu, kur tikties ar speciālistiem. Vizītes parasti notiek dienas laikā, bet lai netraucētu skolas apmeklēšanai, SASSY cenšas pielāgoties – reizēm var piedāvāt vakara vai pēcskolas laikus (tas saskan ar citu jauniešu pakalpojumu praksi, lai jaunietis var turpināt mācīties vai strādāt). Ja nepieciešams, SASSY speciālisti var doties izbraukuma vizītēs, piemēram, ja jaunietis ir slimnīcā vai drošības apsvērumu dēļ nevar ierasties, ārsts vai konsultants var apmeklēt viņu citā iestādē. Tomēr pārsvarā pakalpojums tiek sniegts klīnikā – jaunietim jāierodas uz konsultācijām (SASSY stimulē patstāvību un atbildību, ka jaunietis ierodas pats). Pakalpojumu var saņemt ar vai bez ģimenes klātbūtnes – individuālās terapijas sesijas parasti notiek tikai ar jaunieti, bet ir arī ģimenes tikšanās, kur piedalās vecāki. Izmitināšanu SASSY nenodrošina – ja jaunietim nepieciešama detoksikācija stacionārā, SASSY palīdz organizēt viņa uzņemšanu slimnīcā. Pēc stacionāra jaunietis atgriežas SASSY uz turpmākām ambulatorām sesijām. Jāpiebilst, ka SASSY pakalpojumam jaunietis vai viņa vecāki var paši pieteikties, zvanot vai rakstot (nav obligāti jābūt ārsta norīkojumam). Tāpat pieņem pieteikumus no citiem profesionāļiem (ārstiem, sociālajiem darbiniekiem, skolām, Probācijas dienesta utt.). Tātad, lai saņemtu pakalpojumu, jaunietim

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

(un/vai vecākiem) ir jādod piekrišana un jāiesaistās pakalpojumā brīvprātīgi (ja vien tiesa nav noteikusi par obligātu nosacījumu). Pēc pieteikšanās SASSY komanda nozīmē tikšanās laiku un veic novērtējumu. Pakalpojums ir bezmaksas, kā visi HSE sabiedrības veselības pakalpojumi jauniešiem. Vizīšu biežums var būt reizi nedēļā vai biežāk/retāk atkarībā no situācijas nopietnības. Ja jaunietis pārsniedz 18 gadu vecumu terapijas laikā, SASSY parasti nodrošina pāreju uz atbilstošo pieaugušo dienestu (piemēram, HSE Atkarību dienesta pieaugušo klīnikām). SASSY speciālisti, sadarbojoties ar Probācijas dienestu arī pavada jaunieti tiesvedības kontekstā, ja tas ir aktuāli, piemēram, sniedz tiesai ziņojumus par jaunieša progresu, ja tas ir nosacījums.

8. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

SASSY ir valsts veselības dienesta (HSE) pakalpojums. To vada HSE Ziemeļu Dublinas pilsētas un grāfistes Kopienas veselības aprūpes organizācija (*Community Healthcare Organisation Dublin North City & County – CHO 9*). Tātad pakalpojuma sniedzējs *de jure* ir HSE – valdības finansēta institūcija ar juridisku statusu kā valsts aģentūra. SASSY nav atsevišķa juridiska persona, bet gan HSE struktūrvienība (atkarību ārstēšanas dienests) sociālās iekļaušanas departamenta ietvaros.

9. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

SASSY pakalpojuma **ilgumam un intensitātei** ir individuāls raksturs. Parasti ārstēšanās process aptver vairākus mēnešus, precīzs pakalpojuma saņemšanas ilgums atkarīgs no jaunieša situācijas progresa. Daži jaunieši var gūt pietiekamu uzlabojumu jau pēc 3–6 mēnešu regulāras terapijas (īpaši, ja nav smagas atkarību problēmas, bet drīzāk kaitējoša lietošana), citiem var būt nepieciešams ilgāks atbalsts – pat 12–18 mēneši. Maksimālais intensīvais periods bieži ir pirmais pusgads, kad notiek aktīvas psihoterapeitiskās sesijas reizi nedēļā vai biežāk, paralēli iespējamas grupu nodarbības, ja tādas organizē, un vairākas ģimenes tikšanās. Ja jaunietim ir recidīvi vai pasliktināšanās epizodes, SASSY nebeidz darbu – drīzāk pastiprina intensitāti (piemēram, ja jaunietis atkal sāk lietot, var palielināt konsultāciju biežumu, piesaistīt psihiatru, vienoties ar vecākiem par stingrāku uzraudzību). Intensitāte var nozīmēt arī, ka akūtos brīžos SASSY koordinē jaunieša īslaicīgu hospitalizāciju, piemēram, ja ir abstinences simptomi vai akūta psihiska dekompensācija, jaunieti īslaicīgi var uzņemt psihiatriskajā nodaļā. Pēc stabilizēšanas viņš atgriežas SASSY aprūpē. SASSY nodrošina visaptverošu ambulatoro ārstēšanu, kas tiek klasificēta kā 3. līmeņa (*Tier 3*) pakalpojums Apvienotās Karalistes un Īrijas atkarību ārstēšanas pakalpojumu četru līmeņu sistēmā. Šī sistēma strukturē atbalstu atkarību gadījumos, balstoties uz nepieciešamās iejaukšanās intensitāti:

- 1. līmenis (*Tier 1*) – vispārēji pakalpojumi (piemēram, ģimenes ārsti, skolotāji, sociālie darbinieki), kuri identificē riska pazīmes un var sniegt pamatinformāciju vai veikt novirzīšanu uz augstāka līmeņa (*Tier 2 vai Tier 3*) specializētajiem pakalpojumiem, kur tiek sniegts mērķēts vai intensīvāks atbalsts;
- 2. līmenis (*Tier 2*) – mērķēts agrīns atbalsts, piemēram, konsultācijas un motivējošas sarunas, kas paredzētas cilvēkiem ar vieglu vai vidēju lietošanas risku;

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- 3. līmenis (*Tier 3*) – specializēta, daudznozaru komandas nodrošināta ambulatora ārstēšana (kā SASSY), kur iesaistīti vairāki speciālisti (piemēram, atkarību terapeiti, psihologi, ārsti);
- 4. līmenis (*Tier 4*) – visintensīvākā palīdzības forma – stacionāra ārstēšana vai ilgtermiņa rehabilitācija specializētās iestādēs.

Tātad, SASSY kā 3. līmeņa pakalpojums paredz kompleksu, starpdisciplināru atbalstu jauniešiem ar nopietnām vielu lietošanas problēmām, taču ārstēšana notiek ārpus slimnīcas – ambulatori. Komandā mazs darbinieku skaits strādā ar ierobežotu klientu skaitu, nodrošinot dziļu iesaisti. Piemēram, SASSY komandā ietilpst 4 konsultanti un 1 psihiatrs, un maksimālā slodze (pēc amata apraksta) vienam speciālistam ir ap 25 gadījumi. Tas nozīmē, ka vienlaikus SASSY var apkalpot ap 100 aktīvu jauniešu, lai gan reālie skaitļi var būt zemāki intensīvās darba dēļ.

Apjoms: publikācijās minēts, ka gadā SASSY apkalpo ap 130 jauniešu, no kuriem daļa ir jaunpienākušie (piemēram, vienā gadā SASSY tika saņemti 112 jauni nosūtījumi un uzņemti 96 jauni klienti).[55] Tas liecina, ka pieprasījums ir liels un ne visi uzreiz tiek uzņemti (iespējams, daži gaida rindā vai atteikušie, jo nav motivācijas).

Pieprasījums: CHO 9 reģionā, kurā darbojas SASSY, dzīvo vairāk nekā 600 000 iedzīvotāju un aptuveni 30–40 tūkstoši jauniešu vecumā no 12 līdz 18 gadiem, vielu lietošanas izplatība atbilst Īrijas mēroga tendencēm. Pētījumi rāda, ka apmēram 20–30 % jauniešu šajā vecumposmā ir vismaz vienu reizi pamēģinājuši narkotikas, bet regulāri vai problemātiski lietotāji ir aptuveni 5–8 % no populācijas.[56] Tādēļ potenciālais pieprasījums varētu pārsniegt SASSY kapacitāti – ne visi atkarīgie jaunieši reģionā nonāk SASSY, daļa varbūt nezin par pakalpojumu vai negrib to izmantot. Pieprasījums kopumā jauniešu atkarību jomā pieaug, piemēram, speciālisti brīdina, ka samazinās vielu lietošanas sākuma vecums, un SASSY ārsti ir norādījuši uz jaunu tendenci, ka pat ļoti jauni bērni sāk smēķēt kanabisu un var nonākt nopietnās situācijās. Līdz ar to nepieciešamība pēc pakalpojumu palielinās. Tā kā SASSY ir viens no nedaudziem šāda veida pakalpojumiem valstī, var gadīties, ka no citiem reģioniem mēģina nosūtīt jaunieti uz SASSY reģionu (ko oficiāli nevar, jo tas apkalpo definētu teritoriju). Tas norāda, ka būtu vēlams radīt līdzīgas komandas citos valsts reģionos, lai apmierinātu pieprasījumu.

Kopumā SASSY intensitātes līmeni var raksturot kā augstu (nedēļas tikšanās, kompleksa pieeja), apjomu – mērenu (ap simt klientu gadā, kas nav milzīgs skaits, bet atbilst individuālam darbam, un pieprasījumu – augstu un pieaugošu, ņemot vērā jauniešu atkarību izplatību. Ņemot vērā pakalpojuma specifiku, gaidīšanas laiks var svārstīties – SASSY pieņem neatliekamus gadījumus nekavējoties, bet ja gadījums nav akūts, iespējams, līdz pieņemšanai jāgaida dažas nedēļas. SASSY cenšas būt viegli pieejams jauniešiem un ģimenē tuvu viņu dzīves vietai, kas norāda uz centieniem minimalizēt šķēršļus pakalpojuma piekļuvei.

[55] Drug debt teens threatened with guns. https://www.irishexaminer.com/news/arid-20234291.html
[56] ESPAD 2019: European Schools Project on Alcohol and Other Drugs in Ireland. Available at https://www.tri.ie/uploads/5/2/7/3/52736649/espad_2019_ireland.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

10. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

SASSY komandu veido multidisciplināri veselības speciālisti, kas specializējušies jauniešu atkarību ārstēšanā. Konkrēti, tajā strādā: konsultanti/psihoterapeiti – četri kvalificēti atkarību konsultanti, kas individuāli strādā ar jauniešiem (viņu kompetencē ir motivējošā intervija, KBT, krīzes intervences utt.); bērnu un pusaudžu psihiatrs, kurš veic jauniešu psihiatrisko novērtēšanu, diagnosticē iespējamus psihiskos traucējumus (piemēram, UDHS, depresiju, psihozes) un koordinē ārstēšanu (ja nepieciešams medikamentozu terapiju vai rekomendē hospitalizāciju smagos gadījumos). Psihiatrs arī uzrauga jauniešu veselības stāvokli, piemēram, ja kāds lietojis opiātus, seko abstinences simptomiem un var izrakstīt aizvietotājterapiju (jauniešiem ļoti reti). Bez šiem pamata speciālistiem, SASSY komandā var būt arī ģimenes terapeits (dokumentos minēts, ka komandā uz pusslodzi strādā ģimenes terapeits), kas strādā tieši ar jaunieša ģimeni – vada ģimenes terapijas sesijas, palīdz uzlabot savstarpējo sapratni un komunikāciju ģimenē. Iespējams, komandā iesaistīts arī psihologs (vai konsultanti pilda psihologa lomu).

Komandu vada vadošais psihiatrs sadarbībā ar Atkarību dienesta medmāsu vadītāju (informācija no amata apraksta: klīniskais speciālists (CNS) ir pakļauts Atkarību dienesta medmāsu vadītājam un sadarbojas ar SASSY psihiatru. Tāpat SASSY speciālisti sadarbojas ar izglītības speciālistiem kā partneri. Probācijas virsnieki un valsts policijas jauniešu attīstības darbinieki arī var tikt iesaistīti pakalpojumā (ja jaunietis ir Probācijas dienesta uzraudzībā, SASSY konsultants regulāri kontaktējas ar probācijas virsnieku). Iesaistīti ir arī Tusla sociālie darbinieki, ja jaunietis atrodas bērnu aprūpes iestādē vai Tuslas redzes lokā.

Komandas darbā liela loma ir savstarpējām sanāksmēm: psihiatrs, konsultanti un terapeits regulāri pārrunā gadījumus (*case conferences*), lai lemtu par turpmākām darbībām. Jāpiemin arī brīvprātīgie vai vienaudži atbalsta personas – SASSY var novirzīt jaunieti uz vienaudžu atbalsta grupām (piemēram, AA vai NA jauniešu grupām, ja tādas pastāv, vai uz Jigsaw – jauniešu garīgās veselības centru). SASSY speciālisti visi ir pieredzējuši darbā ar kompleksiem gadījumiem, tostarp ar psihiskās veselības traucējumiem. Tas nozīmē, ka konsultanti spēj atpazīt ne tikai atkarību, bet arī, teiksim, autiskā spektra traucējumus vai mācīšanās traucējumus. Kopumā iesaistītie speciālisti aptver medicīnisko, psiholoģisko un sociālo spektru, nodrošinot integrētu palīdzību.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

Darbs SASSY komandā ir izaicinošs vairāku iemeslu dēļ.

- Grūtības sagādā **jauniešu motivācijas trūkums**: daudzi jaunieši nevēlas pārtraukt vielu lietošanu, īpaši kanabisa gadījumā, jo uzskata to par nekaitīgu vai bauda tā efektu. Motivācijas problēma atteikties no kanabisa ir būtiska, jo mūsdienu stiprās zāles dod intensīvu "kaifu" un smagu "kritumu", pie kā jaunieši pierod. Tāpēc speciālistiem jāvelta liels darbs, lai iesaistītu jaunieti ārstēšanā – jārada terapijas attiecībās uzticēšanās un jāpielieto motivējošas intervijas paņēmieni, citādi jaunietis var vienkārši neierasties vai pamest pakalpojumu.
- **Sarežģīta atturības uzturēšana**: pat ja jaunietis uzsāk ārstēšanos, apkārtējā vide bieži nav atbalstoša. Daudziem ir draugi, kas turpina lietot un velk atpakaļ, vai arī apkārtnē viegli pieejamas vielas. SASSY speciālistiem bieži jārisina jauniešu

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

recidīvi, un viņiem jāspēj nezaudēt cerību arī pēc vairākām neveiksmēm, lai gan tas ir psiholoģiski ļoti nogurdinoši.

- **Drošības jautājumi**: atkarību jomā bieži rodas situācijas, kurās iesaistīta vardarbība vai nelikumīgas darbības. Kā ziņots medijos, daži SASSY jaunieši ir nonākuši konfliktos ar narkodīleriem, tostarp gadījumos, kad viņiem pat piedraudēts ar ieroci par parādu. Speciālistiem jābūt ļoti uzmanīgiem, sargājot jaunieša konfidencialitāti un drošību. Dažkārt pat pašiem speciālistiem var rasties bailes, ja jūtams, ka iesaistīti noziedzīgi grupējumi, piemēram, ja jaunietis ierodas ar stāstu par vardarbību, konsultantam jāspēj rīkoties atbilstoši, iesaistīt policiju, bet vienlaikus nepastiprinot apdraudējumu jaunietim.
- **Daudzfaktoru sarežģītība**: SASSY klienti reti atnāk tikai ar "tīru" atkarību problēmu, lielākoties ir arī psihoemocionālas traumas, mācīšanās grūtības, ģimenes disfunkcija. Tas prasa no komandas plašas zināšanas un pastāvīgu starpdisciplināru sadarbību. Piemēram, ja jaunietim tiek konstatēti bipolārie traucējumi, jāsabalansē atkarības ārstēšana ar garastāvokļa stabilizēšanu, medikamenti jādod uzmanīgi, lai tie nerada atkarību.
- **Resursu ierobežojum**i: lai gan SASSY komanda cenšas nosegt vajadzības, pieprasījums var pārsniegt piedāvājumu. Speciālistu skaits ir mazs, un viņi, lai nezaudētu pakalpojuma kvalitāti, nevar strādāt ar neierobežoti daudz gadījumiem. Tas var radīt iekšēju spriedzi – zinot, ka rindā ir vēl jaunieši, kam nepieciešama palīdzība.
- **Starpinstitucionālās koordinācijas grūtības:** lai arī SASSY uzdevums ir veicināt sadarbību, praksē visu iesaistīto pušu darbību saskaņošana nav vienkārša. Piemēram, ja jaunietis ir iesaistīts tiesvedībā, tiesas grafiki un prasības var nonākt pretrunā ar terapijas norisi. Tāpat gadījumos, kad vielu lietošanas dēļ jaunietim rodas problēmas ar Probācijas dienestu un skola reaģē ar disciplināriem sodiem, SASSY speciālistiem nākas iesaistīties arī skolas jautājumos, taču pedagogu izpratne ne vienmēr ir pietiekama.
- **Emocionālā slodze uz speciālistiem**: strādāt ar jauniešiem, kas mēdz būt neprognozējami, reizēm naidīgi vai nomākti, un redzēt smagus dzīvesstāstus (seksuāla izmantošana pagātnē, vecāku atkarības, utt.) var novest pie pašu speciālistu sekundārā stresa. Ir situācijas, kad jaunietis, neskatoties uz visiem centieniem, nonāk ārstniecības iestādē ar pārdozēšanu vai izdara pašnāvību – tie ir smagi triecieni komandai. Tāpēc speciālistiem nepieciešama supervīzija un savstarpējs atbalsts.
- **Uzturēt ģimeņu iesaisti:** lai gan SASSY piedāvā atbalstu vecākiem, ne visi vecāki spēj vai vēlas iesaistīties (piemēram, ja paši vecāki lieto alkoholu vai noliedz problēmu). Tas ierobežo terapijas efektu, jo ideālā variantā jaunietim ir nepieciešams ģimenes atbalsts, bet realitātē daži atgriežas toksiskā mājas atmosfērā. Speciālistu izaicinājums ir strādāt pat tad, ja ģimenes atbalsts ir minimāls – meklēt citus resursus (piemēram, radiniekus, sporta treneri, skolotāju, kas var motivēt un atbalstīt jaunieti).
- **Priekšlaicīga pakalpojuma pārtraukšana:** mēdz būt gadījumi, kad jaunietis pēc pāris sesijām pārtrauc apmeklēt pakalpojumu. Speciālistiem jābūt neatlaidīgiem, jāseko līdzi, jāmēģina atgūt kontaktu (zvani, īsziņas), bet tas ne vienmēr izdodas. Šādi "neveiksmīgi" gadījumi var demotivēt speciālistus.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Juridiski un ētiski jautājumi**: strādājot ar nepilngadīgajiem, jāsabalansē konfidencialitāte un vecāku iesaistīšanas nepieciešamība. Piemēram, 16–17 gadus vecs jaunietis pats var dot piekrišanu ārstēšanai, bet vecāki var pieprasīt informāciju. Speciālistiem jāievēro ētikas kodekss, ko ne vienmēr ģimenes saprot. Arī, ja jaunietis atzīstas noziegumos (piemēram, zagšanā vai narkotiku tirgošanā), terapeitam jāsargā konfidencialitāte, izņemot gadījumus, kad ir apdraudēta jaunieša dzīvība. Šīs situācijas prasa pieredzi un juridisku izpratni, lai neapdraudētu uzticēšanos un vienlaikus ievērotu likumu.

Kopumā SASSY speciālisti strādā jomā, kur jāsavieno medicīna, psihoterapija un sociālais darbs, un viņu grūtības atspoguļojas visās šajās jomās. Tomēr komandas darbs un starpnozaru atbalsts palīdz šīs grūtības pārvarēt, piemēram, atbalstot cits citu komandas iekšienē, izstrādājot drošas prakses protokolus (kā rīkoties, ja jaunietis ierodas agresīvs vai reibumā), un piedaloties mācībās, lai labāk tiktu galā ar jaunajām tendencēm (kā jauniešu e-cigaretes lietošanu ar kanabinoīdiem, u.c.).

12. Pakalpojuma nodrošināšanas process

- **Nosūtīšana/pieteikšanās:** pakalpojumam var pieteikties gan pats jaunietis, gan viņa vecāki, sazinoties ar SASSY pa telefonu vai e-pastu. Tāpat nosūtījumus pakalpojuma saņemšanai sniedz profesionāļi: ģimenes ārsti, pediatri, skolu psihologi, sociālie darbinieki, Probācijas virsnieki, u.c.. Kad SASSY saņem nosūtījumu, tiek paziņots jaunietim vai vecākiem konsultācijas laiks.
- **Sākotnējais novērtējums:** pirmajā vizītē (vai pāris pirmajās nedēļās) komanda veic padziļinātu izvērtēšanu. Tas ietver jaunieša interviju par lietošanas paradumiem (kādas vielas, cik bieži, cik ilgi lieto), par garīgo veselību (jebkādi simptomi – garastāvoklis, halucinācijas, suicidālas domas, trauksme), par sociālo situāciju (mācības, darbs, draugi, ģimene, juridiskais statuss). Bieži tiek izmantoti standartizēti instrumenti: anketas atkarību pakāpes noteikšanai, depresijas/trauksmes skalas, alkohola lietošanas testi. Jaunietim var lūgt nodot bioloģiskos paraugus, piemēram, urīna tests uz narkotiku klātbūtni, lai objektīvi apstiprinātu vielu lietošanu. Tas nenotiek piespiedu kārtā, bet jaunieši bieži tam piekrīt, jo tas palīdz atbalsta plānošanā. Psihiatrs izvērtē, vai jaunietim nav psihiskas saslimšanas pazīmju, un šim nolūkam var veikt klīnisko interviju – padziļinātu sarunu, kuras laikā tiek analizēti simptomi, uzvedība un psiholoģiskais stāvoklis. Tiek arī izvērtēta jaunieša iesaiste motivācijas ziņā: cik viņš gatavs mainīties. Tajā pašā laikā ģimenes intervija: speciālisti runā ar vecākiem, iegūst viņu skatījumu (bieži atsevišķi no jaunieša, lai katrs var runāt brīvi). Rezultātā komanda kopīgi definē problēmas un izstrādā individuālu terapijas plānu.
- **Terapijas īstenošana:** jaunietim tiek piešķirts galvenais konsultants (*case worker*), ar kuru notiek regulāras individuālās tikšanās (parasti reizi nedēļā uz 50–60 min.). Šajās sesijās strādā pie jaunieša mērķiem, piemēram, ja mērķis ir panākt atturēšanos, tiek izmantota motivējošā intervija, kuras laikā tiek akcentēti paša jaunieša izvirzītie dzīves mērķi un parādīts, kā vielu lietošana kavē to sasniegšanu; ja jaunietis vēl nav gatavs pārtraukt lietot atkarību izraisošās vielas, strādā pie kaitējuma mazināšanas (*harm reduction*) – mēģina samazināt devu, lietošanas biežumu, iemāca drošākas lietošanas metodes (piemēram, nelietot vienam, vēdināt

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

telpas, nelietot vielas kopā ar alkoholu utt.). Tiek mācītas arī problēmu risināšanas prasmes – kā citādi tikt galā ar stresu, garlaicību, dusmām bez vielām (alternatīvas aktivitātes, sportošana, elpošanas vingrinājumi). Jaunietis var saņemt arī medikamentus – ja psihoaktīvā viela ir, piemēram, opiāti (ļoti reti jauniešiem), var dot aizvietotājmedikamentus (metadonu vai buprenorfīnu, ja nu tiešām vajag). Biežāk medikamenti vajadzīgi, lai ārstētu blakus slimības: antidepresanti depresijai, antipsihotiskie līdzekļi kanabisa izraisītām psihozēm vai bipolāriem traucējumiem, miega līdzekļi īslaicīgi, UDHS stimulanti, ja diagnosticēts UDHS. Visu to pārrauga psihiatrs, kurš ar jaunieti tiekas regulāri (sākumā varbūt reizi mēnesī, biežāk, ja medikamenti jāregulē).

  - **Ģimenes iesaiste terapijā**: tiek rīkotas ģimenes sesijas – varbūt reizi mēnesī vai biežāk pēc vajadzības. Tajās ģimenes terapeits vai konsultants strādā ar vecākiem un jaunieti kopā: runā par ģimenes mijiedarbību, māca vecākiem efektīvākas komunikācijas stratēģijas (nekonfrontējošas, izvairīties no moralizēšanas, bet arī nestāvēt malā utt.). Dažkārt organizē vecāku atbalsta grupas – SASSY var novirzīt vecākus uz *Al-Anon* (radinieku atbalsta grupu) vai pat pašiem veidot nelielu grupu, kur vairāku SASSY klientu vecāki dalās pieredzē.
  - **Sadarbība ar skolu/darbu**: ja jaunietis pametis skolu, viens no terapijas mērķiem ir atgriezt viņu izglītībā vai nodarbinātībā. Konsultanti palīdz sazināties ar izglītības labklājības inspektoru (*education Welfare Officer*) vai iesaka vecākiem pieteikt jaunieti Youthreach programmā (ja neplāno turpināt iegūt izglītību).
  - **Sadarbība ar probāciju/policiju**: ja jaunietim noteikts tiesas nosacījums – "apmeklēt atkarības konsultācijas", SASSY raksta regulārus atskaišu ziņojumus tiesai vai probācijas dienestam, norādot apmeklējumu regularitāti un progresu (vai ir tīri narkotiku testi utt.). Ja jaunietis tiek aizturēts arestēts terapijas laikā par jauna nozieguma izdarīšanu, SASSY turpina strādāt ar jaunieti un plāno, kas būs, ja viņu ievietos īslaicīgi ieslodzījumā (sadarbojas ar *Mountjoy* cietuma jauniešu nodaļu vai *Oberstown* nepilngadīgo centru, nodrošinot informāciju, lai ārstēšanu nepārtrauktu, piemēram, nosūta medikamentu shēmu).

- **Monitorings:** visa procesa gaitā SASSY seko objektīviem rādītājiem – veic regulārus urīna testus vai izelpas alkohola testus, ja tas paredzēts plānā (parasti ar jaunieša piekrišanu vai tiesas prasību). Katru tikšanos dokumentē (piezīmes failā), notiek komandas apspriedes. Ja jaunietis neatnāk no sesijām, komanda aktīvi sazinās – zvana jaunietim un vecākiem, uzzina iemeslus, mēģina motivēt turpināt saņemt pakalpojumu.
- **Pabeigšana:** kad jaunietis sasniedz stabilus mērķus, piemēram, nav lietojis narkotikas noteiktu laiku (piemēram, 3 mēnešus), iestājies atpakaļ skolā, attiecības mājās uzlabojušās – komanda ar jaunieti apspriež pakalpojuma pabeigšanas plānu. Tas nozīmē, ka tikšanās ir retākas (varbūt reizi mēnesī), lai pārbaudītu, vai jaunietis saglabā abstinenci. Ja viss labi, tad pakalpojumu oficiāli noslēdz. Jaunietim tiek norādīts, ka viņš var atgriezties, ja atkal radīsies grūtības. Dažkārt jaunietis, pabeidzot pakalpojumu, var pievienoties pēcaprūpes grupai – neformāla kluba tipa tikšanās ar citiem bijušajiem atkarīgajiem jauniešiem (ja tādu organizē). Šādi

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

jaunieši viens otram kļūst par atbalstu. Ja jaunietis sasniedz 18 gadu vecumu un joprojām nepieciešama palīdzība, SASSY izveido pārejas plānu uz pieaugušo pakalpojumu: parasti nodod informāciju pieaugušo atkarības klīnikai, pat var organizēt pāris kopīgas sesijas ar pieaugušo pakalpojuma darbinieku, lai jaunietis iepazītos un justos komfortabli. Tādējādi tiek nodrošināta nepārtrauktība. SASSY komanda pēc lietas slēgšanas var veikt pēcpārbaudi pēc kāda laika (3 vai 6 mēnešiem) – piezvanīt jaunietim vai vecākiem un pajautāt, kā klājas, lai statistiski novērtētu, vai nav recidīva. Process var tikt apturēts arī piespiedu kārtā: ja jaunietis neierodas ilgstoši vai kategoriski atsakās no dalības, komanda var slēgt lietu, atstājot iespēju atgriezties pakalpojumā, ja jaunietis pārdomā. Katrā ziņā, SASSY process ir elastīgs, pielāgots individuālajam gadījumam. Laba prakse, ko SASSY min savā aprakstā, ir pakalpojuma pieejamība "tur, kur jaunietis dzīvo", tas nozīmē – maksimāli ērti un neformāli, lai process netiktu traucēts praktisku šķēršļu dēļ.

13. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti

SASSY savā darbā pielieto pierādījumos balstītas metodes jauniešu atkarību ārstēšanā, integrējot gan medicīniskas, gan psihosociālas intervences.

- M**otivējošā intervija:** ļoti būtiska metode jauniešiem, lai palīdzētu viņiem pašiem atrast motivāciju mainīties. Konsultanti izmanto tehnikas (atklātie jautājumi, empātiska uzklausīšana, pretrunu izpēte starp jaunieša mērķiem un viņa esošo uzvedību), kas jaunietim rada motivējošu izjūtu pārmaiņām.
- **KBT:** KBT ietvaros jaunietis mācās atpazīt savus trigerus (situācijas un emocijas, kas provocē lietot vielas) un izstrādā riska situāciju pārvarēšanas stratēģijas. Piemēram, ja trigeris ir stress mājās – apgūst relaksācijas paņēmienus; ja spiediens no draugiem – iemācās pārliecinoši teikt "nē", plāno alternatīvas aktivitātes.
- **Ģimenes sistēmiskā terapija**: ja piesaistīts ģimenes terapeits, tiek izmantota ģimenes sistēmiskās terapijas pieeja: aplūko ģimenes lomas, komunikācijas modeļus, mēģina mainīt disfunkcionālas mijiedarbības (piemēram, vecākiem iemāca neformālu uzvedību neuztvert personīgi, bet kā slimības izpausmi un reaģēt mierīgi; jaunietim – saprast vecāku raizes). Viena konkrēta metode, ko SASSY izmanto vecāku mācībām, varētu būt Kopienas pastiprinājuma un ģimenes mācības CRAFT (*Community Reinforcement and Family Training*) principi[57], kas plaši lietoti atkarību jomā, lai palīdzētu ģimenēm motivēt atkarīgo ārstēties un mainīt savu uzvedību.
- **Farmakoterapija – medicīniskā metode**: atkarībā no situācijas, SASSY psihiatrs jaunietim var izrakstīt medikamentus. Piemēri: opioīdu atkarībai – aizvietojoša terapija (metadons, buprenorfīns) jauniešiem tiek izmantota ārkārtīgi reti un piesardzīgi. Alkohola atkarības gadījumā medikamentoza detoksikācija jauniešiem tiek izmantota reti. Ja uzturs ir nepietiekams, var ordinēt B grupas vitamīnus, bet smagu abstinences simptomu gadījumā slimnīcā īslaicīgi var tikt lietoti sedatīvi

[57] Scruggs, S.M., Meyer, R., & Kayo, R. (2001/2014). Community Reinforcement and Family Training. Support and Prevention (CRAFT-SP). Available at https://www.mirecc.va.gov/visn16/docs/craft-sp_final.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

līdzekļi medicīniskā uzraudzībā. Kanabisa izraisītiem psihotiskiem simptomiem – antipsihotiskie līdzekļi (risperidons, olanzapīns), depresijai – SSRI antidepresanti (fluoksetīns ir apstiprināts lietošanai pusaudžiem). UDHS – stimulanti (metilfenidāts), jo neārstēts UDHS var veicināt vielu lietošanu.

- **Psiholoģiskā izglītošana**: tas ietver jauniešiem paredzētas informācijas sniegšanu par to, kā vielas ietekmē ķermeni un prātu, kādas ir riskantās situācijas (piemēram, braukt reibumā, jaukt vielas), kā atpazīt pārdozēšanas pazīmes un sniegt pirmo palīdzību. Jaunieši tiek arī izglītoti par seksuālās veselības riskiem atkarību kontekstā (jo reibumā var notikt neapdomīga dzimumdzīve, tāpēc runā par prezervatīvu lietošanu). SASSY var dot informatīvus materiālus (brošūras, saites uz *drogs.ie* lapu u.c.).
- **Kaitējuma mazināšana**: ja nav iespējama uzreiz abstinence, māca drošāku lietošanu, piemēram, ja jaunietis injicē vietas, tad nodrošina tīras adatas caur šļirču apmaiņas programmu; ja smēķē, iesaka nepīpēt vienatnē (lai kāds var palīdzēt, ja paliek slikti), brīdina par polisubstances riskiem (nejaukt noteiktas vielas).
- **Uzvedības līgumi**: dažkārt ar jaunieti (un vecākiem) slēdz vienošanos, piemēram, jaunietis apņemas nākt uz sesijām skaidrā, apņemas pēc X datuma vairs nelietot noteiktu vielu, un par katru veiksmīgu atturības periodu var tikt iedrošināts (kaut simboliski, uzslavas vai mazas balviņas veidā). Tas ir kontingences menedžments, kas jauniešiem var strādāt (piemēram, vecāki vienojas dot kabatas naudu tikai tad, ja narkotiku tests nedēļā ir negatīvs – tā nav SASSY formāla metode, bet var ieteikt vecākiem).
- **Sadarbība ar vienaudžiem**: SASSY var savest jaunieti ar vienaudžu atbalsta grupu (ja tāda ir). Īrijā nav ļoti plašas jauniešu NA/AA grupas, bet varbūt caur Foróige vai citām jauniešu organizācijām var integrēt atbalstu.
- **Holistiskas aktivitātes**: SASSY, sadarbībā ar citām aģentūrām, var iesaistīt jaunieti piemēram sporta programmās, mākslas terapijā, darba prasmju kursos. Tas nav tieši SASSY iekšienē, bet kā daļa no integrētās aprūpes (multidisciplināra pieeja).
- **Instrumenti monitorēšanai:** SASSY lieto narkotiku testus. Viņi var arī izmantot globālo funkcionēšanas skalu (CGAS) jauniešiem, lai novērtētu vispārējo stāvokli laika gaitā. UDHS diagnozei – *Conners* anketa vecākiem un skolotājiem. Depresijai – Pārskatītā bērnu trauksmes un depresijas skala RCADS (*Revised Child Anxiety and Depression Scale*). Šie instrumenti palīdz kvantificēt progresu.
- **Komanda rīko regulāras gadījumu konferences (apvienotas atskaites)**: kuru ietvaros laika intervālos pārvērtē plānu.
- **Sadarbības instrumenti:** veido kopīgu failu/datu bāzi, kur var piekļūt visi komandas locekļi, lai redzētu vai tiek pildīti jaunietim izvirzītie uzdevumi.

14. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

SASSY darbā veiksmīga sadarbība ir ļoti svarīga – gan ar pašu jaunieti, gan viņa ģimeni, gan citām iesaistītajām organizācijām.

Ar jaunieti: pamata nosacījums ir brīvprātīga līdzdalība un uzticēšanās. Lai gan dažiem jauniešiem var būt tiesas uzlikts pienākums apmeklēt atkarības ārstēšanu, SASSY

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

praktiskajā darbā cenšas, lai katrs jaunietis pats brīvprātīgi piekrīt un iesaistās pakalpojumā. Terapijas attiecībās jāvalda konfidencialitātei – jaunietis zin, ka psihoterapijas saturu speciālisti neizpaudīs bez viņa atļaujas (izņēmums ir situācijas, kad jaunietis vai kāds cits ir nopietni apdraudēts). Tas palīdz veidot uzticību. Konsultanti jaunieti nevis nopratina vai moralizē, bet pieņem bez nosodījuma. Šāds partnerības nosacījums ļauj jaunietim justies cienītam. SASSY sadarbojas ar jaunieti, ievērojot viņa autonomiju, piemēram, izvirzot mērķus, konsultants jautā – "ko TU gribētu sasniegt?", nevis uzspiež savu viedokli. Ja jaunietis apmeklē pakalpojumu tikai piespiedu kārtā, piemēram, lai izpildītu tiesas nosacījumu, sadarbība bieži ir formāla un rezultāti apšaubāmi. Tāpēc speciālistu uzdevums ir palīdzēt rast iekšēju motivāciju, nevis balstīties tikai uz ārēju piespiešanu.

Ar ģimeni: SASSY principi atzīst, ka ģimenes līdzdalība ir ļoti svarīga. Tādēļ vecākiem (vai aizbildņiem) tiek prasīts aktīvi iesaistīties – nākt uz ģimenes sesijām, veikt mājas uzdevumus (piemēram, sekot noteiktai rutīnai ar jaunieti, ierobežot kabatas naudu, ja tā ir daļa no plāna). Sadarbības nosacījums ir savstarpēja cieņa – speciālisti respektē, ka vecāki bieži jūtas izmisuši un vainīgi, nenosoda viņus, bet atbalsta; sagaida, ka vecāki sadarbosies atklāti – nestāstīs nepatiesību (dažreiz vecāki aiz kauna var slēpt sava bērna reālās problēmas). Līgums ar ģimeni var būt mutisks vai rakstisks, piemēram, vienojas, ka vecāki neizmetīs jaunieti no mājām, kamēr notiek ārstēšana, un ja jaunietis lieto, viņi informēs komandu, nevis slēps. Dažās situācijās vecāki var būt nespējīgi iesaistīties (ja viņiem pašiem ir atkarības vai psihiskas problēmas), tad SASSY meklē citus radiniekus vai atbalsta personas. Ja jaunietis atrodas aizbildnībā vai valsts aprūpē, tad aizbildnis (audžuvecāks, aprūpes personāls) pārņem ģimenes lomu. Piemēram, ja jaunietis dzīvo Oberstown bērnu ieslodzījuma centrā *(Oberstown Children Detention Campus*)[58], SASSY sadarbojas ar centra sociālajiem darbiniekiem – tie piedalās plāna veidošanā, nodrošina jaunietim drošu vidi bez narkotikām. Ja jaunietis ir bezpajumtnieks, SASSY strādā ar bezpajumtnieku dienestiem (*Focus Ireland* vai *Simon Community*), kas var nodrošināt jaunietim naktsmītni, un vienojas, ka jaunietis tiks tur ielaists arī reibumā, ja citur nav droši (Īrijā arī jaunieši var nonāk situācijā, kad viņiem nav drošas un pastāvīgas dzīvesvietas, kļūt par bezpajumtniekiem. Praksē tas visbiežāk skar 16–17 gadus vecus jauniešus, kuri nevēlas vai nespēj dzīvot ģimenē vai bērnu aprūpes iestādē. Šādos gadījumos iesaistās bezpajumtnieku organizācijas, kas nodrošina naktsmītni un dažkārt pieņem jaunieti arī reibumā, lai izvairītos no lielāka riska – nakšņošanas uz ielas).

Ar citiem speciālistiem: SASSY svarīgi, ka visi iesaistītie profesionāļi sadarbojas koordinēti. Tāpēc tiek rīkotas starpdisciplināras sapulces, kur piedalās, piemēram, SASSY konsultants, jaunieša skolas pārstāvis, probācijas virsnieks, Tusla sociālais darbinieks (ja ģimene atrodas tā redzeslokā), un apspriež progresu un šķēršļus. SASSY komanda veicina informācijas apmaiņu: ar jaunieša piekrišanu (un/vai vecāku piekrišanu, ja jaunāks par 16) viņi citiem speciālistiem sniedz atbilstošu informāciju, piemēram, informē skolu, ka jaunietis iet terapijā un var būt apātisks medikamentu dēļ; vai informē Probācijas dienestu, ka jaunietis centīgi apmeklē SASSY, un testi uzrāda uzlabojumus (ja jaunietis piekrīt dalīties). Konfidencialitātes robežas ir iepriekš izskaidrotas – jaunietis zina, kāda informācija tiks izpausta citām iestādēm un speciālistiem (parasti – atskaite tiesai, drošības

[58] Oberstown Children Detention Campus. (2025). Available at https://www.oberstown.com/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

lietas). Sadarbībā ar citām aģentūrām SASSY speciālistiem jābūt pieejamiem arī krīzes situācijās – ja jaunietis nonāk slimnīcas uzņemšanā, ārsti var konsultēties ar SASSY psihiatru par lietotajām vielām vai medikamentiem. Tas prasa labu komunikāciju un uzticamu profesionālo attiecību veidošanu ar kolēģiem. SASSY speciālisti iesaistās arī starpinstitūciju tīklos un komitejās, piemēram, piedalās PUSA (Pusaudžu vielu lietošanas apkarošanas) darba grupās, lai veicinātu vienotus sadarbības standartus pilsētas mērogā.

Atšķirības atkarībā no jaunieša dzīves vides: jaunieša dzīves vide ietekmē sadarbības nosacījumus. Ja jaunietis dzīvo ģimenē ar vecākiem, tad kā minēts, vecāki ir galvenie partneri. Ja jaunietis dzīvo audžuģimenē, tad sadarbība jāsaskaņo ar audžuvecākiem un Tusla sociālo darbinieku. Audžuvecāki varbūt nav pieraduši pie atkarību problēmām un var izjust bailes vai dusmas – SASSY speciālistiem jāsniedz viņiem atbalsts un zināšanas, līdzīgi kā bioloģiskiem vecākiem. Ja jaunietis dzīvo speciālā aprūpes centrā (*special care*) – tas ir slēgta tipa rehabilitācijas centrs jauniešiem ar nopietnām uzvedības problēmām, kur viena no pamatproblēmām nereti ir vielu lietošana. Šādos gadījumos sadarbība notiek starp SASSY un centra terapeitisko komandu: SASSY speciālisti var doties uz centru, lai vadītu sesijas, vai arī centra psihologs ikdienas rutīnā iekļauj SASSY plānu. Atšķirībā no dzīves sabiedrībā, šādā vidē jaunietis uz laiku atrodas drošā, kontrolētā vidē bez narkotikām. To izmanto kā iespēju sākt atturības posmu, taču būtiski jau laikus sagatavot plānu, kā atbalsts tiks nodrošināts pēc atgriešanās sabiedrībā.

Ja jaunietis dzīvo uz ielas vai ir bez pastāvīgas dzīvesvietas, sadarbībā būtiski iesaistīt bezpajumtnieku jauniešu atbalsta dienestu (piemēram, Crannóg Nua Dublinā), kas palīdz ar mājokļa jautājumiem un ikdienas struktūras nodrošināšanu, savukārt SASSY fokusējas uz medicīnisko un terapijas daļu. Ja jaunietis vēl turpina apmeklēt skolu, sadarbība notiek ar skolas atbalsta personālu. Savukārt gadījumos, kad jaunietis nemācās un nestrādā (NEET), SASSY cenšas piesaistīt nodarbinātības dienestu (piemēram, Intreo jauniešu konsultantu) vai izglītības koordinatoru, lai atrastu piemērotu nodarbošanos.

Ar policiju (*Garda*): sadarbība ar policiju atkarīga no jaunieša iesaistes noziedzīgā vidē. Ja tāda pastāv, darbā var iesaistīties nepilngadīgo sadarbības koordinators (*Garda Juvenile Liaison Officer*). Galvenais mērķis ir panākt, lai veselības un atbalsta jautājumi tiktu risināti ar ārstniecības un sociālā darba palīdzību, nevis caur soda mehānismiem, kā arī nodrošināt, ka policija izprot jaunieša iesaisti rehabilitācijā un viņa centienus mainīt uzvedību. Piemēram, ja jaunietim ir pienākums noteiktās dienās reģistrēties policijas iecirknī, SASSY var apliecināt, ka tajā laikā viņš piedalījies terapijā.

Kopumā SASSY sadarbojas interaktīvi ar visu jaunieša ekosistēmu, jo atkarību problēmu atrisināšanai vajadzīga vienota fronte. Tā izpilda pašu definēto uzdevumu – "sadarboties ar citām institūcijām, lai risinātu tādus jautājumus kā garīgā veselība, izglītība, mājoklis un tiesu sistēmas aspekti, nodrošinot iespējami labākos rezultātus."[59] Sadarbības pamatā ir jaunieša labklājība kā kopīgs mērķis, un visi – jaunietis, ģimene, speciālisti – vienojas strādāt šī mērķa virzienā, katrs savā lomā.

15. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

[59] https://www.hse.ie/eng/services/list/5/addiction/dublinnorthaddictionservice/sassy/?

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Veselība un dzīves kvalitātes uzlabojumi: jaunietim galvenais ieguvums ir uzlabota veselība un dzīves kvalitāte, jo pakalpojuma gaitā viņš saņem ārstēšanu, kas var novest pie atturības vai drošākas lietošanas. Pakalpojuma izvērtējumi uzrāda ievērojamu vielu lietošanas samazinājumu. Piemēram, mentoru programmā *Le Chéile* konstatēts, ka alkohola lietošana samazinājusies par 12%, bet narkotiku lietošana – par 16%. Savukārt SASSY rezultāti bieži ir vēl nozīmīgāki: daudzi jaunieši pēc terapijas pabeigšanas vairs nelieto agrāk lietotās narkotikas vai lieto tās tikai retumis un kontrolēti.[60] Tas nozīmē, ka jaunietis izvairās no turpmākas veselības degradācijas: mazāks risks inficēties ar HIV, hepatītu (jo neturpina injicēt vai lietot kopīgas trubiņas), mazāks risks saindēties vai nomirt no pārdozēšanas. Garīgā veselība arī uzlabojas – jaunieši iemācās tikt galā ar emocijām bez narkotikām, un, ja bija psihiski traucējumi, tie tiek ārstēti. Piemēram, jaunieši ar depresiju terapijas beigās bieži vien jūtas daudz cerīgāki un pašpārliecinātāki: vienā pētījumā atzīmēts, ka pašapziņa un cerība pieaug par 25%, saistībā ar mentorēšanu, bet līdzīgus rezultātus var sagaidīt no SASSY, jo atkarības pārvarēšana ļoti paaugstina jaunieša pašnovērtējumu ("es varu kontrolēt savu dzīvi").

Sociālie ieguvumi jaunietim: iesaistoties terapijā, jaunietis bieži atgriežas izglītībā vai darbā – to atspoguļo, piemēram, SASSY mentoru programmas dati (25% uzlabojums iesaistē izglītībā/darbā). Tas nozīmē, ka jaunietis pabeidz pamatskolu vai atsāk apmeklēt kādu kursu, kas ilgtermiņā palielina viņa nodarbinātības iespējas.

Attiecības ar ģimeni bieži uzlabojas: vecāki atkal sāk uzticēties, dialogs kļūst mierīgāks.

Likumpārkāpumu samazināšana: SASSY netiešais, taču ļoti būtiskais ieguvums ir samazināta iesaiste noziedzībā. Ja jaunietis vairs nelieto dārgas narkotikas vai lieto tās retāk, viņam vairs nav nepieciešams veikt noziedzīgus nodarījumus, lai iegūtu naudu. Mentoru programmas dati rāda, ka recidīvu vidēji samazinās par 28% mentoru atbalsta periodā, no kā 49% tieši saistāmi ar mentoru darbu. Intensīva ārstēšana, kādu nodrošina SASSY, iespējams, dod vēl lielāku pozitīvu efektu uz kriminālās uzvedības mazināšanu, jo atkarību ārstēšana ir viens no efektīvākajiem recidīva novēršanas pasākumiem. Tādējādi daudzi jaunieši pēc SASSY vairs neizdara noziegumus vai ievērojami retāk nonāk konfliktā ar likumu.

Izzudis risks agrīnai nāvei: jauniešiem ar atkarību pastāv risks piedzīvot pārdozēšanu, traumas avārijās reibuma stāvoklī vai pat pašnāvību. Ārstēšanas un atbalsta procesā šie riski samazinās, jo jaunietis apgūst mehānismus krīžu pārvarēšanai un saņem nepieciešamo atbalstu.

Uzvedības un dzīvesveida uzlabojumi: statistiski pierādīts, ka pēc pakalpojuma saņemšanas jaunieši mazāk pavada laiku ar vienaudžiem, kuri viņus negatīvi ietekmē (attiecību uzlabošanās par 9%), un vairāk iesaistās pozitīvās aktivitātēs ārpus mājas (pieaugums par 28%).[61] To pašu sagaida no SASSY: jaunietis atrod jaunus hobijus,

[60] Reducing youth crime in Ireland: an evaluation of Le Chéile mentoring. Available at https://www.drugsandalcohol.ie/27105/

[61] Reducing youth crime in Ireland: an evaluation of Le Chéile mentoring. Available at https://www.drugsandalcohol.ie/27105/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

sporto, apmeklē jauniešu klubus, kas, savukārt, saturīgi aizpilda laiku un novērš no dīkdienības, kas veicināja vielu lietošanu.

Vecākiem un ģimenei: vecāki beidzot saņem profesionālu atbalstu situācijās, kurās iepriekš jutās bezspēcīgi. Viņi iemācās labāk saprast un atbalstīt savu bērnu, uztverot atkarību kā slimību, nevis 'sliktu raksturu', kas palīdz mazināt ģimenes konfliktus. Uzlabojas ģimenes atmosfēra – vairāk savstarpējas sapratnes un mazāk strīdu. Vecāki redz, ka bērns atgriežas pie normālas dzīves, atjaunojas uzticēšanās, un viņi var mierīgāk ļaut bērnam patstāvīgi darboties, nebaidoties no vielu lietošanas recidīva.

Kopienai un sabiedrībai: SASSY tiešās grupas ieguvumi ietekmē arī sabiedrību kopumā – samazinās jauniešu noziedzība un sabiedrībā traucējoša uzvedība, mazāk jauniešu reibumā uzvedas agresīvi, un skolas kļūst drošākas, jo tiek ierobežota vielu izplatība. Arī ekonomiski sabiedrība gūst labumu – mentoru programmā aprēķinātais sociālās atdeves rādītājs ir 4,35:1, tas nozīmē, ka par katru ieguldīto eiro sabiedrība saņem 4,35 eiro vērtībā labumu.[62] Atkarību ārstēšanā šis rādītājs tradicionāli ir pozitīvs, jo samazinās izmaksas tieslietu sistēmai un mazāk nepieciešami medicīniskie akūti gadījumi.

Sistēmiskie ieguvumi: SASSY, sadarbojoties ar citām aģentūrām, uzlabo starpinstitucionālo saikni – citi speciālisti iegūst zināšanas, kā labāk strādāt ar atkarīgiem jauniešiem (SASSY piedāvā konsultācijas profesionāļiem). Arī tāds netverams ieguvums – mainās attieksme sabiedrībā pret jauniešu atkarībām: pateicoties šim dienestam, tiek parādīts, ka jaunietim ar atkarību var palīdzēt, nevis uzreiz sodīt vai atstumt.

16. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai SASSY efekts būtu maksimāli veiksmīgs, bieži nepieciešams kompleksu pasākumu kopums, iekļaujot citus atbalsta veidus paralēli.

- **Atbalsts pēc nodarbībām**: jaunietim, kas ārstējas no atkarības, ļoti būtisks ir atbalsts pēc nodarbībām, piemēram, iedrošināt viņu apmeklēt vienaudžu atbalsta grupas (ja pieejamas, piemēram NA vai AA jauniešu grupas). SASSY pati nodrošina individuālo terapiju, bet grupu terapija vienaudžu starpā var papildināt, sniedzot piederības sajūtu – "ne tikai es viens ar šo cīnos". Ja reģionā nav pietiekami NA/AA, var apsvērt to attīstīšanu.
- **Sociālās prasmes un brīvā laika pavadīšana**: līdztekus terapijai jānodrošina, ka jaunietim ir alternatīva vielu lietošanai. Šeit būtiska loma ir jauniešu dienestiem – jaunatnes centriem, sporta klubiem, mākslas studijām. Vēlama prakse ir, ka katrs SASSY jaunietis paralēli tiek iesaistīts kādā regulārā nodarbē, ko SASSY koordinē, sadarbojoties, piemēram, ar Foróige (lielāko jaunatnes organizāciju Īrijā) vai Youthreach (ja jaunietis nav skolā). Piemēram, apmeklējot futbola treniņus trīs reizes nedēļā, jaunietis iegūst fiziskās aktivitātes, kas palīdz mazināt stresu un aizpilda brīvo laiku.
- **Izglītība un karjera**: jaunietim nepieciešams skaidrs plāns, kā turpināt dzīvi bez narkotikām. Tāpēc paralēli atkarības ārstēšanai jāstrādā pie izglītības vai profesionālo prasmju apguves. Ideālā gadījumā SASSY komandā vai blakus strādā

[62] Fitzpatrick Associates. (2015). *Le Chéile Mentoring and Youth Justice Project: Evaluation report.* Le Chéile Mentoring & Youth Justice Project. Available at https://www.drugsandalcohol.ie/27105/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

karjeras konsultants, kas palīdz jaunietim izvērtēt iespējas – vai atgriezties skolā, vai iestāties arodprogrammā. Ja jaunietis atbilst kritērijiem, var piesaistīt arī Youthreach (otrās iespējas izglītība). Tā, samazinoties atkarībai, jaunietis nepaliek bez mērķa, bet tiek aktīvi iesaistīts izglītībā.

- **Ģimenes atbalsts ārpus atkarības jautājuma**: ja ģimenē ir citi stresori (nabadzība, mājokļa nedrošība, citu bērnu problēmas), ieteicams piesaistīt ģimenes atbalsta pakalpojumus (*Tusla Family Support, Family Resource Centres*). Piemēram, ja vecākiem vajag psiholoģisku palīdzību, var nosūtīt uz vecāku konsultāciju programmu (*Strengthening Families Program vai Parenting Support Program*). Jo spēcīgāka ģimene, jo lielāka jaunieša atveseļošanās iespēja.
- **Garīgās veselības pakalpojumi**: ja jaunietim diagnosticēta nopietna garīga saslimšana, piemēram, šizofrēnija vai bipolāri traucējumi, viņš paralēli SASSY jāiekļauj CAMHS (bērnu un pusaudžu psihiatrijas dienesta) aprūpē. SASSY psihiatrs var pildīt dubultu lomu, taču, ja nepieciešama intensīvāka psihiatriska iesaiste, piemēram, dienas stacionārs garīgai veselībai, jāpiesaista attiecīgais dienests.
- **Drošas mājvieta**: ja jaunietim nav drošas mājvietas, kritiski svarīgi piesaistīt mājokļa atbalstu, sadarbojoties ar *Focus Ireland* jauniešu mājokļa programmām. Piemēram, ja ģimene nevar nodrošināt aprūpi un jaunietis tiek izlikts no mājām, jānodrošina drošs patvērums.
- **Atbalsts pēc pakalpojuma saņemšanas**: kad oficiālā ārstēšana beigusies, jaunietim vēlams, lai kādu laiku viņu uzrauga mentors vai sociālais darbinieks, lai pārliecinātos, ka viss ir kārtībā.
- **Finansiālais atbalsts**: jaunietim var būt nepieciešams finansiāls atbalsts, piemēram, ja viņš cenšas izkļūt no narkotiku aprites, bet palicis parādā dīleriem, pastāv fizisks apdraudējums. Šādā gadījumā sadarbībā ar policiju un sociālajiem fondiem var rast risinājumus, piemēram, pārmitināt jaunieti citā apvidū vai nodrošināt finansiālu segumu. Dažkārt parādu atlīdzības sarunas tiek veiktas caur starpniekiem, lai jaunietis nenonāktu briesmās.
- **Tiesiska palīdzība**: ja jaunietim ir tiesas prāvas par pagātnes nodarījumiem, advokāta un probācijas ziņojumi var palīdzēt mīkstināt sodu. Piemēram, probācijas uzraudzība un ārstēšanas programmas izpilde var tikt ņemta vērā, lai tiesa nepiemērotu cietumsodu. Tādēļ cieša sadarbība ar probāciju un tiesu advokātiem ir īpaši svarīga.
- **Pāreja uz pieaugušo pakalpojumiem**: jau minēts, ka nepieciešams skaidrs plāns, kad jaunietis kļūst pilngadīgs. Bieži vien ārstēšanas pārtraukšana 18 gados ir riskanta, tāpēc pakalpojumiem jābūt pārklājošiem. Piemēram, HSE pieaugušo atkarības klīnika var uzņemt 17 gadīgu jaunieti sagatavošanās posmā (apmeklējot pāris sesijas un iepazīstot personālu), kamēr SASSY vēl turpina darbu. Papildu, ja jaunietis plāno doties uz rezidenču programmu – piemēram, ārvalstu vai valsts specializētu rehabilitācijas centru, kā *Aiséirí Aislinn Carlow* grāfistē – SASSY var sniegt rekomendācijas un koordinēt uzņemšanu. Apvienojot šos pakalpojumus, jaunieša atveseļošanās ceļš ir visaptverošs. SASSY galvenokārt fokusējas uz atkarības medicīnisko un psihosociālo aspektu, bet bieži vien jārisina arī citi dzīves aspekti – izglītība, darbs, mājoklis, tiesiskās lietas. Bez to sakārtošanas pastāv risks

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

atgriezties vecajā vidē. Tāpēc SASSY mērķtiecīgi veido sadarbības tīklu. Piemēram, SASSY terapijas laikā jaunietis var tikt iesaistīts Policijas jauniešu novirzīšanas programmā (*Garda Youth Diversion Project*) – vietējā programmā (bieži īstenota ar Foróige atbalstu) jauniešiem, kuriem ir bijuši konflikti ar likumu. Programma, izmantojot dažādas aktivitātes un mācību iespējas, palīdz mainīt uzvedību. SASSY fokusējas uz atkarības ārstēšanu, kamēr programma – uz sociālo uzvedību, kopā tie palīdz risināt visas jaunieša problēmas.

17. Pakalpojum stiprās puses un vājās puses

Stiprās puses

- SASSY galvenā priekšrocība ir tā, ka tas ir specializēts tieši jauniešu vajadzībām: atšķirībā no pieaugušo atkarību ārstēšanas, kur tiek izmantotas citas metodes, SASSY komanda saprot jauniešu attīstības īpatnības un pielāgo pieeju. Rezultātā jaunieši jūtas saprasti, un pakalpojums ir daudz efektīvāks nekā mēģinājums viņus iekļaut pieaugušo pakalpojumos.
- Pakalpojums tiek īstenots, iesaistot ekspertus multidisciplinārā komandā, kas ļauj vienuviet risināt gan atkarības, gan garīgās veselības jautājumus. Tas ir īpaši būtiski, jo jauniešiem šie aspekti bieži ir cieši saistīti. SASSY darbības modelis ir visaptverošs – tas neaprobežojas ar "narkologu" konsultācijām, bet iekļauj psihiatra konsultācijas, ģimenes darbu, sadarbību ar skolām utt., līdz ar to jaunietis saņem palīdzību visos problēmu aspektos. Tas veicina ārstēšanas nepārtrauktību – jaunietim nav jādodas uz vairākām vietām, viņš caur SASSY tiek novirzīts un atbalstīts integrēti. Rezultāti rāda, ka šāda pieeja ievērojami samazina jauniešu recidīvu noziedzībā (28% kritums pārkāpumos, pusi no tā tieši attiecina uz mentoringu, kas bieži iet paralēli ārstēšanai) un samazina psihoaktīvo vielu lietošanu jauniešu vidū.[63]
- SASSY nodrošina pakalpojuma pieejamību – tas atrodas jaunieša dzīvesvietas tuvumā ar vairākām klīnikas vietām un pieņem arī pieteikumus no jauniešiem un viņu vecākiem, kas mazina barjeras meklēt palīdzību.
- Komandas nelielais izmērs un specializācija nodrošina personalizētu pieeju – jaunietis nav anonīms, visa komanda pārzina katru gadījumu, var operatīvi rīkoties, ja kas mainās. Salīdzinot ar lielām sistēmām, SASSY spēj būt elastīgs, piemēram, ja jaunietim krīze, var ātri sasaukt komandas apspriedi un pielāgot plānu, nav jāgaida mēneši.
- SASSY efektīvi sadarbojas ar citām institūcijām, jo komandai jau ir izveidoti profesionāli kontakti – psihiatrs sadarbojas ar kolēģiem slimnīcās, bet konsultanti uztur saikni ar sociālajiem darbiniekiem un skolu.
- Ģimenes iesaiste – vecāki saņem atbalstu, jūtas mazāk izolēti un bezpalīdzīgi, un kļūst par programmas sabiedrotajiem sava bērna atveseļošanās procesā.
- SASSY ietvaros jaunietis var iziet pozitīvu pārmaiņu pieredzi īsā laikā – daži jaunieši pirmo reizi dzīvē izjūt, ka pieaugušajiem no tiesas rūp viņu labklājība, ka var runāt bez bailēm. Tas var būt pagrieziena punkts jaunieša dzīvē.

[63] Reducing youth crime in Ireland: an evaluation of Le Chéile mentoring. Available at https://www.drugsandalcohol.ie/27105/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- SASSY veicina sabiedrības drošību, jo jaunieši, kuri citādi iespējams turpinātu destruktīvus ieradumus, samazina atkarību izraisošo vielu lietošanu un ar to saistītos riskus.

Vājās puses

- Ierobežotā kapacitāte un teritoriālā pieejamība - pakalpojums darbojas tikai Ziemeļdublinas reģionā, citos apgabalos līdzīgu specializētu pakalpojumu jauniešiem var nebūt pieejamu (vai, kā Dublinas dienvidos, pieejams tikai viens līdzīgs pakalpojums – *Youth Drug and Alcohol Service (YoDA*))[64], bet ārpus galvaspilsētas iespējas ir vēl ierobežotākas. Tas nozīmē, ka daļa jauniešu valstī nesaņem tik kvalitatīvu palīdzību – tas nav SASSY trūkums, bet pakalpojuma kā tāda ierobežojums. Pat Ziemeļdublinas reģionā kapacitāte (4 konsultanti) ļauj strādāt ar aptuveni 100 aktīviem gadījumiem gadā, kas var būt nepietiekami, ja intensīvo lietotāju skaits pārsniedz šo skaitu. Rezultātā var veidoties gaidīšanas rinda vai nepieciešams prioritizēt smagākos gadījumus, atstājot vieglākos bez tūlītējas palīdzības.
- Jauniešu motivācijas trūkums un biežie atbiršanas gadījumi var mazināt pakalpojuma kopējo efektu - ne visu jauniešu stāsti beidzas labi – daļa pārtrauc nākt, daļa atsāk vielu lietošanu. Tas var radīt skeptisku skatījumu sabiedrībā ("jaunieši tāpat negrib mainīties"), lai gan pakalpojuma ietvaros tie ir sagaidāmi riski.
- Nav piespiedu mehānisma - SASSY paļaujas uz brīvprātīgas dalības principu, kas retām ģimenēm liekas neefektīvi ("kāpēc nevarat piespiest viņu atturēties?").
- Resursu sadalīšana starp daudziem jautājumiem var radīt risku, ka ne viss tiek nodrošināts pietiekami kvalitatīvi. Speciālistu komanda cenšas aptvert garīgās veselības, izglītības, tiesu u.c. jomas, taču nevar būt visu šo jomu eksperti. Ja nav laba starpinstitūciju sadarbība (kas ne vienmēr ir pilnīga), SASSY mēģina aizpildīt tukšumus, kas nav tieši tās kompetencē. Piemēram, ja nav pieejams profesionāls karjeras konsultants, SASSY darbinieks var improvizēt, bet tas nav viņa pamata darbs. Tādējādi, ja citi pakalpojumi nestrādā optimāli, SASSY eksperti var tikt pārslogoti.
- Stigmas un uztveres jautājums – daži jaunieši un vecāki joprojām baidās meklēt palīdzību bērna atkarību problēmām, baidoties no sabiedrības nosodījuma. Ja pakalpojums nav pietiekami popularizēts, var būt neizmantots tā potenciāls (cilvēki vienkārši nezina, ka tāds SASSY pastāv).
- Ilgtermiņa finansējuma nenoteiktība – lai gan valsts finansē HSE, finansējuma apmērs mainās. Atkarību joma ne vienmēr ir prioritāra budžetā, pastāv risks, ka finansējumu samazina vai nepalielina atbilstoši pieprasījumam. Arī ES fondu komponente (ja bija) var mainīties. SASSY personālam, ja nav drošības par ilgtermiņu, var būt augsta kadru mainība (nav datu, bet iespējams).
- Personāla mainība vai speciālistu trūkums – valstī trūkst atkarību psihiatru un pusaudžu psihiatru. Ja SASSY psihiatrs pārtrauc darba attiecības vai ilgstoši slimo, var rasties grūtības nodrošināt atbalstu, kas ietekmē pakalpojuma nepārtrauktību.

[64] YoDA: Youth Drug and Alcohol Service (n.d.). Available at https://www.hse.ie/eng/services/list/5/addiction/yoda/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Tāpat atkarību konsultantu ir ierobežots skaits – specializētu pusaudžu atkarību terapeitu nav daudz, un pieaugušo terapeiti tiek pārkvalificēti, kas prasa laiku.

- SASSY komanda risina ļoti smagus gadījumus, un ne vienmēr spēj sasniegt 100% panākumu. Daži jaunieši var nomirt no pārdozēšanas vai izdarīt smagu noziegumu. Šādi atsevišķi gadījumi var tikt asi kritizēti sabiedrībā ("kāpēc pakalpojums nepasargāja?"). Tas var iedragāt reputāciju, lai gan cēlonis nav pakalpojuma neefektivitāte, bet drīzāk atkarību slimības daba.
- Pakalpojuma mērījumi un rādītāji – ētiski un praktiski grūti īstenot randomizētu kontroli (neārstēt salīdzinājumam dažus jauniešus). Tāpēc dažkārt kritiķi var teikt, ka nevar 100% pierādīt, ka uzlabojumi ir tieši SASSY nopelns (kaut gan pierādījumi starptautiski liecina, ka tieši šāda integrēta pieeja ir labākā prakse).
- Juridiskie ierobežojumi – darbs ar nepilngadīgajiem vienmēr jāsaskaņo ar vecākiem. Ja vecāki atsakās (ļoti reti, bet var, piemēram, noliedzot, ka bērnam ir problēma), nevar piespiest apmeklēt pakalpojumu. Un ne katrs jaunietis, kurš jaunāks par 16 gadiem zinās pats kā pieteikties pakalpojumam. Tādējādi daži potenciālie klienti "izkrīt cauri sietam".
- Terapeitiskās alianses veidošana smagākajos gadījumos – jaunieši, kuri ir dziļi iesaistīti noziedzīgās grupās vai cieš no smagas psihozes, var neuzticēties vai nespēt sadarboties. SASSY nevar piespiest viņus atvērties, un šie gadījumi bieži paliek neatrisināti. Sabiedrība visbiežāk redz šos "smagākos" gadījumus (piemēram, vardarbīgus narkodīlerus pusaudžus), taču tie ir tie, kam palīdzēt visgrūtāk. Tomēr SASSY pat šajos gadījumos cenšas palīdzēt: sadarbojoties ar tiesībsargājošām iestādēm, tiek mēģināta motivācijas veidošana cietumā vai drošības iestādēs.

18. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Health Service Executive. (n.d.). *SASSY – Substance Abuse Service Specific to Youth*. Available at https://www.hse.ie/eng/services/list/5/addiction/dublinnorthaddictionservice/sassy/
- Irish Penal Reform Trust. (n.d.). *Le Chéile evaluation: Reducing youth crime in Ireland*. Available at https://www.iprt.ie/youth-justice/le-cheile-evaluation-reducing-youth-crime-in-ireland/
- Health Service Executive. (2023). *Clinical Nurse Specialist – SASSY (Job Specification)*. Available at https://www.rezoomo.com/contentFiles/jobs/49534/attachments/33069_DNCC2023134%20CNS%20SASSY%20Job%20Spec%20Extended.docx.pdf
- O'Connell, J. (2023). *New youth addiction team helping to cut waiting times and reduce risk of criminalisation*. *Irish Examiner*. Available at https://www.irishexaminer.com/news/arid-20234291.html

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

1.3.3. Nacionālā jauniešu iespēju programma - Youthreach

1. Pakalpojuma nosaukums

Nacionālā jauniešu iespēju programma *Youthreach*.

2. Pakalpojuma mērķis

Youthreach galvenais mērķis ir nodrošināt otro iespēju izglītībā tiem jauniešiem, kuri priekšlaicīgi pametuši skolu bez pietiekamām kvalifikācijām. Programmu īsteno izglītības centri. Programma tiecas attīstīt dalībnieku zināšanas, prasmes un attieksmes, kas nepieciešamas veiksmīgai pārejai uz darba un pieaugušo dzīvi. Tas nozīmē, ka Youthreach mērķis nav tikai akadēmisku sertifikātu iegūšana, bet arī personības un sociālo prasmju veicināšana, pašapziņas celšana un motivācijas atjaunošana jauniešos, kuri bijuši atsvešināti no formālās skolas sistēmas. Programmas ietvaros jaunieši var iegūt pamatizglītības sertifikātu vai profesionālās kvalifikācijas pamatlīmeni, kā arī sagatavoties turpmākai izglītībai. Youthreach mērķis ir novērst ilgtermiņa bezdarbu un sociālo atstumtību jauniešu vidū, dodot viņiem prasmes un iespējas atgriezties izglītībā vai darba tirgū.

Programmas oficiāli definētie mērķi (Īrijas Izglītības un zinātnes departamenta noteiktie) ietver: personīgo un sociālo attīstību un pašcieņas celšanu, otrās iespējas izglītību un ievada līmeņa profesionālās mācības, neatkarības un mūžizglītības veicināšanu, integrāciju tālākajā izglītības sistēmā un darba tirgū, sertifikāciju atbilstoši spējām un karjeras plāniem, kā arī sociālo iekļaušanu. Tādējādi Youthreach mērķis aptver gan konkrētus iznākumus (kvalifikācijas, darbs), gan plašākus attīstības aspektus (pilsoniska iekļaušanās, mācīšanās vēlme).

3. Pakalpojuma uzdevumi

Lai sasniegtu mērķus, Youthreach programmā definēti vairāki uzdevumi un darbības virzieni.

- Programma **nodrošina pamatizglītības programmu** priekšmetos, kas ir būtiski ikdienas dzīvei un turpmākai mācīšanās spējai – angļu valoda, matemātika, pamata dzīves prasmes (piemēram, veselības izglītība), lasītprasmes un rakstītprasmes uzlabošana.
- **Youthreach sniedz profesionālo mācību ievadkursus**: jaunieši var apgūt praktiskas prasmes tādās jomās kā kokapstrāde, metālapstrāde, ēdināšana, datorprasmes, māksla un amatniecība u.c., atkarībā no programmas piedāvājuma. Šīs mācības ļauj jauniešiem iegūt sākotnējās kvalifikācijas.
- **Programmā liels uzsvars likts uz personības attīstību**: viens no uzdevumiem ir veicināt dalībnieku pašapziņu, neatkarību un sociālās prasmes. To īsteno caur personalizētu pieeju, mentorēšanu un sociālo aktivitāšu integrēšanu mācībās (piemēram, grupu diskusijas, kopīgi projekti, kas māca komandas darbu un atbildību).
- **Youthreach nodrošina karjeras orientāciju un darba pieredzi**: uzdevums ir sagatavot jaunieti nodarbinātībai, tāpēc programmā bieži ietvertas prakses

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

komponentes (īstermiņa darbavietas prakses vietās), CV rakstīšanas un darba meklēšanas nodarbības, karjeras konsultācijas.

- **Segregācijas mazināšana starp formālo un neformālo izglītību**: Youthreach cenšas integrēt jauniešus atpakaļ izglītības sistēmā, piedāvājot draudzīgāku mācību vidi, kas tomēr saglabā saikni ar valsts izglītības struktūru (centri ir oficiāli atzīti kā Izglītības centri, tātad to absolventi var pāriet uz tālākiem valsts izglītības posmiem).
- **Sociālā aprūpe un atbalsts jauniešiem**: bieži Youthreach palīdz risināt arī dzīves problēmas, kas nav tieši "mācības", piemēram, sadarbībā ar sociālajiem dienestiem koordinē atbalstu, lai nodrošinātu jaunietim hosteli, ja viņš ir bezpajumtnieks, izsniedz siltas pusdienas, organizē atbalstu jaunajām māmiņām (bērnu pieskatīšana).
- **Mācību režīms**: programma cenšas veicināt disciplinētu, bet elastīgu mācību režīmu – tā piedāvā 35 stundu mācību nedēļu (pilna laika nodarbības, kas atgādina darba nedēļu), lai jaunieši pierastu pie strukturētas dienas kārtības, bet vienlaikus saglabā draudzīgu un brīvprātīgu atmosfēru, kas palīdz uzturēt motivāciju. Piemēram, nav obligātas skolas formas, kā skolā – drīzāk kā pieaugušo izglītības centrā.
- **Youthreach cenšas pielāgot mācību saturu jauniešu interesēm un spējām**: tas nozīmē modulāru, pieredzē balstītu mācīšanos, mazāk uzsverot teorētiskas lekcijas, vairāk – praktisku, eksperimentālu pieeju.
- **Youthreach centriem uzdots veidot individuālus izglītības plānus katram audzēknim**: tiek identificētas viņu vajadzības (piemēram, ja kādam jaunietim ir disleksija, piedāvāt īpašus lasītprasmes treniņus).
- **Sadarbība ar citiem pakalpojumiem**: Youthreach bieži sazinās ar sociālajiem dienestiem, probācijas dienestu (ja jaunietis bijis likumpārkāpējs), garīgās veselības dienestiem, ģimenes atbalsta organizācijām, lai nodrošinātu, ka paralēli mācībām jaunietis saņem vajadzīgo palīdzību.
- **Droša vide:** nodrošināt drošu un pieņemošu vidi, kur nav mobinga vai stigmas, jo daudzi jaunieši nāk ar zemu pašvērtējumu un bailēm tikt izsmietiem.
- **Datu apkopošana**: Youthreach kā valsts un ES līdzfinansēta programma (agrāk ESF līdzekļi) uzņemas programmas monitoringu un datu uzskaiti – dokumentēt progresu, pabeigšanas rādītājus, sekot, cik procentu jauniešu programmas ietekmē iestājas darbā vai tālākizglītībā, lai atskaitītos par efektivitāti un pilnveidotu programmu.

4. Normatīvais regulējums

Youthreach programma tiek īstenota saskaņā ar Īrijas izglītības politiku un tiesisko regulējumu attiecībā uz otrās iespējas izglītību un jauniešu nodarbinātības veicināšanu - Izglītības likums 1998 (*Education Act 1998*)[65] ir pamata likums, kas nosaka valsts pienākumu nodrošināt izglītības pieejamību ikvienam līdz 18 gadu vecumam un definē jēdzienu "izglītības centrs" (*centre for education*) – tieši 2004. gadā Youthreach centri tika oficiāli noteikti par Izglītības centriem saskaņā ar Izglītības likuma 10. pantu.

5. Pakalpojuma joma

[65] Education Act, 1998. Available at https://www.irishstatutebook.ie/eli/1998/act/51/enacted/en/html

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Izglītības joma. Youthreach primāri ir izglītības un mācību programma, ko administrē Izglītības un apmācības padomes sadarbībā ar Izglītības departamentu. Lai gan tās pamatā ir izglītības mērķi, programmā ietverti arī labklājības un nodarbinātības elementi, jo tā strādā ar sociāli neaizsargātiem jauniešiem. Youthreach pārstāv terciāro prevences līmeni izglītības sistēmā – tā iesaista jauniešus, kuri jau ir pametuši skolu un kuriem primārā un sekundārā prevence (skolas pamešanas novēršana) vairs nav devusi rezultātu. Papildu izglītības funkcijai Youthreach nodrošina arī labklājības atbalstu – jaunieši saņem mācību stipendiju un palīdzību integrācijai sabiedrībā. Formāli programma ietilpst tālākizglītības (*Further Education*) sektorā.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Youthreach mērķa grupa ir jaunieši vecumā no 15 līdz 20 gadiem, kuri ir pametuši skolu bez jebkādas vai tikai minimālas formālās izglītības kvalifikācijas. Par standarta kritēriju tiek uzskatīts: jaunietis 15–20 gadu vecumā, kurš nav pabeidzis vidējo izglītību.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

Youthreach dalībniekiem raksturīgs plašs problēmu un vajadzību loks, kas izriet no viņu iepriekšējās pieredzes. Viņus vieno tas, ka parastā skola nav spējusi nodrošināt viņu vajadzības – daudzi jutušies nepiederīgi, atraidīti izglītības sistēmā. Tāpēc tipiskais Youthreach audzēknis uzsākot programmu var būt ar ļoti zemu pašapziņu, demotivēts un ar negatīvu attieksmi pret mācīšanos. Bieži vien viņiem trūkst pamatiemaņu: zemi sasniegumi pamatprasmēs (lasīšana, rakstīšana, matemātika – var būt vairāku klašu atpalicība no vecumam atbilstošā līmeņa). Motivācijas un cerību trūkums nav retums – daudzi uzskata, ka "skola nav domāta man" un ka viņiem nav nākotnes perspektīvu. Pastāv arī fiziskās un mentālās veselības problēmas: daļai jauniešu Youthreach brīdī ir slikts fiziskais stāvoklis, neveselīgi ieradumi (smēķēšana ir ļoti izplatīta, tāpat negulēšana, slikts uzturs), depresijas vai trauksmes simptomi (M. Gordons min jauniešu vidū hronisku trauksmi, pat pašnāvnieciskas domas).[66] Ģimenes fons daudzos gadījumos ir nestabils – var būt disfunkcionālas ģimenes (vecāku atkarības, vecāku garīgas slimības, vardarbība un noziedzība ģimenē), vecāku prombūtne (daži jaunieši auguši institūcijās vai audžuģimenēs). Tas bieži radījis emocionālu traumu jauniešos – neuzticēšanos pieaugušajiem, autoritatīvu personu noliegumu utt..

Ekonomiskās grūtības un nabadzība: liela daļa Youthreach audzēkņu nāk no zemu ienākumu mājsaimniecībām, kur bieži sastopams jauniešu bezdarbs. Programmas koordinatori norāda, ka daudzu audzēkņu ģimenēs neviens nav pabeidzis vidusskolu vai nestrādā kvalificētā darbā, tāpēc jauniešiem trūkst pozitīva parauga, no kura mācīties un kam līdzināties, un tas apgrūtina motivācijas veidošanos mācībām.

Vielu lietošana un atkarības: neformāli zināms, ka ievērojama daļa jauniešu ir eksperimentējuši vai regulāri lietojuši alkoholu un narkotikas – aptaujas liecina, ka Youthreach audzēkņu vidū ir augstāka vielu lietošanas izplatība nekā vidēji jauniešu populācijā (viegli pieejamā vide, bezdarbība pirms programmas bieži veicinājusi

[66] Gordon, M. (2009). Report of the Pilot Phase of the Special Educational Needs Initiative in Youthreach January 2007 to June 2008. Available at https://www.etbi.ie/wp-content/uploads/2021/06/SEN-INITIATIVE-REPORT-May-09.pdf?x77347

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

smēķēšanu, t.sk. kanabisa smēķēšanu u.c.). Tas var izpausties kā atkarību problēmas, ar kuru risināšanā Youthreach jāsadarbojas ar atkarību dienestiem.

Uzvedības traucējumi: ne viens vien Youthreach programmas dalībnieks ir ar agresīvu uzvedību vai disciplīnas problēmām – bieži tie ir jaunieši, kas iepriekš tikuši izslēgti no skolas citu drošības apsvērumu dēļ. Līdz ar to Youthreach grupās nereti rodas izaicinājumi – konflikti starp jauniešiem (piemēram, ja programmā nonāk jaunieši, kuri agrāk savā starpā konfliktējuši), kā arī zema stresa noturība, kad daži jaunieši uz jebkuru grūtību reaģē ar dusmu izvirdumu vai aizbēgšanu.

Kriminogēnais risks: daži jaunieši programmas sākumā var turpināt noziedzīgas aktivitātes (sīkas zādzības, huligānisms, bandas ietekme rajonā). Centriem jārēķinās, ka atsevišķi audzēkņi var būt pārraudzības iestāžu – Probācijas vai Jauniešu tiesību dienesta uzskaitē.

Speciālās vajadzības: daļa Youthreach audzēkņu ir jaunieši ar izteiktām mācīšanās grūtībām vai intelektuālās attīstības traucējumiem, kuriem nepieciešams īpašs atbalsts mācību procesā. Programma cenšas iekļaut arī šos jauniešus, jo vispārējā skola bieži nespēj nodrošināt viņiem piemērotu palīdzību. Tāpēc Youthreach grupas ir ļoti dažādas un izaicinošas, apvienojot jauniešus ar dažādām un bieži vien nopietnām dzīves un mācīšanās problēmām. Tas prasa no darbiniekiem spēju radīt drošu un atbalstošu vidi, kur katrs jaunietis jūtas pieņemts, nevis nosodīts par savām grūtībām vai pagātnes pieredzi. Pozitīvi, ka Youthreach vide bieži spēj transformēt jauniešus: pēc kāda laika programmā daudzi sāk atgūt pašapziņu, motivāciju mācīties un uzvedības problēmas mazinās, jo viņi sajūt panākumus un atbalstu.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Youthreach ir dienas (bez izmitināšanas) izglītības programma, kuras ietvaros jaunieši ikdienā apmeklē nodarbības kādā no Youthreach centriem vai saistītajos Kopienas mācību centros (*Community Training Centres – CTC*). Tas nozīmē, ka dalība programmā neprasa dzīvošanu internātā – jaunietis turpina dzīvot mājās vai patstāvīgi un katru darbdienu nāk uz centru. Programma parasti ir pilna laika: Youthreach centri parasti ir atvērti aptuveni 35 stundas nedēļā, t.i. darba dienās no plkst.9:00 līdz16:00.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

Youthreach ir valsts finansēta un Izglītības departamenta pārraudzīta programma. Tās galvenie īstenotāji ir Izglītības un apmācības padomes (*Education and Training Boards – ETB*), kas ir publiski tiesību subjekti, izveidoti saskaņā ar Izglītības un apmācības padomes likumu (*Education and Training Boards Act 2013*).[67] Atsevišķās vietās programmu īsteno arī neatkarīgi izglītības centri, taču lielākā daļa Youthreach centru ir tieši Izglītības un apmācības padomes pārraudzībā.

[67] *Education and Training Boards Act 2013*. Number 11 of 2013. Irish Statute Book. Available at https://www.irishstatutebook.ie/eli/2013/act/11/enacted/en/html

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Ilgums: Youthreach programmas formālais ilgums parasti ir no viena līdz diviem gadiem, taču tas tiek pielāgots katra jaunieša individuālajām vajadzībām un mērķiem. Daži jaunieši pēc gada iegūst pamatsertifikātu un dodas tālāk mācīties vai strādāt, savukārt, citi programmā pavada divus gadus, lai vispirms apgūtu pamata zināšanas un pēc tam sasniegtu augstāku kvalifikācijas līmeni. Atsevišķos gadījumos jaunieši **Youthreach** paliek ilgāk par diviem gadiem, piemēram, ja viņi sākuši mācības 16 gadu vecumā bez iepriekšējas izglītības, viņiem tiek dota iespēja turpināt dalību programmā līdz 19–20 gadu vecumam, lai pilnvērtīgi sagatavotos patstāvīgai dzīvei.

Apjoms/intensitāte: Youthreach ir pilna laika, intensīva programma, kas paredzēta 30–35 stundu aktivitātēm nedēļā, kas atbilst pilnas slodzes darbam vai dienas studijām. Tas ir ievērojami intensīvāk nekā tipiskā pamatskola, kur mācības ilgst aptuveni 25 stundas nedēļā. Šī intensitāte atspoguļo nepieciešamību kompensēt laiku, ko jaunieši iepriekš pavadījuši ārpus izglītības – viņi intensīvi apgūst ne tikai akadēmiskās zināšanas, bet arī dzīves un darba prasmes. Sākotnēji jauniešiem intensīvais grafiks var būt izaicinošs, jo diena ilgst aptuveni septiņas stundas. Tomēr centrā strādā pakāpeniski: rīts bieži sākas ar neformālu sapulci vai brokastīm, pēc tam seko mācības un praktiskas nodarbības, lai jaunietis spētu saglabāt uzmanību. Neskatoties uz to, intensitāte saglabājas, un no jaunieša tiek prasīts pilnībā iesaistīties visās dienas aktivitātēs.

Pieprasījums: pēdējos gados, ar Jauniešu garantijas iniciatīvu (no 2014), tika vēl vairāk uzsvērts, ka jebkuram jaunietim bez darba un izglītības jānodrošina iespēja piedalīties Youthreach vai līdzīgā programmā. Līdz ar to pieprasījums saglabājas – atsevišķos reģionos joprojām ir gaidīšanas rindas.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Youthreach programmas īstenošanā piedalās dažādi izglītības un sociālā darba speciālisti, kas strādā komandā, lai nodrošinātu jauniešu vajadzību apmierināšanu.

- **Galvenie ir pedagogi:** Youthreach centros strādā gan vispārizglītojošo priekšmetu pedagogi (piemēram, angļu valodas, matemātikas vai datorzinību), gan arī profesionālās izglītības pedagogi, kas māca praktiskas prasmes, piemēram, kokapstrādi vai metālapstrādi. Šie pedagogi ne tikai vada mācības, bet arī pielāgo mācību saturu jauniešu individuālajām vajadzībām un bieži mācību procesā ieņem arī mentora vai jaunatnes darbinieka lomu.
- **Youthreach centra koordinators (vadītājs)**: parasti viens no pieredzējušiem darbiniekiem pilda koordinējošu lomu – viņš plāno visu centra darbību, saskaņo mācību moduļus, plāno budžetu, personālu. Koordinators bieži arī tieši strādā ar jauniešiem kā padomdevējs un atbalsta persona.
- **Padomdevēji/konsultanti**: daudzos centros (īpaši lielākos pilsētu centros) komandā ir vadības/padomdošanas darbinieks – cilvēks ar sociālā darba vai psiholoģijas pieredzi, kurš palīdz jauniešiem risināt personīgās problēmas. Viņš var rīkot individuālas konsultācijas (par dusmu vadību, attiecību problēmām, atkarību riskiem) vai grupu nodarbības par dzīves prasmēm.
- **Karjeras konsultants**: Youthreach jauniešiem ir pieejams karjeras konsultants – tas var būt vai nu pats centra koordinators, vai arī īpaši piesaistīts speciālists, kurš

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

regulāri apmeklē centru un palīdz jauniešiem sagatavot CV, izpētīt tālākizglītības iespējas un izvēlēties piemērotu karjeras ceļu.

- **Atbalsta speciālists**: ja centrā mācās jaunieši ar diagnosticētām īpašām vajadzībām (piemēram, mācīšanās grūtībām vai autiskā spektra traucējumiem), viņiem var tikt nodrošināts speciālās atbalsta speciālists vai asistents, kurš strādā individuāli un palīdz pielāgot mācību procesu viņu spējām un vajadzībām.
- **Administratīvs darbinieks:** centros parasti ir sekretārs vai administrators, kas rūpējas par dokumentāciju, stipendiju izmaksa sarakstiem, korespondenci ar departamentiem utt..
- **Atbalsta personāls**: ja centrā darbojas praktiskās darbnīcas, tajās var būt tehniskais asistents vai meistars, piemēram, auto darbnīcā palīgs, kas atbild par drošību un iekārtu uzturēšanu. Virtuves vai ēdināšanas modulī var strādāt virtuves darbinieks, kurš palīdz mācībās un nodrošina jauniešiem maltītes.
- **Aprūpes speciālisti:** daži centri sadarbojas ar jaunatnes darbiniekiem no NVO, kas pēcpusdienās piedāvā neformālas aktivitātes un sniedz papildu sociālo atbalstu jauniešiem.
- **Speciālisti no ārpuses, kas sadarbojas ar centru**: Youthreach komanda aktīvi sadarbojas ar izglītības labklājības speciālistiem**,** sociālajiem darbiniekiem un probācijas darbiniekiem – tie nav centra tiešie darbinieki, bet speciālisti, kas seko jauniešu situācijai no ārpuses. Piemēram, centrā noteiktos laikos var ierasties sociālais darbinieks, lai kopā ar koordinatoru pārrunātu, kā klājas jaunietim, kurš atrodas valsts aprūpē. Tāpat Nacionālā izglītības psiholoģijas dienesta (NEPS) psihologi var sniegt konsultācijas personālam par to, kā labāk strādāt ar konkrētu jaunieti. Lai gan NEPS oficiāli aptver vispārizglītojošās skolas, ir gadījumi, kad Youthreach dalībniekam piesaista psihologu no viņa iepriekšējās skolas vai speciālās izglītības centra.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

- **Darbs ar jauniešiem ar sarežģītu pieredzi:** Youthreach speciālistiem bieži jāsaskaras ar jauniešiem, kuriem ir traumatiska pieredze, uzvedības traucējumi, atkarības un mentālās veselības problēmas. Tas prasa augstu emocionālo inteliģenci un krīzes intervences prasmes, piemēram, spēju profesionāli reaģēt uz dusmu lēkmēm, konfliktiem vai bēgšanu no centra.
- **Motivācijas trūkums un apmeklētības problēmas**: daudzi jaunieši programmas sākumā nav motivēti mācīties. Personālam jāveido individuāla saikne un jārada motivējoša vide, regulāri kontaktējoties ar kavētājiem. Šāda "sekošanas" prakse nav ierasta skolotājiem, bet Youthreach darbiniekiem tā ir būtiska darba sastāvdaļa. .
- **Robežu noteikšana un disciplīna**: darbinieki veido draudzīgu un neformālu vidi, vienlaikus nodrošinot kārtību un drošību. Viņiem bieži jāizvērtē, kā reaģēt pārkāpumu gadījumos, piemēram, ja jaunietis ierodas reibumā, meklējot līdzsvaru starp stingrību un sapratni. Lēmumi jāpieņem tā, lai saglabātu disciplīnu grupā un uzticēšanās pilnas attiecības ar jaunieti.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Nepietiekams atbalsts un resursi:** ne visos centros ir pieejams psihologs. Līdz ar to pedagogiem bieži jāpilda psihologa funkcijas bez atbilstošas izglītības/pieredzes, kas rada profesionālo nedrošību un šaubas par savu kompetenci. Arī supervīziju un profesionālās attīstības iespējas ne vienmēr ir pieejamas.
- K**adru mainība un statusa problēmas**: vēsturiski Youthreach personāls bieži strādāja uz pagaidu līgumiem un ar zemāku atalgojumu nekā pedagogiem. Tas radīja nedrošību un demotivāciju, veicinot kadru mainību.
- **Emocionālā slodze un izdegšana:** darbs ar traumatizētiem, impulsīviem vai agresīviem jauniešiem rada emocionālu stresu. Neveiksmīgas intervences un jauniešu aiziešana no programmas var veicināt profesionālās neveiksmes sajūtu. Ja nav kolēģu vai supervīzijas atbalsta, speciālists var izdegt un pamest darbu.
- **Materiāltehniskie izaicinājumi**: daži centri ir novecojušās ēkās, ar nepietiekamu aprīkojumu praktiskajām darbnīcām. Speciālistiem jābūt radošiem, izmantojot ierobežotos resursus, un jāuzrauga jaunieši, lai nodrošinātu drošību mācību laikā.
- **Lēns un grūti izmērāms progress**: Youthreach mērķi ir individuāli vērsti uz konkrēto jaunieti un bieži grūti izmērāmi (piemēram, pašpārliecības uzlabošana), tāpēc rezultātus ir grūtāk izmērīt nekā tradicionālajā skolā. Tas var radīt sajūtu, ka darbs netiek novērtēts, un var mazināt darbinieku motivāciju.
- **Stigmatizācija un sabiedrības attieksme**: Youthreach bieži tiek uztverts kā mazvērtīgs izglītības veids. Daži citu skolu pedagogi izturas nicinoši gan pret jauniešiem, gan pret speciālistiem. Tas ietekmē profesionālo pašcieņu. Neraugoties uz to, tiek aktīvi strādāts, lai mainītu sabiedrības priekšstatus.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Atbalsta nodrošināšanas process Youthreach pakalpojumā ietver posmus no piesaistes līdz veiksmīgai programmas noslēgšanai un tālākai virzībai.

Piesaiste un uzņemšana: potenciālie dalībnieki tiek identificēti skolās, sociālajos vai nodarbinātības dienestos, kā arī pēc jauniešu pašu iniciatīvas. Koordinators uzaicina jaunieti (un vecāku vai aizbildni, ja nepieciešams) uz iepazīšanās interviju, kurā tiek pārrunāta izglītības pieredze, intereses un vajadzības, kā arī izskaidrota programmas būtība. Pēc tam tiek noformēti pieteikuma un stipendijas dokumenti.

Individuālā plāna izstrāde: programmas sākumā tiek veikts diagnostisks novērtējums lasīšanā, rakstīšanā un matemātikā. Pamatojoties uz to, sadarbībā ar jaunieti tiek izveidots individuāls mācību plāns ar konkrētiem mērķiem un atbalsta pasākumiem (piemēram, mācīšanās grūtību gadījumā). Plāns regulāri tiek pārskatīts un pielāgots jaunieša progresam.

Mācību un aktivitāšu īstenošana: ikdienas darbs apvieno teorētiskās (valodas, matemātika) un praktiskās nodarbības (kokapstrāde, māksla, ēdināšana u.c.). Notiek arī sporta, sociālo un dzīves prasmju aktivitātes – grupu sapulces, diskusijas par konfliktiem, veselību un atkarībām. Mācības balstās uz praktiskām nodarbībām un individuālu pieeju, nevis stingru eksāmenu sistēmu. Ja nepieciešams, ir iespēja kārtot valsts eksāmenus. Motivācijai jaunieši saņem iknedēļas stipendiju, kas atkarīga no apmeklējuma.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Starpposmu izvērtējumi un atgriezeniskā saite: ik pēc 3–6 mēnešiem notiek pārskata sanāksmes, kurās piedalās jaunietis, koordinators un pedagogi. Tiek izvērtēts progress, uzvedība un grūtības, kā arī noteikti jauni mērķi. Jaunieši var sniegt atgriezenisko saiti par programmas norisi un vidi centrā.

Papildu atbalsta iesaistīšana un sadarbība ar ģimeni: ja nepieciešams, tiek piesaistīti citi speciālisti – sociālie darbinieki, psihologi vai atkarību speciālisti. Ar nepilngadīgo jauniešu vecākiem notiek regulāra saziņa, individuālas konsultācijas vai vecāku sapulces, lai veicinātu sadarbību un atbalstu mājās.

Prakses un pārejas posmi: otrajā mācību gadā jaunieši dodas praksē vietējos uzņēmumos (parasti 2–3 nedēļas). Centrs uztur kontaktu ar praktikantiem un darba devējiem, palīdzot jauniešiem sagatavoties turpmākai nodarbinātībai vai tālākām mācībām.

Programmas noslēgums un sertifikācija: programmas beigās jaunieši saņem oficiālus sertifikātus par apgūto. Tiek rīkots izlaiduma pasākums, kas sniedz emocionālu atzinību un motivāciju turpmākajai dzīvei.

Atbalsts pēc programmas: koordinatori palīdz jauniešiem pārejā uz darbu, tālākizglītību vai profesionālām mācībām. Tiek sniegts atbalsts dokumentu un pieteikumu sagatavošanā, kā arī rekomendāciju izsniegšanā. Daudzi centri uztur kontaktu ar absolventiem un seko viņu gaitām pēc programmas pabeigšanas.

Programmas kvalitātes novērtēšana: regulāri tiek veikts programmas rezultātu un efektivitātes monitorings. Pamatojoties uz iegūtajiem datiem, tiek uzlabotas mācību metodes un pieejas, lai paaugstinātu jauniešu noturību un panākumus programmā.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti

- **Pedagoģiskās metodes**: Youthreach balstās uz praktisku, uz pieredzi vērstu mācīšanos, nevis teorētisku apguvi. Mācību saturs tiek sasaistīts ar reālās dzīves situācijām, piemēram, matemātiku māca, plānojot budžetu vai analizējot sporta datus, bet valodas – caur projektu darbu un diskusijām. Mazās grupas un individuālā pieeja ļauj īstenot diferencētu mācīšanu.
- **Modulārā apmācība un vērtēšana**: programma strukturēta Īrijas Kvalitātes un kvalifikāciju valsts aģentūras (*Quality and Qualifications Ireland, QQI*) atzītos vispārējās un profesionālās izglītības, kā arī profesionālās pilnveides moduļos ar skaidri definētiem mācību rezultātiem.[68] Tas sniedz jaunietim motivējošu struktūru – ik pēc 6–10 nedēļām var pabeigt moduli un saņemt sertifikātu. Eksāmeni nav galvenais vērtēšanas instruments – svarīgāka ir atgriezeniskā saite, kas uzsver progresu un pozitīvu pastiprināšanu.
- **Individuālās vajadzības**: programma pielāgojas jaunieša īpašajām vajadzībām – izmantojot IT rīkus, lasīšanas programmatūru, krāsainus tekstus vai audio materiālus. UDHS gadījumos pielāgo vidi un aktivitāšu ilgumu.

[68] Youthreach. (n.d.). Available at https://www.qualifax.ie/course/108580

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Neformālās izglītības un jaunatnes darba metodes**: Youthreach integrē pārgājienus, sporta dienas, talkas, ekskursijas. Šīs aktivitātes māca atbildību, sadarbību un stiprina saikni ar vidi. Tās kalpo arī kā alternatīvs mācību resurss.
- **Mentorings un vienaudžu atbalsts:** vecākie dalībnieki (kas programmā ir ilgāk un jau uzkrājuši pieredzi) bieži kļūst par neformāliem mentoriem jaunākajiem tikko pievienojušies. Dažos centros darbojas arī absolventi, kuri motivē esošos dalībniekus, veicinot ticību saviem spēkiem.
- **Sociālo prasmju attīstība:** tiek izmantotas lomu spēles, diskusiju apļi un grupu projekti, kas māca komunikāciju un konfliktu risināšanu. Bieži tiek ieviesti mini kursi, piemēram, par nevardarbīgu komunikāciju.
- **Uzvedības pārvaldība:** izmanto prakses, kas balstītas uz traumu izpratni, tas nozīmē, ka darbs ar jauniešiem tiek organizēts tā, lai ņemtu vērā iespējamās emocionālās vai psiholoģiskās traumas, un personāls rīkojas, lai nepasliktinātu jaunieša stāvokli un veicinātu drošu vidi. Konfliktu gadījumā tiek organizētas sarunas starp iesaistītajiem, lai kopīgi meklētu risinājumu, nevis piemērotu sodu.
- **Tehnoloģiju un radošo metožu integrēšana:** mācībās izmanto digitālos rīkus un radošas pieejas, piemēram, prezentācijas, programmēšanu, mūziku un mākslas terapiju. Tas motivē jauniešus, kuriem ir grūtības tradicionālajā izglītībā.
- **Stipendiju mehānisms:** stipendija programmā tiek izmantota ne tikai kā finansiāls atbalsts, bet arī kā mācību instruments. Jaunieši saņem atlīdzību par aktīvu līdzdalību programmā, kas palīdz viņiem apgūt finanšu pratību un atbildību. Saistība starp piedalīšanos nodarbībās un stipendijas saņemšanu imitē darba vidi – tā mācās, ka par paveikto darbu saņem atlīdzību. Tas motivē jauniešus regulāri iesaistīties un apzināties savas saistības.
- **Veselība un labsajūta:** programma integrē veselīga uztura un ēdiena gatavošanas mācību, kā arī prāta veselības atbalstu – relaksācijas vingrinājumus, jogu vai apzinātības prakses.
- **Brīvprātīgais darbs**: ir būtisks izglītības elements – jaunieši piedalās labdarības projektos un sabiedrības aktivitātēs, attīstot empātiju un pašvērtību.
- **Plānošanas un uzraudzības instrumenti:** tiek izmantoti individuālie mācību plāni un progresijas tabulas. Tie ļauj jaunietim vizualizēt savu attīstību un mācību procesu.
- **Starpprofesionāļu sadarbība:** regulāras sanāksmes ar piesaistītiem speciālistiem no ārpuses nodrošina koordinētu darbu ap jaunieti.
- **Atsauksmes un programmas pilnveidošana:** programmas beigās jauniešiem un dažkārt arī vecākiem lūdz aizpildīt atsauksmju anketas, kuru rezultāti tiek izmantoti programmas pilnveidošanai.

15. Sadarbības nosacījumi ar jaunieti, ģimeni un speciālistiem

Sadarbība ar jaunieti: Youthreach balstās uz jaunieša brīvprātīgu iesaisti un partnerību. Atšķirībā no skolas, programma veido līdzvērtīgas attiecības – jaunietis piedalās individuālā plāna veidošanā, izvēlas mācību saturu un iesaistās lēmumos. Programmas elastīgums ļauj mainīt moduļus pēc interesēm. Attiecības balstās uz cieņu, uzticēšanos un atbildību, arī noteikumi tiek izstrādāti kopā ar jauniešiem, veicinot piederību.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Sadarbība ar ģimeni: īpaši svarīga nepilngadīgo gadījumā. Centrs vienojas ar vecākiem par atbalsta lomu (piemēram, palīdzēt motivēt no rītiem, informēt par neierašanos). Tiek organizētas vecāku sapulces. Ja ģimenē ir konflikti, iespējama mediācija. Pozitīvas pārmaiņas jaunietī bieži maina arī vecāku attieksmi.

Ja ģimenes atbalsta nav: centrs cenšas pildīt ģimenes funkciju. Nepilngadīgajiem sadarbība notiek ar Tusla sociālajiem darbiniekiem, kas pilda aizbildņa lomu.

Sadarbība ar speciālistiem: notiek vairākos līmeņos. Izglītības labklājības dienests (*Education Welfare Service, EWS*) uzrauga jauniešu apmeklējumu līdz 16 gadu vecumam. Tusla sociālie dienesti sniedz informāciju par jaunieša progresu un piedalās aprūpes plānu izstrādē. Probācijas dienests un policija (JLO) nodrošina atskaites tiesai, kā arī kontrolē apmeklējumu un uzvedību. Veselības aprūpes speciālisti (CAMHS) ņem vērā psihiatru norādes un seko medikamentu lietošanai. Atkarību speciālisti (SASSY) koordinē terapijas un mācību grafiku. Darba devēji un koledžas palīdz jauniešiem pāriet uz tālāku izglītību vai nodarbinātību. Visa informācijas apmaiņa notiek ar jaunieša vai vecāku piekrišanu.

Atšķirības atkarībā no jaunieša dzīves vides

- Dzīvo ģimenē: funkcionējoša ģimene atvieglo sadarbību. Nelabvēlīgā vidē centrs pilda atbalsta funkciju un pakāpeniski mēģina iesaistīt vecākus.
- Dzīvo patstāvīgi (18–20 gadi): centrs palīdz attīstīt sadzīves un budža veidošanas prasmes. Sadarbība notiek ar atbalsta organizācijām (piemēram, *Focus Ireland*).
- Dzīvo bērnu aprūpes iestādē/audžuģimenē: sadarbība ar aprūpētājiem un Tusla. centrs pielāgojas iestāžu noteikumiem (piemēram, informē par pasākumiem).
- Romu kopienas jaunietis: jūtīga pieeja kultūras īpatnībām, mediatora palīdzība. Tiek respektēta identitāte un tradīcijas.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

- **Izglītība un kvalifikācija**: Youthreach jauniešiem sniedz iespēju iegūt formālu izglītību un sertifikātus. Ap 60% dalībnieku iegūst pilnu kvalifikāciju, citi – daļēju, kas ievērojami uzlabo viņu iespējas turpināt izglītību vai atrast darbu.
- **Pamatprasmju uzlabošana**: programma sekmē lasītprasmes, rakstītprasmes un skaitļošanas prasmju attīstību, īpaši tiem, kuriem skolā tās bija nepietiekami attīstītas. Ar individuālu pieeju daudzi sasniedz būtisku progresu.
- **Sociālās un personīgās prasmes**: Youthreach palīdz attīstīt pašcieņu, pašpaļāvību un komunikācijas prasmes. Jaunieši piedzīvo pozitīvu pieredzi un veiksmes, kas ceļ pašvērtējumu un veicina motivāciju.
- **Uzvedības un dzīvesveida maiņa**: ikdienas struktūra palīdz attīstīt disciplīnu. Daudzi samazina vielu lietošanu, jo jēgpilns dienas ritms novērš no riska uzvedības. Mentorprogrammu dati liecina par būtisku kaitīgu paradumu samazināšanos.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Nodarbinātība**: centru dalībnieki iegūst ne tikai kvalifikāciju, bet arī praktiskas darba iemaņas. Pēc 3 gadiem ap 50% absolventu ir nodarbināti,[69] kas samazina bezdarbu un atkarību no pabalstiem.
- **Noziedzības samazināšanās:** programmas struktūra un atbalsts samazina jauniešu iesaisti noziedzībā. Lai arī nav tiešu datu par Youthreach, mentoru programmu pieredze rāda recidīva kritumu, un Probācijas dienests bieži iesaka šo programmu.
- **Sociālā iekļaušana**: jaunieši, kuri iepriekš bija sociāli izolēti, iesaistās kopienas aktivitātēs, brīvprātīgos projektos un mentorēšanā. Tas nostiprina piederības sajūtu un iekļaušanos sabiedrībā.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai nodrošinātu visaptverošu atbalstu jauniešiem, Youthreach programma būtu jāpapildina ar šādiem papildu pakalpojumiem un sadarbības formām:

- **Mentālās veselības atbalsts**: nepieciešama regulāri pieejams psihologa vai psihoterapeita atbalsts katrā centrā. Lai gan dažos centros tas tiek nodrošināts, sistēmisks risinājums joprojām trūkst.

- **Atkarību profilakse un ārstēšana**: efektīvai palīdzībai nepieciešama sadarbība ar profesionāliem dienestiem (piemēram, SASSY). Ieteicama arī regulāra atkarību konsultanta klātbūtne centrā – gan grupu, gan individuālā formātā.

- **Brīvā laika aktivitātes un jaunatnes centri**: pēc nodarbībām būtu jānodrošina iespējas strukturētām aktivitātēm sadarbībā ar Foróige, sporta vai mākslas iniciatīvām. Tas sekmētu jauniešu sociālo attīstību ārpus mācībām.

- **Ģimenes atbalsts**: ja ģimenē ir nopietnas problēmas, jāiesaista Ģimenes atbalsta centri, kas paralēli strādā ar vecākiem. Tas palīdz uzlabot visa jaunieša sociālā tīkla stabilitāti.

- **Nodarbinātības atbalsts**: pāreju uz darba tirgu var atvieglot īpaši nodarbinātības konsultanti, kas palīdz ar CV, darba meklējumiem, sagatavošanos intervijām un pavadošo atbalstu.

- **Atbalsts pēc programmas**: pēc programmas pabeigšanas ieteicams nodrošināt mentorēšanu 6–12 mēnešu garumā (piemēram, ar *Le Chéile Mentoring* līdzīgu modeli), lai palīdzētu noturēties darbā vai izglītībā.

- **Atbalsts pārejai uz formālo izglītību**: nepieciešama informācija par pieaugušo izglītības iespējām un atbalsts, pieteikumu sagatavošanā uz profesionālām koledžām vai universitātēm, atgādina par termiņiem un motivē turpināt izglītību.

[69] Smyth, E., Banks, J., O'Sullivan, J., McCoy, S., Redmond, P., & McGuinness, S. (2019). Evaluation of the National Youthreach Programme. ESRI Research Series 82. Available at https://doi.org/10.26504/rs82

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Juridiska palīdzība**: ja notiek tiesvedība, svarīgi nodrošināt kompetentu juridisku pārstāvību un probācijas starpniecību. Tas ļauj ņemt vērā jaunieša centienus mainīties un integrēties sabiedrībā.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- **Sasniedz grūti sasniedzamus jauniešus**: programmas lielākā vērtība ir spēja iesaistīt tos jauniešus, kurus izglītības sistēma nesasniedza, un palīdzēt tiem mainīt dzīves virzienu.
- **Individuāli pielāgota pieeja**: elastīga struktūra ļauj jauniešiem mācīties savā tempā un attīstīt savus talantus, kas bieži nav pamanīti vispārējā skolā.
- **Pozitīva attiecību kultūra**: programmas vide ir draudzīga un balstīta uz cieņu un uzticēšanos starp darbiniekiem un jauniešiem. Tas veicina emocionālu drošību un motivāciju.
- **Holistiska pieeja:** programma apvieno izglītību, sociālo atbalstu, karjeras konsultācijas un finansiālu palīdzību, nodrošinot "vienas pieturas aģentūras" modeli.
- **Augsta rezultativitāte un atdeve**: programma palīdzējusi sasniegt ES mērķi priekšlaicīgas mācību pamešanas samazināšanā. Investīciju atdeve ir augsta – mazāk pabalstu, vairāk nodokļu, mazāk noziedzības.
- **Motivēts un radošs personāls**: darbinieki bieži strādā ārpus formālām robežām, mazās grupas ļauj katru jaunieti pamanīt un individuāli atbalstīt.
- **Pieejamība visā valstī**: 110 centri (ieskaitot CTC) darbojas visos reģionos, arī lauku apvidos.[70]
- **Sociālā iekļaušana:** programma īpaši strādā ar marginalizētām grupām (Romi, migranti), mazinot atstumtību.

Vājās puses

- **Nevienmērīgi rezultāti**: apmēram 30% jauniešu nepabeidz programmu vai neiegūst kvalifikāciju.[71]
- **Mentālās veselības un atkarību atbalsta trūkums**: nav pastāvīgu psihologu vai terapeitu – šie pakalpojumi jāmeklē ārpusē, kas ir nopietns trūkums, ņemot vērā mērķa grupu.

[70] European Social Fund Plus. (2022, 02.03). *Commissioner Schmit visits transformative Youthreach centre for early school leavers*. Available at https://european-social-fund-plus.ec.europa.eu/en/news/commissioner-visits-youthreach

[71] WRC Social and Economic Consultants. (n.d.). Measure Study of Early School Leavers - Youthreach and Travellers. Measure 11B of the EHRDOP Implemented by the Department of Education and Science. Available at https://www.ihrec.ie/app/uploads/download/pdf/measure_11b_early_school_leavers_youthreach_and_travellers.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Ilgtermiņa ietekmes izpētes nenodrošināšana**: nav datu par absolventu situāciju pēc 10–15 gadiem – tas ierobežo iespējas pilnveidot programmu.
- **Programmas kvalitātes atšķirības starp centriem**: dažādos reģionos atšķiras programmai pieejamie resursi un izmantotās prakses. Trūkst labās prakses apmaiņas mehānisma.
- **Nepietiekams personāla atbalsts**: nav nodrošināta sistemātiska supervīzija vai profesionālā pilnveide, kas var veicināt darbinieku izdegšanu.
- **Finansējuma nestabilitāte**: programmas uzturēšana vēsturiski atkarīga no ES fondiem. Ja finansējums mainās, apdraudēta tās ilgtspēja.
- **Palīdzības trūkums jaunākiem par 15 gadiem jauniešiem**: programma nevar legāli uzņemt jauniešus, kas vēl nav sasnieguši 15 gadus, kaut arī šajā vecumā daži jau pametuši skolu.
- **Resursu intensitāte**: programma ir dārga uz vienu jaunieti (mazās klases, stipendijas). Tas var ierobežot programmā iesaistīto jauniešu skaita palielināšanas iespējas.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Citizens Information Board. (n.d.). *Youthreach*. Available at https://www.citizensinformation.ie/en/education/further-education-and-training/youthreach/
- Department of Further and Higher Education, Research, Innovation and Science. (n.d.). *Youthreach*. Available at https://www.gov.ie/en/department-of-further-and-higher-education-research-innovation-and-science/services/youthreach/
- Dublin and Dún Laoghaire Education and Training Board. (n.d.). *Youthreach*. Available at https://www.ddletb.ie/youth/youthreach/
- European Union Funds. (n.d.). *Youthreach*. Available athttps://www.eufunds.ie/european-social-fund/what-do-we-fund/youthreach/
- National Youth Council of Ireland. (n.d.). *STEAM in Youthreach*. Available at https://www.youth.ie/programmes/steam-engagement-programme/steam-in-youthreach/
- Youthreach Sligo. (n.d.). *Youthreach Sligo – Education & Training Centre*. Available at https://youthreachsligo.ie/
- Smyth, E., Banks, J., O'Sullivan, J., McCoy, S., Redmond, P., & McGuinness, S. (2019). Evaluation of the National Youthreach Programme. ESRI Research Series 82. https://doi.org/10.26504/rs82

1.3.4. Le Chéile mentorprogramma un jaunatnes tieslietu atbalsta dienests

1. Pakalpojuma nosaukums

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Le Chéile Mentoring & Youth Justice Support Services – Le Chéile mentorprogramma un jaunatnes tieslietu atbalsta dienests. Saīsināti dēvēts vienkārši kā *Le Chéile Mentoring*.

2. Pakalpojuma mērķis

Le Chéile mērķis ir samazināt jauniešu noziedzības līmeni un veicināt pozitīvas pārmaiņas to jauniešu un viņu ģimeņu dzīvēs, kuri ir nonākuši konfliktā ar likumu vai kuriem pastāv augsts šāda riska līmenis. Pakalpojums nodrošina brīvprātīgo mentoru atbalstu jauniešiem ar likumpārkāpumu pieredzi, lai palīdzētu viņiem attīstīt sociāli pieņemamus uzvedības modeļus, uzlabotu viņu attieksmi pret noziedzību un sekmētu veiksmīgu integrēšanos sabiedrībā. Regulāras tikšanās ar mentoru stiprina jaunieša problēmu risināšanas spējas, pašapziņu un dzīves prasmes, piedāvājot viņam pozitīvu lomu modeli un emocionālu atbalstu. Paralēli darbam ar jaunieti Le Chéile sniedz atbalstu arī vecākiem, piedāvājot mentoringu un mācības, lai stiprinātu viņu spēju vadīt ģimenes situācijas un novērst atkārtotus bērna likumpārkāpumus. Tā rezultātā programma vienlaikus atbalsta gan jaunieti, gan ģimeni.

Svarīgs Le Chéile darbības aspekts ir koptaisnības (*restorative justice*) principu veicināšana jauniešu tieslietu sistēmā. Atsevišķos reģionos tiek organizēti īpaši koptaisnības pasākumi, piemēram, mediācija starp jaunieti un cietušo, veicinot jaunieša atbildības uzņemšanos un izlīgumu ar sabiedrību.

Le Chéile kopējais mērķis ir novērst atkārtotus noziegumus, atbalstot jaunieti ceļā no noziedzīga dzīvesveida un veicinot viņa pozitīvu attīstību, lai viņš spētu likumpaklausīgā veidā realizēt savas cerības un sapņus.

Pakalpojuma nosaukums “Le Chéile” īru valodā nozīmē “kopā”, kas atspoguļo pieeju – sadarboties ar jaunieti un viņa ģimeni pārmaiņu sasniegšanā, nevis uzspiest sodu. Pakalpojums cenšas stiprināt jaunieša piederības sajūtu sabiedrībai, paužot vēstījumu, ka viņš nav viens savā ceļā uz labāku dzīvi.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Lai sasniegtu minētos mērķus, Le Chéile īsteno vairākus konkrētus uzdevumus. Individuālais mentoringa atbalsts jaunietim nodrošina regulāras tikšanās, uzticības veidošanu un palīdzību problēmu risināšanā. Mentors seko jaunieša progresam un uzvedībai, sniedz atskaites Probācijas dienestam un palīdz īstenot resocializācijas plānus. Mentori sniedz atbalstu arī vecākiem, piedāvājot emocionālu palīdzību un praktiskus padomus bērnu audzināšanā. Ģimenes mācību programmās tiek organizētas grupu nodarbības, lai stiprinātu vecāku spēju reaģēt uz izaicinošu uzvedību. Koptaisnības aktivitātes palīdz jaunietim apzināties nodarīto kaitējumu un labot sekas. Mentori sadarbojas ar Probācijas dienestu un tiesām, nodrošinot nepieciešamās atskaites un izpildot tiesas rīkojumus. Programma piesaista un apmāca brīvprātīgos mentorus, nodrošina supervīziju un uzrauga darba kvalitāti. Darbs ar jauniešiem palīdz samazināt atkārtotus likumpārkāpumus un veicina drošāku sabiedrību. Mentori piedalās arī politikas veidošanā un sabiedrības izglītošanā par atjaunojošās taisnīguma priekšrocībām.

4. Normatīvais regulējums

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Le Chéile Mentoring darbība ir cieši saistīta ar Īrijas jaunatnes tieslietu normatīvo regulējumu, jo tā nodrošina vienu no likumā paredzētajiem sankciju veidiem bērniem. Galvenais normatīvais akts ir 2001. gada Bērnu likums (*Children Act 2001*)[72], īpaši tā 9. daļa, kas paredz jaunatnes krimināl sankcijas. Šajā likumā iekļauts 131. pants Mentora (ģimenes atbalsta) rīkojums, kas tiesai dod tiesības piešķirt nepilngadīgajam mentoru un noteikt, ka mentoram jāsadarbojas ar bērnu un ģimeni, lai novērstu atkārtotus likumpārkāpumus.

5. Pakalpojuma joma

Pakalpojums ir starpdisciplinārs: tam ir tiesiskais aspekts (daļa no tiesu sankcijām), psihosociālais aspekts (neformālas, terapeitiski pozitīvas attiecības) un izglītojošais aspekts (jaunieši apgūst dzīves prasmes, vecāki – audzināšanas metodes). Primāri Le Chéile Mentoring tiek definēts kā jaunatnes taisnīguma atbalsta pakalpojums tieslietu un labklājības jomā.

Netieši pakalpojums ietekmē arī izglītību (palīdz jauniešiem atgriezties skolā) un veselību (uzlabo mentālo veselību), bet tās nav primārās jomas. Formāli pakalpojums tiek finansēts no Tieslietu budžeta.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Tiešā mērķa grupa ir jaunieši (12–18 gadi), kuri ir izdarījuši likumpārkāpumus un atrodas Probācijas dienesta vai Garda jauniešu novirzīšanas biroja uzraudzībā, kā arī šo jauniešu vecāki vai likumīgie aizbildņi. Tipiski tie ir jaunieši vecumā no 15 līdz 17 gadiem (ap 70–80%), pārsvarā zēni (aptuveni 80%). Retāk ir jaunāki pusaudži (12–14 gadi) vai meitenes (aptuveni 20%, kurām biežāk tiek piedāvāts vecāku mentorings).[73]

7. Pakalpojuma saņēmēju raksturojums

Jauniešu pārkāpumi parasti ir viegli vai vidēji smagi (piemēram, zādzības, ielaušanās, huligānisms, neliela vardarbība, neliela narkotiku glabāšana vai tirgošana). Šie noziegumi tiek uzskatīti par piemērotiem probācijas uzraudzībai sabiedrībā, nevis ieslodzījumam. Daži jaunieši ir vienreizēji likumpārkāpēji, citi – atkārtoti.

Pakalpojuma saņēmēji ir jaunieši ar impulsīvu uzvedību, zemu atbildības sajūtu un bieži antisociāliem ieradumiem. Viņi mēdz ignorēt pārkāpumu sekas, pakļauties negatīvai vienaudžu ietekmei un bieži normalizēt likumpārkāpumus. Daudziem ir vāja iesaiste izglītības sistēmā, bieži kavējumi, izslēgšanas, mācīšanās grūtības vai nediagnosticēti traucējumi, piemēram, UDHS. Ģimenes atbalsts ir nepietiekams, pieaugušie nepietiekoši uzrauga bērnu, un viņam bieži ir vielu lietošanas problēmas, kas pastiprina uzvedības grūtības.

Ģimenes bieži saskaras ar grūtībām bērna uzvedības vadībā, konfliktiem, nogurumu, vainas vai bezpalīdzības izjūtu. Daudzās ģimenēs ir papildu problēmas, piemēram,

[72] Children Act 2001, Available at https://www.irishstatutebook.ie/eli/2001/act/24/enacted/en/html
[73] Le Chéile Mentoring. (2022). Annual Report 2022. Available at https://lecheile.ie/wp-content/uploads/2021/04/2022-Le-Cheile-Annual-Report-WEB-1.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

depresija, nabadzība, atkarības, nepietiekamas audzināšanas prasmes, vāja uzraudzība un robežu trūkums, un dažos gadījumos vecāki piedzīvo bērna vardarbību pret sevi.

Lielākā daļa jauniešu pakalpojumā nonāk caur Probācijas dienestu pēc tiesas lēmuma, daļa caur Garda jauniešu novirzīšanas biroju, lai izvairītos no tiesas, un neliela daļa jauniešu (5–10%) vecumā no 18 līdz 21 gadam turpina dalību pakalpojumā, ko sākuši pirms pilngadības sasniegšanas.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Le Chéile sniedz atbalstu bez izmitināšanas, balstoties uz kopienas resursiem – brīvprātīgiem mentoriem un profesionāliem koordinatoriem. Jaunietis dzīvo savā esošajā vidē (ģimenē, audžuģimenē, jauniešu mājoklī), un aktivitātes norisinās viņa dzīvesvietas tuvumā.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

Pakalpojumu nodrošina *Le Chéile Mentoring* organizācija, kas ir NVO, bezpeļņas labdarības organizācija, strādājot ciešā partnerībā ar Valsts Probācijas dienestu un Jaunatnes tieslietu dienestu.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Ilgums/apjoms: pakalpojuma ilgums jauniešiem ir vidēji no 6 līdz 12 mēnešiem, bet tipiski ap 9 mēnešiem. Nepieciešamības gadījumā periods var tikt pagarināts (tiesa var piespriest pakalpojumu līdz pat 2 gadiem). Vecāku mentoringa ilgums parasti ir īsāks – aptuveni 6 līdz 9 mēneši.

Intensitāte: mentors un jaunietis parasti tiekas vienu reizi nedēļā uz dažām stundām, kas kopumā veido aptuveni 8–10 stundas mēnesī. Mentora un jaunieša tikšanās ir kvalitatīvas un koncentrētas uz jaunieša individuālām vajadzībām. Pakalpojuma ietvaros papildu jaunietis parasti tiekas arī ar probācijas virsnieku un apmeklē citas aktivitātes vai dienas centrus (piemēram, *Youthreach*). Ja nepieciešama lielāka intensitāte, to nodrošina citi speciālisti (probācijas virsnieki, sociālie darbinieki).

Pieprasījums: pakalpojumu katru gadu izmanto salīdzinoši neliels, bet stabils jauniešu skaits – aptuveni 150 jaunieši un 50 vecāki gadā. Tas ir atkarīgs no pieejamo brīvprātīgo mentoru skaita. Piemēram, *Le Chéile Mentoring* 2015. gadā tika strādāts ar 152 jauniešiem un 49 vecākiem, iesaistot aptuveni 200 brīvprātīgos mentorus.[74] Pakalpojuma mērogs tieši saistīts ar piešķirto finansējumu un mentoru pieejamību. Pieprasījums pēc pakalpojuma tiesu un probācijas vidē ir stabils un pieaugošs. Īrijā mentorings kā sankcija kļūst arvien pieprasītāks, jo pierādīta tā efektivitāte (28% recidīva samazinājums).[75] Pakalpojums cenšas apmierināt šo pieprasījumu, paplašinot darbību uz jauniem reģioniem (piemēram, kopš 2023. gada pakalpojums tiek nodrošināts arī Korkā un Kerijā). Iespējami gaidīšanas laiki mentora atrašanai, īpaši ārpus lielpilsētām, bet pakalpojuma vadība aktīvi piesaista

[74] O'Dwyer, K (2017) Reducing Youth Crime In Ireland: An Evaluation of Le Chéile Mentoring. Le Chéile, Ireland. Available at https://lecheile.ie/wp-content/uploads/2021/04/Reducing-Youth-Crime-In-Ireland-Executive-Summary.pdf

[75] Le Chéile Evaluation: 'Reducing Youth Crime in Ireland'. (2017). Available at https://www.iprt.ie/youth-justice/le-cheile-evaluation-reducing-youth-crime-in-ireland/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

jaunus brīvprātīgos. Pieprasījums reizēm pārsniedz formālo pakalpojuma robežu – jaunieši pēc mentoringa perioda bieži vēlētos neformālu turpinājumu, kas parāda pakalpojuma atbalsta nozīmi viņu dzīvē.

Pandēmijas laikā (2020.–2021.) mentoringa intensitāte samazinājās, jo tikšanās pārgāja digitālā vidē, kas bija mazāk efektīva. Pēc klātienes atsākšanas 2022. gadā pakalpojuma aktivitāte atkal pieauga un iespējams pat palielinājās pieprasījums uz pandēmijas laikā uzkrāto problēmu rēķina.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Brīvprātīgie mentori: tie ir sabiedrības pārstāvji, kuri brīvprātīgi tiekas ar jauniešiem vai vecākiem reizi nedēļā. Mentori nāk no dažādām dzīves sfērām (skolotāji, biroja darbinieki, pensionāri, studenti u.c.). Katrs mentors iziet atlases procesu – interviju, policijas pārbaudi (*Garda vetting*) un 60 stundu mācības par bērnu aizsardzību un attīstību, komunikāciju, krīžu vadību un atjaunojošo taisnīgumu. Mentori strādā bez algas, bet viņiem tiek segti izdevumi (piemēram, ceļa, ēdināšanas un aktivitāšu izmaksas, lai dalība programmā nebūtu finansiāls slogs).

Mentoru koordinatori (profesionālais personāls): tie ir *Le Chéile Mentoring* algoti darbinieki, bieži sociālie darbinieki, probācijas vai jaunatnes darbinieki. Koordinatori vada un uzrauga mentoru darbu – viņi saņem nosūtījumus, izvērtē jauniešu vajadzības, piesaista un māca mentorus, uzrauga mentoringa progresu, risina krīzes situācijas un veic administratīvos pienākumus. Koordinators sniedz mentoriem regulāru supervīziju (vismaz reizi mēnesī) un organizē mentoru pieredzes apmaiņas sesijas.

Citi iesaistītie speciālisti:

- Probācijas dienesta speciālisti sagatavo jauniešus darbam ar mentoru un turpina novērot pēc mentoringa beigām;
- koptaisnības (*restorative justice*) speciālisti veic mediācijas pasākumus;
- vecāku programmu treneri sociālie pedagogi vai terapeiti, kas vada vecāku grupas;
- citi konsultanti – pēc nepieciešamības piesaistīti specifisku jautājumu risināšanai.

Organizācijas vadība un administrācija nodrošina mentoru atlasi, mācības, finansējuma piesaisti un pakalpojuma kvalitātes kontroli.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

Mentoru grūtības

- **Uzticības veidošana ar jauniešiem**: jaunieši bieži sākotnēji ir piesardzīgi pret mentoru, neuzticas viņam. Viņi var uztvert mentoru kā vēl vienu pamācītāju vai slēptu Probācijas uzraugu. Mentoram nepieciešama pacietība, jo sākumā jaunietis var klusēt vai būt bravūrīgs, kas rada mentoram psiholoģisko slodzi, jo izmaiņu progress nav uzreiz redzams.
- **Uzvedības izaicinājumi un drošība**: mentori saskaras ar neprognozējamu jauniešu uzvedību (neierašanās uz tikšanos, reibums, dusmas, rupjības).

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Mentoram jāspēj saglabāt mieru, drošību, kā arī pareizi rīkoties šajās situācijās, piemēram, pārtraukt tikšanos un ziņot koordinatoram. Tas izraisa stresu un vilšanos.

- **Robežu uzturēšana**: mentori bieži emocionāli iesaistās jaunieša dzīvē, un viņiem var būt risks “izdegt” vai pārkāpt profesionālās robežas, cenšoties "glābt" jaunieti. Aizliegts dot naudu vai pārsniegt savas lomas robežas (piemēram, iesaistīties ģimenes konfliktu risināšanā). Šādu robežu pārkāpšana var kaitēt gan jaunietim, gan mentoringa attiecībām.
- **Opozicionāra vai vienaldzīga attieksme**: daži jaunieši demonstrē nevēlēšanos mainīties, radot mentoriem bezpalīdzības sajūtu. Mentoram nepieciešama pacietība, jo pārmaiņas var būt ļoti lēnas. Šeit svarīgs koordinatora atbalsts, atgādinot par mazajiem pozitīvajiem soļiem.
- **Emocionālā slodze un bailes par drošību**: mentori personīgi pārdzīvo jaunieša situāciju, īpaši gadījumos, kad jaunietis apdraud sevi vai ir iesaistīts kriminālā vidē. Tā kā mentori nav profesionāli probācijas dienesta darbinieki, viņi var izjust trauksmi, bailes vai izdegšanu. Turklāt mentors var baidīties no jaunieša kompānijas, īpaši dzīvojot tajā pašā rajonā.
- **Laika un motivācijas uzturēšana**: brīvprātīgajiem jābalansē mentoringa pienākumi ar darbu un ģimeni. Tas var radīt nogurumu un demotivāciju, īpaši, ja jaunietis atkal nonāk cietumā vai progress nav acīmredzams. Koordinators palīdz mentoram uzturēt motivāciju, izskaidrojot, ka katrs ieguldījums ir vērtīgs ilgtermiņā.

Koordinatoru grūtības

- **Mentoru piesaiste un noturēšana**: koordinatoriem jāatrod un jāapmāca pietiekams skaits mentoru, kuri atbilst darbam ar delikventiem jauniešiem. Tas prasa lielu piepūli (kampaņas, mācības, pateicības pasākumi). Ja mentors vēlas pārtraukt sadarbību, koordinators motivē viņu turpināt vai meklē jaunu mentoru.
- **Sarežģītu gadījumu uzraudzīšana**: koordinatoram vienlaicīgi jāuzrauga 10–15 mentoru un jauniešu pāri, sniedzot padomus un risinot krīzes arī ārpus darba laika. Tas rada lielu stresu un izdegšanas risku.
- **Starpiestāžu koordinācija**: koordinatoriem jābalansē starp mentoru vajadzībām un Probācijas nosacījumiem. Jātulko prasības, jānodrošina jaunieša uzticības saglabāšana, kā arī jāorganizē papildu atbalsts, piemēram, terapija. Tas prasa diplomātiju un sadarbības prasmes.

Vecāku pakalpojuma grūtības

- **Vecāku iesaiste**: daži vecāki kaunas vai negrib piedalīties grupu darbā. Koordinatoriem jāiegulda pūles, lai vecākus motivētu.
- **Konflikti grupās**: vecāki ar dažādu pieredzi var radīt spriedzi grupās, tāpēc nepieciešami prasmīgi moderatori.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Emocionālā slodze**: vecāku smagie stāsti var radīt emocionālu nogurumu speciālistiem, izraisot izdegšanu.

Stigma un attieksme sabiedrībā: speciālisti saskaras ar sabiedrības un pat profesionāļu neticību mentoringa efektivitātei, kas var būt garīgi nogurdinoši.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

- **Nosūtīšana un uzņemšana:** process sākas, kad tiesa vai Probācijas dienests identificē jaunieti, kuram noderētu mentors. Probācijas dienesta darbinieks sagatavo nosūtījumu ar jaunieša datiem, pārkāpuma aprakstu, riskiem (vielu lietošana, veselības problēmas u.c.), kā arī tiesas noteikumiem. Informāciju saņem *Le Chéile Mentoring* koordinators, kurš organizē tikšanos ar jaunieti (un vecākiem). Tikšanās laikā koordinators skaidro mentoringa būtību, atbild uz jautājumiem un iegūst jaunieša brīvprātīgu piekrišanu dalībai pakalpojumā.
- **Mentora izvēle un sagatavošana**: koordinators izvēlas piemērotāko mentoru no datubāzes, ņemot vērā jaunieša personību, atrašanās vietu un mentora pieredzi. Ja nepieciešams, tiek piesaistīts jauns mentors. Koordinators, ievērojot konfidencialitāti, sniedz mentoram specifisku informāciju par jaunieti (piemēram, intereses un uzvedības īpatnības).
- **Trīspusēja pirmā tikšanās**: koordinators neitrālā vietā organizē sākotnējo iepazīšanās tikšanos starp jaunieti un mentoru. Sarunas laikā koordinators uzsver kopīgas intereses un palīdz noteikt jaunieša mērķus (piemēram, darba atrašana, konfliktsituāciju mazināšana ģimenē u.c.). Tiek skaidri noteikti sadarbības nosacījumi un praktiski organizēta nākamā tikšanās.
- **Mentorēšanas tikšanās posms**: mentors un jaunietis regulāri tiekas individuāli. Koordinators uzrauga procesu, regulāri sazinoties ar mentoru. Aptuveni reizi mēnesī koordinators organizē uzraudzības tikšanās ar mentoru, lai pārrunātu jaunieša progresu un risinātu radušās problēmas. Probācijas dienests periodiski iegūst atgriezenisko saiti no jaunieša par sadarbību ar mentoru. Vajadzības gadījumā mentors var tikt nomainīts.
- **Starpposma atskaites un tiesas atsauksmes**: pakalpojuma vidusposmā koordinators kopā ar mentoru sagatavo atskaiti Probācijas dienestam un tiesai, raksturojot jaunieša līdzdalību, sasniegumus un turpmākos riskus. Tiesa var šo informāciju izmantot uzraudzības ilguma vai sankciju pielāgošanai.
- **Noslēgums un novērtējums**: tuvojoties mentoringa perioda beigām vai sasniedzot noteiktos mērķus, koordinators rīko noslēguma tikšanos ar jaunieti un mentoru, izvērtē paveikto un uzsver sasniegumus. Jaunieša panākumi tiek atzīmēti arī simboliski (sertifikāts, dāvana). Tiek sagatavota gala atskaite Probācijas dienestam.
- **Pēcpārbaude**: pēc mentoringa pakalpojuma noslēguma tiek veikts novērtējums, izmantojot jaunieša, vecāku un mentora aptaujas vai intervijas. Probācijas dienests neformāli ziņo par jaunieša recidīva statusu gada periodā pēc pakalpojuma.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Brīvprātīgo atbalsts un iesaiste**: pēc mentoringa noslēguma mentors izlemj par turpmāku iesaistīšanos pakalpojumā. Organizācija rūpējas par mentoru atbalstu un motivāciju, piemēram, ar pateicības pasākumiem un balvām.
- **Atgriezeniskā saite**: koordinatori un Probācijas dienesta darbinieki pēc katra gadījuma izvērtē pakalpojuma efektivitāti un gūto pieredzi, lai uzlabotu turpmāko praksi.
- **Ģimenes un koptaisnības programmu noslēgums**: vecāku mentoringa pakalpojuma ietvaros notiek noslēguma sarunas ar vecākiem, kurās tiek apspriestas gūtās atziņas un iespējas turpināt atbalstu citos resursos. Savukārt koptaisnības pasākumu ietvaros sagatavo tiesai ziņojumu par paveikto, piemēram, par izlīgumu starp cietušo un pārkāpēju, kas var pozitīvi ietekmēt tiesas lēmumu.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti

Le Chéile apvieno mentoringa un koptaisnības metodes, kā arī dažādus instrumentus jauniešu un viņu ģimeņu atbalstam.

Mentoringa metode balstās uz individualizētu mentora - mentorējamā pieeju un motivējošās intervijas principiem, kur mentors lieto nenosodošu un atbalstošu komunikāciju. Metodes elementi ietver atvērtos jautājumus, aktīvu klausīšanos un teiktā atspoguļošanu, uz risinājumu orientētu pieeju, kas uzsver jaunieša stiprās puses, pozitīvās uzvedības modelēšanu, piemēram, punktualitāti, cieņu un mierīgu konfliktu risināšanu, kā arī socioemocionālās mācīšanās veicināšanu, reflektējot par emocijām un attīstot emocionālo inteliģenci.

Koptaisnības instrumenti ietver strukturētas sarunas par notikušo, tās ietekmi un risinājumiem, empātijas attīstību caur cietušā pieredzes sadzirdēšanu, kā arī rakstisku vienošanos par jaunieša konkrētiem pienākumiem, piemēram, atvainošanās vai atlīdzināšana.

Vecāku atbalsta metodes ietver enkurēšanās vēstules, kurās vecāki pauž mīlestību un stingri iestājas pret vardarbību, atbalsta tīkla izveidi ilgtspējīgai savstarpējai palīdzībai, spoguļošanu, kurā vecāks izvērtē un pārveido savu reakciju, kā arī praktiskus instrumentus, piemēram, "baltais karogs" konflikta apturēšanai un "atzīmē tikai labo" pozitīvas uzvedības veicināšanai.

Motivācijas veicināšanai tiek izmantotas uzslavas un mazi soļi, regulāri atzīmējot jaunieša panākumus un paaugstinot pašapziņu, kā arī pārrunas par progresu tikšanās beigās.

Kognitīvā pārstrukturēšana notiek netiešā veidā, izmantojot sokratiskā dialoga metodi, lai jaunietis pats pārdomātu kļūdainos uzskatus.

Sociālo prasmju attīstība notiek caur aktivitātēm, piemēram, sportu, ēst gatavošanu vai galda spēlēm, kas uzlabo sadarbību, disciplīnu, emocionālo kontroli un stratēģisko domāšanu. Interešu un hobiju attīstība notiek strukturētās nodarbībās, aizvietojot destruktīvu brīvo laiku, savukārt, brīvprātīgais darbs kopienas aktivitātēs veicina sociālās

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

atbildības attīstību. Konfidencialitāte tiek uzturēta kā uzticības veidošanas instruments, kas ļauj jaunietim vairāk atklāties.

Izglītības un nodarbinātības atbalsts ietver praktisku palīdzību, piemēram, CV sagatavošanu, interviju simulācijas un kontaktu tīkla izmantošanu. Recidīva novērtēšana tiek veikta kā risku izvērtējums, kas sniedz kvantitatīvus progresa rādītājus.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Sadarbība ir pakalpojuma centrālais elements un notiek trīs līmeņos.

Sadarbība ar jaunieti balstās uz brīvprātības un partnerības principu, respektējot viņa izvēles un neradot piespiestu attiecību sajūtu. Mentors uztur konfidencialitāti, nododot informāciju tikai drošības situācijās vai ar jaunieša atļauju. Uzticamība un konsekvence ir būtiska, mentors vienmēr pilda solīto un skaidri nosaka robežas. Jaunieša pašefektivitātes veicināšana tiek panākta, nododot atbildību jaunietim un stiprinot viņa spējas.

Sadarbība ar ģimeni tiek pielāgota atkarībā no ģimenes situācijas, iesaistot vecākus, ja tas ir piemērots jaunietim, vai nodrošinot atsevišķu mentora atbalstu vecākiem, lai izvairītos no interešu konflikta. Netieša sadarbība starp jaunieša un vecāku mentoriem notiek caur koordinatori, bet ģimenes konferencēs tiek nodrošināta visaptveroša sadarbība starp jaunieti, ģimeni un cietušo.

Sadarbība ar speciālistiem ietver regulāru komunikāciju un lomu respektēšanu ar Probācijas dienestu, ievērojot konfidencialitātes robežas, un minimālu tiešu sadarbību ar policiju (*Garda*).

Sadarbības atšķirības atkarībā no jaunieša dzīves vides

- Institūcijas: tikšanās regulētas un uzraudzītas, intensīvs atbalsts atbrīvošanās posmā.
- Audžuģimenes/aprūpe: sadarbība ar aprūpētājiem un Tusla dienestu.
- Bezpajumtnieki: sadarbība ar dienestu speciālistiem, elastīgas tikšanās publiskās vietās.
- Smaga atkarība: integrēts darbs ar atkarību ārstēšanas komandām.
- Etniskās minoritātes: kultūras mediācija un jutīga pieeja.
- Dzimumspecifiski jautājumi (meitenes): specializēts veselības un sociālais atbalsts.
- Bīstama vide (bandu ietekme): mentoru drošības nodrošināšana, izvēloties drošas tikšanās vietas.
- Atšķirīgas vecāku attieksmes: elastīga pieeja sadarbībai ar ģimeni, kompensējot atbalstu, ja ģimene nav atbalstoša.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Jauniešu ieguvumi

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Kriminālās uzvedības mazināšana**: mentoringa laikā jaunieši samazina likumpārkāpumu biežumu un tas ir tieši saistāms ar mentoringa ietekmi. Pakalpojums palīdz pārraut recidīvu ciklu, kas ir viens no galvenajiem pakalpojuma mērķiem.
- **Attieksmes maiņa**: mentora ietekmē mainās jaunieša skatījums uz noziegumu. Tie, kas iepriekš bija vienaldzīgi vai lepojās ar pārkāpumiem, pēc pakalpojuma saņemšanas bieži saprot sekas un nožēlo izdarīto. Attīstās empātija, īpaši pēc atjaunojošā taisnīguma konferencēm. Uzlabojas attiecības ar cietušajiem un autoritātēm.
- **Pašapziņa un sociālās prasmes**: pakalpojuma laikā vērojami uzlabojumi pašvērtējumā, cerībā uz nākotni un laimes izjūtā. Jaunieši iemācās labāk komunicēt un uzlabojas attiecības ar autoritātēm.
- **Uzvedības un dzīvesveida uzlabojumi**: vērojama alkohola un narkotisko vielu lietošanas samazināšanās. Pieaug iesaiste ārpusskolas aktivitātēs, piemēram, sportā un hobijos.
- **Izglītības un nodarbinātības progress**: jaunieši uzlabo vai atjauno dalību izglītībā vai darbā. Mentors palīdz ar motivāciju, sagatavošanos darba intervijām, kursu pabeigšanu. Tas palīdz novērst noziedzīgu rīcību.
- **Attiecību uzlabošanās**: pakalpojuma noslēgumā daudziem jauniešiem uzlabojas attiecības ar ģimenes locekļiem, vienaudžiem un pieaugušajiem. Vecāki ziņo par uzlabojumu ģimenes attiecībās un jaunieša attieksmē pret autoritātēm. Tāpat vērojams uzlabojums attiecībās ar vienaudžiem, kas liecina par attālināšanos no negatīvas ietekmes.
- **Sociālā iekļaušanās un labsajūta**: jaunieši jūtas pieņemti un mazāk izolēti. Mentora attieksme kalpo kā pozitīvs sabiedrības signāls. Daži jaunieši pēc pakalpojuma paši kļūst par mentoriem. Ja mentors palīdz iegūt darbu, jaunietis var kļūt finansiāli patstāvīgs, izvairoties no likumpārkāpumiem.

Vecāku ieguvumi

- **Audzināšanas prasmju uzlabošana**: vecāki apgūst praktiskas stratēģijas, kā reaģēt uz izaicinošu uzvedību. Tas palīdz mazināt vardarbību mājās un atgūt kontroles sajūtu.
- **Emocionālais atbalsts**: vecākiem tiek dota iespēja dalīties pieredzē, saņemt iedrošinājumu un pārvarēt vainas sajūtu. Rezultātā viņi jūtas mazāk izolēti un atgūst cerību. Pakalpojuma noslēgumā daudzi vecāki norāda uz uzlabotu drošības un stabilitātes sajūtu ģimenē.

Sabiedrības ieguvumi: drošākas kopienas un mazāk noziedzības. Recidīvu samazinājums nozīmē mazāk potenciālu noziegumu, jo mazāk cietušo, jo lielāks drošības līmenis.

Tieslietu sistēmas ieguvumi: mentoringa panākumi var samazināt nepieciešamību pēc cietumsodiem – tiesai ir iespēja piemērot maigākas sankcijas, ja jaunietis saņem atbalstu

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

no mentora. Mentors papildina Probācijas dienesta darbu, palīdzot uzlabot komunikāciju starp jaunieti un tiesu. Savukārt cietušajiem atjaunojošā taisnīguma procesi nereti sniedz gandarījumu, veicinot piedošanas kultūru un mazinot atriebības vai vardarbības riskus sabiedrībā.

Brīvprātīgo un kopienas ieguvumi: mentori attīsta savas prasmes un padziļina izpratni par jauniešu vajadzībām, gūst personīgu gandarījumu, redzot pozitīvas pārmaiņas, un kļūst par sabiedrības vēstniekiem, veicinot izpratni un līdzcietību.

Ilgtermiņa perspektīvas jauniešiem: jaunieši, kas pārtrauc noziedzīgu uzvedību, uzlabo dzīves kvalitāti. Daži norāda, ka mentors "izglābis dzīvi".

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai ietekme būtu ilgstoša un efektīva, nepieciešama sadarbība ar citiem pakalpojumiem.

- **Izglītība un nodarbinātība**: nepieciešama pieeja mācībām vai darbam (piemēram, *Youthreach*). Mentors sadarbojas ar pedagogiem.
- **Garīgā veselība**: svarīgi, lai jaunietim būtu pieejams psihologs (piemēram, *CAMHS*), jo mentors nav terapeits.
- **Atkarību ārstēšana**: mentoringu nepieciešams kombinēt ar specializētu atbalstu (*SASSY*).
- **Sociālie pakalpojumi ģimenei**: nepieciešams plašāks ģimenes atbalsts (piemēram, Tusla iesaiste, ģimenes terapija).
- **Pēctecīgs atbalsts**: pēc mentoringa perioda būtu nodrošināms neformāls vai cits ilgtermiņa atbalsts (piemēram, BBBS pakalpojums, sporta treneri).
- **Brīvā laika nodarbības**: pieejami jauniešu klubi, pulciņi, sports, lai nodrošinātu veselīgu nodarbinātību.
- **Juridiskais atbalsts**: mentors var palīdzēt orientēties tiesiskajos jautājumos, bet bieži nepieciešams arī jurista atbalsts.
- **Sociālās integrācijas pasākumi**: grupu pasākumi, kur jaunieši dalās pieredzē, nostiprina pozitīvu identitāti.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- **Individualizēts un visaptverošs atbalsts**: pakalpojums nodrošina personalizētu viens pret viens mentoringu jauniešiem un viņu vecākiem, kā arī tiek atbalstīta visa ģimene, tādējādi veicinot noturīgākas pārmaiņas.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Brīvprātīgo iesaiste un kopienas resurss**: mentori ir sabiedrības locekļi, kas darbojas brīvprātīgi, stiprinot kopienas atbildību un solidaritāti. Pakalpojums balstās uz kopienā notiekošām aktivitātēm, nevis institucionālu pieeju.
- **Koptaisnības metodes**: pakalpojums integrē mediāciju un koptaisnības konferences, kas veicina jauniešu atbildības uzņemšanos un sabiedrības izlīgumu.
- **Spēcīgs sadarbības tīkls**: sadarbība ar Probācijas dienestu, tiesu un citiem dienestiem, kas padara pakalpojumu par daļu no valsts tieslietu sistēmas (tiesiskais pamats Bērnu likumu (*Children Act 2001*)[76]).
- **Pozitīva ietekme uz recidīvu**: pakalpojums spēj samazināt jauniešu recidīvu par aptuveni 28%, kas norāda uz efektivitāti.
- **Augsta uzticēšanās un brīvprātības princips**: kaut arī pakalpojums var tikt piespriests tiesas ceļā, attiecības starp mentoru un jaunieti balstās uz uzticēšanos un brīvprātīgu līdzdalību.
- **Pielāgošanās un elastīgums**: tikšanās notiek pēc jaunieša iespējām, sabiedriskās vietās, pakalpojuma saturu pielāgo individuālajām interesēm un vajadzībām.

Vājās puses

- **Ierobežota kapacitāte**: vienlaikus iespējams atbalstīt tikai aptuveni 150 jauniešus gadā, jo katram nepieciešams atsevišķs mentors. Līdz ar to gaidīšanas laiks var pieaugt, ja mentors nav pieejams konkrētā reģionā.
- **Atkarība no brīvprātīgajiem un valsts finansējuma**: brīvprātīgo skaits un kvalitāte nosaka jauniešus spēju nodrošināt pakalpojumu. 100% valsts finansējums nozīmē ierobežotu autonomiju un atkarību no politiskiem lēmumiem.
- **Mentora darbības ierobežojumi**: mentors nav klīnisks speciālists – nevar risināt psihiskās veselības problēmas vai smagas uzvedības novirzes, kas dažiem jauniešiem ir aktuālas. Tikšanās notiek tikai reizi nedēļā, kas var nebūt pietiekami intensīvi augsta riska gadījumos.
- **Izaicinājumi ar mērķgrupu**: mērķa grupa ir likumpārkāpēji ar kompleksām vajadzībām – daudzi sākotnēji ir neieinteresēti vai noraidoši pret palīdzību. Problēmas ar vielu lietošanu, vāju skolas apmeklētību un negatīvu vienaudžu ietekmi apgrūtina progresu.
- **Pakalpojuma noslēguma risks**: pēc pakalpojuma noslēguma bieži jauniešiem netiek turpināts nodrošināt atbalstu (piemēram, ikmēneša tikšanās), lai saglabātu pozitīvās izmaiņas ilgtermiņā.
- **Reģionāla nepilnība**: pakalpojums nav pieejams visā Īrijā – darbojas tikai 12 grāfistēs. Ja jaunietis pārvietojas uz citu reģionu, kur pakalpojums nav pieejams, var būt pakalpojuma saņemšanas pārtraukumi.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

[76] Children Act 2001, Available at https://www.irishstatutebook.ie/eli/2001/act/24/enacted/en/html

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- Le Chéile Mentoring. (n.d.). *Le Chéile mentoring and youth justice support services*. Available at https://lecheile.ie/
- Restorative Justice. (n.d.). *Le Chéile Mentoring*. Available at https://restorativejustice.ie/le-cheile-mentoring/
- Limerick City and County Council. (n.d.). *Le Chéile Mentoring – Limerick*. Available at https://www.limerick.ie/discover/living/in-your-community/community-services/offenders-ex-offenders/le-cheile-mentoring

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

2. ATBALSTS UN PAKALPOJUMI BĒRNIEM UN ĢIMENĒM AR BĒRNIEM KANĀDĀ

2.1. PRIMĀRAIS PREVENCES LĪMENIS

2.1.1. Kanādas lielie brāļi lielās māsas - BBBS

1. Pakalpojuma nosaukums

Big Brothers Big Sisters of Canada (BBBS) – Kanādas lielie brāļi lielās māsas

2. Pakalpojuma mērķis

Nodrošināt bērniem un pusaudžiem, kuri saskaras ar ģimenes problēmām, sociālo izolētību, zemu pašvērtējumu vai mācīšanās grūtībām, atbalstošas mentorēšanas attiecības, kas palīdz atklāt un attīstīt viņu iekšējo potenciālu un veicina pozitīvu izaugsmi. BBBS misija ir savienot jauniešus ar brīvprātīgajiem mentoriem, kuri sniedz emocionālo atbalstu un kļūst par drošu, uzticamu cilvēku, uz kuru var paļauties. Šis pakalpojums palīdz jauniešiem pārvarēt dzīves izaicinājumus, attīstīt pašapziņu, prasmes un veidot pozitīvas sociālās saites.

3. Pakalpojuma uzdevumi

BBBS pamatuzdevums ir izveidot individuālu (1:1) mentorattiecību pāri, savedot kopā bērnu vai pusaudzi (“mazo”) ar pieaugušo brīvprātīgo mentoru (“lielo”), veicinot savstarpēju draudzību, uzticēšanos un bērna pozitīvu izaugsmi. Organizācija:

- piesaista un apmāca brīvprātīgos mentorus;
- saved kopā mentorus ar bērniem pēc interesēm un vajadzībām;
- nodrošina grupu mentoru programmas (piemēram, skolās vai kopienā);
- uzrauga mentoru–bērnu attiecības ar profesionālu speciālistu starpniecību.

Tāpat BBBS sniedz bērniem iespējas iesaistīties grupas aktivitātēs un kopienas pasākumos, lai veicinātu socializēšanos.

4. Normatīvais regulējums

BBBS ir bezpeļņas labdarības organizācija, kas darbojas saskaņā ar Kanādas likumiem par labdarību un bērnu aizsardzību, lai gan konkrēts likums, kas noteiktu mentorēšanas pakalpojumu sniegšanu, nepastāv.

5. Pakalpojuma joma

Pakalpojums ietilpst labklājības (sociālā) jomā, īpaši bērnu un jaunatnes sociālā atbalsta un prevences sektorā. Tas ir vērsts uz bērnu sociāli emocionālās labklājības veicināšanu un pozitīvas uzvedības attīstību. Papildu tam mentorēšanai ir arī netieša ietekme izglītības un tiesību jomā. Primāri BBBS tiek uzskatīts par labklājības un sabiedriskās drošības preventīvo pakalpojumu, kas stiprina kopienu, atbalstot jauniešus riska situācijās.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Pakalpojumu pārsvarā saņem bērni un jaunieši vecumā no aptuveni 6 līdz 16 gadiem, taču to iespējams turpināt saņemt līdz pat 18 gadu vecumam. Ja jaunietis uzsāk dalību BBBS neilgi pirms 18 gadu sasniegšanas, mentors turpina darbu arī pēc pilngadības sasniegšanas.

7. Pakalpojuma saņēmēju raksturojums

BBBS pakalpojumu saņem bērni un jaunieši, kuri dažādu iemeslu dēļ varētu gūt būtisku ieguvumu no papildu pieaugušā atbalsta un uzmanības. Šie bērni bieži tiek raksturoti kā "riska grupas bērni un jaunieši". Viņi var augt viena vecāka ģimenē; piedzīvot nabadzību vai sociālu atstumtību; saskarties ar grūtībām skolā (piemēram, zemām sekmēm vai konfliktiem); ciest no zema pašvērtējuma, uzvedības vai emocionālām grūtībām; reti piedalīties ārpusskolas vai ārpusģimenes aktivitātēs; dzīvot vidē, kur trūkst pozitīvu pieaugušo paraugu un atbalsta. BBBS īpaši fokusējas uz bērniem, kuriem ikdienā nav pietiekama emocionāla atbalsta no pieaugušajiem. Tie var būt bērni no nelabvēlīgas vides vai ar ierobežotu sociālo tīklu. Ja šiem jauniešiem netiek nodrošināts savlaicīgs un pozitīvs atbalsts, nākotnē pastāv lielāks risks, ka viņiem attīstīsies uzvedības vai atkarību problēmas. Tāpat BBBS atbalsta jauniešus, kuru ģimenēs bijušas sarežģītas situācijas, piemēram, vecāku atkarības, vecāku vai citu ģimenes locekļu ieslodzījums vai ilgstošas grūtības nodrošināt drošu vidi. Šādos gadījumos mentors var kļūt par vienu no nedaudzajiem pastāvīgajiem un uzticamajiem pieaugušajiem jaunieša dzīvē.

Svarīgi: BBBS nav ārstnieciska vai terapijas programma. Ja bērnam ir smagi psihiskās veselības traucējumi vai atkarības, ir būtiski piesaistīt arī citus speciālistus (piemēram, psihologus, sociālos darbiniekus, ārstus).

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

BBBS pakalpojuma laikā bērns dzīvo savā dzīvesvietā vai bērnu aprūpes iestādē un regulāri satiekas ar savu mentoru. Mentori ar bērniem parasti tiekas brīvajā laikā sabiedriskā vidē – kopīgi pavada laiku, apmeklē pasākumus vai nodarbojas ar bērna interesēm atbilstošām aktivitātēm. Tipiski tikšanās notiek 2 līdz 4 reizes mēnesī, kopā veidojot aptuveni 6–8 stundas mēnesī, atbilstoši abpusēji saskaņotam grafikam. Papildu individuālajām tikšanās reizēm pastāv arī: skolās bāzēts mentora pakalpojums, kura ietvaros mentors satiek bērnu izglītības iestādē, piemēram, vienu reizi nedēļā starpbrīdī vai pēc mācību stundām, grupu nodarbības, kur brīvprātīgie mentori vada aktivitātes jauniešu grupām.

Mentoru attiecības balstās uz brīvprātīgu satikšanos, netiek nodrošināta nakšņošana vai dzīvošana pie mentora. Tikšanās parasti notiek individuāli, vienam bērnam paredzēts viens mentors (nav rotācijas principa). Pakalpojums bērnam tiek nodrošināts pilnībā bez maksas.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

BBBS pakalpojumu nodrošina nevalstiska bezpeļņas organizācija – labdarības biedrība *Big Brothers Big Sisters of Canada* ar nacionālo biroju un filiāļu (aģentūru) tīklu visos Kanādas reģionos.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Ilgums: mentorēšanas attiecības BBBS ietvaros parasti ir ilgtermiņa – mentori tiek lūgti apņemties strādāt ar bērnu vismaz vienu gadu, jo stabilitāte ir svarīga bērnam. Daudzi "Lielie brāļi/māsas" uztur attiecības ar bērnu vairākus gadus, līdz bērns pieaug.

Intensitāte: tikšanās notiek vidēji pāris reizes mēnesī (kopā ~6–8 stundas mēnesī kopīgām aktivitātēm), taču tikšanās grafiku var pielāgot bērna vajadzībām.

Apjoms: pakalpojuma apjomu nosaka brīvprātīgo un bērnu skaits; pašlaik organizācija ik gadu nodrošina mentorus desmitiem tūkstošu bērnu visā Kanādā.

Pieprasījums: pieprasījums pēc pakalpojuma pārsniedz piedāvājumu – daudzos reģionos bērniem jāgaida rindā, līdz atrod piemērotu mentoru. Piemēram, 2023. gadā Kanādā ap 10 000 bērnu bija reģistrēti gaidīšanas sarakstos, un dažiem nācās gaidīt pat divus gadus, lai tiktu piešķirts "Lielais brālis vai māsa".[77] Pakalpojums ir ļoti pieprasīts, un organizācija aktīvi strādā, lai piesaistītu vairāk brīvprātīgo un samazinātu gaidīšanas laiku.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Pakalpojuma sniegšanā tieši iesaistīti ir brīvprātīgie mentori – pieaugušie no sabiedrības, kuri iziet atlasi un mācības, lai kļūtu par "Lielo brāli vai māsu". Šie mentori nav profesionāli terapeiti, bet gan uzticami pieaugušie draugi, kuri velta laiku un uzmanību bērnam. Papildu katram mentorēšanas pārim tiek nodrošināts profesionāla sociālā darbinieka vai mentoru pakalpojuma koordinatora atbalsts – BBBS aģentūras speciālists (bieži ar sociālā darba/psiholoģijas izglītību) regulāri sazinās ar mentoru, bērnu un ģimeni, sniedz konsultācijas un uzrauga bērna drošību. Tādējādi pakalpojuma komandā ietilpst:

- brīvprātīgais mentors;
- pakalpojuma gadījuma vadītājs (*caseworker*), kas profesionāli vada procesu;
- citi speciālisti, kas tiek piesaistīti pēc vajadzības, piemēram, psihologs konsultants mentoru mācību nodrošināšanai, pakalpojuma sniegšanas uzraudzības un novērtēšanas speciālisti.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

BBBS speciālisti un brīvprātīgie saskaras ar vairākām grūtībām pakalpojuma nodrošināšanā.

- Brīvprātīgo trūkums ir nozīmīga problēma – sevišķi trūkst mentoru vīriešu, kā rezultātā daudzi zēni ilgi gaida "Lielo brāli".
- Brīvprātīgo atlase un iesaistes veicināšana prasa resursus, jo mentoram jābūt gatavam ilgstoši iesaistīties pakalpojuma sniegšanā.

[77] Big Brothers Big Sisters of Canada. (n.d.). *National Partners*. Available at https://bigbrothersbigsisters.ca/national-partners

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- Brīvprātīgie mentori var saskarties ar bērnu sarežģītiem dzīvesstāstiem (piemēram, vardarbība ģimenē, uzvedības un atkarību problēmas), un viņiem nepieciešams atbalsts, lai ar to tiktu galā.
- BBBS koordinatori bieži vada mentorus situācijās, kurām var būt nepieciešamas klīniskākas zināšanas, piemēram, ja bērnam parādās depresijas vai atkarības pazīmes, koordinators palīdz mentoriem saprast, kā reaģēt un kur meklēt papildu palīdzību.
- Drošības un atbildības jautājumi ir viens no būtiskākajiem izaicinājumiem ir nodrošināt bērna drošību, vienlaikus ļaujot mentoram un bērnam veidot brīvas, draudzīgas attiecības. Šim procesam ir nepieciešama īpaša piesardzība un rūpīga uzraudzība. Piemēram, obligāta ir brīvprātīgo mentoru pārbaude — gan sodāmība, gan reputācija,kā arī mācības par profesionālām robežām un ētisku rīcību. Organizācijai ir jāgādā, lai mentoru un bērnu tikšanās notiktu drošā vidē un pilnībā atbilstu ētikas standartiem, novēršot jebkādu bērnu ļaunprātīgu izmantošanu. Šāds risks pastāv visos pakalpojumos, kur pieaugušais pavada laiku ar bērnu bez tiešas uzraudzības.
- Resursu nodrošināšana - BBBS kā NVO ir atkarīga no finansējuma un ziedojumiem, tāpēc speciālistiem bieži jāiesaistās līdzekļu piesaistē, kas viņiem ir papildu slogs.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

BBBS pakalpojums tiek īstenots pēc noteikta procesa.

Sākumā notiekbērna pieteikšana un novērtēšana – bērnu var pieteikt vecāks, aizbildnis vai sociālais dienests. BBBS darbinieks (uzņemšanas koordinators) tiekas ar ģimeni, izvērtē bērna situāciju un vajadzības (piemēram, kāds atbalsts trūkst: pozitīva pieaugušā klātbūtne, sociālās prasmes, pašapziņa u.tml.). Ja bērns atbilst pakalpojuma kritērijiem, viņu ievieto gaidīšanas sarakstā līdz tiek atrasts piemērots mentors.

Paralēli notiek brīvprātīgo mentoru piesaiste un atlase: interesenti aizpilda pieteikumu, iziet intervijas un drošības pārbaudes, tostarp iesniedz izziņu par sodāmību (*Vulnerable Sector Check*), un piedalās mācībās. Mācību laikā mentori apgūst bērnu drošības jautājumus (aprūpes pienākumu, ziņošanas pienākumu), BBBS mentoru pamatprincipus, attiecību veidošanas metodes utt..

Kad atbilstošs mentors un bērns ir pieejami, BBBS veic “sasaisti” – izvēlas pāri, ņemot vērā kopīgas intereses, atrašanās vietu, personības saderību. Pēc tam notiek iepazīšanās tikšanās, kurā piedalās bērns, vecāki, mentors un BBBS koordinators. Ja visas puses piekrīt, oficiāli tiek izveidots “Lielais-Mazais (*Big-Little*)” pāris.

Tālāk sākas pats mentorēšanas posms – regulāras tikšanās starp bērnu un mentoru, kas notiek patstāvīgi (piemēram, apmeklējot parku, kino, sporta spēles, vai vienkārši kopā pavadot laiku). Mentorēšanas attiecības turpinās, kamēr tas ir jēgpilni – dažkārt gadu, dažkārt vairākus.

BBBS profesionālais koordinators regulāri sazinās ar abām pusēm (un bērna vecākiem) – sākumā biežāk (ik pāris nedēļas) un vēlāk vismaz reizi mēnesī, lai uzraudzītu attiecību gaitu, sniegtu padomus un pārliecinātos par bērna drošību. Ja rodas jebkādas problēmas

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

(nesaderība, komunikācijas grūtības), koordinators palīdz tās risināt vai nepieciešamības gadījumā meklē jaunu mentoru.

Kad pakalpojums noslēdzas (piemēram, bērns ir sasniedzis noteiktu vecumu vai viņa situācija ir uzlabojusies), BBBS organizē noslēguma sarunu, lai mentoram un jaunietim būtu iespēja atvadīties strukturētā un atbalstošā procesā. Visa procesa laikā BBBS izmanto dokumentāciju un atskaites, lai sekotu līdzi bērna izaugsmes progresam un ievērotu kvalitātes standartus.

14. Pakalpojuma sniegšanā pielietotās metodes un instrumenti

BBBS galvenā pieeja ir individuāla mentorēšana vienam bērnam vai jaunietim. Mentoru mācībās un darbā tiek izmantotas bērna attīstības psiholoģijas pieejas un labākā pieredze attiecību veidošanā ar bērnu/jaunieti. Piemēram, tiek mācītas "attīstošo attiecību" (*Developmental Relationships*) prasmes – kā mentors var veidot uzticību, iedrošināt bērnu un pozitīvi ietekmēt viņa attīstību.

BBBS bieži izmanto strukturētas vadlīnijas un noteikumus mentoriem (ko drīkst un ko nedrīkst darīt, piemēram, dāvanu došana, saziņa sociālajos tīklos, fiziskā kontakta robežas utt.), lai nodrošinātu drošas attiecības.

Supervīzija ir būtisks instruments – profesionālie koordinatori izmanto regulāras pārrunas ar mentoriem kā metodi, lai koučinga veidā risinātu attiecību izaicinājumus. BBBS arī organizē grupu pasākumus un mācības seminārus mentoriem, kur tie var apmainīties pieredzē un pilnveidot prasmes.

Papildu 1:1 (mentors : bērns) modelim tiek nodrošinātas grupu nodarbības noteiktās vecuma/dzimuma grupās, piemēram, veselīga pašvērtējuma un dzīvesveida programma meitenēm "Aiziet, meitenes!" (*"Go Girls!"*) un fiziskās aktivitātes un veselīga dzīvesveida programma puišiem "Sākam spēli!" (*"Game On!"*).

BBBS metodiskais pamats ir princips "viena uzticama pieaugušā spēks" – ticība tam, ka viens atbalstošs mentors var būtiski ietekmēt bērna dzīvi, sniedzot emocionālu drošību un iedvesmojot uz pozitīvām pārmaiņām.

Instrumentu klāstā ietilpst novērtēšanas anketas bērna uzvedības un attīstības izmaiņu uzraudzībai, kā arī datu bāzes, kas nodrošina brīvprātīgo un bērnu pārvaldību.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

BBBS pakalpojuma īstenošana paredz ciešu sadarbību starp bērnu, ģimeni un iesaistītajiem speciālistiem.

Pirms mentora piešķiršanas bērna vecākiem vai likumiskajiem pārstāvjiem jāsniedz piekrišana un jāiesaistās sākotnējā novērtēšanā – viņi sniedz informāciju par bērna vajadzībām un vēlmēm, kas palīdz izvēlēties piemērotu mentoru. Pakalpojuma sniegšanas gaitā vecāki tiek aicināti atbalstīt mentora–bērna attiecības, piemēram, veicinot tikšanās (nodrošinot transportu, atgādinot bērnam par tikšanos) un komunicējot ar BBBS koordinatoru. Tomēr ikdienas atbalsta sniegšanā vecāki tieši neiejaucas – mentora un bērna attiecības tiek veidotas patstāvīgi, balstoties uz savstarpēju uzticēšanos.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

BBBS speciālisti sadarbojas arī savā starpā un ar citiem profesionāļiem: ja bērns paralēli saņem palīdzību citur (piemēram, psihologa vai sociālā darbinieka atbalstu ārpus BBBS), koordinators, saskaņojot ar ģimeni, var sadarboties starp institūcijām, lai mentors būtu informēts par bērna dzīves svarīgiem apstākļiem.

Dažādās vidēs esošu bērnu atbalstīšana: BBBS pielāgo pakalpojuma sniegšanas pieeju atkarībā no bērna dzīvesvietas/vides. Ja bērns aug bioloģiskajā ģimenē, sadarbība notiek ar vecākiem. Ja bērns ir audžuģimenē vai aizbildnībā, BBBS sadarbojas ar audžuvecākiem vai aizbildni līdzīgi kā ar bioloģiskiem vecākiem – jāiegūst viņu atļauja un atbalsts. Gadījumos, kad bērns dzīvo bērnu aprūpes iestādē, BBBS noslēdz vienošanos ar attiecīgo iestādi. Piemēram, īstenojot "Noteiktā vietā balstītu" ("*site-based*") mentorēšanu, tiek parakstīts sadarbības memorands starp BBBS un attiecīgo iestādi, kurā atrunātas pušu atbildības un sadarbības kārtība. Šādos gadījumos mentoru tikšanās notiek iestādes telpās, ievērojot tās noteikumus (mentors, piemēram, nedrīkst vest bērnu ārpus iestādes bez atļaujas).

BBBS arī cenšas sadarboties ar skolu sistēmu – skolās tiek rīkotas iniciatīvas, kur skolotāji vai sociālie pedagogi identificē bērnus, kam noderētu mentors, un piesaka viņus pakalpojumam.

Svarīgs sadarbības aspekts ir atklāta komunikācija: BBBS speciālisti regulāri informē vecākus/aizbildņus par progresa gaitu (ievērojot konfidencialitāti starp bērnu un mentoru, ja bērns dalās ar personīgiem jautājumiem). Ja bērns atrodas krīzes situācijā (piemēram, atklājas vardarbība ģimenē), BBBS ievēro likumā noteikto pienākumu ziņot atbildīgajām iestādēm (bērnu aizsardzības dienestam), tādējādi iesaistot oficiālās institūcijas, lai nodrošinātu bērna drošību.

Kopumā BBBS darbojas kā tilts starp bērnu, ģimeni un sabiedrību, veicinot visu pušu iesaisti bērna labklājības uzlabošanā.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

BBBS mentorēšanas pakalpojuma pozitīvā ietekme uz bērniem ir pierādīta pētījumos. Piecgadu pētījums[78], kurā bija iesaistīti ~1000 bērni no visas Kanādas, parādīja, ka bērniem, kuri saņem pakalpojumu ir ievērojami augstāka pašapziņa un mazāk uzvedības problēmu salīdzinājumā ar tiem, kuri gaidīja rindā uz pakalpojumu. Īpaši izceļams rezultāts – meitenes, kurām bija piešķirta "Lielā māsa", 4 reizes retāk iesaistījās kautiņos, ņirgāšanās, melošanas vai dusmu izpaušanas epizodēs nekā meitenes bez mentora. Mentoru pakalpojuma dalībniekiem arī uzlabojas sekmes skolā un samazinās skolas kavēšanas gadījumum skaits, kā secināts citos pētījumos (BBBS ASV dati rāda līdzīgas tendences[79]). Bērni, kuri saņēma mentoru atbalstu, bieži izjūt lielāku emocionālo labsajūtu – viņiem ir kāds, ar ko parunāt par savām raizēm, tāpēc mazinās vientulības sajūta un stress. Tā rezultātā bērni bieži pieņem veselīgākus lēmumus, piemēram, atturas no

[78] Centre for Addiction and Mental Health. (2013). Youth mentoring linked to many positive effects, new study shows. Available at https://www.sciencedaily.com/releases/2013/01/130115143850.htm

[79] Bell, A., & Petkova, N. (2023). The Long-Term Impacts of Mentors: Evidence from Experimental and Administrative Data. SSRN. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4868302

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

narkotiku lietošanas vai likumpārkāpumu veikšanas, jo jūt atbildību par savu dzīvi un cerību uz nākotni, ko veicinājis mentora pozitīvais piemērs.

BBBS palīdz bērniem attīstīt sociālās prasmes un veidot pozitīvas attiecības ar pieaugušajiem. Mentora vadībā bērns mācās komunicēt, uzticēties, risināt konfliktus un uzņemties atbildību — prasmes, kas ir būtiskas visā turpmākajā dzīvē. Daudzi pakalpojuma absolventi, sasniedzot pieaugušo vecumu, atzīst, ka mentors palīdzējis viņiem tiekties uz augstākiem mērķiem, piemēram, iestāties universitātē, atrast darbu vai izvairīties no negatīviem dzīves ceļiem.

BBBS sniedz rezultātus vairākos līmeņos:

- īstermiņā bērni gūst emocionālu ieguvumu — drošības sajūtu, pašvērtības pieaugumu un prieku;
- ilgtermiņā novērojami praktiski ieguvumi — labāka izglītība, lielākas iespējas darba tirgū un veiksmīgāka sociālā integrācija.

Mentoru pakalpojuma pozitīvā ietekme sniedzas arī ārpus bērna individuālās pieredzes. Tā stiprina ģimenes, veicina pilsonisko līdzdalību un palīdz mazināt sociālās problēmas jauniešu vidū. Daudzi no bijušajiem “mazajiem” vēlāk paši kļūst par brīvprātīgajiem mentoriem, turpinot pozitīvo ciklu un sniedzot atbalstu nākamajai paaudzei.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai BBBS mentorēšana būtu maksimāli efektīva, bieži nepieciešama kompleksa pieeja, apvienojot to ar citiem pakalpojumiem. Piemēram, ja bērnam ir nopietnas emocionālas traumas vai psihiskas veselības traucējumi, paralēli mentoram būtu jāpiesaista profesionāls psihologs vai psihoterapeits. Mentors var sniegt ikdienas draudzību, bet psihologa vai psihoterapeita atbalsts palīdz risināt dziļākās bērna problēmas – šādi abi pakalpojumi viens otru papildina.

Ģimenes atbalsts ir svarīgs arī mentora darba efektivitātei. Ieteicams, ka pakalpojuma laikā vecāki vai aizbildņi apmeklē vecāku prasmju kursus vai saņem sociālā darbinieka konsultācijas, jo, strādājot arī ar ģimeni, mentora pozitīvā ietekme uz bērnu kļūst noturīgāka un ilgtermiņā efektīvāka.

Pētījumā, kas veikts sadarbībā ar CAMHS, tika secināts, ka BBBS pakalpojumu uzlabotu papildu mācības bērniem, vecākiem un mentoriem pirms pakalpojuma saņemšanas uzsākšanas, kā arī agrīna bērna īpašo vajadzību identificēšana un atbilstošu speciālistu piesaiste. Tas nozīmē, ka būtu vērtīgi pirms mentora pakalpojuma piešķiršanas bērnam un viņa vecākiem sniegt nelielu izglītojošu atbalstu (piemēram, kā izmantot mentora palīdzību, kā risināt problēmas) un sagatavot mentoru darbam ar konkrētā bērna specifiskām vajadzībām.

BBBS pakalpojums efektīvi papildina skolas atbalsta sistēmu, ja mentors sadarbojas ar bērna skolotāju vai skolas sociālo pedagogu, iespējams labāk palīdzēt bērnam pārvarēt mācību grūtības un risināt disciplīnas jautājumus.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Papildu BBBS piedāvājums ir pēc-mentora pakalpojuma posms. Kad jaunietis sasniedz pilngadību un noslēdz dalību pakalpojumā, viņu var novirzīt uz citiem jauniešu atbalsta resursiem, piemēram, karjeras konsultācijām, stipendiju programmām vai nodarbinātības iniciatīvām. Atsevišķas BBBS aģentūras jau nodrošina šādu turpinājumu, piedāvājot absolventiem stipendijas, atbalstu pārejai uz patstāvīgu dzīvi, kā arī palīdzību izglītības un karjeras izvēlē. Tas dod iespēju jaunietim sekmīgāk iekļauties pieaugušo dzīvē arī pēc pakalpojuma beigām.

Kopumā BBBS vislabāk darbojas kā daļa no integrēta atbalsta tīkla, kur vienlaikus risina gan individuālās, gan ģimenes, gan kopienas līmeņa vajadzības. Mentora devums būs lielāks, ja blakus eksistē drošs ģimenes fons, pieejama psiholoģiskā palīdzība krīzes brīžos un citi bērnam nepieciešamie resursi (sporta pulciņi, jauniešu centri u.c.). Tādēļ speciālisti iesaka BBBS pakalpojumu savienot ar sociāliem pakalpojumiem un preventīvām iniciatīvām, veidojot bērniem daudzslāņainu atbalsta sistēmu.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- BBBS nodrošina personisku un ilgstošu atbalstu, ko bieži vien nav iespējams nodrošināt citos formātos – viens uzticams pieaugušais var regulāri veltīt individuālu uzmanību bērnam, veidojot savstarpējas uzticēšanās un drošības pilnas attiecības. Mentora klātbūtne var pozitīvi ietekmēt bērna uzvedību, veicināt mācību motivāciju un palīdzēt izvairīties no nelabvēlīgas vides ietekmes ikdienā. Tā kā mentors bieži kļūst par paraugu, bērns apgūst sociāli pieņemamas uzvedības modeli, attīsta empātiju un komunikācijas prasmes.
- Pakalpojumu bērni var saņemt bez maksas.
- BBBS ir plaši pieejams (organizācijai ir nacionāls pārklājums), kas nozīmē, ka daudz bērnu visdažādākajās kopienās var saņemt mentora atbalstu.
- BBBS struktūra ar profesionālu uzraudzību nodrošina, ka mentorēšana notiek droši un kvalitatīvi – nacionālie standarti un mācības apvieno labāko praksi visā valstī.
- Viena no būtiskajām stiprajām pusēm ir elastība un daudzveidība — pakalpojums pielāgojas bērna vajadzībām, piedāvājot gan individuālus, gan grupu risinājumus, iespēju saskaņot tikšanās grafikus un atrast bērnam piemērotu mentoru.
- Daudzi jaunieši pēc dalības BBBS ziņo par ilgtermiņa ieguvumiem, un bieži attiecības ar “Lielo brāli/māsu” turpinās draudzības formā arī pēc oficiālā pakalpojuma noslēguma.

Vājās puses

- Galvenais ierobežojošais faktors ir nepietiekamie resursi, lai apmierinātu visu pieprasījumu pēc pakalpojuma.
- Pakalpojums ir atkarīgs no brīvprātīgo mentoru piesaistes, ja konkrētā reģionā trūkst mentoru (īpaši vīriešu), bērni ilgi gaida pakalpojumu. Gaidīšanas laikā bērna situācija var pasliktināties vai kristies motivācija.
- Arī mentora-bērna attiecību kvalitāte var būt nevienmērīga: tā kā mentori ir brīvprātīgie, viņu pieredze un prasmes var atšķirties. Kaut arī BBBS māca un uzrauga metoru darbu, pastāv risks, ka daži mentori savā darbā var nesasniegt vēlamos rezultātus nesaderības vai nepietiekamas iesaistes dēļ.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- Pakalpojuma darbības joma ir ierobežota smagu psiholoģisku, uzvedības vai atkarību problēmu risināšanā. Mentors nav terapeits vai atkarību ārstēšanas speciālists, tādēļ gadījumos, kad bērnam ir nopietni mentālās veselības traucējumi vai smagas uzvedības vai atkarību problēmas, BBBS pakalpojums nevar aizstāt profesionālu terapiju un, noteiktos gadījumos, ir jāpapildina ar speciālistu iesaisti. Piemēram, bērnam ar klīnisku depresiju mentors var sniegt emocionālu atbalstu un būt līdzās, taču nevar aizstāt nepieciešamo medicīnisko aprūpi vai terapiju. Šādos gadījumos ir būtiski piesaistīt arī attiecīgus speciālistus – psihologu, psihiatru vai sociālo darbinieku, lai nodrošinātu bērnam visaptverošu atbalstu.
- Vēl viens pakalpojuma izaicinājums ir nepārtrauktības riski. Ja mentors personīgu iemeslu dēļ pārtrauc dalību pakalpojumā (piemēram, maina dzīvesvietu, piedzīvo izdegšanu vai citas būtiskas pārmaiņas dzīvē), bērns var piedzīvot emocionālu zaudējumu un sarūgtinājumu. Šādos gadījumos jācenšas pēc iespējas ātrāk atrast citu piemērotu mentoru, taču tas ne vienmēr ir iespējams, īpaši mazākās kopienās vai situācijās ar ierobežotiem resursiem.
- Viens no BBBS pakalpojuma izaicinājumiem ir grūtības precīzi izmērīt tā ietekmi īstermiņā. Pozitīvas pārmaiņas bērna dzīvē bieži kļūst redzamas tikai ilgākā laika posmā, turklāt tās ietekmē arī daudzi citi ārēji faktori, ne tikai mentora iesaiste.
- Finansiāli BBBS kā nevalstiska organizācija ir atkarīga no mainīgas finansējuma plūsmas. Ierobežots budžets var ierobežot iespējas nodrošināt pietiekamu darbinieku skaitu mentoru uzraudzībai vai samazināt piedāvāto aktivitāšu apjomu bērniem.
- Būtisks aspekts ir drošības un atbildības riski. Lai arī tiek ievēroti stingri atlases, mācību un uzraudzības pasākumi, vienmēr pastāv neliels risks, ka kāds neatbilstošs mentors varētu nodarīt kaitējumu bērnam. Tāpēc nepieciešama nepārtraukta modrība – rūpīga skrīninga procedūra, skaidri ziņošanas mehānismi un regulāra mentoru uzraudzība.

Apkopojot: BBBS ir spēcīgs un unikāls pakalpojuma veids ar pierādītiem ieguvumiem, bet tā aptvertspēja un ietekme var būt ierobežota resursu trūkuma, brīvprātīgo mainības dēļ.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Big Brothers Big Sisters of Canada. (n.d.). *Home*. Available at https://bigbrothersbigsisters.ca
- Center for Evidence-Based Mentoring. (n.d.). *Evaluation shows promising findings for BBBS of Canada*. Available at https://www.evidencebasedmentoring.org/evaluation-shows-promising-findings-for-bbbs-of-canada
- Government of Canada. (2008). *Government of Canada supports Big Brothers Big Sisters of Canada*. Available at https://www.canada.ca/en/news/archive/2008/07/government-canada-supports-big-brothers-big-sisters-canada.html

2.1.2. Bērnu palīdzības tālrunis – KHP

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

1. Pakalpojuma nosaukums

Kids Help Phone (KHP) – Bērnu palīdzības tālrunis. Nosaukums atspoguļo pakalpojuma būtību: tā ir tālruņa un elektroniskās saziņas līnija, kur bērni un jaunieši var meklēt palīdzību.

2. Pakalpojuma mērķis

Nodrošināt visiem Kanādas jauniešiem diennakts pieeju bezmaksas, konfidenciālam psihoemocionālam atbalstam jebkurā laikā, kad tas nepieciešams. KHP misija ir būt par vienmēr pieejamu "glābšanas riņķi" jauniešiem, kas saskaras ar emocionālām krīzēm, mentālās veselības grūtībām, vardarbību, domām par pašnāvību vai jebkuru citu problēmu un nezina, pie kā vērsties.

Pakalpojuma mērķis ir uzklausīt bez nosodījuma un dot cerību un praktiskus padomus, lai jaunietis spētu atklāti runāt par savām jūtām (*"Atklāti paud savas jūtas"* – KHP sauklis) un saņemtu nepieciešamo palīdzību.

Kopsavilkumā – KHP cenšas glābt dzīvības un uzlabot jauniešu garīgo labklājību, nodrošinot tūlītēju, anonīmu krīzes konsultāciju.

3. Pakalpojuma uzdevumi

KHP veic vairākus uzdevumus, lai realizētu savu mērķi:

- diennakts krīzes konsultēšana pa tālruni un tiešsaistē – kvalificēti padomdevēji sniedz emocionālu atbalstu un konsultācijas zvanītājiem 24/7 režīmā;
- īsziņu krīzes līnija – nodrošina anonīmu saziņu ar apmācītu brīvprātīgo krīzes konsultantu, lai jaunietis varētu rakstiski izteikt savas problēmas (īpaši populāri jaunāko paaudžu vidū);
- informācijas un resursu sniegšana – KHP uztur tiešsaistes platformu ar rakstiem, pašpalīdzības rīkiem un datubāzi "Man pieejamie resursi" (*"Resources Around Me"*[80], kur jaunieši var atrast vietējo atbalsta pakalpojumu kontaktus (piemēram, psiholoģiskās palīdzības centrus, sociālos dienestus);
- novirzīšana un ārkārtas rīcība – ja situācija ir ļoti nopietna (piemēram, zvanītājam ir pašnāvības risks), KHP nepieciešamības gadījumā iesaista neatliekamos dienestus (policiju, neatliekamo medicīnisko palīdzību) vai sniedz informāciju, kur vērsties nekavējoties klātienē;
- sabiedrības informēšana un īpašas iniciatīvas – KHP īsteno projektus, lai sasniegtu specifiskas jauniešu grupas (piemēram, pamatiedzīvotājus - jauniešus attālos reģionos, jaunienācējus vai imigrantu izcelsmes jauniešus) un pielāgotu pakalpojumu viņu vajadzībām.

Tāpat organizācija strādā pie mentālās veselības stigmas mazināšanas, rīkojot kampaņas (piemēram, 2023. gadā tika sarīkota valsts mēroga kampaņa "*Atklāti paud savas jūtas*", lai

[80] Resources Around Me. (2025). Available at https://resourcesaroundme-prod.kidshelpphone.ca/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

iedrošinātu jauniešus runāt par jūtām)[81]. Kopumā KHP uzdevums ir būt multifunkcionālam e-veselības dienestam jauniešiem, kas piedāvā gan tiešu krīzes palīdzību, gan ilgtermiņā stiprina jauniešu spēju meklēt un saņemt palīdzību.

4. Normatīvais regulējums

KHP ir nevalstiska labdarības organizācija, kas darbojas saskaņā ar Kanādas likumiem un normām. Pakalpojums nav tieši noteikts nevienā likumā kā obligāts, tomēr tas ir integrēts valsts garīgās veselības atbalsta sistēmā.

5. Pakalpojuma joma

KHP primāri pieder pie veselības jomas, konkrēti garīgās veselības un krīžu intervences sektorā. Tas bieži tiek dēvēts par e-garīgās veselības pakalpojumu, jo sniedz mentālās veselības atbalstu attālināti, izmantojot telefonu un internetu. Vienlaikus tam ir arī sociālā atbalsta dimensija, jo tas palīdz jauniešiem pārvarēt sociāli emocionālās grūtības un aizpilda robus – emocionālā atbalsta trūkumu ģimenē, sociālo dienestu ierobežoto kapacitāti, neatbildētas vajadzības (piemēram, pašvērtējuma stiprināšanu, piederības sajūtas veidošanu) un praktiskā atbalsta trūkumu ikdienas jautājumos. KHP nav kultūras vai izglītības pakalpojums tiešā veidā, taču tas sadarbojas ar izglītības iestādēm (piemēram, informatīvi materiāli skolām) un ņem vērā kultūras aspektus (daudzvalodu un minoritāšu atbalsts).

Tomēr galvenā klasifikācija – veselība (garīgā veselība un krīzes intervence), ar papildu ieguldījumu sabiedrības drošībā (pašnāvību profilakse, vardarbības novēršana) un bērnu tiesību aizsardzībā.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

KHP mērķa grupa ir bērni, pusaudži un jaunieši visā Kanādā, kuriem nepieciešams emocionāls atbalsts vai padoms, kuriem nepieciešama saruna – sākot no bērnu ikdienišķām bailēm un jautājumiem līdz pat nopietnām pusaudžu krīzēm. Vecuma ierobežojumi ir elastīgi: tradicionāli pakalpojums tika fokusēts no 5 līdz 20 gadu vecumu (skolas un vidusskolas vecuma jauniešiem), taču praksē tas pieejams jebkura vecuma jaunietim, kurš jūtas jaunieša statusā un vēlas sazināties. Statistika rāda, ka aptuveni50% KHP lietotāju ir nepilngadīgie (līdz 18 g.) un aptuveni 76% – jaunāki par 24 gadiem, tomēr ir pieejams atbalsts arī jauniem pieaugušajiem līdz 25+ gadu vecumam[82]. Piemēram, KHP īsziņu servisu var izmantot arī personas virs 20 gadiem, un pandēmijas laikā pakalpojums tika paplašināts, lai palīdzētu arī jauniešiem līdz 30 gadu vecumam, kuri izjuta grūtības. Būtiski, ka pakalpojums orientējas uz jauniešiem visā demogrāfiskajā un ģeogrāfiskajā spektrā – meitenēm un zēniem, LGBTQ+ jauniešiem, pamatiedzīvotāju un etnisko

[81] Kids Help Phone Launches Largest Youth Mental Health Movement, Feel Out Loud, to Address Crisis in Canada. (2023). Available at https://www.newswire.ca/news-releases/kids-help-phone-launches-largest-youth-mental-health-movement-feel-out-loud-to-address-crisis-in-canada-871699820.html

[82] Kids Help Phone. (2024). *2023-2024 Impact Report*. Available at https://kidshelpphone.ca/get-involved/2023-2024-impact-report

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

minoritāšu jauniešiem, lauku un pilsētu bērniem utt.. Nav formālu kritēriju (piemēram, diagnozes vai statusa), kas jāsasniedz, lai drīkstētu zvanīt – jebkurš bērns vai jaunietis, kas jūtas nomākts, apjucis vai apdraudēts, drīkst anonīmi vērsties KHP. Tāpat nav svarīgi, vai jaunietis jau saņem citur palīdzību – KHP pieejams visiem kā papildu atbalsta līnija. Ja nepilngadīgais zvana, nav nepieciešama vecāku piekrišana, kas pazemina barjeru palīdzības meklēšanai. Vienīgais ierobežojums: pakalpojums ir domāts Kanādā dzīvojošiem jauniešiem (respektīvi, jāatrodas Kanādā, lai varētu piekļūt tālruņa vai īsziņu numuriem), taču arī jaunieši, kas īslaicīgi atrodas ārzemēs, var caur internetu sazināties ar KHP.

7. Pakalpojuma saņēmēju raksturojums

KHP klienti ir jaunieši ar visdažādākajām problēmām un jautājumiem, kas viņus skar. Biežākie iemesli saziņai ir:

- garīgās veselības grūtības (trauksme, depresīvs noskaņojums, panikas lēkmes);
- attiecību problēmas (konflikti ar vecākiem, strīdi ar draugiem vai partneriem);
- skolas stress (eksāmenu trauksme, bulings skolā), identitātes un pašvērtējuma jautājumi (piemēram, LGBTQ+ jaunieši meklē sapratni, jaunieši ar zemu pašapziņu);
- krīzes situācijas (piedzīvota vardarbība, seksuāla izmantošana, smags zaudējums);
- pašdestruktīvas domas (domas par pašnāvību, paškaitējuma tendences).

Piemēram, jaunāko bērnu vidū relatīvi bieži tiek ziņots par ļaunprātīgas izturēšanās vai vardarbības pieredzi, savukārt pusaudžu vidū viena no biežākajām tēmām ir depresija un suicidālas domas. Pandēmijas periodā īpaši pieauga zvani saistībā ar vientulību, izolāciju un trauksmi, jo jaunieši jutās atrauti no ierastā atbalsta tīkla. Daži zvanītāji var būt akūti krīzes stāvoklī, piemēram, raksta, ka grasās sev kaitēt vai bēgt no mājām, šādos gadījumos KHP reaģē ar īpašu modrību. Tomēr liela daļa saziņu ir arī par “ikdienas” problēmām, kas jaunietim subjektīvi ir ļoti smagas, piemēram, sirdsāpes pēc šķiršanās, konflikts ar labāko draugu, uztraukums par ķermeņa izmaiņām pubertātē. KHP klientus vieno tas, ka viņi nevienam citam tajā brīdī nevar vai nevēlas izstāstīt savas raizes – varbūt nav pieejams saprotošs pieaugušais, varbūt kaunas vai baidās atklāties tuviniekiem. Daudzi jaunieši, kas izmanto KHP, pieder paaugstināta riska grupām, piemēram, jaunieši, kas cieš no garīgās veselības traucējumiem (depresijas, bipolāriem traucējumiem utt.), ar atkarības problēmām (alkohola, narkotiku vai procesu atkarībām), vardarbībā cietušie vai tie, kuriem ir domas par pašnāvību. KHP aptaujas dati rāda, ka, ja šis pakalpojums nebūtu pieejams, vairāk nekā puse jauniešu nemeklētu citu palīdzību vispār – tas nozīmē, ka tipisks KHP zvanītājs bieži vien ir tas, kurš citur nesaņem atbalstu un palicis viens ar savu krīzi. Līdz ar to KHP auditorija ietver arī tos, kas neiekļaujas oficiālajās sistēmās, piemēram, jauniešus bez pajumtes, kuriem nav ģimenes atbalsta; jaunus LGBTQ+ cilvēkus nelabvēlīgās vidēs, imigrantu un bēgļu bērnus ar valodas barjerām (KHP nodrošina tulkus un atbalstu vairākās valodās). Līdz ar to atbalsta saņēmēju spektrs ir ļoti plašs: no vieglām emocionālām grūtībām līdz smagiem garīgās veselības stāvokļiem; no bērna, kuru biedē tumsā redzēts murgs, līdz pusaudzim, kas cieš no atkarības vai domā par pašnāvību. Pakalpojums tiek nodrošināts, ņemot vērā katra jaunieša individuālās vajadzības

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

KHP pakalpojums tiek saņemts attālināti, izmantojot saziņas līdzekļus – tālruni, interneta tiešsaistes tērzēšanu vai īsziņas. Jaunietis var piezvanīt pa tālruni uz numuru 1-800-668-6868 (tas ir bezmaksas un darbojas visā Kanādā) un tik savienots ar konsultantu jebkurā diennakts laikā. Tiem, kas dod priekšroku rakstīt, pieejama tiešsaistes čata platforma KHP mājaslapā, kur reāllaikā var sarakstīties ar konsultantu. Vēl viena iespēja ir nosūtīt SMS īsziņu uz speciālu numuru (piemēram, 686868 – krīzes īsziņu līnijas kods), pēc kā jaunietis tiks pieslēgts sarakstei ar brīvprātīgo krīzes konsultantu. Šīs trīs pamatmodalitātes nodrošina, ka jaunietis var izvēlēties sev ērtāko komunikācijas veidu. Pakalpojuma saņemšanai nav nepieciešams nekur doties – pietiek ar pieeju telefonam vai internetam. Tas ir īpaši svarīgi jauniešiem attālos vai lauku apvidos – viņi var saņemt atbalstu no kvalificētiem speciālistiem, pat ja tuvumā nav neviena pakalpojuma. KHP strādā 24 stundas diennaktī, 7 dienas nedēļā bez brīvdienām, tādējādi jaunietis var zvanīt jebkurā brīdī, arī naktī vai svētku dienās. Nav nepieciešams iepriekš pierakstīties vai gaidīt – atbalsts tiek sniegts pēc pieprasījuma (*on-demand*). Ja vienlaikus piesakās ļoti daudz zvanītāju/čatotāju, var veidoties neliela rinda (gaidīšanas režīmā), taču KHP cenšas operatīvi atbildēt visiem. Tālruņa saruna parasti notiek jaunietim anonīmi (nav jānosauc pilns vārds vai adrese), un arī čatā var neizpaust identitāti. Pakalpojums pieejams angļu un franču valodā, bet, ja zvanītājs runā citā valodā, KHP, ja tas ir iespējams, var piesaistīt tulku – telefoniski konsultācijas var nodrošināt vairāk nekā 100 valodās caur tulkošanas servisu.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

KHP pakalpojumu sniedz labdarības organizācija "*Kids Help Phone*", kas reģistrēta kā bezpeļņas organizācija Kanādā (dibināta 1989. gadā). Organizācija ir neatkarīga no valdības, tai ir valde un ziedotāju finansējums, tomēr tā cieši sadarbojas ar valsts iestādēm garīgās veselības jomā. KHP ir vienīgais šāda veida nacionālais 24/7 jauniešu atbalsta dienests Kanādā, ar biroju Toronto.

Organizācijas juridiskais statuss: reģistrēta labdarības organizācija (*Charitable Organization*) ar nodokļu samaksas atbrīvojumu; uz to attiecas labdarības uzraudzības normatīvie akti un *Imagine Canada*[83] akreditācija, kas garantē labu pārvaldību. KHP nav daļa no valsts veselības aprūpes sistēmas, bet valdība to bieži atzīst kā nozīmīgu partneri. Pakalpojuma sniegšanā ietilpst modulis Krīzes īsziņu līnija *(Crisis Text Line*), ko Bērnu palīdzības tālrunis (*Kids Help Phone*) nodrošina sadarbībā ar starptautisku bezpeļņas organizāciju Krīzes īsziņu līnija (*Crisis Text Line*). Visi brīvprātīgie, kā arī operatīvā darbība Kanādā tiek koordinēta un vadīta caur KHP. Līdz ar to formālais sniedzējs visos gadījumos ir KHP kā juridiska persona. Organizācija darbojas jau vairāk nekā 30 gadus un ir guvusi plašu sabiedrības uzticību – daudzi kanādieši zina, ka KHP ir uzticams, konfidenciāls palīdzības avots bērniem.

[83] *Imagine Canada* (iepriekš - Kanādas Filantropijas centrs, *Canadian Centre for Philanthropy*) ir bezpeļņas organizācija, kura izstrādā un īsteno vienotus standartus labdarības un bezpeļņas organizāciju (*charities and nonprofits*) attīstībai, sniedz atbalstu to ieviešanā un atbilstoši standartiem veic šo organizāciju akreditāciju. Vairāk informācijas skat. Imagine Canada tīmekļa vietnē https://imaginecanada.ca/en

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Finanšu ziņā KHP saņem līdzekļus no dažādiem avotiem: ziedojumiem (individuāli un korporatīvi, piemēram, lieli partneri kā banka BMO), valdības atbalsta dotācijām (federālā valdība atvēlējusi līdzekļus krīzes līnijas paplašināšanai, provinču valdības – specifiskiem projektiem, piemēram, jauniešu digitālās veselības iniciatīvām) un īpašiem fondiem. KHP juridiski atbild par savu darbinieku apmācību atbilstoši profesionāliem standartiem (daudzi konsultanti ir reģistrēti psihoterapeiti vai sociālie darbinieki).

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

KHP nodrošina nepārtrauktu pakalpojumu – tas nav projekts ar noteiktu ilgumu, bet gan pastāvīgs pakalpojums.

Ilgums: pakalpojuma sniegšanas ilgums attiecībā uz vienu klientu var būt ļoti dažāds: daži jaunieši izmanto pakalpojumu vienreiz krīzes brīdī, citi sazinās atkārtoti ilgākā laika posmā (piemēram, zvanot vairākkārt vairāku mēnešu garumā, kad vien jūtas slikti). Katra konkrētā zvana vai sarakstes ilgums nav strikti limitēts – telefona sarunas parasti ilgst aptuveni 20–30 minūtes (var būt īsākas vai garākas atkarībā no situācijas), tiešsaistes čata sesijas arī var ilgt pusstundu vai ilgāk, kamēr situācija ir stabilizēta.

Intensitāte: pakalpojums var būt vienreizēja īslaicīga intervence vai atkārtots atbalsts. Tā kā nav reģistrācijas sistēmas, katrs kontakts tiek apkalpots kā jauns, bet bieži vien jaunieši, kuriem patika pieredze, atkal zvana vai raksta nākamreiz, kad izjūt nepieciešamību.

Apjoms: attiecībā uz pakalpojuma apjomu nacionālā mērogā – KHP apkalpo ļoti lielu cilvēku skaitu. Piemēram, laika posmā 2018. novembris – 2019. aprīlis (6 mēneši) KHP tikai īsziņu servisā vien bija aptuveni 35 000 unikālu lietotāju un vairāk kā 60 000 sarunu. Gada griezumā organizācija veic simtiem tūkstošu konsultāciju. Pandēmijas laikā apjoms būtiski pieauga: 2020. gada pavasarī KHP saņēma aptuveni1500 jauniešu svanu un ziņu dienā, kas ir aptuveni divreiz vairāk nekā pirms pandēmijas. Normālos apstākļos arī skaitļi ir augsti – tiek lēsts, ka vidēji KHP sazinās vairāki simti jauniešu diennaktī. Šāda intensitāte nozīmē, ka konsultanti dažkārt vienlaicīgi vada vairākas sarunas (īpaši rakstiskajā čatā) vai ka organizācijai jābūt gatavai piesaistīt papildspēkus pie strauja pieprasījuma kāpuma. KHP gan neuztur gaidīšanas sarakstu tā tradicionālā izpratnē – jaunietim nav jāreģistrējas un jāgaida nedēļām. Palīdzība tiek sniegta momentāni vai ar minimālu kavēšanos, ja visi konsultanti aizņemti, zvanītājs var uzgaidīt līnijas režīmā dažas minūtes, līdz atbrīvojas pirmais pieejamais speciālists. Būtiski, ka nav ierobežots konsultāciju skaits – jaunietis var zvanīt tik bieži, cik nepieciešams. Reizēm KHP paši seko līdzi atsevišķiem smagiem gadījumiem, piemēram, ja bijusi akūta krīze un veikta “neatliekamā glābšana” (*emergency rescue*), konsultants var sarunāt ar jaunieti atkārtotu saziņu pārbaudes nolūkos, taču tas nav formāli obligāts serviss.

Pieprasījums: pieprasījums pēc KHP vienmēr pastāv augsts. Tomēr, pateicoties tehnoloģijām un brīvprātīgajiem, pakalpojums spēj apkalpot ļoti lielu cilvēku apjomu. 2021.–2022. gadā KHP ziņoja, ka iesaistījās apmēram 2.5 miljonos sarunu ar jauniešiem (t.sk. izmantojot automatizētos pašpalīdzības rīkus).

Apkopojot: intensitāte – 24/7 nepārtraukta reaģēšana; apjoms – simtiem tūkstošu jauniešu gadā; gaidīšana – minimāla (sekundes/minūtes); sarunas ilgums ir no 20 līdz 30

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

minūtēm vai, ārkārtas situācijās, līdz krīze pāriet (parasti līdz stundai). Šāds apjoms padara KHP par vienu no noslogotākajiem bērnu palīdzības līnijas dienestiem pasaulē.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

KHP pakalpojuma sniegšanā piedalās dažādu līmeņu speciālisti.

- **Profesionāļu krīzes konsultantu komanda**: tie ir apmācīti padomdevēji (bieži ar psiholoģijas, sociālā darba vai psihoterapijas izglītību), kuri strādā algotu darbu KHP un atbild uz tālruņa zvaniem un tiešsaistes čatiem. Šie speciālisti ir trenēti aktīvā klausīšanā, krīzes sarunu vadīšanā, pašnāvības risku novērtēšanā un Kanādas jauniešu resursu pārzināšanā.
- **Brīvprātīgie krīzes īsziņu konsultanti**: tie ir atlasīti un apmācīti brīvprātīgie (vecumā no 18 gadiem), kas caur speciālu platformu atbild uz jauniešu teksta ziņām. Brīvprātīgie strādā anonīmi no saviem datoriem noteiktos maiņu laikos, un viņus supervizē dežurējošie profesionālie konsultanti. Viņiem ir noteiktas prasības (jāveic sodāmības pārbaude, jāpabeidz intensīvs apmācību kurss, jāievēro protokoli). KHP īsziņu platformas brīvprātīgo iesaiste ļauj paplašināt apkalpojamo jauniešu skaitu, vienlaikus nodrošinot kvalitāti ar profesionāļu uzraudzību.
- **Specializēti atbalsta darbinieki**: klīniskie vadītāji, kas sniedz padomu sarežģītās situācijās konsultantiem; tehniskie darbinieki, kas uztur telefonu līnijas un digitālās platformas; datu analītiķi un kvalitātes speciālisti, kas uzrauga pakalpojuma veiktspēju; kā arī projektu vadītāji (piemēram, atsevišķu iniciatīvu kā "*Finding Hope*"[84] vadītāji pamatiedzīvotāju (inuītu un metisu) jauniešu atbalstam).

Ja runā par tiešo saskari ar jaunieti, tad galvenie speciālisti ir konsultanti un brīvprātīgie krīzes reaģētāji, kuri apguvuši prasmes kā nomierināt satrauktu jaunieti, kā jautāt par pašnāvības domām, kā iedrošināt meklēt tālāku palīdzību. Turklāt KHP var piesaistīt tulkus no ārpuses (ja zvans notiek citā valodā – pa tālruni iesaista trešo personu tūlītējai tulkošanai). KHP komandā ietilpst arī vadības un administrācijas speciālisti, kas netieši ietekmē pakalpojumu (piemēram, mārketinga speciālisti, kas informē jauniešus par KHP esamību; partnerību koordinatori, kas sadarbojas ar skolām un kopienām).

Apkopojot, galvenie iesaistītie ir: profesionālie padomdevēji (algoti darbinieki) un brīvprātīgie krīzes konsultanti (īsziņu līnija), ar atbalsta personālu (supervizori, tulki, IT u.c.) un organizatorisko vadību nodrošinot pakalpojuma nepārtrauktību.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

Darbs KHP ir emocionāli ļoti intensīvs, un speciālisti sastopas ar dažādām grūtībām.

- **Emocionālā spriedze un izdegšanas risks**: KHP konsultanti ikdienā runā ar jauniešiem, kuri atrodas izmisuma stāvoklī, piemēram, daži zvanītāji raud, runā par vēlmi nomirt, dalās traumējošās pieredzēs. Uzņemot šīs smagās emocijas, konsultanti paši var piedzīvot līdzpārdzīvojumu stresu. Viņiem jābūt spējīgiem saglabāt mieru un skaidru prātu, pat ja jaunietis otrā galā histēriski raud vai ir dusmīgs. Šis darbs prasa augstu psiholoģisko noturību, un pastāv risks izdegt vai

[84] Finding Hope: Indigenous Youth Action Plan. (n.d.). Available at https://kidshelpphone.ca/get-involved/finding-hope/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

kļūt emocionāli notrulinātiem. Tāpēc KHP saviem darbiniekiem nodrošina supervīzijas un psiholoģisko atbalstu.

- **Neparedzama un steidzama darba vide**: konsultanti nekad nezina, ar ko nākamajā brīdī būs jāsaskaras – viens zvans var būt par sadzīvisku konfliktu, nākamais – dzīvībai kritiska situācija. Piemēram, vidēji 8–10 reizes dienā KHP konsultantiem jāsauc neatliekamā palīdzība kādam jaunietim akūtā pašnāvības krīzē. Šādās situācijās speciālistiem ir augsta atbildība, jo viņiem īsā laikā jānoskaidro zvanītāja atrašanās vieta un jāpārliecina viņu ļaut iesaistīt ārkārtas dienestus. Tas rada spriedzi un prasa precīzu rīcību saskaņā ar protokoliem.
- **Liels darba apjoms**: ņemot vērā ievērojamo darba apjomu un spiedienu apkalpot visus zvanītājus, īpaši krīzes periodos (piemēram, COVID-19 pandēmijas sākumā), speciālistiem nācās saskarties ar divkāršu pieprasījuma pieaugumu — t.i., būtiski palielinātu ziņu un zvanu skaitu. Bija situācijas, kad vienā naktī katrs brīvprātīgais konsultants apkalpoja vairākus krīzes sarakstes vienlaikus. Šādos apstākļos rodas risks, ka kāds zvanītājs var netikt uzreiz savienots vai, ka konsultantam nepietiks laika atpūtai starp smagām sarunām. KHP centās piesaistīt papildu brīvprātīgos un darbiniekus (2020. gadā organizācija aicināja sabiedrību aktīvi pieteikties palīdzēt, redzot bezprecedenta pieprasījumu). Tomēr resursu ierobežojumi var radīt speciālistiem vainas izjūtu vai stresu, ja visi zvanītāji nevar saņemt tūlītēju atbildi.
- **Brīvprātīgo sagatavošana un kvalitātes uzturēšana**: KHP brīvprātīgie īsziņu konsultanti ir entuziastiski, bet ne vienmēr ar psiholoģisku izglītību, tādēļ KHP personālam daudz jāiegulda viņu apmācībā (50 stundu kurss) un uzraudzībā. Brīvprātīgajiem var būt grūti emocionāli tikt galā ar smagām sarunām (piemēram, par seksuālu vardarbību pret bērnu) – daļa brīvprātīgo nespēj turpināt darbu pēc dažām smagām situācijām un tas rada kadru mainību.
- **Speciālistu grūtība ir arī anonimitāte**: viņi bieži nezina, kas notika ar jaunieti pēc sarunas beigām. Piemēram, ja zvanītājs bija ar pašnāvnieciskām domām un tad sarunu pārtrauca, konsultantam var palikt neziņa un satraukums, vai jaunietis ir drošībā. Šis nenoteiktības faktors ietekmē arī konsultanta psiholoģisko labbūtību.
- **Atbalsta robežas**: KHP konsultantiem jāmāk balansēt starp vēlmi palīdzēt un realitāti, ka viņi nevar tieši atrisināt jaunieša dzīves problēmas. Dažkārt tas var radīt frustrāciju, piemēram, kad jaunietis atkal un atkal raksta par to pašu problēmu, bet nav gatavs reālām pārmaiņām. Konsultanti var justies bezspēcīgi, jo viņu rīcībā ir tikai vārdi un empātija pa tālruni, bet nav konkrētu instrumentu mainīt jaunieša vidi.
- **Tehniskie un loģistikas izaicinājumi**: lai arī retāk, mēdz būt tehniskas problēmas, piemēram, savienojuma traucējumi, sistēmu pārrāvumi. Konsultantiem jātiek galā arī ar to, ka saziņa caur tekstu var būt grūtāk interpretējama (nav intonācijas, mīmikas), tāpēc jāuzdod daudz precizējošu jautājumu.

Noslēdzot, var teikt, ka KHP speciālistu darbs ir vienlaikus ļoti atbildīgs un emocionāli smags, un viņu lielākie izaicinājumi ir: strādāt ar smagu krīžu saturu, uzturēt nepārtrauktu gatavību palīdzēt lielam skaitam jauniešu, rūpēties par savu pašu psihohigiēnu un nodrošināt, ka katrs jaunietis saņem kvalitatīvu, līdzjūtīgu atbalstu pat visdramatiskākajos apstākļos.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

KHP nodrošināšanas process ir izstrādāts tā, lai jaunietim būtu pēc iespējas vienkāršāk saņemt palīdzību. Process var sākties ar to, ka jaunietis pats nolemj meklēt palīdzību, piemēram, jūtas nomākts un atceras par KHP numuru (to var uzzināt skolā, internetā, no draugiem, reklāmām). Jaunietis uzsāk kontaktu: vai nu piezvana pa tālruni, vai nosūta sākuma īsziņu ar tekstu (piemēram, "CONNECT") uz krīzes līnijas numuru, vai atver KHP mājaslapu un sāk tiešsaistes čatu. Turpmākais process atkarīgs no saziņas veida.

Tālruņa zvana gadījumā: zvans ienāk KHP zvanu centrā (dežurējošajā līnijā). Sistēma parasti savieno pirmo pieejamo profesionālo konsultantu. Kad savienojums izveidots, konsultants uzsāk sarunu ar tipisku atklājošu frāzi ("Paldies, ka piezvanīji Kids Help Phone, kā es varu palīdzēt?"). Sarunas gaitā konsultants uzmanīgi klausās jaunieša stāstītajā, uzdod jautājumus, lai saprastu situācijas nopietnību un būtību. Piemēram, ja jaunietis saka "es jūtos slikti", konsultants jautā precizējoši – kas tieši noticis, cik sen, vai tu esi drošībā utt.. Konsultēšanas metode ir nevis dot gatavas pamācības, bet drīzāk palīdzēt jaunietim izteikt emocijas un kopīgi izdomāt iespējamos risinājumus. Sarunas laikā konsultants var izmantot dažādus paņēmienus: nomierināšanas tehnikas (ja jaunietis panikā – lūdz dziļi elpot kopā), kognitīvus kadrējumus ("Šī situācija nepadara tevi sliktu, tu dari, ko vari"), iedrošinājumu ("Tu esi drosmīgs, ka piezvanīji un meklē palīdzību").

Ja atklājas ļoti nopietna problēma, piemēram, jaunietis saka "es šobrīd grasos izdarīt pašnāvību", konsultants paralēli turpina sarunu, bet piegājiens mainās uz krīzes intervenci: viņš mēģina iegūt jaunieša atrašanās vietu, laiku vilcinot, lai mobilizētu ārkārtas dienestus. KHP privātuma politikā atrunāts, ka šādos gadījumos konsultants drīkst pārkāpt anonimitāti un izsaukt palīdzību. Lielākajā daļā sarunu nav nepieciešama iejaukšanās no malas – tās noslēdzas ar kopīgu plānu. Piemēram, konsultants un jaunietis vienojas, ka jaunietis parunās ar skolas psihologu rīt, vai ka piezvanīs draugam, vai vienkārši apsola sev nodarboties ar kādu nomierinošu aktivitāti. Konsultants vienmēr pateicas jaunietim par uzticēšanos un apstiprina, ka viņš jebkurā laikā var zvanīt atkal. Pēc zvana beigām konsultants veic īsu pēczvana protokolu – aizpilda ierakstu sistēmā par sarunas tēmu, veiktajām darbībām (piemēram, "aktivizēts 911"), un, ja nepieciešams, paziņo vecākam/atbildīgajam (tas notiek tikai, ja bijis gadījums, par kuru konsultantam ir pienākums ziņot, un viņi noskaidro vecāka kontaktus). Pretējā gadījumā saziņa paliek pilnībā konfidenciāla.

Tiešsaistes čata *(live chat*) gadījumā: process ir līdzīgs, tikai rakstiskā formā. Jaunietis ienāk KHP čata sistēmā, ievada nepieciešamo informāciju (vecumu, tēmu – var būt anonīma) un gaida, kamēr pievienojas konsultants. Kad konsultants pieslēdzas, abi raksta īsziņas reāllaikā pārlūkprogrammas logā. Konsultants izmanto līdzīgus paņēmienus – uzdod jautājumus, atspoguļo jaunieša teikto ("Izskatās, ka tu jūties ļoti vientuļš šobrīd."), sniedz empātisku atbalstu. Čata priekšrocība – jaunietis var rūpīgāk noformulēt savas domas; trūkums – tas prasa vairāk laika un var būt grūtāk uztvert emocijas. Konsultants čatā var lietot resursu atsauces (piemēram, iemest linku uz kādu KHP rakstu vai citu dienestu) un ar jaunieti kopā izveidot rīcības plānu tāpat kā telefona zvana laikā. Sarunas saturs un noslēgums – līdzīgi. Pēc čata konsultants arī saglabā transkriptu un atzīmes datubāzē.

Īsziņu krīzes līnijas gadījumā: process nedaudz atšķiras, jo pirmajā līnijā atbild brīvprātīgais krīzes konsultants. Jaunietis nosūta īsziņu ("HOME" vai citu sākuma vārdu)

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

uz KHP norādīto numuru. Automātiska sistēma atsūta paziņojumu, ka drīz pieslēgsies krīzes konsultants. Kad brīvprātīgais pievienojas čatam (kas notiek speciālā drošā platformā), viņš vai viņa atsūta ziņu, parasti iepazīstina sevi tikai kā "brīvprātīgo krīzes konsultantu" (vārdu var nelietot), un aicina pastāstīt, kas noticis. Brīvprātīgie seko sarakstes struktūrai: vispirms izveido saikni, tad pamazām pāriet uz problēmu risināšanu un noslēgumā uz resursu ieteikšanu. Visu laiku viņus uzrauga profesionālis, kurš var pieslēgties vai dot padomu, ja situācija kļūst bīstama (piemēram, jaunietis raksta par pašnāvību). Ja brīvprātīgais identificē augsta riska signālus, viņš var novirzīt čatu uz dežurējošo KHP profesionālo konsultantu – tad jau algotais speciālists pārņem saraksti (it īpaši, ja jāsauc policija). Līdzīgi kā telefona gadījumā, ja jāiesaista neatliekamās palīdzības dienesti, KHP mēģina iegūt jaunieša atrašanās vietu un piekrišanu, bet, ja nē – nodod pieejamo informāciju policijai, lai veiktu "dzīvības glābšanas pārbaudi". Lielākoties gan tas nav nepieciešams, un krīzes konsultants palīdz jaunietim nomierināties un atrast emocionālu atbalstu rakstot. Pēc sarakstes pabeigšanas brīvprātīgais aizpilda sarunas protokolu un atzīmē risku līmeņus. Brīvprātīgie strādā maiņās, pēc kurām viņiem pieejama atslodze vai supervīzija, ja sarunas bija smagas.

Neatkarīgi no kontaktēšanās veida, KHP procesā vienmēr cenšas jaunietim dot kādu konkrētu "nākamo soli" – vai tā būtu kāda tehnika (piemēram, uzrakstīt dienasgrāmatā jūtas), vai sazināšanās ar citu uzticamu pieaugušo, vai vēršanās citā organizācijā. KHP konsultantiem ir plašs datubāzes materiāls par pieejamajiem resursiem – izmantojot "*Resources Around Me*" sistēmu[85], viņi var meklēt pēc pasta indeksa jaunietim tuvākos pakalpojumus (patversmes, terapeiti, atbalsta grupas) un iedot to kontaktus. Process ir arī multilingvāls, ja vajag, konsultants trīspusējā zvanā pieslēdz tulku, kas tūlītēji tulko (tas gan padara sarunu garāku). Konfidencialitātes uzturēšanai KHP neprasa jaunietim personu apliecinošu informāciju (vārdu, uzvārdu, numuru) – tikai aptuveno vecumu un pilsētu statistikai. Tas nozīmē, ka process ir jaunieša ziņā – ja viņš vēlas, var atklāt, kas ir, ja nē – paliek anonīms. Sarunas beigās konsultants vienmēr pavaicā, kā jūtas jaunietis tagad salīdzinot ar sarunas sākumu (vai jūtas drusku mierīgāks, vai redz kādu risinājumu). Ja jaunietis joprojām jūtas ļoti apdraudēts un negrib sarunu beigt, dažkārt konsultants turpina sarunu ilgāk vai piesaista kolēģus. Tomēr, tā kā pakalpojums nav terapija ar sesiju sērijām, process noslēdzas katras sarunas ietvaros, atstājot jaunietim iespēju atkal uzsākt kontaktu, ja nepieciešams. Pēc sarunas KHP komanda var veikt datu analīzi un apkopot konsultāciju tematus, lai veidotu statistikas datus. Svarīgi, ka jaunietim nav jāveic nekāda birokrātija – viss process no sākuma līdz beigām fokusējas uz emocionālo palīdzību, nevis formalitātēm.

Kopumā KHP process var tikt raksturots kā krīzes saruna + resursu piedāvāšana + (ja vajag) ārkārtas palīdzības aktivizēšana, un tas viss notiek ātri, konfidenciāli un jaunietim draudzīgā veidā.

14. Pakalpojuma sniegšanā pielietotās metodes un instrumenti

[85] "Resursi man apkārt" (*Resources Around Me*) ir lietotājam draudzīga atbalsta pakalpojumu datubāze, kurā apkopota informācija par Kanādā pieejamajiem atbalsta pakalpojumiem, programmām un tiešsaistes rīkiem. Skat. https://resourcesaroundme-prod.kidshelpphone.ca/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

KHP izmanto krīzes intervences un konsultēšanas metožu apvienojumu, pielāgotu attālinātai saziņai ar jauniešiem.

- Empātiskās komunikācijas metode: aktīvi klausās vai lasa jaunieša sacīto, atspoguļo emocijas (“Izjūti lielas sāpes, vai ne?”), normalizē jūtas (“Ir saprotams justies apmulsušam šādā situācijā”) un piedāvā atbalstu bez nosodījuma. Tā ir līdzīga pieeja kā “karstās līnijas” konsultēšanā un īstermiņa krīžu konsultēšanā.
- Suicidālā riska novērtēšana: KHP speciālistiem ir protokoli, kā uzdot tiešu jautājumu par pašnāvības domām un plāniem, un kā rīkoties pie dažādiem riska līmeņiem. Šī metode balstās uz starptautiski atzītiem krīžu intervences standartiem.
- Problēmu risināšanas modelis: konsultanti cenšas sarunas gaitā aizvest jaunieti no haotiskām emocijām līdz konkrētam rīcības plānam. Tas atgādina kognitīvi biheiviorālās terapijas elementus (piemēram, palīdz jaunietim saskaldīt lielu problēmu mazākos soļos, apzināt negatīvās domas un tās apstrīdēt). Piemēram, ja jaunietis saka “man viss ir bezcerīgi”, konsultants var izmantot sokratiskā dialoga metodi, lai liktu padomāt: “Kas līdz šim tev ir palīdzējis tikt cauri sliktām dienām? Vai atceries reizi, kad juties slikti, bet situācija uzlabojās?” Tādējādi jaunietis pats atrod iekšējos resursus.
- **Īsziņu konsultēšanā tiek pielietots standartizēts sarunas plūsmas modelis**: brīvprātīgie tiek apmācīti strādāt pēc scenārijiem, piemēram, lietot atvērtos jautājumus, pārfrāzēšanu un emociju apzīmēšanu (“Izklausās, ka jūties…”), kā arī dot apstiprinājumu (“Tu esi svarīgs un tavām jūtām ir nozīme”).
- **Specifisks instruments**: ir mākslīgā intelekta algoritms īsziņu platformā, kas palīdz prioritizēt ziņas pēc riska – tas skenē sākotnējo jaunieša tekstu un, ja atslēgvārdos parādās augsts pašnāvību risks, sistēma jaunieti paceļ rindā uz augšu, lai ātrāk pieslēgtos konsultants. Tas ir tehnoloģisks instruments, kas balstās uz datu analīzi un atslēgvārdu atpazīšanu.
- **Konfidencialitātes un drošības metodes**: instrumentu klāstā ir arī drošas tehnoloģijas, piemēram, tīmekļa lapā ir poga “Paslēpt lapu”, kas ļauj jaunietim ātri noslēpt sarunu, ja telpā ienāk kāds nevēlams (ļoti noderīgi, ja jaunietis tērzē no mājām, kur atrodas varmāka vai ziņkārīgs ģimenes loceklis). Ir ieviestas daudzfaktoru autentifikācijas sistēmas, lai neviens nepiekļūtu sarakstes datiem no ārpuses, visa saziņa ir šifrēta. Tā ir tehniska metode datu aizsardzībai.
- **Īpašas iniciatīvas noteiktām kopienām**: KHP pēdējos gados ieviesis īpašas iniciatīvas noteiktām kopienām, piemēram, *RiseUp* (etniski daudzveidīgu jauniešu atbalsta tekstu platforma ar kodu 686868, bet ar atslēgvārdu “RISE”, lai nodrošinātu, ka atbild etniski vai kulturāli kompetents brīvprātīgais). Pamatiedzīvotāju jauniešiem tiek izstrādāti materiāli viņu valodās un sarunās integrēta kultūrzinoša pieeja (piemēram, atzīstot kopienas vērtības). Tās arī var saukt par metodēm – kultūras konteksta integrēšana konsultēšanā.
- **Pašpalīdzības instrumenti tīmeklī**: organizācija izveidojusi interaktīvas spēles, kas palīdz jaunietim pašam atrast informāciju vai veikt relaksācijas vingrinājumus. Piemēram, tur ir garastāvokļa izsekošanas rīks, meditācijas audio, testi par mentālo veselību – tie visi ir instrumenti, ko jaunietis var izmantot patstāvīgi, ja nevēlas runāt ar cilvēku. KHP speciālisti var sarunas gaitā ieteikt pamēģināt šos rīkus.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Aktīvā glābšana**: ja situācija to prasa, KHP īsteno t.s. aktīvo glābšanu (*Active Rescue*), kas būtībā ir protokols darbības koordinācijai ar ārkārtas dienestiem. Šī metode prasa noteiktus soļus: iegūt pēc iespējas precīzu informāciju, nepārtraukt sarunu līdz brīdim, kad palīdzība ierodas, un pēc tam piefiksēt notikušo. Lai to atvieglotu, KHP izstrādāti sadarbības mehānismi ar policiju un neatliekamo medicīnisko palīdzību (dažās vietās ir tiešie kanāli, lai var pārsūtīt adresi rakstiski).

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Sadarbība ar jaunieti: KHP gadījumā sadarbība ar jaunieti notiek anonīmā un brīvprātīgā formātā – jaunietis pats izsaka vēlmi komunicēt, un konsultants viņam palīdz.

Sadarbība ar ģimeni: ģimenes iesaiste šajā procesā parasti ir minimāla, jo KHP pakalpojums ir konfidenciāls un jaunietis var zvanīt bez vecāku ziņas. Konsultanti nemēģina aktīvi iesaistīt vecākus, ja vien pats jaunietis to nevēlas vai situācija neprasa (piemēram, ja 12 gadus vecs bērns stāsta par vardarbību, konsultants var uzdot iedrošinošus jautājumus: “Vai ir kāds pieaugušais, kuram tu uzticies? Varbūt mamma vai tētis, ar ko varam parunāt, lai tu būtu drošībā?”). Taču pamatā jaunietis ir sarunas noteicējs, un bieži viņš zvana tieši tāpēc, ka nevēlas runāt ar vecākiem.

Atšķirības atbalsta nodrošināšanā dažādās vidēs: KHP nodrošina vienādu pakalpojuma pieejamību neatkarīgi no jaunieša atrašanās vietas – ģimenē, audžuģimenē, iestādē, galvenais, lai jaunietim būtu piekļuve telefonam vai internetam. Ja jaunietis dzīvo disfunkcionālā ģimenē vai vidē, KHP reizēm ir vienīgais drošais kanāls, kur viņš var lūgt palīdzību. Šādos gadījumos konsultants var iedrošināt jaunieti meklēt palīdzību no atbildīgajām iestādēm (sociālā dienesta, policijas) un var pats veikt ziņojumu, ja jaunietis tam piekrīt vai situācija to prasa (bērnu tiesību aizsardzības nolūkos). Ja jaunietis atrodas audžuģimenē vai aizbildnībā, KHP viņu apkalpo tieši tāpat kā jebkuru citu – nav jāsaņem audžuvecāku piekrišana. Svarīgi, ka pakalpojums jaunietim dod autonomiju, pat ja citur viņa dzīvi kontrolē pieaugušie. Piemēram, jaunietis no audžuģimenes var anonīmi izstāstīt par grūtībām ar audžuvecākiem, nebaidoties no soda. Ja jaunietis atrodas institūcijā (piemēram, jauniešu aizturēšanas centrā, ārstniecības iestādē) un viņam ir pieejams tālrunis, viņš var arī zvanīt – KHP nešķiro, zvans ir no mājas vai institūcijas telefona.

Sadarbība ar institūcijām: notiek netieši, KHP ir informējis dažādas iestādes par savu pakalpojumu, un daudzas iestādes (skolas, patversmes, bēru aprūpes iestādes) mudina jauniešus izmantot KHP ārpus iestādes darbalaika.

Sadarbība ar speciālistiem: KHP kā pakalpojums bieži sadarbojas ar citiem speciālistiem netiešā veidā. Piemēram, ja skolā notiek krīze (klasesbiedra nāve), skolas sociālais pedagogs var iedot skolēniem KHP numuru kā vakara/nakts atbalstu. Savukārt KHP konsultants pēc sarunas var iedrošināt jaunieti sadarboties ar skolas psihologu vai apmeklēt ģimenes ārstu. Tādējādi notiek jaunieša novirzīšana uz klātienes speciālistiem – KHP nav mērķis aizstāt citus pakalpojumus, bet gan papildināt.

KHP integrācija 9-8-8 tīklā (no 2023. g. novembra) pastiprina sadarbību ar valsts krīzes dienestu: ja kāds piezvana uz 988 un ir jaunietis, zvans var tikt pāradresēts uz KHP, kur konsultanti sniedz jaunietiem specializētu atbalstu. Tā ir formāla sadarbība ar CAMH

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

(*Center for Addiction and Mental Health*) un federālo programmu – standarti un protokoli tad tiek saskaņoti.

Sadarbība ar kopienām: KHP aktīvi veido partnerības ar dažādām organizācijām, lai sasniegtu jauniešus. Piemēram, KHP sadarbojas ar pamatiedzīvotāju kopienām caur iniciatīvu Cerības atrašana (*Finding Hope),* kur tiek veidota uzticība attālos ciematos – tiek uzlikti plakāti vietējā valodā, apmācīti daži kopienas brīvprātīgie, runāts radio vietējā valodā, lai jaunieši zinātu, kur var zvanīt. Tas prasa sadarbību ar kopienu līderiem un organizācijām (skolām rezervātos, jaunatnes centriem). Pilsētās KHP sadarbojas ar skolām un universitātēm, piemēram, Good2Talk[86] ir partnerpakalpojums tieši studentiem, un KHP to reklamē savos resursos.

Ģimenes loma: ja jaunietis vēlas, KHP var iedrošināt viņu iesaistīt ģimeni, piemēram, konsultants var teikt: "Vai tu varētu pastāstīt par šo situāciju kādam pieaugušajam, kuram tu uzticies? Varbūt mammai vai onkulim?" – un palīdz formulēt, ko teikt. Taču tas viss notiek pēc jaunieša iniciatīvas, nevis kā obligāta prasība. Gadījumā, ja konsultantam jāziņo par ļaunprātīgu izmantošanu (*duty to report)*, viņš to dara neatkarīgi no jaunieša un ģimenes piekrišanas, sadarbojoties ar bērnu aizsardzības iestādēm, kas tad pārņem situācijas izmeklēšanu.

Kopumā KHP nostiprina jaunieša pašnoteikšanos – sadarbība notiek, galvenokārt, starp konsultantu un pašu jaunieti, savukārt, ģimene un citi speciālisti tiek piesaistīti vai informēti tikai ar jaunieša piekrišanu vai ārkārtas gadījumā. Šī anonimitāte un jaunieša kontrole ir iemesls, kādēļ daudzi jaunieši uzticas KHP: viņi zina, ka viņu privātums tiks respektēts un ka sadarbība ar citām pusēm notiks tikai tad, ja tas ir viņu interesēs un nepieciešams drošībai.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

KHP sniedz tiešus un netiešus ieguvumus jauniešiem, kuri izmanto šo pakalpojumu.

Tiešie ieguvumi: pēc sarunas ar KHP konsultantu jaunieši parasti izjūt atvieglojumu un mazāku emocionālo spriedzi. Aptaujas liecina, ka aptuveni 79% jauniešu ir apmierināti ar saņemto palīdzību un 54% jūtas pārliecinātāki par spēju tikt galā ar savu situāciju pēc saziņas ar KHP. Tas nozīmē, ka vairāk nekā puse zvanītāju uzreiz pēc sarunas ir guvuši noderīgus padomus vai emocionālo atbalstu, kas stiprinājis viņu pašpārliecību[87].

Krīzes atvieglošana: daudzas potenciālas krīzes tiek novērstas vai mazinātas. Piemēram, KHP dati rāda, ka starp īsziņu lietotājiem 1% atzina, ka, ja KHP nebūtu bijis pieejams, viņi būtu mēģinājuši izdarīt pašnāvību, un vēl 1% būtu veikuši pašsavainošanās darbības. KHP intervence, visticamāk, novērsusi šīs dzīvībai bīstamās rīcības šiem jauniešiem. Līdzīgi, 6% aptaujāto norādīja, ka KHP vietā būtu devušies uz uzņemšanu

[86] Good2Talk ir bezmaksas garīgās veselības palīdzības tālrunis studentiem. Pieejams: https://good2talk.ca/

[87] Yu, E. (2019). Supporting Young People with Mental Health Needs Through Kids Help Phone Enables Better Self Management. Available at https://www.infoway-inforoute.ca/en/component/content/article/supporting-young-people-with-mental-health-needs-through-kids-help-phone-enables-better-self-management?catid=5237&Itemid=1028

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

slimnīcā – tātad dienests palīdz atslogot veselības aprūpes sistēmu, risinot daļu problēmu attālināti.

Palīdzība grūti sasniedzamiem jauniešiem: ap 54% jauniešu teica, ka bez KHP vispār nebūtu meklējuši palīdzību nekādā veidā. Šis ir milzīgs ieguvums, jo nozīmē, ka KHP aptver jauniešus, kuri citādi paliktu vieni ar savām problēmām. Tātad pakalpojums mazina izolāciju – jaunietis apzinās, ka tomēr ir kāds, kurš viņu uzklausa un kam viņš rūp, kaut arī anonīmi.

Emocionālais atbalsts un iedrošinājums: jaunieši gūst apstiprinājumu, ka viņu jūtas ir normālas un problēmas – risināmas. Tas uzlabo viņu garastāvokli un cerības īstermiņā. Pētījumi ar KHP lietotājiem rāda, ka jaunieši pēc sarunas bieži izjūt "mazāku trauksmi un lielāku pašpaļāvību".

Zināšanas un resursi: KHP konsultanti bieži sniedz jauniešiem informāciju par citiem resursiem (kur meklēt palīdzību lokāli, kādas taktikas izmēģināt). Tas palielina jauniešu zināšanas par garīgo veselību un pieejamo atbalstu, kas ilgtermiņā var palīdzēt nākamreiz reaģēt ātrāk.

Ilgtermiņa ietekme: grūtāk izmērāma, bet būtiska – jaunietim veidojas sajūta, ka palīdzība ir pieejama, ka par garīgo veselību var runāt. Tas veicina vēlāk arī gatavību meklēt terapeitisku palīdzību, ja vajag. Piemēram, pēc pozitīvas pieredzes ar KHP daži jaunieši nolemj vērsties pie psihologa klātienē (ko pirms tam baidījās darīt). Tādējādi KHP tilts uz citām palīdzības formām ir ieguvums.

Drošības sajūta sabiedrībā: zinot, ka eksistē šāds dienests, jaunieši jūtas drošāk – pat ja neizmanto, daudzi apzinās, ka kritiskā brīdī varētu piezvanīt. Tas veicina kopējo jauniešu garīgās veselības drošības tīklu. No sabiedrības perspektīvas, KHP darbība samazina traģisku iznākumu risku, piemēram, pašnāvību skaitu jauniešu vidū. Kaut arī precīzi to izmērīt ir grūti, KHP aptver tūkstošiem jauniešu gadā, kuri domā par pašnāvību un izsauc glābējus vidēji 8 reizes dienā.

Lietotāju apmierinātība: KHP regulāri vāc atgriezenisko saiti; jaunieši norāda, ka pakalpojums ir viegli lietojams (95% piekrīt, ka viegli piekļūt) un ka viņi jūtas atbalstīti. Tas apstiprina, ka pakalpojums sasniedz savu mērķi.

Pašefektivitāte: 54% lietotāju atzina, ka pēc sarunas jūtas spējīgi paši labāk tikt galā ar situāciju – tas nozīmē, ka KHP ne tikai dod īslaicīgu atvieglojumu, bet arī stiprina jauniešu prasmes (piem., konfliktu risināšanas, stresa pārvarēšanas). Covid-19 periodā KHP bija kritisks resurss: piemēram, tas sniedza atbalstu jauniešiem - pamatiedzīvotājiem attālos apgabalos, kur pandēmijas ierobežojumu dēļ vispār nebija citu iespēju – šie jaunieši guva emocionālu stabilizāciju un praktiskus padomus, kamēr gaidīja vizīti pie vienīgā reģiona psihologa.

Netiešie ieguvumi: KHP klātbūtne iedvesmo citus līdzīgus pakalpojumus un normalizē diskusiju par mentālo veselību. Piemēram, Kanādā, redzot KHP panākumus, tika izveidotas speciālas līnijas Good2Talk studentiem, *Hope for Wellness* līnija pamatiedzīvotājiem – tātad KHP inovatīvais modelis veicinājis jaunu atbalsta kanālu rašanos.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Bet jaunietim svarīgākais ieguvums ir: viņš jūtas sadzirdēts, saprasts un vairs nav viens savās grūtībās. Bieži vien šī pieredze var būt pagrieziena punkts – novērst destruktīvu soli, motivēt meklēt turpmāku palīdzību vai vienkārši dot emocionālu atelpu, kas ļauj turpināt cīņu. Tā kā KHP aptver tik daudz dažādu situāciju, katra jaunieša ieguvums var atšķirties, bet universāli – KHP uzlabo jauniešu emocionālo stāvokli krīzes brīdī un paver ceļu uz risinājumu.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

KHP vislabāk darbojas kā daļa no kompleksas atbalsta sistēmas, jo tas ir pirmais solis krīzes situācijā, pēc kura bieži nepieciešami turpmāki soļi.

Viens no svarīgākajiem papildu elementiem ir klātienes garīgās veselības pakalpojumi: pēc akūtas krīzes novēršanas jaunietim var būt vajadzīga ilgtermiņa terapija, medikamentoza ārstēšana vai atbalsta grupa. KHP konsultanti parasti iesaka jaunietim vērsties pie kāda speciālista (psihologa, ārsta) un var sniegt kontaktus, bet nav iespējams nodrošināt, ka jaunietis tiešām to izdara. Tāpēc ideāli būtu, ja KHP varētu tiešāk savienot jaunieti ar nākamo posmu, piemēram, ciešāka sadarbība ar vietējiem dienestiem, lai pēc zvana KHP var pārsūtīt informāciju kādam lokālam konsultantam, kurš turpmāk sazinās ar jaunieti. Šāda sistēma pagaidām pilnībā nepastāv, bet 9-8-8 ieviešana ir solis, kas integrēs KHP labāk veselības sistēmā (proti, 9-8-8 zvanu centrs varēs nodot informāciju reģionālajiem krīzes centriem).

Papildu tam, jaunietim, kurš izmantojis KHP, būtu vēlams **atbalsts skolā**: piemēram, skolu programmās varētu ietvert nodarbības par mentālo veselību un informāciju, kur meklēt palīdzību, lai KHP nav vienīgais risinājums krīzē, bet viens no vairākiem.

Ģimeņu izglītošana: ja jaunietis zvana, jo nejūtas saprasts ģimenē, tas norāda uz vajadzību strādāt ar ģimeni. Tādēļ papildu pakalpojums varētu būt vecāku apmācība atpazīt depresijas vai pašnāvības signālus un reaģēt – tas nav tieši KHP darbs, bet to var veikt veselības institūcijas.

Preventīvie pakalpojumi: KHP ir reaktīvs krīzes risinātājs, lai samazinātu pašu krīžu skaitu, nepieciešami preventīvi pasākumi, piemēram, mentālās veselības izglītība jauniešiem (skolu kursos, kampaņās) un vieglāk pieejama agrīna psiholoģiskā palīdzība. KHP sadarbojas ar dažām iniciatīvām, piemēram, Jack.org (jauniešu vadīta garīgās veselības kustība), bet vairāk integrētas sadarbības preventīvā jomā būtu vērtīgas.

Atbalsts specifiskām jauniešu grupām: KHP jau piedāvā atsevišķus mērķētus pakalpojumus (etniski daudzveidīgu jauniešu īsziņu līniju, pamatiedzīvotāju resursus). Papildus varētu attīstīt, piemēram, tiešsaistes grupu terapijas vai atbalsta forumus ar profesionālu moderēšanu, kur jaunieši, kas piedzīvo līdzīgas problēmas, var droši diskutēt (šobrīd ir KHP *Peer-to-Peer* kopiena, kas ir solis šajā virzienā).

Turpmāka speciālistu iesaiste: reizēm KHP konsultanti atklāj, ka jaunietim būtu nepieciešama, piemēram, psihiatriska izmeklēšana (ja ir aizdomas par bipolāriem traucējumiem utt.). Būtu noderīgi, ja KHP varētu tiešāk savienot ar bērnu psihiatriem vai nodrošināt "karsto līniju profesionāļiem", piemēram, ja situācija to prasa, KHP konsultants

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

varētu uzreiz konferenču zvanā pieslēgt mediķi. Šāda integrācija pagaidām nav standarts, bet nākotnē varētu tikt attīstīta.

Reklāmas un informētība: lai KHP sasniegtu visus, kam tas vajadzīgs, jāstrādā pie tā, lai ikviens jaunietis zinātu par šo pakalpojumu. Tādēļ papildu ir vajadzīgas kampaņas, skolu vizītes, sociālo tīklu aktivitātes – bieži vien KHP to dara (piemēram, ikgadējais "Walk so Kids Can Talk" labdarības gājiens arī veicina informētību).

Apkopojot, KHP visefektīvāk palīdz jaunietim, ja tas tiek savlaicīgi savienots ar citiem atbalsta veidiem: pēc akūtas krīzes – ar ilgtermiņa palīdzību (terapiju, ārstu), ikdienā – ar spēcīgu atbalsta sistēmu (ģimeni, draugiem, skolu), un sabiedrībā – ar preventīviem centieniem samazināt jauniešu nonākšanu krīzes situācijās. Tādējādi KHP speciālisti iesaka attīstīt holistisku jauniešu garīgās veselības aprūpi, kurā KHP ir kritiska komponente, bet ne vienīgā. Jau šobrīd KHP aktīvi novirza jauniešus uz citiem resursiem (Good2Talk studentiem, vietējām klīnikām, tiešsaistes rīkiem), un nākotnē tādu integrētu pakalpojumu klāsts varētu tikai paplašināties, piemēram, ciešāka sadarbība ar bērnu slimnīcām, ar sociālajiem dienestiem, ar jauniešu centriem, lai neviens jaunietis pēc sarunas ar KHP nepaliktu bez atbalsta.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- **Pakalpojuma pieejamība:** *Kids Help Phone* lielākā stiprā puse ir tūlītēja pieejamība un 24/7 darbība – jaunieši var saņemt palīdzību jebkurā laikā un vietā, kas krīzes brīdī ir izšķiroši (nav jāgaida darba laiks vai tikšanās, palīdzība vienmēr pa rokai). Pakalpojums ir bezmaksas un anonīms, kas noņem finansiālās un psiholoģiskās barjeras. Daudzi jaunieši jūtas droši runāt, jo zina, ka viņus neidentificēs un nenosodīs. Tas nodrošina, ka arī tie jaunieši, kuri citkārt nemeklētu nekādu palīdzību, tomēr to saņem.
- **Mērķa grupa**: KHP aptver īpaši neaizsargātas grupas, piemēram, jauniešus attālos apgabalos vai riska ģimenēs – tiem šis pakalpojums var būt vienīgā glābiņa iespēja.
- **Profesionalitāte un uzticamība**: lai gan pakalpojums tiek nodrošināts attālināti, to sniedz augsti kvalificēti speciālisti un labi apmācīti brīvprātīgie, ievērojot labāko krīzes intervences praksi. KHP ir vairāk nekā 30 gadu pieredze, un tas tiek nemitīgi pilnveidots ar datu analīzi un pētījumiem – tā kvalitāte ir atzīta (akreditācija, partnerība 9-8-8 tīklā apliecina valdības uzticību).
- **Pakalpojuma veidi**: KHP piedāvā vairāku veidu saziņu (balss, teksts, čats), kas ļauj sasniegt plašāku auditoriju un pielāgoties jauniešu komunikācijas paradumiem. Piemēram, intraverts pusaudzis var izvēlēties čatu, bet satraukts bērns – labāk runāt pa telefonu. Šī elastība ir stiprā puse salīdzinot ar tradicionāliem tālruņu dienestiem.
- **Nacionāls pārklājums un daudzvalodība**: KHP aptver visu Kanādu un spēj apkalpot gan angļu, gan franču, gan ar tulku palīdzību citās valodās runājošos jauniešus. Tas padara to iekļaujošu un vienlīdz pieejamu visiem jauniešiem, neatkarīgi no viņu etniskās vai lingvistiskās piederības.
- **Rezultativitāte krīzēs**: KHP tiešā darbība ir glābusi neskaitāmas dzīvības, novēršot pašnāvības un citus kritiskus gadījumus (piemēram, organizācija ik dienu

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

novērš vairākus potenciālus paškaitējuma mēģinājumus, iesaistot neatliekamos dienestus).

- **Klientu apmierinātība un uzticēšanās**: jaunieši augstu vērtē KHP – tas redzams aptaujās un atziņās, ka viņi jūtas labāk pēc sarunas ar speciālistu. Ir zināmi gadījumi, kur jaunietis pateicas KHP, sakot, ka tas "izrāva mani no tumsas brīžos, kad neviena cita nebija".
- **Inovācijas un attīstība**: KHP nav stagnējošs – tas ievieš jaunus risinājumus (mākslīgā intelekta algoritmi, jauniešu forums, specializētas kampaņas), lai labāk atbilstu mērķa grupas vajadzībām. Piemēram, 2020. gadā, redzot Covid krīzi, KHP ātri palielināja kapacitāti un uzsāka kampaņu "izrunāties skaļi", kas piesaistīja papildu finansējumu un brīvprātīgos. Šī spēja pielāgoties padara pakalpojumu noturīgu un aktuālu.
- **Konfidencialitāte un drošība**: KHP uztur stingrus konfidencialitātes standartus, jaunieši var būt droši, ka viņu teiktais neizies ārpus sarunas (izņemot dzīvības briesmu gadījumus), un tas veicina jauniešu atklātību.
- **Plašāka pozitīvā ietekme**: KHP normalizē runāšanu par mentālo veselību – zinot par tās esamību, jauniešu vidē pamazām mazinās stigma lūgt palīdzību. Vēl jāpiemin, ka KHP atslogo citus dienestus (kā slimnīcas, policiju), jo daudzas problēmas tiek atrisinātas sarunas ceļā, neeskalējot līdz krīzes punktam.

Vājās puses

Neskatoties uz lielajiem plusiem, KHP nav bez ierobežojumiem.

- **Ierobežojums sniegt padziļinātu atbalstu**: KHP sniedz īstermiņa krīzes atbalstu, bet nenodrošina ilgtermiņa terapiju vai sekošanu līdzi gadījumam. Tas nozīmē, ka jaunieša problēmas pilnīgai atrisināšanai bieži nepieciešams turpinājums citur, un ne vienmēr ir garantija, ka jaunietis to saņems. Piemēram, jaunietis ar smagu depresiju var justies labāk pēc stundas sarunas, bet depresijas cēloņi nekur nepazudīs bez terapijas vai medikamentiem, kurus KHP nevar nodrošināt. Tādējādi KHP var būt īslaicīgs "plāksteris" – tas ir vitāli svarīgs akūtā brīdī, bet nevar aizvietot sistēmisku garīgās veselības aprūpi ilgtermiņā.
- **Anonimitāte un nepārtrauktības trūkums**: tā kā kontakts ir anonīms un epizodisks, konsultanti nevar veidot ilgstošas attiecības ar jaunieti vai proaktīvi sekot viņa progresam. Atbildība par atkārtotu palīdzības meklēšanu gulstas uz pašu jaunieti. Ja jaunietis nav pietiekami motivēts vai aizmirst ieteikumus, KHP nevar viņu izsekot un uzrunāt vēlreiz (atšķirībā no, piemēram, sociālā darbinieka, kurš var apmeklēt jaunieti). Šī pārtrauktība var radīt situāciju, ka jaunietis atkārtoti nonāk krīzē, neizmantojot starpbrīžus ilgtermiņa risinājumu meklēšanai.
- **Kapacitātes ierobežojumi pie liela pieprasījuma**: lai gan KHP cenšas atbildēt visiem, bija gadījumi (piemēram, pandēmijas sākumā), kad jauniešiem nācās gaidīt, kamēr kāds konsultants atbrīvojas. Piemēram, īsziņu rindā pandēmijas kulminācijā daži gaidīja 30 minūtes vai ilgāk. Krīzes situācijā tas var būt kritiski – jaunietis var padoties gaidīt vai situācija var pasliktināties. KHP spēja nodrošināt pieprasījumu ir atkarīga no brīvprātīgo pieejamības un finansējuma, un resursu trūkums var radīt vājās vietas.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Ierobežota pakalpojuma atpazīstamība**: neraugoties uz centieniem, joprojām var būt jaunieši, kas nezina par KHP vai neuzticas "zvana svešiniekam" idejai. Dažās kultūrās vai kopienās var būt valodas vai uzticēšanās barjeras, ko KHP ne pilnībā pārvar. Piemēram, jaunietis, kurš runā reti sastopamā valodā, var nezināt, ka var pieprasīt tulku, vai pusaudzis no ļoti stigmatizējošas vides var baidīties, ka anonimitāte netiks saglabāta.
- **Atkarība no telekomunikāciju pieejamības**: KHP nav klātienes opcijas, līdz ar to jaunietim jābūt pieejamam telefonam vai internetam. Bērniem mazā vecumā var nebūt privāta telefona, vai var nebūt vietas, kur konfidenciāli parunāt (piemēram, ja dzīvo mazā mājoklī ar ģimeni un nav privātuma). Arī interneta savienojums attālos reģionos var būt nepietiekams tiešsaistes čatam. Tas var atstāt digitālo plaisu – tie jaunieši, kam nav drošas piekļuves sakariem, KHP nevar pilnvērtīgi izmantot.
- **Pakalpojuma nodrošināšana ir atkarīga no ziedojumiem**: KHP kā labdarības organizācijai budžets atkarīgs no ziedojumu un cita finansējuma piesaistes un finansiāla nenoteiktība var apdraudēt pakalpojuma stabilitāti.
- **Palīdzības ierobežojumi**: KHP var iedot padomu, bet jaunieša situācijas risinājums bieži vien nav viņa paša rokās (piemēram, ja jaunietis piedzīvo vardarbīgu ģimenē, KHP var tikai ziņot vai iedrošināt, galīgā risināšana būs sociālo dienestu kompetencē). Ja šie citi dienesti nav efektīvi, jaunietis var nonākt atpakaļ krīzē. Tā var rasties maldīgs priekšstats, ka KHP "nepalīdzēja ilgtermiņā", lai gan tas izdarīja, ko varēja.
- **Ierobežota individuāla pieejam ilgtermiņā**: jo KHP nav lietotāju pastāvīgu profilu, katru reizi jaunietim jāskaidro situācija no jauna (ja viņš nonāk pie cita konsultanta). Tas dažus var atturēt zvanīt atkārtoti, ja pirmajā reizē bija labs kontakts ar konkrētu konsultantu, bet nākamreiz nav garantijas, ka sazvanīsies ar to pašu konsultantu.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Kids Help Phone. (n.d.). *Home*. Available at https://kidshelpphone.ca
- Canada Health Infoway. (n.d.). *Supporting young people with mental health needs through Kids Help Phone enables better self-management*. Available at https://www.infoway-inforoute.ca/en/component/content/article/supporting-young-people-with-mental-health-needs-through-kids-help-phone-enables-better-self-management?catid=5237&Itemid=1028 t
- Public Health Agency of Canada. (2023, November). *Government of Canada announces Kids Help Phone as 9-8-8 network partner*. Available at https://www.canada.ca/en/public-health/news/2023/11/government-of-canada-announces-kids-help-phone-as-9-8-8-network-partner.html

2.1.3. Ceturtais R: Jauniešu veselīgu attiecību stratēģijas – 4R

1. Pakalpojuma nosaukums

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

“The Fourth R” veselības izglītības pakalpojums, tā pilnais nosaukums ir “Ceturtais R: Stratēģijas veselīgu jauniešu attiecību veidošanai” (*“The Fourth R: Strategies for Healthy Youth Relationships”)*. Ikdienā to dēvē vienkārši par “The Fourth R”, kur “Ceturtais R” apzīmē “attiecības” (“*relationships*”), papildus tradicionālajām trim R – *reading* (lasīšana), *writing* (rakstīšana) un *arithmetic* (aritmētika) – tiek akcentēta arī attiecību prasmju nozīme kā būtiska sastāvdaļa bērnu un jauniešu attīstībā.

2. Pakalpojuma mērķis

“The Fourth R” pakalpojuma mērķis ir samazināt riskantu uzvedību pusaudžu vidū, veicinot veselīgu attiecību veidošanu un drošu lēmumu pieņemšanu. Pakalpojums tiecas novērst jauniešu vardarbību attiecībās, iebiedēšanu, nedrošu seksuālo uzvedību un vielu lietošanu. Pakalpojuma centrā ir pozitīvu attiecību prasmju attīstīšana un zināšanu sniegšana, lai jaunieši spētu pieņemt drošākus lēmumus sarežģītās situācijās. Tādējādi gala rezultātā plānots, ka pakalpojums mazina pusaudžu savstarpējo vardarbību (tai skaitā fizisku un psiholoģisku vardarbību romantiskās attiecībās), novērš iebiedēšanu skolā, attur no agrīnas/nepasargātas dzimumdzīves un no atkarību izraisošu vielu lietošanas.

3. Pakalpojuma uzdevumi

- Integrēt attiecību prasmju mācīšanu skolas mācību programmā, padarot tās par izglītības procesa sastāvdaļu. Pakalpojums nostiprina ideju, ka attiecību zināšanas un iemaņas jāapgūst līdzīgi kā lasīšana un rakstīšana.
- Samazināt trīs savstarpēji saistītu risku izplatību pusaudžu vidū – vardarbību (vienaudžu, pāru attiecībās, mobingu), vielu lietošanu un nedrošu seksuālo uzvedību. Šie uzvedības riski bieži pārklājas un pastiprina viens otru, tādēļ pakalpojums tos risina kompleksi, caurvijot visas tēmas ar veselīgu, nevardarbīgu attiecību principiem.
- Attīstīt jauniešos pozitīvas sociālās prasmes – konfliktu risināšanu, lēmumu pieņemšanu, savstarpēju cieņu, spēju pateikt “nē” spiediena situācijās. Pakalpojums interaktīvā veidā māca, kā atpazīt un pārvaldīt riskantas situācijas, piemēram, kā rīkoties, ja partneris izturas vardarbīgi, vai kā atteikties no alkohola vienaudžu sabiedrībā.
- Iesaistīt skolu, ģimeni un kopienu vardarbības prevencē. “The Fourth R” izmanto visas skolas (*whole-school*) pieeju – nevis fokusējas tikai uz “problemātiskiem” jauniešiem, bet uz visiem skolēniem, lai veidotos atbalstoša vide un izvairītos no stigmatizācijas. Pakalpojuma īstenošanā tiek iesaistīti skolotāji (īpaši apmācīti pakalpojuma sniegšanai), skolēni (kā aktīvi dalībnieki un vienaudžu mentori), vecāki (saņemot informāciju un iesaistoties diskusijā) un kopienas speciālisti (piemēram, vietējās organizācijas, kas var sniegt papildu resursus). Šāda sadarbība veido vienotu fronti jauniešu atbalstam.

4. Normatīvais regulējums

Juridiski “The Fourth R” nav atsevišķs likumā noteikts pakalpojums, bet gan izglītības iestāžu īstenota programma/pakalpojums.

5. Pakalpojuma joma

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

“The Fourth R” pakalpojums aptver vairākas jomas, galvenokārt, izglītību un veselību, kā arī ietekmē sociālās labklājības aspektus. Tas tiek īstenots kā daļa no izglītības sistēmas – mācību stundu modulis skolā, tātad formāli ietilpst izglītības jomā. Vienlaikus tas satur tematiku, kas saistīta ar veselību – gan fizisko (personiskā drošība, traumu novēršana, seksuālā veselība), gan mentālo (attiecību veselība, emocionālā labklājība). Pakalpojums tiek sniegts veselības/fiziskās izglītības kursā, kas Kanādā aptver arī veselības un garīgās veselības jautājumus.

Papildus var minēt sociālās labklājības jomu, jo vardarbības un atkarību novēršana pusaudžu vidū ir arī sociālās politikas mērķis. “The Fourth R” kā prevences pakalpojums veicina drošību sabiedrībā un jauniešu tiesību aizsardzību, kas skar sociālo un tiesību jomu. Kultūras joma tieši pakalpojumā nav galvenā, taču tiek ņemti vērā kultūras aspekti, piemēram, izveidota pakalpojuma versija ar pamatiedzīvotāju (*Indigenous people*) skatījumu, lai pieskaņotu saturu kulturālajam kontekstam. Līdz ar to pakalpojumu var uzskatīt par starpdisciplināru: pamatā izglītības un veselības iniciatīva ar sociālās prevences ieguvumiem, kura var tikt adaptēta dažādām kultūrvidēm.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Tiešā mērķa grupa ir pusaudži skolas vidē, konkrēti 9. vai 10. klases skolēni (14–16 gadus veci jaunieši). Pakalpojuma oriģinālā versija tika izstrādāta 9. klases skolēniem, taču vairākās skolās to īsteno arī 10. klasē. Vēlāk pakalpojums adaptēts arī citiem vecumposmiem: izveidoti materiāli 7.–8. klasei, kā arī 10. un 11. klases angļu valodas nodarbībām, lai turpinātu attiecību tematikas stiprināšanu. Pieejamas arī adaptācijas specifiskām mērķa grupām, piemēram, Kanādas pamatiedzīvotāju (aborigēnu) jauniešiem izstrādāta versija, kā arī versija alternatīvajām skolām.

Pakalpojuma pieeja ir universāla prevence, t.i., tā nav domāta tikai “riska bērniem”, bet visiem noteiktā vecuma jauniešiem klasē. Tādējādi mērķa grupa aptver ļoti plašu spektru: gan tos jauniešus, kuriem jau varētu būt kādas uzvedības problēmas vai riski, gan tos, kuriem pagaidām tādu nav. Šī universālā pieeja izvēlēta, lai neizdalītu atsevišķus jauniešus (nestigmatizētu) un celtu visu skolēnu kopējo noturību pret nelabvēlīgām situācijām.

Netieši pakalpojums skar arī pedagogus un vecākus (kā sadarbības partnerus, skat. 15. punktu), taču tiešā mērķa grupa paliek pusaudži. Pēc pilngadības (18 gadu) sasniegšanas jaunietis pakalpojuma vairs nepiedalās, jo tas ir skolas mācību modulim piesaistīts atbalsts. Tomēr pakalpojuma ietekme var turpināties – jaunieši izmanto apgūtās prasmes arī pieaugušo dzīvē.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

“The Fourth R” dalībnieki ir jaunieši vispārizglītojošā skolā, ar visdažādākajiem raksturojumiem. Tā kā pakalpojums ir universāls, tajā piedalās gan jaunieši bez uzvedības problēmām, gan tie, kuriem varētu būt uzvedības riska pazīmes vai negatīva pieredze. Piemēram, vienā klasē var būt skolēni, kuri:

- saskārušies ar vardarbību ģimenē vai vienaudžu vidū (upuri vai aculiecinieki);
- paši izrādījuši agresīvu uzvedību vai iesaistījušies kautiņos;

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- cietuši no mobinga vai paši kādu apcēluši;
- sākuši agrīnas romantiskas attiecības (iespējams, ar konfliktiem) vai seksuālas attiecības bez pietiekamām zināšanām par drošību;
- eksperimentējuši ar alkoholu, cigaretēm vai citām vielām;
- vai arī skolēni, kuriem pagaidām nav bijusi nekāda tieša saistība ar minētajām problēmām.

Pakalpojuma dalībnieku problēmu profils tādējādi var būt ļoti dažāds, tas var ietver vardarbības riskus (fizisku, emocionālu vardarbību attiecībās, iebiedēšanu) – tie var attiekties gan uz jaunieti kā upuri, gan kā iespējamu varmāku. Tāpat runā par atkarību riskiem – pārsvarā vielu lietošanu (alkohols, narkotikas), ko pusaudži varbūt jau izmēģina vai saskaras ar spiedienu to darīt. Funkcionēšanas traucējumi, piemēram, mācīšanās grūtības vai UDHS, nav šķērslis dalībai pakalpojumā, jo tas ir veidots tā, lai atbilstu vispārējai skolēnu klasei, tāpēc tajā var iekļauties arī jaunieši ar viegliem funkcionālajiem traucējumiem, ja viņi mācās vispārējā izglītības vidē.

Īsi sakot, "The Fourth R" saņēmējs ir jebkurš jaunietis vecumā ap 15 gadiem, neatkarīgi no tā, vai viņš/viņa jau ir risku "grupā". Tajā pašā laikā tie, kuri ir riskam pakļauti (piemēram, piedzīvo vardarbību attiecībās), ir vieni no pakalpojuma galvenajiem ieguvējiem, jo dalība pakalpojumā dod viņiem zināšanas un stratēģijas, kā rīkoties un meklēt palīdzību.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

"The Fourth R" ir skolas vidē sniegts atbalsts bez izmitināšanas, tas nozīmē, ka pusaudži šo pakalpojumu saņem skolā, mācību stundu laikā. Pakalpojums integrēts veselības izglītības kursā, tāpēc jaunietis vienkārši ierodas uz savām parastajām stundām un noteiktās reizēs veselības/mājturības stundas saturs ir "The Fourth R" tematikai veltīts.

Nodarbības parasti notiek atsevišķi zēnu un meiteņu grupām (pakalpojuma autori rekomendē dzimumu segregāciju sensitīvo diskusiju dēļ), taču tas joprojām ir klasē, nevis kādā specializētā iestādē.

Arī pakalpojuma saturu apgūst visa klase vienlaikus, nevis individuāli. Dažos gadījumos "The Fourth R" izmanto arī ārpus skolas (kopienas centros) – ir adaptēta pakalpojuma versija, ko var vadīt divi speciāli apmācīti pieaugušie nelielām jauniešu grupām sabiedrībā, piemēram, jauniešu centrā vai vasaras nometnē. Taču pamatā Kanādā tā tiek realizēta tieši skolu ietvaros, jo tas ļauj sasniegt plašu auditoriju un izmantot esošo mācību stundu laiku.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

Pakalpojuma sniedzējs ir skolas un to pedagogi – proti, pakalpojumu klasē sniedz skolas skolotājs (veselības izglītības/klases audzinātājs). Skolas ir valsts vai pašvaldību pārraudzītas izglītības iestādes, tādēļ var teikt, ka pakalpojuma sniedzējs ir publiska sektora institūcija (skola).

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Pakalpojuma ilgums un intensitāte ir precīzi noteikta pakalpojuma dizainā. Oriģinālā "The Fourth R" kursa struktūra ir 21 mācību stunda (nodarbība), 75 minūtes katra nodarbība,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

kas sadalītas 3 tematiskos blokos (vienībās) pa 7 nodarbībām katrā. Šie trīs tematiskie bloki aptver:

- personisko drošību un traumu novēršanu;
- veselīgu attīstību un seksualitāti;
- vielu lietošanu un atkarību profilaksi.

Parasti skolas 21 nodarbību nodrošina 9. klases veselības/fiziskās audzināšanas kursa ietvaros, piemēram, aptuveni viena nodarbība nedēļā visu semestri (kopā aptuveni5 mēnešos) vai citā ritmā, kas atbilst stundu sarakstam (dažās skolās veselības mācība var būt biežāk vai retāk). Katrā ziņā pakalpojums aptver būtisku daļu no semestra veselības stundu laika, bet neprasa papildu ārpusstundu tikšanās – viss notiek stundu laikā.

Pakalpojumam ir arī papildu aktivitātes, kas palielina tās intensitāti ārpus tiešajām nodarbībām:

- tā paredz skolotāju papildu apmācību – pirms pakalpojuma sniegšanas sākuma pedagogiem ieteicams iziet īpašu 6 stundu semināru par pusaudžu vardarbības novēršanu un pakalpojuma metodiku;
- pakalpojums ietver vecāku informēšanu, lai viņi ir informēti, ko jaunieši mācās;
- tiek veicināta skolēnu līderu iesaiste caur Drošas skolas komiteju – skolēni ārpus nodarbībām veido projektus (plakātus, kampaņas pret vardarbību skolā) un palīdz uzturēt pakalpojuma vēstījumu ikdienā.

Šīs aktivitātes nav tieši obligātas 21 stundu ietvarā, bet paplašina pakalpojuma ilgumu un ietekmi.

Pieprasījums un pārklājums. Tā kā pakalpojumu īsteno skolas, jaunietis nevar individuāli "pieteikties" vai gaidīt rindā – viņš to saņem, ja viņa skola to ievieš. Kanādā "The Fourth R" kļuva plaši izplatīta: tas tika pilotēts 2001. gada rudenī vienā skolā Rietumu Ontārio reģionā, un līdz 2006. gadam pakalpojums tika nodrošināts aptuveni 350 skolās Ontārio provincē. 2005. gadā pakalpojums tika paplašināts arī Britu Kolumbijā un Saskačevānā. Līdz 2023. gadam "The Fourth R" bija ieviesta vairāk nekā 1 200 skolās visā Kanādas provincēs un teritorijās.[88]

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Galvenie "The Fourth R" īstenotāji ir skolotāji. Parasti pakalpojumu, atkarībā no skolas, pasniedz attiecīgās klases veselības izglītības/fiziskās audzināšanas skolotājs vai klases audzinātājs, kurš ir speciāli apmācīts šī pakalpojuma sniegšanas metodikā. Pedagogam parasti ir pedagoģiskā izglītība un licence mācīt veselības mācību kursu, un papildu viņš apmeklē pakalpojuma ietvaros rīkotās mācības: rekomendēta ir vismaz 6 stundu mācības/seminārs par pusaudžu vardarbības tematiku un pakalpojuma sniegšanu.

Pakalpojuma materiāli padara skolotāja darbu strukturētu un vieglāk vadāmu – komplektā iekļauti detalizēti stundu plāni, izdales materiāli, video, vērtēšanas rubrikas u.c. resursi. Līdz ar to skolotājs kļūst par galveno speciālistu, kas vada klases diskusijas, moderē lomu

[88] Fourth 'R': Strategies for Healthy Youth Relationships.(2021). Available at https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/cntrng-crm/crm-prvntn/nvntr/dtls-en.aspx?i=10025&utm

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

spēles un sniedz atgriezenisko saiti skolēniem. Skolēnu-skolotāju attiecība parasti ir kā parastā klasē (20–30 skolēnu uz 1 skolotāju).

Papildu pedagogiem pakalpojuma īstenošanā netieši iesaistās arī citi skolas darbinieki: piemēram, skolas administrācija (direktors), kas atbalsta pakalpojuma sniegšanu un nodrošina, ka mācību plānā tam atvēlēts laiks. Bieži skolas vadība ir galvenie skolā, pārraugot, kā skolotāji sniedz pakalpojumu. Ja nodarbību laikā bērnam atklājas nopietnas situācijas, skolotājs var konsultēties ar skolas atbalsta personālu, piemēram, ar psihologu vai sociālo pedagogu, lai saņemtu ieteikumus par piemērotu rīcību. Ja skolēns, piemēram, atklāj vardarbību ģimenē, tiek iesaistīts sociālais pedagogs vai cits atbilstošs speciālists.

Arī vecāki tiek uzskatīti par daļu no plašākā "speciālistu" loka, kas iesaistīts pakalpojuma īstenošanā. Viņi saņem informāciju par notiekošo (piemēram, caur vecāku sapulcēm, informatīvām vēstulēm), un viņu līdzdalība mājas vidē palīdz nostiprināt apgūto – vecāki seko līdzi bērna izaugsmei, veicina sarunas un atbalsta pozitīvas pārmaiņas ikdienā.

Pakalpojuma paplašinātajā modelī ir iesaistīta skolēnu Drošas skolas komiteja – tie ir skolēni līderi, kuri kopā ar skolotāju izstrādā un pārrauga iniciatīvas visā skolā (plakāti, kampaņas pret vardarbību, skolēnu aptaujas utt.). Šie skolēni nav "speciālisti" profesionālā nozīmē, bet viņu loma kā vienaudžu ietekmes aģentiem tiek uzskatīta par svarīgu pakalpojuma sastāvdaļu.

Ja pakalpojums tiek īstenota ārpus skolas (kopienas centrā), tad speciālistu loma ir nedaudz citāda: to vada 2 pieauguši fasilitatori – parasti jaunatnes darbinieki vai pedagogi, kam ir pieredze darbā ar jauniešiem un kas izgājuši pakalpojuma mācības. Šāda situācija var būt, piemēram, jauniešu organizācijā vai alternatīvajā skolā, kur nav parasta klases formāta. Tomēr arī tur šie speciālisti būtībā pilda skolotāja lomu (vada mācību sesijas pēc dotajiem plāniem).

12. Speciālistu grūtības pakalpojuma sniegšanā

Pakalpojuma īstenošana skolotājiem un iesaistītajiem speciālistiem var radīt vairākus izaicinājumus.

- **Jutīgu tēmu apspriešana**: ne visi pedagogi jūtas komfortabli runāt ar pusaudžiem par vardarbību ģimenē, seksuālām attiecībām vai atkarībām. Tās ir personīgas un emocionālas tēmas, kur nepieciešama takta izjūta un zināšanas. Ja skolotājam trūkst pieredzes šādu sarunu vadīšanā, viņš var justies nedrošs. Pakalpojuma veidotāji apzinās šo risku un tādēļ stingri iesaka, lai pirms pakalpojuma pasniegšanas skolotāji vispirms pilnvērtīgi apgūtu apmācības – gan tiešsaistē, gan klātienē. Tomēr praksē var gadīties, ka skolotājs nav līdz galam apguvis metodiku vai jūtas nepārliecināts par noteiktiem tematiem, kas var ietekmēt nodarbību kvalitāti un skolēnu iesaisti.
- **Laika un stundu plānošanas ierobežojumi**: pakalpojuma apjoms ir 21 nodarbība, kas skolu kontekstā ir nozīmīgs apjoms. Ne visās skolās veselības izglītībai atvēlēts pietiekami daudz stundu, lai varētu iekļaut šo pakalpojumu skolas mācību programmā. Dažkārt jāreorganizē stundu saraksts, jāsamazina citu tēmu laiks vai jāapvieno klases, kas var radīt administratīvas grūtības. Skolotāji var saskarties ar

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

spiedienu “izskriet cauri” tēmām, lai iekļautos laikā, kas apdraud pilnvērtīgu tēmu apguvi.

- **Skolēnu iesaistes un disciplīnas izaicinājumi**: klases, īpaši 9. klasē (14–15 gadi), var būt trokšņainas, un skolēni ne vienmēr vēlas nopietni diskutēt par attiecību tēmām. Skolotājam var būt grūti panākt atklātu sarunu – daži pusaudži var kautrēties, citi pārlieku jokot par intīmām tēmām. Interaktīvās metodes (lomu spēles, grupu darbi) prasa, lai jaunieši iesaistās un nepārkāpj noteiktas robežas. Ir jāvada diskusija tā, lai neizraisītu izsmieklu pret kādu skolēnu vai grupu (piemēram, ja kāds atzīstas pieredzē). Tas prasa no skolotāja augstu prasmju līmeni grupas dinamikas vadīšanā. Ne visiem pedagogiem tradicionāli ir šādas fasilitēšanas prasmes, tāpēc tas var būt izaicinājums – mainīt lomu no “pasniedzēja” uz “diskusiju moderatoru”.
- **Traumatisku atklāsmju pārvaldība**: pārrunājot vardarbību un attiecības, pastāv iespēja, ka kāds jaunietis dalīsies personīgā pieredzē (piemēram, atklāj, ka ir cietis no vardarbības mājās vai attiecībās). Skolotājiem tad jārīkojas saskaņā ar bērnu aizsardzības protokoliem – jāinformē skolas sociālais pedagogs, jāziņo atbildīgajiem dienestiem. Tas var būt emocionāli smagi pašam skolotājam un sarežģīti – nepieciešams nodrošināt palīdzību cietušajam, vienlaikus saglabājot drošību pārējai klasei. Skolotājs šādās situācijās vairs nav tikai “skolotājs”, bet pirmais atbalsta sniedzējs krīzē. Ne visi jūtas tam gatavi, tas var radīt stresu. Skolām tiek ieteikts jau laikus sagatavot resursu sarakstu (psihologi, sociālie darbinieki, kam zvanīt) un riskantu situāciju rīcības plānu, lai skolotājs nebūtu viens sarežģītā brīdī.
- **Atšķirīgi uzskati un pretestība no sabiedrības**: dažās kopienās var rasties uzskatu pretrunas ar pakalpojuma saturu – gan no vecāku, gan skolotāju puses. Piemēram, tematika par pusaudžu seksualitāti un prezervatīvu lietošanu var konfliktēt ar konservatīvām vai reliģiskām pārliecībām. Līdzīgi arī dzimumu līdztiesības un vardarbības jautājumi dažiem var šķist nepiemēroti skolas videi. Šāda attieksme var radīt pretestību pakalpojumam – vecāki var iesniegt sūdzības skolas vadībai, lūgt atbrīvot bērnu no nodarbībām u. c. situācijas. Skolotājiem un skolas administrācijai tad jāiegulda papildu darbs skaidrošanā un pārliecināšanā par pakalpojuma nozīmi. Ja kopienas atbalsts ir nepietiekams, tas var demotivēt pedagogus un apdraudēt pakalpojuma īstenošanu.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Pakalpojuma nodrošināšanas process skolā notiek līdzīgi kā citu mācību tēmu pasniegšana, taču ar dažiem specifiskiem soļiem.

Plānošana un sagatavošanās: skola (skolu padome) pieņem lēmumu ieviest “The Fourth R” attiecīgajā klasē. Tiek iegādāti mācību materiāli un organizētas skolotāju mācības. Skolotājs iepazīstas ar detalizētajiem stundu plāniem un materiāliem, kur katrai stundai ir noteikti mērķi, uzdevumi un instrukcijas. Pirms sākuma var tikt informēti vecāki (piemēram, vecāku sapulcē izskaidro, kāpēc skolā būs šāds pakalpojums). Arī skolēni tiek iepazīstināti, ka veselības stundās tiks runāts par attiecībām un citiem jauniešiem svarīgiem tematiem.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Nodarbību norise: pakalpojuma stundu cikls tiek iekļauts stundu sarakstā. Katru nodarbību klasē vada skolotājs, sekojot pakalpojuma metodikai. Stunda parasti sākas ar ievadu un klasē esošo zināšanu aktivizēšanu, piemēram, diskusiju par kādu ikdienas situāciju. Tālāk skolotājs izmanto interaktīvas metodes: sadala klasi mazās grupās, dod uzdevumu izspēlēt scenāriju (piemēram, konfliktu starp draugiem) un tad pārrunā, vai risinājums bija veselīgs. Tiek demonstrēti arī video klipi vai gadījumu izpēte (īsi video ar situācijām), kas ietilpst pakalpojuma materiālu komplektā, ko jaunieši skatās un analizē. Lomu spēles ir būtiska daļa – jaunieši tēlo dialogus, praktizējot, kā atteikties no spiediena lietot alkoholu, kā aizstāvēt sevi pret iebiedētāju utt.. Skolotājs staigā pa klasi, konsultē un pēc tam kopā ar klasi apspriež, kas izdevās un ko varētu darīt citādi. Diskusijas tiek vadītas ar jautājumu palīdzību, lai skolēni paši nonāktu pie atziņām (piemēram, "kā jūtas cilvēks, kuru ignorē draugi?"). Nodarbības noslēgumā bieži ir refleksija – skolēni individuāli vai pāros apspriež, ko jaunu uzzināja, aizpilda īsu darba lapu vai mini testu, kas pārbauda viņu izpratni. Skolotājs var arī novērtēt skolēnu piedalīšanos un izpratni, izmantojot vērtēšanas rubrikas (piemēram, novērtējot pēc vērtēšanas skalas, cik konstruktīvi skolēns piedalījās lomu spēlē). Taču tradicionālu eksāmenu vai atzīmju parasti nav – vērtēšana ir informatīva (prasmju novērtēšana procesa gaitā).

Skolas un kopienas aktivitātes paralēli: kamēr tiek nodrošinātas nodarbības, skola var īstenot papildu pasākumus pakalpojuma atbalstam. Piemēram, skolā var darboties Drošas skolas komiteja, kur aktīvākie skolēni kopā ar skolotājiem organizē kampaņas: izveido sienas avīzi par vardarbības novēršanu, rīko tematisku "drošo attiecību" nedēļu ar konkursiem, uzaicina vieslektoru (piemēram, vietējās policijas pārstāvi runāt par tiešsaistes drošību). Šo komiteju darbība nodrošina, ka pakalpojuma tematika tiek integrēta un nostiprināta visā skolas vidē, ne tikai 21 nodarbības laikā. Tāpat vecākiem var tikt nosūtīti jaunumu vēstneši – īsi informatīvi materiāli, kas atspoguļo, ko jaunieši mācījušies, un padomus vecākiem (piemēram, "Kā runāt ar pusaudzi par veselīgām attiecībām?").

Reaģēšana uz gadījumiem: ja nodarbību procesā atklājas specifiskas situācijas (piemēram, skolēns uzticas skolotājam un stāsta par vardarbību, ko piedzīvo), tad tiek iedarbināts skolas standarta process – skolotājs iesaista skolas sociālo pedagogu/psihologu, informē bērnu aizsardzības iestādes atbilstoši likumam, un paralēli sniedz atbalstu skolēnam (pārrunā individuāli, dod drošības padomus utt.). Pakalpojuma materiālos skolotāji tiek iedrošināti šādās situācijās nepalikt vieni – meklēt atbalstu un sadarboties ar speciālistiem. Lai aizsargātu cietušā privātumu, pārējai klasei situācija bieži netiek konkretizēta, un darbs turpinās vispārīgā līmenī.

Pakalpojuma sniegšanas noslēgums un novērtējums: pēc visu tēmu apgūšanas skolotājs var veikt noslēguma aptauju vai diskusiju ar skolēniem, lai novērtētu, ko viņi iemācījušies. Dažās pakalpojuma versijās ir anketas, kur skolēni anonīmi atbild uz jautājumiem par zināšanām un attieksmi nodarbību sākumā un beigās – tas palīdz izmērīt skolēnu zināšanu pārmaiņas. Ja skola piedalās plašākā pētījumā, šie dati tiek apkopoti. Ikdienas līmenī skolotājs noslēdz kursu, varbūt pasniedz skolēniem sertifikātu vai apliecinājumu par kursa apguvi (ja tāds ir sagatavots, lai gan tas nav obligāti). Svarīgākais – skola turpina uzturēt radīto atklātības atmosfēru: bieži pēc pakalpojuma saņemšanas

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

jaunieši jūtas drošāk runāt par šīm tēmām, un skolotājs neformāli var integrēt šīs prasmes turpmākajās nodarbībās.

Pakalpojuma ilgtermiņa uzturēšana: pēc 9. vai 10. klases, kad pamata pakalpojums noslēdzies, skola var izvēlēties to turpināt ar papildu moduļiem arī 11. vai 12. klasē (piemēram, integrējot attiecību tematus angļu valodas kursā 11. klasē). Dažas skolas to īsteno, citās pakalpojumu ievieš tikai vienreiz un uzskata, ka ar to pietiek. Pakalpojuma izstrādātāji iesaka zināšanas atkārtot un nostiprināt arī vecākajās klasēs, taču tas lielā mērā atkarīgs no katras skolas resursiem un pieņemtās politikas.

Kopumā nodrošināšanas process ir labi strukturēts, bet pietiekami elastīgs, lai katra skola varētu iekļaut pakalpojumu savā mācību programmā. Svarīgi elementi ir aktīvā mācīšana (skolēni dara un reflektē, ne tikai klausās) un kopienas atbalsts (skola kā komanda strādā pie drošas atmosfēras).

14. Pakalpojuma sniegšanā pielietotās metodes un instrumenti

“The Fourth R” izmanto interaktīvas pedagoģiskās metodes un konkrētus mācību instrumentus, lai efektīvi ietekmētu jauniešu uzvedību:

Interaktīvas, prasmju attīstībai vērstas mācības: nodarbības nav lekcijas, bet gan darbībām bagātas. Tiek plaši izmantotas lomu spēles un scenāriju izspēles, kur jaunieši pāros vai grupās inscenē dažādas situācijas, piemēram, draugu spiedienu lietot alkoholu vai konfliktu starp pāri. Pēc tam seko kopīga analīze — tiek pārrunāts, ko katrs varēja darīt citādi un kā jutušies iesaistītie. Šāda pieredzes izglītība ļauj jauniešiem drošā vidē izmēģināt dažādus uzvedības modeļus, attīstot praktiskas prasmes, ne tikai teorētiskas zināšanas. Piemēram, tiek trenēta konfliktu risināšana ar simulācijām, aktīva klausīšanās un atteikšanās stratēģijas — kā pateikt “nē” piedāvājumam lietot vielas.

Diskusijas un grupu darbs: skolotājs bieži uzdod atklātus jautājumus un ļauj skolēniem diskutēt savā starpā. Piemēram: “Kā jūs definētu veselīgas attiecības?” – klase dalās idejās, ko pieraksta uz tāfeles. Šāda metode attīsta kritisko domāšanu un dod jauniešiem iespēju izteikt savus uzskatus. Skolotājs vada diskusiju, lai nonāktu pie precīziem secinājumiem, koriģējot mītus. Piemēram, ja kāds uzskata “ja mani sit, droši vien esmu vainīgs”, skolotājs un citi klases biedri, diskutējot, nonāk pie sapratnes, ka vardarbībai nav attaisnojuma.

Mītu atspēkošana un informatīvie elementi: lai gan uzsvars ir uz prasmēm, nepieciešamības gadījumā pakalpojuma ietvaros tiek sniegta arī faktoloģiska informācija. Piemēram, par dzimumattiecību riskiem – skolotājs skaidro seksuāli transmisīvo slimību pārnešanas veidus un kontracepcijas līdzekļus. Par alkoholu – statistiku un ietekmi uz veselību. Šī informācija tiek pasniegta dialoga formā, bieži caur mītu un patiesības uzdevumiem. Jaunieši var saņemt darba lapas vai rokasgrāmatas lapas ar kopsavilkumu par noteiktu tēmu (piemēram, “10 pazīmes, kas liecina par neveselīgām attiecībām”). Šie instrumenti palīdz sistematizēt zināšanas.

Audiovizuālie materiāli: pakalpojuma materiālu komplektā ir īsfilmas/video klipi, kas attēlo situācijas ar jauniešiem (piemēram, klips, kur draugi mēģina pārliecināt meiteni pamest savu puisi, kurš izturas slikti). Šos klipus rāda klasei, pēc tam analizē. Vizuālais

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

formāts piesaista pusaudžu uzmanību un padara diskusiju konkrētāku (“kā filmā Līza varēja rīkoties citādi?”). Tāpat, lai strukturētu stundu, tiek izmantoti prezentāciju slaidi ar galvenajiem punktiem un jautājumiem skolēniem.

Materiālu un resursu komplekti: skolotājiem tiek nodrošināti detalizēti instrumenti - skolotāja rokasgrāmata ar katras stundas mērķiem, nepieciešamajiem materiāliem, soļiem un pat iespējamām atbildēm. Tur ir arī vērtēšanas skalas – tabulas, pēc kurām skolotājs var novērtēt skolēna prasmju attīstību, piemēram, komunikācijas prasmi lomu spēlē (skalā no “nepiedalās” līdz “teicami piemēro jaunās prasmes”). Ir darba lapas skolēniem (piemēram, pašnovērtējuma anketas par to, kā viņi reaģētu noteiktās situācijās – to aizpilda pakalpojuma sākumā un beigās, lai redzētu izmaiņas). Visi šie instrumenti palīdz skolotājam konsekventi īstenot pakalpojumu un sekot līdzi progresam.

Vienaudžu mācīšanās un līdzdalība: pakalpojums veicina vienaudžu izglītību — daļā aktivitāšu paši skolēni māca vai prezentē citiem apgūtās tēmas. Piemēram, skolēnu grupa var sagatavot nelielu kampaņu par iebiedēšanas novēršanu un to prezentēt citām klasēm. Lomu spēlēs pēc izspēles skolēni, kas vēroja situāciju, sniedz atgriezenisko saiti saviem vienaudžiem. Šādi jaunieši mācās cits no cita un rāda pozitīvu uzvedību — tie, kuri saprot, kļūst par piemēru pārējiem. Tas palielina pakalpojuma ietekmi, jo jaunieši bieži vairāk ņem vērā vienaudžu viedokli nekā pieaugušo.

Dzimumu specifiska pieeja: “The Fourth R” ņem vērā atšķirības starp zēnu un meiteņu pieredzi pusaudžu vardarbībā. Tādēļ nodarbības tiek vadītas dzimumu atsevišķās grupās, un saturs nedaudz atšķiras, piemēram, zēnu grupās vairāk runā par to, kā nepieļaut, ka dusmas pāraug vardarbībā, meiteņu – kā atpazīt emocionālo manipulāciju, taču pamattēmas ir tās pašas. Šī metode (dzimumu segregācija) ļauj brīvāk diskutēt par jūtīgiem jautājumiem, īpaši saistītiem ar seksuālo uzvedību.

Kaitējuma mazināšanas stratēģija: tiek atzīts, ka pusaudži var nonākt riskantās situācijās, tāpēc uzmanība tiek pievērsta nevis biedēšanai vai moralizēšanai, bet kaitējuma mazināšanai. Piemēram, netiek tikai pateikts “nelieto alkoholu”, bet arī pārrunāts, ko darīt, ja esi ballītē un kāds lieto — kā vari parūpēties par sevi un draugiem. Attiecību tēmās netiek tikai brīdināts par toksiskām attiecībām, bet runāts arī par to, ko darīt, ja jūti spiedienu — kur vērsties, kā droši pārtraukt attiecības. Šāda pieeja veicina uzticēšanos un rezonē ar jauniešiem, jo viņi redz, ka pieaugušie saprot viņu realitāti.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Sadarbība ar pašu jaunieti: pakalpojuma sniegšana ir veiksmīga, ja izveidojas uzticēšanās un aktīvas līdzdalības atmosfēra starp skolotāju un skolēniem. Tāpēc nodarbību vadīšanas stilam jābūt draudzīgam, atbalstošam, nevis autoritāram. Skolotājs stundās darbojas vairāk kā fasilitators/mentors, nevis tikai vērtētājs, un skolēni tiek iedrošināti atklāti runāt. **Sadarbības nosacījums ar jaunieti ir konfidencialitāte un cieņa**: jau sākumā skolotājs vienojas ar klasi par noteikumiem – ka visi dalās tikai tik daudz, cik jūtas ērti, ka necitēs citu personīgos stāstus ārpus klases, nekauninās par viedokli utt.. Tas ļauj skolēniem brīvāk izteikties un iesaistīties dialogā. Ja jaunietis jūtas droši, viņš labprāt iesaistās lomu spēlēs, uzdod jautājumus. Līdz ar to pakalpojuma

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

īstenošanā būtisks elements ir skolēnu iesaistes motivēšana – dažreiz ar interaktīvām metodēm vien nepietiek, jārada klases saliedētība. Šeit var palīdzēt vienaudžu līdzdalība: ja daži populāri skolēni aktīvi atbalsta pakalpojumu (piemēram, drošas skolas komitejas dalībnieki), citi sekos piemēram.

Sadarbība ar ģimeni: lai gan pakalpojumu nodrošina skola, vecāku/ģimenes loma tiek atzīta kā ļoti svarīga. **Sadarbības nosacījums ir vecāku informētība un iesaistīšanās**: skolai ieteicams informēt vecākus pirms pakalpojuma īstenošanas uzsākšanas, skaidrojot mērķus un saturu. Tas veicina uzticēšanos – vecāki zina, ka, piemēram, tiks runāts par kontracepciju, un var mājās sagatavoties diskusijai, atbildēt uz bērna jautājumiem vai vismaz neiebilst. Pakalpojuma materiālu komplektā ir vecākiem domāti jaunumu vēstneši par katru tēmu, ko skola var nosūtīt vecākiem. Tajos aprakstīts, ko jaunieši mācījās (piemēram, "Šonedēļ runājām par konfliktu risināšanu bez vardarbības") un padoms vecākiem, kā turpināt sarunu. Šādi vecāki tiek netieši iesaistīti procesā – viņi nepiedalās mācību stundās tieši, bet sniedz atbalstu mājas vidē, sekmējot apgūto nostiprināšanos ikdienā. Arī vecāku sapulces var tikt rīkotas pirms vai pēc pakalpojuma, lai atbildētu uz jautājumiem, uzklausītu vecāku bažas. Piemēram, kāds vecāks var satraukties: "Vai jūs mudināt bērnus nodarboties ar seksu, runājot par prezervatīviem?" – skolotājs skaidro, ka mērķis ir drošība, ne mudināšana. Šāds dialogs ar ģimeni ir svarīgs, lai novērstu nesaskaņas un gūtu vecāku atbalstu.

Ja ģimene ir disfunkcionāla vai neizrāda interesi, pakalpojums tik un tā tiek īstenots – vecāku atļauja parasti nav nepieciešama, jo pakalpojums ir daļa no obligātā mācību satura. Tomēr šādos gadījumos var būt grūtāk nostiprināt jaunieša uzvedības izmaiņas bez ģimenes atbalsta. Tādēļ skolotāji cenšas nodrošināt vismaz minimālu sadarbību, piemēram, nosūtot informāciju arī tad, ja vecāki neierodas uz sapulcēm. Tiesiski vecākiem parasti nav tiesību izņemt bērnu no veselības mācības stundām, jo tās ir obligātas (atsevišķās jurisdikcijās var būt izņēmumi attiecībā uz seksuālās izglītības tēmām, taču pakalpojuma integrētais raksturs šo iespēju ierobežo). Līdz ar to skola var legāli turpināt pakalpojuma sniegšanu arī bez aktīvas vecāku līdzdalības, taču vislabākie rezultāti sasniedzami, ja ģimene sadarbojas – pārrunā tēmas mājās, atbalsta pozitīvas pārmaiņas un palīdz jaunietim pareizi interpretēt apgūto.

Sadarbība starp speciālistiem (starpdisciplināri): kā minēts, pakalpojuma īstenošanā var iesaistīties citu specialitāšu profesionāļi – skolas psihologs, sociālais pedagogs, medmāsa, policijas skolu inspektors u.c.. **Sadarbības nosacījums ir konfidencialitātes un lomu skaidrība**: skolotājs vada stundu, bet, ja parādās situācija, kas prasa psihologa iesaisti, skolotājs palūdz viņa palīdzību. Piemēram, ja nodarbībā atklājas, ka vairāki jaunieši jūtas nomākti (varbūt diskusijā par garīgo veselību), skolotājs var pēc stundas informēt skolas psihologu, kurš var nākamajā nodarbībā pieslēgties un veikt nelielu emocionālās labsajūtas nodarbību vai piedāvāt individuālas sarunas tiem, kuri vēlas. Šāda starpdisciplināra sadarbība nav obligāta katrā skolā, bet to veicina, jo bieži vardarbības/atkarību profilakse prasa komandas darbu. Arī pakalpojuma starptautiskās vadlīnijas uzsver, ka partnerība ar vietējām organizācijām (piemēram, jauniešu dienestu, veselības dienestu) palīdz nodrošināt ārpus klases resursus. Piemēram, skola var sadarbībā ar vietējo klīniku nodrošināt, ka pēc nodarbībām par seksuālo veselību jaunieši, ja grib, var anonīmi saņemt konsultāciju pie medmāsas. Vai pēc vielu lietošanas tēmas ar

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

sociālā darbinieka starpniecību – piesaistīt bijušo atkarīgo vieslekcijai (ja droši un atbilstoši). Šie ir piemēri, kā speciālisti no ārpuses var papildināt skolotāja darbu.

Dzīvesvietas atšķirības: pakalpojums tiek īstenots skolā neatkarīgi no tā, kāda ir bērna dzīvesvieta. Tātad, ja bērns dzīvo ģimenē, viņš piedalās klasē kopā ar visiem, ja bērns ir audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē, tad audžuvecāki vai bērnu aprūpes iestādes atbildīgie darbinieki tiek informēti kā parasti vecāki. Pakalpojuma saturs bērniem nemainās atkarībā no dzīvesvietas – visi apgūst tos pašus principus. Taču var būt emocionālas nianses, piemēram, bērnam, kurš aug bez vecākiem, diskusija par veselīgām ģimenes attiecībām var būt jūtīga tēma. Skolotājs to ņem vērā un var individuāli pārrunāt ar šo bērnu vai pielāgot piemērus tā, lai neizceltu viņa situāciju.

Ja bērns atrodas audžuģimenē vai institūcijā citā pilsētā, viņš bieži mācās specializētā skolā vai alternatīvā izglītības programmā. Tāpēc "The Fourth R" ir izstrādāta arī alternatīvās izglītības versija – tā pielāgota jauniešiem, kuri neapmeklē vispārizglītojošo skolu. Nereti tie ir jaunieši ar uzvedības grūtībām, kas dzīvo rehabilitācijas centros vai mācās alternatīvās skolās. Šī pakalpojuma versija metodiski saglabā galvenos principus, taču ir īsāka vai elastīgāka, lai labāk atbilstu mērķa grupas vajadzībām. Līdz ar to, neatkarīgi no bērna dzīvesvietas vai izglītības formas, pastāv iespēja saņemt "The Fourth R" – vai nu standarta versijā, vai pielāgotā formā.

Kultūras adaptācija: ja bērns aug, piemēram, pamatiedzīvotāju kopienā (rezervātā) vai imigrantu ģimenē, kur mājās runā citā valodā un ievēro atšķirīgas kultūras normas, pakalpojuma pieeja var tikt pielāgota. Šādās situācijās pakalpojuma veidotāji sadarbojas ar ģimenēm, vietējo kopienu līderiem un speciālistiem, lai izstrādātu kultūrai atbilstošu versiju. Piemēram, Kanādā izveidota īpaša adaptācija pamatiedzīvotāju jauniešiem, kurā integrētas tradicionālās vērtības, pasaules uztvere, kultūras piemēri un valodas elementi. Tas palīdz jauniešiem labāk identificēties ar pakalpojuma saturu un uztvert to kā nozīmīgu un cieņpilnu attieksmi pret savu identitāti.

Kopumā sadarbība ir pakalpojuma stūrakmens – starp skolēniem un skolotāju (uzticēšanās klasē), starp skolu un vecākiem (savstarpēja informēšana un vērtību saskaņošana) un starp skolu un plašāku atbalsta tīklu (citi speciālisti, kopiena).

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Pētījumi un novērtējumi rāda, ka "The Fourth R" pakalpojuma dalībniekiem ir konstatējami vairāki pozitīvi ieguvumi.

- **Vardarbīgas uzvedības samazināšanās**: zīmīgākais rezultāts – pakalpojuma efektivitātes pētījumā[89] atklāts, ka divus ar pusi gadus pēc "The Fourth R" pabeigšanas fiziska vardarbība pusaudžu romantiskajās attiecībās bija ievērojami retāka to jauniešu vidū, kuri piedalījās pakalpojumā, salīdzinot ar kontroles grupu. Šis efekts īpaši izteikti novērots zēniem – puiši, kuri izgāja pakalpojumu, daudz retāk ziņoja par fizisku konfliktu ar partneri nekā tie, kuri pakalpojumu neapmeklēja. Kontroles grupas skolās šādi incidenti bija biežāki. Meiteņu vidū statistiski nozīmīga

[89] Wolfe, D. A., Crooks, C. V., Jaffe, P. G., Chiodo, D., Hughes, R., Ellis, W., Stitt, L., & Donner, A. (2009). A school-based program to prevent adolescent dating violence: A cluster randomized trial. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine, 163*(8), 692–699. https://doi.org/10.1001/archpediatrics.2009.69

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

atšķirība netika konstatēta, taču novērota pozitīva tendence. Arī seksuālās vardarbības (piemēram, seksuāla aizskaršana vai uzmākšanās) upuru biežums bija nedaudz zemāks pakalpojuma grupā. Tas liecina, ka meitenes, kuras piedalījās pakalpojumā, retāk nonāca situācijās, kurās kļuva par seksuālās vardarbības upuriem.

- **Drošāka seksuālā uzvedība:** pakalpojuma efektivitātes pētījumā tika secināts, ka puiši, kuri piedalījās pakalpojumā, 2,5 gadus vēlāk biežāk lietoja prezervatīvus seksuālās attiecībās (starp seksuāli aktīvajiem respondentiem) salīdzinot ar puišiem, kas pakalpojumā nepiedalījās. Tas nozīmē, ka pakalpojums devis ieguldījumu seksuālās veselības pratībā – jaunieši pieņēma drošākus lēmumus (piemēram, prezervatīva lietošana kā atbildīga prakse). Šis efekts statistiski nozīmīgs ir tieši zēnu grupā.
- **Zināšanu un prasmju pieaugums:** lai arī publiski pieejamu datu par skolēnu zināšanu testiem nav daudz, vairāku pētījumu rezultāti apliecina ka pēc "The Fourth R" apguves jaunieši labāk orientējas attiecību un drošības jautājumos.[90] Viņi spēj - nosaukt veselīgu attiecību iezīmes, definēt pieņemamu un nepieņemamu uzvedību, zina, kur vērsties pēc palīdzības, ja saskaras ar vardarbību vai spiedienu. Pakalpojuma aprakstos īpaši uzsvērts, ka jaunieši attīsta konkrētas sociālās un emocionālās prasmes, piemēram, konfliktu risināšana, efektīva komunikācija un aktīva klausīšanās, problēmu risināšana, savu vērtību un personisko robežu apzināšanās. Pedagogu novērojumi pēc nodarbībām apliecina šīs izmaiņas: klasē jūtama atšķirība atmosfērā – jaunieši biežāk respektē viens otra viedokli, prot paust domas bez uzbrūkoša toņa vai kliegšanas, daži sāk atpazīt un nosodīt mobingu, ko iepriekš ignorēja. Šie kvalitatīvie rādītāji liecina par pozitīvu uzvedības un attieksmes maiņu, pat ja tie nav vienmēr kvantitatīvi izmērīti.
- **Izmaiņas attieksmēs un normās:** liels ieguvums ir attieksmju maiņa – pakalpojuma gaitā jaunieši diskutē un pārvērtē dažus stereotipus. Pēc pakalpojuma pabeigšanas viņi biežāk piekrīt tādiem apgalvojumiem kā "Vardarbība nekad nav pieļaujams veids problēmu risināšanai" un nepiekrīt uzskatam "Ja puisis sita savu draudzeni, droši vien viņa pati vainīga". Tas nozīmē, ka mainās domāšanas veids – jaunieši iegūst veselīgāku skatījumu uz attiecībām un atbildību. Šo aspektu grūtāk izmērīt, bet pašnovērtējumos to pamana. Piemēram, 90% jauniešu pakalpojuma aptaujās teica, ka pieņēmuši labākus lēmumus, un 93% jūtas pārliecinātāki uzņemties iniciatīvu, kas var attiekties arī uz spēju rīkoties situācijās, kur nepieciešams nostāties pret negatīvu spiedienu (šie skaitļi no Kanādas Zēnu un meiteņu klubu (BGC) aptaujas[91] drīzāk attiecas uz klubu ietekmi, bet līdzīgi efekti sagaidāmi arī no šī pakalpojuma).
- **Drošāka skolas vide**: pakalpojums sniedz ieguvumus visiem skolēniem, ne tikai riska grupām. Arī tie jaunieši, kuriem nav personīgas pieredzes ar vardarbību vai attiecību problēmām, attīsta iejūtību, sociālo atbildību un spēju atbalstīt vienaudžus. Tas var veicināt pozitīvāku un drošāku skolas klimatu - skolēni labāk pazīst iebiedēšanas pazīmes un zina, kā uz tām reaģēt; viņi iemācās pamanīt brīžus, kad

[90] Western University Centre for School Mental Health. (n.d.). *Fourth R Research.* Available at https://www.csmh.uwo.ca/publications/fourth-r-research.html

[91] BGC Canada. (2025). *Learning & Impact: Key Takeaways from the 2024 National Member Survey.* Available at https://www.bgccan.com/en/learning-impact/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

draugam nepieciešams atbalsts, piemēram, toksiskās attiecībās; zēni apgūst, ka emociju izrādīšana nav vājuma pazīme, un sāk atbalstīt viens otru emocionāli; meitenes mācās pastāvēt par sevi, izvirzīt robežas un paust savu nostāju. Ilgtermiņā šāda pieeja var mazināt slēpto vardarbību skolās, jo jaunieši spēj to identificēt, nosaukt vārdā un vairs neuzskata to par "normālu" vai pieņemamu.

- **Labāka sagatavotība pieaugušo dzīvei**: Lai gan to grūti tieši izmērīt uzreiz, programmas dalībnieki potenciāli ilgtermiņā var veidot veselīgākas ģimenes un attiecības pieaugušā vecumā, jo jau pusaudžu gados apguvuši šos konceptus. Pat ja ne visi maina savu uzvedību uzreiz, zināšanas paliek un var ietekmēt nākotnē.
- **Ilgtermiņa ietekme: ieguldījums nākotnes attiecībās:** lai gan šo efektu ir grūti izmērīt uzreiz, pakalpojuma dalībniekiem ir potenciāls veidot veselīgākas attiecības un ģimenes pieaugušā vecumā. Jau pusaudžu gados apgūtie konfliktu risināšanas, komunikācijas un pašcieņas pamati var kļūt par noturīgu uzvedības bāzi. Pat ja jaunietis tūlītēji nemaina uzvedību, iegūtās zināšanas un izpratne saglabājas un var ietekmēt izvēles nākotnē. Tādējādi pakalpojums ir investīcija sabiedrības emocionālajā veselībā un attiecību kultūrā ilgtermiņā.

Tiešās mērķa grupas ieguvumi ietver samazinātu vardarbības risku attiecībās, uzlabotas attiecību un komunikācijas prasmes, augstāku izpratni par seksuālās un fiziskās veselības jautājumiem, pozitīvāku un drošāku attieksmi pret vienaudžiem. Pakalpojums lielā mērā pilda savu solījumu – "papildināt" jauniešu arsenālu ar ceturto "R" – attiecībpratību, kas palīdz izvairīties no bīstamām situācijām un veidot cieņpilnas, drošas attiecības.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

"The Fourth R" ir primārās prevences pakalpojums, kas dod plašu pamatu daudzu risku mazināšanai. Tomēr maksimālam efektam to ieteicams kombinēt ar citiem atbalsta pasākumiem, veidojot visaptverošu pieeju jauniešu labbūtībai.

Turpmākie intervenču posmi (sekundārā/terciārā profilakse): "The Fourth R" sniedz universālu izglītību visiem jauniešiem, tomēr īpaši riska grupas dalībniekiem nepieciešams nodrošināt intensīvāku un individuālu atbalstu. Piemēram, ja nodarbību laikā skolotājs uzzina par meiteni, kas cieš no partnera vardarbības, paralēli jāiesaista skolas psihologs vai sociālais darbinieks, lai nodrošinātu individuālas konsultācijas un atbalstu. Ja kādam jaunietim jau ir atkarību problēmas, viņam būtu jāsaņem specializēta terapija vai jāapmeklē atbalsta grupas ārpus skolas (piemēram, pusaudžu atkarības centrs), vienlaikus turpinot piedalīties pakalpojumā. Pakalpojums dod būtiskas zināšanas un prasmes, tomēr specifisku problēmu gadījumos, piemēram, atkarībās, nepieciešama profesionāls atbalsts. Tādējādi ideāla pieeja ir apvienot universālu izglītību ar mērķētu atbalstu riska grupas jauniešiem.

Vecāku izglītošana un ģimenes terapija: lai nostiprinātu pakalpojuma efektu, būtu vēlams padziļinātāk iesaistīt arī vecākus. Piemēram, skolā paralēli var organizēt vecāku seminārus par tām pašām tēmām – kā disciplinēt bez vardarbības, kā runāt ar pusaudzi par attiecībām, kā atpazīt, ka bērns lieto vielas. Tas radītu vienotu vēstījumu mājās un skolā. Ja skolā atklājas, ka vairākiem jauniešiem ir konflikti ar vecākiem, var piedāvāt ģimenes terapijas sesijas (ja pieejami speciālisti vai sadarbības organizācijas). Piemēram, ir programmas "Vecāku skola" vai "Ģimenes stiprināšana", ko var implementēt sociālie

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

dienesti – tās lieliski papildinātu “The Fourth R”, jo uzlabotu ģimenes komunikāciju, kas tieši ietekmē jaunieša uzvedību. Tātad, pusaudžu izglītošana + vecāku izglītošana būtu visaptveroša stratēģija.

Pēcskolas programmas un droša vide ārpus skolas: pusaudžiem liela daļa riskantas uzvedības epizožu notiek ārpus skolas (pēc stundām, brīvajā laikā). Tādēļ rekomendējams, ka paralēli skolai jauniešiem ir pieejami strukturēti, droši brīvā laika pakalpojumi, piemēram, jauniešu centri, sporta nodarbības, interešu pulciņi. Kanādas kontekstā labs papildinājums ir Zēnu un meiteņu klubi (*Boys and Girls Clubs, BGC*) – tie nodrošina, ka pēc skolas jauniešiem ir droša vide, kurā viņi turpina attīstīt dzīves prasmes (sk. 2.1.4. nodaļu). Jaunietis, kurš mācās “The Fourth R” skolā un pēc tam iet uz BGC klubu, saņem konsekventas vērtības un atbalstu visas dienas garumā. Tāpat pakalpojuma saturu var stiprināt ar ārpusskolas aktivitātēm, piemēram, ja “The Fourth R” runā par veselīgu dzīvesveidu, tad jaunietim būtu labi iesaistīties sporta komandā, kur praktizēt šīs vērtības. Ja runā par līdzjūtību un brīvprātīgā darba nozīmi (pakalpojuma daļa par pozitīvu attieksmi), tad jaunieti var motivēt piedalīties kādā sabiedrības brīvprātīgā projektā. Tādā veidā tas, ko viņš iemācās teorijā, tiek nostiprināts praksē.

Skolās plašāki preventīvie pasākumi: “The Fourth R” būs efektīvāka, ja skola kopumā īsteno veselīgas skolas politiku. Tas var ietvert antibulinga programmas, sociāli emocionālās mācīšanās programmas, skolēnu mediācijas programmas. Piemēram, ja skolā jau darbojas vienaudžu mediatoru tīkls, “The Fourth R” absolventi var pievienoties un izmantot savas jaunās konfliktu risināšanas prasmes palīdzot citiem. Arī sadarbība ar policijas skolotāju (*School Resource Officer*) programmām – ja policists regulāri nāk uz skolu runāt par likumpārkāpumu sekām, tas papildina pakalpojuma vēstījumu par atbildību. Viss, kas veido skolas kā drošas kopienas garu, sinerģē ar “The Fourth R”. Tātad ieteicams, lai skola ar pakalpojuma nodrošināšanu neapstājas, bet integrē to savā ilgtermiņa drošas skolas stratēģijā (drošības politika, reaģēšanas plāni u.c.).

Veselības aprūpes pakalpojumi jauniešiem: pakalpojuma saturā ir seksuālā veselība un vielu lietošana – papildu izglītībai jauniešiem jābūt pieejamai faktiskai veselības aprūpei. Tas nozīmē, ka ideāli, ja skolā vai kopienā ir jauniešiem draudzīgs veselības centrs, kur, piemēram, meitene pēc nodarbības par kontracepciju konfidenciāli var aiziet un saņemt konsultāciju vai kontracepcijas līdzekļus. Vai, ja kāds jaunietis atzīst, ka lieto narkotikas un grib pārtraukt – lai būtu vieta, kur saņemt atkarības konsultantu padomu. Šos pakalpojumus “The Fourth R” pati neorganizē, bet sniedz jauniešiem informāciju, kur vērsties. Papildu “The Fourth R” būtu vēlams nodrošināt regulāru pieeju specializētiem veselības pakalpojumiem tieši skolā. Piemēram, reizi gadā skola varētu organizēt “veselības dienu”, kurā piedalās jauniešu klīnikas speciālisti ar izbraukuma pakalpojumu, veicot STS testēšanu, sniedzot konsultācijas un cita veida atbalstu jauniešiem. Šāda pieeja veicina jauniešu veselības aprūpes pieejamību un atbalstu drošā, pazīstamā vidē.

Mentoringa un atbalsta grupas: ne visi jaunieši spēj uzreiz pilnībā piemērot apgūto dzīvē. Dažiem var būt nepieciešams turpinājums mazākās atbalsta grupās, kas dod iespēju turpināt darbu ar emocionālajām prasmēm un izaicinājumiem. Piemēram, pēc pakalpojuma beigām skolas sociālais pedagogs var izveidot “puišu grupu” (*boys group*), kur reizi nedēļā neformāli tiekas zēni, lai pārrunātu savas problēmas un attīstītu emocionālo inteliģenci. Tāpat var būt “meiteņu klubs”, kur meitenes apspriež attiecības,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

pašvērtējumu un citus aktuālus jautājumus. Šādas grupas īpaši palīdz jauniešiem ar pastāvošiem riskiem, piemēram, meitenēm ar tendenci iesaistīties toksiskās attiecībās vai puišiem ar agresijas problēmām. Grupas var vadīt skolas psihologs vai no ārpuses piesaistīts speciālists. Papildu atbalstu var nodrošināt vienaudžu mentoru programmas, kur vecāko klašu skolēni darbojas kā mentori jaunākiem skolēniem, piedāvājot pozitīvus piemērus un nostiprinot pakalpojuma laikā apgūtās prasmes.

Sabiedrības informēšana un normas: lai pakalpojumā apgūtās zināšanas un vērtības netiktu apšaubītas vai mazinātas ārpus skolas, ir svarīgi, ka līdzīgas vērtības un mērķi tiek veicināti arī plašākā sabiedrībā. Valsts līmeņa kampaņas pret pusaudžu vardarbību attiecībās, piemēram, sociālajos medijos un televīzijā, papildina skolā apgūto un stiprina pārliecību, ka vardarbība nav pieņemama un palīdzība ir pieejama. Tāpat stingra likumu piemērošana, piemēram, attiecībā uz nepilngadīgo alkohola lietošanu, un sabiedriskās kārtības uzturēšana rada skaidru ārēju ietvaru, kurā pakalpojuma vēstījumi iegūst reālu pamatu.

Kopsavilkums: “The Fourth R” vislabāk darbojas kā daļa no kompleksas pieejas. Tā dod saturu un prasmes klasē, bet, lai jaunietis patiešām mainītu savu dzīvi, nepieciešams, ka šīs prasmes var pielietot drošā vidē (ārpus skolas aktivitātēs), ka viņu visur atbalsta pieaugušie (vecāki, treneri, mentori) un ka problēmu gadījumā ir kur vērsties (speciālisti, dienesti). Pakalpojuma autori uzsver, ka kopienas sadarbība ir atslēga – “The Fourth R” savieno skolu ar ārpasauli, un to būtu jāstiprina.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- **Pierādījumos balstīta efektivitāte:** “The Fourth R” ir viens no nedaudzajiem jauniešu vardarbības prevences pakalpojumiem, kura efektivitāte ir zinātniski novērtēta ar stingrām metodēm. Pētījumi parāda, ka tā samazina fizisku vardarbību pusaudžu attiecībās un veicina drošāku seksuālo uzvedību ilgtermiņā. Šie rezultāti apliecina, ka pakalpojums reāli maina jauniešu uzvedību vēlamajā virzienā. Tas iekļauts vairākās labās prakses datubāzēs (piemēram, Kanādas, ASV) kā efektīvs vai daudzsološs pakalpojums, kas norāda uz starptautisku atzinību. Tātad tam ir spēcīgs ticamības mandāts – skolotāji un skolas vadība var paļauties, ka tas nav “tukšs” pasākums, bet datos pamatots.
- **Integrācija formālajā izglītībā:** liela priekšrocība ir tā, ka pakalpojums tiek īstenots skolas mācību programmas ietvaros un atbilst oficiālajiem mācību standartiem. Nav nepieciešams aicināt jauniešus brīvprātīgi nākt pēc mācību stundām vai kavēt mācību stundas, lai runātu par šīm tēmām. Visi skolēni apgūst pakalpojuma saturu kā daļu no ikdienas mācībām, kas nodrošina plašu aptvērumu un ilgtermiņa ilgtspēju, jo pakalpojumu var iekļaut mācību plānā katru gadu. Turklāt integrācija nozīmē, ka pakalpojums neprasa papildu finansējumu uz katru bērnu – to sedz vispārējais izglītības budžets, kas atvieglo tā ilgtspēju. Iekļaujot saturu formālajā izglītībā, pakalpojums iegūst arī lielāku leģitimitāti skolēniem – tā nav nekāda ārkārtēja vai tikai “sodītajiem” paredzēta nodarbība, bet gan normāla skolas nodarbība.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Universāls un nestigmatizējošs:** pakalpojums ir adresēts visiem skolēniem, nešķirojot "labos" un "sliktos". Tas rada vienlīdzības sajūtu – neviens nejūtas "uzsēdināts uz sola kā problēmbērns". Universālā pieeja novērš stigmu un pašrealizējošas prognozes efektu[92], jo bērni, kuri tiek apzīmēti par problemātiskiem, mēdz tā arī uzvesties. Tā vietā visi klases jaunieši iegūst vērtīgus resursus nākotnei, pat ja ne visi tos tūlīt aktīvi pielieto. Turklāt pakalpojumā bieži vien ir kāds, kas var sniegt palīdzīgu padomu klases biedram – jo visi zina svarīgākos principus. Piemēram, ja viens puisis sāk kontrolēt savu draudzeni, citi draugi, kas ir piedalījušies pakalpojumā, var atpazīt šo situāciju un iejaukties. Tā sociālais tīkls klasē kopumā kļūst zinošāks un atbalstošāks.
- **Visaptverošs saturs (holistiska pieeja):** "The Fourth R" pakalpojums vienlaikus pievēršas trim galvenajiem riskiem, ar kuriem jaunieši var saskarties – vardarbībai, seksuālās uzvedības riskiem (piemēram, priekšlaicīgām vai neaizsargātām dzimumattiecībām, spiedienam iesaistīties seksuālās attiecībās vai seksuālai izmantošanai) un vielu lietošanai. Visi šie riski tiek aplūkoti caur vienotu pieeju – attiecību kvalitāti un drošumu. Šī holistiskā pieeja ir mūsdienīga un atbilst jauniešu dzīves realitātei, kur problēmas nereti ir savijušās (piemēram, toksiskās attiecībās bieži līdzās iet alkohola lietošana u.tml.). Tā vietā, lai katru risku risinātu atsevišķi ar trīs dažādiem pakalpojumiem, jaunietis saņem vienotu kompleksu atbalstu. Veselīgu attiecību prasmju stiprināšana pozitīvi ietekmē vairākas jauniešu dzīves jomas. Pakalpojuma devīze uzsver, ka attiecības ir kā "ceturtais R" – tikpat nozīmīgas kā lasītprasme un ietekmē visas dzīves sfēras.
- **Interaktīva, jauniešiem saistoša metodika:** pakalpojums tiek slavēts par to, ka tas ir interaktīvs process. Lomu spēles, diskusijas, video padara nodarbības interesantas pusaudžiem, viņi var iesaistīties un izteikties. Tas palielina jauniešu motivāciju mācīties šos jautājumus. Daudzi skolēni pēc pakalpojuma min, ka šīs bija vienas no atmiņā paliekošākajām nodarbībām skolā, jo runāja par "reālo dzīvi". Praktiskās prasmes (kā pateikt "Nē", kā sarunāties par konfliktu) jaunieši uzreiz atzīst par noderīgām. Šī metodika arī stiprina klases saliedētību – kopīga lomu spēļu pieredze un atklātas sarunas bieži vien saved jauniešus tuvāk kopā, uzlabo savstarpējās attiecības klasē.
- **Viegli pieejami un kvalitatīvi resursi pedagogiem**: pakalpojums nodrošina ļoti detalizētus un kvalitatīvus materiālus, kas skolotājiem atvieglo darbu. Stundu plāni, vērtēšanas skals, darba lapas – viss izstrādāts, pārbaudīts praksē un lietotājam draudzīgs. Skolotāji, kuri jūtas nedroši par tēmām, var paļauties uz šiem plāniem. Pieejamas arī mācības un tehniskais atbalsts (gan tiešsaistē, gan klātienē par maksu). Tas viss padara pakalpojuma ieviešanu vieglāku un nodrošina lielāku varbūtību, ka pakalpojuma saturs tiks pasniegts korekti, jo skolotājam ir skaidras vadlīnijas.
- **Kopienas un visas skolas iesaiste:** pakalpojums neaprobežojas tikai ar 21 stundu – tas veicina plašāku skolas klimata uzlabošanu, iedrošinot veidot skolēnu

[92] Pašrealizējoša prognoze (angļu val. *self-fulfilling prophecy)* – process, kas īstenojas, ja 1) indivīdam ir gaidas pret cita cilvēka rīcību, 2) šīs gaidas ietekmē to, kā indivīds izturas pret šo cilvēku, 3) gaidas piespiež šo cilvēku darboties atbilstoši sākotnējām indivīda gaidām.(Citēts no: Skuškovnika, D. (2015). Starppersonu attiecības. K. Martinsone, A. Miltuze (zin.red). Psiholoģija 2.Personība, grupa, sabiedrība, kultūra (108.-170.lpp), Rīga: Zvaigzne ABC, 145.lpp)

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

komitejas, sadarboties ar vecākiem unvietējām aģentūrām. Šī visa skolas pieeja ir spēks, jo maina ne tikai individuālus jauniešus, bet arī normas skolā. Piemēram, ja drošas skolas komiteja noorganizē kampaņu "Saki nē iebiedēšanai", visa skola tiek iesaistīta. Kopienas partnerības – ar policiju, veselības dienestiem – paplašina pakalpojuma efektu ārpus skolas.

- **Elastība un adaptējamība:** "The Fourth R" nav statiska – tā pielāgota dažādiem kontekstiem (kā jau minēts, pamatiedzīvotāju versija, alternatīvo skolu versija, franču valodas tulkojums, pat versija starptautiskai lietošanai citās valstīs). Tas liecina, ka pakalpojums var pielāgoties kultūras un vides atšķirībām, nezaudējot satura kodolu. Tas ir spēks, jo padara pakalpojumu izmantojamu ļoti dažādās skolās – pilsētās, laukos, dažādās etniskās kopienās.

Vājās puses

- **Ierobežota ietekme uz visiem rādītājiem:** lai gan pakalpojuma galvenais panākums ir vardarbības mazināšana, pētījumi rāda, ka tā nav izraisījusi būtiskas izmaiņas citos risku rādītājos (piemēram, vielu lietošana, vienaudžu agresija). Tas norāda, ka pakalpojuma ietekme var būt selektīva – tā labi strādā, novēršot vardarbību attiecībās, bet nepietiekami ietekmē, piemēram, pusaudžu alkohola lietošanas paradumus. Tas nenozīmē, ka pakalpojums ir nederīgs, bet gan, ka tā ietekmes apmērs var nebūt liels visos aspektos. Daļēji tas skaidrojams ar to, ka 9. klases vienreizēja intervence, lai cik laba būtu, nevar pilnībā izmainīt jaunieša dzīvi – īpaši, ja apkārtējā vide nemainās.
- **Atkarība no skolotāju kvalitātes un entuziasma:** pakalpojumu var ieviest formāli, bet tā efektivitāte ļoti atkarīga no tā, kā skolotājs to pasniedz. Ja skolotājs nav labi sagatavots vai personīgi neuztver pakalpojumu nopietni, viņš var mehāniski iziet cauri tēmām, neiesaistot skolēnus dziļās diskusijās. Piemēram, lomu spēles var pārvērsties farsā, ja skolotājs nepiešķir tām nozīmi vai nevada apspriešanu. Tā kā saturā ir daudz jūtīgu jautājumu, nepieciešams ļoti prasmīgs fasilitators. Ne visi veselības mācības skolotāji tādi ir – daži varbūt labāk orientējas sporta nodarbību vadīšanā nekā sarežģītu sociālu diskusiju vadīšanā. Tātad pakalpojuma vājā vieta – cilvēkfaktors: atšķirīgi skolotāji var dot ļoti atšķirīgu rezultātu.
- **Liela laika un resursu prasība skolām:** nepieciešamas 21 mācību stunda mācību plānā un skolotāju apmācība (vismaz 6 akadēmiskās stundas skolotāju darba laikā). Ne katra skola var viegli atvēlēt tam resursus, un dažas var atteikties no ieviešanas tieši tādēļ, ka nespēj to "atļauties" laika ziņā (piemēram, stingri orientējas uz akadēmiskajiem eksāmeniem un nevēlas zaudēt vienu mācību stundu nedēļā sociāli emocionālajai mācīšanai). Arī finansiāli tas var būt izaicinājums – materiālu iegādes un skolotāju mācību izmaksas var kļūt par šķērsli, ja nav ārēja finansējuma. Tā kā pakalpojums nav bezmaksas (atšķirībā no daudziem NVO sektorā pieejamiem piedāvājumiem), tas var radīt nevienlīdzību – turīgākas skolu padomes to ievieš, bet mazāk resursu skolām tas var nebūt iespējams. Turklāt pat ieviešot, liels mācību stundu apjoms var būt izaicinājums, un dažas skolas mēdz saīsināt paredzēto stundu skaitu, tādējādi vājinot programmas ietekmi.
- **Ne visi jaunieši reaģē vienādi – individuālo vajadzību nenovērtēšana**: universāls pakalpojums ne vienmēr spēj nodrošināt individuālu pieeju. Ja klasē ir

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

jaunietis ar ļoti specifiskām grūtībām (piemēram, vardarbības pieredzes izraisītiem pēctraumatiskā stresa traucējumiem), “The Fourth R” nevar aizstāt individuālu terapiju. Tas var radīt risku, ka tieši tie jaunieši, kam palīdzība nepieciešama visvairāk, saņem to nepietiekamā apjomā. Pakalpojums dod zināšanas, taču tas nevar mainīt ārējos apstākļus – piemēram, ja jaunietim mājās ir vardarbīgs tēvs, viena mācību cikla apmeklēšana situāciju ģimenē nemainīs. Šādā gadījumā nepieciešams papildu atbalsts, pretējā gadījumā pakalpojuma ietekme var būt ierobežota un jaunietis joprojām paliek neaizsargāts.

- **Iespējama vecāku/sabiedrības pretestība:** lai arī pakalpojumu atbalsta valdība un ir dati par tā efektivitāti, atsevišķās konservatīvās kopienās var būt negatīva reakcija, piemēram, bažas, kāpēc skolā māca par prezervatīviem, jo tas varētu “morāli sabojāt jaunatni”. Šāda pretestība ierobežo pakalpojuma ieviešanu: skolu direktori var baidīties no konfliktiem ar vecākiem un izvēlēties pakalpojumu neieviest. Var arī notikt satura cenzūra, piemēram, seksuālās veselības tēmas izslēgšana spiediena dēļ, kas sašaurina pakalpojuma tēmu spektru un samazina tā efektivitāti veselības jomā. Tātad sabiedriskā saskaņa nav vienmēr un visur, un tas ir mīnuss — pakalpojumam jārod līdzsvars starp zinātnisko saturu un sabiedrības gatavību to pieņemt.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Department of Public Safety Canada. (n.d.). *The Fourth R: Skills for youth relationships*. Available at https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/cntrng-crm/crm-prvntn/nvntr/dtls-en.aspx?i=10025
- The Fourth R. (n.d.). *Fourth R programs*. Available at https://youthrelationships.org/pages/fourth-r-programs
- Lucy Faithfull Foundation. (n.d.). *The Fourth R*. Available at https://ecsa.lucyfaithfull.org/fourth-r
- Crooks, C.V., Chiodo, D., Dunlop, C., Lapointe, A., Kerry, A. (2018). The Fourth R: Implementing Evidence-Based Healthy Relationships and Mental Health Promotion Programming in Diverse Contexts. In: Leschied, A., Saklofske, D., Flett, G. (eds) *Handbook of School-Based Mental Health Promotion*. The Springer Series on Human Exceptionality. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-89842-1_17
- Wolfe, D. A., Crooks, C. V., Chiodo, D., Hughes, R., & Ellis, W. (2012). Observations of adolescent peer resistance skills following a classroom-based healthy relationship program: A post-intervention comparison. *Prevention Science, 13*, 196-205. https://doi.org/10.1007/s11121-011-0256-z Available at https://www.csmh.uwo.ca/docs/publications/Wolfe,%20Crooks%20et%20al.%202012.pdf

2.1.4. Kanādas Zēnu un meiteņu klubi - BGC

1. Pakalpojuma nosaukums

BGC – pilnais nosaukums mūsdienās ir “BGC Canada” (*agrāk Boys and Girls Clubs of Canada – Kanādas Zēnu un meiteņu klubi*). Organizācija 2021. gadā zīmola maiņas

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

ietvaros saīsināja nosaukumu uz BGC, lai būtu iekļaujošāka pret dzimumu daudzveidību, tomēr būtība palika nemainīga. BGC apvieno visu valsti aptverošu jauniešu klubu tīklu, un to bieži dēvē vienkārši par Zēnu un meiteņu klubu ("*Boys and Girls Clubs*") vēsturiskā ieraduma dēļ.

2. Pakalpojuma mērķis

BGC misija ir sniegt drošas un atbalstošas vietas bērniem un jauniešiem, kur pēc skolas brīvajā laikā pilnveidoties, gūstot jaunas iespējas un prasmes, pārvarot šķēršļus un veidojot pozitīvas attiecības.

Galvenais mērķis – palīdzēt katram bērnam un jaunietim atklāt un realizēt savu potenciālu, lai izaugtu par veselīgu, veiksmīgu un aktīvu sabiedrības locekli. Tātad BGC centrējas uz bērnu labbūtības veicināšanu primārajā prevencē: novērst uzvedības problēmu un atkarību rašanos, piedāvājot jauniešiem pozitīvas nodarbošanās un atbalstu.

Organizācijas moto ir "Iespēja izmaina visu" (*"Opportunity Changes Everything"*), uzsverot, ka, dodot bērnam iespēju droši spēlēties, mācīties un augt, var izmainīt viņa dzīves gaitu no risku pilnas uz veiksmīgu. BGC fokusējas uz kritisko pēcskolas periodu (kad bērni var palikt bez pieskatīšanas un nonākt riska situācijās), nodrošinot konstruktīvas aktivitātes un pieaugušo uzraudzību. Vienlaikus BGC mērķis ir arī lauzt nabadzības loku un nevienlīdzību: organizācija tiecas sasniegt bērnus no mazaizsargātām grupām un dot viņiem resursus, kas citādi nebūtu pieejami (piemēram, pieeju sportam, tehnoloģijām, karjeras iespējām). Tādējādi tiek mazināti sociālie faktori, kas var veicināt uzvedības un atkarību problēmu attīstību.

BGC mērķi var formulēt kā "Drošas bērnības nodrošināšana un daudzpusīga jauniešu attīstības veicināšana". Tas aptver gan negatīvā novēršanu (sargāt no riskiem), gan pozitīvā sekmēšanu (attīstīt prasmes, talantus). Organizācijas vīzija: "Visi bērni un jaunieši piepilda savus sapņus un izaug par veseliem, veiksmīgiem, aktīviem sabiedrības dalībniekiem".

3. Pakalpojuma uzdevumi

Lai īstenotu savu misiju, BGC veic daudzus uzdevumus, kas aptver vairākas jomas bērnu un jauniešu attīstībā. Klubu darbību var sadalīt sešās galvenajās jomās (pīlāros).

- **Veselīgs un aktīvs dzīvesveids** (*Healthy Active Living*): veicināt bērnu un jauniešu fizisko veselību un labus ieradumus. Uzdevumi: organizēt sporta un fizisko aktivitāšu programmas, nodrošināt zināšanas par uzturu un higiēnu, piedāvāt veselīgas uzkodas/maltītes klubos. Piemēram, nacionālā programma "Foršie soļi" ("*Cool Moves*") (8–12 g. v.) māca par veselīgu uzturu (*Eat Smart – Ēd gudri*) un fiziskajām aktivitātēm (*Play Cool – Sporto gudri*) aizraujošā veidā. Programma "Izvingrini prātu" (*"Flex Your Head"*) (13+ g. v.) fokusējas uz mentālās veselības stiprināšanu – rotaļīgā vidē jaunieši apgūst stresa pārvarēšanas un emocionālās labsajūtas paņēmienus. Programma "Cieņa savieno" ("*Respect 2 Connect*") (12–14 g. v.) māca par veselīgām attiecībām, izmantojot traumas izpratnē balstītu pieeju (*trauma-informed approach*). Tās mērķis ir palīdzēt jauniešiem atpazīt vardarbības

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

pazīmes un attīstīt cieņpilnas, drošas attiecības ar citiem. Šīs programmas veicina gan fizisko, gan garīgo veselību.

- **Mācības un karjeras attīstība** (*Learning & Career Development*): palīdzēt bērniem un jauniešiem stiprināt akadēmiskās prasmes un gatavoties nākotnes darba tirgum. Uzdevumi: nodrošināt mājasdarbu palīdzību un akadēmiskus pulciņus, attīstīt STEM jomas[93] intereses, sniegt karjeras konsultācijas un darba iemaņu treniņus. Piemēri: "Iegūsti spēku! (*"Power Up!"*) (6–12 g. v.) – akadēmiskā atbalsta programma, kura sniedz skolēniem iespēju kluba vidē attīstīt pozitīvus mācību ieradumus, saņemt brīvprātīgo atbalstu mājasdarbu izpildē, kā arī apgūt mācību mērķu izvirzīšanu un sasniegšanas stratēģijas. Programma veicina skolēnu pašefektivitāti, atbildību par mācībām un pozitīvu attieksmi pret izglītību, vienlaikus piedāvājot drošu un atbalstošu vidi. "Atklājumu laboratorija" ("*Discovery Lab*") (8–11 g. v.) – zinātnes klubs bērniem, kurā 8 nedēļu ciklā tiek veikti interaktīvi eksperimenti un apgūtas dabaszinātņu izpētes metodes. Nodarbības padara zinātni aizraujošu un saistītu ar reālo dzīvi, attīstot bērnu zinātkāri un izpratni par pasauli caur praktisku darbošanos. "Mazie tehnologi" (*"Kid Tech Nation*") (7–12 g. v.) – digitālo prasmju programma, kas māca bērniem kodēšanu, drošību internetā un datorpratību ar interaktīviem uzdevumiem, īpašu uzmanību pievēršot meitenēm un mazāk pārstāvētām grupām STEM jomās. Vecākiem jauniešiem ir "Ceļā uz priekšu ar ON" ("*This Way ONward"*) (16+ g. v.) – partnerībā ar *Gap Inc.* veikalu tīkliem izstrādāta nodarbinātības programma, kur jaunieši mācās rakstīt CV, trenējas darba intervijām un vasarā strādā veikalos ar kluba mentoru atbalstu. Šie uzdevumi palīdz jauniešiem neatpalikt mācībās, iegūt pārliecību savās spējās un spert pirmos soļus karjeras ceļā.
- **Līderība un līdzdalība** (*Leadership & Youth Engagement*): veicināt jauniešu līderības spējas, pašapziņu un spēju iesaistīties sabiedriskās aktivitātēs. Uzdevumi: nodrošināt jauniešu padomes, līderības mācības, brīvprātīgo iespējas, lai jaunieši var trenēt atbildību un iniciatīvu. Piemēram, daudzos klubos darbojas Jauniešu padomes, kur paši jaunieši plāno pasākumus, pārstāv kluba biedru viedokļus. Nacionālā mērogā BGC organizē Nacionālo jaunatnes padomi un konkursu "Gada jaunais līderis" ("*Youth of the Year*") – katru gadu izvēlas aktīvākos jauniešu līderus, apbalvo un dod platformu viņu balsij. Klubi īsteno arī īpašas programmas, piemēram, "*Keystone*" (Balsts) – jauniešu līderības grupas, un "*Torch Club*" (Lāpas klubs) – klubs jaunākajiem pusaudžiem, kur dalībnieki paši veido projektus un praktiski apgūst līderības prasmes. Tiek veicināta arī jauniešu iesaiste sabiedriskās iniciatīvās – labdarības pasākumu, pilsētas talku un citu aktivitāšu organizēšanā, kur paši kluba jaunieši kļūst par ideju autoriem un īstenotājiem. Šāda pieeja palīdz novērst negatīvu līderību (piemēram, bandās) un parāda pozitīvas pašrealizācijas iespējas.
- **Vecāku atbalsts** (*Parenting Programs*): sniedz programmas un resursus arī ģimenēm un vecākiem, atzīstot, ka bērna vide mājās ļoti ietekmē viņa attīstību.

[93] STEM joma var ietvert, piemēram, matemātiku, dabas zinības, bioloģiju, ģeogrāfiju, fiziku, ķīmiju, dizainu un tehnoloģijas, datoriku, inženierzinības, programmēšanu, robotiku un digitālo dizainu (Avots: Pētījums par izglītības piedāvājuma pārklājumu un izglītojamo iesaisti STEM jomā. (2021). Pieejams: https://ppdb.mk.gov.lv/database/petijums-par-izglitibas-piedavajuma-parklajumu-un-izglitojamo-iesaisti-stem-joma/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Uzdevumi: organizēt vecāku mācību seminārus, atbalsta grupas, nodrošināt bērnu pieskatīšanu, lai vecāki var strādāt/izglītoties. Daži klubi piedāvā bērnu dienas aprūpi (pirms/pēcskolas programma jaunākiem bērniem, kas ir liels atbalsts strādājošiem vecākiem). BGC aizstāv pieejamu bērnu aprūpes nodrošināšanu valsts līmenī. Vecākiem BGC klubu ietvaros var būt nodarbības par vecāku prasmēm, piemēram, kā disciplinēt pozitīvi, kā runāt ar pusaudzi par narkotikām. Tāpat klubi var savest kopā vecākus neformālās atbalsta grupās, kur viņi dalās pieredzē. Šis uzdevums palīdz stiprināt ģimenes, jo, ja vecāki jūtas atbalstīti un kompetenti, bērnam samazinās risks attīstīt uzvedības problēmas.

- **Stipendijas un pāreja uz pieaugušo dzīvi** (*Scholarships & Transition Support*): palīdzēt jauniešiem no kluba turpināt izglītības ieguvi un iekārtoties dzīvē pēc vidusskolas. Uzdevumi: piesaistīt līdzekļus un piešķirt BGC stipendijas jauniešiem koledžas/universitātes mācībām, nodrošināt mentoringu pārejas posmā (no kluba dalībnieka uz kluba brīvprātīgo vai personālu), radīt "absolventu" tīklu. BGC ik gadu piešķir noteiktu skaitu stipendiju absolventiem, lai jaunieši no BGC varētu atļauties iegūt augstāko izglītību. Ir arī "Absolventu Slavas zāle" (*Alumni Hall of Fame*) – katru gadu godina bijušos kluba biedrus, kas dzīvē daudz sasnieguši, tā iedvesmojot jaunos. Šie pasākumi motivē jauniešus tiekties augstāk un rāda, ka BGC atbalsts nebeidzas ar 18 gadiem. Arī tas, ka daudzi atgriežas kā kluba brīvprātīgie vai darbinieki, veido pakalpojuma pēctecību.
- **Jauniešu līdzdalība un balss** (*Youth Engagement & Advocacy*): BGC kā organizācija arī iestājas par jauniešu interesēm sabiedrībā. Uzdevumi ietver interešu aizstāvību – sadarboties ar valsts, provinču un pašvaldību līmeņa institūcijām, lai pievērstu uzmanību jauniešu nabadzības mazināšanai, garīgās veselības pakalpojumu pieejamībai, nodarbinātības iespējām un citiem būtiskiem jautājumiem. BGC runā jauno cilvēku vārdā nacionālā līmenī, piedalās normatīvā regulējuma izstrādē (piemēram, lobē Kanādas vasaras darbavietu programmas paplašināšanu, garīgās veselības atbalsta finansējumu u. tml.). Arī klubu līmenī jauniešus mudina izteikt viedokli par kopienas lietām, piedalīties pašpārvaldē, publiskos pasākumos. Piemēram, BGC rīko Nacionālos jaunatnes forumus – jaunieši no visas Kanādas pulcējas (gan klātienē, gan tiešsaistē), lai apspriestu sev svarīgus jautājumus un tiktos ar lēmumu pieņēmējiem. Tas dod jauniešiem sajūtu, ka viņu balss ir dzirdama un var ietekmēt notikumus, kas darbojas kā preventīvs mehānisms – samazina atsvešinātību, kas savukārt var novest pie deviantas uzvedības.

Papildu minētajām jomām, BGC klubi ikdienā veic arī tādus uzdevumus kā bērnu uzraudzība un pieskatīšana (lai nodrošinātu drošību), sociālo prasmju veidošana (caur visām aktivitātēm – mācās sadarboties, draudzēties, risināt konfliktus), kultūras un radošuma veicināšana (mākslas pulciņi, mūzikas nodarbības, kas īpaši emocionāliem bērniem var palīdzēt pozitīvi izpausties).

4. Normatīvais regulējums

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

BGC Canada kā organizācija darbojas nevalstiskā sektora ietvaros, tās darbību tiešā veidā nereglamentē konkrēti normatīvie akti. Tā darbojas saskaņā ar Kanādas likumiem un normām, tomēr tās pakalpojums nav tieši noteikts nevienā likumā kā obligāts.

5. Pakalpojuma joma

BGC darbība aptver vairākas jomas vienlaikus, padarot to par starpnozaru pakalpojumu.

Labklājības joma (sociālā un tieslietu joma): klubi būtībā ir sociālā atbalsta pakalpojums bērniem un ģimenēm. Tie nodrošina pieskatīšanu, ēdināšanu, drošību – kas ir sociālās labklājības jautājumi. Tāpat tie kalpo noziedzības un risku prevencei – kas ietilpst sabiedriskās kārtības un tieslietu profilakses jomā. Piemēram, klubu klātbūtne mazina pusaudžu iesaisti vandalismā vai bandās, kas skar tieslietu jomu. BGC aktīvi iestājas par nabadzības mazināšanu, mājokļu pieejamību – arī sociālās politikas joma. Tātad dominējošā joma, kur BGC iedarbojas, ir sociālā labklājība – atbalsts riska grupu bērniem, sociālās nevienlīdzības mazināšana un sabiedrības drošība caur prevenci.

Izglītības joma: kaut BGC nav formālās izglītības iestāde, tās pakalpojumi cieši saistīti ar izglītību. Klubi sniedz neformālo izglītību (*life skills*, dzīves prasmju apguve ārpus skolas) un akadēmisko atbalstu (mājasdarbu palīdzība, lasītprasmes uzlabošana, STEM klubi). Tas veicina bērnu sekmes skolā un vispārīgo izglītotības līmeni. Dažos gadījumos klubi pat sadarbojas ar skolām, lai novērstu mācību pārtraukšanu (*drop-out*). Turklāt BGC vada izglītojošas programmas par garīgo veselību un citiem svarīgiem jautājumiem, kas paplašina jauniešu zināšanas. BGC piedāvā arī dažādas karjeras izglītības programmas, kuru mērķis ir palīdzēt jauniešiem izpētīt karjeras iespējas, attīstīt sekmīgai karjerai nepieciešamās prasmes un sagatavoties turpmākai izglītībai un nodarbinātībai[94].. BGC definē sevi kā lielāko bērnu un jauniešu servisa organizāciju, un izglītība (kaut neformāla) ir liela daļa tās programmu.

Veselības joma: klubi rūpējas arī par bērnu un jauniešu veselību – gan fizisko (sports, uzturs, drošība), gan garīgo (mentori, atbalsts, iekļaušana). Programmas kā "Izmanto savu galvu" (*"Flex Your Head"*) tiecas stiprināt garīgo veselību un mazināt emocionālas ciešanas, stresu vai trauksmi jauniešiem. Klubi nodrošina drošu vidi fiziskām aktivitātēm, kas veicina kustību un aptaukošanās profilaksi. Pandēmijas laikā BGC pat iesaistījās vakcinācijas veicināšanā – sabiedrības veselības iniciatīva. Tātad veselības joma (gan profilaktiskā, gan veicinošā) ir BGC darbības sastāvdaļa. Īpaši garīgās veselības atbalsts, jo klubi bieži vien kalpo kā vieta, kur bērns var runāt par savām problēmām un saņemt emocionālu atbalstu (ko var uzskatīt par primāro psihosociālo aprūpi).

Kultūras joma un sabiedrības dzīve: klubi veicina arī kultūras un pilsonisko līdzdalību. Tie rīko kultūras aktivitātes (mākslas studijas, deju nodarbības, kopienas svētkus), veicina jauniešu radošo izpausmi un identitātes attīstību. Īpaši uzsver daudzveidību un iekļaušanu – BGC pasludinājuši vienu no vērtībām "Piederība" (*Belonging*) un "Cieņa" (*Respect*), kas nozīmē, ka jebkuras kultūras un identitātes jaunietis tiek pieņemts un atzīmēts. Piemēram, klubi atzīmē Pirmo Nāciju kultūru (*izveidota Indigenous Advisory Circle*), svin dažādus

[94] BGC Canada. (n.d.). *Learning and career development.* Available at https://www.bgccan.com/en/what-we-do/learning-career-development/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

svētkus atbilstoši biedru kultūrām, nodrošina drošu telpu LGBTQ jauniešiem (Pride iniciatīvas). Tas viss ietilpst kultūras jomā, jo sekmē minoritāšu kultūru saglabāšanu un starpkultūru sapratni. Arī jauniešu mākslas un mūzikas programmas attīsta kultūras kompetences un personības izaugsmi caur kultūru. Vēl BGC klubi bieži paši kļūst par kopienas centru – vietu, kur pulcējas apkārtnes iedzīvotāji, notiek sabiedriski pasākumi. Tādējādi tie veicina kopienas kultūru un pilsoniskumu.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

2023. gada BGC pārskatā minēts, ka organizācija atbalsta aptuveni 142 000 bērnu un jauniešu. Lai gan precīzs vecuma sadalījums netiek publiskots, programmas sasniedz plašu grupu – no pirmsskolas vecuma līdz pat jauniešiem un jauniem pieaugušajiem (līdz 21–22 g. v.). Tie ir bērni un jaunieši vecumā no 6 līdz 18 gadiem, taču dažas klubu iniciatīvas aptver arī mazāku bērnu iesaisti kluba aktivitātēs un pārejas periodu uz pieaugušo dzīvi.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

BGC saņēmēji – bērni un jaunieši – bieži nāk no vidēm, kurās pastāv dažādi riska faktori, lai gan klubi ir atvērti visiem. Raksturojot tipisku kluba dalībnieku (vai grupas), var izdalīt vairākus aspektus.

Sociāli-ekonomiskie apstākļi: liela daļa BGC bērnu ir no mazaizsargātām sabiedrības grupām: dzīvo nabadzībā vai zem vidējā ienākumu līmeņa, bieži vien viens vai abi vecāki nespēj pilnvērtīgi nodrošināt pēcpusdienas aprūpi (strādā līdz vēlam vakaram vai nav klāt). Statistika: Kanādā ~700 000 bērnu dzīvo nabadzībā, un BGC fokusējas tieši uz šiem bērniem.[95] Augstāks nabadzības līmenis ir starp bērniem no jaunpienācēju (imigrantu) ģimenēm, ar invaliditāti, pamatiedzīvotāju kopienām – tie arī ir būtiska daļa klubu apmeklētāju. Piemēram, BGC klubi atrodas daudzos pamatiedzīvotāju rezervātos, lauku attālās kopienās, un urbānos zemu ienākumu rajonos – tur, kur "tie visvairāk nepieciešami". Bērni var dzīvot sociālajos mājokļos, ģimenēs, kas saņem pabalstus utt.. BGC kluba vide nereti pilda to, ko vidusšķiras bērnam pilda vecāki vai maksas pulciņi – piemēram, apgādā ar sporta inventāru, tehnoloģijām, ko ģimene nevar atļauties.

Ģimenes struktūra: daudzi kluba bērni nāk no viena vecāku ģimenēm vai tiek audzināti vecmāmiņu, radinieku aprūpē. Arī bērni audžuģimenēs vai grupu mājās bieži tiek mudināti apmeklēt BGC klubus, lai socializētos.

Etniskā un kultūras piederība: ļoti daudzveidīga. BGC klubi apkalpo bērnus no visām etniskajām grupām. Lielās pilsētās liela daļa dalībnieku var būt no imigrantu un bēgļu ģimenēm, kuri meklē integrācijas iespējas – klubs dod valodas praksi, draugus. Pamatiedzīvotāju kopienās – kluba biedri ir gandrīz visi vietējie bērni, ar programmu saturu pielāgotu viņu kultūrai. BGC klubi apzināti tiecas iekļaut LGBTQ+ jauniešus un jebkuras reliģijas jauniešus drošā vidē. Pie kam klubs bieži kalpo kā tilts starp kultūrām (imigrantu bērni integrējas Kanādas sabiedrībā).

[95] BGC Canada. *How We Help*.
Available at https://www.bgccan.com/en/how-we-help

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Uzvedības/psihosociālie riski: daļa kluba jauniešu var nākt ar uzvedības problēmām, piemēram, grūtībām skolā pakļauties disciplīnai, agresijas epizodēm vai tieši pretēji – ar izolēšanos un zemu pašvērtējumu. BGC klubi ir vieta, kur šie jaunieši var saņemt strukturētu, bet saprotošu vidi un strādāt pie savām uzvedības prasmēm. Daži bērni var būt agrāk nonākuši konfliktā ar likumu (sīki pārkāpumi, vandalismi), un klubs var būt daļa no rehabilitācijas plāna (piemēram, jaunietim noteikts sabiedriskais darbs – viņš to var veikt klubā). Kluba mērķauditorijā ir "riska grupas bērni" – tie, kuri bez uzraudzības varētu nonākt nelabvēlīgās situācijās. BGC mērķis ir novērst, lai vieglas uzvedības problēmas nekļūst smagas. Piemēram, ja bērnam ir grūtības ar dusmu pārvaldīšanu, kluba mentori palīdz viņam izlādēt emocijas caur sportiskām aktivitātēm; ja meitene piedzīvo mobingu, klubs sniedz iespēju atrast jaunus draugus un stiprināt pašapziņu.

Atkarību riski: lielākā daļa BGC kluba dalībnieku ir nepilngadīgi, tātad nav runas par nopietnu atkarību klātbūtni (vismaz jaunākajā grupā). Tomēr pusaudžu vidū var būt tie, kas jau eksperimentējuši ar vielām – smēķē cigaretes, lieto alkoholu, varbūt pamēģinājuši marihuānu. Klubs neizslēdz šādus jauniešus – drīzāk cenšas viņus noturēt un piedāvāt alternatīvas. Protams, atklāti lietot vielas klubā nav atļauts (stingri noteikumi). Bet, ja zināms, ka kādam ir šāda problēma, personāls bieži ar šiem jauniešiem runā, pievērš uzmanību, mēģina iesaistīt sporta aktivitātēs.

Garīgās veselības stāvoklis: bērni ar traumatiskām pieredzēm (piemēram, vardarbība ģimenē, vecāka zaudējums, bēgļa pieredze) bieži rod patvērumu BGC klubā. Personāls nav terapeiti, taču nodrošina emocionālu atbalstu un stabilitāti. Jaunieši, kas cieš no depresijas vai trauksmes, klubā var piedzīvot aktivitātes un draudzīgu vidi, kas uzlabo pašsajūtu vai vismaz sniedz īslaicīgu atelpu no negatīvajām domām un izjūtām. BGC atzīst, ka arvien vairāk jauniešu cīnās ar mentālās veselības izaicinājumiem, tāpēc viens no darbības virzieniem ir garīgās veselības pakalpojumu pieejamība un traumu informētas metodes darbā ar jauniešiem. Personāls tiek mācīts, kā atpazīt pazīmes un reaģēt. Tātad klubu dalībnieku raksturojumā var būt: traumatizēti, bēdīgi, dusmīgi vai apjukuši pusaudži, kam nepieciešams atbalsts.

Funkcionāli traucējumi/īpašas vajadzības: BGC klubi cenšas būt iekļaujoši arī bērniem ar fizisku vai intelektuālu invaliditāti. Reāli, kapacitāte var atšķirties – ne visur var nodrošināt pilnu pieejamību (bet cenšas). Tomēr daudzi klubi, cik iespējams, cenšas iekļaut bērnus ar uzvedības un attīstības grūtībām, piemēram, ar UDHS, mācīšanās traucējumiem, autiskā spektra traucējumiem, sensoro vai kustību ierobežojumiem. Šādi bērni iegūst no iespējas būt kopā ar vienaudžiem drošā, iekļaujošā vidē. Kluba pamatvērtība – iekļaušana – to atbalsta un stiprina. Protams, smagāki funkcionēšanas traucējumi var prasīt specializētu atbalstu, ko klubs viens pats nodrošināt nevar. Taču bērniem ar viegliem vai vidējiem funkcionēšanas traucējumiem klubi apzināti cenšas būt atvērti. Tas paplašina mērķauditoriju un vienlaikus nozīmē, ka personālam jābūt gatavam strādāt ar daudzveidīgām bērnu vajadzībām un attīstīt nepieciešamās prasmes.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

BGC klubu pakalpojumi tiek sniegti bez izmitināšanas (dienas/ārpusstundu režīmā), pārsvarā pēc skolas un vakaros, kā arī brīvdienās un vasarās dienas nometņu formā.

Pēcskolas centrs: standarta veidā bērns vai jaunietis pēc mācību stundām dodas uz BGC kluba telpām, pavada tur dažas stundas un vakarā atgriežas mājās. Nakšņošana klubā nav paredzēta – klubs nav internāts vai patversme. Klubi parasti strādā katru darba dienu aptuveni no plkst. 15:00 līdz 20:00 (dažos līdz plkst. 18:00 jaunākiem, un atsevišķas vakara programmas pusaudžiem līdz plkst. 21:00). Daži klubi piedāvā arī rīta aprūpi pirms skolas (7:00–9:00), lai vecāki var droši atstāt bērnu pirms darba un kluba darbinieki no rīta nogādā bērnu uz skolu vai arī klubs atrodas blakus skolai un bērns pats aiziet.

Dienas programmas brīvlaikos: skolas brīvlaikos (vasarā, ziemas brīvdienās) klubi bieži organizē dienas nometnes. Tas nozīmē, ka bērns pavada klubā pilnu dienu (piemēram, no plkst. 8:30 līdz17:00) ar aktivitāšu programmu, bet vakarā dodas mājās. Šādām programmām var būt atsevišķa reģistrācija un kapacitātes ierobežojumi. Tās aptver sportu, ekskursijas, radošās darbnīcas utt., lai nodrošinātu, ka brīvlaikā bērns nav bez uzraudzības. Arī šajā gadījumā nakšņošana nav – tā nav vasaras nometne ar telšu pilsētiņu, bet dienas nometne.

Brīvās apmeklēšanas princips un strukturētas aktivitātes: dažos BGC klubos darbojas brīvās apmeklēšanas jeb brīvās ienākšanas princips – jaunietis var ierasties kluba telpās jebkurā laikā, kad tās ir atvērtas, reģistrēties žurnālā un brīvi izmantot pieejamās telpas un resursus, piemēram, sporta zāli, datorus vai mūzikas istabu. Šāda pieeja tiek īstenota ar pieaugušo uzraudzību, bet bez stingras struktūras. Citviet klubu darbs ir strukturētāks – noteiktos laikos notiek konkrēti pulciņi vai nodarbības, un bērni pārvietojas starp tiem saskaņā ar iepriekš izstrādātu dienas grafiku. Lielākajā daļā klubu tiek īstenota kombinēta pieeja: agrā pēcpusdienā paredzēts brīvais laiks un uzkodas, kam seko organizētas aktivitātes vai pulciņi, bet dienas noslēgumā atkal tiek atvēlēts brīvāks laiks līdz bērnu aiziešanai mājās.

Transporta un piekļuves jautājums: mazāku bērnu vecāki vai aizbildņi parasti nogādā un paņem bērnu no kluba. Daži klubi piedāvā transporta pakalpojumu, piemēram, skolas autobuss, kas pēc stundām paņem bērnus no vairākām skolām un atved uz klubu (un/vai vakarā aizved uz mājām). Tas nav universāli visur, bet rajonos, kur attālumi lielāki vai satiksme bīstama, klubi ar ziedojumu palīdzību bieži iegādājas mini busiņus. Pusaudži parasti paši atnāk, aiziet (dažreiz saskaņā ar vecāku atļauju, ja ir tumšs vakars).

Bez izmitināšanas, bet ar pieskatīšanu: BGC klubi savā būtībā ir pārejoša uzturēšanās vieta, t. i. , bērns noteiktu laiku atrodas kluba telpās, kur tiek nodrošināta uzraudzība.

9. Pakalpojuma sniedzējs un juridiskais statuss

Pakalpojuma sniedzējs formāli ir BGC Canada un tās biedri – vietējie Boys and Girls Clubs, kas ir nevalstiskas bezpeļņas organizācijas.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

BGC pakalpojuma sniegšanas intensitāte un ilgums var atšķirties atkarībā no bērna vecuma, vajadzībām un kluba kapacitātes.

Darba laiks un pakalpojuma intensitāte dienā: BGC klubi parasti ir atvērti pēcskolas stundās katru darba dienu (daži arī sestdienās īpašām aktivitātēm). Pēc tipiska modeļa, bērns ierodas ~15:00 un paliek līdz ~18:00 (ja jaunāks) vai 20:00 (ja pusaudzis), atkarībā no kluba noteikumiem un vecuma grupām. Tas nozīmē 3–5 stundas dienā. Ja arī rīta programma – tad varbūt 1–2 stundas no rīta. Tātad intensitāte var sasniegt aptuveni20 stundas nedēļā bērnam, kurš nāk katru dienu uz 4 stundām.

Apmeklējuma intensitāte: bērns pēc izvēles var apmeklēt klubu katru darba dienu. Daudzi bērni nāk 5 dienas nedēļā (īpaši, ja vecāki strādā katru dienu un paļaujas uz klubu). Citi var nākt tikai dažās noteiktās dienās atkarībā no programmas (piemēram, ja interesē tikai basketbola prakse trešdienās un piektdienās). Klubs cenšas piedāvāt kaut ko katru dienu, lai bērnam, kurš nāk katru dienu, neapniktu. Tas nozīmē, intensitāte var būt no 1 dienas nedēļā līdz 5 dienām nedēļā, atkarīgs no ģimenes vajadzībām un bērna vēlmes. Dažos klubos tiek sekots, lai bērni regulāri apmeklē klubu (jo regularitāte veicina stabilitāti), bet tas nav obligāti – pastāv brīvprātības princips.

Ilgums gadu gaitā: bērns var sākt apmeklēt klubu no 6 gadu vecumu un turpināt līdz 18 gadu vecumam. Nav noteikta ilguma un kluba apmeklējums nav laikā ierobežots pakalpojums, tas turpinās, kamēr bērns aug. Daudzi bērni nāk 5, 10, pat 12 gadus. Tātad atsevišķam klientam pakalpojuma sniegšana var ilgt visu bērnību un pusaudžu gadus (ar mainīgām aktivitātēm pēc vecuma). Nav arī ierobežojuma no kluba puses – netiek teikts "tu biji 3 gadus, jāatbrīvo vieta citiem". Kamēr bērns atbilst vecumam, viņš var turpināt apmeklēt klubu.

Apjoms: saskaņā ar 2019. gada BGC Canada ziņojumu, organizācija visā Kanādā apkalpoja aptuveni 200 000 bērnu un jauniešu, strādājot aptuveni 700 klubu atrašanās vietās[96].

Personāla intensitāte: 2024.gadā uz 159 888 dalībniekiem bija 6 753 darbinieku, tātad 1 darbinieks uz 23 dalībniekiem.[97]

Pieprasījums: oficiālas rindas var rasties populāros klubos. BGC atzīst, ka pieprasījums ir augsts un nepieciešams paplašināt BGC klubu skaitu, norādot, ka 700 000 bērnu dzīvo nabadzībā (tātad liels potenciālais klientu skaits). Līdzekļu un telpu trūkuma dēļ ne visi var tikt apkalpoti uzreiz. Gaidīšanas laiki var atšķirties – varbūt populārā kluba pirmskolas grupā jāgaida mēnesi, kamēr atbrīvojas vieta. Pusaudžiem parasti nav gaidīšanas – var nākt neierobežoti, jo tie nenāk visi vienlaikus. BGC cenšas atvērt jaunus klubus, startēt

[96] Boys & Girls Clubs of Canada. (2020). *2019 Annual Report*. Available at https://www.bgccan.com/wp-content/uploads/2020/05/2019-English-AnnualReport-FINAL-LR.pdf

[97] BGC Canada. (2025). 2024 Annual Report. Available at https://www.bgccan.com/wp-content/uploads/2025/07/2024-BGC-Canada-Annual-Report-EN-3.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

jaunās vietās (no 350 skolām 2005. g. paplašinājās līdz 1200 skolām 2021. g.. BGC atver jaunus klubus, atbilstoši pieejamajam finansējumam, bet pieprasījums vienmēr pārsniedz piedāvājumu).

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

BGC klubu pakalpojuma sniegšanā iesaistīts daudznozaru personāls un brīvprātīgie, ar galveno fokusu uz jaunatnes darbu:

Jaunatnes darbinieki (*Youth workers*): daudziem ir izglītība sociālajā darbā, bērnu un jauniešu aprūpē, vai pedagoģijā. Viņi plāno un vada ikdienas aktivitātes, uzrauga bērnus, risina konfliktus un kļūst par mentoriem. Bieži vien jaunatnes darbinieki paši agrāk bija kluba dalībnieki (*alumni*) un tādējādi labi saprot mērķa grupu. Viņi atbild par noteiktu programmu, piemēram, sporta nodarbību vadītājs, mākslas telpas uzraugs, datorklases treneris. Šie speciālisti ir BGC pakalpojuma stūrakmens – viņiem jāprot gan veidot atraktīvas aktivitātes, gan uzturēt disciplīnu, gan emocionāli atbalstīt.

Programmu koordinatori: lielākos klubos ir speciālisti, kas plāno konkrētas aktivitātes. Piemēram, izglītības programmu koordinators (organizē palīdzību mājasdarbu pildīšanā, piesaista brīvprātīgos privātskolotājus), sporta koordinators (plāno sporta nodarbības, sacensības), brīvprātīgo koordinators (piesaista un māca brīvprātīgos). Šiem speciālistiem bieži ir menedžmenta iemaņas un attiecīgās jomas zināšanas. Piemēram, brīvprātīgo koordinators nereti ar personālvadības iemaņām, izglītības koordinatoram varbūt skolotāja izglītība.

Sociālie darbinieki un konsultanti: ne visos klubos, bet dažos – īpaši kur daudz riska grupas jauniešu – klubs var algot vai piesaistīt uz laiku sociālo darbinieku vai padomdevēju. Viņu uzdevums: individuālas konsultācijas ar jauniešiem, kuriem nepieciešams lielāks atbalsts (piemēram, uzvedības problēmas, ģimenes grūtības), strādāt ar grupām profilaktiski (piemēram, vadīt dusmu kontroles nodarbības), nodrošina psihosociālo atbalstu klubā.

Garīgās veselības speciālisti/treneri: pēdējā laikā BGC iegulda personāla garīgās veselības pirmās palīdzības mācībās. Dažos gadījumos uz noteiktu laiku klubā var būt piesaistīts konsultants psihologs, kas pēc vajadzības māca personālam traumatisko pieeju vai strādā tieši ar jauniešiem. BGC nav ārstniecības iestāde, tomēr organizācija ievieš traumas izpratnē balstītu pieeju (*trauma-informed care)* darbā ar jauniešiem, un personāls tiek attiecīgi apmācīts.

Pedagogi un treneri (specialitātes): dažām programmām nepieciešami speciālisti, piemēram, sporta treneri (ja klubs piedalās basketbola līgā, var nolīgt treneri), mākslas pedagogs (vada mākslas studiju), datorikas skolotājs (*Kid Tech Nation*, parasti brīvprātīgais speciālists vai apmācīts darbinieks), mūzikas pasniedzējs (vada mūzikas nodarbības). Bieži šie speciālisti nestrādā klubā pastāvīgi, bet tiek piesaistīti kā daļa no partnerprogrammām (piemēram, vietējā policijas virsnieka pienākums vadīt vienreiz nedēļā drošības semināru klubā, lai veidotu attiecības ar jauniešiem).

Brīvprātīgie: ir neatņemama BGC klubu sastāvdaļa un nozīmīgs resurss ikdienas darbā ar bērniem un jauniešiem. Viņi nāk no dažādām sabiedrības grupām, piemēram, vidējās

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

paaudzes pārstāvji, kuri dalās savās profesionālajās zināšanās (piemēram, inženieris, kurš reizi nedēļā vada robotikas nodarbības), studenti un vidusskolēni, kuri vēlas iegūt brīvprātīgā darba pieredzi (lasa priekšā bērniem, spēlē galda spēles), kā arī paši kluba pusaudži, kuri palīdz jaunākiem bērniem kā vecākie biedri. Piemēram, programmā "*Power Up!*" īpaši svarīga loma ir brīvprātīgajiem pasniedzējiem, kuri palīdz jaunākiem bērniem ar mācībām. Brīvprātīgie iesaistās dažādos veidos, tostarp kā palīgi mājasdarbu izpildē, kā mentori jauniešiem (īpaši programmās, kas līdzīgas BBBS modelim), kā atbalsts pasākumu organizēšanā, kā specializētu prasmju nodrošinātāji (piemēram, māca spēlēt ģitāru vai trenē spēlēt futbolu). Lai arī lielākajai daļai brīvprātīgo nav formālas pedagoģiskās izglītības, klubs nodrošina ievadinstruktāžu un skaidras vadlīnijas, lai viņi varētu kvalitatīvi iesaistīties darbā ar bērniem un jauniešiem.

Administrācija un vadība: katram BGC klubam ir vadītājs – izpilddirektors vai kluba menedžeris, kurš ir atbildīgs par kluba stratēģisko virzību, darbinieku vadību un finanšu piesaisti. Viņš nodrošina, ka klubs spēj darboties efektīvi un atbilstoši kopējai misijai. Finanšu jautājumus pārvalda grāmatvedis vai finanšu speciālists, kurš veido budžetu, gatavo atskaites finansētājiem un nodrošina atbildīgu līdzekļu izmantošanu. Uzņemšanas administratori veic biedru reģistrāciju, uztur dalībnieku datubāzes un ir galvenais saziņas punkts ar bērnu un jauniešu vecākiem. Telpu saimnieki un tehniskais personāls rūpējas par kluba fiziskās vides uzturēšanu – telpu tīrību, drošību un aprīkojuma kārtību. Ja klubs nodrošina ēdināšanu, tad tajā strādā arī pavārs vai virtuves darbinieki – bieži vien tie ir algoti darbinieki, bet dažkārt arī brīvprātīgie. Viņu loma ir būtiska, jo, piemēram, BGC ik gadu izdala miljoniem maltīšu (vien 2022. gadā – vairāk nekā 5,7 miljoni)[98], un tas nebūtu iespējams bez virtuves personāla un loģistikas atbalsta. Šie darbinieki, lai arī nav tieši iesaistīti programmu satura veidošanā vai darbā ar bērniem, ir nepieciešami, lai klubs varētu pilnvērtīgi darboties un nodrošināt kvalitatīvu atbalstu bērniem un jauniešiem.

Sadarbības speciālisti (ārējie): kaut tie nav kluba darbinieki, pakalpojuma sniegšanā iesaistās skolu skolotāji, sociālie darbinieki ārpus kluba, pašvaldību jaunatnes inspektori – tie, kas nosūta vai mijiedarbojas ar klubu. Piemēram, skolas sociālais pedagogs var ieteikt noteiktam bērnam apmeklēt klubu un tad ik pa laikam sazinās ar kluba personālu, apmainoties ar informāciju (protams, ar atļaujām). Vai vietējās policijas jaunatnes daļas darbinieks neformāli regulāri apmeklē klubu – arī to var uzskatīt par iesaistītu speciālistu, kas palīdz ar drošības jautājumiem.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

Sarežģīta audzēkņu uzvedība: daudzi kluba bērni nāk ar uzvedības problēmām. Tās var būt disciplināras problēmas (neklausa noteikumiem, agresīva uzvedība pret citiem bērniem vai personālu), emocionāli uzliesmojumi (dusmu lēkmes, raudāšana), savstarpēji konflikti (mobings, strīdi starp bērniem). Speciālistiem jāspēj deeskalēt konfliktsituācijas un nodrošināt drošību, kas nav viegli, ja vienlaikus jāuzmana 15 bērni un divi iesaistās kautiņā. BGC apzinās šo izaicinājumu, tādēļ personālam tiek nodrošinātas traumu izpratnē balstītas mācības, lai labāk izprastu uzvedības cēloņus (piemēram, traumu vai stresa ietekmi) un spētu atbilstoši reaģēt. Tomēr ikdienā tas joprojām ir izaicinājums: novaldīt

[98] Boys & Girls Clubs of Canada. (2023). 2022 Annual Report. Available at https://www.bgccan.com/wp-content/uploads/2023/05/BGC_AnnualReport2022-EN.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

intensīvu situāciju ar ierobežotiem resursiem. Ja situācija iziet ārpus kontroles, personālam jāmeklē palīdzība – bet bieži nav "apsarga" vai policijas uz vietas, viņiem pašiem jābūt šiem menedžeriem.

Traumu un grūtu stāstu ietekme: speciālisti bieži uzzina par sāpīgiem bērnu dzīves stāstiem – vardarbība, nabadzība, vecāku atkarības. Emocionāli tas var būt smagi arī speciālistiem. Viņiem jāsaglabā profesionalitāte un jāsniedz atbalsts bez personīgas izdegšanas. BGC 2022. g. veica 9 nodarbības par izdegšanas profilaksi personālam, fokusējoties tieši uz šiem aspektiem. Tas norāda, ka izdegšana ir reāls risks.

Nepietiekami resursi un nepilnīgs personāla nodrošinājums: BGC klubu budžets bieži vien ir ierobežots, un nereti viens jaunatnes darbinieks uzņemas rūpes par lielāku bērnu skaitu, nekā tas būtu optimāli. Brīvprātīgo iesaiste nav vienmēr garantēta – piemēram, pandēmijas laikā daudzi vecāka gadagājuma brīvprātīgie pārtrauca savu dalību. Rezultātā tas nereti noved pie tā, ka darbinieki ir pārslogoti un spiesti uzņemties vairāk, nekā objektīvi spēj izdarīt. Resursu trūkums var mazināt motivāciju – ir grūti redzēt bērnu, kuram nepieciešama, piemēram, jauna ziemas jaka, bet nespēt tūlīt palīdzēt, klubs tad meklē ziedojumus, taču tas prasa laiku. Ierobežots finansējums ietekmē arī vidi un aktivitātes – darbinieks var vēlēties piedāvāt, piemēram, programmēšanas pulciņu, taču nav pieejami nepieciešamie datori. Šādas situācijas rada vilšanos un ietekmē speciālistu darba kvalitāti – viņi nereti iegādājas nepieciešamās lietas bērniem par saviem līdzekļiem.

Nepārtrauktība un robežu izaicinājumi: kluba vide ir daudz neformālāka un mājīgāka nekā skolas, un speciālisti bieži veido ciešas, personiskas attiecības ar jauniešiem, kļūstot par uzticamiem mentoriem. Šāda saikne ir vērtīga, taču var sarežģīt profesionālo robežu ievērošanu. Piemēram, ja jaunietis krīzes brīdī zvana speciālistam vēlu vakarā, ap desmitiem, speciālists var justies morāli atbildīgs un iesaistīties, pat ja tas notiek ārpus viņa darba laika. Daudzi jūtas kā "otrā ģimene" jauniešiem, un šī emocionālā tuvība var radīt papildu slodzi, kā arī sarežģīt robežu noturēšanu. Speciālistiem jāspēj saglabāt profesionāla attieksme – nedrīkst izcelt atsevišķus bērnus, iesaistīties personiskās vai romantiskās attiecībās utt.. Intensīvas emocijas var šo līdzsvaru apgrūtināt. Tāpēc BGC organizācijā ir skaidri noteikumi par ētikas normām un profesionālo uzvedību, lai nodrošinātu pilnīgu drošību un nepieļautu jebkāda veida ļaunprātīgu rīcību.

Sadarbība ar vecākiem un citām institūcijām: nereti gadās, ka vecāki nav pietiekami iesaistīti – viņi neierodas uz sapulcēm, neievēro vienošanās, piemēram, regulāri kavē bērna izņemšanu no kluba dienas beigās. Šādās situācijās speciālistiem jāpaliek ar bērnu, jāzvana vecākiem un jāgaida, līdz viņš tiek paņemts. Tāpat mēdz būt gadījumi, kad mājās netiek ievērota disciplīna – bērns klubā izrāda uzvedības progresu, bet mājas vide šo darbu grauj. Tas var būt demotivējoši darbiniekiem, kuri jūt, ka viņu centieni tiek atcelti vai ignorēti. Līdzīgas grūtības rodas arī sadarbojoties ar skolām – informācijas aprite var būt nepilnīga, īpaši, ja ierobežota ar datu aizsardzības noteikumiem. Reizēm skolā bērnam jau ir diagnosticēti, piemēram, mācīšanās traucējumi, taču šī informācija netiek nodota klubam, un speciālisti paši to atklāj novērojumu ceļā. Šāda sadrumstalotība starp sistēmām apgrūtina savlaicīgu un koordinētu atbalstu bērnam.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Dalībnieku uzņemšana: bērns vai ģimene reģistrējas klubā, vecāki aizpilda reģistrācijas formu ar kontaktinformāciju, medicīniskām ziņām un atļaujām. Pēc tam notiek iepazīšanās vizīte, un dažos klubos tiek noslēgta vienošanās par maksu vai izsniegta biedra karte.

Ierašanās klubā: bērni ierodas klubā pēc skolas (vai no rīta – atkarībā no programmas), reģistrējas klātbūtnes žurnālā vai ar kartes palīdzību. Ievēroti higiēnas noteikumi – jaku novietošana un roku mazgāšana.

Pēcpusdienas rutīna: pēcpusdienas sākumā tiek piedāvātas uzkodas, piemēram, augļi, sviestmaizes vai piens. Pēc tam bērni socializējas ar personālu un sadalās dažādās aktivitātēs.

Aktivitāšu bloki: paralēli notiek vairākas nodarbības (~45–60 min), piemēram, "Power Up!" mājasdarbu klubs, sporta spēles vai treniņi, datoru istaba ar LEGO, kodēšanas nodarbībām un attīstošajām spēlēm, mākslas/radošās darbnīcas, mūzikas vai DJ aktivitātes pusaudžiem, kā arī individuālas sarunas ar jauniešiem un tematiskas programmas. Bērni var brīvi pārvietoties starp aktivitātēm, nodrošinot līdzsvaru starp strukturētu nodarbību un brīvo laiku.

Kopīgie pasākumi: regulāri tiek organizēti tematiskie vakari, vieslektoru tikšanās, kluba svētki, piemēram, talantu šovi, kā arī dzīves prasmju nodarbības, piemēram, par kiberdrošību.

Dienas noslēgums: dienas beigās vecāki ierodas pakaļ bērniem, bet jaunieši var doties mājās patstāvīgi, ja tiem ir vecāku atļauja. Notiek izrakstīšanās reģistrācijas sistēmā un īsa saziņa ar vecākiem par bērna dienu. Pēc tam personāls veic telpu uzkopšanu un inventāra savākšanu, rīko īsu sapulci, aizpilda incidentu atskaites un gatavojas nākamajai dienai.

Brīvprātīgo darbs: brīvprātīgo darbu koordinē atbildīgā persona, kas piesaista, norīko un uzrauga viņus.

Krīzes situāciju vadība: ja bērns nav paņemts, tiek informētas atbildīgās iestādes, bet veselības problēmu gadījumā sniegta pirmā palīdzība un izsaukta neatliekamā palīdzība.

Sadarbība ar iestādēm: klubs pēc nepieciešamības sadarbojas ar probācijas inspektoriem, sociālajiem dienestiem un mentoriem.

Programmas novērtēšana un attīstība: programmu kvalitāte tiek regulāri vērtēta, izmantojot ikgadējas aptaujas un dalības analīzi, lai pielāgotu un pilnveidotu aktivitātes.

Sezonālie pasākumi: gada laikā notiek arī sezonālie pasākumi, piemēram, Ziemassvētku svinības un vasaras nometnes.

Elastība un pielāgošanās: darbs tiek organizēts elastīgi, pielāgojot aktivitātes situācijai — piemēram, ja kāds brīvprātīgais neierodas, programma tiek pārkārtota, un pēc vajadzības var tikt ieviestas spontānas nodarbības.

Drošība un konfidencialitāte: drošība tiek nodrošināta, vienmēr esot vismaz diviem pieaugušajiem, saglabājot konfidencialitāti un cieņpilnu pieeju incidentu risināšanā ar vecāku iesaisti. Par jebkurām aizdomām par ļaunprātību tiek ziņots atbilstoši likumam.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Kopienas partnerības: klubā tiek iesaistīti arī kopienas partneri, piemēram, mentori un ēdiena piegādātāji.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti

BGC klubu darbā izmantotas dažādas metodes no sociālā darba, pedagoģijas un jaunatnes darba jomām.

Pozitīvās jaunatnes attīstības (*Positive Youth Development)* pieeja: tā ir pamatmetodoloģija, kas caurvij visu. Tas nozīmē, ka kluba darbinieki koncentrējas uz stiprajām pusēm, nevis trūkumiem. Viņi jauniešus uztver kā resursu, nevis problēmu. Metodiski tas izpaužas kā konsekventa jauniešu iedrošināšana, slavēšana par sasniegumiem (pat maziem), uz risinājumiem vērstas sarunas. Ja kāds uzvedas slikti, tā vietā, lai tikai sodītu, personāls diskutē: "Kā varētu rīkoties citādi nākamreiz? Ko tu iemācījies?" – veicinot atbildību un mācīšanos no kļūdām.

Drošas attiecības un mentoringa metode: BGC speciālisti veido uzticēšanās attiecības ar jauniešiem. Viņi darbojas bieži kā mentori – individuāli pievērš uzmanību katram bērnam. Piemēram, speciālistam var būt "mājas grupa" – daži bērni, kuru progresam viņš seko īpaši (to veic neformāli). Mentoringa metode nozīmē aktīvu klausīšanos, ne-autoritārus padomus (drīzāk uzdot jautājumus, lai jaunietis pats nonāk pie secinājuma), lomu modelēšanu (personāls rāda piemēru ar savu uzvedību – būt laipnam, punktuālam, ievērot noteikumus, un jaunieši to mācās).

Strukturētas rutīnas un robežas: lai radītu drošību, klubi ievieš skaidras rutīnas (uzkodu laiks, aktivitāšu laiks, noslēguma laiks) un noteikumus (piemēram, "BGC kluba 10 zelta likumi": neviens netiek apcelts, visi runā pieklājīgi, neviens neatstāj teritoriju bez atļaujas utt.). Šie noteikumi tiek apspriesti ar bērniem, bieži jaunieši paši palīdz tos formulēt, atrodas redzamā vietā klubā. Personāls konsekventi iezīmē robežas – pieklājīgi, bet stingri. Piemēram, ja pusaudzis lamājas, personāls atgādina, ka klubā nelamājamies (nevis ignorē). Šī metode – strukturētā vide – īpaši palīdz bērniem, kuriem mājās varbūt ir haoss, bet klubā viņi jūtas droši, jo zina, ko sagaidīt.

Brīvprātīga līdzdalība un izvēles iespējas: atšķirībā no skolas, klubs dod jauniešiem daudz brīvprātīgas līdzdalības un izvēles. Tas ir metodisks paņēmiens, lai veidotu atbildību un pašmotivāciju. Ja jaunietis nevēlas piedalīties kādā nodarbē, nepiespiež (ja vien viņš netraucē citiem). Viņam var piedāvāt citu variantu. Piemēram, ja meitene negrib spēlēt basketbolu, viņa var sēdēt malā un skatīties vai aiziet uz mākslas telpu. Tādējādi metode – jaunieša izvēle – palielina viņa iesaistes kvalitāti (viņš dara to, kas interesē, nevis ķeksīša pēc). Protams, ja kāds nekādās aktivitātēs nepiedalās, personāls mēģina motivēt ar sarunu: "Varbūt pamēģini šo, izskatās tev padotos." Bet gala lēmums ir jāpieņem jaunietim.

Spēles un neformālā izglītība: mācīšana klubā notiek izmantojot spēles, konkursus, praktisku darbību. Piemēram, lai iemācītu par veselīgu ēšanu, organizē "veselīgo ēdienu šarādes" – komandas sacenšas, uzminot ēdienus un lemj, vai tie veselīgi. Vai, lai runātu par iebiedēšanu, var iestudēt skeču un tad pārrunāt. Šī pieredzes izglītības metode (*experiential learning*) ļauj jauniešiem mācīties darot un gūstot prieku, nevis justies kā skolā. Teorija parāda, ka caur spēli jaunieši vieglāk pieņem sociālās normas. BGC klubi to intensīvi izmanto – gandrīz jebkuru prasmju mācīšanu ietērpj spēles veidā.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

BGC klubi aktīvi veicina jauniešu līdzdalību un atbildību, mudinot viņus pašus iesaistīties programmu veidošanā un īstenošanā: tādas iniciatīvas kā "Gada jaunietis" (*Youth of the Year*) un jauniešu padomes dod iespēju jauniešiem paust savas idejas, piedalīties lēmumu pieņemšanā un pat organizēt pasākumus. Ikdienas darbā tiek veicināta arī savstarpēja palīdzība, piemēram, vecāki kluba audzēkņi tiek iesaistīti kā palīgi jaunākajiem. Piemēram, 12 gadus vecs zēns var palīdzēt 8 gadus vecam bērnam ar mājasdarbiem, protams, pieaugušo uzraudzībā. Šāda vienaudžu atbalsta pieeja veicina kopības sajūtu, savstarpēju uzticēšanos un līderības prasmes. Kad jaunieši paši kļūst par aktivitāšu satura veidotājiem, piemēram, kluba vārdā uzstājas skolas sapulcē ar runu par mobinga novēršanu, viņi ne tikai stiprina paši sevi, bet arī iedvesmo citus. Saskaņā ar BGC aptaujas datiem, 90% jauniešu pēc dalības klubā izjūt, ka ir kļuvuši par pozitīvu piemēru citiem[99], kas apliecina vienaudžu atbildības nozīmi kluba darbā.

Radošās pašizpausmes pieeja: BGC klubi cenšas dot jauniešiem iespēju izpaust savas domas un emocijas radošā, drošā veidā. Šim nolūkam tiek izmantoti dažādi izteiksmes līdzekļi – māksla, mūzika, stāstu stāstīšana, fotogrāfija. Piemēram, klubā var tikt izveidota "sajūtu siena", uz kuras jaunieši var rakstīt vai zīmēt emociju vārdus. Tāpat var tikt īstenoti foto projekti, kuros jaunieši dokumentē savu vidi un vēlāk grupā pārrunā, kādas sajūtas un domas tas raisa. Šādi paņēmieni palīdz jauniešiem apzināties savas iekšējās sajūtas un izteikt tās, nejūtoties apdraudētiem vai vērtētiem.

Vienlaikus personāls tiek īpaši apmācīts atpazīt un saprast traumatizēta bērna uzvedību: pieeja balstās nevis uz sodīšanu, bet uz empātiju un drošības nodrošināšanu. Ja bērns uzvedas izaicinoši, darbinieki cenšas ieraudzīt iespējamos iemeslus – vai tā varētu būt reakcija uz sāpēm, vai uzvedības modelis, ko bērns iemācījies vardarbīgā vidē. Reakcija tiek balstīta uz mierīgu attieksmi: "Tu šeit esi drošībā, šeit tevi neviens nesit," un vienlaikus tiek dota iespēja konstruktīvi izpaust dusmas: "Tev var būt dusmas, un mēs kopā atradīsim veidu, kā tās izpaust, nesāpinot citus." Šāda traumas izpratnē balstīta pieeja nav specifiska metode, bet gan kopējā nostāja – katra darbība un reakcija tiek veidota ar izpratni par bērna emocionālo pieredzi un nepieciešamību pēc drošām, uzticamām attiecībām.

Sociāli emocionālo prasmju attīstīšana ikdienas darbā: liela daļa no tā, ko BGC klubi dara ikdienā, ir vērsta uz sociālo prasmju un emocionālās inteliģences attīstīšanu. Šīs prasmes tiek integrētas caur apzinātu darbu ar jauniešiem – sarunās, spēlēs un situāciju apspriešanā. Tiek izmantotas dažādas metodes, piemēram, refleksija pēc konfliktsituācijām, kur jaunieši tiek aicināti padomāt un izteikt, kā katrs jutās konkrētajā situācijā. Notiek arī emociju atpazīšanas spēles, piemēram, "emociju mīmika", kur viens demonstrē kādu emociju, bet pārējie mēģina to uzminēt. Personāls mērķtiecīgi palīdz jauniešiem nosaukt emocijas vārdos un attīstīt empātiju, piemēram, uzdodot jautājumus: "Kā tev šķiet, kā Justīne jutās, kad tu to pateici?" Šāda pieeja veicina jauniešu spēju apzināties gan savas, gan citu emocijas, labāk saprast sevi un apkārtējos. Tā ir būtiska daļa no emocionālās veselības profilakses – attīstot šo izpratni, jaunieši retāk rīkojas impulsīvi un destruktīvi, un spēj veidot veselīgākas attiecības.

[99] BGC Canada. (2025). *Learning & Impact: Key Takeaways from the 2024 National Member Survey.* Available at https://www.bgccan.com/en/learning-impact/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Prasmes mācīšana caur atbildību: klubs dod jauniešiem reālas atbildības, piemēram, kluba telpu uzturēšana. Katrai grupai var būt pienākums dienas beigās sakārtot kādu stūrīti. Vai jauniešu padome atbild par budžeta izlietojumu nelielam pasākumam – iemācas uzskaitīt un izlietot finanses. Darbnīcas par dzīves prasmēm, piemēram, "kā gatavot lētu un veselīgu maltīti" – jaunieši paši gatavo virtuves nodarbībā. Arī nodarbinātības programmas (CV rakstīšana, interviju simulācijas) – BGC izmanto praktiskus treniņus.

Brīvprātīgais darbs kā metode jauniešiem: BGC iedrošina jauniešus brīvprātīgi palīdzēt – labdarības akcijās, palīdzot jaunākiem, iesaistoties kopienas servisa projektos. Tā ir *service learning* metode – mācīties caur došanu sabiedrībai. Piemēram, jaunieši kopā ar personālu noorganizē pārtikas vākšanu trūkumcietējiem – iemācās organizēt, izjūt empātiju pret vajadzībām sabiedrībā un gūst gandarījumu, ka spēj palīdzēt.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Sadarbība ar bērnu un jaunieti: balstās cieņpilnā partnerībā – jaunieši tiek iesaistīti lēmumu pieņemšanā par kluba noteikumiem un aktivitātēm, piemēram, kopīgi izstrādājot uzvedības kodeksu. Attiecības veidojas uz savstarpējas cieņas un uzticēšanās pamata – darbinieki izturas draudzīgi un nekad nepazemo, savukārt jaunieši mācās ievērot robežas. Grūtību gadījumos personāls palīdz meklēt risinājumus, nevis soda, tādējādi veicinot bērnu un jauniešu spēju uzņemties atbildību. Klubs piekopj beznosacījuma pieņemšanas principu – arī uzvedības problēmu gadījumā sadarbība netiek pārtraukta, bet gan turpināta, lai stiprinātu bērna uzticību un piederības sajūtu.

Sadarbība ar ģimeni: notiek kā partnerība, kurā vecāki tiek regulāri iesaistīti kluba dzīvē, notiek neformāla saziņa, vecāku vakari un sapulces. Klubs sniedz vecākiem atbalstu gan emocionāli, gan praktiski, piemēram, piedāvājot lekcijas par audzināšanu vai palīdzot pabalstu pieteikšanā. Uzticēšanās un atklātība ir būtiska sadarbības sastāvdaļa – vecāki un darbinieki dalās nozīmīgā informācijā par bērna vajadzībām, vienlaikus ievērojot konfidencialitāti. Daudzi vecāki ar laiku uztver kluba darbiniekus kā draugus un uzticamas atbalsta personas.

Sadarbība starp speciālistiem: iekšējā sadarbība izpaužas regulārās komandas sapulcēs, kur darbinieki dalās novērojumos par bērnu uzvedību, sasniegumiem un vajadzībām, lai nodrošinātu vienotu un saskaņotu pieeju darbam ar katru bērnu vai jaunieti.

Ārējie sadarbības partneri: ir dažādas institūcijas, kas kopīgi ar klubu palīdz nodrošināt bērnu un jauniešu vispusīgu attīstību un labklājību. Skolas sadarbojas ar klubu, lai saskaņotu atbalstu bērna izglītības un uzvedības jautājumos, tostarp koordinējot mentoringu. Sociālie dienesti apmainās ar nepieciešamo informāciju konfidenciāli un iesaista klubu aprūpes sanāksmēs, ja tas nepieciešams bērna interesēs. Veselības aprūpes speciālisti, piemēram, psihologi vai redzes speciālisti, var apmeklēt klubu, lai sniegtu konsultācijas vai pārbaudes, kā arī sadarbojas garīgās veselības jautājumos. Arī policija ir kluba sadarbības partneris – attiecības ir pozitīvas, un klubs pēc vajadzības iesaistās probācijas procesā vai konsultējas par drošības un rīcības jautājumiem.

Atšķirības pēc bērna dzīvesvietas

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Dzīvesvieta	Sadarbības īpatnības
Ģimenē	Tieša, ikdienas komunikācija ar vecākiem, aicinājumi uz pasākumiem.
Audžuģimenē	Līdzīga sadarbība kā ar bioloģiskiem vecākiem; traumas izpratnē balstīta pieeja. Klubs sadarbojas arī ar sociālo darbinieku.
Bērnu aprūpes iestādē	Sadarbība ar aprūpes iestādes personālu; formālāka, rakstiska komunikācija. Bērna dzīvesvietas maiņas gadījumā – nodrošināta pāreja uz citu BGC klubu.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Droša un pozitīva vide pēc skolas: pirmais un tūlītējais ieguvums – jaunieši pavada laiku drošā, uzraudzītā vidē, tāpēc samazinās risks iesaistīties nelabvēlīgās aktivitātēs.[100] Bērns, kurš citādi klaiņotu ielās vai sēdētu mājās viens (varbūt pakļauts negatīvam draugu spiedienam vai ekrāniem), klubā socializējas veselīgā veidā, sporto, mācās, spēlē. Tas novērš iespēju iesaistīties likumpārkāpumos, bandās, agrīnā vielu lietošanā vai citā riskantā uzvedībā. Kanādas valdība atzīst, ka BGC klubi sniedz atbalstu kritiskajos bērnu un jauniešu attīstības periodos ārpus skolas, nodrošinot drošas telpas un attiecības. Līdz ar to sabiedrības līmenī BGC klubi veicina noziedzības samazināšanos un mazina jauniešu risku kļūt par upuriem.

Uzlabotas sociālās prasmes un pašapziņa: bērni/jaunieši iemācās komunicēt un sadarboties. Spēlējot komandās, piedaloties grupu projektos, viņi attīsta komandas darba prasmes un empātiju. Tas norāda, ka kluba pieredze palīdz jauniešiem kļūt nobriedušākiem, atbildīgākiem un pašpārliecinātākiem savā spējā vadīt un mainīt lietas.

Akadēmiskie panākumi un izglītības iespēju paplašināšana: ar klubā sniegto mājasdarbu izpildes palīdzību un mācību atbalstu daudzi bērni uzlabo sekmes skolā. Viņi attīsta labākus mācīšanās paradumus, piemēram, regulāri pilda mājasdarbus kluba "*Power Up*!" sesijās, kas veido ieradumu un disciplinētību. Arī pieeja resursiem (datori, grāmatas, klusā telpa mācībām klubā) bieži ir vairāk nekā viņiem mājās. Rezultātā bērni, kas varētu atpalikt mācībās, panāk vienaudžus vai pat izvirzās priekšgalā. Pusaudži gūst karjeras orientāciju un prasmes, kas palielina viņu motivāciju turpināt izglītību. Piemēram, dalība "*Discovery Lab*" var iedvest interesi par zinātni un tehnoloģijām; "*This Way ONward*" nodrošina reālu darba pieredzi veikalā, kas jaunietim dod pārliecību, ka viņš var iekļūt darba tirgū. BGC klubi arī tieši atbalsta pāreju uz augstāko izglītību ar stipendijām – jaunietim, kurš citādi finansiāli nevarētu studēt, stipendija ļauj realizēt sapni par koledžu. Tādējādi daudzi klubu audzēkņi kļūst par pirmās paaudzes universitātes studentiem savās ģimenēs, laužot zemas izglītības ciklu.

Fiziskā un mentālā veselība: regulāras sporta aktivitātes un veselīga uztura paradumu veicināšana klubā uzlabo bērnu fizisko veselību. Bērni BGC klubos saņem maltītes, kas

[100] Enns, J. E., Nickel, N. C., Chateau, D., Katz, A., Sarkar, J., Lambert, D., & Brownell, M. (2022). A longitudinal cohort study of participation in the Boys & Girls Clubs of Winnipeg. *International Journal of Population Data Science, 7*(1), 1735. Available at https://doi.org/10.23889/ijpds.v7i1.1735

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

reizēm aizstāj to, ko mājās nevar nodrošināt – tas mazina bērnu izsalkumu un ar to saistītos mācīšanās un veselības traucējumus. Ar sporta programmām un aktīvām spēlēm uzlabojas bērnu fiziskā sagatavotība, tiek novērsta mazkustība. Mentālās veselības ziņā – klubs nodrošina bērnam emocionālu atbalstu. Viņš iegūst mentorus, kuriem uzticēties, un draugus, ar kuriem dalīties, tāpēc jūtas mazāk vientuļš vai nomākts.

Pašapziņas un identitātes veidošanās: klubs ir vieta, kur bērns var atklāt savus talantus un veidot pozitīvu identitāti. Iesaistoties dažādās aktivitātēs, viņš var atrast, kas viņam padodas – varbūt mākslā, sportā vai līderībā. Atzinība un balvas (mēneša labākais biedrs, jauniešu līdera apbalvojumi) ceļ pašvērtējumu. Pašpārliecināti jaunieši mazāk pakļaujas negatīvam spiedienam un labāk tiek galā ar dzīves izaicinājumiem.

Sociālā integrācija un piederība sabiedrībai: BGC klubu dalībnieki gūst sajūtu, ka pieder kopienai. Viņi veido draudzības ar vienaudžiem no sava rajona, mācās cienīt dažādību (klubos satiekas dažādu tautību, reliģiju, sociālo slāņu jaunieši). Tas mazina aizspriedumus un veido saliedētāku sabiedrību. Jaunieši, kas bijuši kluba līderi vai brīvprātīgie, bieži arī pieaugušā vecumā turpina iesaisti sabiedriskās lietās – tātad klubs veido pilsoniski aktīvus cilvēkus.

Cilvēku un resursu tīkls turpmākajai dzīvei: pateicoties klubam, jauniešiem veidojas plašs atbalsta tīkls. Viņi pazīst mentorus, kuri var uzrakstīt rekomendāciju vēstules darbam vai stipendijai. Viņiem ir draugi no kluba (un citām pilsētām caur nacionāliem forumiem), kas var kļūt par atbalstu. Klubs nereti seko līdzi jauniešiem arī pēc 18 gadu vecuma – kluba absolventu tīkls, mentoru programmas jaunajiem pieaugušajiem – tāpēc jaunietis nepaliek viens pats pieaugot.

Spēcīgu atmiņu un pozitīvu bērnības pieredžu bāze: daudzi klubu audzēkņi, pieauguši, atskatās un saka – klubs bija "otrās mājas" un glābiņš. Tā ir nemateriāla vērtība – pat ja jaunietim dzīvē bija grūti (nabadzība, trauma), viņa atmiņās būs gaiši notikumi: kluba izbraukums uz ezeru, pirmais izcīnītais basketbola kauss, kopīgās smieklu lēkmes ar draugiem un mentoriem. Šādas pozitīvas pieredzes veicina noturību pret nākotnes stresiem. Jaunietis, kurš apmeklē klubu, visticamāk pieaudzis redz sabiedrības vērtību un varbūt pats iesaistīsies palīdzības sniegšanā nākamajai paaudzei (daudzi atgriežas kā brīvprātīgie vai ziedotāji).[101] Tādējādi BGC radītais ieguvums ir paaudžu cikla pārtraukšana – jaunietis, kas saņēma atbalstu, labāk audzinās savus bērnus un mazāk atkārtos vecāku kļūdas, jo pats piedzīvojis citu, pozitīvāku audzināšanas modeli klubā.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai efektīvi atbalstītu bērnus un jauniešus ar uzvedības vai atkarību riskiem, BGC klubu darbība būtu jāpapildina ar dažādiem pakalpojumiem.

Garīgās veselības atbalsts: klubos bērniem un jauniešiem tiek nodrošināts psihologa vai psihoterapeita atbalsts individuālās vai grupu konsultācijās, īpaši tiem, kuri saskaras ar traumām, depresiju, trauksmi vai atkarībām. Klubi cieši sadarbojas ar speciālistiem – tie palīdz identificēt problēmas un, ja nepieciešams, novirza jauniešus tālāk pie atbilstošiem

[101] 2024.gadā klubu darbinieku vidū gandrīz piektdaļa (18%) bija bijušie klubu dalībnieki. Avots: BGC Canada. (2025). *2024 Annual Report*. Available at https://www.bgccan.com/wp-content/uploads/2025/07/2024-BGC-Canada-Annual-Report-EN-3.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

pakalpojumu sniedzējiem. Vēlams, lai vietējie speciālisti sadarbojas ar klubiem un jauniešus pieņem prioritārā kārtībā.

Ģimeņu atbalsts: ģimenes saņem palīdzību gan izglītojošā, gan praktiskā veidā. Vecākiem tiek piedāvātas audzināšanas lekcijas, ģimenes terapija un sociālā mentora atbalsts. Vecākiem ar atkarībām tiek nodrošinātas rehabilitācijas programmas. Sadarbībā ar sociālajiem dienestiem tiek organizētas mājas vizītes, palīdzība budžeta plānošanā un ģimenes ikdienas rutīnu izveidē.

Izglītības atbalsts: klubi sadarbojas ar speciālajiem pedagogiem un logopēdiem, organizē lasīšanas korekcijas nodarbības un piedāvā mentoringa programmas, piemēram, *Big Brothers Big Sisters*. Ar skolām tiek saskaņota mācību koordinācija, lai nodrošinātu bērna akadēmisko progresu.

Pāreja uz pieaugušo dzīvi: jauniešiem tiek sniegts karjeras atbalsts, tostarp konsultācijas, palīdzība koledžas sagatavošanā un prakses iespēju meklēšanā. Viņi var piedalīties valsts programmās, kas attīsta nodarbinātības prasmes un piedāvā stipendijas.

Sabiedriskā līdzdalība: jaunieši tiek mudināti iesaistīties vietējās jauniešu organizācijās un pašvaldību jauniešu padomēs, kā arī piedalīties konferencēs un mācībās, kas paplašina redzesloku un attīsta pilsonisko līdzdalību.

Veselības aprūpe: tiek nodrošinātas regulāras veselības pārbaudes pie ģimenes ārsta, zobārsta, kā arī redzes un vakcinācijas kontrole. Ja nepieciešams, jaunieši var saņemt izglītību par reproduktīvo veselību un dietologa konsultācijas.

Atkarību profilakse: klubos tiek īstenotas prevences programmas, piemēram, “Jaunieši pret narkotikām”, kā arī atbalsta grupas bērniem no atkarīgām ģimenēm. Šis darbs notiek sadarbībā ar sabiedrības veselības dienestiem.

Talantu un akadēmiskās iespējas: jauniešiem tiek piedāvātas programmas, kas attīsta viņu talantus zinātnē, tehnoloģijās, mākslā un sportā. Pieejamas arī stipendijas, vasaras nometnes un mentoru atbalsts, kas palīdz attīstīties ārpus kluba vides.

Karjeras attīstība: klubi sadarbojas ar uzņēmumiem, piemēram, *Gap* un *Starbucks*, lai nodrošinātu jauniešiem prakses un darba iespējas. Tiek izmantotas arī valsts programmas, piemēram, Kanādas vasaras nodarbinātības programma jauniešiem (*Canada Summer Jobs*).

Transports un drošība: būtisks nosacījums programmu efektivitātei ir droša nokļūšana klubā. Tiek nodrošinātas pašvaldību atbalstītas autobusu kartes un skolēnu autobusi, kā arī pievērsta uzmanība vispārējai pieejamībai un drošībai.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

Holistiska un preventīva pieeja: organizācijas darbība balstās uz bērna attīstību visos aspektos – emocionālajā, sociālajā, fiziskajā un intelektuālajā. Šī pieeja nodrošina efektīvu primāro prevenci, novēršot garlaicību, vientulību, mācību grūtības un fizisku pasivitāti.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Pētījumi un aptaujas apliecina šādas pieejas pozitīvo ietekmi uz bērnu un jauniešu labklājību.

Plaša pieejamība: Kanādā darbojas 86 klubi aptuveni 750 kopienās, tostarp attālākos reģionos. Tie ir atvērti visiem bērniem neatkarīgi no viņu ģimenes ienākumiem, identitātes vai prasmju līmeņa. Katru gadu klubu programmās piedalās aptuveni 200 000 bērnu un jauniešu.

Elastība un pielāgošanās spēja: programmas tiek veidotas atbilstoši konkrētas kopienas vajadzībām un var tikt ātri pielāgotas krīzes situācijās. Piemēram, pandēmijas laikā klubi īstenoja pāreju uz virtuālo formātu un nodrošināja pārtikas atbalstu ģimenēm. Organizācijai ir spēja ieviest jaunas iniciatīvas bez liekiem birokrātiskiem šķēršļiem.

Pozitīvas attiecības un vērtību bāze: klubu darbības pamatā ir piederības, cieņas un uzticēšanās vērtības. Bērni un jaunieši veido ilgstošas, atbalstošas attiecības ar mentoriem drošā un psiholoģiski atbalstošā vidē. Šī vide ir īpaši nozīmīga tiem, kuri citur jūtas atstumti vai nepamanīti.

Stabilitāte un uzticamība: organizācija darbojas jau vairāk nekā 100 gadus, un tai ir spēcīgs sabiedriskais un finanšu atbalsts. Tās ilgtspējīgā infrastruktūra un paaudžu uzticība nodrošina stabilitāti un pastāvīgu klātbūtni kopienās.

Plašs partnerību tīkls: klubi sadarbojas ar NVO, skolām, uzņēmumiem un pašvaldībām. Šī sadarbība nodrošina papildu resursus un stiprina ietekmi arī politikas veidošanas līmenī. Organizācija ir daļa no plašākas bērnu atbalsta ekosistēmas, kas veicina visaptverošu pieeju bērnu un jauniešu labklājībai.

Vājās puses

Resursu trūkums un kapacitātes ierobežojumi: daudzviet pieprasījums pēc pakalpojumiem pārsniedz klubu iespējas, un atsevišķos gadījumos tiek veidoti gaidīšanas saraksti. Ierobežotie cilvēkresursi un infrastruktūra, piemēram, datoru trūkums vai telpu nepietiekamība, apgrūtina pilnvērtīgu programmu īstenošanu. Līdz ar to ne vienmēr iespējams nodrošināt katram bērnam individuālu uzmanību.

Atkarība no finansējuma svārstībām: klubu darbība lielā mērā ir atkarīga no projektu un ziedojumu finansējuma, jo valsts atbalsts nav garantēts vai stabils. Politiskās un ekonomiskās pārmaiņas var būtiski ietekmēt finansējuma apjomu un programmu nepārtrauktību.

Nevienmērīga kvalitāte starp klubiem: lielā klubu autonomija rada būtiskas atšķirības programmu kvalitātē, personāla sagatavotībā un darba metodēs. Nepieciešama pilnveidota kvalitātes kontroles sistēma, jo pašlaik trūkst vienotu datu un konsekventu rezultātu novērtēšanas mehānismu.

Grūtības pierādīt ietekmi kvantitatīvi: klubu darbības ietekmi ir sarežģīti pētīt, izmantojot stingras zinātniskās metodes. Lai gan pozitīvā ietekme uz bērnu attīstību ir acīmredzama praksē, joprojām trūkst neatkarīgu, kvantitatīvi pierādītu pētījumu, kas apliecinātu konkrētus rezultātus, piemēram, likumpārkāpumu vai skolas neapmeklēšanas samazinājumu.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Neatrisina strukturālus sabiedrības cēloņus: klubu darbs nespēj pilnībā aizstāt valsts sociālo atbalstu un nevar novērst tādus dziļākus sabiedrības problēmu cēloņus kā nabadzība, bezdarbs vai diskriminācija. Daudzi bērni turpina dzīvot nelabvēlīgos apstākļos ārpus kluba vides.

Grūtības noturēt jauniešus: jauniešu, īpaši 15–18 gadu vecumā, interese par klubu aktivitātēm mēdz samazināties. Ne visi jaunieši paliek klubā līdz pilngadībai, tostarp tie, kuriem būtu nepieciešams vislielākais atbalsts un stabila klātbūtne ikdienā.

Ierobežota specializācija smagākos gadījumos: klubi nav paredzēti kā rehabilitācijas centri vai psihiatrijas ārstniecības iestādes, tāpēc nespēj nodrošināt atbalstu sarežģītākos gadījumos, piemēram, atkarību, vardarbības vai tiesvedības situācijās. Šādos gadījumos nepieciešama cieša sadarbība ar specializētiem ārējiem dienestiem un pakalpojumiem.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- BGC Canada. (n.d.). *BGC Canada: Opportunity changes everything*. Available at https://www.bgccan.com/en/
- Charity Intelligence Canada. (n.d.). *BGC Canada*. Available at https://www.charityintelligence.ca/charity-details/647-bgc-canada

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

2.2. SEKUNDĀRAIS PREVENCES LĪMENIS

2.2.1. Apstājies tagad un plāno - SNAP®

1. Pakalpojuma nosaukums

SNAP® "*Stop Now And Plan*" – "Apstājies tagad un plāno". Šis ir reģistrēts programmas nosaukums, ko izstrādājis Toronto Bērnu attīstības institūts (*Child Development Institute*).

2. Pakalpojuma mērķis

SNAP primārais mērķis ir novērst bērnu nonākšanu nopietnās grūtībās, veicinot viņu palikšanu skolā un atturēšanos no likumpārkāpumiem. Programma māca bērniem "apstāties un padomāt" pirms rīcības, lai veicinātu impulsu pašpārvaldi un problēmu risināšanu, tādējādi samazinot agresīvu un antisociālu uzvedību.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Programmas galvenie uzdevumi ir iemācīt bērniem efektīvas emocionālās pašregulācijas, paškontroles un problēmu risināšanas prasmes, kā arī sniegt vecākiem uzvedības korekcijas iemaņas bērnu audzināšanā. SNAP ietvaros bērni mācās apstāties, nomierināties un plānot risinājumu, lai "uz vietas" spētu pieņemt labākus lēmumus. Vecāki paralēli apgūst KBT metodes efektīvākai bērnu audzināšanai un problēmu mazināšanai ģimenē. Tādejādi SNAP palīdz uzlabot bērnu uzvedību mājās, skolā un sabiedrībā un mazināt atkārtotu riskantu situāciju rašanos.

4. Normatīvais regulējums

SNAP ir iekļauta Kanādas noziedzības novēršanas stratēģijā (*National Crime Prevention Strategy, NCPS*[102]*)* kā kopienā balstīta agrīnās intervences programma bērniem jaunākiem par 12 gadiem. Tā tiek īstenota bez speciāla normatīvā regulējuma.

5. Pakalpojuma joma

SNAP ietilpst sociālās labklājības jomā ar uzsvaru uz bērnu sociālo uzvedību un noziedzības profilaksi. Programma radusies bērnu garīgās veselības sektorā, bet tai ir starpdisciplinārs raksturs, aptverot sociālo darbu, psiholoģiju un tiesību aizsardzību. SNAP bieži tiek minēta arī kā sabiedriskās drošības iniciatīva, jo palīdz novērst jauniešu nonākšanu krimināltiesību sistēmā.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

SNAP mērķa grupa ir zēni un meitenes vecumā no 6 līdz 11 gadiem ar uzvedības problēmām. Tā primāri darbojas ar bērniem, kuri izrāda nopietnas uzvedības problēmas

[102] National Crime Prevention Strategy. (n.d.). Available at https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/cntrng-crm/crm-prvntn/strtg-en.aspx

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

(piemēram, agresiju, regulāru noteikumu pārkāpšanu. Programma iekļauj arī bērnu vecākus vai likumiskos pārstāvjus kā tiešo mērķa grupu, jo vecāku līdzdalība ir neatņemama atbalsta daļa. SNAP tipiski neattiecas uz pusaudžiem, kas sasnieguši 12 gadu vecumu, taču, ja bērns uzsāk dalību 11 gadu vecumā, pakalpojums turpinās arī pēc 12. dzimšanas dienas līdz programmas beigām.

7. Pakalpojuma saņēmēju raksturojums

SNAP saņēmēji ir riska grupas bērni ar uzvedības problēmām. Tie bieži ir bērni, kuru uzvedība ierindojas 2% vissmagāko gadījumu populācijā – agresija, regulāri konflikti un citi agrīni uzvedības problēmu simptomi. Daļa šo bērnu jau nonākuši policijas redzeslokā pirms 12 gadu vecuma (lai gan, atbilstoši likumam, nav piemērojams sods, policija un sociālie dienesti viņus identificē kā "augsta riska" bērnus). Bieži vien šiem bērniem novērojami arī blakus esoši garīgās veselības traucējumi vai emocionālas problēmas (piemēram, trauksme), kas saistītas ar uzvedības problēmām. SNAP uzņemas strādāt ar bērniem neatkarīgi no dzimuma (ir atsevišķas grupas zēniem un meitenēm), etniskās piederības un arī tādos gadījumos, ja bērnam ir mācīšanās grūtības vai viegli attīstības traucējumi, galvenais, ka uzvedības problēmas rada nopietnu risku bērna nākotnei.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

SNAP ir programma, kur bērni un ģimenes apmeklē noteiktas nodarbības. Parasti notiek iknedēļas nodarbības pēcpusdienās vai vakaros, ārpus skolas stundām. Bērni piedalās 2 stundu garā grupu nodarbībā (dzimumam atbilstošā zēnu vai meiteņu grupā), vienlaikus vecākiem paralēli notiek vecāku grupas nodarbība. Nodarbības bieži notiek kopienas centros, ģimenes atbalsta aģentūrās vai ārstniecības iestādēs, dažkārt skolās pēc stundām. Programmas ietvaros nav paredzēta bērnu nakšņošana vai ilgstoša uzturēšanās centrā – atbalsts tiek sniegts, regulāri ierodoties uz nodarbībām. Papildu, ja bērnam tas nepieciešams, tiek nodrošināti intensīvāki pakalpojumi (piemēram, individuālas konsultācijas, mentoringa tikšanās), kas tiek organizēti atsevišķi. SNAP pakalpojums ģimenēm ir bez maksas, un bieži nepieciešamības gadījumā tiek nodrošināts arī praktisks atbalsts, piemēram, ģimenes mazāko bērnu pieskatīšana nodarbību laikā un transports nokļūšanai uz nodarbībām.

9. Pakalpojuma sniedzējs un juridiskais statuss

SNAP Kanādā īsteno NVO, kas saņēmušas licenci un izgājušas mācības pie SNAP izstrādātāja. Galvenais SNAP izstrādātājs un licenču turētājs ir *Child Development Institute (CDI)* – bezpeļņas bērnu garīgās veselības centrs Toronto.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

SNAP pamatsastāvdaļa ir 12 nedēļu programma bērnam un vecākam. Bērnu grupa (SNAP zēniem vai SNAP meitenēm) un vecāku grupa notiek reizi nedēļā (1,5–2 stundas katra nodarbība). Lai uzskatītu programmu par pabeigtu, dalībniekam jāapmeklē vismaz 8 no 12 nodarbībām. Daudzi bērni turpina saņemt individuālas konsultācijas vai mentoringu paralēli grupām, it īpaši augsta riska gadījumos. Pēc 12 nedēļu kursa pabeigšanas programmas komanda izvērtē progresu; ja nepieciešams, bērns vai ģimene var turpināt saņemt atbalstu (piemēram, vēl dažus mēnešus individuālu terapiju vai piesaisti vasaras

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

nometnei “*Camp Wimodausis*”, kas ir SNAP daļa). Gaidīšanas laiks uz SNAP var atšķirties – lielās pilsētās ar augstu pieprasījumu var veidoties rindas, taču programmas paplašināšanas iniciatīvas cenšas to mazināt. Kopumā SNAP intensitāti var raksturot kā vidēji intensīvu, īstermiņa iejaukšanos (3 mēneši aktīvi), kurai var sekot mazāk intensīvs monitorings.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

SNAP pakalpojuma sniegšanā piedalās **starpdisciplināra speciālistu komanda**, kas specializējusies darbā ar bērniem ar uzvedības problēmām. Galvenie speciālisti ir programmas vadītāji/fasilitatori – parasti bērnu psihologi, sociālie darbinieki vai psihoterapeiti, kuri ir apguvuši SNAP metodiku. Viņi vada bērnu grupas un vecāku grupas. Tāpat komandā var būt ģimeņu konsultanti (*family counselors*) vai sociālie pedagogi, kas strādā individuāli ar ģimeni, mentori (piemēram, jaunatnes darbinieki, kas individuāli strādā ar bērnu), skolu pārstāvji (ja nodarbības notiek sadarbojoties ar skolu), kā arī programmas koordinatori. SNAP bieži izmanto arī policijas vai probācijas dienestu pārstāvju sadarbību, piemēram, policija var iesaistīt sociālo darbinieku bērna novirzīšanai uz programmu, un probācijas speciālisti (ja bērns ir tiesas uzraudzībā jaunākiem par 12 gadiem, kur piemēro audzinošus līdzekļus) var sekot līdzi programmas apmeklējumam. Dažos gadījumos komandā, kā konsultanti, tiek piesaistīti pedagoģiskās korekcijas speciālisti vai psihiatri, ja bērnam ir komorbīdas problēmas (piemēram, UDHS vai citas veselības problēmas). Būtiska loma ir arī programmas novērtēšanas speciālistiem – tie seko līdzi datu ievadei, aizpilda SNAP risku novērtēšanas anketas un izvērtē rezultātus.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

SNAP īstenošana var radīt vairākus izaicinājumus speciālistiem.

- **Ģimeņu iesaiste ne vienmēr ir pilnvērtīga**: dažkārt vecāki slikti apmeklē nodarbības vai nevēlas atzīt problēmu, īpaši ja trūkst motivācijas vai ir kultūras/valodas barjeras. Piemēram, attālos pamatiedzīvotāju (*Cree*) kopienās Kanādā SNAP ieviesēji saskārās ar to, ka vecākiem, kuru dzimtā valoda nav angļu, bija grūti saprast programmas materiālus, un pastāvēja uzskats, ka tikai bērnam pašam jāmainās, tāpēc vecāku līdzdalība bija zemāka.

- **Loģistika un resursi var radīt grūtības**: mazās kopienās trūkst kvalificētu darbinieku un ir liela kadru mainība. Piemēram, atsevišķos SNAP ieviešanas gadījumos bija grūti nokomplektēt personālu, jo attālos reģionos speciālisti izvēlējās labāk apmaksātas pozīcijas citās iestādēs, kas piedāvāja arī mājokli.

- **Administratīvais slogs:** SNAP kā licencēta programma prasa rūpīgu dokumentēšanu – speciālistiem jāaizpilda standarta novērtējuma instrumenti, jāved katra gadījuma lietvedība un jāievada dati sistēmā. Ziņots, ka dažos pilotprojektos darbinieki pavadīja pat 20 stundas nedēļā veicot šo dokumentēšanu atbilstoši *Child Development Institute (CDI)* licencēšanas prasībām. Tas var novērst speciālistu laiku no tiešā darba ar ģimenēm.

- **Stigma un uztvere**: sākotnēji sabiedrībā SNAP var tikt uztverta kā “programma problemātiskiem bērniem”, kas apgrūtina viņu iesaisti pakalpojumā. Tomēr,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

strādājot ar kopienu, šo stigmu pakāpeniski izdodas mazināt. Speciālistiem ir svarīgi skaidrot skolām un vecākiem, ka programma nav sods, bet gan atbalsts bērna attīstībai un uzvedības uzlabošanai.

- **Kvalitātes uzturēšana**: jānodrošina, ka visi SNAP vadītāji seko metodikai (tiek veikts videoierakstu un novērojumu audits, lai vērtētu nodarbību atbilstību programmai). Šo iemeslu dēļ nepieciešama regulāra supervīzija un atbalsts darbiniekiem.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Iesaiste un uzņemšana: SNAP pakalpojuma sniegšanas process sākas ar bērna iesaisti programmā un uzņemšanu. Pieteikumu ar vecāku piekrišanu var iesniegt paši vecāki, kā arī skola, sociālie dienesti vai policija. Pēc pieteikuma saņemšanas SNAP komanda veic sākotnējo novērtējumu – izvērtē bērna uzvedības problēmu smagumu un piemērotību programmai (bieži izmantojot standartizētas anketas un intervijas). Kad bērns un ģimene uzņemti, viņi tiek iekļauti atbilstošajā grupā (piemēram, 8–10 gadus vecu zēnu grupa) un informēti par nodarbību grafiku.

Nodarbību norise: bērnu grupu vada 1–2 mācīti SNAP terapeiti, izmantojot strukturētas nodarbības ar spēļu elementiem, lomu spēlēm un diskusijām. Paralēli citā telpā notiek vecāku grupas nodarbība, ko vada cits speciālists, kur vecāki apspriež bērnu audzināšanas stratēģijas un mācās SNAP principus. Ikdienas dzīvē starp nodarbībām bērniem un vecākiem tiek uzdoti nelieli "mājasdarbi", piemēram, praktizēt "Apstājies un padomā" stratēģiju konflikta situācijā mājās.

Sadarbība: pakalpojuma sniegšanas gaitā speciālisti uztur ciešu saziņu ar skolu un citiem iesaistītajiem: ja bērns apmeklē skolu, skolotāji var tikt informēti par SNAP stratēģijām, lai tās pastiprinātu klasē (ar vecāku atļauju).

Pakalpojuma saņemšanas nobeigums: pēc 12 nedēļu grupu noslēguma notiek noslēguma izvērtēšana – speciālisti un vecāki pārrunā izmaiņas bērna uzvedībā, aizpilda noslēguma anketas. Bērni bieži saņem atzinības sertifikātu vai tiek organizētas nelielas svinības par piedalīšanos pakalpojumā, lai nostiprinātu viņu motivāciju.

Pēc pakalpojuma pabeigšanas: SNAP komanda sagatavo turpmākās rīcības plānu – nepieciešamības gadījumā iesaka turpināt konsultācijas, piesaista mentoru programmas vai, ja bērns pārsniedz SNAP vecumu, pāradresē uz atbilstošiem jauniešu pakalpojumiem. Viss process notiek brīvprātīgi (ar vecāku piekrišanu), un katrā solī uzsvars tiek likts uz sadarbību ar ģimeni.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti

Bērniem: SNAP izmanto KBT elementus, pielāgotus bērnu vecumam. Galvenā metode, ko māca bērniem, ir "Apstājies un padomā" stratēģija – bērns trenējas apturēt impulsīvu reakciju, dziļi ievilkt elpu, nosaukt problēmu un izplānot risinājumu, pirms rīkoties. Šo pašregulācijas tehniku bērni apgūst caur stāstu un lomu spēlēm – populārs SNAP nodarbību stāsts ir par mazo bruņurupuci, kurš iemācās ievilkties savās bruņās (nomierināties) un tikai tad rīkoties. Bērni trenējas šajā "bruņurupuča" tehnikā, lai spētu nomierināt dusmas. Tiek izmantoti vizuāli atgādinājumi, piemēram, "luksofora" shēma:

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

sarkans – apstājies, dzeltens – padomā, zaļš – rīkojies pēc plāna. SNAP nodarbībās ietilpst grupu diskusijas, lomu spēles, mākslas aktivitātes (zīmējot emocijas u.tml.), lai bērni mācītos atpazīt emocijas un situācijas. Programma aptver 11 soļu problēmu risināšanas modeli vecākiem bērniem (aptuveni no 10–11 gadu vecuma) – sākot no problēmas apzināšanas un emociju nosaukšanas līdz pat risinājuma izvērtēšanai.

Vecākiem: izmanto uz risinājumu vērstas sarunas un lomu spēles, kur vecāki praktizē konsekventas disciplīnas un uzslavas tehnikas.

Rezultātu novērtēšana: instrumentu ziņā SNAP ieviesēji izmanto arī standartizētus novērtēšanas rīkus, piemēram, Agrīnās risku novērtēšanas veidlapu (*Early Assessment Risk List EARL-20B/21G*) bērna uzvedības riska novērtēšanai, kā arī bērnu uzvedības anketas (*Child Behavior Checklist, CBCL*) pirms un pēc programmas, lai mērītu izmaiņas.

SNAP metodika ir detalizēti strukturēta – SNAP programmas rokasgrāmatā ir skripti katrai nodarbībai, taču speciālisti to pielāgo dalībnieku vajadzībām (piemēram, ņem vērā kultūras īpatnības vai bērna attīstības līmeni).

SNAP metodēs apvienojas kognitīva trenēšana (domāšanas stratēģijas), uzvedības treniņš (jaunu prasmju izmēģināšana) un sistēmiska pieeja (iesaistot ģimeni un citus bērna dzīves aspektus).

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Bērns un ģimene: SNAP uzsvaru liek uz ciešas sadarbības veidošanu ar ģimeni. Pirms programmas sākuma vecāki paraksta informētu piekrišanu un apņemas piedalīties visos iespējamos veidos. Programmas veidotāji uzskata, ka bez vecāku aktīvas līdzdalības bērna uzvedības pārmaiņas nav noturīgas, tādēļ vecāku grupa ir obligāta SNAP sastāvdaļa. Ja bērns dzīvo bioloģiskajā ģimenē, parasti abi vecāki (ja iespējams) vai citi aprūpētāji tiek aicināti uz vecāku grupu. Ja bērns atrodas aizbildnībā vai audžuģimenē, SNAP gadījumā aizbildnis/audžuvecāks piedalās vecāku treniņos to pašu iemeslu dēļ, lai nodrošinātu vienotu pieeju bērna audzināšanā. Programmas noteikumi ir elastīgi: ja bioloģiskie vecāki neaprūpē bērnu, tad sociālais darbinieks vai cits bērna aprūpētājs var pildīt vecāku lomu nodarbībās, apgūstot prasmes, ko tālāk pielietot bērna vidē.

Speciālisti: SNAP speciālisti sadarbojas ar citiem profesionāļiem, piemēram, ar skolas pedagogiem, ja bērns programmā apgūst jaunas uzvedības stratēģijas, tiek ieteikts skolotājiem šīs stratēģijas atbalstīt klasē (to dara ar vecāku atļauju, ievērojot konfidencialitāti). Līdzīgi, ja bērns ir bērnu aprūpes iestādē, programmas vadītāji sadarbojas ar šīs iestādes personālu, lai nodrošinātu, ka mācītās prasmes tiek praktizētas ikdienā.

Sadarbības nosacījums ir konfidencialitāte un uzticēšanās: SNAP nodarbību laikā dalībnieki (gan bērni, gan vecāki) drīkst brīvi dalīties pieredzē, zinot, ka speciālisti bez atļaujas iegūto informāciju neizpaudīs, izņemot likumā noteiktos gadījumus (piemēram, ja tiek atklāts bērna apdraudējums). Pakalpojuma saņemšanas laikā, speciālisti regulāri apspriežas ar vecākiem par bērna uzvedību mājās, kā arī sniedz atgriezenisko saiti par bērna piedalīšanos grupā – šī divvirzienu saziņa stiprina uzticību un sadarbību.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Dažādās vidēs (ģimenē, audžuģimenē, bērnu aprūpes iestādē) izaicinājumi var atšķirties: piemēram, bioloģiskajās ģimenēs reizēm grūtāk mainīt iesakņojušos negatīvus audzināšanas paradumus; audžuģimenēs izaicinājums ir integrēt programmas pieeju paralēli citiem terapijas plāniem, kas bērnam var būt; bērnu aprūpes iestādē var trūkt individuāla pieaugušā, kas pastāvīgi turpina SNAP principu lietošanu bērna ikdienā. SNAP komanda cenšas šīs atšķirības izlīdzināt ar pielāgotu atbalstu, piemēram, biežāk sazinās ar audžuvecākiem vai bērnu aprūpes iestādes darbiniekiem, dod papildu materiālus, organizē atsevišķas tikšanās, lai visi pieaugušie, kas iesaistīti bērna aprūpē, strādātu vienā virzienā.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

SNAP ir uzrādījusi pierādāmus uzlabojumus bērnu uzvedībā un emocionālajā pašregulācijā. Pēc programmas pabeigšanas vecāki un skolotāji ziņo, ka bērni retāk iesaistās agresīvos strīdos, labāk pārvalda dusmas un impulsus, kā arī uzrāda uzlabotas sociālās prasmes. Pētījumos konstatēts, ka SNAP dalībniekiem būtiski samazinās ārējo uzvedības problēmu līmenis (piemēram, agresija, pārkāpumi) – efekta lielums no mērena līdz augstam. Intervences rezultātā uzlabojas arī iekšējie rādītāji kā trauksme un somatiskie stresi (mērens samazinājums).[103] Vienā Toronto pilotprojektā pēc SNAP programmas samazinājās agresijas rādītāji skolā, salīdzinot ar līdzīgu grupu, kas vēl gaidīja pakalpojumu.[104] Vecāki apgūst efektīvākas audzināšanas stratēģijas, kas uzlabo ģimenes attiecības un mazina uzvedības problēmu riskus mājās. Tiek ziņots par uzlabotu bērnu problēmu risināšanas spēju un pašapziņas celšanos – bērni jūtas pārliecinātāki, ka spēj tikt galā ar grūtībām, neizmantojot agresiju. Ilgtermiņā lielākais ieguvums ir samazināts risks bērniem pusaudžu vecumā iesaistīties likumpārkāpumos, jo agrāk tiek apgūtas sociālās prasmes, jo lielāka iespēja, ka bērns aktīvi piedalīsies pozitīvās aktivitātēs (skola, interešu pulciņi) un attālināsies no antisociālas vides. Tāpat programmas papildu komponentes (piemēram, mācību palīdzība) veicina labākas sekmes skolā. Vecāki pēc SNAP izjūt mazāku stresu audzināšanā un bieži vien veido atbalsta tīklu ar citiem vecākiem no grupas.

SNAP palīdz bērnam labāk kontrolēt sevi, veidot cieņpilnākas attiecības ar vienaudžiem un pieaugušajiem un uzlabot dzīves kvalitāti gan viņam, gan ģimenei.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai SNAP ietekme būtu maksimāli noturīga, bieži nepieciešami papildu pasākumi.

- Programmas laikā un pēc tās var tikt ieteikts bērnu iesaistīt mentoru programmās vai pēcskolas aktivitātēs, kur viņš var praktizēt jauniegūtās prasmes drošā vidē. Piemēram, SNAP ietvaros nereti paši organizatori piedāvā jauniešu līderības klubus absolventiem, lai turpinātu nostiprināt pozitīvu uzvedību.

[103] Burke, J. D., & Loeber, R. (2015). The effectiveness of the Stop Now and Plan (SNAP) program for boys at risk for violence and delinquency. Prevention science the official journal of the Society for Prevention Research, 16(2), 242–253. https://doi.org/10.1007/s11121-014-0490-2
[104] Results from the Stop Now and Plan (SNAP) Program. (2013). Available at https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrcs/pblctns/rslts-stp-nwpln/index-en.aspx

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- Ja bērnam ir mācīšanās grūtības vai uzmanības traucējumi (UDHS), vēlams paralēli SNAP saņemt speciālu pedagoģisku atbalstu skolā vai medicīnisku palīdzību (piemēram, konsultēties ar bērnu psihiatru par medikamentu nepieciešamību).
- Ģimenēm pēc SNAP var būt noderīga turpmāka ģimenes terapija, ja ģimenē ir dziļākas problēmas, kuras 12 nedēļu laikā pilnībā neatrisinājās.
- Arī sociālekonomisks atbalsts var būt nepieciešams, ja ģimene saskaras ar nabadzību, bezdarbu vai mājokļa problēmām, tad sociālie dienesti, sadarbojoties ar SNAP komandu, var palīdzēt piesaistīt finanšu pabalstus vai citus pakalpojumus. Tādējādi tiek risināti arī vienlaicīgie faktori, kas var ietekmēt bērna uzvedību (stresa apstākļi mājās).
- SNAP bieži tiek kombinēta ar skolas atbalsta pasākumiem, ja skolā ir sociālo prasmju programmas vai psihologs, tad sadarbojoties iespējams saskaņot mērķus. Kanādā dažas skolas ievieš SNAP for Schools – adaptētu SNAP versiju klasē, lai visa skolas vide atbalstītu to, ko bērns mācās SNAP. Tas kalpo kā papildu profilakse.
- Ja pēc SNAP bērns sasniedz pusaudža vecumu, un viņam joprojām ir uzvedības problēmas, var būt nepieciešams turpināt atbalstu ar strukturētām jauniešu programmām (piemēram, “SNAP Youth” programmām vecākiem par 12 gadiem vai citām terapijām).

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- SNAP stiprās puses ir zinātniski pierādīta efektivitāte un visaptveroša pieeja. Pakalpojums ir balstīts uz pierādījumiem un starptautiski atzīts (iekļauts efektīvo pakalpojumu reģistros, piemēram Jaunatnes veselīgas attīstības vadlīnijās, (*Blueprints for Healthy Youth Development).*[105]
- Tā mērķa grupa ir ne tikai bērni, bet arī vecāki, kas nodrošina problēmu sistēmisku risināšanu.
- SNAP ir strukturēts un standartizēts, kas ļauj to veiksmīgi ieviest dažādās Kanādas vietās, sasniedzot salīdzināmus rezultātus.
- Pozitīvi ir arī tas, ka pakalpojums ir bezmaksas un pieejams daudzās kopienās, pateicoties valsts un ziedotāju atbalstam.
- Pakalpojums veicina starpinstitucionālu sadarbību – policija, skolas, sociālie dienesti strādā kopā, lai palīdzētu bērnam, kas pats par sevi ir novatoriski.
- SNAP ir arī pielāgota dažādām kultūrām un dzimumiem – pakalpojums tiek nodrošināts atsevišķās grupās zēniem un meitenēm, saturs tiek piemērots bērna attīstības un problēmas specifikai (piemēram, ir versijas pamatiedzīvotāju

[105] Blueprints for Healthy Youth Development. (n.d.). Available at https://www.blueprintsprograms.org/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

kopienām, speciālas modifikācijas meitenēm “Meitenes aug veselas” (“*Girls Growing Up Healthy*” u.c.).

- Stiprā puse ir arī īsais intervences laiks – 3 mēnešu intensīvs darbs bieži vien ir pietiekams, lai sāktos pozitīvas pārmaiņas, un tas ir efektīvāk nekā gaidīt līdz problēmas saasinās.

Vājās puses

- Pakalpojuma panākumi ļoti atkarīgi no dalībnieku motivācijas, ja vecāki vai bērns neiesaistās pilnībā vai pārtrauc apmeklēt nodarbības, rezultāti mazinās.
- Ne visām ģimenēm ir vienkārši piedalīties iknedēļas nodarbībās, piemēram, transporta grūtību vai darba grafika dēļ, un, neraugoties uz sniegto atbalstu, daļa tomēr var pārtraukt dalību.
- Vēl viena vājā puse – ierobežota vecuma amplitūda: SNAP fokusējas uz bērniem no 6–11 gadiem, bet problēmas var sākties agrāk vai turpināties pusaudža gados. Lai gan ir SNAP *Youth* adaptācijas, pats pamatpakalpojums nesasniedz jauniešus, tādēļ pāreja uz citiem pakalpojumiem ne vienmēr ir gluda.
- Pakalpojumā uzsvars tiek likts uz dzimumu segregāciju – zēnu un meiteņu grupas tiek veidotas atsevišķi. Tas dažkārt var radīt loģistikas grūtības (piemēram, nepieciešams pietiekams dalībnieku skaits katrā grupā), kā arī ne vienmēr pilnībā ņem vērā nebināru dzimumidentitāšu gadījumus. Lai arī mūsdienās SNAP īstenotāji cenšas būt iekļaujoši, tas prasa papildu uzmanību un risinājumus.
- Vēl viens izaicinājums ir resursu ietilpība: kvalitatīvai SNAP ieviešanai nepieciešams apmācīts personāls, laiks datu ievadei un uzraudzībai, kā arī stabils ilgtermiņa finansējums. Ja finansējums tiek pārtraukts, speciālistus ir grūti noturēt. Tāpēc pozitīvi, ka valsts iegulda līdzekļus programmas paplašināšanā visā Kanādā, nevis tikai atsevišķu īstenotāju līmenī.
- SNAP ne vienmēr novērš visas problēmas – bērniem ar smagām psihiskām saslimšanām (piemēram, smaga depresija, AST) var būt nepieciešama specifiskāka terapija papildus SNAP.

Tomēr kopumā priekšrocības – agrīna, visaptveroša iejaukšanās ar pierādītiem rezultātiem – ievērojami atsver trūkumus.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Child Development Institute. (n.d.). *SNAP programs*. Available at https://snap.childdevelop.ca/snap-programs/
- Public Safety Canada. (n.d.). *Results from Stop Now And Plan (SNAP) Program: An evidence-based program for children under 12 in conflict with the law*. Available at https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrcs/pblctns/rslts-stp-nwpln/index-en.aspx
- Public Safety Canada. (2018). *Government of Canada provides support to implement the SNAP program nationwide*. Available at

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

https://www.canada.ca/en/public-safety-canada/news/2018/04/government-of-canada-provides-support-to-implement-the-snap-program-nationwide.html

2.2.2. Foundry jauniešu centri

1. Pakalpojuma nosaukums

Foundry jauniešu centri (*"Foundry Youth Centres"*). Foundry nozīmē "lietuve" – simboliski norādot vietu, kur "veidojas" jauniešu labklājība. Foundry centri ir tīkls ar vienotu zīmolu "Foundry", kas darbojas Britu Kolumbijā (*British Columbia*, Kanādā) un apvieno vairākus integrētos jauniešu veselības centrus. Šie centri bieži tiek dēvēti vienkārši par "Foundry" kopā ar pilsētas nosaukumu (piemēram, "Foundry Vancouver" u.tml.). Nosaukums Foundry kļuvis atpazīstams Kanādā kā jauniešu vienas pieturas aģentūras modelis.

2. Pakalpojuma mērķis

Foundry centru misija ir vienuviet nodrošināt jauniešiem (12–24 g. v.) visaptverošu, viegli pieejamu atbalstu veselībai un labklājībai. Galvenais mērķis – savlaicīgi un draudzīgi sniegt palīdzību, lai jaunie cilvēki saņemtu vajadzīgos pakalpojumus "īstajā laikā un vietā" un problēmas nepadziļinātos. Foundry centru vīzija ir transformēt veidu, kā jaunieši un viņu ģimenes atrod atbalstu, novēršot šķēršļus un birokrātiju. Tas nozīmē, ka jaunietis var ienākt Foundry centrā ar jebkuru problēmu – emocionālu, fizisku vai sociālu – un saņemt tūlītēju atbalstu, nevis tikt novirzīts pa sarežģītu sistēmu. Foundry centri fokusējas uz labbūtību kopumā, uzsverot ne tikai slimību ārstēšanu, bet arī dzīves prasmju veicināšanu, lai jaunietis varētu dzīvot līdzsvarotu un pilnvērtīgu dzīvi. Īsumā, Foundry centru mērķis ir nodrošināt agrīnu iejaukšanos un integrētu atbalstu, lai mazinātu garīgās veselības un atkarību problēmu veidošanos jauniešu vidū.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Foundry centru uzdevumi aptver plašu spektru, jo tie integrē dažādus pakalpojumus. Galvenie uzdevumi ir:

- nodrošināt garīgās veselības aprūpi: konsultācijas, terapiju, atbalstu jauniešiem ar trauksmi, depresiju un citām mentālās veselības problēmām;
- sniegt atbalstu vielu lietošanas jautājumos: no profilakses līdz atkarību konsultēšanai un kaitējuma mazināšanai (*harm reduction*) jauniešiem, kas lieto alkoholu vai narkotikas;
- piedāvāt primāro medicīnisko aprūpi: tas ietver ģimenes ārsta vai māsas pakalpojumus, seksuālo veselību (piemēram, kontracepciju, STI testus) un vispārējās veselības pārbaudes;
- sniegt sociālo pakalpojumu atbalstu: palīdzība ar mājokļa meklējumiem, izglītības un darba konsultācijas, juridiskie pakalpojumi vai finanšu padomi, atkarībā no jaunieša vajadzībām;

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- nodrošināt vienaudžu un ģimenes līdzgaitnieku atbalstu: Foundry centros strādā apmācīti vienaudžu konsultanti (jaunieši, kuri paši pārvarējuši līdzīgas problēmas) un ģimeņu partneri, kas palīdz citiem vecākiem;
- individuālā atbalsta plāna izveidošana jaunietim: Foundry centru speciālistu komanda kopā ar jaunieti izvērtē viņa vajadzības un mērķus, tad izstrādā rīcības plānu, kas var ietvert terapijas sesiju grafiku, ārsta vizīti, pieslēgšanos kādai atbalsta grupai vai praktisku soli (piemēram, CV sagatavošanu darbam);
- kopienas izglītošana un stigmas mazināšana: Foundry centri organizē arī pasākumus, lai veicinātu izpratni par garīgo veselību, radošas nodarbības jauniešiem, tādējādi radot drošu un pieņemošu vidi.

Kopumā Foundry uzdevums ir darboties kā "vienas pieturas aģentūrai", kas optimizē resursus, integrējot pakalpojumus un sniedzot jaunietim tieši to atbalstu, kas tam nepieciešams.

4. Normatīvais regulējums

Foundry centri strādā saskaņā ar veselības aprūpes standartiem, t.sk. konfidencialitātes likumiem (piemēram, Britu Kolumbijas Personas informācijas aizsardzības likums **(***Britu Kolumbijas Personal Information Protection Act*[106]) un Veselības aprūpes piekrišanas likums (Healthcare Consent Act[107]), kas dod iespēju nepilngadīgajiem ar pietiekamu briedumu *(mature minors*) saņemt konfidenciālu medicīnisko aprūpi.[108] [109]

5. Pakalpojuma joma

Foundry centri darbojas veselības jomā, īpaši koncentrējoties uz jauniešu garīgās veselības un atkarību ārstēšanu. Pakalpojuma nodrošināšanai tiek izmantota integrēto veselības pakalpojumu pieeja, kas apvieno vairākas nozares: garīgās veselības aprūpi (psiholoģija, psihiatrija), atkarību profilaksi un ārstēšanu (narkoloģija, sociālais darbs), primāro veselības aprūpi (ģimenes medicīna, pediatrija), kā arī sociālo labklājību (sociālais darbs, nodarbinātības un izglītības atbalsts). Foundry centri būtībā veido tiltu starp veselības un sociālajiem pakalpojumiem jauniešiem. Lai gan administratīvi tos pārvalda veselības sektors, Foundry centri aptver arī tādas labklājības jomas kā bezpajumtniecības novēršana, jauniešu drošības nodrošināšana un dzīves prasmju attīstība. Šo starpdisciplināro pieeju sauc par jauniešu labbūtības jomu. Konkrēti, Foundry centrus Britu Kolumbijā oficiāli pozicionē kā primārās aprūpes paplašinājumu jauniešiem, kur zem viena jumta pieejami gan medicīnas, gan psihosociālie pakalpojumi. Vienlaikus Foundry centri darbojas arī sabiedrības veselības un preventīvajā laukā – cenšas novērst garīgās saslimšanas eskalāciju (sekundārā prevence) un atkarību attīstību, sniedzot preventīvas

[106] Personal Information Protection Act. (2003). Available at https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/complete/statreg/00_03063_01

[107] Health Care (Consent) and Care Facility (Admission) Act. (1996). Available at https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/complete/statreg/96181_01

[108] Hijano, D.R, Yaun, J. A. (2024). Mature Minor Doctrine Clarification Act: A Setback in Pediatric Immunizations, *Journal of the Pediatric Infectious Diseases Society, 13* (2), 155–158. https://doi.org/10.1093/jpids/piae006

[109] Bērnu, kuru veselības aprūpes sniedzējs ir novērtējis kā spējīgu dot piekrišanu, sauc par "pieaugušu (nobriedušu) nepilngadīgo" (*mature minor*). Avots: *The Infants Act, mature minor consent and immunization*. (2024). Available at https://www.healthlinkbc.ca/healthlinkbc-files/infants-act-mature-minor-consent-and-immunization

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

konsultācijas un agrīnu palīdzību. Jāpiebilst, ka Foundry centri ne tikai sniedz atbalstu, bet arī dod jauniešiem iespēju aktīvi piedalīties un izteikt savas domas pakalpojumu veidošanā, jo tie tiek veidoti ciešā sadarbībā ar jauniešu padomēm.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Foundry centru mērķa grupa ir jaunieši vecumā no 12 līdz 24 gadiem. Tas aptver agrīnu pusaudžu vecumu līdz jauno pieaugušo vecumam, atzīstot, ka lielākā daļa garīgās veselības traucējumu sākas līdz 25 gadu vecumam. Pakalpojumi ir pieejami visiem jauniešiem šajā diapazonā – gan tiem, kuri paši meklē palīdzību (*self-referred*), gan tiem, kurus atsūta vecāki vai speciālisti. Foundry centri īpaši orientējas uz jauniešiem, kuri saskaras ar garīgās veselības grūtībām (piemēram, trauksme, garastāvokļa traucējumi, ēšanas problēmas), uzvedības vai emocionālām grūtībām, atkarību risku vai vielu lietošanu, kā arī tiem, kam vajadzīga sociālā palīdzība (dzīvesvietas nestabilitāte, bezdarbs, diskriminācijas pieredze).

Mērķa grupā ietilpst arī jauniešu ģimenes kā netiešie labuma guvēji: Foundry centros pieejams atbalsts arī vecākiem un aprūpētājiem (informācija, konsultācijas, līdzbiedru grupas), lai tie zinātu, kā atbalstīt jaunieti. Vecuma posmu ziņā Foundry centri sadala pakalpojumu pieejamību elastīgi, piemēram, 18–24 gadīgie var nākt paši bez vecāku piekrišanas, savukārt 12–13 gadus veciem pusaudžiem bieži vien pakalpojumu uzsākšanā palīdz vecāki vai skola. Ja jaunietis uzsāk apmeklēt Foundry centru pirms 24 gadu vecuma sasniegšanas, tas parasti turpina viņu atbalstīt arī pēc 24. dzimšanas dienas, līdz viņa vajadzības tiek apmierinātas vai tiek nodrošināta pāreja uz pieaugušo pakalpojumiem. (Piemēram, 23 gadus vecs jaunietis var tikt uzņemts un saņemt palīdzību arī 25 gadu vecumā, taču jauns klients virs 24 vairs netiek uzņemts – šie nosacījumi var nedaudz atšķirties, bet princips ir “nepamest” tos, kas iekļuvuši sistēmā pirms vecuma sliekšņa.) Foundry centri cenšas sasniegt arī marginālizētus jauniešus: LGBTQ2S+ jauniešus, pamatiedzīvotāju jaunatni, jauniešus no imigrantu ģimenēm, jauniešus bez dzīvesvietas (bezpajumtniekus), t.i., tos, kuri tradicionāli mazāk meklē palīdzību. Statistika rāda, ka aptuveni 30% Foundry klientu identificējas kā ne-heteroseksuāli, kas liecina par spēju piesaistīt dažādas mērķa grupas.[110] Ģimenes locekļi (vecāki, aizbildņi) tiek iesaistīti kā atbalsta mērķa grupa, sevišķi darbā ar nepilngadīgajiem – Foundry centros bieži vien izglīto vecākus par jaunieša problēmām, lai tie justos kompetenti palīdzēt.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

Tipisks Foundry centra klients var būt, piemēram, 16 gadus vecs jaunietis, kurš izjūt trauksmi un nomāktību, apzinās, ka ir sācis pārmērīgi lietot alkoholu, un varbūt ir pametis skolu konflikta dēļ. Šāds jaunietis Foundry centrā sastapsies ar konsultantu, kas viņu uzklausīs un piedāvās tālākos darbības soļus. Foundry centri apkalpo ļoti dažādus jauniešus: gan tos ar salīdzinoši vieglām problēmām (piemēram, vieglu trauksmi), gan tos ar kompleksām vajadzībām (depresija, atkarība, bezpajumtniecība vienlaikus). Lielai daļai jauniešu, kas nāk uz Foundry centriem, ir garīgās veselības problēmu simptomi – bieži sūdzas par emocionālu distressu, grūtībām tikt ar to galā. Daudziem ir uzvedības un

[110] Mathias, S., Tee, K., Helfrich, W., Gerty, K., Chan, G., & Barbic, S. P. (2022). Foundry: Early learnings from the implementation of an integrated youth service network. *Early Intervention in Psychiatry, 16*(4), 410–418. https://doi.org/10.1111/eip.13181

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

adaptācijas grūtības: konflikti ģimenē, skolas neapmeklēšana, aizbēgšana no mājām, riskanta seksuāla uzvedība. Atkarību problēmas skar nozīmīgu daļu mērķauditorijas — jauniešus, kuri eksperimentē ar vielām vai jau ir atkarīgi no tām (piemēram, kanabisa, opioīdiem), kā arī tos, kas cieš no procesu atkarībām, piemēram, no datorspēlēm vai azartspēlēm. Foundry centru klientu vidū ir arī jaunieši ar hroniskām slimībām vai invaliditāti, kuriem vajadzīgs integrēts atbalsts pārejai uz pieaugušo medicīnas pakalpojumiem. Daudzi Foundry centru jaunieši ir riska situācijās: daļa nāk no nelabvēlīgas vides, piedzīvojuši traumas, vardarbību, atrodas valsts aprūpē vai dzīvo uz ielas. Piemēram, Foundry pirmsākumos, Granvilas centrā Vankūverā, viens no galvenajiem fokusiem bija jaunieši bezpajumtnieki ar garīgās veselības problēmām. Tagad mērķa grupa paplašinājusies – tie var būt arī tie, kuri vienkārši nezina, kur citur vērsties, piemēram, jauns cilvēks ar jautājumiem par dzimumidentitāti, kurš jūtas nomākts, vai 19 gadus veca studente, kas saskaras ar stresu un ēšanas traucējumiem. Pakalpojuma mērķis nav ierobežot dalībniekus pēc diagnozes – drīzāk tie ir jaunieši, kuriem vajadzīga palīdzība un kuri citādi riskētu palikt bez atbalsta garīgās veselības sistēmas sarežģītības dēļ. Ģimenes locekļi (vecāki) Foundry centrus apmeklē, galvenokārt, tad, ja jaunietis ir nepilngadīgs vai pats vēlas viņus iesaistīt. Raksturīgi, ka Foundry centru apmeklētājiem piemīt vēlme pēc neformālas, pieņemamas atmosfēras – bieži vien viņi nav gatavi oficiāliem "poliklīnikas" apmeklējumiem, bet Foundry centru vide, kas atgādina jauniešu centru ar dīvāniem, kafiju un brīvprātīgajiem vienaudžiem, ir daudz pieejamāka.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Foundry centrus var apmeklēt brīvprātīgi, bez iepriekšēja norīkojuma, un pakalpojumu saņemšana pārsvarā notiek bez izmitināšanas (*ambulatori*). Jaunietis var ienākt Foundry centrā bez pieraksta (daudzos Foundry centros ir noteiktas stundas, kad pieņemšana notiek bez iepriekšēja pieraksta, īpaši garīgās veselības konsultācijām) un saņemt sākotnēju konsultāciju vai reģistrēties kā klients. Pastāv arī iespēja pieteikties iepriekš, zvanot vai piesakoties tiešsaistē, ja jaunietis dod priekšroku plānotai vizītei. Foundry centru mērķis ir nodrošināt, ka jaunietim nav ilgi jāgaida, piemēram, vienas pieturas konsultācijas var būt pieejamas tajā pašā dienā. Pēc pirmreizējās novērtēšanas jaunietim var tikt piedāvātas turpmākas tikšanās (piemēram, regulāras terapijas sesijas reizi nedēļā) vai arī vienreizējs padoms, ja problēma atrisināma ātri.

Foundry centri nav stacionāra ārstēšanas iestāde, ja jaunietim vajag diennakts aprūpi (piemēram, psihiatrisko stacionāru vai rehabilitācijas programmu), Foundry centrs palīdzēs viņu pāradresēt uz attiecīgo iestādi. Taču paši Foundry centri naktsmītnes nesniedz (izņemot atsevišķus mājokļa konsultantus, kas palīdz jaunietim atrast drošu dzīvesvietu ārpus Foundry centra). Foundry centru darbalaiki parasti ir pielāgoti jauniešu ritmam – atvērti darbdienās līdz vakaram, dažos Foundry centros arī sestdienās, lai jaunieši var nākt pēc skolas vai darba. Piemēram, daži Foundry centri strādā no plkst. 9:00 līdz 17:00, citi – līdz 20:00, un vismaz vienu dienu nedēļā piedāvā vakara pieņemšanas laikus.

Tiešsaistes pakalpojumi: kopš 2020. gada Foundry centri nodrošina arī tiešsaistes konsultācijas un čatu ("*Foundry Virtual*"), kā arī mobilo lietotni, kas ļauj jauniešiem attālināti sazināties ar speciālistiem vai vienaudžiem. Tas īpaši noder jauniešiem no attālākām vietām, kur tuvumā nav fiziska Foundry centra. Maksas pieejamība: visi Foundry

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

pakalpojumi jauniešiem un viņu ģimenēm ir bez maksas, jo finansējumu sedz valsts un sponsori. Nav arī nepieciešama veselības apdrošināšana vai nosūtījums.

9. Pakalpojuma sniedzējs un juridiskais statuss

Foundry centru tīkls darbojas kā publiski finansēts partnerības modelis. Centrālā koordinējošā organizācija Foundry BC (atrodas Vankūverā), un ir daļa no akadēmiskās veselības aprūpes iestādes *(Providence Health Care*) partnerībā ar vairākiem fondiem. Foundry centru izveidi atbalstīja Britu Kolumbijas Veselības ministrija (*Ministry of Health*) un privāti ziedotāji (piemēram, *Graham Boeckh fonds, St. Paul's Foundation*), kas piešķīra sākotnējo finansējumu.

Katrā kopienā Foundry centru vada vietējā organizācija – tas var būt NVO vai vietējais veselības dienests. Piemēram, Foundry Princdžordžā centru "uztur" Ziemeļbritu Kolumbijas Jaunatnes kristīgā savienība (*Young Men's Christian Association, YMCA*) kas ir bezpeļņas organizācija, partnerībā ar provinces veselības iestādēm. Dažos reģionos Foundry centri darbojas sadarbībā ar slimnīcām vai veselības iestādēm, piemēram, Viktorijas Foundry radās, attīstoties no Jauniešu klīnikas, ko vadīja vietējā veselības pārvalde. **Līdz ar to juridiskais statuss**: Foundry centriem nav atsevišķa juridiska persona katrā vietā, bet drīzāk pakalpojuma modelis, ko īsteno dažādi juridiski subjekti: valsts veselības iestādes (province), pašvaldību aģentūras (piemēram, skolu pārvaldes var deleģēt darbiniekus Foundry centrā), un nevalstiskās labdarības organizācijas (YMCA, Garīgās veselības asociācijas u.c.).

Foundry BC centrālā komanda nodrošina zīmolu, mācības un datu sistēmu, bet katrs Foundry centrs ir lokāls partneris. Piemēram, Foundry centrā var strādāt Valsts veselības dienesta algoti ārsti un māsas, pašvaldības sociālais darbinieks un NVO algoti vienaudžu atbalsta darbinieki – visi vienā komandā. Finansējumu lielākoties nodrošina provinču valdība (valsts) – Britu Kolumbijā Veselības ministrija sedz lielu daļu izmaksu, turklāt Bērnu un ģimeņu attīstības ministrija līdzfinansē telpas un citus resursus. Papildus ievērojamu pienesumu dod privāti fondi (piemēram, *InnerChange Foundation*, kas ieguldīja pakalpojuma izveides sākumposmā). Foundry centru darbība atbilst valsts pakalpojuma kritērijiem, un jaunieši to uztver kā valsts jauniešu centru, lai gan juridiski tas ir publiskā un nevalstiskā sektora kopprojekts. Šāds hibrīda modelis ļauj piesaistīt finansējumu no dažādām pusēm: valsts nodrošina ilgtspējīgu finansējumu un standartu uzraudzību, NVO – lokālu iesaisti un elastību.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Ilgums/intensitāte: Foundry centrus nevar reducēt uz noteikta ilguma pakalpojumu, jo tie darbojas pastāvīgi, līdzīgi kā poliklīnikas vai kopienas centri, kur jaunieši var vērsties atkārtoti atbilstoši savām vajadzībām. Ja vērtē individuālu jaunieti, saņemtā pakalpojuma intensitāte un ilgums ir ļoti atkarīgi no viņa situācijas. Konsultāciju biežums var svārstīties no vienas vizītes līdz regulārām tikšanās reizēm vairāku mēnešu garumā. Piemēram, jaunietis ar vieglu problēmu var atnākt uz 1–2 atbalsta sesijām un atrisināt to, savukārt, cits ar smagākām problēmām var apmeklēt 10–12 terapijas sesijas (bieži standarta īstermiņa terapijas apjoms) pāris mēnešu laikā.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Intensitāte arī atkarīga no pakalpojuma veida - medicīniskās vizītes var būt retākas (piemēram, reizi pusgadā pārbaudīt veselību), bet garīgās veselības grupu nodarbības (ja Foundry centrs tādas rīko, piemēram, trauksmes pārvaldīšanas grupa) var ilgt 8 nedēļas, reizi nedēļā.

Foundry centriem nav noteikta "beigu termiņa" individuālam klientam, jo jaunietis var atgriezties arī pēc pārtraukuma, ja atkal rodas vajadzība. Tomēr, kad jaunietis pārsniedz vecuma limitu (24–25 gadi), Foundry centra komanda palīdz pārejas procesā: piemēram, nodrošina, ka jaunietim ir ģimenes ārsts pieaugušo sistēmā, vai iesaka pieaugušo garīgās veselības klīniku, ja vēl nepieciešams turpināt saņemt atbalstu. Tas nodrošina, ka intensitāte netiek mākslīgi pagarināta pakalpojuma ietvaros, bet jaunietis netiek arī atstāts bez aprūpes.

Apjoms: Foundry centri parasti apkalpo jauniešus darba dienās aptuveni astoņas stundas dienā, nereti piedāvājot pakalpojumus arī vakaros. Katrā centrā speciālistu noslodze tiek plānota tā, lai nodrošinātu pietiekami ātru pieejamību jaunpienācējiem, neveidotu garas rindas.

Pieprasījums: Foundry centri cenšas to minimizēt, pirmajai sarunai gaidīšana var būt 0–7 dienas. Tomēr specializētākiem pakalpojumiem (piemēram, psihiatra konsultācijai) var būt jāgaida ilgāk, atkarībā no konkrētā pakalpojuma pieejamības. 2024. /2025. gada sezonas statistika Britu Kolumbijā rāda, ka Foundry centrus apmeklējuši 17 036 unikāli jaunieši, kuriem sniegti 83 680 pakalpojumi. Tas norāda uz ievērojamu apjomu – vidēji viens jaunietis saņem aptuveni 4,9 pakalpojumu epizodes (kas var būt vizītes, konsultācijas utt.).[111] Tas liecina, ka daudzi izmanto dažādus pakalpojumus, bet ne ilgstoši gadiem.

Kopējais apkalpoto jauniešu skaits pieaug - 2025. gada sākumā Britu Kolumbijā bija atvērti 17 Foundry centri un plānoti vēl 18, tādējādi aptverot arvien vairāk kopienu. Katrs Foundry centrs var apkalpot simtiem jauniešu gadā, piemēram, *Foundry Vancouver* pirmajā darbības gadā palīdzēja vairāk nekā 1200 jauniešiem.[112]

Foundry centros strādā pēc principa "īss gaidīšanas laiks, īsa intervence", jo mērķis ir izvairīties no garām gaidīšanas rindām. Bieži tiek piedāvātas īsas konsultācijas (30–60 minūtes), kur jaunietis var uzreiz saņemt padomu. Ja nepieciešama padziļināta terapija, jaunietim tiek nozīmēts terapeits uz, piemēram, 6–8 sesiju ciklu, un tad izvērtēts progress.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Foundry centru darbības pamatprincips ir multidisciplināra komanda – vienuviet strādā dažādu jomu profesionāļi, lai nodrošinātu visas jaunieša vajadzības. Tipiska Foundry komanda:

[111] *Growing Forward: 2024/2025 Foundry Impact Report.* (2025). Available at https://foundrybc.ca/wp-content/uploads/2025/06/Foundry-impact-report-2025-2.pdf

[112] *Growing Forward: 2024/2025 Foundry Impact Report.* (2025). Available at https://foundrybc.ca/wp-content/uploads/2025/06/Foundry-impact-report-2025-2.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **ģimenes ārsts vai ģimenes ārsta māsa** (*nurse practitioner*): nodrošina jauniešu primāro medicīnisko aprūpi (fiziskās veselības pārbaudes, receptes, seksuālā veselība);
- **garīgās veselības klīniskais konsultants**: tas var būt psihologs, reģistrēts klīniskais konsultants vai sociālais darbinieks ar psihiskās veselības specializāciju, kurš veic novērtēšanu un terapiju (individuālas konsultācijas, krīzes intervences);
- **atkarību speciālists**: sociālais darbinieks vai padomdevējs, kas specializējas vielu lietošanas jautājumos, un var palīdzēt ar motivācijas intervēšanu, atkarības ārstēšanas plāniem, nodrošināt drošas lietošanas informāciju utt.;
- **psihiatrs** (ne visos Foundry centros uz vietas pilnu laiku, bet vismaz konsultējošs): ārsts, kurš var izvērtēt nopietnus garīgās veselības stāvokļus un izrakstīt medikamentus, piemēram, antidepresantus vai antipsihotiskos līdzekļus, kā arī vadīt kompleksu ārstēšanu;
- **māsa vai veselības aprūpes darbinieks**: bieži Foundry ir reģistrētas psihiskās veselības māsas, kas seko jauniešu labsajūtai, palīdz ar medicīniskām procedūrām (vakcīnām, testiem) un atbalsta ārstniecību;
- **sociālais darbinieks / jaunatnes darbinieks**: fokusējas uz sociālajiem faktoriem: palīdz ar mājokli, attiecībām ģimenē, konfliktu risināšanu, koordinē atbalstu ar citiem sociālajiem dienestiem;
- **vienaudžu atbalsta speciālists** (*peer support worker*): apmācīts jaunietis vai jauns pieaugušais ar personīgu pieredzi garīgās veselības vai atkarību problēmās, kurš sniedz emocionālu atbalstu un praktiskus padomus no vienaudžu pozīcijas. Jaunieši bieži vieglāk uzticas vienaudžiem, un Foundry centri integrē vienaudžu (līdzinieku) atbalstu (*peer-support*), lai mazinātu stigmu un uzlabotu saskarsmi;
- **ģimeņu līdzgaitnieks** (*family peer*): pieredzējis vecāks, kura bērnam bijušas līdzīgas problēmas, konsultē citus vecākus un sniedz emocionālu atbalstu ģimenēm, palīdz orientēties sistēmā;
- **nodarbinātības / izglītības speciālists**: palīdz jaunietim ar karjeras plānošanu, mācību atsākšanu, CV rakstīšanu, vai pieslēdz programmām kā Foundry centru nodarbinātības programmai ("*Foundry Works"*);
- **kopienas atbalsta darbinieki**: strādā ārpus Foundry centra, meklējot jauniešus ielās vai citās iestādēs, lai uzaicinātu viņus uz Foundry centru (piemēram, jauniešu bezpajumtnieku uzrunāšana);
- **administratīvais personāls**: darbinieki, kas sagaida jauniešus, reģistrē datus un nodrošina "pakalpojumu navigatora" atbalstu, palīdzot jaunietim orientēties pieejamajos speciālistos un saprast turpmāko plānu; nereti šī persona pilda arī koordinatora funkciju.

- kultūras konsultanti: atsevišķos Foundry centros, piemēram, ar lielu pamatiedzīvotāju jauniešu skaitu, ir algoti pamatiedzīvotāju kultūras padomdevēji, kas nodrošina kultūrai atbilstošu atbalstu.

Foundry centrā speciālisti strādā kā vienota komanda, regulāri rīkojot starpdisciplinārās sapulces, kurās, ar jaunieša piekrišanu informācijas apmaiņai, tiek apspriesti konkrēti gadījumi. Tas ļauj koordinēt atbalstu, piemēram, ārsts, psihologs un sociālais darbinieks kopīgi izstrādā plānu. Prinsdžordžas (Prince George) Foundry atklāšanā tika uzsvērts, ka komandā ietilpst ģimenes ārsti, māsas, garīgās veselības un atkarību speciālisti,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

vienaudžu atbalsta darbinieki, jauniešu un ģimeņu navigatori, jauniešu darbinieki (*guardianship workers*), ienākumu atbalsta un nodarbinātības konsultanti, kopienas atbalsta darbinieki, LGBTQ+ atbalsta speciālisti un pamatiedzīvotāju bērnu aizsardzības sociālie darbinieki. Šis plašais speciālistu loks parāda Foundry komandas daudzveidību. No juridiskā skatu punkta viņi var būt nodarbināti dažādās institūcijās, piemēram, ārsts nāk no veselības iestādes, sociālais darbinieks no Bērnu ministrijas, vienaudžu darbinieku algo NVO, bet ikdienas darbs notiek kopīgā vidē Foundry centrā.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

Integrēta modeļa īstenošana prasa pārvarēt zināmus izaicinājumus komandai.

- **Komandas koordinācija:** dažādu iestāžu speciālistiem var atšķirties darba kultūra, pieeja un arī informācijas sistēmas. Sākotnējā Foundry centru ieviešanā speciālisti saskārās ar nepieciešamību izveidot kopīgu datu platformu un kopīgas procedūras, piemēram, jautājums par konfidencialitāti starp komandas locekļiem: veselības speciālistus saista medicīnas privātuma likumi, bet NVO darbiniekiem var nebūt tik stingru regulējumu. Bija jānoslēdz datu koplietošanas vienošanās, jāievieš vienota jaunieša piekrišanas forma, lai visa komanda varētu apspriest gadījumu. Tas prasīja laiku un uzticības veidošanu starp partneriem.
- **Resursu sadrumstalotība:** lai gan Foundry finansē valdība, daļai speciālistu darba laiks Foundry centrā ir limitēts (piemēram, psihiatrs pieejams tikai 1 dienu nedēļā). Tas var radīt gaidīšanas laiku tieši specifiskiem pakalpojumiem. Komandai ir jāprioritizē gadījumi, kas reizēm ir grūti – visi jaunieši ir svarīgi, bet resursu nepietiek pilna servisa intensitātei visiem.
- **Augsts pieprasījums:** Foundry centra popularitāte var novest pie tā, ka speciālisti ir pārslogoti. Piemēram, brīvā apmeklējuma (*drop-in*) konsultāciju dienās jauniešu skaits var pārsniegt pieejamo speciālistu kapacitāti, radot stresu darbiniekiem, kuri nevēlas nevienu atstāt bez palīdzības. Tāpēc jāizstrādā sistēma – dažiem jauniešiem var nākties atgriezties citā laikā. Šāda situācija var būt emocionāli smaga arī speciālistiem, jo viņu profesionālā misija ir sniegt atbalstu tieši tad, kad tas visvairāk vajadzīgs.
- **Daudznozaru komandas izaicinājumi**: atšķirīgi profesionāļi var sākotnēji nesaprast viens otru, piemēram, ārstam var būt medicīniska pieeja, kamēr jauniešu darbinieks vairāk koncentrējas uz attiecību veidošanu. Līdz ar to nepieciešams laiks, lai sinhronizētu pieeju un viens no otra mācītos. Foundry centri risina to ar mācībām un regulārām komandas sanāksmēm, taču sākumposmā šī "daudzgalvainā" struktūra var radīt spriedzi.
- **Konfidencialitāte un jaunieša iesaiste:** speciālistiem jāsabalansē informācijas apmaiņa ar jaunieša privātumu. Piemēram, psihologs nedrīkst komandas sapulcē atklāt informāciju, kam jaunietis nav devis piekrišanu – šādos gadījumos informācijas apmaiņa var būt ierobežota, un pārējie komandas locekļi var justies tā, it kā trūkst pilnīga priekšstata par situāciju. Lai to līdzsvarotu, jānodrošina droša vide informācijas apmaiņai ar jaunieša informētu piekrišanu, ievērojot skaidras profesionālās robežas.
- **Ģimeņu iesaiste:** daži jaunieši, īpaši vecākie pusaudži, nevēlas, lai viņu ģimene tiktu iesaistīta palīdzības procesā, savukārt speciālistiem bieži ir redzams, ka ģimenes atbalsts varētu būt būtisks. Šī pretruna jārisina, respektējot jaunieša

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

autonomiju. Speciālistiem nereti ir sarežģīti pieņemt, ka viņi nedrīkst informēt vecākus pat gadījumos, kad jaunietim ir riskanta uzvedība, ja vien jaunietis tam nav devis piekrišanu (izņemot situācijas, kad pastāv tiešs apdraudējums dzīvībai vai drošībai).

- **Resursu nepietiekamība dažos reģionos:** lai arī Foundry centru tīkls tiek paplašinās, lauku apvidos joprojām nav pietiekami daudz Foundry centru. Speciālisti apzinās, ka daudzi jaunieši attālās kopienās paliek bez nepieciešamā atbalsta. Pandēmijas laikā tika ieviests Virtuālais Foundry centrs (*Foundry Virtual*), taču ne visi jaunieši jūtas ērti tiešsaistē vai arī tehniski spēj pieslēgties (piemēram, interneta trūkuma dēļ). Šis ir strukturāls izaicinājums – speciālisti cenšas proaktīvi sadarboties ar skolām un vietējām organizācijām, lai vismaz nodrošinātu informācijas pieejamību par attālinātajiem pakalpojumiem.
- **Finansējuma nepārtrauktība:** kaut arī valsts atbalsta Foundry centru darbību, projekti un papildu pakalpojumi atkarīgi no grantiem. Speciālistiem var būt bažas par konkrētā pakalpojuma ilgtspēju, piemēram, ja beidzas pilotprojekta nauda nodarbinātības pakalpojumam, viņiem jāinformē jaunieši, ka pakalpojums vairs netiks turpinās, kas var iedragāt jauniešu uzticību.
- **Pandēmijas apstākļi:** Covid-19 pandēmija radīja nepieciešamību ātri pāriet uz tiešsaistes pakalpojumiem. Speciālistiem tas bija jauns veids, un ne visiem sākotnēji bija ērti ar tele-psihiatriju. Tomēr Foundry centros adaptējās, un tagad speciālistu prasme sniegt virtuālu atbalstu ir kļuvusi par jaunu normu.

Kopumā lielākās grūtības – sistēmu integrācija un pieprasījuma apmierināšana – tiek pakāpeniski risinātas, bet speciālistiem nepieciešams pastāvīgs profesionāls atbalsts, supervīzija un mācības, lai saglabātu līdzsvaru starp plašo lomu spektru, ko tie pilda.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Foundry centra darbību var aprakstīt kā jaunieša ceļojumu caur integrētu pakalpojumu sistēmu.

Piekļuve: process nereti sākas ar to, ka jaunietis ierodas Foundry centrā bez iepriekšējas pierakstīšanās. Viņu sagaida reģistrators vai “navigators”, kas draudzīgā veidā sveicina, liek aizpildīt īsu reģistrācijas veidlapu (ar pamatdatiem, kontaktinformāciju, piekrišanu datu apstrādei). Ja jaunietis ir nepilngadīgs, tiek skaidrots par konfidencialitāti un vecāku iesaisti – Britu Kolumbijā nepilngadīgais pats var dot piekrišanu veselības aprūpei, ja uzskatāms par pietiekami saprātīgu, tāpēc jaunietim tiek jautāts, vai vēlams iesaistīt vecāku.

Novērtēšana: pirmajā vizītē (vai drīz pēc reģistrācijas) notiek īsa novērtēšanas saruna. Nereti to veic garīgās veselības speciālists vai sociālais darbinieks, kurš uzklausa jaunieša galveno problēmu: “Kas atveda tevi pie mums šodien?”. Izmantojot holistisku pieeju, speciālists pārskata jaunieša situāciju vairākās jomās – veselība, garastāvoklis, lietotās vielas, attiecības, dzīves apstākļi, skola/darbs utt.. (Bieži izmanto HEADSS intervijas ietvaru – *Home, Education, Activities, Drugs, Sex, Suicide/mental health* – lai nepalaistu

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

garām svarīgus aspektus)[113]. Šī novērtēšana palīdz saprast, kurus Foundry centra komandas speciālistus nepieciešams iesaistīt atbalsta sniegšanā.

Komandas iesaiste: pēc sākotnējās sarunas speciālists atbalsta sniegšanā var iesaistīt citus speciālistus. Piemēram, ja jaunietim fiziski slikti – uzreiz piesaistīs medmāsu vai ārstu, ja izteikta trauksme – pieaicinās klīnisko konsultantu. Ideālā gadījumā jau pirmajā vizītē jaunietis iepazīstas ar vairākiem komandas speciālistiem, kuri var sniegt atbalstu. Tiek sagatavots individuāls rīcības plāns – sākotnēji tas var būt neformāls, bet nākamajās tikšanās reizēs kļūst strukturētāks un precīzāk definēts.

Pakalpojumu sniegšana: balstoties uz individuālo rīcības plānu, jaunietis sāk izmantot konkrētus pakalpojumus. Piemēram, viņam var tikt nozīmēta iknedēļas terapijas sesija ar konsultantu (emociju pārvaldīšanai), reize mēnesī tikties ar ģimenes ārstu (lai uzraudzītu, piemēram, antidepresantu lietošanu vai fizisko veselību), un starplaikos apmeklēt vienaudžu atbalsta grupu (kur citi jaunieši dalās pieredzē). Visas šīs aktivitātes notiek Foundry centrā – jaunietis var vienā vizītē aprunāties ar vienaudžu atbalsta personu atvērtajā atpūtas telpā un tad doties uz plānoto sesiju pie psihologa.

Koordinācija: Foundry centrs vienmēr cenšas, lai jaunietim būtu viens galvenais kontaktpunkts – bieži tas ir pakalpojumu navigators/koordinators vai sociālais darbinieks, kurš seko jaunieša gaitām Foundry centrā. Ja jaunietis neierodas uz tikšanos, koordinators piezvana vai uzraksta īsziņu, atgādina, motivē turpināt apmeklēt Foundry centru. Ja jaunietim nepieciešams kāds pakalpojums, ko Foundry centrā neviens nesniedz (piemēram, ilgstoša psihoterapija gada garumā, vai dienas stacionārs), koordinators meklē ārpusē – varbūt sadarbībā ar pieaugušo garīgās veselības klīniku vai specializētu centru. Foundry centrs nav slēgta sistēma – atbalsta sniegšanas procesā ietilpst sadarbība ar ārējiem partneriem: ja jaunietis mācās, komanda var sazināties ar skolas sociālo pedagogu (ar jaunieša atļauju); ja jaunietim ir probācijas uzraudzība, Foundry centra speciālists piedalās kopīgās sanāksmēs; ja jaunietis gaida vietu rehabilitācijas programmā, Foundry centra pārejas atbalsta (*bridging*) speciālists strādā ar viņu šajā starpposmā, lai sniegtu nepieciešamo atbalstu un saglabātu iesaisti.

Ģimenes iesaiste procesā: ja jaunietis piekrīt, Foundry darbinieki var rīkot kopīgas tikšanās ar jaunieti un viņa ģimeni, lai uzlabotu savstarpējo sapratni. Dažreiz notiek gadījuma vadīšanas tikšanās, kad jaunietis, viņa vecāki un visa atbalsta komanda sanāk kopā, lai pārrunātu progresu un turpmākos soļus, padarot jaunieti par galveno lēmumu pieņēmēju savā individuāls rīcības plānā.

Pakalpojuma noslēgums/pāreja: kad jaunietis jūt, ka viņa mērķi ir sasniegti (piemēram, mazinājušās trauksmes lēkmes vai viņš atgriezies skolā), viņš var pārtraukt aktīvu dalību Foundry centra atbalsta procesā. Tas nav formāls "izraksts" kā slimnīcā – drīzāk savstarpēji vienojas, ka turpmāk viņš izmantos pakalpojumus tikai pēc vajadzības. Koordinators nodrošina informāciju par to, kur vērsties, ja problēmas atkārtojas. Ja jaunietis tuvojas 24 gadu vecumam, pārejas plānā tiek iekļauta iepazīstināšana ar

[113] Cohen, E, MacKenzie, R.G., Yates, G.L. (1991). HEADSS, a psychosocial risk assessment instrument: Implications for designing effective intervention programs for runaway youth. Journal of Adolescent Health,12 (7): 539-544. https://doi.org/10.1016/0197-0070(91)90084-y ; HEADSSS Assessment (n.d.). Available at https://teachmepaediatrics.com/community/holistic-care/headsss-assessment/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

pieaugušo pakalpojumiem, piemēram, vizīte pie pieaugušo ģimenes ārsta vai nosūtījums uz pieaugušo konsultāciju centru. Bieži vien Foundry centri nodrošina arī tā saukto "draudzīgo nodošanu" – jaunietis kopā ar Foundry centra darbinieku dodas uz pirmo tikšanos jaunajā iestādē, lai mazinātu jaunietim pārejas radīto stresu.

Atgriezeniskā saite un izvērtējums: Foundry centru aptaujā jauniešus par apmierinātību, veic anketas aizpildīšanu (piemēram, nosaka PVO – 5 labbūtības Indeksu (*WHO-Wellbeing Scale*)[114] sākumā un pēc kāda laika, lai redzētu sasniegtos rezultātus. Šie dati tiek izmantoti nepārtrauktai pakalpojuma uzlabošanai.

Kopumā Foundry centru nodrošināšanas process ir personalizēts un jaunietim pielāgots, atšķirībā no stingri strukturētiem pakalpojumiem – tas ir drīzāk ceļš ar dažādām pieturām, ko jaunietis var veikt pēc savas vajadzības, ar speciālistu komandu kā ceļabiedriem.

14. Pakalpojuma sniegšanā pielietotās metodes vai instrumenti

Tā kā Foundry aptver vairākas jomas, izmantoto metožu spektrs ir ļoti plašs.

- **Garīgās veselības atbalstā tiek lietotas dažādas terapijas pieejas**: KBT trauksmes un depresijas gadījumos, dialektiski biheiviorālās terapijas (DBT) elementi emocionālai regulācijai, motivējošā intervija atkarību gadījumos, īsās uz risinājumu fokusētās terapijas metodes, apzinātības tehnikas stresa mazināšanai utt.. Konsultanti pielāgo pieeju jaunieša vajadzībām – kāds var gribēt strukturētu terapiju ar mājas uzdevumiem, cits – brīvāku, naratīvu pieeju, kur izstāstīt savu stāstu. Psihiatrijā izmantotie instrumenti ir diagnostikas intervijas un medikamentoza ārstēšana, ja nepieciešams, piemēram, antidepresantu izrakstīšana depresijai, stimulantu UDHS gadījumā, u.tml.. Primārajā aprūpē metodes ir parastas medicīnas prakses – fiziskās apskates, laboratorijas testu organizēšana (Foundry centrā var būt neliela laboratorijas telpa asinsspiediena, urīna testu veikšanai), vakcinācija, seksuālās veselības skrīnings (HIV, STS testi).
- **Ļoti svarīga Foundry sastāvdaļa ir kaitējuma mazināšanas (*harm reduction*) metodes atkarību jomā**: jauniešus izglīto, kā drošāk lietot vielas, ja viņi to dara (piemēram, nodrošina tīras šļirces, Naloksona komplektus opioīdu pārdozēšanas gadījumiem), nemoralizē, bet palīdz pakāpeniski mazināt lietošanu. Sociālajā darbā instrumenti ietver vajadzību novērtēšanu (*housing assessment*), atbalsta plāna sastādīšanu (*care plan*), starpniecību starp jaunieti un citām iestādēm. Foundry praktizē "*case management*" modeli – viens darbinieks vada gadījumu, koordinējot citu darbu. Vienaudžu atbalstā metodes ir empātiska uzklausīšana, dalīšanās ar personīgo stāstu (tas palīdz normalizēt jaunieša izjūtas – "neesi viens"), kopīgas aktivitātes (vienaudžu darbinieks var ar jaunieti iedzert tēju un, piemēram, kopā aiziet uz sporta zāli).
- **Foundry centru telpas**: centri ir iekārtoti jauniešiem draudzīgi, ar krāsainām atpūtas zonām, mūziku, datoriem – videi ir terapeitisks efekts, jo lauž stereotipu par ārstniecības iestādi.

[114] The World Health Organization-Five Well-Being Index (WHO-5). (2024). Available at https://www.who.int/publications/m/item/WHO-UCN-MSD-MHE-2024.01
Informācija par aptaujas adaptāciju Latvijā pieejama https://www.rsu.lv/sites/default/files/imce/Dokumenti/testi_aptaujas/apraksts_pvo5_rev.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Instrumenti informācijas un saziņas ziņā**: Foundry centri izmanto vienotu elektronisko veselības ierakstu sistēmu, kas izstrādāta integrētajam modelim (piemēram, grāmatvedības un medicīnas datu apvienošana). Tas ļauj komandai redzēt jaunieša pakalpojumu vēsturi un novērtējumus vienuviet.
- **Novērtēšanas rīki:** jaunieši aizpilda īsas anketas par garastāvokli (PHQ-9 depresijas skala, GAD-7 trauksmes skala) vai vielu lietošanu (GAIN-SS skrīnings) – tie ir standarta instrumenti, ko Foundry centri integrē savā darbplūsmā, lai objektīvi mērītu simptomus. Pēc tam periodiski atkārto, lai redzētu izmaiņas.
- **Grupu darbs:** daļā Foundry centru piedāvā terapijas vai atbalsta grupas, piemēram, traumu un atkarību atbalsta grupa (*"Seeking Safety"*), dzīves prasmju grupas (kur jaunieši mācās budžeta plānošanu, gatavošanu), mākslas terapijas elementus. Pastāv arī atvērtās darbnīcas, piemēram, CV rakstīšanas seminārs vai joga nodarbības psihiskās veselības uzlabošanai. Tās nav obligātas, bet pieejamas kā instrumenti jaunieša labsajūtas veicināšanai.
- **Ģimeņu atbalsta metodes:** Foundry centros ģimeņu līdzgaitnieki lieto t.s. līdzdalības veicināšanas (*empowerment)* pieeju – dod vecākiem zināšanas un iedrošinājumu, ka viņi spēj palīdzēt savam bērnam, nodrošina psihoizglītošanu (*psychoeducation*), kas ir būtiska daļa no terapijas procesa, jo palīdz jauniešiem izprast savas emocijas un uzvedību (izglītojošas sesijas par, piemēram, depresijas pazīmēm un komunikācijas prasmēm ar pusaudzi).
- **Kopienas iesaiste**: Foundry centros rīko arī kopienas padomes, kur jaunieši un ģimenes sniedz atgriezenisko saiti un piedalās centra darbības uzlabošanā – tā ir koprades metode, kas ļauj pakalpojumu nepārtraukti pielāgot klientu vajadzībām.

Foundry cetru darbībā pielietotās metodes ir holistiskas un jauniešu līdzdalību veicinošas: integrējot klīniski efektīvas ārstēšanas metodes (piemēram, KBT, medikamentus) ar ērtiem, jauniešiem saprotamiem instrumentiem (vienaudžu sarunas, aktivitātes), radot individualizētu atbalstu. Šī "zemu barjeru, augstu atbalstu" kombinācija atšķir Foundry centrus – jaunietis var gan veikt depresijas testu, gan spēlēt galda futbolu centrā, gan saņemt Naloksona apmācību, ja tas ir viņa vajadzību komplektā.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Bērns/jaunietis: Foundry darbības princips ir jaunieša brīvprātīga līdzdalība un centrēšanās uz jaunieti (*youth-centred care*). Tas nozīmē, ka jaunietis pats nosaka, kurus pakalpojumus viņš vēlas izmantot, un speciālistu komandai jārespektē jaunieša autonomija un lēmumi. Piemēram, ja 16 gadīgs jaunietis nevēlas iesaistīt savus vecākus terapijā, speciālisti to respektē (ja vien nav drošības riska). Sadarbība ar jaunieti balstās uz uzticēšanos. Foundry centros īpaši uzsver konfidencialitātes ievērošanu – viss, kas tiek pārrunāts konsultācijas laikā, paliek konfidenciāli, ja vien nav pamata uzskatīt, ka apdraudēta ir paša jaunieša vai citas personas drošība. Tas rada vidi, kurā jaunieši jūtas pietiekami droši, lai atklāti dalītos savās grūtībās. Attiecības starp speciālistu un jaunieti tiek veidotas kā līdzvērtīga sadarbība, nevis hierarhiskā "ārsts–pacients" formā. Jaunietis tiek aktīvi iesaistīts lēmumu pieņemšanā par savu individuālo rīcības plānu – speciālisti izskaidro iespējas, bet izvēli veic pats jaunietis, balstoties uz to, kas viņam šķiet vispiemērotākais. Piemēram, terapeits var teikt: "Vai tu gribētu pamēģināt individuālas

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

sarunas vai pievienoties grupai? Ko tu jūti, kas tev palīdzētu labāk?" – tā rodot kopīgu lēmumu.

Ģimene: Foundry centrā ģimenes iesaiste notiek pēc jaunieša vēlēšanās, ja jaunietis ir nepilngadīgs un piekrīt, centrs ļoti iedrošina vecāku iesaisti. Tas var izpausties kā kopīgas sesijas vai vienkārši regulāra saziņa ar vecākiem par jaunieša progresu (ar jaunieša atļauju). Foundry centros pat ir īpašas programmas vecākiem (piemēram, atbalsta grupas "vecāki palīdz vecākiem"), ko jaunietis var mudināt savus vecākus apmeklēt. Taču, ja jaunietim nedzīvo ģimenē (piemēram, dzīvo patstāvīgi), Foundry centri nekādā veidā neuzspiež ģimenes iesaisti. Tad speciālisti meklē citus atbalsta cilvēkus – varbūt tas ir radinieks, mentors vai bijušais audžuvecāks, kurš var sniegt jaunietim emocionālu drošību.

Atšķirības dažādās dzīvesvietās: ja jaunietis dzīvo ģimenē, Foundry centra speciālistu komanda cenšas sadarboties ar šo ģimeni: iespējams, iesaka ģimenei kopā nākt uz kādu sesiju vai vecākiem individuāli aprunāties ar ģimeņu konsultantu, lai dotu padomus, kā labāk atbalstīt jaunieti mājās (piemēram, kā reaģēt, ja jaunietim ir panikas lēkme naktī). Ja jaunietis dzīvo audžuģimenē vai pie aizbildņa, Foundry centri sadarbojas ar audžuvecākiem/aizbildni un bieži arī ar atbildīgo sociālo darbinieku no Bērnu un ģimenes lietu attīstības ministrijas. Nosacījums ir tas pats – jaunietim jāpiekrīt, ka informācija par viņu tiek sniegta citām iestādēm. Ja jaunietis dzīvo krīzes centrā, patversmē vai bērnu aprūpes iestādē, Foundry centrā cenšas nodrošināt atbalstu pēc iespējas viņam pieejamākā veidā. Piemēram, kopienas atbalsta darbinieks var doties uz šo iestādi, lai tiktos ar jaunieti klātienē, ja viņš dažādu iemeslu dēļ nevar ierasties centrā. Sadarbībā ar iestādes personālu tiek ievēroti tās iekšējie noteikumi (piemēram, komandantstundas), un, ja nepieciešams, Foundry centra speciālisti sniedz ieteikumus iestādei par iespējamām izmaiņām jaunieša vidē, lai nodrošinātu drošību (piemēram, izvairītos no traumējošiem stimuliem). Daudzi jaunieši, kas dzīvo iestādē labprāt ļauj Foundry centra speciālistiem komunicēt ar viņu sociālo darbinieku, jo tas palīdz koordinēt, piemēram, transportu uz sesijām vai citus praktiskus jautājumus.

Starp-profesionāļu sadarbība: Foundry centru būtība ir, ka speciālisti sadarbojas savā starpā, nevis katrs atsevišķi strādā ar jaunieti. Tas prasa atklātu komunikāciju, regulāras tikšanās (*case conferences*) un kopīgu mērķu definēšanu. Nosacījums – visas komandas speciālisti ciena viens otra kompetenci un lomu. Piemēram, ārsts neapšauba sociālā darbinieka lēmumu, bet drīzāk jautā padomu par sociāliem aspektiem, un otrādi. Foundry centru speciālistu komandās tiek veicināta horizontāla sadarbība – nav stingras hierarhijas starp speciālistiem. Vienaudžu darbinieka viedoklis par to, kas jaunietim varētu palīdzēt, tiek uzskatīts par tikpat nozīmīgu kā, piemēram, ārsta viedoklis, jo vienaudzis var ieraudzīt nianses, ko citi profesionāļi nepamana. Šo sadarbības kultūru stiprina regulāras mācības un vadības atbalsts. Ja komandā rodas atšķirīgi uzskati (piemēram, psihiatrs uzskata, ka nepieciešami medikamenti, bet psihologam ir bažas par jaunieša motivāciju tos lietot), tiek organizēta kopīga tikšanās ar pašu jaunieti, lai atklātā diskusijā kopīgi vienotos par risinājumu, kas ir gan profesionāli pamatots, gan pieņemams jaunietim. Foundry centros darbojas pēc vienota, iekļaujoša principa: jaunietis, speciālisti un ģimene strādā kopā kā viena komanda.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Foundry centra apmeklējums jauniešiem sniedz vairākus būtiskus ieguvumus.

- Jaunieši ziņo par uzlabojušos garīgo veselību - mazinās trauksmes un depresijas simptomi, jo viņi saņem atbilstošu terapiju un atbalstu. Daudzi atzīmē, ka regulāras sarunas ar konsultantu vai vienaudžu atbalsta personu palīdzējušas labāk tikt galā ar stresu un emocijām.
- Foundry centru modelis nodrošina, ka jaunietim tiek apmierinātas vairākas vajadzības vienlaikus, kas uzlabo kopējo labbūtību. Piemēram, jaunietis, kurš agrāk pameta ārstēšanos, jo nevarēja atrisināt dzīvesvietas jautājumu, Foundry ietvaros atrada gan terapeitu, gan sociālo darbinieku, kas palīdzēja iegūt drošu naktsmītni – rezultātā viņa ārstēšanās nepārtrūka, un uzlabojās gan garīgā veselība, gan dzīves apstākļi.
- Jaunieši gūst paaugstinātu uzticēšanos sistēmai un zināšanas, kā meklēt palīdzību. Foundry centru pieredze rāda, ka jaunieši saprot – nav jābaidās lūgt palīdzību, un daudzi atzīst, ka bez šiem centriem viņi nebūtu zinājuši, kur meklēt atbalstu, taču tagad jūtas drošāk to darīt arī nākotnē.
- Mērījumi rāda pozitīvas izmaiņas - Foundry centru iekšējās aptaujās lielākā daļa jauniešu novērtē savas dzīves kvalitātes uzlabojumu un pauž apmierinātību ar saņemtajiem pakalpojumiem. Piemēram, pilotprojektu izvērtējumos jaunieši un ģimenes sniedza ļoti augstu novērtējumu ar pakalpojumu apmierinātības līmeni un ziņoja par labāku piekļuvi vajadzīgajiem resursiem nekā pirms Foundry centru apmeklējuma.
- Konkrēti ieguvumi - mazināti krīzes gadījumi – jaunietim, kurš pirms Foundry centru apmeklējuma vairākas reizes nonāca slimnīcas neatliekamajā palīdzībā garīgās veselības krīzes dēļ, pēc iesaistes Foundry centrā šādu hospitalizāciju skaits ievērojami samazinājās, jo problēmas tika risinātas agrīnāk un ambulatori.
- Uzlabota funkcionēšana – jaunieši atgriežas skolā vai darbā, pateicoties tam, ka jūtas labāk emocionāli un saņēmuši atbalstu mācību/treniņu uzsākšanai.
- Foundry darba un izglītības (*Foundry Work and Education*) programmas ietvaros daudzi jaunieši apguva prasmju kursus un guva darba pieredzi, kas veicināja viņu neatkarību.
- Stiprāka sociālā atbalsta sistēma – jaunietim rodas attiecības ar atbalsta personām: pat pēc aktīvās ārstēšanas viņš saglabā kontaktus ar vienaudžiem, ko iepazinis centrā. Tas mazina izolētību.
- Veselības uzlabošanās – jaunieši, kuri Foundry centra apmeklējumu gaitā pirmo reizi veica medicīniskas pārbaudes, atklāja un sāka ārstēt fiziskās veselības problēmas (piemēram, guva palīdzību hronisku sāpju vai hormonālu traucējumu gadījumā, kas iepriekš netika diagnosticēti).
- Ģimenēm ieguvums ir mazāks stress un vairāk zināšanu par jauniešu garīgo veselību. Vecāki, kas izmantoja Foundry centru ģimeņu resursus, jūtas pārliecinātāki, ka spēj saprast un atbalstīt savu bērnu – tātad mazinās konflikti mājās, uzlabojas vecāku-bērnu attiecības.
- Visbeidzot, Foundry centru ieguvumi redzami arī plašāk: jaunieši, kas saņēmuši laicīgu palīdzību, retāk nonāk uz ielas, retāk konfliktē ar likumu, retāk izdara pašnāvības mēģinājumus vai cieš no smagām atkarībām. Lai gan tie ir grūtāk izmērāmi rādītāji īsā termiņā, integrēto pakalpojumu pieeja ir starptautiski atzīta par

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

efektīvu jauniešu iznākumu uzlabošanā (labāka garīgā veselība, mazāka bezdarba un bezpajumtniecības iespējamība). Foundry centros konkrētos datus vēl apkopo (notiek ilgtermiņa pētījumi), taču jau pirmajos gados tūkstošiem jauniešu saņēmuši palīdzību, ko citādi nebūtu saņēmuši, un tā ir milzīga pievienotā vērtība.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Foundry centri paši par sevi ir integrēti, bet vēl joprojām pastāv jomas, kurām nepieciešama sadarbība ārpus centra, lai jaunietis saņemtu pilnu atbalsta spektru.

- Viens no būtiskākajiem papildinājumiem ir **skolu un izglītības sistēmas iesaiste**. Ideālā gadījumā Foundry centru darbs ir savienots ar skolu atbalstu, ja jaunietis vēl mācās, skolas psihologs vai konsultants var koordinēt ar Foundry centru speciālistiem individuālo rīcības plānu (ar jaunieša atļauju). Arī karjeras konsultanti skolās vai koledžās ir nozīmīgi – Foundry centri nodrošina pamatu emocionālai stabilitātei, bet jaunietim jāpalīdz turpināt izglītību, tāpēc kopīgi projekti starp Foundry centriem un izglītības iestādēm (kā, piemēram, Foundry Works sadarbībā ar vietējām skolām) ir ļoti vērtīgi.
- **Mājokļu programmas jaunatnei** - Foundry centri paši nedod pajumti, tādēļ sadarbība ar jauniešu patversmēm, pārejas mājām (*transitional housing*) un ilgtermiņa mājokļu projektiem ir nepieciešama. Foundry centri var identificēt jaunieti, kam vajag drošu dzīvesvietu, bet jābūt pieejamam partnerim, kur viņu nosūtīt. Līdz ar to provinces un pašvaldību līmenī Foundry centri papildina jauniešu mājokļu stratēģijas.
- **Tiesībsargājošie pakalpojumi** var būt papildu atbalsts jaunietim, kas saskāries ar likumpārkāpumiem (policija, tiesa), Foundry centri sadarbojas ar jauniešu probācijas dienestu. Ideālā gadījumā jaunietim no probācijas ir ne tikai tiesiska uzraudzība, bet arī Foundry centru terapeitiskais atbalsts – tas prasa partnerību starp tieslietu sistēmu un Foundry centriem.
- **Specializēta ārstēšana**, kas nav Foundry centru pakalpojumu klāstā, piemēram, ja jaunietim nepieciešama specializēta ārstēšana, kas nav Foundry centru pakalpojumu klāstā, piemēram, intensīva stacionāra ārstēšana psihiatriskajā slimnīcā, Foundry centrs palīdz sagatavoties un pārorientē uz atbilstošo ārstniecības iestādi. Svarīgi, lai pēc izrakstīšanās slimnīca turpinātu sadarboties ar Foundry centru jaunieša turpmākajai aprūpei. Lai nodrošinātu šīs sadarbības nepārtrauktību, Foundry ievieš pārejas koordinatoru amatu, kura uzdevums ir savienot abas puses.
- **Kopienas aktivitātes un jauniešu centri**, lai jaunietim būtu nodarbošanās un piederības sajūta, Foundry centri mudina izmantot sporta klubus, mākslas studijas, jauniešu organizācijas (piemēram, Jaunatnes kristīgās savienības *(Young Men's Christian Association, YMCA*) programmas, BBBS pakalpojuma mentoringu). Šie nav medicīniski pakalpojumi, bet ļoti ietekmē jaunieša labsajūtu. Foundry centrs var nosūtīt jaunieti, piemēram, uz sporta nodarbību ar maksas atlaidēm, ja centram ir sadarbība ar pašvaldības sporta centru.
- **Brīvprātīgā darba iespējas** var tikt piesaistītas – jaunietis ar depresiju bieži jūtas labāk, ja iesaistās sabiedrībā. Tāpēc Foundry centri labprāt veido partnerības ar

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

vietējām organizācijām, kur jaunieši var sevi realizēt (dzīvnieku patversmes, labdarības akcijas utt.).

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- **Pieejamība un "vienas pieturas aģentūras" princips**: jaunietim nav jādodas uz vairākām iestādēm – lielākā daļa nepieciešamo pakalpojumu ir pieejami vienuviet. Tas būtiski atvieglo palīdzības saņemšanu – nav vajadzīgi nosūtījumi, nav jāgaida rindās pie katra speciālista atsevišķi.
- **Jauniešiem draudzīga vide**: Foundry centrus veido arī paši jaunieši, tāpēc atmosfēra ir uzticēšanās pilna, bez stigmas un nosodījuma. Jaunieši jūtas pieņemti un sadzirdēti.
- **Agrīna iejaukšanās un profilakse**: Foundry centros cenšas sniegt atbalstu, pirms problēmas kļūst nopietnas. Tas palīdz novērst smagākas sekas, piemēram, hospitalizāciju vai pašnāvības risku, un ilgtermiņā mazina arī sabiedrības izdevumus.
- **Starpdisciplināra pieeja**: komandā darbojas dažādi speciālisti – gan medicīnas, gan psiholoģijas, gan sociālajās jomas. Tas ļauj jaunietim sniegt atbalstu holistiski un novērš situācijas, kad kāda vajadzība paliek bez ievērības.
- **Bezmaksas un vienkārša piekļuve Foundry centriem**: pakalpojumi ir pieejami visiem 12 līdz 24 gadus veciem jauniešiem, neatkarīgi no apdrošināšanas vai citiem nosacījumiem. Tas samazina nevienlīdzību veselības aprūpē.
- **Lokālās kopienas iesaiste**: Foundry centri pielāgojas konkrētās teritorijas vajadzībām, sadarbojoties ar vietējām organizācijām. Piemēram, ja kopienā dzīvo daudz pamatiedzīvotāju, komandā tiek iekļauts kultūras starpnieks, kas izprot šo jauniešu kultūras kontekstu.
- **Pozitīvi rezultāti**: lai gan modelis ir salīdzinoši jauns, tas jau ir pierādījis savu efektivitāti: tūkstošiem jauniešu to izmanto, un daudzi no viņiem citkārt vispār nemeklētu palīdzību. Foundry centru panākumi Britu Kolumbijā ir veicinājuši arī plašāku atbalstu integrētiem jaunatnes pakalpojumiem visā Kanādā.

Vājās puses

- **Nepilnīga teritoriālā pieejamība**: Foundry centri pašlaik darbojas tikai atsevišķās pilsētās un provincēs. Jauniešiem lauku apvidos vai ārpus Britu Kolumbijas (BC) šie pakalpojumi nav tieši pieejami. Kamēr visi plānotie centri vēl nav atvērti, pastāv tā sauktā "ģeogrāfiskā loterija" – vieniem jauniešiem pakalpojumi ir pieejami, citiem nē.
- **Ierobežoti resursi un kapacitāte**: pieprasījums pēc integrētiem pakalpojumiem ir augsts, bet iespējas ir ierobežotas. Sarežģītos gadījumos, piemēram, ja jaunietim ir smaga psihoze vai nopietna atkarība – Foundry centri nespēj nodrošināt nepieciešamo atbalstu. Šādās situācijās nepieciešami specializēti pakalpojumi, kuru personāls nereti strādā pārslodzes apstākļos.
- **Atkarība no finansējuma un politiskiem lēmumiem**: Foundry centru uzturēšana prasa lielus ieguldījumus – gan izveidē (aptuveni 1,5 miljoni Kanādas dolāru katram

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

centram), gan ikdienas darbībā. Ja mainās politiskās prioritātes vai rodas budžeta ierobežojumi, pastāv risks, ka pakalpojumu klāsts var tikt samazināts.

- **Sarežģījumi integrācijas procesā**: dažādu sistēmu (veselības, izglītības, sociālo pakalpojumu) savienošanai nepieciešama precīza sniedzamā atbalsta koordinācija. Nereti rodas birokrātiski šķēršļi, piemēram, datu apmaiņas kārtība vai atšķirīgas profesionālās normas. Tas prasa spēcīgu un kompetentu vadību.
- **Mērogojamības izaicinājumi**: Foundry centru modelis labi darbojas Britu Kolumbijā (BC), kur veselības aprūpes sistēma ir salīdzinoši labi finansēta. Tomēr nav garantijas, ka citās provincēs tas būs tikpat veiksmīgi ieviešams – atšķirīgas sistēmas, struktūras un attieksme var kavēt modeļa adaptāciju.
- **Nepietiekama specializācija atsevišķos gadījumos**: kritiķi mēdz norādīt, ka šāda veida centri var būt "vispusīgi, bet ne specializēti", proti, piemēroti daudzām situācijām, bet ne visefektīvākie ļoti specifiskās vai sarežģītās situācijās. Foundry centri sadarbojas ar citām institūcijām un piedāvā nosūtījumus, taču, ja ārējie pakalpojumu sniedzēji ir noslogoti, jaunietis var nesaņemt sev nepieciešamo atbalstu.
- **Privātuma un ģimenes iesaistes līdzsvars**: Foundry centri iestājas par jauniešu autonomiju, taču tas reizēm sarežģī sadarbību ar ģimenēm. Ja vecāki netiek pietiekami iesaistīti, viņiem var būt grūtāk sniegt atbalstu, un tas var radīt spriedzi starp jaunieša tuviniekiem un speciālistiem.
- **Atbalsta pārrāvums pēc 24 gadu vecuma**: lai gan Foundry centri palīdz jauniešiem pārvarēt pāreju uz pieaugušo dzīvi, sasniedzot 25 gadu vecumu, viņi vairs nav tiesīgi saņemt pakalpojumus Foundry centrā. Pieaugušo pakalpojumu sistēma bieži vien nav tik elastīga, iekļaujoša vai draudzīga, un pāreja var būt sarežģīta. Ideālā gadījumā līdzīga pieeja būtu nepieciešama arī jaunajiem pieaugušajiem līdz aptuveni 30 gadu vecumam, taču šobrīd sistēma tam nav pielāgota.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Foundry BC. (n.d.). *Foundry – Health and wellness for young people*. Available at https://foundrybc.ca/
- HealthLink BC. (n.d.). *Foundry Centres*. Available at https://www.healthlinkbc.ca/primary-care/service-type/foundry-centres
- Halsall, T., Manion, I., & Iyer, S. N. (2022). Foundry: A provincial model of integrated youth services. *Early Intervention in Psychiatry, 17*(S1), 56–64. https://doi.org/10.1111/eip.13181

2.2.3. Veicinot alternatīvas domāšanas stratēģijas - PATHS

1. Pakalpojuma nosaukums

PATHS® programma “Veicinot alternatīvas domāšanas stratēģijas” (*“Promoting Alternative Thinking Strategies”*). Šis ir vispārpieņemtais nosaukums sociāli emocionālās

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

mācīšanas (SEL) programmai, kas radīta ASV, bet plaši izmantota arī Kanādā un citās valstīs. Bieži tiek lietots akronīms PATHS.

2. Pakalpojuma mērķis

PATHS programmas mērķis ir stiprināt bērnu emocionālās un sociālās prasmes, samazinot agresiju un uzvedības problēmas klasē. Tā māca pozitīvas domāšanas un rīcības stratēģijas, lai bērni spētu labāk kontrolēt emocijas, miermīlīgi risināt konfliktus un veidot labas attiecības ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Programma palīdz uzlabot skolas vidi un sekmes, jo bērni, kuri prot tikt galā ar dusmām vai bēdām, labāk koncentrējas mācībām un retāk traucē citiem. PATHS ne tikai novērš problēmas, bet arī attīsta empātiju, pašcieņu un problēmu risināšanas prasmes jau no mazotnes.

Gala mērķis ir mazināt agresīvu un antisociālu uzvedību, kā arī novērst nopietnu uzvedības traucējumu attīstību nākotnē, stiprinot bērnu sociāli emocionālo pamatu.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Lai sasniegtu mērķus, PATHS programma izvirza konkrētus uzdevumus pedagoģiskajā darbā.

- **Mācīt bērniem pašpārvaldi (paškontroli)**: nodarbību ciklā bērni apgūst, kā apstāties un nomierināties pirms rīkoties (šis uzdevums pazīstams kā “Bruņurupuča metode”, kur bērni domās ieiet bruņurupuča bruņās, lai nomierinātos). Tas veicina impulsu kontroles attīstību.
- **Attīstīt emocionālo intelektu**: iemācīt bērniem atpazīt un nosaukt emocijas (prieku, dusmas, skumjas u.c.), saprast, ka visas emocijas ir normālas, un pārvaldīt emocionālās reakcijas. Piemēram, uzdevums “emociju sejas” – bērni mācās pēc mīmikas noteikt emociju un pārrunā, ko var darīt, jūtot konkrētu emociju.
- **Veicināt pozitīvu pašvērtējumu**: PATHS ietvaros bērni saņem uzslavas un mācās apzināties savas stiprās puses, kas uzlabo viņu pašcieņu un drošsirdību.
- **Mācīt draudzēšanās un attiecību prasmes**: programmā ir uzdevumi par sadarbību, dalīšanos, empātiju (piemēram, stāsti par draudzību, vingrinājumi, kur jāpalīdz klases biedram atrisināt problēmu). Tas uzlabo klases saliedētību un samazina bērnu atstumšanu.
- **Attīstīt problēmu risināšanas iemaņas**: PATHS strukturēti māca bērniem starppersonu problēmu risināšanas soļus: identificēt problēmu, ģenerēt risinājumus, izvērtēt sekas un izvēlēties labāko risinājumu. Piemēram, tiek iepazīti 11 soļi risinājuma meklēšanā (sākot ar “apstājies, nomierinies” un beidzot ar “izvērtē, kā gāja”). Šie uzdevumi tiek atkārtoti praktizēti dažādās situācijās, lai bērni apgūtu stratēģijas konfliktu un grūtību pārvarēšanai.
- **Integrēt sociāli emocionālās mācības ikdienā**: PATHS uzdevums ir, lai ne tikai speciālā stunda, bet visa skolas diena dotu iespējas piemērot šīs prasmes. Piemēram, katru dienu klases sapulcē bērni dalās, kā jūtas (emociju atpazīšana ikdienas rutīnā). Tādējādi programmas uzdevums ir pārnest prasmes ārpus konkrētas nodarbības uz ikdienas dzīvi skolā un mājās.
- **Samazināt agresiju un impulsivitāti**: tiešā veidā programmas ietvaros skolotāji strādā pie tā, lai bērni mazāk sistu, grūstu, kliegtu, bet tā vietā lietotu vārdus un

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

PATHS stratēģijas. Uzdevums var būt, piemēram, izspēlēt situāciju ar lellēm, kur vienai lellei “gribas kost”, bet tad klase kopā atrod citu risinājumu, ko lelle var darīt savās dusmās.

- **Iesaistīt pedagogus un vecākus**: PATHS uzdevumos ietilpst arī skolotāju mācības un vecāku informēšana (skolotājs informē vecākus par bērnu uzdevumiem un mājas darbiem, lai vecāki zinātu, ko bērns mācās). Tādējādi viens no uzdevumiem ir vienotas pieejas veidošana starp skolu un mājām attiecībā uz emociju un uzvedības vadību.

Visus šos uzdevumus PATHS īsteno caur rūpīgi izstrādātiem mācību materiāliem un ikdienas aktivitātēm klasē.

4. Normatīvais regulējums

PATHS programma nav obligāta ar likumu noteikta mācību programma, taču tā ir iekļauta vairākās valsts un provinču iniciatīvās kā efektīvs prevences līdzeklis.

5. Pakalpojuma joma

PATHS darbojas izglītības jomā, īpaši sociāli emocionālās izglītības un vardarbības prevences laukā. Programma tiek īstenota kā skolas mācību procesa daļa un kalpo gan kā pedagoģiska pieeja sociālo prasmju mācīšanai, gan kā psiholoģiska preventīva intervencija uzvedības problēmu novēršanai. PATHS netieši aptver arī bērnu labklājības jomu, uzlabojot bērnu emocionālo labsajūtu un mentālo veselību, kas, savukārt, atbilst sabiedrības veselības prevences mērķiem. Tomēr primāri programma ir integrēta skolas ikdienas darbā, un to var uzskatīt par skolas psiholoģijas un audzināšanas programmu. Tā ir paredzēta sākumskolas un pirmsskolas klasēm, tātad pamatizglītības līmenī. Programma arī iekļaujas skolas drošības un disciplinārpolitikas sfērā, jo tās mērķis ir samazināt agresiju un uzlabot klases uzvedību, veidojot drošu un iekļaujošu mācību vidi. Turklāt PATHS satur elementus no pozitīvās uzvedības atbalsta sistēmām (*Positive Behavioral Interventions and Supports, PBIS*) un garīgās veselības veicināšanas, jo tās saturā ietverts bērnu emocionālās labsajūtas aspekts.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

PATHS galvenā mērķa grupa ir bērni sākumskolas vecumā — no aptuveni 4–5 gadiem (pirmsskolā) līdz 11–12 gadiem (6. klasei). Programmas materiāli ir pielāgoti dažādiem vecumposmiem: ir versijas pirmsskolai (Pre-K) un atsevišķi moduļi katrai klasei no bērnudārza (*Kindergarten*) līdz 6. klasei. Tas ļauj programmu uzsākt jau bērnudārzā un turpināt apgūt visos sākumskolas gados.

PATHS ir universāla prevences programma, kas paredzēta visiem bērniem klasē — gan ar tipisku uzvedību, gan tiem, kuriem novērojama nosliece uz agresiju vai nepaklausību. Īpaši noderīga tā ir bērniem, kuri viegli uzbudinās, impulsīvi reaģē vai kam grūtības saprast citu emocijas. Šie bērni programmā apgūst prasmes, kas palīdz novērst uzvedības problēmu saasināšanos. PATHS ir veidota kā iekļaujoša programma — arī bērni ar UDHS vai viegliem AST var tajā piedalīties, ja pedagogi pielāgo mācību procesu, piemēram, sniedzot papildu atgādinājumus vai izmantojot vizuālos palīglīdzekļus. Arī agrīnā

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

pusaudžu vecumā (7.–8. klase) PATHS ar modifikācijām var turpināt izmantot prasmju nostiprināšanai. Materiāli ir sadalīti pēc vecuma — sākotnējie posmi koncentrējas uz pamata emociju atpazīšanu un paškontroli, bet vecākajās klasēs uzmanība tiek vērsta uz sarežģītāku problēmu risināšanu un morāles jautājumiem, piemēram, taisnīgumu un empātiju plašākā sabiedrības kontekstā. Programmu var ieviest pakāpeniski, piemēram, sākot ar 1.–3. klasēm un pakāpeniski paplašinot uz vecākām klasēm.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

PATHS programma ir domāta tipiskai pamatskolas klasei, kurā bērni ir ar dažādiem temperamentu un uzvedības modeļiem. Tā īpaši palīdz bērniem, kuriem ir grūtības ar emociju kontroli, piemēram, bērnam, kas ātri kļūst agresīvs spēļu laikā un nespēj dalīties ar mantām. Nodarbībās viņš apgūst, kā atpazīt savu "sarkano" brīdi — dusmu maksimumu — un lietot atslābināšanās paņēmienus, piemēram, dziļu elpošanu vai skaitīšanu. Programma arī palīdz bērniem, kuriem ir grūtības saprast citu emocijas, piemēram, bērnam, kurš neievēro, ka klases biedrs ir apbēdināts, un turpina viņu kaitināt. PATHS māca empātiju un mudina domāt "ja es būtu otra vietā". Tāpat labumu gūst arī kautrīgi un sociāli izolēti bērni, kuri apgūst prasmes droši izteikt jūtas un veidot kontaktus, piemēram, lomu spēlēs trenējoties pievienoties grupai. PATHS galvenie saņēmēji ir 6–10 gadus veci bērni, kuri saskaras ar ikdienišķām situācijām: strīdiem ar draugiem, neapmierinātību, impulsīvām reakcijām, dusmām vai greizsirdību. Programmas prevences raksturs nozīmē, ka tajā piedalās visi bērni — ne tikai tie, kam ir redzamas problēmas, lai visi apgūtu sociālās prasmes.

Programma ir piemērota arī bērniem ar uzmanības un koncentrēšanās grūtībām, jo piedāvā strukturētas rutīnas vingrinājumus, vizuālus signālus (piemēram, luksofora krāsas) un palīdz paškontroles apgūšanā. Bērniem ar uzvedības traucējumiem, piemēram, ODD, PATHS nav terapija, bet palīdz veidot klases vidi, kurā arī šie bērni saņem pozitīvu atbalstu un piemērus. Pētījumi rāda, ka tieši "augsta riska" bērni, kam ir agresija vai disciplinārie sodi, visvairāk iegūst, jo klases kopējā attieksme kļūst miermīlīgāka. Programma aptver gan meitenes, gan zēnus, iekļaujot stāstus ar dažāda dzimuma varoņiem, lai visi spētu identificēties. Tā pievērš uzmanību dažādām spējām, piemēram, bērniem ar dzirdes traucējumiem palīdz vizuālie materiāli, bet atvērtās diskusijas veicina citu bērnu pieņemšanu un palīdz veidot iekļaujošu klasi.

Lai gan PATHS nav tieši orientēta uz vielu atkarību prevenci (jo mērķa grupa ir pirmskolas un sākumskolas bērni), programma veicina pašpārvaldi un spriešanas prasmes, kas samazina risku, ka pusaudžu gados bērni varētu meklēt vielas, lai tiktu galā ar emocijām.

Kopumā PATHS ir domāta ikvienam pirmskolas un sākumskolas bērnam, īpaši tiem, kam nepieciešams atbalsts emocionālajā regulācijā, lai visa klases vide būtu droša un atbalstoša.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

PATHS programma tiek īstenota tieši klasē kā daļa no ikdienas mācību procesa. Bērni regulāri piedalās īsās nodarbībās, kuras vada viņu skolotājs, parasti 2–3 reizes nedēļā pa

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

20–30 minūtēm. Piemēram, nodarbības var notikt pirmdienās, trešdienās un piektdienās audzināšanas stundas vai sociālo prasmju apguves stundas ietvaros. Dažās skolās PATHS tiek īstenota arī īsākās ik rīta klases sapulcēs, papildus vienai garākai nodarbībai nedēļā. Tā kā programma ir integrēta mācību procesā, bērniem nav jāiet uz citu telpu vai ārpusstundu nodarbībām – PATHS norisinās viņu ierastajā klasē un ir daļa no obligātās skolas izglītības. Bērniem nav izvēles, jo PATHS ir obligāta matemātika vai lasīšana. Retos gadījumos, ja vecāki izsaka iebildumus, skola skaidro programmas saturu un mērķus, jo nav pretrunu ar izglītības principiem. PATHS programma tiek īstenota vairākus gadus pēc kārtas, pielāgojoties bērnu vecumam, piemēram, sākot bērnudārzā un turpinot visu sākumskolu. Tas ļauj bērnu prasmēm attīstīties pakāpeniski. Bērni ar īpašām vajadzībām piedalās pielāgotā veidā, piemēram, ar asistenta atbalstu.

Pandēmijas laikā daži skolotāji PATHS uzdevumus pielāgoja arī attālinātām stundām (piemēram, *Zoom* platformā). Programmu var izmantot arī pēcskolas vai pagarinātās dienas grupās, bet sākotnēji tā ir domāta integrācijai standarta mācību stundās.

Par izmaksām: skolai jāiegādājas PATHS materiāli, kas parasti tiek apmaksāti no skolas budžeta vai projektiem. Bērniem un vecākiem programmas apguve ir bez maksas, jo tā notiek skolas ietvaros.

PATHS ir nepārtraukts, sistemātisks atbalsts bērniem, kas tiek nodrošināts tieši skolā, integrēts mācību procesā, bez atsevišķas pieteikšanās.

9. Pakalpojuma sniedzējs un juridiskais statuss

PATHS pakalpojuma sniedzējs ir *PATHS Program LLC* (ASV, privāts uzņēmums, kas izstrādā un izplata sociāli emocionālās mācīšanās programmas) un *Channing Bete Company* (ASV izdevniecība, kas specializējas izglītojošu un uzvedības maiņu veicinošu materiālu izstrādē). Abām organizācijām pieder PATHS programmas intelektuālais īpašums, un tās izstrādā un licencē programmas materiālus, tostarp skolotāju rokasgrāmatas, stāstu grāmatas un vizuālos resursus. Šie materiāli nav publiski pieejami, un to izmantošana skolās ir iespējama tikai ar oficiāli iegādātu licenci. Licences parasti pērk skolas vai atbildīgās izglītības iestādes, nodrošinot, ka programmas īstenošana notiek tiesiski un atbilstoši autortiesību prasībām.

Praktiskie pakalpojuma sniedzēji ir skolu personāls — klases skolotāji, skolu psihologi un sociālie pedagogi, kuri ir apmācīti PATHS programmas metodikā. Šie speciālisti īsteno programmu tieši skolēnu klasēs, integrējot to mācību procesā kā regulāru sastāvdaļu. PATHS ieviešanu skolās sankcionē skolas administrācija vai skolu apgabala padome, kas pieņem attiecīgus lēmumus par programmas iekļaušanu skolas darbībā. Piemēram, vietējā skolu padome var noteikt PATHS ieviešanu visās sākumskolās kā daļu no drošas skolas stratēģijas un slēgt līgumus ar programmas izstrādātājiem vai to partneriem materiālu iegādei un skolotāju mācībām. Šajā procesā skolas un pašvaldības darbojas kā valsts vai pašvaldību izglītības sistēmas daļa, nodrošinot programmas īstenošanu savās izglītības iestādēs.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Dažkārt PATHS ieviešanā iesaistās arī NVO, kas sadarbojas ar skolām un sniedz atbalstu, nodrošinot pedagogu apmācības un supervīziju. Piemēram, Kanādas Garīgās veselības asociācijas (*Canadian Mental Health Association, CMHA*) Jaunās Skotijas (*Nova Scotia*) nodaļa ir bijusi starpnieks programmas ieviešanā, organizējot trenerus un atbalstot skolotājus. Tomēr programmas galvenā īstenošana notiek skolās, un pakalpojums bērniem tiek sniegts valsts vai pašvaldību izglītības iestādēs.

Skolotāju mācības nodrošina *PATHS Training LLC*, licencēti reģionālie treneri vai sadarbības partneri, tostarp NVO, kas mācību procesā sagatavo pedagogus programmas īstenošanai. Pēc mācību pabeigšanas skolotāji patstāvīgi īsteno programmu savās klasēs, bet NVO loma, galvenokārt, ir atbalsta sniegšanā ieviešanas posmā.

Programmas materiālu iegāde un pedagogiem nodrošināmās mācības tiek finansētas no skolu vai valsts budžeta, vai arī caur īpašiem projektiem. Gadījumos, kad PATHS ir daļa no valsts finansēta projekta, tā efektivitāti uzrauga finansētāji, bet ikdienas programmas īstenošanu kontrolē un veic skolu personāls. Šāds regulējums nodrošina programmas likumīgu un kvalitatīvu ieviešanu skolu ikdienas darbā.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Ilgums: PATHS programma īstenojas ilgtermiņā – ideālā gadījumā nepārtraukti katru mācību gadu no pirmsskolas līdz 6. klasei. Kopējais ilgums bērnam var būt 7 gadi (ja sāk no pirmsskolas 4 gadu vecumā līdz 6. klasei 11 gadu vecumam). Taču arī tad, ja programma sākta vēlāk, pētījumi rāda efektu, piemēram, ja realizē tikai 2–3 gadus, joprojām novēro uzlabojumus bērnu uzvedībā. Minimāli ieteikts apgūt programmu vismaz vienu pilnu mācību gadu, lai ietekme būtu manāma.

Stundas/dienas laiks: visbiežāk programmu integrē klases audzināšanas stundā vai sociālo zinību stundā. Dažas skolas veido jaunu mācību priekšmetu ar nosaukumu “Sociāli emocionālā mācīšana” ar noteiktu stundu skaitu.

Intensitāte: viena cikla (viena klases gada) ietvaros intensitāte ir apmēram 2–3 nodarbības nedēļā, vismaz 20–30 minūtes katra, vismaz šajā apmērā visa gada garumā. Piemēram, 5. klasei programmas rokasgrāmatā var būt 50 stundu (20–30 min) nodarbību plāni, kurus izdala pa mācību nedēļām (aptuveni kopā 2 stundas nedēļā). Tas atbilst minimums 1–1,5 stundām nedēļā. Ieteikums ne retāk kā 2 reizes nedēļā, jo retākā intervālā bērniem grūtāk uzturēt prasmes. Dažas skolas izvēlas to darīt pat biežāk, piemēram, īsa emociju aktivitāte katru dienu (10 min) un viena pilna stunda nedēļā.

Nepārtrauktība: programmas iedarbībai jābūt nepārtrauktai vismaz pāris gadus – vienreizējs 2 mēnešu kurss nedod ilgtspējīgas izmaiņas. Tāpēc intensitātes ziņā PATHS var nosaukt par zemas intensitātes, bet ilgi noturētu intervencei: tas nav intensīvs ikdienas vairāku stundu treniņš (kas būtu augsta intensitāte), bet gan nelielas devas, toties sistemātiski pa gadiem.

Apjoms - nodarbību daudzums: PATHS kurss sastāv no aptuveni 130 nodarbībām, kas sadalītas pa tēmām un klašu līmeņiem. Nodarbības aptver vairākas galvenās jomas: paškontroles attīstīšanu (aptuveni 12 nodarbības), emociju izpratni un pārvaldību (ap 56 nodarbības), problēmu risināšanu (ap 33 nodarbības) un papildus tēmas (ap 30

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

nodarbības). Šīs nodarbības nav paredzētas visu vienā mācību gadā apgūt, bet ir secīgi izvietotas dažādās klasēs un attīstības posmos. Piemēram, sākumskolas pirmajā klasē bērni iepazīst pamat emocijas un apgūst pamata paškontroles stāstus. Nākamajā gadā šīs tēmas tiek paplašinātas, bet trešajā klasē tiek sākta problēmu risināšanas prasmju apguve. Tādā veidā PATHS programma nodrošina pakāpenisku un sistemātisku sociālo prasmju attīstību bērniem visā sākumskolas posmā.

Pieprasījums: Par PATHS izplatību konkrēti Kanādā dati ir ierobežoti, taču zināms, ka programma tiek izmantota vairākās provincēs - īpaši Jaunā Skotijā, Albertā un Manitobā. Tomēr vērojams, ka pieprasījums pēc SEL programmām kopumā pieaug — novērojama tendence, ka mācību iestādes arvien vairāk meklē emocionālo un sociālo kompetenču attīstības risinājumus.

Mācību intensitāte skolotājiem: lai programmu pasniegtu, skolotāji parasti iziet 1–2 dienu semināru un pēc tam regulāri apmeklē supervīzijas (reizi mēnesī vai reizi semestrī atnāk treneris). Tas arī ietilpst programmas ieviešanas procesā.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

- **Skolotāji (klases audzinātāji):** galvenie programmas īstenotāji ir pirmsskolas un sākumskolas skolotāji, kuri vada PATHS nodarbības un iekļauj programmas principus ikdienas mācību procesā. Viņi spēlē centrālo lomu programmas ieviešanā klasē.
- **Atbalsta speciālisti skolā**: skolas psihologs vai sociālais pedagogs bieži sniedz atbalstu skolotājiem – piedalās nodarbībās, demonstrē konkrētas tēmas, palīdz risināt izaicinošas situācijas. Atsevišķās skolās tieši viņi vai skolotāja asistents vada PATHS stundas, īpaši, ja klasē ir bērni ar īpašām vajadzībām. Prakse atšķiras atkarībā no skolas resursiem un organizatoriskā modeļa.
- **Skolas vadība**: skolas administrācija (direktors, vietnieks) nodarbības nevada, bet atbild par organizatorisko atbalstu – programmas iekļaušanu stundās, nepieciešamā budžeta nodrošināšanu, skolotāju sagatavošanu.
- **Mācību mentori un treneri:** programmas ieviešanas sākumā var iesaistīties īpaši mācīts PATHS treneris (no izglītības pārvaldes, NVO vai pati skola sagatavo savu mentoru). Treneris novēro nodarbības, sniedz atgriezenisko saiti skolotājiem un palīdz uzturēt kvalitatīvu programmas īstenošanu.
- **Atbalsta personāls (piemēram, logopēdi):** gadījumos, kad klasē ir bērni ar runas vai komunikācijas grūtībām, logopēds var palīdzēt pielāgot valodu vai izteicienus, lai bērniem būtu vieglāk saprast materiālu.
- **Vecāki**: lai gan vecāki nav tiešie programmas īstenotāji, programma paredz viņu informēšanu – skolotāji sūta īpašas “vecāku vēstules”, lai pastāstītu, ko bērni apguvuši. Dažreiz skolas organizē arī vecāku sapulces, kur psihologs iepazīstina ar PATHS pieejām un mudina tās izmantot mājās. Vecāku iesaiste ir ieteicama, lai stiprinātu programmas efektu arī ārpus skolas.
- **Ārējie sadarbības partneri:** atsevišķos gadījumos skolās viesojas ārēji speciālisti, piemēram, ja skolu padome sadarbojas ar NVO (piemēram, Kanādas Garīgās veselības asociāciju (*Canadian Mental Health Association, CMHA)*), kāds eksperts var novadīt paraugstundu vai sniegt konsultācijas. Tomēr ikdienas darbā atbildība saglabājas skolotāju rokās.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Novērtēšanas un pētniecības speciālisti:** ja PATHS ieviešana tiek papildināta ar pētījumu, tajā parasti iesaistās universitāšu pētnieki, kas veic skolotāju un bērnu testēšanu pirms un pēc PATHS, kā arī novēro bērnu uzvedību. Šāda pētnieciskā komponente nav obligāta, tomēr bieži tiek īstenota, jo PATHS ir uz pierādījumiem balstīta programma.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

- **Laika ierobežojumi mācību programmā**: skolotāji bieži izjūt spiedienu sasniegt augstus akadēmiskos rezultātus un sekot stingram mācību grafikam. Papildu 2–3 stundas nedēļā sociāli emocionālās mācīšanās integrēšanai var šķist izaicinoši, jo tas prasa rūpīgu laika plānošanu un skolas vadības atbalstu. Diemžēl ne vienmēr šāds atbalsts ir pieejams, kas apgrūtina programmas pilnvērtīgu īstenošanu.
- **Skolotāju attieksme un nepietiekama sagatavošana**: ne visi pedagogi jūtas droši, runājot par emocijām vai vadot lomu spēles. Dažiem PATHS var šķist ārpus viņu profesionālās kompetences. Ja mācības ir nepietiekamas vai skolotājs netic programmas efektivitātei, pastāv risks, ka PATHS tiks īstenots formāli.
- **Papildu sagatavošanās slogs**: lai gan programma ir labi strukturēta, skolotājiem jāiegulda laiks, lai iepazītos ar materiāliem un sagatavotu vizuālos palīglīdzekļus (plakātus, lelles u.c.). Tas var būt apgrūtinoši, īpaši ja skolotājam trūkst pieredzes sociāli emocionālās mācīšanas (*Social Emotional Learning, SEL*) jomā.
- **Bērnu iesaistes noturēšana**: lai gan PATHS nodarbības bieži ir rotaļīgas, bērni var zaudēt interesi, ja nodarbības tiek vadītas vienveidīgi. Turklāt ir izaicinoši saglabāt līdzsvaru starp brīvu diskusiju un disciplīnu – īpaši ar jaunākiem bērniem.
- **Programmas ilgtspēja un personāla mainība**: PATHS prasa ilgstošu ieviešanu, taču skolās personāls var mainīties. Ja skolotājs aiziet, bet aizvietotājs nav izgājis mācības vai viņam trūkst motivācijas, programma var tikt pārtraukta. Arī skolas vadības maiņa var mainīt prioritātes un apdraudēt programmas turpinājumu.
- **Nepietiekams administrācijas atbalsts**: ja skolas vadība neuzskata SEL par prioritāti, skolotājiem bieži trūkst motivācijas vai laika PATHS programmas īstenošanai. Tas var negatīvi ietekmēt programmas ilgtspēju un panākumus. Šādā situācijā nepieciešams papildu psihologa vai citu speciālistu atbalsts, lai atjaunotu un stiprinātu skolotāju un skolas kolektīva iesaisti.
- **Grūtības klasēs ar uzvedības problēmām**: paradoksāli, bet visizaicinošāk PATHS īstenot tieši tajās klasēs, kur tā visvairāk nepieciešama. Ja klasē valda haoss, skolotāji var nespēt novadīt pat vienkāršu stundu. Šādos gadījumos ir būtiski, lai palīdzētu psihologs vai mentors.
- **Materiālu kultūras neatbilstība**: PATHS izstrādāts Ziemeļamerikas kontekstā. Ja netiek veikta kultūras adaptācija, programmas saturs var šķist svešs (piemēram, pamatiedzīvotāju skolās). Speciālistiem jāpielāgo materiāli, saglabājot programmas pamatprincipus.
- **Novērtēšanas un datu trūkums**: programmas atbalstam bieži nepieciešami dati par efektivitāti, taču skolotāji var neregulāri vai nepilnīgi aizpildīt anketas un novērtējumus. Tas apgrūtina finansējuma piesaisti vai programmas turpināšanu.
- **Nekonsekvence skolas līmenī**: ja PATHS ievieš tikai daži skolotāji, bet citi ne, skolēni saņem pretrunīgus vēstījumus. Tas var mazināt programmas efektivitāti.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Skolas speciālistiem jāstrādā pie vienotas pieejas programmas ieviešanā visā skolā, kas var būt izaicinājums dažādu uzskatu dēļ.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

- **Sagatavošanās pirms mācību gada sākuma**: pirms jaunā mācību gada sākuma skolotāji piedalās mācībās, lai apgūtu PATHS programmas lietošanu. Viņi saņem detalizētas rokasgrāmatas, vizuālos materiālus (piemēram, "luksofora" diagrammu emociju kontrolei – sarkans/dzeltens/zaļš), emociju kartītes, programmas simbolus, piemēram, lelli "Bruņurupucis" un citus palīgmateriālus. Šie materiāli tiek integrēti klases vidē, bieži izveidojot speciālu PATHS stūrīti vai sienas plakātu, kas bērniem vienmēr ir redzams un palīdz nostiprināt mācīto ikdienā.
- **Programmas ievads – pirmās nedēļas**: mācību gada sākumā skolotājs iepazīstina bērnus ar programmas galvenajiem jēdzieniem. Parasti ieviešana sākas ar stāstu sēriju par bruņurupuci *Twiggle* (vai citu līdzīgu tēlu), kurš mācās pārvaldīt impulsus. Skolotājs izmanto lelli un citus tēlus, lai dramatizētu situācijas, piemēram, *Twiggle* jūtas bēdīgs, jo kaut kas nav izdevies, un draugi viņam palīdz nomierināties, izmantojot metodi "apstājies – ieej bruņās – padomā." Šo metodi bērni apgūst arī fiziski – veicot "bruņurupuča pozu", kurā rokas tiek saliktas apkārt ķermenim kā čaula, acis aizvērtas un tiek veikta dziļa elpošana. Skolotājs ievieš arī signālvārdu "Bruņurupucis!", ko var izmantot klasē, lai palīdzētu bērniem atcerēties nomierināšanās tehniku emocionālās situācijās.
- **Emociju vārdu apguve**: pēc pamatprasmju apgūšanas sākas regulāra emociju apzināšanās un apguve, sākot no aptuveni sestās nedēļas. Skolotājs katru nedēļu ievieš vienu vai divus jaunus emociju vārdus, piemēram, "apbēdināts", "sajūsmināts", "vīlies". Stundu sākumā skolēniem tiek uzdots jautājums: “Ko jūs domājat, ko nozīmē šis vārds?” Skolotājs izmanto ilustrācijas un stāstus, lai paskaidrotu, kā šī emocija izskatās, kā to var just un kā rīkoties, kad tā rodas. Bērni tiek aicināti dalīties pieredzē un atpazīt šīs emocijas sevī.
- **Grupu diskusijas un lomu spēles**: pēc emocijas izskaidrošanas skolēni piedalās lomu spēlēs. Skolotājs var atveidot situāciju (piemēram, bērns, kurš netiek pie rotaļlietas), un bērni piedāvā veidus, kā šajā situācijā var justies un rīkoties. Šādā veidā tiek attīstīta empātija, problēmu risināšanas prasmes un emocionālā inteliģence.
- **Programmas integrācija ikdienā**: skolotājs regulāri lieto apgūtos jēdzienus reālās dzīves situācijās klasē. Ja bērns ir satraukts vai apbēdināts, skolotājs var izmantot apgūto emocionālo valodu un atgādināt apgūtās stratēģijas, piemēram: “Tu izskaties apbēdināts – vai tu atceries, ko mēs runājām par to, kā rīkoties šādā brīdī?”
- **Pozitīvo īpašību stiprināšana – komplimentu sesijas**: PATHS ietvaros tiek organizētas “komplimentu sesijas”, kurās skolēni viens otram sniedz pozitīvu atgriezenisko saiti. Piemēram, katru dienu kāds bērns tiek izcelts, un pārējie skolēni dalās ar novērojumiem par viņa labajiem darbiem. Tas palīdz veidot cieņpilnu, atbalstošu atmosfēru klasē un stiprina bērnu pašvērtējumu.
- **Problēmu risināšanas prasmes:** vecākiem bērniem (parasti sākot no 3.–4. klases) tiek mācīti strukturēti soļi problēmu risināšanai. Skolotājs izmanto plakātu ar konkrētiem soļiem (nomierinies, nosaki problēmu, apraksti emocijas, nosaki

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

mērķi, izdomā iespējamos risinājumus, izvērtē sekas utt.), lai kopīgi analizētu konfliktus klasē vai izdomātos scenārijos. Sākumā tas notiek skolotāja vadībā, bet laika gaitā bērni sāk šo procesu izmantot patstāvīgi.

- **Vecāku iesaiste**: skolotāji regulāri informē vecākus par programmas norisi, piemēram, nosūta vēstules par to, kādas emocijas tiek apgūtas, un sniedz padomus, kā tās pārrunāt mājās. Tādā veidā vecāki var kļūt par programmas sabiedrotajiem, nostiprinot iemācīto arī ģimenē.
- **Elastība un reaģēšana uz situācijām**: programma ļauj skolotājiem elastīgi pielāgot saturu. Ja klasē notiek konflikts vai emocionāli grūta situācija, skolotājs var organizēt īpašu PATHS nodarbību, lai palīdzētu bērniem izprast notikušo un atjaunot drošības sajūtu.
- **Uzvedības izmaiņu novērtēšana**: lai gan PATHS nodarbībām nav formāla vērtējuma, skolotāji novēro bērnu uzvedību un veic uzvedības anketēšanu pirms un pēc programmas. Tas ļauj izvērtēt uzlabojumus bērna emocionālajās un sociālajās prasmēs. Tāpat var analizēt konfliktu un disciplināro incidentu skaitu.
- **Programmas atkārtošana un padziļināšana**: PATHS programma tiek atkārtota vairākus gadus, katrā klašu posmā padziļinot tēmas. Pirmsskolā un sākumskolā bērni apgūst pamata emocijas un paškontroles prasmes, 2.–3. klasē tiek mācītas sarežģītākas jūtas, piemēram, lepnums un greizsirdība, savukārt 4.–6. klasē uzsvars likts uz sociālām situācijām, sadarbību un ētisku lēmumu pieņemšanu.
- **Programmas noslēgums un pāreja:** lai gan PATHS formāli neparedz noslēguma ceremoniju, dažas skolas organizē aktivitātes, lai atzīmētu bērnu sasniegumus, piemēram, izstādi ar plakātiem par iemācīto. Pārejot uz vidusskolu, kur PATHS netiek izmantots, informāciju par apgūtajām prasmēm var nodot nākamajiem pedagogiem, kas palīdz saglabāt kontinuitāti, īpaši ja turpmāk tiek izmantota cita SEL programma.

14. Pakalpojuma sniegšanā pielietotās metodes vai instrumenti

PATHS programma balstās uz bērnu attīstības psiholoģiju un sociālo prasmju trenēšanu, izmantojot daudzveidīgas un vecumam atbilstošas pedagoģiskās pieejas.

- **Stāstījuma metode (stāstu stundas)**: katras jaunas prasmes apguve sākas ar tematiski pielāgotu stāstu, kas ilustrē kādu emocionālu situāciju. Piemēram, stāsti par bruņurupuci *Twiggle* vai citiem varoņiem, kas saskaras ar emocijām vai izaicinājumiem, sniedz bērniem iespēju runāt par sarežģītām tēmām netiešā veidā – vērojot un analizējot varoņu rīcību, nevis uzreiz sevi.
- **Lomu spēles**: pēc stāsta izlasīšanas bērni piedalās lomu spēlēs, kurās viņi praktiski izspēlē izskatīto situāciju un eksperimentē ar piemērotām uzvedības stratēģijām. Tas palīdz konkretizēt abstraktas prasmes un dod iespēju tās izmēģināt drošā, kontrolētā vidē.
- **Diskusijas un grupu sarunas**: skolotājs rosina atklātu dialogu, uzdodot jautājumus, kas veicina pašrefleksiju (“Kā tu justos, ja...?”, “Ko tu darītu šādā situācijā?”). Grupā tiek veidota vide, kur bērni mācās izteikt savu viedokli, klausīties citos un pieņemt atšķirīgus skatījumus.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Emociju atpazīšanas spēles**: bērni trenē emocionālo izpratni ar attēlu kartītēm vai mīmikas spēlēm. Viņiem jāatpazīst, jānosauc un jāskaidro emocija, ko redz sejās vai dzīves situācijās. Tiek attīstīta gan empātija, gan emocionālā valoda.
- **Vizuālie rīki un signālu sistēmas**: tiek izmantoti vienkārši vizuāli instrumenti, piemēram, "luksofors" (sarkans – apstājies, dzeltens – padomā, zaļš – rīkojies), ko var izvietot klasē. Šie vizuālie atgādinājumi palīdz bērnam orientēties savās emocijās. Tāpat tiek izmantots "emociju seju" plakāts, kur bērni var novietot savu vārdu pie atbilstošās emocijas dienas sākumā, ļaujot skolotājam ātri novērtēt klases emocionālo fonu.
- **Pozitīvās uzvedības pastiprināšana**: programma uzsver uzslavas, atzinību un pozitīvas uzvedības apzinātu iedrošināšanu. Skolotāji regulāri pasaka paldies bērniem par piemērotu uzvedību un iedrošina darīt tāpat arī citus. Tiek izmantotas arī formālas atzinības, piemēram, "nedēļas draudzīgākā skolēna" tituls.
- **Atziņas un refleksija (metakognitīvā pieeja**): pēc uzvedības epizodēm vai lēmumu pieņemšanas bērni tiek rosināti pārdomāt notikušo: "Vai tas nostrādāja?", "Ko darītu citādi nākamreiz?" Šī metode iemāca bērniem analizēt savas emocijas un izvēles.
- **Mākslinieciskās izpausmes:** jaunākajās klasēs tiek izmantota zīmēšana, krāsošana, rakstu darbi. Piemēram, bērni var veidot "emociju grāmatiņu", kur zīmē situācijas, kurās ir atspoguļo savas emocijas un kā jutās tajā brīdī, kā arī pieraksta, kā rīkojās. Tas ir īpaši noderīgi bērniem, kuri vēl nespēj izteikties verbāli.
- **Kopīgi formulēti klases noteikumi**: programmas sākumā klase kopīgi izstrādā "klases solījumus", kas balstīti uz PATHS vērtībām. Piemēram: "Mēs klausāmies, kad citi runā"; "Mēs respektējam emocijas"; "Kad dusmojamies, izmantojam bruņurupuča metodi." Tas veicina atbildību un iesaisti noteikumu ievērošanā.
- **Lelle kā pedagoģiskais līdzeklis**: daudzās klasēs tiek izmantotas PATHS lelles (piemēram, *Twiggle vai Henrietta*), kas kļūst par "klases draugiem". Skolotājs, izmantojot lelli kā starpnieku, var radīt emocionāli drošu vidi, kur runāt par grūtām tēmām. Piemēram: "T*wiggle* jūtas apjucis, jo klasē ir skaļš – ko mēs varam darīt, lai palīdzētu viņam justies labāk?" Tas netieši mudina bērnus uz atbildīgāku uzvedību.
- **Regulāri atkārtojumi**: PATHS nav "vienreizēja aktivitāte" – mācītās prasmes tiek atkārtotas, padziļinātas un pielietotas dažādās situācijās visa gada garumā. Piemēram, "bruņurupuča metode" tiek izmantota gan jaunāko klašu bērniem, gan arī vēlāk, kad apspriež sarežģītākas emocijas.
- **Pedagoga pašmodelēšana un spontanitāte:** skolotāji tiek aicināti arī paši demonstrēt PATHS prasmes dzīvajās situācijās. Ja skolotājs, piemēram, izjūt stresu, viņš var teikt: "Es jūtu, ka esmu satraukta – es tagad izmantošu bruņurupuča elpošanu." Tas parāda, ka šīs prasmes ir aktuālas visiem, ne tikai bērniem, un nostiprina tās kā daļu no klases kultūras.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

PATHS programmas īstenošanā izšķiroša loma ir ciešai un pārdomātai sadarbībai starp skolotāju, bērnu, vecākiem un citiem bērna dzīvē iesaistītajiem pieaugušajiem. Programma nav tikai mācību līdzeklis klasē – tā veido pamatu plašākai emocionālajai kultūrai, kas, lai darbotos pilnvērtīgi, prasa konsekvenci visās bērna dzīves vidēs.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Sadarbība ar bērnu: PATHS strukturēta tā, lai veicinātu bērna aktīvu līdzdalību. Tā nav programma, kurā skolēni vienkārši klausās – viņi piedalās, spēlē lomas, pauž viedokli, reflektē. Tas nozīmē, ka skolotājam jāveido vide, kurā bērns jūtas drošs un saprasts. Tikai šādā vidē bērni atklāti runā par savām emocijām, uzdrošinās atzīt, kad ir dusmīgi, apjukuši vai nobijušies. Skolotāja reakcijai šādās situācijās ir būtiska nozīme – ja bērns, piemēram, saka: "Es dusmojos un gribu sist," pedagoga uzdevums nav sodīt vai apklusināt, bet pateikt: "Paldies, ka padalījies. Mēs kopā mācīsimies, ko vēl vari darīt, kad tā jūties." Šāda pieeja iemāca, ka emocijas ir normālas, un ar tām var konstruktīvi strādāt. Lai nodrošinātu šo uzticēšanās telpu, skolotājs ar bērniem var vienoties par noteikumu: ko runājam emociju stundās, neizmantojam citu pazemošanai vai izsmiešanai. Bērni tiek arī iesaistīti klases uzvedības noteikumu izveidē, piemēram, kopā veido "klases solījumus", kas vēl vairāk nostiprina viņu atbildību un piederības sajūtu.

Sadarbība ar ģimeni: ir mazāk intensīva nekā dažās citās sociāli emocionālajās programmās, piemēram, "Apstājies tagad un plāno" (*Stop now and plan, SNAP*), taču tā notiek regulāri, galvenokārt, caur informēšanu un aicinājumu pastiprināt apgūtās prasmes mājās. Vecāki saņem informatīvos materiālus, piemēram, iknedēļas vēstulēs skolotājs paskaidro, kādu emociju vai prasmi bērni apguvuši ("Šonedēļ mācījāmies par vilšanās izjūtu – mēģiniet mājās parunāt, kad bērns pēdējo reizi tā juties"). Šie nelielie uzdevumi palīdz veidot sarunu arī ģimenē. Taču šāda sadarbība ir efektīva vien tad, ja vecāki ir ieinteresēti. Negatīva vai nievājoša vecāku attieksme ("Ko tur skolā tik daudz par jūtām runā – māciet matemātiku!") var iedragāt bērna uztveri par programmas nozīmi. Tāpēc daudzas skolas organizē arī vecākiem veltītas sapulces par sociāli emocionālo mācīšanos (SEL), rāda, kā programma norisinās, kā tā palīdz bērna attīstībai. Šādas tikšanās ne tikai izskaidro programmas pamatprincipus, bet arī palīdz vecākiem pielietot tās metodes mājas vidē. Ja bērns ir dusmīgs, arī vecāks var viņam atgādināt: "Ko bruņurupucis darīja šādā brīdī?" – tas rada saskaņotu audzināšanas modeli.

Bērni, kas dzīvo audžuģimenēs vai bērnu aprūpes iestādēs: šajos gadījumos svarīgi, lai arī iestādes personāls būtu informēts par PATHS pieeju, jo pretējā gadījumā var veidoties pretrunas starp skolas un mājas vidi. Piemēram, skolā bērnam māca atklāt savas jūtas, bet mājās audžutēvs var reaģēt nosodoši. Lai nodrošinātu pēctecību, skolas var nodrošināt iestādēm informatīvus materiālus vai aicināt uz konsultācijām. Atsevišķās iestādēs bērniem pat tiek organizētas neformālas "sociālo prasmju stundas", kas turpina PATHS mācību tēmas.

Sadarbība ar speciālistiem: ļoti svarīgi, lai visi speciālisti, kas strādā ar bērniem – skolotāji, psihologi un sociālie pedagogi – būtu iepazinušies ar programmas saturu un pieeju. Ja PATHS tiek pārtraukta katru reizi, kad skolotāju aizvieto, programmas ietekme mazinās, jo tiek izjaukta nepārtrauktība un bērni nevar konsekventi nostiprināt sociāli emocionālās prasmes. Lai to novērstu, skolas vadībai jānodrošina, ka arī aizvietotāji ir informēti par programmas mērķiem, apgūtajām tēmām un izmantotajām metodēm. Psihologi un konsultanti nereti piedalās novērojumos, palīdz skolotājiem pamanīt veiksmīgās pieejas un jomas, kur nepieciešami uzlabojumi. Arī administrācijai vajadzētu sekot līdzi programmas norisei un, ja iespējams, iekļaut sociāli emocionālās mācīšanās mērķus skolas attīstības plānā. Kad skolotāji sadarbojas, dalās pieredzē un piedalās profesionālās pilnveides pasākumos, veidojas spēcīga atbalsta kopiena. Šāda pieredzes

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

apmaiņa iespējama arī starp skolām, īpaši tad, ja PATHS plašāk ievieš skolu padome vai pašvaldība. Reģionālais koordinators var rīkot apmācības, diskusijas un pieredzes forumus, kas nodrošina programmas kvalitāti un ilgtspēju dažādās vietās.

Bērns atrodas vairākās vidēs – skolā, mājās, iespējams arī interešu izglītībā, nometnē vai pagarinātajā grupā. PATHS tieši tiek realizēta skolā, bet tās efekts izpaužas daudz plašāk. Bērni, kas apguvuši pašregulācijas metodes skolā, mēdz tās izmantot arī ārpus tās. Ir gadījumi, kad bērns pats vecākam saka: "Kad tu uz mani kliedz, varbūt vari ieelpot kā bruņurupucis." Šie piemēri parāda, ka, ja vide apkārt atbalsta PATHS vērtības, programma var veidot spēcīgākas emocionālās prasmes, kas paliek ar bērnu uz mūžu. Tomēr, ja citās bērna vidēs (piemēram, mājās) šīs prasmes netiek atbalstītas vai pat tiek apsmietas, ietekme var mazināties. Tādēļ, lai panāktu vislabāko efektu, vairākās vietās tiek mēģināts SEL iekļaut arī citos pakalpojumos, piemēram, interešu izglītības iestādēs, brīvā laika nodarbībās vai vasaras nometnēs.

PATHS ieviešanas kontekstā jāņem vērā arī tas, vai programma tiek īstenota visā skolā vai tikai dažās klasēs. Bērnam, kurš nāk no skolas ar PATHS pieredzi un nonāk vidē, kur šī pieeja nav zināma, sākumā var būt grūti. Un otrādi – bērns, kas ienāk klasē, kur pārējie jau pārzina PATHS metodes, var justies svešs, bet, pateicoties vienaudžu un skolotāja atbalstam, viņš parasti ātri iesaistās. Šādu situāciju dēļ skolas bieži vēlas programmu ieviest visām klasēm vienlaikus, lai radītu kopīgu kultūru.

Visbeidzot, PATHS programmas saturs tiek veidots tā, lai būtu iekļaujošs un atspoguļotu dažādus ģimeņu modeļus, piemēram, stāstos iekļauti bērni, kas dzīvo ar vienu vecāku vai vecvecākiem. Tas palīdz visiem bērniem justies pieņemtiem. Taču jāņem vērā, ka programma var arī palīdzēt atklāt nopietnākas problēmas, ja bērns programmas laikā dalās ar pieredzi, kas liecina par vardarbību mājās vai pastāvīgu trauksmi, skolotājam jāspēj to atpazīt. Tādēļ PATHS īstenošana ietver arī pedagogu mācības bērnu aizsardzības jautājumos, lai nepieciešamības gadījumā varētu iesaistīt atbilstošus dienestus.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

PATHS ir plaši pētīta un starptautiski atzīta pozitīva ietekme uz bērnu sociāli emocionālo attīstību, uzvedību un vispārējo labklājību. Tā ietekmē vairākus bērnu attīstības aspektus, sākot ar ikdienas uzvedību klasē un beidzot ar ilgtermiņa psihosociālajiem rezultātiem.

- **PATHS palīdz samazināt agresīvu un traucējošu uzvedību**: bērni, kuri piedalījušies šajā programmā, retāk iesaistās fiziskos konfliktos, vairāk izmanto verbālu problēmu risināšanu un kopumā demonstrē mierīgāku uzvedību gan klasē, gan brīvajā laikā. Skolēni, kuri mācījās klasēs, kurās PATHS tika īstenots, pēc gada uzrādīja statistiski nozīmīgu agresijas rādītāju samazinājumu.
- **Programma veicina būtisku sociālo prasmju pieaugumu**: skolotāji un novērotāji norāda, ka PATHS dalībnieki kļūst empātiskāki, saliedētāki un biežāk uzrāda

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

prosociālu uzvedību, piemēram, palīdz vienaudžiem, uzmundrina citus un aktīvi iesaista arī noslēgtākos bērnus grupu aktivitātēs. Emocionālās inteliģences attīstība ir vēl viens no būtiskajiem guvumiem – bērni paplašina savu emocionālo leksiku, iemācās atpazīt niansētas sajūtas (piemēram, vilšanos, nolemtību) un spēj šīs emocijas izteikt atbilstošā veidā. Šis aspekts ne tikai palīdz izvairīties no konfliktiem, bet arī padziļina savstarpējo izpratni klasē.

- **PATHS mērķtiecīgi attīsta bērnu pašregulācijas prasmes**: caur strukturētām tehnikām, piemēram, "Apstājies un domā" (*Stop and Think*) un simbolisko bruņurupuča stratēģiju, bērni iemācās kontrolēt impulsus, atlikt reakciju un pieņemt pārdomātus lēmumus. Tas atspoguļojas arī klases dinamikā – skolotāji novēro, ka stundas norit raitāk, mazāk laika jātērē bērnu disciplinēšanai, jo bērni biežāk spēj patstāvīgi nomierināties un ievērot noteikumus.
- **Programma netieši uzlabo arī akadēmisko vidi**: lai gan PATHS tiešais mērķis nav akadēmisko rezultātu uzlabošana, vairāki pētījumi norāda[115], ka uzlabojoties bērnu emocionālajai pašregulācijai un samazinoties uzvedības traucējumiem, palielinās viņu spēja koncentrēties uz mācību uzdevumiem. Tas savukārt sekmē labākus mācību rezultātus un lielāku izpildījuma konsekvenci.
- **PATHS palīdz mazināt arī iekšējas grūtības**, piemēram, trauksmi un depresīvus noskaņojumus. Tas skaidrojams ar faktu, ka bērni, kas mācās atpazīt un paust savas emocijas, jūtas emocionāli drošāk, ir mazāk noslēgti un retāk uzkrāj negatīvas emocijas sevī.
- **PATHS sniedz ieguvumus arī ilgtermiņā**: pētījumi, kas sekojuši dalībniekiem līdz pusaudžu gadiem, atklāj, ka agrīna līdzdalība SEL programmās, tostarp PATHS, korelē ar mazāku antisociālas uzvedības risku un labākām sociālajām attiecībām vēlākos gados.[116]
- **Visas klases kolektīvo dinamiku:** PATHS ieviešana būtiski uzlabo klases sociālo klimatu. Vides kļūst atbalstošākas, samazinās huligānisms un pieaug bērnu savstarpējā cieņa.
- **Programmas netiešā ietekmē uz ģimenes vidi**: vecāki ziņo, ka bērni, kuri skolā piedalījušies PATHS, labāk spēj mājās izteikt savas vajadzības un emocijas, retāk eksplodē ar dusmu uzliesmojumiem. Ģimenēs ar vairākiem bērniem šī uzvedības maiņa īpaši jūtama – samazinās strīdu skaits, un kopumā mājās valda mierīgāka atmosfēra.
- **Skolotāju perspektīva**: lai gan pedagogi nav programmas tiešā mērķa grupa, viņi gūst ievērojamu atvieglojumu, jo samazinās nepieciešamība tikt galā ar disciplinārām situācijām, un rodas iespēja vairāk koncentrēties uz mācīšanas darbu. Turklāt redzot bērnu emocionālo un sociālo izaugsmi, skolotāji bieži izjūt gandarījumu un motivāciju programmu turpināt.

[115] Riggs, N. R., Greenberg, M. T., Kusché, C. A., & Pentz, M. A. (2006). The mediational role of neurocognition in the behavioral outcomes of a social-emotional prevention program in elementary school students: Effects of the PATHS curriculum. *Prevention Science, 7*(1), 91–102. Available at https://doi.org/10.1007/s11121-005-0022-1

[116] Conduct Problems Prevention Research Group. (2010). The effects of a multiyear universal social–emotional learning program: The role of student and school characteristics. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 78*(2), 156–168. Available at https://doi.org/10.1037/a0018607

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

PATHS efektivitāte ir apstiprināta arī augstas kvalitātes pārskatos, kuros PATHS klasificē kā daudzsološu programmu, pamatojoties uz metodoloģiski stingriem pētījumiem, kas uzrāda nozīmīgu uzvedības traucējumu samazinājumu un sociālo kompetenču pieaugumu.[117]

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai maksimāli izmantotu PATHS programmas potenciālu, to bieži integrē plašākā skolas un kopienas atbalsta sistēmā, kombinējot ar citiem pasākumiem, kas stiprina tās efektu.

- **Īpaši nozīmīga ir veselas skolas pieeja:** PATHS rezultāti ir ievērojami labāki, ja skola vienlaikus īsteno arī citas ar uzvedību un skolas vidi saistītas iniciatīvas, piemēram, pozitīvas uzvedības atbalsta sistēmu *PBIS* un antibulinga programmas. Šāda kombinācija ļauj radīt skaidru struktūru skolēnu uzvedības regulēšanai – PBIS nosaka uzvedības normas un atalgojuma mehānismus, kamēr PATHS palīdz bērniem apgūt prasmes šo normu ievērošanai. Rezultātā veidojas vide, kurā bērni zina, kas no viņiem tiek sagaidīts, un ir apgādāti ar instrumentiem šo cerību izpildei.
- **Programmas efektivitāti būtiski stiprina sadarbība ar vecākiem**: lai gan PATHS nav balstīta uz intensīvu ģimenes iesaisti, vecākiem tiek sniegta informācija par programmas saturu un metodes piemērošanu mājas apstākļos. Piemēram, tiek piedāvātas vecākiem adresētas vēstules ar ieteikumiem, kā ikdienas sarunās izmantot konkrētās emociju vai uzvedības stratēģijas. Ja skola papildus organizē vecāku izglītošanas pasākumus, piemēram, lekcijas par pozitīvu disciplinēšanu vai SEL būtību, tas vēl vairāk stiprina vienotu pieeju bērna audzināšanā un rada saskaņotu vērtību telpu starp skolu un ģimeni.
- **PATHS var efektīvi savienot ar individuālajiem atbalsta pasākumiem, kurus īsteno skolu psihologi vai citi speciālisti**: ja bērns, kuram ir grūtības ar dusmu regulēšanu, apmeklē terapiju vai individuālās konsultācijas, tajās var izmantot PATHS terminoloģiju un tehnikas, piemēram, "bruņurupuča paņēmienu" vai luksofora shēmu. Šāda terminoloģijas vienotība palīdz bērnam sasaistīt dažādos atbalsta līmeņus un ļauj vieglāk pielietot iemācīto arī ārpus klases. Arī uzvedības plānos bērniem ar augstākiem atbalsta vajadzību līmeņiem PATHS principi var kalpot kā struktūras pamats, piemēram, definējot mērķus, kas balstīti uz emocionālās pašregulācijas paņēmienu lietojumu.
- **PATHS efektivitāti papildina citu SEL programmu vai komponentu integrēšana**: dažas skolas kombinē PATHS ar apzinātības (*mindfulness*) minūtēm starpbrīžos, "Miera stūrīti" klasē vai citiem līdzīgiem elementiem, kas sekmē bērna spējām atgūt līdzsvaru. Šādi papildinājumi paplašina iespējas praktizēt apgūtās prasmes dažādās ikdienas situācijās.
- **PATHS var tikt savienots ar vienaudžu atbalsta iniciatīvām**: vienaudžu mediācijas programmas, kurās vecāko klašu skolēni tiek mācīti risināt domstarpības starp jaunākiem bērniem, stiprina PATHS vērtības un rada vidi, kur sociāli emocionālās prasmes tiek pielietotas horizontālās attiecībās starp vienaudžiem. Tas padziļina bērnu līdzatbildības sajūtu un sekmē prasmju nostiprināšanos.

[117] Blueprints for Healthy Youth Development (2024). PATHS Program Profile. Available at https://www.blueprintsprograms.org/programs/33999999/promoting-alternative-thinking-strategies-paths/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Programmas efektivitāte var tikt paplašināta arī ārpusskolas vidē**: interešu izglītības pulciņi, skauti, drāmas vai mākslas nodarbības var dabiski integrēt PATHS vērtības un valodu savās aktivitātēs. Tāpat, ja bērns piedalās ārpus skolas terapeitiskajās grupās, piemēram, sociālo prasmju attīstīšanai, šo grupu vadītāji var izmantot PATHS pieejas, lai nodrošinātu saskaņotu mācīšanās trajektoriju.
- **Valsts un pašvaldību līmenī PATHS un līdzīgas SEL programmas būtu ieteicams iekļaut kā daļu no vispārējās izglītības stratēģijas**, piemēram, PATHS Jaunā Skotija (*Nova Scotia*) projekts Kanādā bija daļa no plašākas iniciatīvas bērnu un jauniešu garīgās veselības uzlabošanai, kas iekļāva arī vasaras nometnes un sabiedriskos pasākumus, kā piemēram, "emociju gadatirgu". Šādas aktivitātes palīdz veidot plašāku izpratni par SEL nozīmi arī sabiedrībā kopumā.
- **PATHS efektīvi papildina akadēmisko mācību procesu**: ja tās saturs tiek integrēts starppriekšmetu pieejā. Piemēram, literatūras stundās analizējot varoņu emocijas un rīcības motīvus, vai vēstures stundās apspriežot emocionālās reakcijas uz sociālajiem konfliktiem, skolēni attīsta emocionālo inteliģenci paralēli akadēmisko zināšanu apguvei.
- **Daudzas skolas īsteno draudzības sistēmu ("*buddy system*")**: vecāko klašu skolēni kļūst par mentoriem jaunākiem, kopīgi mācoties un praktizējot PATHS prasmes. Šāda savstarpējā mācīšanās ne vien stiprina vecāko skolēnu atbildības izjūtu, bet arī palīdz jaunākajiem bērniem iemācīto integrēt ikdienā ar vecāko skolēnu atbalstu.
- **Programmas ilgtermiņa noturībai nepieciešams sistemātisks administratīvais atbalsts**: skolotājiem jābūt iespējai regulāri sanākt kopīgām pārrunām, dalīties ar pieredzi un saņemt metodisko atbalstu (supervīziju), kā arī jānodrošina iespēja izmantot papildresursus. *PATHS Program LLC*, piemēram, piedāvā dažādus digitālus rīkus, tostarp lietotnes ar spēlēm par emocijām, ko skolas var integrēt ikdienā, lai atvieglotu prasmju praktizēšanu arī ārpus klasiskajām nodarbībām.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- PATHS programmas galvenās stiprās puses izriet no tās **zinātniskās bāzes un daudzslāņainās pieejas, kas vērsta uz bērna emocionālās un sociālās attīstības ilgtermiņa stiprināšanu**: tā nav balstīta uz īslaicīgu iniciatīvu vai improvizāciju – programma ir izstrādāta, balstoties uz vairākām desmitgadēm ilgu empīrisku pētījumu psiholoģijā un izglītības zinātnē, un tās ietekme ir vairākkārt pierādīta starptautiskos pētījumos. Piemēram, atkārtoti apstiprināts, ka bērni, kuri piedalās PATHS nodarbībās, uzrāda mazāk agresīvas un traucējošas uzvedības, kā arī ievērojami uzlabo savas sociālās prasmes.
- **Viena no būtiskākajām programmas priekšrocībām ir tās iekļaujošā un universālā daba**: PATHS nav paredzēta tikai bērniem ar uzvedības problēmām vai emocionāliem traucējumiem – tajā piedalās visi skolēni klasē. Šāda vispārēja pieeja novērš stigmatizāciju un rada vienlīdzīgas iespējas mācīties svarīgas prasmes visiem bērniem. Tajā pašā laikā programma ir viegli adaptējama konkrētu bērnu vajadzībām, tostarp skolēniem ar speciālām vajadzībām, tādējādi veicinot iekļaujošu izglītības vidi un palielinot klases kopējo toleranci pret atšķirīgo.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Programmas struktūra ir modulāra un elastīga**: lai gan skolotājiem tiek nodrošināta detalizēta rokasgrāmata un metodiskie materiāli (piemēram, lelles, plakāti, darbību soļi), viņiem ir iespēja pielāgot piemērus savas klases kultūras un vecuma īpatnībām. Tas nozīmē, ka PATHS nav jāīsteno mehāniski – skolotājs var būt radošs, vienlaikus saglabājot programmas pamatprincipus. Šī elastība ir īpaši būtiska praksē, kur skolotāju individuālais stils un klases dinamika prasa pielāgošanos.
- **PATHS stiprina arī to emocionālo aspektu, kas bieži paliek ēnā tradicionālajā mācību procesā**: tā ienes klasē skaidri strukturētas diskusijas par jūtām, attiecībām, empātiju un lēmumu pieņemšanu. Šis saturs padara redzamus un leģitīmus tematus, kas citkārt var tikt uzskatīti par "papildu" vai "sekundāriem", lai gan patiesībā tie ir būtiski bērna vispārējai attīstībai un labbūtībai.
- **Programmas sistemātiskums:** ļauj to īstenot vairāku gadu garumā, pakāpeniski nostiprinot bērnu prasmes, pielāgojoties viņu attīstības posmiem. Atšķirībā no vienreizējiem kursiem vai kampaņām, PATHS darbojas kā ilgtermiņa attīstības rīks, kas mērķtiecīgi veido bērna emocionālās inteliģences pamatus.
- **PATHS arī sekmē pozitīvu klases atmosfēru, veicinot sadarbību, cieņu un savstarpēju atbalstu**: tā balstās uz pozitīvās disciplinēšanas principiem, piemēram, pieņemamas sociālās uzvedības pastiprināšanu ar atzinību, nevis soda metodēm. Skolotājiem tas nereti atvieglo ikdienu – mazāk jāiesaistās disciplīnas korekcijā, vairāk iespējams veltīt uzmanību mācību saturam. Ilgtermiņā tas samazina arī emocionālo spriedzi pašiem pedagogiem un uzlabo profesionālo gandarījumu, jo viņi redz bērnu sociālo progresu.
- **Pozitīvas atsauksmes no vecākiem**: bērni mājās sākuši lietot jaunus emocionālos izteicienus, prasīt palīdzību konstruktīvā veidā un izrādīt rūpes par citiem. Daudzi vecāki ar pārsteigumu novērtē, cik emocionāli nobrieduši kļūst viņu bērni, piemēram, septiņgadīgs bērns spēj skaidri pateikt: “Es jūtos vīlies.” Tas ne tikai atvieglo saziņu ģimenē, bet arī veicina vecāku atbalstu programmas turpināšanai.
- **PATHS efektivitāte vardarbības profilaksē**: atšķirībā no kampaņveidīgas “pamācīšanas”, PATHS balstās uz sistemātisku prasmju apguvi – bērni regulāri trenē emociju atpazīšanu, problēmu risināšanu, impulsa kontroli, līdz šie mehānismi kļūst automātiski. Šāds ilgstošs darbs samazina huligānisma risku un padara skolas vidi drošāku.
- **Finansiāli PATHS ir salīdzinoši izdevīgs ieguldījums**: programmas ieviešanai nepieciešama vienreizēja materiālu iegāde un skolotāju mācības, taču pēc tam to iespējams izmantot vairāku gadu garumā bez būtiskiem papildu izdevumiem. Salīdzinot ar intervences pasākumiem vēlākos dzīves posmos, piemēram, uzvedības korekcijas programmām pusaudžiem vai terapiju pieaugušajiem – šis ieguldījums ir daudz mazāks un preventīvi efektīvāks.

Vājās puses

- **Programmas rezultātu noturēšana un pārnesamība**: lai nodrošinātu ilgtermiņa pozitīvo ietekmi, PATHS nav īstenojama kā īslaicīgs projekts vai vienreizējs pilotējums – tai jābūt integrētai skolas dzīvē vairāku gadu garumā. Ja programma tiek pārtraukta pēc neilga laika, vai ja trūkst konsekvences, iegūtās prasmes

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

bērniem var izzust, un ieguvumi mazināsies. Tādējādi viens no riskiem ir fragmentāra ieviešana bez ilgtermiņa saistībām.

- **Programmas efektivitāte**: ir tieši atkarīga no tās īstenošanas kvalitātes, kas savukārt lielā mērā balstās uz skolotāja prasmēm un iesaisti. Ja skolotājs ir motivēts un emocionāli iesaistīts, viņš spēj iedzīvināt PATHS saturu, padarot to par dzīvu un nozīmīgu daļu no klases kultūras. Tomēr ne visi pedagogi jūtas komfortabli runājot par emocijām vai vadot atklātas diskusijas ar bērniem. Ir gadījumi, kad programma tiek pasniegta mehāniski, piemēram, vienkārši nolasot scenārijus bez emocionālas piesaistes, un tad ietekme var būt minimāla. Līdz ar to skolotāju mācības un turpmākais atbalsts ir kritiski faktori veiksmīgai programmas realizācijai.
- **PATHS mērķa grupa:** PATHS nav panaceja visām bērnu vajadzībām, bērniem ar smagākiem psihiskiem traucējumiem, piemēram, ar autiskā spektra traucējumiem vai uzvedības problēmām, pamata PATHS stundas var nebūt pietiekamas. Šādiem skolēniem nereti nepieciešams specializēts atbalsts, individuāli pielāgotas intervences vai paralēla psiholoģiskā palīdzība. Tāpat PATHS ierobežotā mērā ietekmē bērnus, kuri aug ļoti disfunkcionālās vai vardarbīgās ģimenēs. Programmas pozitīvā ietekme skolā var "konkurēt" ar pilnīgi atšķirīgiem uzvedības modeļiem, ko bērns pieredz mājās, un, ja vecāki paši nav emocionāli kompetenti vai nav iesaistīti, PATHS efekts var būt daļējs vai nestabils.
- **Programmas fokuss**: pārsvarā ir vērsts uz skolas vidi, un tā ne vienmēr paplašinās ārpus tās robežām. Piemēram, sociālajos medijos, brīvā laika vidē vai pusaudžu subkultūrās, kur bērni vēlāk nonāk, SEL pieejas var nebūt dominējošās, un PATHS prasmes var kļūt grūtāk piemērojamas. Tādēļ dažkārt būtu nepieciešamas turpinājuma programmas, kas pielāgotas vecākiem bērnu vecumposmiem vai konkrētām vidēm.
- **Kultūras piemērotība**: lai gan PATHS ir tulkota un adaptēta vairākās valstīs, tās izcelsme ir ASV, un dažas koncepcijas vai emocionālie termini var neatbilst citu kultūru emocionālās izteiksmes normām. Piemēram, kultūrās, kur emociju atklāta paušana nav ierasta, sākotnēji var būt pretestība vai neizpratne par programmas mērķiem. Tāpēc, ieviešot PATHS Latvijā vai citā atšķirīgā kultūrvidē, nepieciešama rūpīga valodas, piemēru un pieejas adaptācija, lai nodrošinātu kultūrsensitīvu un kontekstam atbilstošu īstenojumu.
- **Programmas rezultāti**: tie nav tūlītēji redzami. Skolotāji un vecāki, kas sagaida ātru uzvedības maiņu, var just vilšanos, ja pirmajās nedēļās joprojām novēro strīdus vai emocionālas krīzes. Tomēr PATHS ietekme ir pakāpeniska un kumulatīva – prasmes tiek apgūtas ar laiku un nostiprinās tikai ilgstošā praksē. Tādēļ ir svarīgi saglabāt reālistiskas gaidas un nodrošināt programmas turpinātību, lai novērotu noturīgus uzlabojumus.
- **Programmas iekļaušanās skolas vidē**: viens no šķēršļiem programmas ieviešanai var būt grūtības sasaistīt tās efektivitāti ar tradicionāliem izglītības sistēmas prioritārajiem rādītājiem, piemēram, eksāmenu rezultātiem. Lai gan ir pierādījumi, ka uzlabota pašregulācija un emocionālā labbūtība sekmē labāku koncentrēšanos un mācīšanos, šie ieguvumi ir netieši un grūti precīzi izmērāmi. Skolām, kas spiestas fokusēties uz mācību sasniegumiem, var būt sarežģīti pamatot laika un resursu ieguldījumu SEL programmā, ja nav tūlītēju rādītāju uzlabojuma valsts testos. Tādēļ, lai pārvarētu šo barjeru, nepieciešams stiprināt

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

izpratni par to, ka emocionālās kompetences ir priekšnoteikums efektīvai mācībai, nevis konkurējoša prioritāte.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Blueprints for Healthy Youth Development. (n.d.). *Promoting Alternative Thinking Strategies (PATHS)*. Available at https://www.blueprintsprograms.org/programs/33999999/promoting-alternative-thinking-strategies-paths
- Public Safety Canada. (n.d.). *Promoting Alternative Thinking Strategies (PATHS)*. Available at https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/cntrng-crm/crm-prvntn/nvntr/dtls-en.aspx?i=10022
- Wu, X., Wang, Y., & Liu, L. (2022). Promoting Alternative Thinking Strategies (PATHS) program to improve children's social and emotional competence in China: A randomized controlled trial. *Frontiers in Psychology, 13*, Article 1030572. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1030572

2.2.4. Jaunatnes atbalsta darbinieku programma – YOW

1. Pakalpojuma nosaukums

Jaunatnes atbalsta darbinieku programma (*Youth Outreach Worker Program, YOW*) Ontārio provincē, Kanādā. Tā ir mobilā jaunatnes darba iniciatīva, kurā strādā īpaši apmācīti jaunatnes atbalsta darbinieki, lai sasniegtu un atbalstītu grūti sasniedzamus, mazaizsargātus jauniešus viņu kopienās.

2. Pakalpojuma mērķis

Programmas galvenais mērķis ir uzlabot riska situācijā esošu jauniešu dzīves kvalitāti, palīdzot viņiem un viņu ģimenēm labāk orientēties pieejamo pakalpojumu sistēmā un saņemt nepieciešamo atbalstu. YOW programma fokusējas uz prevenci un intervenci, lai veicinātu jauniešu pozitīvu iesaisti sabiedrībā, mazinātu antisociālu vai vardarbīgu uzvedību un novērstu problēmu padziļināšanos.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Programmas uzdevumi ietver uzticēšanās pilnu attiecību veidošanu ar jaunieti un ģimeni, jaunieša vajadzību apzināšanu, motivēšanu pozitīvām pārmaiņām un virzīšanu uz atbilstošiem resursiem. Jaunatnes atbalsta darbinieki darbojas kā mentori un aizstāvji: viņi palīdz jauniešiem formulēt savas problēmas un mērķus, sniedz informāciju par pieejamajiem pakalpojumiem un novirza jaunieti uz vietējiem preventīviem vai intervences resursiem (piemēram, veselības aprūpe, sociālie dienesti, nodarbinātības programmas, izglītības iestādes). Tāpat YOW programma veicina sadarbību starp dažādām kopienas aģentūrām (veselības aprūpe, bērnu aizsardzība, probācija, policija, skolas u.c.), lai novērstu šķēršļus jauniešu piekļuvei atbalstam. YOW programmas ietvaros tiek organizētas arī izbraukuma aktivitātes un pasākumi jauniešu iesaistei (piemēram, dalība

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

kopienas pasākumos, tematiskas grupu nodarbības), vienlaikus līdzsvarojot grupu aktivitātes ar individuālo darbu ar jaunieti.

4. Normatīvais regulējums

YOW programma tiek īstenota saskaņā ar Ontārio provinču normatīvo regulējumu bērnu un jaunatnes labklājības jomā. Juridisko ietvaru nosaka 2017. gada Bērnu, jaunatnes un ģimenes pakalpojumu likums (*Child, Youth and Family Services Act, 2017*)[118], uz kura pamata šāds preventīvs jaunatnes atbalsts tiek finansēts un nodrošināts.

5.Pakalpojuma joma

YOW programmas joma ir labklājības (sociālās) sektors ar starpdisciplināru pieeju. Tā primāri ietilpst sociālajos pakalpojumos, un pēc nepieciešamības sadarbojoties arī ar tiesību aizsardzības iestādēm un veselības jomu. YOW programmas darbā akcentēta jaunatnes sociālā iekļaušana un noziedzības novēršana (sekundārās prevences līmenis), kā arī sabiedrības resursu mobilizēšana jauniešu labklājībai. YOW programma nav formāla tiesu sistēmas daļa, bet gan kopienā balstīts sociālais atbalsts.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Programmas mērķa grupa ir jaunieši vecumā no 12 līdz 21 gadam, kuri atrodas riska situācijās vai uzvedības problēmu attīstības riska grupā, un viņu ģimenes. Pamatā atbalsts tiek sniegts pusaudžiem un jauniem pieaugušiem, kuri nav veiksmīgi iekļāvušies tradicionālajā atbalsta sistēmā (piemēram, skolā, veselības aprūpē) un kuru dzīvē ir vairāki riska faktori (nesekmība vai neapmeklē skolu, bezdarbs, iesaiste antisociālās kompānijās utt.). Vajadzības gadījumā YOW programmas darbinieki var elastīgi strādāt arī ar jaunākiem bērniem (piemēram, 6–11 gadi) vai jauniešiem līdz 25 gadu vecumam, ja tas ir pamatoti (piemēram, ja attiecīgais jaunietis ir saistīts ar mērķa grupas ģimeni vai kopienu). Ja jaunietis uzsāk dalību programmā pirms pilngadības sasniegšanas, viņš var turpināt saņemt atbalstu arī pēc 18 gadu vecuma, līdz pat 21 gada vecumam (vai līdz 25, ja darbinieki uzskata to par lietderīgu konkrētajā gadījumā).

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

YOW programmas dalībnieki pārsvarā ir jaunieši ar uzvedības problēmām vai attīstības riskiem, kas var izpausties dažādi. Daļai ir antisociālas uzvedības pazīmes (piemēram, konflikti skolā, pirmās saskarsmes ar likumpārkāpumiem), zema iesaiste izglītībā vai darbā, konflikti ģimenē. Citiem var būt atkarību problēmas sākuma stadijā vai riska faktori to attīstībai, piemēram, agrīna vielu lietošana (alkohols, kanabiss u.c.) vai pārmērīga iesaiste datorspēlēs u.tml.. Augsta riska jauniešu grupā bieži sastopamas arī garīgās veselības problēmas (depresija, trauksme, trauma) un sociāla atstumtība. Īpaša uzmanība programmā veltīta jauniešiem no marginalizētām kopienām, piemēram, melnādainajiem, pamatiedzīvotājiem, LGBTQ+, jaunajiem imigrantiem, kuri saskaras ar pastiprinātiem šķēršļiem, lai saņemtu atbalstu, un kuriem nepieciešama viņu kultūrai atbilstoša pieeja. Kopumā atbalsta saņēmēji var būt gan bērni ar uzvedības un atkarības problēmu

[118] Child, Youth and Family Services Act, 2017. Available at https://www.ontario.ca/laws/statute/17c14

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

kombināciju, gan riska grupas jaunieši, kuriem savlaicīga iejaukšanās var novērst nopietnāku problēmu veidošanos.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

YOW pakalpojums tiek sniegts bez izmitināšanas, jaunatnes darbiniekiem aktīvi izejot pie jaunieša viņa dzīvesvietas tuvumā vai kopienā. Tas ir mobilais darbs: speciālisti satiekas ar jaunieti tam ērtā vidē – uz ielas, jauniešu centros, tirdzniecības centros, parkos, skolās vai citās vietās, kur jaunieši pulcējas. Saziņa var notikt arī attālināti (pa tālruni, sociālajos tīklos), ja tas jaunietim ir piemērotāk. YOW darbinieki parasti vienojas ar jaunieti par regulārām individuālām tikšanās reizēm (piemēram, reizi nedēļā vai biežāk, atkarībā no situācijas nopietnības). Nepieciešamības gadījumā tiek organizētas arī grupu nodarbības vai iesaistīšanās kopienas pasākumos, taču pamata fokuss ir individuālais darbs ar jaunieti, nevis formāli kabinetu apmeklējumi. Tādējādi pakalpojums ir viegli pieejams jaunietim – tur, kur viņš atrodas, un pēc elastīga grafika.

9. Pakalpojuma sniedzējs nosaukums un juridiskais statuss

Programmu finansē un vada Ontārio provinces valdība - Bērnu, kopienas un sociālo pakalpojumu ministrija, bet praktisko īstenošanu veic reģionālās NVO un kopienas aģentūras, kas specializējas darbā ar jaunatni. Ontario valdība katrā reģionā nozīmē "vadošo aģentūru", kas koordinē YOW programmas īstenošanu un partnerību ar citām organizācijām. Tiešos pakalpojumus sniedz, piemēram, Jaunatnes kristīgās savienības (*Young Men's Christian Association, YMCA*) vietējās nodaļas , jauniešu dienesti, kopienas veselības centri un citi NVO, kas pieņem darbā jaunatnes atbalsta darbiniekus saskaņā ar programmas vadlīnijām. Juridiski šie sniedzēji ir bezpeļņas organizācijas, kurām valsts ar līgumu deleģējusi tiesības sniegt pakalpojumu. Programmas ietvaros valsts finansē programmas īstenošanu - algu fondu un darbības izmaksas, savukārt, NVO nodrošina programmas praktisko realizēšanu - darbaspēku un vietējo darbības uzraudzību.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Ilgums: dalība YOW programmā nav stingri noteikta laikā – tā turpinās tik ilgi, cik jaunietim nepieciešams, lai sasniegtu stabilus rezultātus vai pieslēgtos citam atbalstam. Dažiem jauniešiem pietiek ar pāris mēnešu atbalstu, citi ar darbinieku sadarbojas ilgstoši (vairākus mēnešus vai pat gadu), īpaši, ja problēmas ir kompleksas. Ir konstatēts, ka augsta riska jaunieši mēdz iesaistīties padziļinātāk un uz ilgāku termiņu, īpaši, ja piesaistīts augstāka līmeņa jaunatnes atbalsta darbinieks (*Enhanced Youth Outreach Worker, EYOW*) ar padziļinātu konsultatīvo kompetenci.

Apjoms/intensitāte: pakalpojuma apjoms tiek pielāgots jaunieša vajadzībām – parasti jaunatnes darbinieks ar viņu tiekas individuāli reizi nedēļā vai biežāk, uztur regulāru kontaktu arī neformāli (piemēram, telefonsarunās vai īsziņās) un, ja nepieciešams, iesaista ģimenes locekļus. Augsta riska situācijās EYOW var nodrošināt īslaicīgas terapijas sesijas līdz brīdim, kamēr jaunietis sagaida profesionālu ārstēšanu, proti, psihiatra, klīniskā psihologa vai cita licencēta garīgās veselības speciālista sniegtu aprūpi.

Ontario provincē darbojas vairāki desmiti jaunatnes atbalsta darbinieku komandu. Piemēram, 2018./2019. gadā YOW programmā tika iesaistīti 9 281 jaunietis, un kopumā

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

notika vairāk nekā 30 220 individuālās tikšanās. Papildu individuālajam darbam tika rīkoti 3 915 grupu pasākumi, kuros kopumā reģistrētas 173 000 jauniešu dalības reizes, tas ir – nevis tik daudz atsevišķu dalībnieku, bet kopējais apmeklējumu skaits, kas parāda programmas plašo mērogu.

Pieprasījums: kopumā pieprasījums pēc YOW programmas ir augsts lielajās pilsētās un mazaizsargātās kopienās. Formāli rinda nepastāv, ja resurss ir noslogots, jaunatnes atbalsta darbinieki prioritizē jauniešus ar augstāko risku, tomēr vispārīgi jaunietim nav ilgi jāgaida rindā, jo YOW programmas jaunatnes atbalsta darbinieki paši aktīvi meklē jauniešus, sadarbojoties ar skolām, policiju, sociālajiem dienestiem, lai savlaicīgi identificētu jaunus gadījumus. Taču ļoti lielas noslodzes apstākļos var rasties situācijas, ka jaunietim jāpagaida dažas nedēļas, līdz jaunatnes atbalsta darbinieks spēj uzsākt intensīvu darbu.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

- Galvenie speciālisti ir **jaunatnes atbalsta darbinieki**: tie ir mācīti praktiķi darbā ar jaunatni kopienā. Daudziem no viņiem ir izglītība sociālajā darbā vai psiholoģijā (vismaz bakalaura līmenī), kā arī pašu pieredze darbā ar jauniešiem līdzīgās situācijās.
- Programmas ietvaros strādā arī t.s. **augstāka līmeņa jaunatnes atbalsta darbinieki** (*EYOW*), kuriem parasti ir augstāka kvalifikācija (piemēram, maģistra grāds sociālajā darbā) un kuri var sniegt īstermiņa konsultatīvu atbalstu sarežģītākos gadījumos.
- Papildu tam katrā reģionā ir **programmas koordinatori vai vadītāji** (piemēram, vadošajā aģentūrā), kas nodrošina uzraudzību, datu uzskaiti un starpnozaru sadarbību.
- **YOW bieži sadarbojas ar citiem speciālistiem**: skolu sociālajiem pedagogiem, psihologiem, atkarību konsultantiem, probācijas darbiniekiem, ārstu prakses māsām utt., lai nodrošinātu jaunietim visaptverošu atbalstu (kaut arī šie speciālisti nav tieši YOW programmā, viņi nepieciešamības gadījumā tiek piesaistīti). Tādējādi YOW programma strādā kā starpnieks starp jaunieti un profesionāļu tīklu, koordinējot jaunietim nepieciešamos pakalpojumus.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

Programmas īstenošanā jaunatnes atbalsta darbinieki saskaras ar vairākām grūtībām.

- **Jauniešu sasniedzamība**: mērķa grupa ir grūti sasniedzama un bieži neuzticas autoritātēm, tāpēc izaicinājums ir izveidot uzticības pilnas attiecības. Tas prasa laiku, pacietību un empātiju no darbinieku puses.
- **Jauniešu problēmas**: daudzi jaunieši programmā saskaras ar daudzslāņainām problēmām (piemēram, vienlaikus gan uzvedības, gan garīgās veselības, gan atkarību problēmas), tādēļ darbiniekiem jāpārzina plašs jautājumu loks un jāspēj izvērtēt, kādu speciālistu iesaiste vēl nepieciešama.
- **Ierobežotie resursi:** vienam darbiniekam var būt jāpieskata liels skaits jauniešu, kas palielina izdegšanas risku. Darbs bieži vien ir emocionāli smags, jo darbinieki uzklausa traumatiskus jauniešu stāstus, redz nabadzību, vardarbību vai atkarību sekas, kas var radīt līdzpārdzīvojuma (*vicarious*) stresu.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Drošības riski**: strādājot uz ielas vai problemātiskos rajonos, darbiniekiem jābūt piesardzīgiem, kā arī jāmāk reaģēt krīzes situācijās (piemēram, ja jaunietis iesaistīts bandas aktivitātēs vai cieš no vardarbības).
- **Sadarbība ar ģimenēm**: pie izaicinājumiem pieder arī sadarbība ar ģimenēm, jo ne vienmēr vecāki ir atsaucīgi – dažkārt ģimenē var būt līdzatkarības vai noraidoša attieksme pret palīdzību.
- **Citu pakalpojumu pieejamība**: darbinieki min, ka nereti ir grūti nodrošināt citu pakalpojumu pieejamību, piemēram, jaunietim nepieciešama psihologa palīdzība, bet gaidīšanas rinda gara. YOW programma šādā gadījumā cenšas sniegt atbalstu, taču tas palielina darbinieku slodzi.

Neskatoties uz minētajām grūtībām – salīdzinoši zemo atalgojumu un darba intensitāti – YOW programmai izdodas saglabāt darbiniekus, pateicoties darbinieku mācībām un "līdzvērtīgas pieredzes" kadru piesaistei (darbinieki, kuri paši nāk no līdzīgām kopienām, labāk saprot jauniešus). Tādējādi YOW darbinieki demonstrē augstu motivāciju, lai gan darbs ir sarežģīts.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Procesa sākums: jaunietis programmā var nonākt dažādos veidos – YOW darbinieks viņu var uzrunāt kopienas pasākumā vai uz ielas, vai arī jaunietis var tikt norīkots programmā no citas institūcijas (skolas sociālais pedagogs, bērnu aizsardzības dienests vai policija var ieteikt jaunietim satikties ar YOW darbinieku). Sākumā darbinieks izveido kontaktu neformālā atmosfērā, iepazīst jaunieti, noskaidro viņa situāciju, motivācijas pakāpi.

Individuālais atbalsts: tālāk tiek nodrošināta regulāra mijiedarbība — jaunatnes atbalsta darbinieks kopā ar jaunieti nosaka konkrētus mērķus (piemēram, atgriezties skolā, atrast darbu, pārtraukt vielu lietošanu vai risināt ģimenes konfliktus). Katras tikšanās reizē darbinieks uzklausa jaunieti, sniedz padomus un veicina viņa prasmju attīstību, piemēram, konflikta risināšanā un lēmumu pieņemšanā. Pakāpeniski tiek veicināta jaunieša iesaiste vietējos resursos — darbinieks pavada viņu uz pirmām vizītēm pie speciālistiem, palīdz aizpildīt pieteikumus darbam vai mācībām un motivē piedalīties sabiedriskās aktivitātēs.

Ģimenes iesaiste: ja iespējams, YOW strādā arī ar jaunieša vecākiem vai likumiskajiem pārstāvjiem – skaidro viņiem jaunieša vajadzības, iesaka apmeklēt vecāku atbalsta grupas, palīdz atjaunot dialogu ģimenē.

Kopienas iesaiste: YOW darbinieki paši aktīvi piedalās kopienas dzīvē – apmeklē kopienas plānošanas tikšanās, sadarbojas ar vietējām organizācijām, lai radītu jauniešiem draudzīgāku vidi (piemēram, iesaka jauniešu centrā pielāgot aktivitātes).

Noslēgums: kad jaunietis ir pietiekami nostiprinājis savas prasmes un pieslēdzies stabilam atbalstam (iekļāvies skolā vai darbā, apmeklē terapiju, utt.), YOW darbinieks pakāpeniski samazina kontakta intensitāti. Gadījumos, kad jaunietis pārsniedz vecuma limitu vai pārceļas uz citu dzīvesvietu, darbinieks nodrošina pāreju, piemēram, pavada 18 gadus sasniegušu jaunieti uz pieaugušo atbalsta dienestiem. Programmas elastīgums ļauj darbiniekiem atjaunot atbalstu, ja pēc kāda laika jaunietim atkal rodas grūtības.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Visu procesa laiku tiek veikta datu uzskaite un uzraudzība: YOW dokumentē kontaktu skaitu, jaunieša progresu (piemēram, vai uzlabojas attiecības ar ģimeni, vai jaunietis iesaistās pozitīvās nodarbēs).

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes un instrumenti

YOW programmas darbinieki regulāri piedalās mācībās, apgūstot jaunākās pierādījumos balstītās metodes darbam ar jaunatni (piemēram, traumas izpratnē balstītas pieejas, pašpalīdzības prasmju mācīšana, u.c.).

- YOW programma balstās uz **pozitīvās jaunatnes attīstības modeli un motivējošās intervijas pieeju.**
- Darbinieki izmanto **Izmaiņu posmu modeli** (*Stages of Change*) jauniešu motivācijas novērtēšanā un veido darbību plānu atbilstoši jaunieša gatavībai mainīties.
- Būtiska metode ir **uz meistarību un risinājumu fokusēta saruna** – darbinieki palīdz jaunietim apzināties savas stiprās puses un resursus, iedrošina izvirzīt sasniedzamus mērķus.
- Tiek izmantoti arī **vienaudžu mentoringa un atbalsta elementi** – dažiem YOW pašiem ir līdzīga dzīves pieredze, tādēļ tie spēj kalpot kā pozitīvi paraugi.
- **Kultūrai atbilstošas metodes**: strādājot ar dažādu etnisko grupu jauniešiem, YOW darbinieki pielāgo pieeju (piemēram, sadarbojas ar kopienas līderiem, izmanto jaunieša dzimtajā valodā pieejamus resursus).
- **Novirzīšanas instruments**: svarīgs "instruments" ir darbinieka kontaktu tīkls – YOW uztur datubāzi ar vietējiem pakalpojumiem (sociālajiem, juridiskajiem, medicīniskajiem), lai ātri varētu dot jaunietim informāciju un kontaktus.
- **Novērtēšanas rīki**: tiek izmantoti arī vienkārši novērtēšanas rīki, lai noteiktu jaunieša riska līmeni (dažkārt programmas ietvaros izmanto anketas, piemēram, par sociālajām saitēm vai pašefektivitāti, lai mērītu progresu).
- **Dokumentēšana un datu analīze**: YOW programmā izstrādāts vienots atbalsta sniegšanas uzskaites (*"Outreach Record"*) protokols, kurā YOW darbinieki fiksē jaunieša situāciju un veiktos soļus, ievērojot konfidencialitātes normas (dati tiek aizsargāti saskaņā ar Ontario provincē spēkā esošajiem bērnu aizsardzības likumiem).

Kopumā YOW programmas ietvaros pielietotā darba metode ir elastīga "izejošā" sociālā darbība, kas apvieno mentorēšanu, konsultēšanu, koučingu un gadījuma vadīšanu (*case management*), neizmantojot formālas terapijas tehnikas, bet gan praktisku atbalstu jaunietim viņa vidē.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

YOW pakalpojums ir brīvprātīgs – tas nozīmē, ka jaunietim pašam jāpiekrīt sadarboties. Darbinieki veido sadarbību uz cieņas un partnerības pamata, nevis piespiedu kārtā.

Ar bērnu/jaunieti: YOW vienojas par konfidencialitātes robežām (izņemot situācijas, kad jaunietis vai kāds cits ir nopietni apdraudēts, informācija netiek izpausta bez viņa atļaujas). Jaunietis tiek iesaistīts lēmumu pieņemšanā – plāns tiek veidots kopā ar viņu, uzklausot viņa viedokli.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Ar ģimeni: ja jaunietis dzīvo ģimenē, YOW cenšas iesaistīt vecākus kā partnerus. Tiek respektēta ģimenes dinamika – sākumā darbinieks var tikties atsevišķi ar jaunieti, vēlāk piesaistot vecākus sarunai, kad izveidojies uzticēšanās līmenis. Ģimenei tiek izskaidrota programmas būtība, un no vecākiem sagaida atbalstu, piemēram, sekot līdzi jaunieša pienākumu izpildei, apmeklēt ģimenes konsultācijas, ja tādas tiek ieteiktas. Ja jaunietis dzīvo audžuģimenē vai aizbildnībā, YOW sadarbosies ar audžuvecākiem/aizbildni līdzīgi kā ar bioloģiskiem vecākiem – informēs par jaunieša progresu un iesaistīs lēmumos. Ja bērns atrodas institūcijā (piemēram, bērnu aprūpes iestādē vai jauniešu patversmē), YOW sadarbosies ar institūcijas sociālajiem darbiniekiem. Šādos gadījumos darbinieks saskaņo tikšanās ar jaunieti atbilstoši iestādes noteikumiem, regulāri kontaktējas ar iestādes personālu, lai nodrošinātu vienotu pieeju.

Dažādas vides: YOW pielāgo darbu atkarībā no tā, kur jaunietis dzīvo – ja ģimenē, uzsvars uz ģimenes sistēmas nostiprināšanu; ja audžuģimenē, tad uz atbalstu audžuvecākiem audzināšanas procesā; ja jaunietis ir bez pastāvīgas dzīvesvietas (piemēram, klaiņo vai dzīvo patversmē), YOW prioritāri risina pamatvajadzības (droša dzīvesvieta, ēdiens) un veido sadarbību ar bezpajumtnieku jauniešu dienestiem. Ja bērns/jaunietis maina vidi (piemēram, no ģimenes nonāk ārpusģimenes aprūpē), YOW darbinieks turpina atbalstu, pielāgojot plānu jaunajiem apstākļiem un informējot jaunās vides aprūpētājus par jaunieša vajadzībām (tik, cik jaunietis atļauj informāciju izpaust). Tādējādi sadarbība ir ļoti personalizēta un balstās uzticībā starp visām iesaistītajām pusēm.

Sadarbība ar citiem speciālistiem: YOW vienlaikus koordinē komandas darbu – regulāri sazinās ar skolotājiem (ja mērķis ir atgriešanās skolā), ārstiem vai terapeitiem (ja jaunietis uzsācis ārstēšanos), probācijas inspektoriem (ja jaunietim nosacīta atbrīvošana). YOW bieži ir starpnieka loma, piemēram, pavada jaunieti uz pirmo tikšanos ar psihologu un pēc tam pārrunā ar psihologu, kā jaunietim veicas (ievērojot datu aizsardzību).

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

YOW programmas dalībniekiem novēroti vairāki pozitīvi ieguvumi.

- **Palielināta jauniešu iesaiste sabiedrībā**: pēc dalības programmā jaunieši biežāk piedalās kopienas aktivitātēs, brīvprātīgos pasākumos, kas liecina par sociālās izolācijas mazināšanos.
- **Uzlabotas attiecības ar ģimeni vai pieaugušajiem**: programmas mērķis veicināt jauniešu un ģimeņu iesaisti kopienā ir sasniegts – daudziem jauniešiem pēc atbalsta parādās vismaz viens pieaugušais, uz ko tie var paļauties.
- **Labāka pieeja pakalpojumiem**: jaunieši iegūst zināšanas par resursiem un iemaņas kā tos izmantot, piemēram, prot paši vērsties sociālajā dienestā vai nodarbinātības centrā. Tādējādi samazinās barjeras – jaunietis vairs nejūtas apjucis sistēmā, bet zina, kur meklēt palīdzību.
- **Pozitīvas uzvedības izmaiņas**: YOW dati rāda, ka daudzi jaunieši, kas sākotnēji regulāri nonāca konfliktā ar likumu vai cieta no atkarību izraisošu vielu lietošanas, pēc atbalsta saņemšanas mazina riskanto uzvedību. Piemēram, viena reģiona novērtējums liecina, ka 63% jauniešu pēc 6 mēnešu dalības programmā bija

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

uzlabojuši sociālās saites (attiecības ar ģimeni, draugiem, mentoriem), kas korelē ar mazāku noslieci uz pārkāpumiem.

- **Izglītības un nodarbinātības situācijas uzlabošanās**: pateicoties YOW starpniecībai, daļa jauniešu atgriežas izglītībā (atsāk mācības, iegūst kvalifikāciju) vai atrod darbu/prakses vietu, tādējādi iegūstot strukturētu dienas režīmu un mērķtiecību.
- **Emocionālā stāvokļa uzlabošanās**: pateicoties neformālajām konsultācijām un atbalstam, daudzi jaunieši ziņo, ka jūtas drošāk, pārliecinātāk par sevi, spēj labāk kontrolēt emocijas.
- **Programmas kvalitatīvie ieguvumi:** ir grūtāk izmērāmi, taču bieži minēti dalībnieku atsauksmēs, piemēram, jaunietis iemācās uzticēties pieaugušajam, rod dzīves mērķa izjūtu, pārstāj justies "pamests novārtā".[119]

Kopumā YOW programma palīdz novērst risku, ka šie jaunieši vēlāk nonāktu nopietnākās nepatikšanās (piemēram, noziedzības vai smagas atkarības lokā), tāpēc ieguvums ir arī ilgtermiņā samazināts recidīvu un krīžu gadījumu skaits sabiedrībā.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai YOW programmas efekts būtu maksimāls, bieži nepieciešami papildu pasākumi.

- Svarīga ir **specializētu pakalpojumu pieejamība**: uz kuriem YOW novirza jaunieti: mentālās veselības aprūpe (psihologi, psihiatri), atkarību ārstēšanas programmas (rehabilitācijas centri, anonīmie atkarīgie) u.c. Ir būtiski, lai šie pakalpojumi būtu laikus un pietiekamā apjomā pieejami, pretējā gadījumā YOW darbs var tikt apgrūtināts, ja jaunietim jāgaida mēnešiem uz terapiju. Tāpēc sistēmiski YOW jāsadarbojas kompleksi ar veselības sektoru, piemēram, Ontario provinces "Labsajūtas ceļvedī" (*Roadmap to Wellness*) paredzēta mobilās krīžu intervences un citu atbalsta formu stiprināšana, kas saskan ar YOW mērķiem[120].
- **Izglītības un nodarbinātības programmas**: jauniešiem paralēli sociālajam darbam nereti vajadzīgi konkrēti instrumenti – alternatīvās izglītības programmas (vakarskola, arodkursi), jauniešu nodarbinātības iniciatīvas, mentorings darbavietā. Šo programmu pieejamība palīdz YOW sasniegt mērķi noturēt jaunieti pozitīvas attīstības ceļa.
- **Brīvā laika un sociālo prasmju attīstīšanas pasākumi**: sporta, mākslas, mūzikas programmas jauniešiem dod iespēju lietderīgi pavadīt laiku un attīstīt talantus. YOW bieži motivē jaunieti tajās iesaistīties, un būtu vēlams, lai katrā kopienā šie pasākumi būtu pieejami (ar minimālām izmaksām).
- **Papildu atbalsts ģimenēm**: vecākiem vai likumiskajiem pārstāvjiem noder vecāku mācības kursi, atbalsta grupas, ģimenes terapija – tie stiprina ģimenes sistēmu, dodot lielāku iespēju jaunietim gūt panākumus. Ja ģimenē ir citas grūtības (piemēram, bezdarbs, mājokļa problēmas), svarīgi piesaistīt sociālos dienestus vai NVO, kas palīdz atrisināt šos jautājumus, jo tie netieši ietekmē jaunieti.

[119]Knoll, G.M., Pepler, D.J., and Josephson, W.L. (2012). The Toronto Youth Outreach Worker Program for Transitional Aged Youth 12–24: Process Evaluation. *Canadian Journal of Community Mental Health. 31*(2): 83-101. Available at https://doi.org/10.7870/cjcmh-2012-0015

[120] Roadmap to wellness: a plan to build Ontario's mental health and addictions system. (n.d.). Available at https://www.ontario.ca/page/roadmap-wellness-plan-build-ontarios-mental-health-and-addictions-system

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Tiesiskais atbalsts**: dažkārt riska jauniešiem vajag juridiskas konsultācijas (piemēram, ja ir bijuši sīki likumpārkāpumi vai nepieciešams atjaunot dokumentus). YOW sadarbībā ar tieslietu sistēmu (piemēram, sabiedriskā kārtā strādājošām jauniešu tiesību organizācijām) var nodrošināt, ka jaunietis saņem šo palīdzību.

Kopumā YOW programma vislabāk funkcionē kā daļa no integrētas atbalsta sistēmas, kur vienlaikus jaunietim pieejami gan sociālie mentori, gan terapeiti, pedagogi, karjeras konsultanti un citi speciālisti. Ontario provinces pieredze rāda, ka investīcijas tādās kompleksi koordinētās pieejās atmaksājas ar sabiedriskā labuma pieaugumu (mazāk likumpārkāpumu, labāka jaunatnes iekļaušanās sabiedrībā).

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- **Sasniedz grūti aizsniedzamus jauniešus**: YOW strādā tajās vidēs, kur tradicionālie pakalpojumi nesasniedz jauniešus, veidojot saikni ar tiem, kuri citādi paliktu bez atbalsta.
- **Elastība un individualizācija**: pakalpojums pielāgojas katra jaunieša vajadzībām un situācijai (nav "viena standarta" visiem), kas palielina iejaukšanās efektivitāti.
- **Kopienas bāze un kultūras kompetence**: darbinieki parasti nāk no pašu kopienām vai labi pārzina vietējo kontekstu, tāpēc jaunieši jūt, ka viņus saprot. Programma īpaši pielāgota minoritāšu jauniešu vajadzībām (darbojas pret sistēmisku rasismu, piesaista bilingvālus darbiniekus utt.).
- **Kompleksa pieeja un starpinstitucionāla sadarbība**: YOW nav izolēts pakalpojums; tas apvieno sociālo darbu, neformālo izglītošanu, prevenci un gadījuma vadību, kā arī sadarbojas ar citām sistēmām (izglītību, veselību, tieslietas). Rezultātā jaunietis saņem visaptverošu atbalstu, nevis fragmentētus pakalpojumus.
- **Eskalācijas novēršana**: savlaicīgi iesaistoties programmā, tā bieži novērš to, ka jaunieša problēmas saasinās (piemēram, novērš noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu nākotnē), kas sabiedrībai dod ieguvumu drošības un izmaksu ietaupījuma ziņā.
- **Pozitīvi piemēri un attiecības**: jaunieši iegūst mentorus un atbalstītājus, un daudzos gadījumos tas ir pirmais brīdis viņu dzīvē, kad viņi izjūt patiesas pieaugušā rūpes. Šādas attiecības var atstāt ilgstošu un labvēlīgu ietekmi.
- **Dati un pierādījumi**: programmā tiek veikta pastāvīga rezultātu uzraudzība, kas ļauj uzlabot praksi, ir pierādījumi, ka programma sekmē jauniešu sociālo prasmju uzlabošanos un riskantas uzvedības mazināšanos.

Vājās puses

- **Resursu ierobežojumi**: programmas panākumi ir atkarīgi no pieejamā finansējuma un darbinieku skaita. Ja finansējums nepietiekams, katrs darbinieks aprūpē ļoti daudz jauniešu, šie apstākļi var mazināt individuālā darba kvalitāti.
- **Programmas pieejamība**: lai gan Ontario provincē to īsteno plaši, ne visas kopienas var tikt nosegtas. Attālos vai lauku apvidos riska jauniešiem var nebūt sava YOW darbinieka.
- **Grūti izmērīt ilgtermiņa ietekmi**: tā kā intervences ir daudzveidīgas un neformālas, precīzi kvantificēt YOW "nopelnu" jaunieša dzīves izmaiņās ir sarežģīti.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Tas var apgrūtināt finansētāju pārliecināšanu, salīdzinot ar skaitliski izmērāmiem pakalpojumiem.

- **Atkarība no citu sistēmu darbības**: YOW var motivēt un atbalstīt jaunieti, taču, ja nav pieejams psihiatrs vai darba iespējas, viņu iespējas reāli mainīt situāciju ir ierobežotas.
- **Brīvprātības ierobežojums**: daži jaunieši, kam programma ļoti nepieciešama, var atteikties sadarboties, jo tā nav obligāta. Jaunietis var pārtraukt kontaktu jebkurā brīdī, līdz ar to izpaliek rezultāts.
- **Speciālistu izdegšana**: intensīvais un emocionāli smagais darbs ar smagiem gadījumiem var novest pie kadru mainības. Programma gan lepojas ar salīdzinoši labu darbinieku noturību, tomēr visā jaunatnes darba nozarē bieži novērojama izdegšana un zems atalgojums, kas rada izaicinājumus sistēmas līmenī.
- **Nepilnības atbalsta sniegšanā ilgtermiņā**: pēc 21 gada – jaunietim pieaugot, YOW atbalsts oficiāli beidzas, ja 21–25 gadu vecumā vēl ir vajadzīgs līdzīgs mentora atbalsts, pieaugušo sistēmā tāda mēdz trūkt. Šī pārejas posma plaisa var mazināt agrīno ieguldījumu efektu.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Government of Ontario. (2021). *Ministry of Children, Community and Social Services service objectives 2021–2022*. Available at https://forms.mgcs.gov.on.ca/dataset/24f6c3de-9fba-4468-860a-bbe001c8d64b/resource/2e308e4b-6e0e-4e32-bdf7-4d37e53c34b7/download/2021_22mccss_service_objectives_document_eng.pdf
- YouthREX. (n.d.). *Community spotlight: Provincial Youth Outreach Worker Program* [Video]. Available at https://youthrex.com/video/community-spotlight-provincial-youth-outreach-worker-program/
- Integrated Care Conference. (n.d.). *Provincial Youth Outreach Worker Program: Making connections and delivering care to marginalized populations across Ontario*. Available at https://www.integratedcareconference.com/workshops/k01-provincial-youth-outreach-worker-program-making-connections-and-delivering-care-to-marginalized-populations-across-ontario

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

2.3. TERCIĀRAIS PREVENCES LĪMENIS

2.3.1. Jauniešu tiesiskuma komitejas - YJC

1. Pakalpojuma nosaukums

Jauniešu tiesiskuma komitejas (*Youth Justice Committees, YJC*) ir Kanādā izveidots atbalsta mehānisms, kur kopienas brīvprātīgie iedzīvotāji iesaistās jauniešu taisnīguma procesos. Šis pakalpojums ir koptaisnības (*restorative justice*) pieejas alternatīva formālai tiesvedībai jauniešu likumpārkāpumu lietās.

2. Pakalpojuma mērķis

Pakalpojuma mērķis ir sniegt jaunajiem likumpārkāpējiem iespēju labot pieļautās kļūdas, mudinot viņus uzņemties atbildību par savu rīcību un mainīt uzvedību, vienlaikus izvairoties no ieraksta sodāmības reģistrā un no oficiālas sodāmības turpmākajā dzīvē. Tas tiek darīts, īstenojot koptaisnības pieejas principus: iesaistot noziedzīgā nodarījuma risināšanā pašu jaunieti, cietušo, ģimeni un sabiedrību, lai izlīgtu un novērstu radīto kaitējumu. YJC mērķis ir arī samazināt nepilngadīgo recidīvu, jo jaunietis, izprotot sekas un saņemot atbalstu, visticamāk vairs nepārkāps likumu.

Papildmērķi ir atslogot tiesu sistēmu no nelielām lietām un stiprināt sabiedrības lomu tiesiskuma nodrošināšanā – dodot kopienai iespēju piedalīties jauniešu audzināšanā un noziedzības profilaksē. Respektīvi, YJC kā alternatīvs ceļš tiecas panākt taisnīguma un audzinoša efekta līdzsvaru, neaizēnojot jaunieša nākotni ar sodāmību, ja vien viņš ir gatavs laboties.

3. Pakalpojuma uzdevumi

- **Novērtēt jaunieša lietu**: komiteja izskata policijas vai prokuratūras nosūtītos lietas materiālus par jaunieša izdarīto likumpārkāpumu, izvērtē, vai tas ir piemērots izskatīšanai komitejā (parasti tie ir mazāk smagi likumpārkāpumi, kuros jaunietis atzinis savu vainu).
- **Organizēt tikšanos (koptaisnības sēdi)**: komiteja noorganizē sanāksmi ar jaunieti un viņa vecākiem, kā arī, ja iespējams, ar cietušo vai cietušā pārstāvjiem. Šīs tikšanās laikā brīvprātīgie komitejas locekļi uzdod jautājumus jaunietim par notikušo, viņa dzīves apstākļiem, interesēm, lai izprastu situācijas cēloņus.
- **Izstrādāt labošanas plānu (sankcijas)**: komiteja kopā ar jaunieti vienojas par konkrētām darbībām, ko jaunietis veiks, lai labotu nodarīto un mācītos no situācijas. Šāds plāns var ietvert, piemēram, atzīšanās un atvainošanās vēstules rakstīšanu, sabiedriskos darbus, tematisku eseju vai plakātu veidošanu par sekām, kompensācijas darbības cietušajam vai piedalīšanās korektīvā programmā (piemēram, dusmu savaldīšanas nodarbībās). Komiteja nodrošina, ka noteiktās sankcijas ir samērīgas – ne bargākas, kā jaunietis saņemtu tiesā, un vienlaikus pietiekami saturīgas, lai jaunietis izjustu atbildību.
- **Uzraudzīt vienošanās izpildi**: pēc vienošanās parakstīšanas jaunietim tiek noteikts konkrēts termiņš (parasti daži mēneši), lai izpildītu sankcijas. Komitejas locekļi vai norīkots koordinators uzrauga, vai jaunietis izpilda norunāto – piemēram,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

iesniedz apliecinājumus par sabiedrisko darbu, uzraksta un nodod atvainošanās vēstuli u. c. Ja jaunietim rodas grūtības, komiteja ar viņu sazinās un palīdz atrast risinājumu, piemēram, piedāvā citu sabiedriskā darba veikšanas vietu.

- **Komunicēt ar tiesībsargājošām institūcijām**: kad jaunietis veiksmīgi izpilda vienošanos, komiteja sniedz atgriezenisko informāciju prokuratūrai vai tiesai. Ja process bija "pirmsapsūdzības" (*pre-charge*) – policija sākotnēji nenodod lietu tiesai, un pēc sekmīgas pabeigšanas lieta tiek slēgta, bet ja "pēcapsūdzības" (*post-charge*) – komiteja informē prokuroru un tiesu, un tiesnesis oficiāli izbeidz apsūdzību, attiecīgi kriminālprocess tiek izbeigts un jaunietim nerodas sodāmība. Ja jaunietis neizpilda uzliktās sankcijas vai nepiedalās, komiteja informē prokuratūru, un lieta atgriežas formālajā tiesvedībā (jaunietim tad var tikt uzlikts sods tiesā).
- **Papildu uzdevumi komitejām var būt arī tiesas padomdevēja funkcija:** dažas komitejas sniedz tiesai ieteikumus par sodu, ja lieta tomēr nonāk tiesā (it īpaši, ja jaunietis ir bijis komitejas programmā, bet tomēr tiesāts).

Kopumā YJC pakalpojuma uzdevums ir realizēt taisnīguma procesu audzinošā veidā, vienlaikus aizsargājot sabiedrības intereses.

4. Normatīvais regulējums

Jauniešu tiesiskuma komiteju darbība pamatota ar Kanādas Jaunatnes krimināltiesību likumu (*Youth Criminal Justice Act, YCJA*)[121] – federālu likumu, kas reglamentē 12–17 gadus vecu likumpārkāpēju tiesiskos aspektus.

5. Pakalpojuma joma

Jauniešu tiesiskuma komitejas ietilpst tieslietu (krimināltiesību) jomā, konkrētāk – jaunatnes tiesību sistēmas daļā. Tā ir terciārās prevences programma, jo strādā ar jauniešiem, kuri jau pārkāpuši likumu, novēršot turpmāku noziedzību. Šo pakalpojumu var dēvēt arī par sabiedrībā balstītu taisnīguma pakalpojumu, kur tiesvedības elements apvienots ar sociālu atbalstu. Komiteju darbība skar arī sociālās labklājības jomu, jo bieži vien tiecas risināt likumpārkāpumu cēloņus (ģimenes problēmas, atkarības, skolas neapmeklēšanu). Taču institucionāli tā ir tieslietu sistēmas sastāvdaļa – Albertas provincē komitejas darbojas Tieslietu un Sabiedriskās drošības ministrijas pakļautībā, un to mērķis atbilst krimināltiesību uzdevumam nodrošināt taisnīgumu, ievērojot nepilngadīgo personu īpatnības (audzinošs un atjaunojošs fokuss). Programmai ir arī sabiedriskās drošības aspekts, jo veiksmīga jaunieša resocializācija nozīmē mazāk noziedzības vietējā kopienā nākotnē.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

YJC pakalpojuma mērķa grupa ir 12 līdz 17 gadus veci jaunieši, kuri izdarījuši mazāk smagus likumpārkāpumus. Tipiski tie ir jaunieši, kas pirmoreiz saskārušies ar likumpārkāpumu vai kuriem iepriekš bijuši nelieli pārkāpumi, bet nav smagas krimināls vēstures. Pārkāpumu piemēri: veikala zādzība, mantas bojāšana (vandalisms), viegls miesas bojājums kautiņā, neliela apmēra zādzība, satiksmes noteikumu pārkāpums u.tml.

[121] Youth Criminal Justice Act. (2002). Available at https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/y-1.5/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

– “relatīvi mazāk nopietni” pārkāpumi, kā definē likums. Obligāts priekšnoteikums – jaunietim jāatzīst sava vaina un jābūt gatavam piedalīties labošanās procesā. Jaunietis nevar tikt piespiests – ja viņš atsakās no pakalpojuma, lieta turpināsies tiesā. Mērķa grupā neietilpst jaunieši, kas izdarījuši ļoti smagus noziegumus (piemēram, bruņotu laupīšanu, seksuālu vardarbību) vai kuri tiek uzskatīti par bīstamiem sabiedrībai – šādi gadījumi netiek nodoti komitejām. Tāpat, ja jaunietim ir ļoti gara iepriekšējo sodīšanu vēsture, prokuratūra var neizmantot šo pakalpojumu.

Mērķa grupa ietver arī jaunieša ģimeni un cietušo, lai gan tiešie pakalpojuma saņēmēji ir jaunieši likumpārkāpēji, pakalpojumā vienlaikus tiek sniegts atbalsts arī jaunieša vecākiem (viņiem atbalstu un resursus bērna disciplinēšanā) un cietušajiem (dod iespēju tikt uzklausītiem un saņemt gandarījumu). Attiecībā uz vecumu, Jaunatnes krimināltiesību likumā noteikts, ka pakalpojuma saņēmēji ir jaunieši no 12 gadiem (jo kriminālatbildība Kanādā sākas no 12) līdz 17 gadiem ieskaitot. Ja jaunietis uzsāk pakalpojumu 17 gadu vecumā, viņš var turpināt un pabeigt pakalpojuma saņemšanu arī pēc 18 gadu sasniegšanas – šajā laikā lieta vienkārši tiek noslēgta tiesā, un netiek pārvērsta par “pieaugušā” sodāmību. Piemēram, ja 17 gadīgs jaunietis izdara likumpārkāpumu un lieta nodota komitejai, bet viņš kļūst 18 gadus vecs pirms pakalpojuma pabeigšanas, viņam ļauj pabeigt pakalpojumu, un tiesnesis pēc tam lietu izbeidz bez sodāmības. Tomēr personas, kam jau ir 18 gadi, un tās ir izdarījušas pārkāpumu kā pieaugušie, nav tiesīgas saņemt šo pakalpojumu (pieaugušo sistēmā ir citi atjaunojošās justīcijas mehānismi).

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

Tipisks YJC klients ir bērns/jaunietis, kurš pārkāpis likumu apstākļu sakritības vai neapdomības dēļ, nevis ar ļaunu nolūku. Bieži tie ir jaunieši ar atsevišķām uzvedības problēmām vai negatīvas vides ietekmi, piemēram, pārgalvīgi un impulsīvi jaunieši, kuri draugu ietekmē izdarījuši pārkāpumu. Tāpat tie var būt jaunieši no nelabvēlīgas vides, kas neapdomīgi mēģinājuši zagt, lai iegūtu naudu.

Daudziem ir sastopami agrīni riska faktori - mācību grūtības, konflikti skolā, vecāku šķiršanās, nepietiekama uzraudzība vai negatīvu vienaudžu ietekme. Tomēr šie jaunieši vēl nav pastrādājuši smagas noziedzīgas darbības, un komitejas uzdevums ir palīdzēt novērst šādu darbību attīstību nākotnē. Dažiem jauniešiem var būt vieglas atkarību problēmas, piemēram, alkohola vai kanabisa lietošana, kas sekmējusi likumpārkāpumu. Smagu narkotiku atkarības gadījumos šis pakalpojums gan nav piemērots, jo nepieciešama medicīniska palīdzība. Raksturīgi, ka šie jaunieši pēc notikušā izjūt nožēlu un bailes – viņi nereti ir nobijušies no iespējas iegūt sodāmību, jūtas vainīgi cietušā priekšā, bet vienlaikus ir atviegloti, ka tiek dota iespēja laboties. Pakalpojuma dalībnieki nāk no dažādiem sociāliem slāņiem – gan no it kā “parastām” ģimenēm, gan no nelabvēlīgas vides. Kopumā YJC atbalsta saņēmējs ir jaunietis, kurš, lai arī pieļāvis kļūdu, vēl spēj mācīties no tās un kam sabiedrības atbalsts var palīdzēt atgriezties uz pareizā ceļa.

YJC nereti strādā ar jauniešiem, kuriem ir uzvedības vai emocionāli traucējumi, piemēram, impulsu kontroles problēmas vai UDHS, kas var būt veicinājuši likumpārkāpuma izdarīšanu. Tādēļ komiteja cenšas noteikt, vai jaunietim nav vajadzīga papildu terapija vai

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

konsultācijas, un, ja nepieciešams, novirza viņu pie speciālistiem kā daļu no sankciju izpildes.

Ģimenes bieži vien izjūt satraukumu un apkaunojumu par bērna rīcību, taču vairumā gadījumu ir gatavas sadarboties, lai bērns izvairītos no kriminālsoda. Savukārt cietušie, ja piedalās procesā, nereti ir ieinteresēti redzēt jaunieti labojam nodarījumu, nevis vienkārši saņemot sodu. Vietējās kopienās cietušie bieži pazīst jaunieša ģimeni, tāpēc ir atvērti izlīgumam.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Pakalpojums izpaužas kā sēriju tikšanās ar komitejas pārstāvjiem. Parasti ir vismaz viena formāla tikšanās, kas ilgst apmēram stundu. Šī tikšanās notiek neitrālā vidē – bieži pašvaldības telpās, sabiedriskajā centrā vai policijas iecirknī atsevišķā apspriežu telpā. Sanāksmē piedalās 2–3 komitejas brīvprātīgie, jaunietis, jaunieša vecāki, reizēm cietušais (ja vēlas). Atmosfēra ir mazāk formāla nekā tiesā – dalībnieki sēž pie viena galda un sarunājas brīvākā gaisotnē. Pēc šīs galvenās tikšanās jaunietis parasti netiekas ar komitejas pārstāvjiem regulāri, viņš patstāvīgi pilda uzdotos uzdevumus (piemēram, strādā sabiedrisko darbu noteiktās stundas, apmeklē ieteiktos pakalpojumus). Komitejas pārstāvji uztur kontaktu telefoniski vai e-pastā, lai sekotu jaunieša progresam. Reizēm tiek rīkota otrā tikšanās – sankciju izpildes beigās, lai pārrunātu jaunieša pieredzi un svinētu veiksmīgu pakalpojuma pabeigšanu (tas gan nav obligāti, atkarīgs no komitejas prakses). Ja jaunietim nepieciešams, komitejas brīvprātīgais var tikties ar viņu starpposmos, piemēram, lai palīdzētu uzrakstīt atvainošanās vēstuli cietušajam vai kopā aiziet apskatīt sabiedriskā darba vietu. Pakalpojums nav intensīvs ikdienas pakalpojums, bet gan īstermiņa process, kas ietver konkrētu uzdevumu izpildi aptuveni viena līdz trīs mēnešu laikā. Kamēr vienošanās nav pilnībā izpildīta, jaunietim dažkārt jāapmeklē tiesas sēdes informatīviem nolūkiem, īpaši, ja lieta jau ir tiesā un tiesnesis vēlas sekot līdzi progresam. Kad jaunietis ir veiksmīgi pabeidzis visus noteiktos soļus, process noslēdzas – viņš saņem apliecinājumu par saistību izpildi, un lieta var tikt slēgta bez tālākām juridiskām sekām. Pakalpojums tiek uzsākts īsā laikā pēc novirzīšanas uz YJC – parasti dažu nedēļu laikā, jo komitejas cenšas rīkoties operatīvi. Pilsētās ar lielu lietu skaitu gaidīšanas laiks var sasniegt līdz mēnesim, tomēr Kanādas tiesību akti un politika uzsver savlaicīgas rīcības nozīmīgumu, lai jaunietis skaidri sasaistītu savu rīcību ar sekām.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

Pakalpojuma sniedzēji ir brīvprātīgo komitejas, ko veido vietējie iedzīvotāji. Piemēram, Albertas provincē pastāv vairāk nekā 90 šādas komitejas dažādos reģionos. Dažas komitejas ir reģistrētas kā biedrības vai bezpeļņas organizācijas (piemēram, Edmontonas Jauniešu tiesiskuma komiteju biedrība), citur tās darbojas kā neformālas brīvprātīgo grupas ar oficiālu ministra iecelšanu. Albertas provinces valdība oficiāli ieceļ (*designate*) komitejas un nodrošina tām nelielu finansējumu un mācības. Tādējādi juridiski komitejas ir sabiedriskā sektora un brīvprātīgo iniciatīvas hibrīds: tās nav valsts ierēdņu padomes, bet to mandātu nosaka valsts likums. Albertas provinces komiteju darbību koordinē Jauniešu tiesiskuma komiteju sekretariāts ministrijā vai deleģētā organizācijā (piemēram, Albertas Jauniešu tiesiskuma komitejas konsultatīvā padome (*Alberta Youth Justice Committee Advisory Board*). Komiteju sastāvā var būt arī pārstāvji no policijas vai

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

probācijas dienesta, taču pamatā tās ir civilo brīvprātīgo vadītas. Piemēram, Kalgarī jauniešu tiesiskuma komitejas koordinē vietēja NVO – *Calgary Youth Justice Society*, kas ir labdarības organizācija un nodrošina administratīvo atbalstu, bet pašu komiteju darbu veic brīvprātīgie. Līdzīgi citās pilsētās var būt atbalsta struktūra (koordinators ar nelielu algu, kuru finansē province), bet lēmumus un darbu ar jaunieti paveic brīvprātīgie sabiedrības locekļi.

Kopsavilkumā, pakalpojuma sniedzēja juridiskais statuss: valsts atbalstīta brīvprātīgo komiteja, kas bieži darbojas kā reģistrēta bezpeļņas organizācija sabiedrības labā.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Ilgums: process parasti ilgst no dažām nedēļām līdz dažiem mēnešiem. No brīža, kad jaunietis tiek novirzīts uz komiteju, līdz sankciju izpildes pabeigšanai parasti paiet 2–3 mēneši. Piemēram, Albertas provincē noteikts, ka lielākā daļa programmu jāizpilda 6 mēnešu laikā no novirzīšanas. Dažkārt, ja sankcijas apjoms ir lielāks (piemēram, 100 stundas sabiedriskā darba), var būt nepieciešami 4–6 mēneši.

Intensitāte: pakalpojums nav intensīvs ikdienas līmenī – pēc sākotnējās sēdes lielākā daļa uzdevumu izpildes notiek paša jaunieša noteiktā režīmā. Komitejas uzraudzība ir epizodiska (piemēram, ik pa 2 nedēļām sazinās pārbaudīt progresu). Ja sankcija ietver pakalpojuma apmeklēšanu (piemēram, 10 nodarbību kurss), tad intensitāti nosaka šī kursa grafiks. Kopumā jaunietim nav jāvelta milzīgs laika apjoms – tas varētu būt dažas stundas nedēļā sabiedriskajiem darbiem vai viena stunda nedēļā konsultācijai, atkarībā no vienošanās satura. Vidēji vienas lietas izskatīšanai komiteja sanāk kopā 1–2 reizes.

Apjoms: Alberta ir viena no aktīvākajām provincēm – 2023.–2024. gada pārskatā norādīts, ka provincē darbojas 46 jauniešu tiesiskuma komitejas, kurās iesaistīti aptuveni 400 brīvprātīgie. Šīs komitejas sadarbojas ar jauniešiem, viņu ģimenēm, cietušajiem un vietējo kopienu, lai izstrādātu piemērotus un sabiedrībai derīgus risinājumus jauniešu pārkāpumu gadījumos, veicinot atbildības uzņemšanos un atkārtotas noziedzības riska mazināšanu.[122] Valsts mērogā jaunākā pieejamā informācija liecina, ka komitejas darbojas vairākās provincēs un teritorijās, un to apjoms ir atšķirīgs – atsevišķas komitejas gadā izskata no piecām līdz pat vairāk nekā 300 lietām, savukārt finansējums svārstās no dažiem simtiem līdz vairākiem desmitiem tūkstošu Kanādas dolāru atkarībā no kopienas lieluma un lietu skaita.[123]

Pieprasījums - gaidīšanas laiks: parasti nav rindu – kā minēts, jaunietis tiek aicināts uz tikšanos drīz pēc nosūtīšanas uz pakalpojumu (dažu nedēļu ietvaros). Tomēr ļoti noslogotās vietās var būt neliela rindas veidošanās, bet tas nereti tiek risināts, palielinot komitejas kapacitāti (piesaistot vairāk brīvprātīgo vai sadalot komiteju apakšgrupās).

[122] Alberta Justice. (2024). Annual report 2023–2024. Government of Alberta. Available at https://open.alberta.ca/dataset/3f3178cb-0c63-4e73-9a38-90dbb7cac3dc/resource/f73e0301-0c1d-44b9-af3a-67ee1fc3f90e/download/jus-annual-report-2023-2024.pdf

[123] Department of Justice Canada. (2021). *A national survey of youth justice committees in Canada*. Government of Canada. Available at https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/yj-jj/rr03_yj7-rr03_jj7/p7.html

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Brīvprātīgie mediatori: komitejas sastāvā par "speciālistiem" var dēvēt apmācītos brīvprātīgos mediatorus. Tie nav profesionāli tiesneši vai advokāti (lai gan starp brīvprātīgajiem var būt juristi, skolotāji, sociālie darbinieki u.c. profesiju pārstāvji). Parasti katrā komitejā ir 5–15 brīvprātīgie locekļi, lai varētu nodrošināt vismaz 2–3 cilvēku klātbūtni katrā lietas sēdē. Brīvprātīgie iziet mācības par YJC, atjaunojošo taisnīgumu, jauniešu attīstības īpatnībām un mediāciju. Katrā sēdē piedalās vairāki komitejas locekļi, kas uzdod jautājumus, uzklausa un vienojas par sankcijām.

Īpaši mācīti mediatori: dažkārt komitejā tiek piesaistīti īpaši mācīti mediatori gadījumos, kad notiek tieša tikšanās ar cietušo – ja nepieciešama profesionāla mediācija starp jaunieti un cietušo, to var veikt kāds komitejas loceklis ar papildu kvalifikāciju vai no kopienas mediācijas (*Community Mediation)* organizācijas.

Koordinators vai lietvedis: daudzās komitejās (īpaši lielajās pilsētās) ir apmaksāts koordinators (bieži daļēja slodze), kas palīdz organizēt tikšanās, veic saziņu ar policiju un prokuratūru, kā arī sagatavo dokumentus. Šo koordinatoru var finansēt province vai pašvaldība. Piemēram, Kalgarī jauniešu tiesiskuma biedrībā strādā personāls, kas administratīvi atbalsta vairākas apkaimju komitejas.

Tiesībsargājošo institūciju loma: policijas darbinieki un prokurori nav komitejas locekļi, bet tie iesaistīti procesā kā partneri – policists var piedalīties sēdē kā novērotājs vai konsultants (īpaši mazās kopienās, kur komitejā var nebūt citu resursu), prokurors formāli izvērtē sankciju likumību, bet tiešu lomu sēdē parasti nespēlē, lai jaunietis nejustos kā tiesā.

Ģimenes un cietušie: tie nav "speciālisti", bet ir būtiski dalībnieki procesā, kas komitejai palīdz pieņemt lēmumu (vecāki sniedz informāciju par jaunieti, cietušais par kaitējumu).

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

Brīvprātīgie komitejas locekļi sastop vairākus izaicinājumus savā darbā.

- **Mediatora darba sarežģītība**: ne visi brīvprātīgie sākotnēji ir prasmīgi konfliktu risinātāji. Lai vadītu sarunu starp jaunieti un cietušo, vajadzīgas noteiktas iemaņas. Pastāv risks, ka nepieredzējuši mediatori var netīšām nodarīt vairāk ļauna nekā laba, piemēram, moralizējot vai neatbilstoši reaģējot uz jaunieša emocionālām izpausmēm. Tāpēc tiek uzsvērta nepieciešamība pēc labām mācībām – šīs mācības prasa laiku un resursus, un ne vienmēr visi brīvprātīgie jūtas pilnīgi gatavi mediatora darbam.
- **Emocionāli smagi gadījumi**: lai arī likumpārkāpumi ir nelieli, stāsti var būt emocionāli. Brīvprātīgajiem jāuzklausa cietušo pārdzīvojumi (piemēram, apzagts seniors var būt ļoti satraukts) un jāredz jauniešu nožēla vai raudāšana. Tas prasa empātiju un emocionālo inteliģenci. Dažiem brīvprātīgajiem tas var radīt emocionālu spriedzi, īpaši, ja paši ir vecāki vai kādreiz bijuši upura lomā.
- **Objektivitātes saglabāšana**: komitejas locekļi nāk no sabiedrības, un tiem var būt personīgi aizspriedumi. Liels izaicinājums ir saglabāt neitrālu un saprotošu attieksmi, nevis nosodošu. Mediatoru mācībās uzsver, ka komitejas loma nav tiesāt,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

bet gan palīdzēt, tomēr praksē kādam brīvprātīgajam var "izsprukt" nosodošs komentārs vai pārāk stingra nostāja, kas var atstāt iespaidu uz jaunieti.

- **Jaunieša un ģimenes nesadarbošanās**: reizēm jaunietis var būt neatklāts vai atturīgs sēdē – var klusēt, nerunāt par situācijas apstākļiem. Komitejai tad grūti izprast situāciju un izdomāt piemērotu sankciju. Arī vecāki mēdz būt aizstāvoši vai noraidoši – daži vecāki neatzīst jaunieša vainu un vaino citus, kas sarežģī sarunu procesu (jo sarunu mērķis, lai jaunietis atzīst atbildību). Brīvprātīgajiem jāprot vadīt šādas situācijas, kas nav viegli bez profesionālas pieredzes.
- **Resursu ierobežojumi un laiks:** brīvprātīgie šo darbu dara savā brīvajā laikā. Dažkārt var pietrūkt cilvēku – ja vienā kopienā pieejami tikai pāris aktīvi brīvprātīgie, viņiem jāvelta ļoti daudz stundu, kas nav ilgtspējīgi. Piemēram, aptaujas rāda, ka atsevišķās komitejās ir tikai 3 locekļi, un tas apdraud darbību, ja kaut vienam nav laika. Tāpēc komitejas cenšas piesaistīt jaunus brīvprātīgos, bet tas ne vienmēr izdodas – cilvēki ne vienmēr zina par šo iespēju vai baidās no atbildības.
- **Finansiālie un organizatoriskie izaicinājumi:** lai gan provinces dod nelielus grantus (dažus tūkstošus dolāru gadā) komiteju darbam, ar to jāsedz administratīvās izmaksas: mācību materiāli, telpu īre sēdēm, biroja preces, reizēm koordinatora atalgojums. Šo budžetu jāplāno un jāuztur kādai atbildīgai personai – ne katrā komitejā atrodas cilvēks ar iemaņām finansēs vai laiku, lai rakstītu pieteikumus. Lielākās pilsētās šo jautājumu risina, izveidojot formālas biedrības, bet mazākās vietās tas var būt sarežģīti.
- **Pakalpojuma paplašināšanās:** retos gadījumos komiteju pieeja var radīt efektu, ka procesā nonāk jaunieši, kuri citādi vispār netiktu sodīti ("tīkla paplašināšanās" – *net- widening*). Piemēram, policists varētu atsaukties uz komiteju lietā, kuru citādi būtu atrisinājis ar brīdinājumu. Daži kritiķi to uzskata par trūkumu, jo jaunietim jāpiedzīvo sankciju process pat lietā, ko, iespējams, būtu pieticis atrisināt ar brīdinājumu. Tomēr paši komiteju dalībnieki Albertas provinces aptaujās uzskata, ka agrīna iejaukšanās nav slikta – labāk, ja jaunietis izdara kaut nelielu atbildības soli, tas viņu pasargās no lielākām kļūdām nākotnē.
- **Sekmju/neveiksmju emocionalitāte**: kad komiteja iegulda laiku jaunietī, bet viņš neizpilda vienošanos un atgriežas tiesā, brīvprātīgie var just vilšanos. Tas var mazināt motivāciju. Tāpēc tiek uzsvērts slavēt un izcelt veiksmīgos gadījumus (piemēram, daudzas komitejas rīko pasākumus, kuros atzīmē jauniešu panākumus), lai uzturētu brīvprātīgo entuziasmu.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Novirzīšana: process sākas ar jaunieša lietas novirzīšanu uz jauniešu tiesiskuma komiteju. To var izdarīt policija, prokurors vai tiesnesis atkarībā no lietas stadijas. Visbiežāk policija, aizturot jaunieti par maznozīmīgu likumpārkāpumu, pēc sākotnējās izmeklēšanas nolemj nevirzīt lietu tiesai, bet nosūta to uz komiteju (to sauc par ārpustiesas sankciju nodošanu (*extrajudicial sanction referral*)). Vai arī prokurors, saņemot policijas materiālus, izvērtē, ka lietu var atrisināt ar YJC pakalpojumu, un nosūta to pirms tiesas uz komiteju. Retāk gadās, ka tiesnesis pēc apsūdzības izvirzīšanas, bet pirms sprieduma, nodod lietu komitejai (*"post- charge"* gadījums).

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Sagatavošanās: pēc novirzīšanas komitejas koordinators sazinās ar jaunieša ģimeni, skaidro pakalpojuma mērķi un vienojas par tikšanās laiku. Vienlaikus tiek informēts arī cietušais, kuram tiek piedāvāta iespēja piedalīties, ja viņš to vēlas — tas ir pilnīgi brīvprātīgi. Koordinatoram jānodrošina, ka jaunietis atzīst savu vainu un ir gatavs sadarboties; tas ir būtisks priekšnoteikums. Gadījumā, ja jaunietis vainu noliedz, lietu pārsūta tiesai, jo komiteja neveic izmeklēšanu.

Tikšanās (YJC sanāksme): norunātajā laikā jaunietis ierodas kopā ar vienu vai abiem vecākiem (vai likumisko pārstāvi). Viņus sagaida 2–3 komitejas brīvprātīgie, parasti tie, kuri tajā brīdī ir pieejami, jo komitejas locekļi dežūrē pēc iepriekš sastādīta grafika. Sēdes gaitā komitejas locekļi uzdod jautājumus jaunietim: “Pastāsti saviem vārdiem, kas notika?”, “Ko tu domāji tajā brīdī?”, “Kā tu domā, kas cieta no šī?” utt.. Viņi arī jautā vecākiem: “Kā jūs reaģējāt, ko jūs mājās nolēmāt par sekām?”. Mērķis – izprast notikušā cēloņus un jaunieša apstākļus (skolas situācija, brīvā laika nodarbes, vai ir agrāk bijušas problēmas). Ja klāt ir cietušais, viņš drīkst izstāstīt, kā pārkāpums ietekmējis viņu (emocionāli, finansiāli). Komiteja uztur cieņpilnu, audzinošu toni – slavē jaunieti par atbildības uzņemšanos, vienlaikus akcentē nodarījuma sekas (lai jaunietis saprot nodarīto kaitējumu). Tad pāriet pie sankciju izstrādes: komiteja jautā jaunietim un vecākiem, kā, viņuprāt, varētu situāciju labot. Bieži jaunietis pats piedāvā, piemēram, “Es varētu atvainoties un atmaksāt saplēstā loga cenu.” Ja piedāvājums adekvāts, komiteja to pieņem. Ja nē, komiteja ierosina savus priekšlikumus, balstoties uz līdzīgiem gadījumiem un vadlīnijām (piemēram, par veikala zādzību tipiska sankcija – 20 stundu sabiedriskais darbs + atvainošanās). Cietušais var ieteikt, piemēram, lai jaunietis veic sabiedrisko darbu viņa izvēlētā labdarības organizācijā vai uzraksta eseju par notikušo. Pēc diskusijas vienojas par sankciju komplektu (var būt viens vai vairāki elementi). Tad jaunietis paraksta vienošanās dokumentu, kur uzskaitīti uzdevumi un izpildes termiņš (parasti konkrēts datums). Komitejas locekļi arī paraksta šo vienošanos. Piemērs procesa gaitai: 15 gadīga meitene pieķerta zādzībā veikalā (kosmētikas preces). Komiteja uzzina, ka meitene to darījusi draudzeņu spiediena dēļ. Sankcijas: 15 stundas brīvprātīgā darba vietējā labdarības veikalā, 1 lappuses atvainošanās vēstule veikala īpašniekam, kā arī jāpiedalās 3 vakaru nodarbībās jauniešu atbildības programmā (ja pieejama). Meitene piekrīt un paraksta. Pēc tikšanās koordinators nodod vienošanās kopiju prokuroram/policijai un formāli atliek lietas izskatīšanu (ja tiesā bija datums, to pārliek uz vēlāku).

Sankciju izpilde: ja vienošanās ietver sabiedrisko darbu, komiteja var norādīt vietu tā veikšanai vai arī ļaut jaunietim pašam to atrast, iepriekš saņemot komitejas apstiprinājumu. Gadījumos, kad paredzēta atvainošanās vēstules rakstīšana, brīvprātīgais var lūgt iesniegt melnrakstu un sniegt ieteikumus tā pilnveidei. Atsevišķos gadījumos brīvprātīgie paši palīdz izvēlēties piemērotu sabiedriskā darba vietu, taču nereti šis uzdevums paliek jaunieša ziņā.

Uzraudzība: komiteja uztur sakarus ar jaunieti, piemēram, reizi mēnesī piezvana vecākiem vai jaunietim, lai vaicātu, kā sokas. Ja jaunietis kavējas vai saskaras ar grūtībām, komiteja var uzaicināt viņu uz papildu sarunu. Piemēram, ja jaunietis nav sācis sabiedrisko darbu mēneša laikā, komiteja izsauc viņu un vecākus, lai noskaidrotu iemeslus (varbūt jaunietis neatrada vietu, tad komiteja iesaka konkrētu organizāciju un dod viņam kontaktu).

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Procesa noslēgums: kad jaunietis izpilda visus vienošanās punktus (piemēram, iesniedz komitejai vēstules kopiju, atnes parakstītu sabiedriskā darba apstiprinājumu utt.), komiteja sagatavo pabeigšanas ziņojumu. Tajā norāda, ka jaunietis izpildījis sankcijas, un rekomendē lietu izbeigt. Ja tas bija policijas nosūtījums, policija pēc šī ziņojuma lietu noslēdz. Ja tas bija tiesas nosūtījums, jaunietis ar vecākiem dodas uz tiesu nākamajā paredzētajā datumā, kur prokurors iesniedz tiesnesim apliecinājumu par sankciju izpildi, un tiesnesis oficiāli atsauc apsūdzību (ja tā bija jau izvirzīta) un pasludina lietu slēgtu bez sodāmības. Pēc tam, atbilstoši likumam, jaunieša ieraksts par šo notikumu paliek tikai policijas datubāzē uz 2 gadiem, pēc tam šis ieraksts automātiski dzēšas, ja nav jaunu pārkāpumu.

Pēcprocesa atbalsts: formāli komitejas darbs ar jaunieti beidzas. Tomēr netieši jaunietis un ģimene jau procesa laikā var būt saņēmuši norādes uz atbalsta resursiem (piemēram, vecākiem iedots kontakts uz vecāku konsultāciju centru, jaunietim – info par jauniešu centru). Dažas komitejas neformāli seko līdzi jaunietim, piemēram, pēc pusgada piezvana vecākiem, pajautā, kā jaunietim klājas (tas nav obligāti, bet atkarīgs no brīvprātīgo ieinteresētības).

Kopumā YJC pakalpojuma īstenošanas process ir sistemātisks, bet audzinošs: tas sākas ar tiesībsargājošo iestāžu novirzīšanu, turpinās ar komitejas vadītu atjaunojošu sarunu un sankciju vienošanos, un noslēdzas ar sankciju izpildi un lietas izbeigšanu, ja viss norit veiksmīgi.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes un instrumenti

YJC darbība balstās uz koptaisnības (*restorative justice*) pieeju, kuras centrā ir dialoga veidošana, atbildības uzņemšanās un attiecību atjaunošana starp jaunieti, cietušo un sabiedrību.

- **Komitejas sanāksmes** pašas par sevi kalpo kā galvenais instruments. Tās notiek kā strukturētas atjaunojošās tikšanās jeb konferences, kurās notiek atklāta saruna starp pārkāpēju, cietušo un komitejas locekļiem. Sarunu vada komitejas brīvprātīgie, kas darbojas kā procesa vadītāji jeb fasilitatori un palīdz virzīt dialogu tā, lai jaunietis apzinātos sava nodarījuma sekas, izjustu empātiju pret cietušo un uzņemtos atbildību. Tiek izmantotas īpašas sarunu tehnikas – apliecinājuma izteikšana (*affirmation*) un atvērto jautājumu uzdošana, piemēram: “Ko tu būtu varējis darīt citādi?” vai “Kā tu justos cietušā vietā?”.
- **Lēmumu pieņemšana** komitejā notiek, panākot kopīgu vienošanos starp jaunieti, cietušo un sabiedrības pārstāvjiem – šāda vienprātības (*consensus*) pieeja nodrošina, ka pieņemtie lēmumi ir atbilstoši, saprotami un taisnīgi konkrētajai situācijai. Sankcijas netiek uzspiestas no augšas, bet tiek vienprātīgi izstrādātas kā rīcības plāns, kas balstās uz loģiku un jēgpilnu atbildības izpratni.
- Komitejas izmanto arī **audzinošus uzdevumus kā praktiskus remediācijas** (problēmu labošanas vai seku novēršanas process) **un izlīguma instrumentus**. Jaunietim var tikt uzdots uzrakstīt atzīšanās vēstuli, kurā strukturēti tiek pausta nožēla. Tāpat bieži tiek piemērots sabiedriskais darbs, kas ne tikai dod sabiedrībai tiešu labumu, bet arī māca jaunietim darba disciplīnu un pienākumu izpildi. Atsevišķos gadījumos notiek arī tieša tikšanās ar cietušo, kas ir emocionāli spēcīgs

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

instruments – šāda saskarsme palīdz jaunietim patiesi izprast sava nodarījuma ietekmi uz konkrētu cilvēku.

- Svarīgs instruments ir **rakstisks vienošanās līgums**, kurā precīzi noteikti visi uzdevumi, kas jaunietim jāizpilda. Tas kalpo kā disciplinējošs mehānisms, līdzīgs nosacīta sprieduma nosacījumiem, taču izveidots koptaisnības procesa ietvaros. Vienlaikus komitejas brīvprātīgie bieži ieņem arī neformāla mentora lomu – viņi nav terapeiti, taču regulāras sarunas un atbalsts no pieauguša cilvēka kļūst par būtisku palīglīdzekli jaunietim, lai pabeigtu uzdevumus un gūtu pozitīvu pieredzi.
- **Komitejas aktīvi sadarbojas ar vietējiem resursiem**, piemēram, sociālajiem dienestiem, veselības aprūpes iestādēm vai izglītības programmām. Tādējādi jaunietis, atkarībā no situācijas, var tikt nosūtīts uz **atbalsta pasākumiem** – piemēram, uz atkarību mazināšanas konsultācijām, dusmu kontroles kursiem vai citām specializētām programmām. Šādi pasākumi tiek iekļauti viņa atbildības plānā kā daļa no sankciju izpildes.
- **Informācijas apmaiņa starp iestādēm** ir organizēta un mērķtiecīga, piemēram, Alberta provincē izveidota īpaša datubāze Nepilngadīgo atbildības informācijas sistēma (*Juvenile Accountability Information System, JAIS*), kur tiek atzīmēts jaunieša progress, lai citām iestādēm būtu zināms, vai viņš ir izpildījis vienošanos.
- Papildu metode ir **refleksijas uzdevumu izmantošana**, piemēram, ja jaunietis izdarījis pārkāpumu vienaudžu spiediena ietekmē, viņam var uzdot uzrakstīt eseju par to, kā pretoties grupas spiedienam. Ja notikusi zādzība, uzdevums var būt izpētīt un aprakstīt zādzības ietekmi uz uzņēmējiem. Šie uzdevumi kalpo vienlaikus kā audzinošs līdzeklis un sankcija, kas veicina jaunieša spēju analizēt savu uzvedību.
- Ja process ietver arī cietušo, tiek izmantotas **mediācijas (*mediation*) tehnikas**. Gadījumos, kad nepieciešams īpaši kvalificēts vadītājs, sarunas vada profesionāls fasilitators. Mediācijā īpaša uzmanība tiek pievērsta aktīvai klausīšanai (*active listening*), cietušā emociju atzīšanai (*validation*), kā arī sarunas virzīšanai uz risinājumiem nākotnē, nevis vainas meklēšanu pagātnē.

Lai nodrošinātu vienotu un kvalitatīvu praksi, Albertas province ir izstrādājusi Jauniešu tiesiskuma komitejas rokasgrāmatu (*Youth Justice Committee Handbook*), kurā ietverti sanāksmju vadīšanas scenāriji, ieteikumi jautājumu formulēšanai un vienošanās dokumentēšanai. Šie materiāli kalpo kā metodiskais atbalsts komiteju locekļiem.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Ar jaunieti: dalība komitejā ir brīvprātīga, bet ar noteikumiem – jaunietim jāpiekrīt ievērot komitejas lēmumus un godprātīgi pildīt vienošanos. Sākumā jaunietis paraksta dokumentu, ka piekrīt piedalīties ekstradicionālo sankciju programmā un atzīst savu atbildību. Jaunietis patur tiesības jebkurā brīdī pārtraukt dalību un doties uz tiesu (to gan reti kurš izvēlas, jo tiesā sods var būt sliktāks). Komiteja pret jaunieti izturas ar cieņu, kā pret personu, kurai ir potenciāls laboties, nevis kā pret noziedznieku. No jaunieša sagaida atklātību un sagatavotību dialogam – lai veicinātu to, komitejas locekļi cenšas radīt nepiespiestu atmosfēru (saruna drīzāk kā padomu meklēšana, nevis pratināšana). Jaunietim arī jābūt gatavam iesaistīt savu ģimeni – parasti vecāku klātbūtne ir nosacījums, jo tas parāda jaunieša sistēmisko atbalstu.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Ar ģimeni: vecāku vai likumisko pārstāvju līdzdalība tiek atbalstīta un tiek ieteikts, lai vecāki piedalās sanāksmēs, jo viņu redzējums par jaunieti palīdz komitejai. Vecākiem arī tiek lūgts pastāstīt, kā viņi reaģējuši mājās (vai uzlika mājas sodu, kā audzina bērnu). Tas dod komitejai signālu, vai mājās jaunietis saņem atbalstu vai tikai sodus. Sadarbībā ar vecākiem komiteja vienmēr uzsver, ka sankcijas nav domātas vecāku sodīšanai, t.i., komiteja cenšas neuzlikt neko tādu, kas vecākiem radītu kā neizpildāmu uzdevumu. Piemēram, ja sankcija ir apmeklēt kursus, komiteja pārliecinās, ka vecāki var nodrošināt transportu vai citu atbalstu. Vecākiem jautā arī par viņu idejām sankcijām – tādā veidā iesaistot viņus procesā. Svarīgi, lai vecāki atbalsta jaunieti sankciju pildīšanā: komiteja tieši saka, ka vecāku atbalsts palielina jaunieša sekmes. Ja vecāki nav klāt (piemēram, vecāki atsakās), komiteja var pieļaut jaunieša piedalīšanos ar citu pieaugušo (vecvecāku, sociālo darbinieku).

Atšķirības atkarībā no jaunieša vides: ja jaunietis dzīvo bioloģiskajā ģimenē, komiteja sadarbojas tieši ar vecākiem, kā aprakstīts iepriekš. Situācijās, kad jaunietis atrodas audžuģimenē vai aizbildnībā, sanāksmē piedalās audžuvecāki vai aizbildņi, bet institucionālās aizbildnības gadījumā – bērnu aizsardzības darbinieks. Komiteja uztver viņus kā jaunieša pārstāvjus un ņem vērā viņu viedokli. Ja jaunietis mitinās ārpusģimenes aprūpes iestādē, sanāksmē parasti piedalās iestādes pārstāvis (piemēram, sociālais darbinieks vai aprūpētājs), kurš nodrošina atbalstu jaunietim. Šādos gadījumos sankcijas tiek saskaņotas ar attiecīgo iestādi, lai, piemēram, rehabilitācijas centra režīms netiktu traucēts.

Ar speciālistiem: YJC komiteja sadarbojas ar tiesībsargājošām institūcijām visos posmos. Policija nereti sagatavo cietušo un jaunieti procesam, izskaidrojot, ka tā nav "vienkārši izkļūšana sveikā", bet gan nopietni jāuztver sankciju pildīšana. Prokurors uzrauga, lai sankcijas atbilstu likumam – Albertas provicē noteikts, ka brīvprātīgajiem jākonsultējas, ja nav pārliecināti par sankcijas likumību (piemēram, vai drīkst noteikt mājsēdi kā sankciju? Parasti nē, tas tiesas kompetencē). Prokurors vai probācijas dienests var sniegt komitejai jaunieša iepriekšējās uzvedības ziņas (vai bijuši brīdinājumi agrāk), lai komiteja var pieņemt informētu lēmumu. Jaunietim un vecākiem sadarbojoties, speciālistu loma procesā drīzāk ir uzraugoši - koordinējoša, bet ne diktējoša.

Komitejas darba procesā valda informēta partnerība starp visiem: jaunieti, ģimeni, brīvprātīgajiem, cietušo tiesībsargājošajiem speciālistiem. Turklāt, ja sankcijas ietver citu speciālistu programmas (konsultāciju, terapiju), tad komiteja sadarbojas ar šiem speciālistiem – nosūta jaunieti un saņem atgriezenisko saiti, vai jaunietis piedalījies. Piemēram, ja jaunietim jāpiedalās atkarību seminārā, semināra vadītājs paziņo komitejai par apmeklējumu. Tādējādi sadarbības nosacījums ir konfidencialitātes ievērošana un informācijas apmaiņa tikai nepieciešamības apmērā. YCJ normas nosaka, ka informācija, ko jaunietis atklāj komitejā, nevar tikt izmantota tiesā pret viņu (ja komitejas process neizdodas) – tas veicina atklātu sarunu. Komitejas locekļi paraksta konfidencialitātes apliecinājumus. Savukārt ģimenei un jaunietim jāpiekrīt, ka informācija par vienošanās izpildi tiks sniegta atpakaļ tiesu sistēmai.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Jaunieši, kuri iziet komitejas procesu, gūst vairākus nozīmīgus ieguvumus.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Jaunietim netiek uzlikta oficiāla sodāmība**: ja viņš sekmīgi pabeidz pakalpojumu. Tas nozīmē, ka nākotnē viņam nebūs ierobežojumu izglītībā vai darbā sodāmības dēļ, un pēc noteikta laika incidents tiek dzēsts no reģistriem. Tas jaunietim dod tīru biogrāfiju, lai turpinātu dzīvi.
- **Atbildības sajūtas palielināšanās**: dalība labošanās procesā liek jaunietim aktīvi uzņemties atbildību, nevis pasīvi saņemt sodu. Tas veicina briedumu un empātiju. Daudzi jaunieši pēc pakalpojuma pauž, ka apzinājušies savu kļūdu un tās sekas labāk nekā tad, ja vienkārši saņemtu soda kvīti.
- **Izlīgums un mācība**: jaunietis gandrīz vienmēr izlīgst ar cietušo (ja cietušais iesaistīts, saņem piedošanu vai redz, ka cietušais apmierināts ar rezultātu) un salīgst ar sabiedrību (izdarot sabiedrisko darbu, viņš "atdod parādu" kopienai). Tas sniedz jaunietim pozitīvu noslēgumu situācijai, un apziņu, ka viņš ir labojis savu kļūdu.
- **Ģimenes atbalsta nostiprināšanās:** vecāki, piedaloties procesā, bieži sajūt atvieglojumu un atbalstu. Viņi redz, ka kopiena palīdz viņu bērnam, un tas nereti uzlabo vecāku attieksmi pret bērnu – ne vairs tikai dusmas par likumpārkāpumu, bet arī lepnums, ka bērns izpildīja sankcijas. Tas var uzlabot ģimenes attiecības. Arī komiteja var novirzīt ģimeni uz atbalsta resursiem (piemēram, ja konstatēta nepieciešamība pēc dziļāka atbalsta audzināšanas jautājumos).
- **Recidīvisma samazināšanās**: statistika liecina, ka jaunieši, kuri pabeidz YJC, retāk atkārto likumpārkāpumus. Piemēram, Albertas provinces pieredze rāda, ka komitejas ir efektīvs veids, kā mazināt jauniešu atkārtotu nonākšanu likumpārkāpumu sistēmā. Tas skaidrojams ar to, ka jaunietis saprot sekas un iegūst atbalsta sajūtu, nevis tikai sodu.
- **Jaunas prasmes un izpratne**: caur sankciju pildīšanu jaunietis var apgūt ko lietderīgu. Piemēram, strādājot sabiedrisko darbu, iemācās jaunas prasmes (kā sadarboties, kā kārtot pienākumus). Rakstot eseju vai vēstuli, attīsta refleksijas un komunikācijas prasmes. Apmeklējot noteiktas nodarbības, iegūst zināšanas (piemēram, par atkarību sekām, dusmu kontroli).
- **Cietušā vajadzību apmierināšana:** runājot no sabiedrības viedokļa, ieguvums ir arī cietušajiem - tie bieži jūtas apmierinātāki, kad noticis labošanās process, salīdzinot ar formālu tiesu. Viņi redz taisnīgumu un nožēlu, nevis tikai sodu. Tas netieši nāk par labu arī jaunietim, jo mazina aizvainojumu pret viņu kopienā.
- **Kopienas drošības sajūta**: komitejas process demonstrē, ka sabiedrība var pati tikt galā ar jauniešu likumpārkāpumiem, tādējādi veicinot drošības sajūtu sabiedrībā. Brīvprātīgie redz, ka jaunieši mainās, un sabiedrība gūst uzticību, ka ne visos gadījumos jaunietis kļūs par "noziedznieku", ja viņam palīdz. Tiešā ieguvuma izteiksmē jaunietim pakalpojums bieži veicina pašvērtējuma pieaugumu – viņš netiek stigmatizēts vai pazemots, kā tas varētu notikt ieslodzījumā, bet gan tiek uztverts kā cilvēks, kurš ir spējīgs mainīties un uzņemties atbildību par savu rīcību. Tas var radīt pozitīvu pašidentitātes maiņu (no "esmu slikts" uz "es pieļāvu kļūdu, bet esmu labojies"). Visbeidzot, daži jaunieši saglabā saikni ar komitejas locekļiem – dažās vietās pēc laika bijušie pakalpojuma dalībnieki paši kļūst par brīvprātīgajiem, daloties pieredzē un palīdzot citiem. Tas parāda pakalpojuma ciklisko pozitīvo ietekmi.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai YJC ietekme būtu ilgstoša un noturīga, bieži vien ir nepieciešami papildu atbalsta pasākumi, kas tiek nodrošināti paralēli komitejas procesam vai pēc tā noslēguma.

- **Pieeja terapijai un konsultācijām**: ja komiteja identificē, ka jaunietim ir pamatproblēmas, piemēram, grūtības ar dusmu vadīšanu, vielu lietošana vai psiholoģiskas traumas, ir svarīgi, lai viņam būtu pieejami attiecīgi terapijas pakalpojumi. Komiteja var piedāvāt īslaicīgus kursus, taču situācijās, kur jaunietim ir, piemēram, depresija vai atkarību problēmas, nepieciešams ilgtermiņa psihologa vai atkarību speciālista atbalsts. Tāpēc optimāla ir cieša sadarbība starp tieslietu sistēmu un veselības aprūpes nozari, lai tie jaunieši, kuri komitejas procesā identificēti kā tādi, kam nepieciešama palīdzība, tiktu pēc tam iekļauti mentālās veselības aprūpes sistēmā.
- **Sociālā dienesta iesaiste:** tāpat komitejas darbības laikā var atklāties, ka jaunieša ģimene saskaras ar sociālām grūtībām, piemēram, trūkumu, vecāku bezdarbu vai citiem riska faktoriem. Šādos gadījumos būtu būtiski, lai pēc komitejas procesa tiktu nodrošināta sociālā dienesta iesaiste, kas palīdz stabilizēt ģimenes apstākļus. Ja, piemēram, likumpārkāpums ir izdarīts trūkuma dēļ, nozīmīgi ir sniegt ģimenei atbalstu, lai mazinātu līdzīgu situāciju rašanos nākotnē. Sociālais darbinieks var palīdzēt piekļūt pabalstiem, sociālajiem pakalpojumiem vai nodarbinātības iespējām.
- **Pēcaprūpe un mentora klātbūtne:** pēc pakalpojuma saņemšanas. Lai arī pēc sankciju izpildes jaunietis formāli atgriežas sabiedrībā bez juridiskām sekām, viņam joprojām var būt nepieciešams pozitīvs atbalsta cilvēks. Dažās kopienās veidotas mentoru programmas, kurās brīvprātīgais turpina uzturēt kontaktu ar jaunieti arī pēc lietas slēgšanas. Tas palīdz nostiprināt pozitīvās pārmaiņas, veidojot cilvēcīgu un uzticamu atbalsta saikni. Lai gan šī pieeja vēl nav plaši izplatīta, tā varētu kļūt par nozīmīgu daļu no ilgtspējīgas atbalsta sistēmas.
- **Izglītības iestāžu atbalsts**: ja jaunietis ir izslēgts no skolas vai nav apmeklējis mācības, viņam nepieciešams arī izglītības iestāžu atbalsts. Komitejas var motivēt atgriezties izglītībā, taču būtiski ir, lai šim jaunietim tiktu nodrošināta arī skolas vides gatavība – pieejami speciālās izglītības resursi vai individuāls atbalsts no sociālā pedagoga. Komiteju sadarbība ar alternatīvās izglītības iestādēm, skolām vai interešu izglītības programmām var kļūt par atslēgu jaunieša reintegrācijai izglītības vidē.
- **Nodarbinātības un brīvā laika pavadīšanas iespējas**: jaunietim, kurš nav stipri piesaistīts skolai, svarīgi ir piedāvāt strukturētas nodarbinātības un brīvā laika pavadīšanas iespējas. Pakalpojumus, kuros iespējams apgūt praktiskas darba prasmes vai iesaistīties sportā, mākslā vai sabiedriskajās aktivitātēs, var kalpot kā alternatīva nevēlamai uzvedībai. Komitejas dažkārt norāda uz konkrētām iespējām, piemēram, vietējo sporta klubu, taču vēlams, lai šāda iesaiste būtu finansiāli pieejama, piemēram, nodrošinot stipendiju vai atbrīvojot no dalības maksas.
- **Psiholoģiskais atbalsts cietušajam:** lai nodrošinātu pilnvērtīgu atjaunojošās taisnīguma iedarbību, uzmanība jāpievērš arī cietušajam. Ja noziedzīgais nodarījums viņam radījis traumu vai emocionālu spriedzi, būtiski nodrošināt psiholoģisko atbalstu. Svarīgi, lai cietušais spēj pārstrādāt notikušo un neattīsta

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

rūgtumu, kas varētu pārtapt naidā vai stigmatizācijā pret jaunieti. Albertas provincē, piemēram, darbojas cietušo atbalsta dienesti, kas nodrošina informāciju un palīdzību arī tad, ja lieta tiek risināta caur komiteju, nevis tiesu.

- **Starpinstitucionālā sadarbība**: jāstiprina arī starpinstitucionālā sadarbība. Lai gan YJC jau sadarbojas ar policiju un tiesu sistēmu, nākotnē būtu vērtīgi vēl ciešāk integrēt arī, piemēram, probācijas dienesta sociālos darbiniekus, kuri var iesaistīties kā padomdevēji komitejām, īpaši gadījumos, kad pastāv atkārtotu pārkāpumu risks. Informācijas sistēmu savietojamība ir vēl viens būtisks faktors – ja jaunietis pārvietojas starp provincēm, svarīgi, lai jaunā pašvaldība zinātu, ka viņš ir izgājis caur komitejas procesu.
- **Mācības un profesionālais atbalsts**: komiteju darbības kvalitāte lielā mērā atkarīga arī no mācībām un profesionālā atbalsta, kas tiek sniegts pašiem komitejas locekļiem. Dažās vietās izveidoti reģionālie forumi, kuros brīvprātīgie apmainās pieredzē un saņem supervīziju. Šādas iniciatīvas palīdz uzlabot praksi un stiprina vienotu izpratni par koptaisnības pieeju.

Noslēgumā jāuzsver, ka Jauniešu tiesiskuma komitejas nevar darboties izolēti. Tām jābūt daļai no plašākas jauniešu atbalsta sistēmas, kurā ietilpst sociālais darbs, veselības aprūpe, izglītība un sabiedrības izglītošana. Kanādas valdības iniciatīvas, piemēram, "Ceļvedis uz labklājību" (*Roadmap to Wellness*), kuras ietvaros tiek paplašināts atbalsts jauniešu garīgajai veselībai un atkarību ārstēšanai, papildina YJC mērķus. Tāpat būtiska ir sabiedrības informēšana par atjaunojošo taisnīgumu – lai jaunieši apzinātos, ka likumpārkāpumiem var būt jēgpilnas un attīstošas sekas, ne tikai sods vai pilnīga izvairīšanās no atbildības.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- Starp YJC būtiskākajām stiprajām pusēm izceļama to balstīšanās **atjaunojošās taisnīguma pieejā**, kas ļauj panākt izlīgumu starp jaunieti un cietušo, vienlaikus nodrošinot daudz humānāku rezultātu nekā tradicionālā soda piemērošana. Šī pieeja audzina un mudina uz pārmaiņām, nevis vienkārši soda, tādējādi atbilstot labākajai starptautiskajai praksei bērnu un jauniešu tiesību jomā. Tā vietā, lai jaunietis tiktu degradēts ieslodzījumā vai kriminālprocesā, viņš tiek uzlūkots kā cilvēks, kurš spēj laboties.
- Īpaša vērtība ir **sabiedrības līdzdalībai**, jo komiteju modelis dod vietējiem iedzīvotājiem iespēju tieši iesaistīties taisnīguma nodrošināšanā. Tādejādi kopiena vairs nav pasīvs vērotājs, bet kļūst par daļu no risinājuma, kas veicina sociālo saliedētību un savstarpējo atbildību. Tas arī veido lielāku izpratni par jauniešu izaicinājumiem un problēmām, ar kurām viņi saskaras.
- Svarīgs ieguvums ir tas, ka šī pieeja **nodrošina resocializāciju**, nevis stigmatizāciju – jaunietim pēc pakalpojuma nav ieraksta sodāmības reģistrā, kas ievērojami palielina viņa iespējas nākotnē kļūt par pilnvērtīgu sabiedrības locekli. Salīdzinot ar oficiālu sodāmību, kas var ietekmēt pieeju izglītībai, darbam un citām dzīves jomām, šis ir būtisks atspēriena punkts uz pozitīvām pārmaiņām.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- Tāpat jāatzīmē **komiteju procesa ātrums un efektivitāte** – salīdzinot ar formālu tiesvedību, kas var ilgt gadus, YJC process parasti tiek īstenots dažu nedēļu vai mēnešu laikā. Tas nozīmē, ka jaunietis ātri izjūt sekas par savu rīcību, kas no pedagoģiskā viedokļa ir daudz iedarbīgāk. Papildu ieguvums – tiek atslogota tiesu sistēma, ļaujot tiesnešiem pievērsties smagākiem un sarežģītākiem gadījumiem.
- **Komiteju elastīgums un individualizācijas iespējas** ļauj pielāgot sankcijas konkrētajam likumpārkāpumam un jaunieša situācijai. Ja, piemēram, likumpārkāpums bijis saistīts ar mākslu, sankcijas var būt radošas – kā plakāta izveide ar sociālu vēstījumu. Komitejas spēj ņemt vērā jaunieša veselības stāvokli, ģimenes apstākļus vai attīstības vajadzības, kas parasti netiek tik dziļi analizēti tradicionālajā tiesu procesā, kur lēmumi balstās striktos likuma pantos.
- **Pozitīva pieredze bieži tiek gūta arī no cietušā puses**. Daudzi cietušie izsaka gandarījumu, redzot, ka jaunietis reāli ir centies atlīdzināt nodarīto – vai nu atvainojoties, vai veicot kompensējošus pasākumus. Šāda tieša iesaiste atjauno taisnīguma sajūtu un sniedz emocionālu dziedinājumu daudz efektīvāk nekā vienkāršs spriedums, kurā cietušais ir pasīvs procesa novērotājs.
- Koptaisnības pieeja ir pierādījusi spēju **samazināt recidīvu** – tas nozīmē, ka jaunieši, kuri piedalījušies pakalpojumā, retāk atkārtoti izdara likumpārkāpumus.
- Pakalpojuma īstenošana ir finansiāli izdevīga, jo tā pamatā ir brīvprātīgo iesaiste. Piemēram, Albertas provincē komiteju darbā ik gadu tiek ieguldītas ap 144 000 brīvprātīgo darba stundām, kas naudas izteiksmē veidotu būtisku summu. Ņemot vērā, ka valsts piešķirtais finansējums šim pakalpojumam ir ierobežots, šis modelis izceļas ar augstu izmaksu efektivitāti.
- Papildus jāatzīmē arī **ieviešanas vienkāršība** – komitejas iespējams īstenot arī mazās kopienās, iesaistot tikai dažus vietējos iedzīvotājus. Modeli var viegli pielāgot konkrētiem vietējiem apstākļiem un vajadzībām, tāpēc tas ir plaši izplatīts visā Kanādā un tiek pārnests arī uz citām valstīm kā labās prakses piemērs.

Vājās puses

- Viena no galvenajām pakalpojuma ieviešanas grūtībām ir tā **ciešā atkarība no brīvprātīgo iesaistes**. Komiteju darbs ir sekmīgs, ja pieejami pietiekami motivēti un apmācīti dalībnieki, taču brīvprātīgo pieejamība var būt mainīga. Īpaši mazās kopienās sarežģīti nodrošināt pietiekamu skaitu neitrālu cilvēku, jo ciešas personiskās saiknes var ierobežot objektivitāti. Turklāt, ja brīvprātīgie izdeg vai pārtrauc dalību, bet netiek piesaistīti jauni interesenti, pastāv risks, ka komitejas darbība var tikt pārtraukta.
- Turklāt nav iespējams pilnībā nodrošināt **vienotu kvalitāti visās komitejās**. Tā kā lēmumus pieņem cilvēki ar dažādu pieredzi, vērtībām un pieejām, vienā vietā sankcijas var būt maigākas, bet citā – stingrākas. Vadlīnijas pastāv, taču cilvēkfaktors rada variācijas. Šī atšķirīgā prakse var radīt netaisnīguma sajūtu, īpaši, ja jaunieši par līdzīgiem pārkāpumiem dažādās vietās saņem ļoti atšķirīgus uzdevumus vai sankcijas.
- Pastāv arī risks, ko literatūrā dēvē par "**tīkla paplašināšanos**" – tas nozīmē, ka jaunieši var tikt iekļauti komitejas procedūrās pat par sīkākajiem pārkāpumiem, kuri iepriekš tiktu atrisināti ar vienkāršu brīdinājumu. Tā rezultātā viņiem tiek uzliktas formālas sankcijas par nebūtiskām rīcībām, un tas var radīt pārslodzi gan pašiem

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

jauniešiem, gan sistēmai kopumā. Lai to ierobežotu, Albertas provincē ir izstrādātas vadlīnijas policijai un prokuratūrai, kas paredz vispirms apsvērt brīdinājuma iespēju un tikai pēc tam virzīt lietu uz komiteju, taču praksē šie principi ne vienmēr tiek konsekventi ievēroti.

- Vēl viena sistēmiska robeža ir **nepieciešamība jaunietim atzīt vainu**. Ja viņš nevēlas to darīt – neatkarīgi no tā, vai tiešām ir vainīgs, vai nē – viņam nav iespējas saņemt pakalpojumu. Komiteja nav izmeklēšanas institūcija, tāpēc nevar uzņemties pārbaudīt lietas apstākļus. Rezultātā, ja vaina nav skaidri atzīta, jaunietis tiek virzīts uz tiesu, kur tikai tad var tikt noskaidrota faktiskā situācija. Šāda pieeja dažos gadījumos var radīt juridiskas dilemmas, īpaši, ja jaunietis ir apsūdzēts nepamatoti, bet nespēj pierādīt to bez formālas tiesvedības.
- **Ierobežotas iespējas noteikt sankcijas**. Tās nevar uzlikt bargus vai ierobežojošus pasākumus, piemēram, mājas arestu, jo šādi lēmumi ir tiesas kompetencē. Dažkārt tas var radīt iespaidu, ka noteiktās sankcijas nav pietiekami iedarbīgas vai taisnīgas, īpaši smagākos gadījumos. Tā kā likums prasa, lai ārpus tiesas noteiktie pasākumi nebūtu bargāki par tiem, ko piešķirtu tiesa, var rasties situācijas, kurās cietušais jūtas neapmierināts ar rezultātu, ja bija cerējis, ka vainīgais saņems stingrāku sodu.
- **Sabiedrības izpratne par atjaunojošo taisnīgumu joprojām ir ierobežota**. Daļa sabiedrības uzskata, ka šāda pieeja nozīmē jauniešu "saudzēšanu" un nepietiekamu sodīšanu. Šādas attieksmes var radīt politisku spiedienu atgriezties pie stingrākas, tradicionālās sodīšanas pieejas. Tādēļ pakalpojumam nepārtraukti jāpierāda sava efektivitāte, lai saglabātu sabiedrības un politikas veidotāju atbalstu. Atsevišķi neveiksmīgi gadījumi, kuros jaunietis recidivē pēc komitejas procesa, var tikt izmantoti kā pierādījums tam, ka pakalpojums "nestrādā". Kaut arī šie gadījumi ir izņēmumi, tie var ietekmēt sabiedrisko viedokli un samazināt uzticēšanos pakalpojumam. Skeptiķi var norādīt, ka šiem jauniešiem labāk būtu piemērots tiešs un stingrs sods, nevis audzinoša pieeja.
- **Pakalpojuma ietekme uz cietušo** arī ne vienmēr ir pilnvērtīga. Dažkārt cietušais nevēlas vai nevar piedalīties procesā, īpaši, ja cietušais ir institūcija vai uzņēmums (piemēram, veikals), kuram nav konkrētas personas, kas varētu izteikt emocijas vai piedalīties sarunā. Šādos gadījumos zūd viens no centrālajiem koptaisnības pieejas elementiem – tiešais dialogs, un līdz ar to arī jaunieša emocionālā ietekme var būt ievērojami mazāka.
- Pēc pakalpojuma pabeigšanas nereti **trūkst ilgtermiņa uzraudzības vai atbalsta sistēmas**. Jaunietis var atgriezties vidē, kur problēmas saglabājas, un nav garantijas, ka viņš pats meklēs palīdzību. Šī nepilnība norāda uz plašākiem sistēmas trūkumiem bez sekojoša atbalsta tīkla pastāv risks, ka sasniegtie rezultāti nebūs noturīgi, un jaunietis atkal var nonākt līdzīgā situācijā.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Alberta Youth Justice Committee. (n.d.). *Welcome to Alberta Youth Justice Committees*. Available at https://ayjc.ca
- Government of Alberta. (2009). *Youth Justice Committees Regulation, Alta Reg 322/2009*. Available at https://www.canlii.org/en/ab/laws/regu/alta-reg-322-2009/latest/alta-reg-322-2009.html

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- InformAlberta. (n.d.). *Youth Justice Committees – Alberta Justice and Solicitor General*. Available at https://informalberta.ca/public/service/serviceProfileStyled.do?serviceQueryId=1001910

2.3.2. Pine River institūts - PRI

1. Pakalpojuma nosaukums

Pine River institūts (*Pine River Institute, PRI)*. Tā ir specializēta stacionāra ārstniecības un izglītības iestāde, visaptveroša terapijas kopiena jauniešiem Ontārio provincē, Kanādā. PRI bieži tiek minēts kā vienīgā šāda veida iestāde Kanādā, kas apvieno ārstēšanu no atkarībām, garīgās veselības aprūpi un vidusskolas izglītību jauniešiem vienotā programmā. Tas ir terciārās intervences pakalpojums – domāts jauniešiem ar jau smagām, hroniskām problēmām, kas nav novērstas ar citiem atbalsta veidiem.

2. Pakalpojuma mērķis

PRI mērķis ir sniegt visaptverošu ārstēšanu un izglītību 13–19 gadīgiem jauniešiem ar smagām atkarību problēmām un vienlaikus mentālās veselības traucējumiem, lai palīdzētu viņiem atgriezties veselīgā attīstības ceļā. Pakalpojums cenšas stabilizēt jauniešu uzvedību un veselību, mazinot atkarības (piemēram, narkotiku, alkohola) ciklu, ārstēt psihiskos traucējumus (depresiju, trauksmi u.c.), kā arī veicināt emocionālo briedumu un sociālās prasmes. Paralēli tiek nodrošināta skolēnu izglītošana, lai jaunieši neatpaliktu mācībās ārstēšanās laikā. Galvenais rezultāta mērķis ir, lai pēc pakalpojuma jaunietis būtu atbrīvojies no vielu atkarības, apguvis veselīgus dzīvesveida ieradumus un varētu turpināt izglītību vai atgriezties sabiedrībā kā funkcionējošs, pašpietiekams jaunietis.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Pine River īsteno vairākus uzdevumus, lai sasniegtu mērķi.

- **Detoksikācija un stabilizācija**: uzņemot jaunieti, vispirms tiek nodrošināta vide bez apreibinošām vielām, medicīniska novērošana un emocionāla stabilizācija. Ja nepieciešams, tiek veikta īsa detoksikācijas fāze (institūtā ir arī 6 vietas abstinences pārvarēšanai)
- **Terapeitiskā ārstēšana:** institūts nodrošina intensīvu psihoterapiju individuāli un grupās katru nedēļu (vairākas sesijas nedēļā). Tiek pielietotas dažādas terapijas: KBT, dialektiskā uzvedības terapija, uz traumu fokusētas intervences u.c., lai risinātu atkarību cēloņus un līdzās esošos garīgās veselības traucējumus.
- **Pozitīvas vienaudžu vides veidošana**: jaunieši dzīvo strukturētā kopienā, kur valda pozitīva vienaudžu kultūra un atbalsts. Viņi mācās sadarboties, dalīties pienākumos un veidot veselīgas attiecības ar vienaudžiem.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Izglītības turpināšana**: institūta teritorijā ir akreditēta skola. Katru dienu jaunieši apmeklē mācību stundas (vidēji 2–3 stundas dienā), lai turpinātu vidusskolas programmu vai iegūtu kredītpunktus. Mācību saturs un temps pielāgots terapijas videi.
- **Dzīves prasmju un fiziskās veselības veicināšana**: ikdienas grafikā jauniešiem ir fiziskas aktivitātes (vismaz 2 stundas dienā – sports, pārgājieni), mākslas un mūzikas nodarbības (apmēram 1 stunda dienā) un ikdienas pienākumi (telpu uzkopšana, ēst gatavošana). Tas attīsta disciplīnu, atbildību un radošumu, kalpojot kā veselīgas rutīnas pamats.
- **Ģimenes terapija un paralēlais process**: viens no galvenajiem uzdevumiem ir paralēli jaunietim iesaistīt terapijā arī vecākus un ģimeni. Institūtā regulāri notiek ģimenes terapijas seansi un semināri vecākiem, lai viņi strādātu pie savas uzvedības un mācītos efektīvi atbalstīt jaunieti. Šo paralēlo procesu uzskata par kritiski svarīgu, jo jaunieša panākumi pēc atgriešanās mājās cieši saistīti ar vecāku personīgo izaugsmi.
- **Pārejas un pēcaprūpes plānošana**: pakalpojuma gaitā un īpaši 3. fāzē (pārejas posmā) institūta uzdevums ir sagatavot jaunieti atgriezties mājās. Tiek sastādīts detalizēts pēcaprūpes plāns, kurā apzināti iespējami riski, atbalsta personas, ikdienas rutīna, turpmākie mērķi. Institūta uzdevums ir nodrošināt, ka jaunietis un ģimene zina, kā meklēt palīdzību, ja radīsies grūtības pēc izrakstīšanās no institūta.

4. Normatīvais regulējums

PRI darbojas saskaņā ar Ontārio provinces veselības[124] un sociālo pakalpojumu regulējumu.[125]

5. Pakalpojuma joma

PRI ir definējams kā terciārās aprūpes garīgās veselības iestāde jauniešiem ar atkarību problēmām. Plašāk raugoties, PRI darbība ir starpdisciplināra.

- PRI aptver **veselības jomu** (garīgā veselība un atkarību ārstēšana) un tiek klasificēts kā veselības aprūpes pakalpojums, jo sniedz licencētu atkarību ārstēšanu un terapiju jauniešiem – tas atbilst Ontario garīgās veselības pakalpojumu sistēmai.
- **Izglītības jomu**, jo institūtam ir arī izglītības iestādes statuss, kurā jaunieši turpina skolas gaitas (tātad atrodas Ontario izglītības sistēmas uzraudzībā).
- **Sociālās labklājības jomā**, jo tiek risinātas sociāli emocionālās grūtības un ģimenes problēmas. Tā kā institūts iesaista vecākus un strādā ar jaunieti visos dzīves aspektos, tam ir arī psihosociālās rehabilitācijas pakalpojuma iezīmes.
- **Kultūras jomu** PRI tieši neskar, lai gan pakalpojumā tiek izmantota māksla, daba un kultūra.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

[124] Health Protection and Promotion Act, R.S.O. 1990. Available at https://www.ontario.ca/laws/statute/90h07

[125] Social Work and Social Service Work Act, 1998. Available at https://www.ontario.ca/laws/statute/98s31

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

PRI uzņem jauniešus vecumā no 13 līdz 19 gadiem, kuri saskaras ar nopietnām atkarībām – gan vielu lietošanu, gan citiem atkarību veidiem. Šiem jauniešiem bieži vien ir arī nopietni garīgās veselības traucējumi, piemēram, trauksme, nomāktība, mainīgs garastāvoklis vai uzvedības problēmas. Nereti tie ir jaunieši, kuri jau ir izmēģinājuši palīdzību ārpus stacionāra, piemēram, regulāras vizītes pie speciālistiem, taču šīs metodes nav devušas gaidītos rezultātus. Tādēļ institūts piedāvā intensīvāku atbalsta veidu, kas paredz ilgstošu dzīvošanu kopienā, kur tiek sniegta mērķtiecīga palīdzība. PRI neuzņem jauniešus ar vieglām problēmām – tā uzmanības centrā ir tie gadījumi, kuros atkarība ir kļuvusi smaga un ilgstoša, jau apdraudot jaunieša dzīvību, veselību vai attīstību. Piemēram, tas var būt 16 gadus vecs jaunietis, kurš vairākus gadus lietojis narkotikas un jau vairākkārt neveiksmīgi centies ārstēties, vai 15 gadus vecs jaunietis ar stipru atkarību no alkohola un smagu nomāktību. Lai jaunietis tiktu uzņemts, svarīgi, ka gan viņš pats, gan viņa ģimene piekrīt dalībai pakalpojumā. Tādēļ mērķa grupā ietilpst arī jaunieši un viņu vecāki vai likumiskie pārstāvji, ar kuriem institūts strādā paralēli. Pakalpojums paredz, ka, ja jaunietis tiek uzņemts līdz 19 gadu vecumam, viņš var pabeigt pakalpojumu arī vēlāk – līdz 20 gadu vecumam, taču jaunus dalībniekus, kas jau pārsnieguši 19 gadu vecumu, vairs nepieņem. PRI uzrunā tos jauniešus, kuru atkarība ir kļuvusi par galveno iemeslu, kāpēc pasliktinās skolas gaitas, izjūk ģimenes attiecības, rodas konflikti ar likumu vai nepieciešama ārstēšanās slimnīcā. Nereti šie jaunieši ir pakļauti pašnāvības riskam vai piedzīvo nopietnas veselības problēmas, piemēram, pārdozēšanu. Institūts nav paredzēts pusaudžiem, kuriem ir tikai uzvedības grūtības bez atkarības – atkarība ir galvenais kritērijs, pēc kura tiek noteikta mērķa grupa.

Lai jaunietis varētu piedalīties visos pakalpojuma posmos, ir nepieciešams, lai viņš fiziski būtu spējīgs iesaistīties arī dabā notiekošajās aktivitātēs, piemēram, pārgājienos vai citās piedzīvojumu programmās. Ja, piemēram, jaunietis lieto ratiņkrēslu, iespējams, viņš nevarēs pilnvērtīgi piedalīties šajā pakalpojuma daļā. Tomēr pamatā dalība pakalpojumā tiek vērtēta pēc emocionālām un sociālām vajadzībām, nevis fiziskās veselības stāvokļa.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

PRI jauniešu profilu raksturo smagas atkarības kombinācijā ar citiem sarežģījumiem. Piemēram, jaunietis var būt atkarīgs no vairākām vielām – alkohola, recepšu medikamentiem, stimulantiem vai opioīdiem – ar lietošanas stāžu jau agrā pusaudžu vecumā. Daudziem ir vienlaikus garīgās veselības traucējumi: aptuveni 70–80% PRI audzēkņu cieš no tā dēvētās dubultdiagnozes. Tas nozīmē, ka līdzās atkarībai pastāv tādi traucējumi kā smaga depresija, trauksme, traumas sekas, UDHS, ēšanas traucējumi utt.. Nereti šie jaunieši jau piedzīvojuši vairākas krīzes: piemēram, pārdozēšanu, izslēgšanu no skolas, paškaitējumu mēģinājumus vai bēgšanu no mājām. Viņu funkcionēšanas līmenis pirms iestāšanās bieži ir ļoti zems – nevar normāli piedalīties ģimenes dzīvē, mācībās vai sociālajās aktivitātēs. Daudziem jauniem klientiem ir bijusi atkārtota ārstēšanās ambulatori vai citos centros bez ilgstoša rezultāta. Daži nāk pēc psihiatriskās stacionēšanas, kur stabilizēti, bet ilgtermiņa rehabilitācijai tiek sūtīti uz PRI. Atkarību spektrā institūts strādā pārsvarā ar vielu atkarībām (alkohols, marihuāna, opioīdi u.c.), bet pie "atkarību uzvedībām" pieskaita arī azartspēles, interneta vai spēļu atkarību. Līdz ar atkarību, jauniešiem bieži ir nopietnas uzvedības problēmas: agresija, impulsivitāte, likumpārkāpumi (zādzības, narkotiku izplatīšana), konfliktējošas attiecības ar autoritātēm. Daudziem

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

bijušas akadēmiskas grūtības – mācību gada vai divu izkrišana, uzmanības traucējumi, mācīšanās traucējumi. Fiziskā veselība var būt novājināta (nepareiza uztura, miega traucējumu dēļ). Tomēr visi šie jaunieši saglabā arī resursus un potenciālu – PRI uzņem tieši tos, kurus var motivēt mainīties.

Ģimenes raksturojums: bieži vecāki ir izmēģinājuši visu un izjūt izmisumu, bet arī gatavību jeb kam, kas bērnu var glābt. Nereti ģimenēs ir bijušas disfunkcijas (piemēram, vecāku alkoholisms, konflikti), kas veicinājušas jaunieša problēmu rašanos, tādēļ institūtā strādā arī ar šiem aspektiem.

Tātad **institūta klientu profils** – augsta riska jaunietis ar ilgu atkarību vēsturi un sarežģītiem mentālās veselības stāvokļiem, kuram nepieciešama intensīva, slēgta vidē balstīta terapija, lai mainītu dzīves gaitu.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Pakalpojums tiek sniegts ar pilnu izmitināšanu – jaunieši dzīvo institūta teritorijā 24/7 režīmā visu pakalpojuma saņemšanas laiku. Šis ir ilgstošs uzturēšanās pakalpojums, kas vidēji ilgst no 12 līdz 18 mēnešiem un sastāv no četriem posmiem.

- **Pirmais posms ir piedzīvojumu jeb dabas periods**: kad jaunietis tiek uzņemts pakalpojumā, viņš pirmās 6 līdz 8 nedēļas pavada Algonkinas parka mežā kopā ar nelielu grupu – apmēram astoņiem jauniešiem un trim darbiniekiem. Šajā laikā viņi dzīvo teltīs, katru dienu dodas pārgājienos, brauc ar kanoe, veic dažādus uzdevumus brīvā dabā. Arī terapijas notiek turpat – gan individuālas, gan grupās, jaunieši raksta dienasgrāmatu un piedalās kopīgās sarunās. Šī posma mērķis ir palīdzēt jaunietim attālināties no ierastās vides un ikdienas kārdinājumiem, iepazīt sevi, atklāt savas stiprās un vājās puses un sākt veidot uzticēšanos komandai.
- **Otrajā posmā jaunietis pārceļas uz institūta teritoriju**: lauku apvidū esošu kompleksu, kas iekārtots līdzīgi internātam. Viņš dzīvo istabā kopā ar vēl trim jauniešiem, ēkā ir koplietošanas telpas un mācību klases. Dienas režīms ir skaidri noteikts: no rīta celšanās un brokastis, pēc tam mācības klasē kopā ar licencētiem skolotājiem, pēcpusdienā terapijas grupas un sporta aktivitātes, bet vakarā tiek piedāvātas mākslas nodarbības vai brīvā laika aktivitātes, kopīgas sapulces un gatavošanās miegam. Noteikumi ir stingri – nav atļauta mobilo telefonu vai interneta lietošana, nav pieļaujami saldumi, kofeīns vai smēķēšana. Visu diennakti tiek nodrošināta uzraudzība – arī naktī telpās dežurē speciāli darbinieki, kuri rūpējas par drošību un kārtību.
- **Trešais posms, ko sauc par pārejas periodu:** to uzsāk, kad jaunietis ir parādījis būtisku izaugsmi. Tas parasti sākas pēc apmēram 10–12 mēnešiem institūtā. Šajā laikā viņš daļēji atgriežas dzīvē kopā ar ģimeni, piemēram, pārmaiņus dzīvojot vienu nedēļu institūtā, nākamo mājās, vai arī uzturoties mājās tikai nedēļas nogalēs. Institūts šajā posmā cieši sadarbojas ar ģimeni, palīdzot viņiem atbalstīt jaunieti un pārraudzīt, kā viņš spēj atgriezties ierastajā vidē. Ja rodas grūtības, jaunieti var uz īsu laiku atgriezt institūtā.
- **Ceturtajā posmā jeb pēcaprūpē:** jaunietis pilnībā atgriežas ģimenes vidē, taču institūts turpina sniegt atbalstu attālināti. Tiek izstrādāts pēcaprūpes plāns, un darbinieks, kas atbild par šo posmu, regulāri sazinās ar jaunieti un vecākiem pa

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

tālruni vai tiešsaistē. Ja nepieciešams, iespējams atgriezties arī uz klātienes konsultācijām. Daļa jauniešu šajā posmā iesaistās bijušo audzēkņu atbalsta grupās vai kļūst par neformāliem padomdevējiem tiem, kas pakalpojumu sāk no jauna. Tas tiek īpaši veicināts kā pēdējā posma pozitīvs rezultāts.

Lai iestātos institūtā, jaunieša ģimenei jāaizpilda pieteikums, un jaunietim jāiziet izvērtēšanas intervijas. Iepriekš gaidīšanas laiks bija ļoti garš – vidēji apmēram gads (2020. gadā – 304 dienas), taču pēc kapacitātes palielināšanas tas saīsināts līdz aptuveni 211 dienām (2022. gadā – apmēram septiņi mēneši). Lai atbalstītu ģimenes, kas vēl gaida uzņemšanu, institūts piedāvā īpašu sešu nedēļu tiešsaistes programmu vecākiem.

Piedalīšanās pakalpojumā ir brīvprātīga, taču svarīgi, lai jaunietis būtu iekšēji motivēts vai vismaz piekristu iesaistīties. Uzņemšanas brīdī viņš un viņa vecāki paraksta vienošanos ievērot noteikumus, piemēram, nebēgt no institūta, nenest līdzi aizliegtas vielas. Ja šie noteikumi tiek būtiski pārkāpti vai apdraudēta citu drošība, institūts var pārtraukt jaunieša dalību pakalpojumā. Visbiežāk tie, kuri nav gatavi šādam režīmam, pārtrauc dalību jau pirmajās nedēļās, savukārt, tie, kuri paliek, parasti pakalpojumu arī pabeidz. Pakalpojuma noslēgumā notiek svinīga izlaiduma ceremonija, kurā tiek atzīmēts jaunieša ceļš un sasniegumi.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

Pakalpojuma sniedzējs ir *Pine River Institute* – bezpeļņas labdarības organizācija, kas reģistrēta Ontārio provincē, Kanādā.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Ilgums: pakalpojumam nav fiksēta saņemšanas laika, tā ilgums ir elastīgs un atkarīgs no jaunieša izaugsmes tempa. Vidējais uzturēšanās laiks pēdējos gados bija 19 mēneši (592 dienas 2022. gadā). Minimālais laiks parasti ir ap 12 mēnešiem (reti kurš pabeidz ātrāk). Dažiem gadījumiem nepieciešami līdz 18–24 mēnešiem. Institūts oficiāli norāda vidējo 12–14 mēneši, taču ja ieskaita pēcaprūpi, bieži seko vēl vairāki mēneši atbalsta.

Intensitāte un apjoms: Pakalpojums ir ļoti intensīvs – jaunieši saņem 24/7 aprūpi un strukturētu dienas režīmu. Katru nedēļu jaunietim ir vairākas individuālas terapijas sesijas (tipiski 1–2 ar psihoterapeitu, 1 ar pieredzes terapeitu), ikdienas grupu terapijas (5 vai vairāk nedēļā), ģimenes terapija (reizi 2 nedēļās vai mēnesī klātienē/attālināti). Vienlaikus jaunieši apgūst pilnu skolas programmu adaptētā formā (katru darba dienu mācību stundas). Bez tam – fiziskās aktivitātes ik dienu, no rītiem un pēcpusdienās. Viņiem arī jāveic ikdienas pienākumi (tīrīšana, virtuves darbi), kas aizņem stundu+ dienā. Brīvais laiks ir limitēts un strukturēts (nav televīzijas vai interneta izklaides, tā vietā kopīgas spēles, sarunas pie ugunskura u.tml.). Pat naktī uzturēta struktūra – gulēt iešanas rituāli, dežuranti modina vajadzības gadījumā. Šāda intensīva terapijas vide tiek uzturēta 365 dienas gadā – nav brīvdienu (Ziemassvētki, vasaras laiks arī tiek pavadīts pakalpojumā).

Pieprasījums: PRI ir viena no vispieprasītākajām jauniešu ārstniecības un izglītības institūcijām Kanādā, kas nodrošina specializētu palīdzību jauniešiem ar atkarību un psihiskās veselības problēmām. Pieprasījums pēc PRI pakalpojumiem ievērojami pārsniedz institūta kapacitāti. Tajā vienlaikus ir pieejamas aptuveni 36 vietas, tomēr gaidīšanas sarakstos var atrasties vairāk nekā 200 ģimeņu, kuras vēlas, lai bērni tiktu

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

uzņemti programmā (*Charity Intelligence Canada, 2023*).[126]

Gaidīšanas laiks, īpaši uz valsts subsidētām vietām, ir ļoti ilgs — tas var sasniegt pat 16 mēnešus.[127] Tas rada nopietnas grūtības ģimenēm, jo jauniešu problēmas bieži vien ir akūtas un prasa tūlītēju risinājumu. Lai daļēji mazinātu šo spiedienu, PRI ir izveidojis īpašu vecāku un aizbildņu gaidīšanas saraksta atbalsta programmu ("*Caregiver Waitlist Support Program"*), kas nodrošina vecākiem un aizbildņiem tiešsaistes atbalstu gaidīšanas periodā. Tomēr šī programma neaizstāj pilnvērtīgu dalību ārstniecības procesā un, galvenokārt, kalpo kā atbalsts un sagatavošanās posms.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Pakalpojumu nodrošina multidisciplināra speciālistu komanda:

- **Psihiatrs un ārsti:** institūtam piesaistīts psihiatrs (daļslodze, pārrauga medikamentozo ārstēšanu un psihiatrijas aspektus) un ģimenes ārsts (pārrauga jauniešu fizisko veselību, medikamentus, vajadzības gadījumā ārstē blakus saslimšanas).
- **Klīniskie psihologi/psihoterapeiti**: uz vietas strādā vairāki reģistrēti psihoterapeiti, psihologi vai sociālie darbinieki ar psihoterapijas apmācību, kas vada individuālās un grupu terapijas.
- **Gadījuma vadītājs**: katram jaunietim ir nozīmēts gadījuma vadītājs (*case manager*), kas koordinē viņa ārstniecības plānu.
- **Jauniešu konsultanti (*counselors*)**: tie ir speciālisti (bieži ar bakalaura izglītību psiholoģijā vai sociālajā darbā), kas 24 stundas maiņās uzrauga jauniešu ikdienu. Viņi dzīvo institūta teritorijā uz maiņām (institūtā piekopj 8 dienu rotējošās maiņas – 8 dienas strādā/uz vietas, tad nomainās). Šie konsultanti pavada jauniešus aktivitātēs, naktsmītnē, veido attiecības kā mentori.
- **Pedagogi**: institūta vidusskola nodarbina Ontario sertificētus skolotājus dažādos priekšmetos. Skolotāji sadarbojas ar terapeitiem, lai mācības integrētu ar terapiju (piemēram, tolerantāk pret stresa izpausmēm).
- **Āra aktivitāšu speciālisti**: pirmajā posmā institūtā ir dabas aktivitāšu instruktori *(Wilderness instructors),* kuri ir mācīti drošai ekspedīciju vadīšanai un vienlaikus prasmīgi neformālā terapijā. Tie nodrošina, ka pirmajā posmā 24/7 trīs darbinieki uzrauga 8 jauniešu grupu.
- **Mākslas, mūzikas un citu nodarbību terapeiti:** ir speciālisti, kas vada, piemēram, mākslas terapijas sesijas, mūzikas terapiju, jogu, karjeras nodarbības.
- **Medicīnas personāls**: institūtā uz vietas strādā medmāsa (vai ārsta palīgs), kas rūpējas par jauniešu veselības vajadzībām, izsniedz medikamentus, uzrauga abstinences simptomus.
- **Uztura speciālists un virtuves personāls**: nodrošina sabalansētu ēdināšanu, ņemot vērā jauniešu veselību (bieži atkarību dēļ jauniešiem trūkst mikroelementu).

[126] Charity Intelligence Canada. (2023). *Pine River Institute*. Available at https://www.charityintelligence.ca/charity-details/191-pine-river-institute
[127] Turpat.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Sociālie darbinieki ģimenes programmai**: institūtā ir speciālisti, kas strādā tieši ar vecākiem - vada vecāku grupas, seminārus, sniedz atbalstu.
- **Atbalsta personāls**: jauniešiem saskaroties ikdienā, liela nozīme ir arī atbalsta personālam (virtuves darbinieki, uzturēšanas darbinieki). PRI unikāli tiem mācīti pat apkopēji un pavāri par terapeitiskās vides uzturēšanu, lai visi darbinieki ievērotu vienotu empātisku pieeju pret jauniešiem. Piemēram, virtuves darbinieki tiek mācīti kā runāt ar jaunieti, ja viņš atsakās no ēdienreizes, utt..
- **Uzraudzība un administrācija:** institūtu vada izpilddirektors, klīniskais direktors, un administratīvais direktors. Viņi nodrošina personāla mācības, vada gadījumu apspriedes, rūpējas par sniegtā pakalpojuma kvalitāti.
- **Brīvprātīgie un absolventi**: institūta iesaiste ir neliela, taču pēc pakalpojuma pabeigšanas absolventi un vecāki dažkārt piedalās pakalpojumā kā brīvprātīgie mentori.

Speciālistu komanda PRI ir ļoti intensīva ar augstu darbinieku skaitu uz vienu jaunieti – aptuveni 1:1,5 attiecība (2023. gadā 90 darbinieki uz 57 jauniešiem) pēc finanšu datiem. Speciālistu komanda sanāk regulāri uz starpprofesionāļu sapulcēm, kur apspriež katra jaunieša progresu, pielāgo atbalsta plānu. Tādējādi pakalpojumu nodrošina plašs speciālistu loks – no psihiatra līdz sporta trenerim – un viss personāls strādā saskaņoti vienotas terapijas pieejas ietvaros.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

Darbs PRI ir intensīvs un emocionāli sarežģīts dažādu iemeslu dēļ.

- **Darbinieki ikdienā saskaras ar smagiem gadījumiem**: viņi strādā ar jauniešiem, kuri pārdzīvojuši emocionālas traumas, kuriem ir pašnāvības domas, dusmu izvirdumi vai grūti panesamas atkarības izraisītas krīzes, piemēram, abstinence. Konsultantiem un terapeitiem jāspēj uzklausīt stāstus par vardarbību, ciešanām un zaudējumiem, tajā pašā laikā saglabājot emocionālu līdzsvaru un profesionālu attieksmi. Lai mazinātu šo slodzi, institūts piedāvā regulāras pārrunu grupas un kolēģu atbalstu, taču izdegšanas risks šādā darba vidē vienmēr ir klātesošs.
- **Darbs institūtā paredz ilgstošu un intensīvu klātbūtni kopā ar jauniešiem**: konsultanti strādā astoņu dienu maiņās, dzīvojot uz vietas kopā ar jauniešiem. Tas nozīmē būt pieejamiem jebkurā diennakts laikā un risināt krīzes uzreiz, kad tās rodas. Šāds režīms ir fiziski un emocionāli nogurdinošs. Lai mazinātu pārslodzi, tiek nodrošināti atpūtas periodi un maiņu rotācija, taču darba un privātās dzīves saskaņošana joprojām ir sarežģīta.
- **Darbiniekiem bieži nākas saskarties ar sarežģītām un potenciāli bīstamām situācijām**: jaunieši var mēģināt bēgt, kļūt agresīvi vai apdraudēt sevi un citus. Šādos brīžos darbiniekiem jāprot rīkoties nekavējoties – apturēt agresiju, novērst pašnāvības mēģinājumu, pasargāt pārējos. Lai gan institūtā tiek nodrošinātas mācības krīzes situācijām un rīcības protokoli, katra šāda pieredze atstāj emocionālu nospiedumu arī uz pašu darbinieku.
- **Svarīga ir arī komandas savstarpējā vienotība:** PRI darbojas dažādu jomu speciālisti – pedagogi, terapeiti, konsultanti, un viņiem visiem jāstrādā vienā virzienā. Taču viedokļi par prioritātēm var atšķirties. Piemēram, skolotājs var uzstāt uz stingrāku pieeju, savukārt, terapeits – uz pielāgošanos jaunieša emocionālajam

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

stāvoklim. Šo atšķirību izlīdzināšanai nepieciešamas biežas komandas sanāksmes, kas prasa laiku, pacietību un spēju pieņemt kompromisus.

- **Vēl viens izaicinājums ir darbs ar vecākiem:** ģimenes terapeitiem nereti jāstrādā ar pretestību – ne visi vecāki viegli pieņem, ka arī viņiem jāmaina uzvedība vai attieksme. Daži var apšaubīt institūta noteikumus, piemēram, ierobežotu saziņu ar bērnu vai stingru kārtību. Citiem vecākiem pašiem ir neatrisinātas problēmas, piemēram, atkarības vai neatrisinātas
- ģimenes grūtības. Terapeitiem jābūt īpaši prasmīgiem, lai iekļautu vecākus sadarbībā un mazinātu aizsargreakcijas. Šis ir sarežģīts darbs, jo jāspēj vienlaikus strādāt gan ar jaunieša, gan vecāku emocijām.
- **Institūta atrašanās vieta lauku reģionā arī rada savas grūtības**: darbiniekiem jāizvēlas vai nu dzīvot attālāk no pilsētas, vai veikt garus braucienus līdz darbam. Dažiem tas var radīt vientulības sajūtu. Ja nepieciešama papildu speciālistu palīdzība, piemēram, steidzama psihiatra konsultācija vai hospitalizācija, tuvumā ne vienmēr ir pieejami resursi – tuvākā slimnīca var atrasties desmitiem kilometru attālumā. Tas nozīmē, ka darbinieki ir galvenie atbalsta sniedzēji un bieži vien bez iespējas ātri saņemt ārēju palīdzību.
- **Personāla emocionālais līdzsvars**: darbs institūtā nes sevī arī emocionālu līdzsvara meklēšanu starp veiksmes un neveiksmes gadījumiem. Kad jaunietis mainās, atgūst veselību un atgriežas pilnvērtīgā dzīvē, tas sniedz milzīgu gandarījumu. Tomēr ne visi stāsti beidzas veiksmīgi – daļa jauniešu pārtrauc dalību pakalpojumā vai pēc laika atgriežas pie vecajiem paradumiem. Tas var raisīt vilšanos profesionāļos, kuri izjūt atbildību un meklē atbildes uz jautājumu “Ko varējām darīt citādi?”. Institūts apzinās šo realitāti – tiek veikti pētījumi un attīstītas atbalsta programmas bijušajiem audzēkņiem, lai stiprinātu ilgtermiņa rezultātus. Liela daļa darba balstās arī uz darbinieku spēju pašiem sevi izprast un attīstīt. Institūts uzsver, ka personālam jābūt emocionāli noturīgam, empātiskam un gatavam strādāt ne tikai ar citiem, bet arī ar savām emocijām un reakcijām. Tiek nodrošinātas regulāras profesionālās sarunas, iespējas pārrunāt pieredzēto pēc krīzēm un atbalsta pasākumi, taču tas prasa arī pašu darbinieku iekšēju līdzsvaru un gatavību nemitīgai izaugsmei.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Pakalpojums norisinās skaidri strukturētos posmos, sākot no pieteikšanās līdz pēcaprūpei, un ir veidota kā ilgtermiņa atbalsta ceļš, kas soli pa solim palīdz jaunietim atveseļoties un atgriezties sabiedrībā.

- **Pirmsuzņemšanas posms**, kurā ģimene aizpilda pieteikumu, un institūta darbinieki veic sākotnējo izvērtēšanu – tas ietver anketas, sarunas ar jaunieti un vecākiem, kā arī veselības pārbaudi. Ja tiek secināts, ka jaunietim vispirms nepieciešama medicīniska attīrīšanās no vielām (detoksikācija), šo posmu organizē vai nu slimnīcā, vai institūta teritorijā īpaši tam paredzētās gultās. Pēc tam tiek noslēgta oficiāla vienošanās ar ģimeni par pakalpojuma noteikumiem.
- **Nākamais posms ir ierašanās un iepazīšanās ar vidi**: jaunietis ierodas institūtā, parasti kopā ar vecākiem. Lai atvieglotu adaptāciju, viņam tiek piešķirts “vecākais

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

audzēknis” – cits jaunietis, kurš jau kādu laiku ir pakalpojumā un var palīdzēt iejusties. Darbinieki pārbauda ienesamās mantas, nodrošina, lai tiktu ievēroti drošības noteikumi, piemēram, nodoti mobilie telefoni un citi neatļauti priekšmeti. Jaunietis pirmās pāris dienas pavada institūta galvenajā ēkā, kur tiek medicīniski novērots, sakārtots miega režīms, notiek pirmās terapijas sarunas. Pēc šī īsā sākuma perioda viņš pievienojas grupai, kas tobrīd atrodas dabas posmā – Algonkinas parka mežā.

- **Dabas posmā** jaunietis kopā ar citiem (parasti 6–8 jauniešiem) dzīvo kempinga apstākļos. Katru dienu viņiem ir noteikta kārtība – mošanās, rīta vingrinājumi, brokastis, nometnes vietas sakārtošana, pēc tam vai nu pārgājiens vai nodarbības uz vietas: mezglu siešana, komandas spēles, praktiski uzdevumi. Dienas gaitā, īpaši vakarā, pie ugunskura, notiek arī sarunas par emocijām, uzvedību, dienas notikumiem. Personāls palīdz jaunietim saprast, kā viņš rīkojas grupā, piemēram, ja jaunietis paliek pēdējais pārgājienā, ar viņu pārrunā, ko tas varētu liecināt par viņa attieksmi pret grūtībām. Dabas posma izskaņā notiek īpašs uzdevums – katrs jaunietis vienu diennakti pavada viens pats drošā vietā mežā, lai pārdomātu pieredzēto, rakstītu dienasgrāmatu, un pēc tam dalās ar pārējiem. Šis posms noslēdzas ar simbolisku ceremoniju, kurā jaunietis tiek uzņemts institūta kopienā kā pierādījis savu izturību un vēlmi mainīties.
- Tālāk seko **rezidences posms**, kurā jaunietis dzīvo institūta ēkā laukos, līdzīgā vidē kā internātā. Viņam tiek izstrādāts individuāls terapijas plāns ar konkrētiem mērķiem, piemēram, uzlabot saziņu, mazināt agresiju vai izstrādāt plānu, kā izvairīties no atkarības atkārtošanās. Katru nedēļu visa terapeitiskā komanda pārrunā jaunieša progresu. Dienas kārtība ir rūpīgi organizēta – no rīta notiek kopīgas sapulces, tad mācības ar kvalificētiem skolotājiem, pēcpusdienā terapijas grupas un sporta aktivitātes, bet vakarā mākslas nodarbības vai izglītojošas lekcijas. Viss noris noteiktā režīmā – trīs ēdienreizes dienā, regulārs miegs, kā arī stingra uzvedības kontrole. Ja rodas kādi pārkāpumi vai konflikti, tie tiek nekavējoties pārrunāti gan individuāli, gan grupā. Šajā posmā nozīmīga loma ir ģimenes terapijai. Vecāki tiek aicināti uz īpašām nedēļas nogalēm, kurās notiek kopīgas terapijas sesijas un darbnīcas par attiecībām ģimenē, kā arī tiek piedāvātas regulāras tiešsaistes sarunas starp apmeklējumiem. Vecāki apgūst arī programmu “*Parallel Process*”, kurā tiek aicināti pārdomāt savu audzināšanas stilu, attiecības ar bērnu un personīgo pieredzi. Jaunietim šajā posmā tiek piešķirtas pakāpeniskas tiesības un privilēģijas, atkarībā no viņa uzvedības un izaugsmes. Piemēram, sākumā nav atļauts sazināties ar mājām, bet vēlāk tiek ļauti īsi telefona zvani, pēc tam apmeklējumi un galu galā – īsas brīvdienas mājās kā pārbaudes posms.
- Kad jaunietis ir gatavs, viņš pāriet **pārejas posmā**, kurā pakāpeniski tiek atgriezts dzīvē ārpus institūta. Parasti tas sākas pēc aptuveni gada, taču termiņš ir atkarīgs no jaunieša izaugsmes, nevis kalendāra. Šajā posmā jaunietis pārmaiņus dzīvo nedēļu institūtā, nedēļu mājās, kur viņš pielieto iemācītās prasmes: apmeklē skolu vai mācību praksi, uztur dienas ritmu, kontaktējas ar cilvēkiem bez tiešas uzraudzības. Institūta komanda cieši seko līdzi jaunietim, katru dienu jāsazinās ar personālu, un ģimenei ir pieejama atbalsta tālruņa līnija jebkurā laikā. Katru reizi, atgriežoties institūtā, tiek pārrunāts, kas mājās izdevās labi, kas sagādāja grūtības,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

un pēc vajadzības tiek pielāgots turpmākais plāns. Ja ir nepieciešams, jaunietis var atgriezties institūtā uz ilgāku laiku.

- **Pakalpojuma noslēgums** notiek, kad visa komanda vienojas, ka jaunietis ir pietiekami nostiprinājies, lai patstāvīgi dzīvotu ārpus institūta. Tad tiek rīkots izlaidums – svinīgs notikums, kurā piedalās visa kopiena, un jaunietis dalās ar savu pieredzi. Viņš saņem apliecinājumu par pakalpojuma pabeigšanu un oficiāli pārceļas mājās.
- Pēc izlaiduma seko **pēcaprūpes posms**. Sākotnēji institūta speciālists sazinās ar jaunieti katru dienu, vēlāk reizi nedēļā un tad retāk – līdz pat divu gadu garumā. Ja norunāts, jaunietis apmeklē arī tuvāk esošus terapijas vai konsultāciju pakalpojumus, ko palīdz sameklēt institūts. Daļa jauniešu arī turpina kontaktēties ar institūta draugiem vai iesaistās bijušo audzēkņu grupās, kas tiek īpaši veicināts. Institūts pēc gada vai diviem veic pēcpārbaudes sarunas ar jaunieti un ģimeni, lai novērtētu ilgtermiņa rezultātus. Ja jaunietis saskaras ar atkārtotām grūtībām, piemēram, atkal sāk lietot vielas, institūts ir gatavs sniegt papildu palīdzību – piedāvājot īslaicīgu atgriešanos vai intensīvas konsultācijas.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes un instrumenti

PRI darbā tiek izmantota visaptveroša un daudzslāņaina pieeja, kas apvieno labākās metodes gan atkarību ārstēšanā, gan jauniešu attīstības atbalstā. Šīs metodes ir cieši savstarpēji saistītas un veido vienotu sistēmu, kurā tiek strādāts gan ar pašu jaunieti, gan viņa ģimeni.

- Viena no pamatvērtībām ir **mērķtiecīgi veidota audzinoša vide**: institūta vide ir veidota tā, lai katrs ikdienas brīdis kalpotu kā iespēja mācīties un attīstīties. Visi darbinieki, tai skaitā arī tie, kuri ikdienā nepiedalās terapijā, ir mācīti, kā radīt sirsnīgu un saprotošu vidi, kurā jaunieši jūtas droši un pieņemti. Vienlaikus tiek ievērota stingra kārtība un noteikumi, kas palīdz jauniešiem atjaunot iekšējo līdzsvaru. Īpaša nozīme tiek piešķirta pozitīvai vienaudžu ietekmei – tiek veidota grupa, kurā jaunieši viens otru atbalsta pārmaiņām, nevis pavada atpakaļ pie kaitīgiem ieradumiem. Tā ir vide, kurā jaunietis visu laiku atrodas kopīgā ietekmē, kas vērsta uz izaugsmi.
- Pakalpojuma pamatā ir arī **izpratne par brieduma attīstību**: institūts strādā pēc pieejas, kas balstās uz uzskatu, ka daudzas uzvedības un atkarību problēmas rodas no tā, ka jaunietis nav spējis sasniegt emocionālu un sociālu briedumu. Tādēļ pakalpojums palīdz soli pa solim attīstīt atbildības izjūtu, spēju kontrolēt savas emocijas un domāt reāli. Katrs pakalpojuma posms – meža dzīve, uzturēšanās institūtā un pakāpeniska atgriešanās mājās – atbilst kādam no izaugsmes posmiem. Svarīga daļa no pakalpojuma ir **dabas terapija**: dzīvošana mežā un teltīs, dalība pārgājienos un savstarpējā sadarbība nav tikai piedzīvojums, bet arī veids, kā jaunietis mācās rūpēties par sevi. Šādos apstākļos parādās, kā viņš tiek galā ar grūtībām, kā sadarbojas ar citiem, cik ļoti spēj būt neatkarīgs. Dabā jaunieši bieži pirmo reizi piedzīvo patiesu iekšējo spēku un atklāj, ka spēj paveikt daudz vairāk, nekā domājuši. Šis process palīdz arī atbrīvoties no pilsētvides spiediena un ierastajiem traucēkļiem, piemēram, tehnoloģijām.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- Līdzās vides un pieredzes ietekmei, institūtā tiek sniegta arī **profesionāla terapija**: tiek izmantotas pārbaudītas un praksē pamatotas metodes, piemēram, domāšanas maiņas terapija (kognitīvi uzvedības terapija), kas palīdz mainīt kaitīgus domāšanas paradumus; uzvedības līdzsvarošanas terapija, kas iemāca tikt galā ar grūtām emocijām un kontrolēt impulsus; kā arī sarunu metode, kurā jaunietis tiek aicināts pašam izprast, ko viņš vēlas no dzīves un kā atkarība viņu no tā attālina. Ģimenes terapijā īpaša uzmanība tiek veltīta attiecību modeļiem – vecāki kopā ar terapeitiem pēta, kā viņu audzināšanas stils un iepriekšējā pieredze ietekmē bērnu.
- Ja nepieciešams, institūta ārsts var arī nozīmēt **medikamentus**, piemēram, nomākt trauksmi, stabilizēt garastāvokli vai palīdzēt koncentrēties. Medikamenti netiek lietoti kā pamata metode, bet tiek integrēti gadījumos, kad tas ir nepieciešams, piemēram, ja jaunietim ir papildu veselības traucējumi, kas apgrūtina dalību pakalpojumā.
- Svarīga daļa ir arī izglītība, kas tiek apzināti veidota kā **personības attīstības daļa**: piemēram, literatūras stundās tiek lasīti darbi, kas sasaucas ar jauniešu pašu pieredzi, un šīs tēmas tiek pārrunātas arī terapijā. Arī praktiskās nodarbības, piemēram, ēdiena gatavošana, tiek izmantotas, lai jaunietis mācītos plānošanu, sadarbību un atbildību – tās nav tikai ikdienas prasmes, bet daļa no izaugsmes procesa.
- Institūtā **tiek regulāri vērtēts progress**, izmantojot dažādus rīkus – aptaujas par emocionālo pašsajūtu, vielu lietošanas biežumu, garastāvokļa svārstībām. Šos rādītājus apkopo gan uzņemot jaunieti, gan pakalpojuma laikā un pēc tā, lai novērtētu izmaiņas un pielāgotu darbu.
- Lai gan PRI nav klasiskā 12 soļu programma, tajā tiek iekļauti arī elementi no šīs pieejas – jaunietim palīdz atzīt, ka viņš nevar pats uzveikt atkarību, tiek veidots plāns, kā novērst atkārtotu vielu lietošanu, un ieteikts turpināt piedalīties atbalsta grupās pēc izrakstīšanās.
- Pēc pakalpojuma pabeigšanas jaunietim un ģimenei tiek **nodrošināts turpmākais atbalsts**: viņi var izmantot tiešsaistes platformu, kur pieejama informācija, materiāli un iespēja sazināties ar speciālistiem. Tas palīdz jaunietim justies saistītam ar institūta kopienu arī pēc aizbraukšanas.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

PRI sadarbības process ir veidots kā kopīgs darbs starp jaunieti, viņa ģimeni un speciālistiem, kur katram no šiem partneriem ir skaidra loma un atbildība.

Jaunietim dalība pakalpojumā ir brīvprātīga, tomēr tai ir skaidri nosacījumi – ierodoties institūtā, viņš paraksta vienošanos par noteikumu ievērošanu, piemēram, saistībā ar uzvedību, vielu nelietošanu, iekšējās kārtības ievērošanu. Pēc ierašanās jaunietim praktiski tiek ierobežota kontrole pār ikdienas dzīvi – viņam nav pieejas telefonam, nav iespējas brīvi pārvietoties ārpus institūta teritorijas. Taču tas netiek darīts soda nolūkā – jaunietim tiek skaidrots, ka šie ierobežojumi ir daļa no atveseļošanās un strukturētas terapijas. Personāls veido attiecības ar cieņu – nav hierarhiskas distancēšanās, jaunieši darbiniekus uzrunā vārdā, un arī ikdienas kultūra veidota tā, lai būtu draudzīga, bet balstīta savstarpējā cieņā. Laika gaitā jaunietim tiek dotas arvien lielākas atbildības, piemēram, vēlāk viņš var kļūt par atbalsta personu kādam citam jaunpienācējam. Ļoti svarīgi ir atklāti

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

runāt par grūtībām, ja jaunietis izjūt, piemēram, spēcīgu kāri pēc vielas, viņam nav jāslēpj tas, bet jāsaka to kādam no darbiniekiem, kurš palīdzēs ar to tikt galā. Pakalpojums māca, ka sadarbība nenozīmē tikai pakļaušanos noteikumiem, bet uzticēšanos un patiesu komunikāciju.

Vecākiem un ģimenei dalība pakalpojumā nav tikai atļauja bērnam būt institūtā – tā ir aktīva iesaiste visā procesā. Vecāki paraksta piekrišanu ne vien bērna ārstēšanai, bet arī pašiem piedalīties terapijas darbā. Viņiem ir jāapmeklē īpašas nodarbības, jādalās ar informāciju par ģimenes dzīvi un jābūt gataviem runāt arī par savām grūtībām. Institūts sagaida, ka vecāki būs gatavi strādāt ar sevi tikpat daudz, cik ar bērnu, piemēram, ja kādam no vecākiem ir atkarība, tiek sagaidīts, ka viņš arī meklēs palīdzību. Pakalpojuma sākumā, kad jaunietis atrodas meža posmā, vecākiem nav iespējas sazināties ar viņu – viņi saņem informāciju no institūta par jaunieša pašsajūtu un progresu. Kad jaunietis ir pārcelts uz dzīvošanu institūta teritorijā, saziņa tiek pakāpeniski atjaunota – sākotnēji ierobežoti, piemēram, vienu reizi nedēļā ar uzraudzītu telefona sarunu. Ja jaunietis nevēlas runāt ar vecākiem, terapeiti cenšas atjaunot šo kontaktu. Lai uzturētu emocionālo saikni, vecākiem tiek ieteikts rakstīt bērnam vēstules. Ja vecāki dzīvo tālu, terapija var notikt arī attālināti. Institūts uztver ģimeni kā pilntiesīgu sadarbības partneri – vecāki apgūst līdzīgas prasmes kā bērns, mācās pašregulāciju, komunikāciju, robežu noteikšanu. Ja bērnam nav pieejami bioloģiskie vecāki, piemēram, viņš ir audžuģimenē vai valsts aprūpē, institūts meklē citus risinājumus, piemēram, strādā ar aizbildni vai piesaista mentoru no bērna tuvākās vides.

Darbs ar speciālistiem ir daudzslāņains. Institūta darbinieki paši ir dažādu jomu speciālisti un ikdienā strādā ciešā komandā – regulāri pārrunājot katra jaunieša progresu. Jaunietim iepriekš saņemot ārstēšanu, institūts ar viņa piekrišanu sadarbojas ar līdzšinējiem ārstiem vai terapeitiem. Atgriežoties mājās, tiek veidots plāns, kā turpināt palīdzību – sadarbība ar vietējiem garīgās veselības centriem vai terapeitiem. Ja jaunietis turpina mācības savā skolā, institūts sagatavo informāciju par viņa izglītības sasniegumiem un ieteikumiem atbalstam turpmāk, piemēram, mācības mazākās grupās vai īpašās programmās.

Gadījumos, kad jaunietis bijis bērnu aizsardzības iestāžu redzeslokā, institūts regulāri informē sociālo darbinieku par progresu. Ja jaunietim ir bijusi saistība ar tiesu – piemēram, viņš izvēlējies pakalpojumu kā alternatīvu soda izciešanai, institūts sagatavo atskaites tiesai par viņa līdzdalību un uzvedību. Viss process ir cieši koordinēts arī tad, kad jaunietis maina vidi – no meža posma uz dzīvošanu institūtā un vēlāk uz mājām. Pirms došanās mājās tiek izstrādāts saraksts ar iespējamiem riska faktoriem (piemēram, lietotāju draugi, konflikti ar ģimeni) un plāns, ko darīt, ja parādās vēlme atgriezties pie veciem ieradumiem. Arī vecākiem jāsagatavo vide – jānovāc alkohols, jāvienojas par robežām un dienas kārtību. Katru dienu mājas posmā jaunietis un vecāki atskaitās par dienas gaitu, un, ja redzamas pazīmes, ka situācija kļūst riskanta, institūts var lemt par atgriešanos.

Ja bērnam nav pieejama funkcionējoša ģimene, institūts cenšas atrast atbalsta personu, piemēram, radinieku vai kādu skolotāju, kas var būt emocionāls balsts. Ja tas nav iespējams, tiek meklēts risinājums sadarbībā ar sociālo dienestu. Institūts uztur kontaktus arī ar citām organizācijām, kas strādā ar jauniešiem atkarību jomā, kā arī piedalās pētniecībā, piemēram, sadarbojoties ar universitātēm. Tomēr pašā pakalpojuma

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

saņemšanas laikā lielākā daļa nepieciešamo pakalpojumu tiek nodrošināta uz vietas, un ārējie speciālisti tiek piesaistīti tikai tad, ja tas ir nepieciešams.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Jaunieši, kuri pabeidz PRI pakalpojumu, piedzīvo būtiskus uzlabojumus vairākās dzīves jomās.[128]

- **Viņi spēj pārtraukt vai ievērojami samazināt apreibinošo vielu lietošanu**: sešus mēnešus pēc pakalpojuma beigām tikai apmēram 9% jauniešu turpina lietot šādas vielas katru dienu, salīdzinot ar 62% pirms pakalpojuma sākuma. Lielākā daļa panāk vismaz īslaicīgu atturēšanos. Apmēram 8% jauniešu trīs gadus pēc pakalpojuma pilnībā atsakās no vielu lietošanas, bet daudzi citi lieto reti un mazāk nekā agrāk
- **Garīgā veselība arī ievērojami uzlabojas**: jaunieši kļūst spējīgāki atpazīt savas emocijas, pārvaldīt tās un veidot veselīgas attiecības. Samazinās agresivitāte, depresijas un trauksmes pazīmes. Vecāki novēro, ka pēc atgriešanās bērni ir mierīgāki un nosvērtāki. Daudziem jauniešiem, kuriem iepriekš bija domas par pašnāvību, tās pēc pakalpojuma izzūd vai būtiski samazinās, pateicoties drošai videi un atbalstošai terapijai.
- **Pakalpojuma laikā jaunieši turpina izglītoties**: daudzi atgūst zaudēto laiku mācībās, un daļa pat iegūst vidusskolas diplomu. Apmēram 80% pēc pakalpojuma atgriežas skolā vai uzsāk kādu mācību programmu, kas nebūtu iespējams, ja atkarība turpinātos. Viņi arī apgūst praktiskas iemaņas, piemēram, gatavošanu, kārtības uzturēšanu un dienas plānošanu. Šīs prasmes palīdz viņiem dzīvot patstāvīgi, piemēram, jaunietis, kurš agrāk nespēja pamosties līdz pusdienlaikam, tagad spēj veidot struktūru savai dienai.
- **Ģimenes attiecības pēc pakalpojuma arī būtiski uzlabojas**: vecāki un bērni labāk sadarbojas, samazinās konflikti, komunikācija kļūst sirsnīgāka. Tas palīdz nostiprināt ģimenes saites un veicina savstarpēju sapratni.
- **Iemācās pārvarēt grūtības:** daudzi jaunieši pirmo reizi jūt, ka viņi paši var vadīt savu dzīvi, nevis atkarība diktē noteikumus. Piedaloties izaicinošās aktivitātēs, piemēram, dzīvojot mežā vai dodoties vairākas dienas garos pārgājienos, viņi iemācās pārvarēt grūtības un iegūst pārliecību par saviem spēkiem. Tā rezultātā viņi nosprauž jaunus mērķus, piemēram, kļūt par padomdevējiem un palīdzēt citiem.
- **Fiziskā veselība arī uzlabojas**: jaunieši atgūstas, pieņemas svarā, ja iepriekš bijuši novājējuši, uzlabojas miegs un izzūd dažādi atkarības radītie traucējumi. Dažiem kļūst iespējams samazināt vai pat pārtraukt noteiktu medikamentu lietošanu, jo viņi jūtas labāk strukturētā un atbalstošā vidē. Fiziskās aktivitātes un uzturēšanās svaigā gaisā palīdz uzlabot pašsajūtu, un daudzi jaunieši sāk interesēties par sportu.
- **Likumpārkāpumu skaits pēc pakalpojuma samazinās**: ja iepriekš daudzi jaunieši bija nonākuši konfliktā ar likumu, tad pēc pakalpojuma lielākā daļa izvēlas

[128]Pine River institute. (2022). 2021 Annual Evaluation Report. Available at https://pineriverinstitute.com/wp-content/uploads/2022/09/PRI-ER-2021.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

likumu nepārkāpt. Viņi bieži pārtrauc kontaktus ar iepriekšējiem draugiem, kas bija saistīti ar noziedzību.

- **Jaunieši spēj veiksmīgi atgriezties sabiedrībā**: viņi turpina mācības, iegūst jaunus draugus, iesaistās brīvā laika aktivitātēs. Daudzi pievienojas atbalsta grupām, kur saņem turpmāku palīdzību, bet daži pat paši kļūst par atbalsta personām – runā skolās, stāsta par savu pieredzi un iedvesmo citus.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai PRI sniegtais efekts saglabātos arī pēc pakalpojuma, ir būtiski nodrošināt jaunietim pastāvīgu atbalstu ikdienas dzīvē.

- **Ļoti nozīmīgs ir ilgtermiņa turpinājums**: pat ja pakalpojums ir noslēdzies, atkarība nav pazudusi, jo tā ir hroniska slimība. Tāpēc jaunietim jābūt piesaistītam vietējiem atbalsta veidiem – individuālām sarunām ar psihologu vai konsultantu, dalībai Anonīmo Narkomānu vai Anonīmo Alkoholiķu grupās, vai arī jauniešu atbalsta pulciņos, kur var saņemt sapratni no vienaudžiem, kas paši gājuši līdzīgu ceļu. Vērtīgs ir arī kāda pieredzējuša cilvēka padoms un atbalsts, t.s. mentors jeb atbalsta persona no līdzīgu cilvēku kopienas. Ideālā gadījumā jaunietim pieejama arī droša vide, piemēram, kāds klubs vai kopiena, kur neviens nelieto vielas un var būt kopā bez riska.
- Tālāk, dažiem pakalpojuma dalībniekiem vēl **jāatsāk vai jāpabeidz skola**, jāizlemj, ko darīt profesionālajā dzīvē. Tāpēc svarīgi, lai vienlaikus ar emocionālo atbalstu viņiem būtu iespēja saņemt karjeras konsultācijas, darba prasmju mācības vai palīdzību darba atrašanā. Piemēram, Ontario provincē ir Jauniešu nodarbinātības programma (*Youth Job Connection)*, kas piedāvā darba iespējas jauniešiem pēc ārstēšanās. PRI šādus ārējos pakalpojumus tieši nepiedāvā, bet var palīdzēt tos atrast.
- **Nepieciešams atbalsts arī ģimenēm**: daudzi vecāki pēc bērna atgriešanās jūtas drošāk, taču sadzīvē atkal var parādīties spriedze, nogurums vai neskaidrība. Lai palīdzētu vecākiem turpināt iesākto ceļu, būtu labi, ja viņiem būtu pieejamas īpašas vecāku atbalsta grupas – gan tiešsaistē, gan klātienē. To var veidot gan PRI atbalsta centrs (*Centre for Family Initiatives*), gan arī jau esošas organizācijas, piemēram, Al-Anon, kas atbalsta radiniekus, kuru tuvinieki cīnās ar atkarību.
- **Ārstēšanas turpināšana**: ja jaunietim pakalpojuma laikā nozīmēti medikamenti (piemēram, antidepresanti), pēc izrakstīšanās ir ļoti svarīgi, lai viņam mājās būtu ārsts vai psihiatrs, kurš turpina sekot līdzi veselības stāvoklim. Bez šāda turpinājuma var atgriezties iepriekšējās problēmas. Tādēļ ļoti nepieciešams, lai jaunieša dzīves vietā būtu pieejami ārsti un centri, kas sniedz garīgās veselības aprūpi jauniešiem, piemēram, vietējā jauniešu garīgās veselības klīnika.
- **Krīze**: svarīgi ir arī zināt, ko darīt, ja atgadās krīze. Ne vienmēr viss iet gludi, tāpēc jaunieša ģimenei jāzina, kur vērsties, ja rodas pēkšņa situācija, piemēram, ja atgriežas vielu lietošanas kāre vai emocionālais sabrukums. Šādos gadījumos palīdz krīzes dienesti, piemēram, izbraukuma komandas vai atbalsta tālruņi. PRI izsniedz individuālus plānus, bet arī vietējās iestādes jāinformē par jaunieša pieredzi, lai vajadzības gadījumā nav jāsāk no nulles.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- Ilgtermiņā būtu svarīgi **attīstīt arī paša pakalpojuma pieejamību**: lai gan PRI sasniedz ļoti labus rezultātus, rinda pēc pakalpojuma joprojām ir liela. Ontario province nesen palielinājusi pieejamo vietu skaitu no 36 uz 65, taču vajadzība joprojām pārsniedz piedāvājumu. Vienlaikus jāattīsta arī agrīna profilakse skolās, lai mazāk jauniešu vispār nokļūtu līdz smagai atkarībai. Tādēļ PRI sadarbojas ar organizācijām kā *YouthREX*, lai dotu ieteikumus par to, kā labāk novērst atkarību jau sākuma posmā.
- Tiem jauniešiem, kas programmu beidz tuvu pilngadībai (ap 19 gadiem), svarīgi paredzēt **pāreju uz pieaugušo sistēmu**. Pieaugušo atkarības aprūpes centri parasti ir īsāki un retāk iesaista ģimeni, tāpēc derētu veidot, t.s. "pusceļa mājas" – vietas, kur jaunietis varētu vēl kādu laiku dzīvot ar uzraudzību un atbalstu, pirms pilnībā patstāvīgas dzīves uzsākšanas. Šādas mājas nav obligāts pakalpojuma turpinājums, bet tās būtu noderīgas daļai jauniešu.
- Līdztekus noderētu **attīstīt arī digitālus rīkus**, piemēram, mobilo lietotni, kurā jaunietis katru dienu saņem iedrošinošu ziņu, var atzīmēt, kā jūtas, vai saņemt atgādinājumu par to, kā rīkoties stresa situācijā. PRI jau šobrīd izmanto platformu *FamilyBridge*, bet šos rīkus varētu attīstīt tālāk.
- **Sabiedrības attieksmei** ir milzīga nozīme: ja cilvēki uz jauniešiem ar šādu pieredzi skatās kā uz neveiksminiekiem vai "sliktiem bērniem", ir grūtāk viņiem atgriezties sabiedrībā. Tāpēc ļoti vajadzīgas kampaņas, stāsti un mediju materiāli, kas skaidro, ka atkarība ir slimība un atveseļošanās ir iespējama. PRI pats veido šādus stāstus un sadarbojas ar medijiem, lai mazinātu stigmas jeb sabiedrības nosodījumu un neizpratni.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

PRI stiprās puses izpaužas vairākos cieši saistītos aspektos, kas kopumā veido unikālu, visaptverošu atbalsta vidi jauniešiem ar atkarību problēmām.

- Tā ir vienīgā vieta Kanādā, kur vienuviet tiek **apvienota ilgstoša atkarību ārstēšana, psihiatriska aprūpe, pilna vidusskolas izglītības programma un intensīvs darbs ar ģimeni**. Šāda "viss vienuviet" pieeja nozīmē, ka jaunietim nav jāmēģina pašam orientēties dažādās sistēmās – visas viņa vajadzības tiek risinātas vienlaikus un saskaņoti.
- **Pakalpojuma ilgums**: parasti no viena līdz pusotram gadam – ļauj panākt patiesas izmaiņas jaunieša uzvedībā, domāšanā un attiecībās. Šī nav īslaicīga palīdzība vai īss "atsēdēšanas" posms – pakalpojuma saņemšanas laikā jaunietis emocionāli nobriest, un pētījumi liecina, ka lielākajai daļai pēc tā vairs nav ikdienas vielu lietošanas, kas atkarību ārstēšanā tiek uzskatīts par nozīmīgu panākumu.
- Vēl viena būtiska priekšrocība ir **vecāku līdzdalība**: atšķirībā no daudziem citiem ārstēšanas pakalpojumiem, PRI pieprasa, lai arī vecāki vai likumiskie pārstāvji aktīvi iesaistās ārstēšanas procesā – viņi apmeklē terapijas sesijas, mācās izprast jaunieša uzvedību un maina arī savu uzvedību. Tā rezultātā jaunietis pēc pakalpojuma atgriežas mājās, kurā ir emocionāli veselīgāka un atbalstošāka vide, nevis tāda pati vide, kas iespējams sākotnēji veicināja problēmu. Šī paralēlā

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

pārmaiņu norise abās pusēs – gan jaunieša, gan vecāku – nodrošina lielākas iespējas ilgstošam rezultātam un bieži sniedz pozitīvu ietekmi visai ģimenei.

- **Pakalpojuma holistiskā pieeja** izpaužas tajā, ka tiek ņemts vērā viss cilvēks – viņa fiziskās vajadzības, emocionālais stāvoklis, domāšana un attiecības. Daba tiek izmantota kā vide, kas palīdz jaunietim nonākt tuvāk sev un atbrīvoties no ierastiem stresa avotiem, savukārt, izglītība un terapija palīdz attīstīt gan prasmes, gan pašapziņu. Šī vispusīgā attīstība veicina ne tikai atkarības pārvarēšanu, bet arī personības izaugsmi.
- Svarīga stiprā puse ir arī tas, ka katrs **jaunietis saņem individuāli pielāgotu atbalstu**: darbinieku un jauniešu skaits ir teju vienāds, kas ļauj nodrošināt ļoti ciešu uzraudzību un rūpīgu darbu ar katru jaunieti. Arī vide, kurā pakalpojums tiek sniegts, ir droša – tā atrodas ārpus pilsētas, jauniešiem nav piekļuves vielām, sociālajiem tīkliem vai citām ārējām ietekmēm. Vienaudžu grupa ir veidota apzināti – visi jaunieši ir līdzīgā situācijā, tāpēc grupā veidojas savstarpējs atbalsts, nevis negatīva ietekme.
- Visbeidzot, pakalpojuma ietekme tiek pamatota ar skaidriem datiem: PRI regulāri seko līdzi rezultātiem un piedalās pētījumos, lai novērtētu savu darbu un to uzlabotu. Tādējādi šī nav tikai balstīšanās uz labu gribu, bet gan uz pārbaudītu pieeju, kas apliecina efektivitāti.

Vājās puses

- PRI galvenā problēma ir **nepietiekama pieejamība**: palīdzību vēlas saņemt daudz vairāk jauniešu, nekā iespējams uzņemt. Rindās gaida ap 200 ģimenēm, un daudziem jauniešiem palīdzība pienāk pārāk vēlu. Gaidīšana var ilgt līdz pusotram gadam, un šajā laikā jaunieša stāvoklis bieži vien pasliktinās vai viņš jau ir pārsniedzis vecumu, kad pakalpojums viņam vēl ir pieejams. Tas liecina par lielāku sistēmisku problēmu – piedāvātais pakalpojums ir ļoti vērtīgs, bet nav pieejams visiem, kam tas nepieciešams.
- Tāpat **pakalpojums ir ļoti dārgs un prasa lielus resursus**: apmēram 200 tūkstoši dolāru uz vienu jaunieti gadā.[129] Ne visām provincēm ir finansiālas iespējas šādu pakalpojumu īstenot. Atkarību ārstēšanā parasti priekšroka tiek dota īsākiem un lētākiem risinājumiem, tāpēc PRI modelis prasa spēcīgu politisku gribu un apņemšanos to finansēt. Ja samazina budžetu, tas tieši ietekmē pakalpojuma kvalitāti – var nākties samazināt darbinieku skaitu vai saīsināt uzturēšanās laiku, kas mazina pakalpojuma kvalitāti un iedarbību.
- **Ne visi jaunieši arī pabeidz pakalpojumu**: apmēram 10 līdz 15% no uzņemtajiem to pārtrauc, vai nu tiek izslēgti, vai paši izvēlas aiziet. Turklāt pat starp tiem, kas pakalpojumu pabeidz, līdz pat 31% trīs gadu laikā atkal sāk lietot apreibinošas vielas ikdienā.[130]
- Vēl viens izaicinājums ir tas, ka **pakalpojums tiek nodrošināts izolētā vidē**: jaunietis vairāk nekā gadu tiek izrauts no savas ikdienas vides. Šāda atrāvuma dēļ pārtrūkst daudzas draudzības un sociālās saites. Lai gan tas var būt pozitīvi, ja šie

[129] Pine River Institute and Pine River Foundation. (2025). 2023 - 2024: Annual Report. Available at https://pineriverinstitute.com/wp-content/uploads/2024/10/Annual-report_2023-24.pdf

[130] Archer, K., Pine River Institute. (2025). 2024 Live in Treatment: Annual Evaluation Report. Programme impact findings from January 1, 2010 - December 31, 2024. Available at https://anyflip.com/paiza/sieq

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

draugi bija kaitīgi, tomēr nereti zūd arī vērtīgas attiecības. Atgriežoties sabiedrībā, jaunietis var justies svešs savā skolā vai apkārtējā vidē. Šī pāreja bieži ir grūta, un tieši pirmajos trīs gados pēc pakalpojuma saņemšanas ir visaugstākais risks atkal atgriezties pie vecajiem ieradumiem, jo apkārt ir daudz kārdinājumu un pārmaiņas notiek strauji.

- **Pakalpojums arī prasa ļoti lielu iesaisti no ģimenes**: vecākiem jābūt gataviem veltīt laiku terapijām, braucieniem uz institūtu un pieņemt savu lomu bērna problēmās. Ne visi vecāki ir gatavi to darīt, un, ja viņi neiesaistās pilnībā šajā procesā, tas samazina pakalpojuma efektivitāti. Turklāt, ja ģimene dzīvo tālu vai tai ir ierobežoti līdzekļi, dalība pakalpojumā var būt gan finansiāli, gan praktiski apgrūtinoša. Šī iemesla dēļ ģimenes ar mazākiem resursiem bieži vien var iesaistīties mazāk, kas rada nevienlīdzību, kaut gan institūts cenšas šo problēmu mazināt, piedāvājot attālinātus risinājumus.
- Vēl viens ierobežojums ir **vecuma ierobežojums**: PRI nav pieejams jauniešiem, kas vecāki par 19 gadiem. Ja cilvēkam attīstās atkarība 19 vai 20 gadu vecumā, viņam šis pakalpojums vairs nav pieejams. Pieaugušo ārstēšanas iespējas ir citādas – parasti īsākas un bez ģimenes iesaistes, līdz ar to šāda līmeņa atbalsts viņiem vairs nav pieejams.
- **Pakalpojuma intensitāte** var būt izaicinājums arī pašiem jauniešiem: ne katrs jaunietis spēj izturēt tik stingru kārtību un disciplīnu – dažiem tas šķiet kā ieslodzījums, un rezultātā rodas spēcīga pretestība, kas var novest pie izslēgšanas. Pakalpojums prasa lielu iekšēju motivāciju un gribasspēku, kas ne visiem ir pietiekams.
- Visbeidzot, pat pēc sekmīgas pakalpojuma pabeigšanas daži jaunieši saskaras ar **sabiedrības attieksmi**: lai gan sabiedrība kļūst saprotošāka, joprojām pastāv aizspriedumi, piemēram, viņus mēdz identificēt kā bijušos "narkomānus" vai problēmbērnus. PRI cenšas cīnīties pret šiem stereotipiem, taču attieksmes maiņa sabiedrībā notiek lēni.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Pine River Institute. (n.d.). Pine River Institute. Available at https://pineriverinstitute.com
- Charity Intelligence Canada. (n.d.). Pine River Institute. Available at https://www.charityintelligence.ca/charity-details/191-pine-river-institute
- In the Hills. (2025, March). Pine River: The hardest work you'll ever love. Available at https://www.inthehills.ca/2025/03/pine-river
- Ontario Centre of Excellence for Child and Youth Mental Health. (2014). Addressing concurrent mental health and substance use disorders in youth: Policy paper. Université de Montréal. Available at https://md.umontreal.ca/wp-content/uploads/sites/61/2024/08/OCECYMH_2014_Policy_concurrent_MH_SUD_youth.pdf
- Mills, L., Pepler, D., & Cribbie, R. A. (2013). Effectiveness of Residential Treatment for Substance Abusing Youth: Benefits of the Pine River Institute Program. *Residential Treatment For Children & Youth, 30(*3), 202–226. https://doi.org/10.1080/0886571X.2013.819273
- Pine River Institute. (2025). Published Works. Available at https://pineriverinstitute.com/our-impact/published-works/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

2.3.3. Specializēta uzvedības intervences programma - BIP

1. Pakalpojuma nosaukums

Specializēta uzvedības intervences programma (*Specialized Behaviour Intervention Program (BIP)*), kas tiek piedāvāta Otavas Karolīnas reģionālajā skolu padomes izglītības programmā.

2. Pakalpojuma mērķis

Nodrošināt bērniem ar intensīvām uzvedības problēmām strukturētu mācību vidi, kurā tie var attīstīt piemērotas prosociālās uzvedības prasmes. Programmas mērķis ir pārtraukt negatīvu uzvedības modeļu ciklu un sekmēt bērna integrāciju mācību procesā.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Ieviest individualizētus izglītības plānus (*Individual Education Plan, IEP*) ar izteiktu uzvedības uzlabošanas fokusu. BIP nodrošina individuālu un mazā grupā balstītu mācību atbalstu, kas pielāgots katra skolēna vajadzībām, tostarp uzvedības monitoringu un atbilstošu iejaukšanās stratēģiju izmantošanu. Mācību saturs un uzdevumi tiek veidoti, lai pakāpeniski uzlabotu bērnu sociālās prasmes un spējas mācībās.

4. Normatīvais regulējums

Programma darbojas saskaņā ar Ontārio izglītības likumu[131] un Izglītības ministrijas vadlīnijām par speciālo izglītību.[132]

5. Pakalpojuma joma

Izglītības joma, jo programmu nodrošina publiskā skolu sistēma, tas ir skolu ietvaros sniegts atbalsts.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Skolas vecuma bērni un jaunieši ar nopietnām un pastāvīgām uzvedības grūtībām, aptverot vecumu no pirmsskolas līdz vidusskolai (aptuveni 6–18 gadi). Katram attīstības posmam ir izveidotas atbilstošas klases – pirmsskolas, sākumskolas, pamatskolas un vidusskolas adaptīvās programmas. Ontario tiesiskais regulējums paredz, ka, sasniedzot 18 gadu vecumu, skolēns ar īpašām vajadzībām var turpināt mācības speciālajā izglītībā līdz pat 21 gada vecumam. Programma ir paredzēta ģimenēm ar bērniem, kuriem oficiāli piešķirts “uzvedības izņēmuma” statuss. Ar nopietnām uzvedības problēmām tiek saprasta

[131] Education Act, R.S.O. 1990, c. E.2. Available at https://www.ontario.ca/laws/statute/90e02
[132] Resources and guidelines for educators. (2024). Available at https://www.ontario.ca/page/special-education#section-7

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

tāda skolēna uzvedība, kas būtiski traucē mācību procesu un apdraud paša bērna vai apkārtējo drošību, piemēram, pastāvīga agresija, impulsivitāte, pašregulācijas grūtības, destruktīva vai antisociāla rīcība. Uzvedības izņēmuma statusu nosaka Identifikācijas, izvietošanas un pārskatīšanas komiteja (*Identification, Placement and Review Committee, IPRC*) – tā ir starpdisciplināra izglītības iestādes struktūra, kas izvērtē skolēna vajadzības, pieņem lēmumu par īpašo statusu, nosaka piemērotāko mācību vidi un regulāri pārskata šos lēmumus.[133] Komiteja lemj, vai bērna grūtības atbilst "uzvedības izņēmuma" kategorijai, kas juridiski paver iespēju piešķirt īpašus resursus un mācību vidi. Komitejas lēmums ir priekšnoteikums, lai bērns varētu mācīties specializētās BIP klasēs.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

Mērķa grupā iekļauti bērni ar uzvedības problēmām, piemēram, ar kompulsīvām reakcijām, nedrošību, impulsa kontroles problēmām, agresiju, deviantu uzvedību un grūtībām veidot attiecības. Dažkārt šiem bērniem konstatē arī mācīšanās traucējumus vai garīgās veselības diagnozes (piemēram, ODD, UDHS, depresija, trauksme). Ģimenes riska faktori (piemēram, konflikts ģimenē vai atkarības problēmas ģimenes locekļiem) var pastiprināt bērna grūtības. Programma tiek fokusēta uz bērna uzvedību, ģimenes iesaisti individualizētu izglītības plānu izstrādē un atbilstošā atbalsta plānošanā.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Bez izmitināšanas. Bērni dzīvo savās ģimenēs, audžuģimenēs vai citos ārpusģimenes aprūpes veidos, taču apmeklē BIP skolas programmas skolas darba laikā.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

Programmas īstenotājs ir Otavas Karltonas apgabala skolu padome (*Ottawa-Carleton District School Board, OCDSB*), kas ir valsts (pašvaldību) finansēta izglītības institūcija. OCDSB darbojas Ontario provinces Izglītības ministrijas uzraudzībā, tātad BIP ir daļa no valsts izglītības sistēmas, tā nav atsevišķa iestāde, bet speciālās izglītības programmas ietvaros organizētas klases, kas tiek izvietotas vairākās padomes skolās (gan sākumskolās, gan vidusskolās). Organizatoriski par programmas saturu un īstenošanu atbild OCDSB Speciālās izglītības un atbalsta dienests (*Learning Support Services*), kas koordinē šo klašu darbu visā skolu tīklā. Tātad BIP ir OCDSB centrāli organizēta speciālās izglītības programma, kas tiek realizēta dažādās skolās, bet juridiski un institucionāli tā vienmēr paliek padomes (OCDSB) pārziņā un Ontario Izglītības ministrijas regulējumā.

10. Pakalpojuma saņemšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Apjoms: programma īsteno pilna laika mācības (skolas dienas ritmā) ar pastāvīgām individuālām nodarbībām. Parasti klasēs ir 8–10 bērni. Katra skolēna progress tiek

[133]Identification, placement and review committees (IPRC). (2024). Available at https://www.ontario.ca/page/identifying-students-special-education-needs#section-1

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

regulāri novērtēts (ikgadēji Identifikācijas, izvietošanas un pārskatīšanas komitejas (IPRC) pārskati).

Ilgums: atbalsta ilgums ir individuāls – bērns paliek BIP tik ilgi, kamēr tas nepieciešams (dažiem skolēniem pāris semestru, citiem ilgāk). Nav noteikta programmas "beigu datuma" – pēc uzvedības uzlabošanās skolēni atgriežas parastajā skolas mācību programmā.

Pieprasījums: var pārsniegt pieejamo vietu skaitu, tādēļ var veidoties gaidīšanas periods, taču precīzs rindas garums publiski netiek atklāts.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Programmu vada speciālās izglītības skolotāji ar atbilstošu kvalifikāciju. Atbalsta mācības nodrošina arī mācību atbalsta personāls (*Learning Support Services*) – skolas psihologi, sociālie darbinieki, logopēdi un citi psihopedoģiskie speciālisti. Klasēs strādā izglītības asistenti (mācību palīgi), tiek iesaistīti konsultanti, psihologi un sociālie pedagogi gan pirms uzņemšanas (konsultācijas), gan mācību procesā.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

Darbs ar BIP mērķa grupas bērniem un jauniešiem nozīmē ikdienas saskari ar izteikti agresīvu un impulsīvu uzvedību, kas var izpausties kā verbāla vai fiziska agresija, noteikumu neievērošana vai pastāvīgi pašvērtējuma traucējumi. Šādas situācijas pieprasa speciālistiem augstu pacietību, padziļinātas zināšanas uzvedības vadības stratēģijās un ciešu komandas sadarbību. Intensīvās slodzes un emocionālo izaicinājumu dēļ pastāv paaugstināts izdegšanas risks, tādēļ būtiski īstenot aizsardzības pasākumus, piemēram, nodrošinot papildu mācību palīgus klātienē. Vienlaikus programmā īpaša nozīme tiek piešķirta vecāku un izglītības iestādes atbalsta tīkla iesaistei, jo šo pušu motivēšana un līdzdalība gandrīz vienmēr ir neatņemama darba sastāvdaļa.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Skolotājs kopā ar skolas speciālo atbalsta komandu un skolēna vecākiem sagatavo īpašu pieteikumu BIP programmai. Pieteikumu izvērtē Programmu ieteikumu komiteja *(Program Recommendation Committee*), izvērtējot vajadzības un programmas kritērijus. Ja komiteja atbalsta, bērnu virza uz Identifikācijas, izvietošanas un pārskatīšanas komiteju (*Identification, Placement, and Review Committee, IPRC*), kas oficiāli apstiprina konkrētā bērna statusu un iekļauj viņu programmā. Pēc pieņemšanas sākas iepazīšanās pasākumi, un bērns uzsāk mācības specializētajā klasē.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes un instrumenti

Programmas pamatā ir individuālais mācību plāns (IEP) ar uzvedības mērķiem, kas tiek regulāri pārskatīts. Izmanto strukturētas uzvedības terapijas un mācību metodes, piemēram, pozitīvo pastiprināšanu un sociodrāmas elementus, kā arī sociālo prasmju nodarbības. Skolotāji un atbalsta personāls lieto dažādas stratēģijas (rutīnas, vizuālos atgādinājumus u.c.) uzvedības uzlabošanai. Mācību stundas tiek nodrošinātas mazā grupā vai individuāli, ļaujot pielāgot tempu un saturu bērna vajadzībām.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Individuālā mācību plāna izstrādē regulāri iesaistās vecāki un, ja nepieciešams, arī aizbildņi vai audžuģimenes pārstāvji. Tiek rīkotas sapulces, kurās piedalās vecāki, skolotāji un skolas atbalsta speciālisti (piemēram, psihologs, sociālais darbinieks), kā arī pēc vajadzības piesaista citus speciālistus, piemēram, psihiatru vai rehabilitācijas speciālistu. Ja bērns atrodas ārpusģimenes aprūpē, komanda nodrošina, ka par programmas mērķiem tiek informēti gan audžuvecāki, gan aprūpes iestāde. Ja bērns tiek integrēts parastajā klasē vai audzināšanas vidē, tiek saskaņoti individuālie mācību plāni un nodrošināta saziņa ar jauno vidi.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Pēc dalības BIP bērniem parasti uzlabojas uzvedība un mācību sasniegumi skolā, jo tiek nostiprinātas mācīšanās prasmes un pašregulācija. Viņi bieži ar atbalstu (skolotāju vai asistentu) integrējas parastajās klasēs. Bērni uzrāda mazāku agresiju un uzvedības incidentu skaitu. Tāpat programmas gaitā tiek uzlabota vecāku un bērnu komunikācija, un vecāku izpratne par bērna vajadzībām.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

BIP īstenošana bieži kopā tiek plānota ar citiem atbalsta pasākumiem: psiholoģiskajām konsultācijām ārpus skolas, terapijām (piemēram, uzvedības terapija), valsts sociālā dienesta un veselības aprūpes speciālistu iesaisti. Dažos gadījumos ieteicams paralēli veicināt atbalstu ģimenei (ģimenes terapiju) un mājas vides stiprināšanu, kā arī veidot pārejas atbalstu uz dzīvi vidusskolā vai pēc tās.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses: pilnvarota speciālistu komanda, individuāli mācību plāni un nelielas klases (8–10 skolēni), kas nodrošina fokusētu uzmanību katram bērnam. Tāpat skolu sistēmas resursi un likumdošana nodrošina bezmaksas atbalstu.

Vājās puses: ierobežots vietu skaits (ilgāka gaidīšana), šaurā specializācija (fokusējas tikai uz uzvedības problēmām), kā arī pārejas uz parasto klasi izaicinājumi. Dažiem bērniem var būt grūtības adaptēties pārmaiņām, un programmai trūkst ambulatora atbalsta ārpus skolas.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Ontario Ministry of Education. (2022). *Special education in Ontario: Policy and resource guide*. Available at https://files.ontario.ca/edu-special-education-policy-resource-guide-en-2022-05-30.pdf
- Ottawa-Carleton District School Board. (n.d.). *Behaviour Intervention Program (BIP)*. Available at https://www.ocdsb.ca/programs-learning/special-education/special-education-elementary/elementary-special-education/behaviour-intervention-program-bip

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

2.3.4. Riska akadēmija - Venture Academy

1. Pakalpojuma nosaukums

Riska akadēmija (*Venture Academy*) – privāta rehabilitācijas un terapijas programma jauniešiem (Albertas province, Kanāda). Tā darbojas kā specializēta (*residential*) rehabilitācijas un mācību iestāde ar izmitināšanu pusaudžiem ar uzvedības un atkarību problēmām.

2. Pakalpojuma mērķis

Nodrošināt intensīvu ārstēšanu un izglītību jauniešiem ar nopietnām uzvedības un/ vai vielu lietošanas problēmām. Programmas mērķis ir pārtraukt destruktīvas uzvedības modeļus, stabilizēt emocijas un iemācīt jauniešiem prasmes, kas veicina veiksmīgāku atgriešanos normālajā dzīvē.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Nodrošina pilnvērtīgu 24/7 atbalstu gan terapijas procesā, gan ikdienas rutīnās. Pieejamie uzdevumi ietver padziļinātu problēmu diagnostiku (psiholoģiskās un izglītības pārbaudes), intensīvas individuālās un grupu terapijas (KBT, DBT, motivējošās intervijas u.c.), uzvedības vadību un korekcijas aktivitātes. Programma ietver arī akadēmisko atbalstu – kvalificētu skolotāju nodrošinātas kredītpunktu studijas atbilstoši Albertas mācību standartiem. Galvenais mērķis ir pārtraukt negatīvās uzvedības spirāli un sagatavot gan jaunieti, gan viņa ģimeni turpmākajai rehabilitācijai.

4. Normatīvais regulējums

Programmas darbību nenosaka speciāls normatīvais akts.

5. Pakalpojuma joma

Veselības un izglītības jomas. *Venture Academy* ir veselības aprūpes iestāde, kurā tiek nodrošināta atkarību un uzvedības terapija, un kas vienlaikus nodrošina arī formālu izglītību (akreditētus kursus provinces ietvaros). Līdz ar to tās darbība aptver abus sektorus – medicīnisko rehabilitāciju (atkarību ārstēšanu, psihoterapiju) un alternatīvo izglītību.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Programma ir paredzēta jauniešiem vecumā no aptuveni 13 līdz 18 gadiem, taču tiek uzņemti arī jaunieši līdz 19 gadu vecumam īpašā paplašinātajā programmā. Programmas dalībnieki ir jaunieši, kuriem ir nopietnas uzvedības un atkarību problēmas, piemēram, agresija, noteikumu pārkāpšana, alkohola, marihuānas, medikamentu vai citu vielu lietošana.

Īpaša uzmanība tiek pievērsta tiem jauniešiem, kuriem vienlaikus ir vairākas veselības vai uzvedības problēmas, piemēram, UDHS, opozicionāri uzvedības traucējumi, trauksme,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

depresija. Tāpat īpaši tiek atbalstīti jaunieši, kuri nonākuši sarežģītās dzīves situācijās, piemēram, ģimenē notiek bieži konflikti, vai jaunietis atrodas kaitīgā vienaudžu vidē.

Svarīga programmas sastāvdaļa ir darbs ar ģimeni – vecāku vai likumisko pārstāvju līdzdalība terapijā un atbalsta nodarbībās ir obligāta. Ja jaunietis sāk programmu 17 vai 18 gadu vecumā un viņam nepieciešams ilgāks atbalsts, viņš var turpināt terapiju arī pēc pilngadības sasniegšanas, izmantojot *Venture Academy* programmu jauniešiem vecumā no 19 līdz 25 gadiem, kas nodrošina nepārtrauktību un pielāgotu atbalstu pārejai uz pieaugušo dzīves posmu.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

Mērķa grupa ir jaunieši, kuriem ir vieglas līdz smagas atkarību problēmas, piemēram, saistītas ar alkohola, narkotiku vai medikamentu lietošanu, kā arī uzvedības problēmas, piemēram, opozicionāri uzvedības traucējumi (ODD) vai antisociāli uzvedības disociatīvi traucējumi (CD). Bieži šie traucējumi ir kombinēti ar citiem garīgās veselības traucējumiem. Programma palīdz jauniešiem gan ar vielu atkarībām, gan ar procesu atkarībām, piemēram, pārmērīgu telefonu, interneta vai datorspēļu lietošanu.

Vecāku vai likumisko pārstāvju līdzdalība tiek uzskatīta par ļoti svarīgu atveseļošanās procesā. Programma paredz regulāras ģimenes terapijas nodarbības un sarunu sesijas, kuru mērķis ir palīdzēt uzlabot attiecības ģimenē, izprast ģimenes ietekmi uz jaunieti un stiprināt vecāku spējas atbalstīt viņu.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Programma tiek nodrošināta iestādē ar izmitināšanu – tā ir pilna laika aprūpes programma. Jaunieši dzīvo *Venture Academy* dzīvojamo māju vidē, un, ja nepieciešams, ir pieejama diennakts uzraudzība, lai nodrošinātu drošu un atbalstošu dzīves vidi terapijas laikā.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

Venture Academy Alberta Inc. ir neatkarīga privāta aprūpes un terapijas organizācija, Albertas provinces labklājības departamenta licencēta un akreditēta uzvedības un atkarību problēmu ārstēšanas iestāde.

10. Pakalpojuma saņemšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Ilgums/intensitāte/apjoms: programma pieejama gan īstermiņā (30 dienas), gan ilgtermiņā (dažus mēnešus līdz pat gadam) atbilstoši individuālajām vajadzībām. Tiek piedāvāts gan 30 dienu intensīvs “iepriekšējās novērtēšanas” cikls, gan vairāku mēnešu ilgs terapijas cikls. Parasti jaunieši programmā uzturas vairākus mēnešus, bet dažos gadījumos – līdz pat gadam vai ilgāk, atkarībā no problēmu smaguma. Programma darbojas nepārtraukti – uzņemšana iespējama jebkurā gada laikā, un steidzamos gadījumos jaunieti var uzņemt dažu dienu laikā pēc pieteikuma apstiprināšanas. Pēc izrakstīšanās iespējams turpināt saņemt atbalstu “izsekošanas” jeb pēcaprūpes programmu ietvaros (piemēram, individuālās konsultācijas vai atbalsta grupas).

Pieprasījums: *Venture Academy* darbojas pēc “nepārtrauktās uzņemšanas" ("*rolling admission*”) principa, nodrošinot uzņemšanu visa gada garumā, un pieteikumus izvērtē apmēram 24 stundu laikā. Tas ļauj organizēt uzņemšanu dažu dienu laikā, izvairoties no

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

ilgstošām gaidīšanas rindām, kas ir raksturīgas daudziem publiskajiem pakalpojumiem. Pieejamība tomēr ir atkarīga no konkrētā brīža kapacitātes un finansējuma nodrošināšanas, jo pakalpojums ir maksas (*fee-for-service*). Kopš darbības uzsākšanas 2001. gadā *Venture Academy* ir apkalpojusi vairāk nekā 1 600 jauniešu un viņu ģimeņu, kas norāda uz stabilu un ilgstošu pieprasījumu. Turklāt programmas rezultāti tiek vērtēti pozitīvi: apmēram 92 % gadījumu jauniešu veiksmīgi pabeidz 30 dienu programmu, un 94 % vecāku norāda uz būtiskiem uzlabojumiem bērna pašsajūtā pēc iesaistes programmā. Šie dati kopumā apliecina, ka *Venture Academy* pakalpojums ir pieprasīts, turklāt tas spēj nodrošināt relatīvi ātru pieejamību salīdzinājumā ar publiskajām alternatīvām.[134]

11. Pakalpojuma saņemšanā iesaistītie speciālisti

Darba komandā ietilpst dažādu jomu speciālisti: psihologi, psihiatri, terapeiti, sociālie darbinieki, skolotāji un izglītības speciālisti. Šiem profesionāļiem nepieciešamas prasmes dažādās terapijas metodēs, piemēram, darbā ar domāšanas un uzvedības maiņu (KBT), ģimenes terapijā, grupu nodarbībās, kā arī medikamentozā aprūpē, ja tā nepieciešama.

Papildus ārstēšanā iesaistīti: arī ergoterapeiti (palīdz attīstīt ikdienas dzīves prasmes), fizioterapeiti (strādā ar ķermeņa kustībām un veselību), uztura speciālisti (nodrošina veselīga uztura plānu) un sporta instruktori – fiziskās aktivitātes ir būtiska terapijas daļa.

Programma nodrošina arī izglītību: jauniešiem māca licencēti skolotāji, izmantojot valsts apstiprinātas mācību programmas.

Veselības aprūpē: strādā ārsti, medmāsas un citi medicīnas darbinieki, kā arī atbalsta personāls, piemēram, sociālās aprūpes darbinieki, dzīvesvietas uzraugi jeb "mājas vecāki", kuri nodrošina nemitīgu uzmanību un drošību visu diennakti.

12. Pakalpojuma saņemšanā iesaistīto speciālistu grūtības

Speciālisti, kuri strādā šajā programmā, bieži saskaras ar sarežģītām situācijām. Jaunieši var būt agresīvi, emocionāli izmisuši vai pat mēģināt aizbēgt no uzturēšanās vietas. Tāpēc darbiniekiem jāprot rīkoties krīzes brīžos un jābūt psiholoģiski izturīgiem, jo darbs var būt emocionāli smags. Tāpat jāspēj risināt ģimenes problēmas, kas saistītas ar atkarībām, un jāprot sadarboties ar dažādām iestādēm, piemēram, skolām vai sociālajiem dienestiem. Dažkārt, piemēram, ja tiek runāts par piespiedu ārstēšanu (saskaņā ar Albertas provinces likumiem), var rasties arī jautājumi, kas skar likumu vai ētiku.

13. Pakalpojuma saņemšanas process

Pakalpojuma saņemšana sākas ar saziņu ar Venture Academy uzņemšanas komandu. Ģimene vai kāds no speciālistiem sazinās ar organizāciju, lai izstāstītu par bērna situāciju. Pēc sākotnējās sarunas bērna un ģimenes situāciju izvērtē ārstu un terapeitu komanda. Tiek izskatīti arī dokumenti, piemēram, iepriekšējo psihologu vai pedagogu sagatavotie vērtējumi. Ja bērna vajadzības atbilst programmas iespējām, viņš tiek uzņemts. Ja situācija ir nopietna, ir iespējama arī uzņemšana steidzamā kārtā jebkurā diennakts laikā.

[134]Venture Academy. (n.d.). *Teen Residential Treatment Centres in Canada*. Available at https://www.ventureacademy.ca/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Pirms ierašanās programmā jaunietim un ģimenei tiek paskaidrota kārtība – var notikt ekskursija, tikšanās ar darbiniekiem un iepazīšanās ar noteikumiem.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti

Programmas laikā tiek izmantotas dažādas metodes. Viena no pieejām ir piedzīvojumu terapija – jaunieši dodas pārgājienos, kāpj pa virvēm vai piedalās citās fiziskās aktivitātēs brīvā dabā. Tas palīdz viņiem pārvarēt grūtības, gūt pārliecību un stiprināt raksturu. Tāpat tiek izmantota pieeja, kurā vienlaikus rūpējas gan par psiholoģisko, gan fizisko veselību – notiek sarunas ar psihologiem, tiek piedāvāts veselīgs uzturs un fiziskie treniņi. Ļoti liela nozīme tiek piešķirta arī ģimenes līdzdalībai – vecākiem notiek regulāras sarunas ar speciālistiem, lai mācītos labāk saprast savu bērnu un stiprināt savstarpējās attiecības.

Programmas ietvaros tiek izmantotas arī pārbaudītas metodes, piemēram, domāšanas un uzvedības pārstrukturēšanas terapija (KBT), sarunu terapija emociju pārvaldīšanai (DBT), kā arī sarunas, kas palīdz jaunietim pašam apzināties, kāpēc viņš vēlas mainīties (motivējošā intervija). Terapijas notiek gan individuāli, gan grupās. Papildu tam tiek izmantoti relaksācijas vingrinājumi, mākslas terapija, sporta aktivitātes, joga un darbs dabā. Tas viss palīdz jaunietim attīstīt domāšanas, emociju un uzvedības prasmes.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Venture Academy komanda strādā ciešā sadarbībā ar ģimeni un citām iesaistītajām pusēm. Ģimenes locekļi regulāri piedalās terapijā un izglītojošos semināros par atkarībām. Bērna pediatri vai psihiatri tiek informēti par programmas norisi, lai nodrošinātu atbilstošu medikamentu lietošanu. Skolu padomes un speciālisti (piemēram, psihologi, audzinātāji) regulāri apmainās ar informāciju par bērna progresu. Ja jaunietis dzīvo ārpusģimenes aprūpes iestādē, Venture Academy regulāri ziņo iestādes atbildīgajiem darbiniekiem par jaunieša progresu un aicina piedalīties dažādos pasākumos (piemēram, vecāku dienās). Programma pielāgo savu pieeju dažādām vides prasībām, piemēram, ja jaunietis atgriežas ģimenē vai sāk mācīties vidusskolā, tiek plānota pakāpeniska pāreja sadarbībā ar jauno skolu.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Venture Academy klientu atsauksmes un iekšējā statistika rāda ļoti augstus rezultātus. Programmu pabeidz 99% bērnu, 97% vecāku ziņo par uzlabojumiem galvenajā problēmu jomā, bet 94% – par būtisku vispārējā stāvokļa uzlabošanos.[135] Praktiski tas nozīmē, ka dalībniekiem uzlabojas attiecības ģimenē, mazinās atkarību simptomi, un bērni ar sasniegumiem atgriežas skolā. Daudzi jaunieši šajā programmā sekmīgi nokārto iepriekš neapgūtos mācību priekšmetus un iegūst nepieciešamos kredītpunktus, kas ļauj viņiem turpināt izglītību bez pārtraukuma. Ilgtermiņā programmas dalībnieki apgūst veselīgākus vaļaspriekus, pilnveido sociālās prasmes un saglabā ciešākas saiknes ar ģimeni, tādējādi samazinot risku atkārtoti nonākt problēmsituācijās.

[135] Proven Outcomes for Families at Venture Academy (n.d.). Available at https://www.ventureacademy.ca/testimonials/outcomes/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Kopā ar Venture Academy programmu parasti ieteicams īstenot papildu atbalsta pasākumus, piemēram, pēcterapijas (*aftercare*) aktivitātes – konsultācijas pēc izrakstīšanās, atbalsta grupas un regulāras tikšanās, ilgtermiņa ģimenes psiholoģisko atbalstu, kā arī skolas darbinieku palīdzību, pielāgojoties jaunajai mācību videi.

Programma piedāvā arī pēcnovērošanas atbalstu līdz pat diviem gadiem pēc programmas iziešanas. Ja jaunietim ir bijušas vielu atkarības, ieteicams vienlaikus nodrošināt plašāku rehabilitācijas tīklu – ārstu, atkarību speciālistu, pašpalīdzības grupu un citu atbalsta resursu iesaisti, kā arī pēc iespējas stabilu dzīves vidi mājās. Tāpat ir vēlams paralēli plānot izglītības vai nodarbinātības iespējas, lai atvieglotu jaunieša veiksmīgu integrāciju sabiedrībā.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- intensīva, holistiska pieeja ar licencētiem terapeitiem un zinātniski pamatotām metodēm;
- individuāli pielāgots četru posmu programmas modelis (novērtēšana, iejaukšanās, stabilizācija, izglītība);
- akreditēta dienas terapijas un izglītības programma (skolas kredītpunkti);
- plašs ģimenes atbalsta tīkls un 24/7 uzraudzība.

Vājās puses

- augstās izmaksas (nav valsts finansēta);
- ierobežota pieejamība (ierobežotas kapacitātes dēļ var veidoties gaidīšanas rinda);
- ģimenēm bieži rodas emocionālas grūtības un izaicinājumi brīdī, kad bērns, kurš iestājas programmā, nedzīvo mājās.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Addiction Rehab Centres Canada. (n.d.). *Alcohol treatment program*. Available at https://addictionrehabcenters.ca/alcohol-treatment-program/
- Recovery.com. (n.d.). *Venture Academy, Delburne, Canada*. Available at https://recovery.com/venture-academy-delburne-canada/
- Venture Academy. (n.d.). Available at https://www.ventureacademy.ca

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

3. ATBALSTS UN PAKALPOJUMI BĒRNIEM UN ĢIMENĒM AR BĒRNIEM ANGLIJĀ

3.1. PRIMĀRAIS PREVENCES LĪMENIS

3.1.1. Bērnu centri "Drošs sākums"

1. Pakalpojuma nosaukums

Bērnu centri "Drošs sākums" (*Sure Start Children's Centres*) – daudznozaru agrīnās bērnības atbalsta centru tīkls vecākiem ar bērniem līdz piecu gadu vecumam. Šie centri sākotnēji tika izveidoti 1998. gadā kā Lielbritānijas valdības iniciatīva, lai sniegtu integrētus pakalpojumus ģimenēm ar maziem bērniem.

2. Pakalpojuma mērķis

Bērnu centru galvenais mērķis ir nodrošināt bērniem vislabāko iespējamo dzīves sākumu, uzlabojot agrīnās aprūpes, izglītības, veselības aprūpes un ģimenes atbalsta pakalpojumu kvalitāti. Tas ietver bērnu vispusīgas attīstības un gatavības skolai veicināšanu, pozitīvu vecāku prasmju stiprināšanu, kā arī bērnu veselības un turpmāko dzīves iespēju uzlabošanu.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Bērnu centru uzdevums ir nodrošināt visaptverošu un ģimenēm pieejamu atbalstu vienuviet, lai sekmētu bērnu attīstību un stiprinātu vecāku spēju par viņiem rūpēties. Bērnu centri veic šādus galvenos uzdevumus:

- aktīvi uzrunā ģimenes un veic mājas vizītes, lai identificētu vajadzības un piedāvātu piemērotu palīdzību;
- sniedz atbalstu vecākiem un ģimenēm, tostarp organizējot izglītojošas nodarbības vecākiem un veicinot pozitīvu audzināšanas praksi;
- nodrošina kvalitatīvas rotaļu nodarbības, agrīno izglītību un bērnu pieskatīšanu, piemēram, bērnudārza pakalpojumus vai strukturētas "rotaļu un mācīšanās" aktivitātes;
- veicina bērnu un ģimenes veselību, sadarbojoties ar veselības aprūpes speciālistiem, sniedzot konsultācijas, kā arī atbalstu, kas saistīts ar vakcināciju, zīdīšanu un vispārējo veselību;
- atbalsta bērnus un vecākus ar īpašām vajadzībām, pielāgojot pakalpojumus viņu specifiskajām situācijām.

Papildu tam bērnu centri pielāgo savus uzdevumus atbilstoši konkrētās kopienas vajadzībām. Tas var ietvert palīdzību vecāku nodarbinātības veicināšanā, piemēram, sadarbību ar nodarbinātības atbalsta iestādēm, kā arī psihosociālu atbalstu ģimenēm.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

4. Normatīvais regulējums

Anglijā bērnu centru pakalpojumu nodrošināšana ir nostiprināta likumdošanā, galvenokārt, 2006. gada Bērnu aprūpes likumā (*Childcare Act 2006*),[136] kas nosaka pašvaldību pienākumu veicināt mazu bērnu labklājību un nodrošināt pietiekamu piekļuvi agrīnās bērnības pakalpojumiem. Ar 2009. gada grozījumiem šis regulējums papildināts, skaidri definējot bērnu centru jēdzienu un uzliekot pašvaldībām pienākumu nodrošināt integrētus pakalpojumus visām ģimenēm ar bērniem līdz piecu gadu vecumam.

Pašvaldībām ir juridisks pienākums savā teritorijā nodrošināt pietiekamu skaitu bērnu centru, kas būtu pieejami visām ģimenēm, īpaši pievēršot uzmanību tām, kurām atbalsts nepieciešams visvairāk.

5. Pakalpojuma sniegšanas joma

Bērnu centri formāli ietilpst labklājības jomā, taču to darbība ir starpnozaru – tie apvieno vairākas būtiskas jomas:

- agrīno izglītību un bērnu pieskatīšanu (izglītības joma);
- bērnu un mātes veselības aprūpi (veselības joma);
- ģimenes sociālo atbalstu (sociālā joma).

Šī daudznozaru pieeja nodrošina, ka bērnu centros veselības aprūpes speciālisti, pedagogi un sociālie darbinieki strādā ciešā sadarbībā, lai veicinātu bērna attīstību un stiprinātu ģimenes labklājību.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Bērnu centri ir paredzēti visām ģimenēm ar bērniem no dzimšanas līdz piecu gadu vecumam, kas dzīvo attiecīgajā mikrorajonā. Tie piedāvā atbalstu visiem vecākiem un aprūpētājiem, neatkarīgi no sociālā vai ekonomiskā stāvokļa. Tomēr īpašs uzsvars tiek likts uz ģimenēm, kas atrodas nelabvēlīgos apstākļos, piemēram, ar zemiem ienākumiem, bezdarbu, vientuļajiem vecākiem vai ļoti jauniem un nepieredzējušiem vecākiem, jo šīm grupām ir paaugstināts risks saskarties ar bērna attīstības un uzvedības problēmām.

Pakalpojuma universālais raksturs – pieejamība visiem – palīdz mazināt stigmu, kas varētu būt saistīta ar atbalsta meklēšanu. Vienlaikus tiek īstenotas mērķētas aktivitātes un papildpasākumi, lai sasniegtu un atbalstītu ģimenes ar augstāku riska pakāpi.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

Bērnu centru apmeklētāji bieži ir mazi bērni – zīdaiņi vai pirmsskolas vecuma bērni – kopā ar saviem vecākiem. Daudzas no šīm ģimenēm dzīvo nelabvēlīgos apstākļos, kurus raksturo dažādi riska faktori, piemēram, nabadzība, vecāku zemās prasmes, garīgās veselības vai atkarību problēmas ģimenē, kā arī sociālā izolētība. Šie riski var izraisīt bērnu uzvedības problēmas vai attīstības aizkavēšanos, ja tiem savlaicīgi netiek pievērsta uzmanība.

[136] Childcare Act 2006. Available at https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/21

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Pakalpojuma ietvaros speciālisti cenšas agrīni identificēt un mazināt dažādus riskus. Piemēram, jaunām māmiņām pusaudžu vecumā un viņu bērniem tiek sniegts pastiprināts atbalsts, jo pētījumi[137][138] rāda, ka bez atbalsta šajās ģimenēs bērniem biežāk novēro zemāku valodas attīstības līmeni un uzvedības problēmas salīdzinājumā ar citām ģimenēm. Tāpat ģimenēm ar bezdarbu vai vientuļajiem vecākiem bērnu centri palīdz mazināt sociālo izolāciju un nodrošina vecāku prasmju attīstību, lai novērstu bērnu uzvedības problēmu rašanos.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Bērnu centri darbojas kā vietējās kopienas "vienas pieturas aģentūras" (*one-stop shops*), kur vecāki un bērni var brīvi ierasties dienas laikā pēc pašu vēlēšanās vai uz konkrētām nodarbībām. Pakalpojums parasti ir bezmaksas un pieejams atvērtā tipa formātā — vecāki var piedalīties rotaļu grupās, vecāku kursos vai saņemt konsultācijas. Daži pakalpojumi, piemēram, mājas vizītes, tiek sniegti arī ģimenes mājvietā. Bērnu centri parasti darbojas darba dienās un ir pieejami vietējās kopienas atbalstam.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

Bērnu centrus pārsvarā finansē un pārvalda pašvaldības. 2006. gada Bērnu aprūpes likumā ir noteikts, ka katrai vietējai pašvaldībai savā teritorijā ir jāizveido bērnu centri un jānodrošina sadarbība ar veselības dienestiem un nodarbinātības dienestiem (piemēram, *Jobcentre Plus*[139]), lai nodrošinātu šo centru darbību. Dažus bērnu centrus praktiski var vadīt arī labdarības vai kopienas organizācijas uz pašvaldības deleģējuma pamata, taču tie joprojām ir pakļauti valsts normatīvajam regulējumam. Kopumā bērnu centri ir publiskā sektora sastāvdaļa, un šo pakalpojumu nodrošināšana ir pašvaldību pienākums.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Ilgums, intensitāte un apjoms: bērnu centru pakalpojumi tiek sniegti pastāvīgi un bez laika ierobežojuma — ģimenes var apmeklēt bērnu centru tik bieži, cik nepieciešams. Dažas ģimenes nāk regulāri, piemēram, uz iknedēļas nodarbībām, bet citas izmanto pakalpojumus periodiski, piemēram, vairāku nedēļu ilgu konsultāciju kursu. Bērnu centri parasti ir atvērti piecas dienas nedēļā, aptuveni 48 nedēļas gadā, darba dienās un 8–10 stundas dienā, lai maksimāli pielāgotos ģimeņu vajadzībām.

Pieprasījums pēc šo centru pakalpojumiem sākotnēji bija ļoti augsts, un pakalpojums strauji paplašinājās valsts mērogā. Līdz 2010. gadam Anglijā darbojās apmēram 3 620 bērnu centru, nodrošinot gandrīz pilnīgu pārklājumu — katra pašvaldība atvēra bērnu centrus, aptverot aptuveni 650 000 bērnu visnabadzīgākajos rajonos. Taču pēc 2010. gada taupības pasākumiem bērnu centru skaits samazinājās — līdz 2023. gadam tika slēgti aptuveni 1 416 centri, galvenokārt, visnabadzīgākajos rajonos, atstājot aptuveni 2

[137] Allen, G., & Duncan Smith, I. (2008). Early Intervention: Good Parents, Great Kids, Better Citizens. London: Centre for Social Justice.
[138] Côté, S. M., Doyle, O., Petitclerc, A., & Timmins, L. (2013). Child care in infancy and cognitive performance until middle childhood in the Millennium Cohort Study. Child Development, 84(4), 1191–1208. https://doi.org/10.1111/cdev.12049
[139] Jobcentre Plus ir Lielbritānijas valdības aģentūra, kas nodarbojas ar bezdarbnieku atbalstu, nodarbinātības veicināšanu un sociālo pabalstu administrēšanu.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

200 bērnu centru, kas turpināja savu darbību.[140] Neskatoties uz to, pieprasījums joprojām ir liels: 2019. gada pētījums[141] parādīja, ka šie centri apmeklējumu ziņā ir ietekmējuši miljoniem ģimeņu, un to pakalpojumu izmantošana ir plaši izplatīta, lai gan pastāv reģionālas variācijas.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Bērnu centra komandā parasti strādā šādi speciālisti: centra vadītājs/koordinators, agrīnās attīstības speciālisti/pirmsskolas pedagogi (vada bērnu izglītojošās aktivitātes), ģimenes atbalsta darbinieki vai sociālie darbinieki (sniedz individuālu atbalstu ģimenēm, palīdz risināt uzvedības grūtības, veic mājas vizītes), veselības aprūpes speciālisti (piemēram, veselības aprūpētāji (*health visitors*) un bērnu māsas, kas uzrauga mazuļu veselību un attīstību un koordinē veselības aprūpi bērnu centrā. Nereti bērnu centrā iesaistīti arī ģimenes ārsti vai vismaz notiek saziņa ar ģimenes ārstiem, lai nodrošinātu medicīnisko pakalpojumu nepārtrauktību, taču prakse rāda, ka ģimenes ārstu iesaiste dažkārt nav pietiekami aktīva. Tāpat bērnu centrā var strādāt psihologi vai logopēdi (tiek piesaistīti pēc nepieciešamības uz konsultācijām), nodarbinātības konsultanti (no *Jobcentre Plus*), kas palīdz vecākiem darba meklējumos un brīvprātīgie vai NVO darbinieki, kas vada noteiktas aktivitātes. Šāda starpprofesionāļu komanda ļauj visaptveroši risināt ģimenes vajadzības, nodrošinot katram speciālistam iespēju dot ieguldījumu atbilstoši viņa kompetencei.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

Starpinstitūciju sadarbības un resursu izaicinājumi: viens no lielākajiem izaicinājumiem speciālistiem bērnu centros ir daudzo pakalpojumu koordinācija un sadarbība starp dažādām jomām. Piemēram, praksē konstatēts, ka ne visur veselības aprūpes sistēma pilnvērtīgi iesaistās bērnu centru darbā – ģimenes ārsti nereti uzskata sadarbību ar bērnu centriem par otršķirīgu "brīvā laika" aktivitāti, kas nav obligāta. Šāda attieksme apgrūtina pilnvērtīgu veselības jomas ieguldījumu. Tāpat pastāv praktiski un profesionāli šķēršļi sadarbībā – atšķirīgas iestāžu kultūras, laika trūkums kopīgām sanāksmēm, datu apmaiņas ierobežojumi utt., kas var kavēt efektīvu komandas darbu.

Grūti sasniedzamo ģimeņu iesaiste: visnabadzīgākās un sociāli visizaicinošākās ģimenes ne vienmēr izmanto bērnu centru pakalpojumus tik aktīvi, kā bija cerēts. Dažos gadījumos bērnu centriem nav bijusi gaidītā pozitīvā ietekme uz bērniem no jauniešu un gados jaunu māmiņu ģimenēm (bērna māte pusaudžu vecumā vai ļoti jauna, vecumā līdz 18 vai 19 gadiem), jo bērnu uzvedības rādītāji šajās ģimenēs bija pat sliktāki nekā līdzīgās ģimenēs, kuras nepiedalījās šajā pakalpojumā. Viens no iespējamajiem skaidrojumiem ir tas, ka relatīvi "labāk funkcionējošās" ģimenes apmeklēja bērnu centrus aktīvāk, savukārt, visnabadzīgākās palika maliņā vai izjuta pārlieku spiedienu, tādēļ atturējās no dalības. Lai risinātu šo izaicinājumu, bērnu centri vēlāk pastiprināja tiešo pieeju — speciālisti apzināti meklē un uzrunā mazaktīvas ģimenes, piedāvājot tām individuālu atbalstu.

[140] Albert, A. (2025). What is a Sure Start Children's Centre? Available at https://www.daynurseries.co.uk/advice/what-is-a-sure-start-childrens-centre

[141] Smith, G., Sylva, K., Smith, T., Sammons, P., & Omonigho A. (2018). *Stop start: Survival, decline or closure? Children's Centres in England*. The Sutton Trust. Available at https://www.suttontrust.com/wp-content/uploads/2018/04/StopStart-FINAL.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Finansējuma un speciālistu noturība: pēc 2010. gadā veiktā budžeta samazinājuma daudzi pieredzējuši speciālisti pameta darbu bērnu centros, kas palielināja slodzi tiem, kas palika. Tas var izraisīt izdegšanu un radīt grūtības uzturēt plašo pakalpojumu klāstu ar ierobežotiem resursiem.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Potenciālo bērnu centru dalībnieku apzināšana: bērnu centra darbība parasti sākas ar to, ka pašvaldība savā teritorijā identificē visas ģimenes ar maziem bērniem. Īpaša uzmanība tiek pievērsta tām ģimenēm, kuras, visticamāk, neizmantotu agrīnās palīdzības pakalpojumus bez īpaša uzaicinājuma. Pašvaldībām ir pienākums "veikt pasākumus, lai identificētu vecākus (tostarp topošos vecākus), kuri, visticamāk, neizmantos pieejamos pakalpojumus, un iedrošinātu viņus tos izmantot." Šo uzrunāšanu veic bērnu centra darbinieki, piemēram, veselības aprūpētāji apmeklē jaundzimušo ģimenes, informējot tās par bērnu centra piedāvātajiem pakalpojumiem.

Vajadzību novērtēšana: vecāki var paši ierasties bērnu centrā (piemēram, redzot reklāmu vai uzklausot citu vecāku ieteikumus) vai arī viņus var nosūtīt citi speciālisti – ģimenes ārsti, sociālo dienestu vai bērnudārzu darbinieki u.c.. Pēc pirmās sazināšanās ar bērnu centru, vecāki tiek reģistrēti kā bērnu centra dalībnieki. Tālāk bērnu centra darbinieki novērtē ģimenes vajadzības un piedāvā atbilstošus pakalpojumus. Piemēram, ja jaunajai mātei trūkst atbalsta prasmju, viņai ieteiks pievienoties vecāku prasmju nodarbībām; ja bērnam ir uzvedības grūtības, var piesaistīt bērnu psihologu vai logopēdu.

Pakalpojumu sniegšana: notiek gan bērnu centrā (grupu nodarbības, rotaļu istabas, konsultāciju kabineti), gan mājās (ja ģimenei grūti iziet no mājas, speciālists var atbraukt mājas vizītē). Bērnu centrs darbojas kā informācijas un koordinācijas centrs, palīdzot ģimenēm orientēties pieejamo pakalpojumu klāstā un nokļūt līdz citām institūcijām, piemēram, noformēt pabalstus, atrast bērnudārzā vietu vai piesaistīt nepieciešamos speciālistus. Viss process ir brīvprātīgs un balstīts uz uzticēšanos: ģimene var brīvi izvēlēties, kurās aktivitātēs piedalīties. Bērnu centra darbinieki cenšas veidot personiskas attiecības ar katru ģimeni, lai labāk saprastu tās unikālās vajadzības. Pakalpojuma intensitāte tiek individuāli pielāgota – ģimenes ar lielākiem riskiem saņem biežāku un intensīvāku atbalstu (piemēram, regulāras mājas vizītes, īpašas terapijas grupas).

Svarīga procesa sastāvdaļa ir **pakalpojumu integrācija**: bērnu centrs nodrošina, ka dažādi speciālisti cieši sadarbojas. Piemēram, veselības māsa var kopā ar pedagogu plānot attīstošas rotaļas, kas veicina bērna runas attīstību. Šāda sadarbība palīdz novērst pakalpojumu sadrumstalotību un nodrošina kopīgu fokusu uz galveno mērķi – bērna labklājību.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti

Bērnu centri savā darbā izmanto dažādas, pierādījumos balstītas agrīnās intervences metodes un aktīvi iesaista vietējo kopienu, lai nodrošinātu visaptverošu atbalstu bērniem un viņu ģimenēm.

- Universālās metodes (atvērtās rotaļu grupas, pasākumi visiem interesentiem) tiek lietotas, lai piesaistītu plašu ģimeņu loku un "iezīmētu" ģimenes, kurām varētu būt

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

vajadzīgs papildu atbalsts. Kad ģimene ir iesaistījusies un izveidojas uzticība pilnas attiecības ar darbiniekiem, bērnu centri piedāvā mērķētus pakalpojumus tieši konkrētajām ģimenes vajadzībām. Īpaši tiek uzsvērta uz pierādījumiem balstītu metožu izmantošana – bērnu centri ievieš agrīnās intervences, kuru efektivitāte apliecināta pētījumos un kuras rekomendē tādas organizācijas kā Agrīnās intervences fonds[142] un citas. Piemēram, vairākos bērnu centros tiek īstenotas vecāku izglītības programmas ar starptautiski atzītu metodiku (piemēram, "*Incredible Years*"[143] vai "*Triple P*"[144]), kas palīdz vecākiem apgūt pozitīvas disciplinēšanas un saskarsmes prasmes. Šīs programmas ir izvēlētas, jo to ieviešanas rezultāti liecina par bērnu uzvedības uzlabojumiem un riska faktoru samazināšanos.

- Citas izmantotās metodes ietver - attīstības skrīningus un novērtējumus (bērnu centri bieži veic bērnu attīstības pārbaudes, piemēram, valodas vai sociālo prasmju, lai savlaicīgi atklātu bērnu attīstības aizkavēšanos), spēļu terapiju un mākslas terapiju bērniem ar emocionālām grūtībām, atbalsta grupas (vecākiem, kuru bērniem ir uzvedības problēmas vai kuri paši cieš no, piemēram, depresijas vai atkarību problēmām). Bērnu centri arī izmanto aktīvās uzrunāšanas (*outreach*) instrumentus, piemēram, mobilās rotaļlistabas vai izbraukuma veselības klīnikas – lai sasniegtu ģimenes, kuras nevar atnākt uz bērnu centru.

Metožu izvēlē liela nozīme ir tam, lai tās būtu draudzīgas bērniem un ģimenēm. Piemēram, nodarbības notiek rotaļu formā, konsultācijas – neformālā, pieņemošā gaisotnē. Tiek aktīvi vākti arī dati par rezultātiem, lai pārliecinātos, ka metodes strādā – ja kāda aktivitāte nedod gaidīto labumu, bērnu centru vadība izvērtē tās turpināšanu, kā iesaka vadlīnijas. Kopumā bērnu centri cenšas apvienot universālus instrumentus, kas pieejami visiem un veicina iekļaušanu, ar mērķtiecīgiem un intensīviem instrumentiem tiem, kam tas visvairāk nepieciešams, balstoties uz labāko pieejamo pierādījumu apkopojumu.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni, speciālistiem

Sadarbība ar bērnu un ģimeni: ģimenei centrētā partnerība un starpsektoru sadarbība balstās uz filozofiju, ka sadarbība ar ģimeni notiek kā ar partneri — vecāki netiek vienpusēji mācīti, bet gan aktīvi iesaistīti lēmumu pieņemšanā par saņemto atbalstu. Piemēram, bērnu centri veido vecāku padomes vai konsultatīvās grupas, kurās pašas ģimenes var dot ieguldījumu bērnu centra pakalpojumu plānošanā, lai tie atbilstu kopienas vajadzībām. Nodarbībās speciālisti mudina vecākus dalīties savā pieredzē, mācīties vienam no otra un kopīgi ar darbinieku izstrādāt risinājumus problēmām, tā veidojot uzticību un līdzatbildību. Bērni (pat zīdaiņi) tiek uztverti kā aktīvi bērnu centra dalībnieki – speciālisti novēro bērnu reakcijas, iesaista viņus atbilstoši vecumam rotaļās un attīstošās aktivitātēs, un ņem vērā bērna vajadzības, plānojot pakalpojumus ģimenei.

---

[142] *Early Intervention Foundation (EIF)* ir Apvienotās Karalistes organizācija, kas veicina pierādījumos balstītu agrīno intervenci bērniem un ģimenēm. Tā sniedz ieteikumus politikas veidotājiem un praktiķiem, lai uzlabotu dzīves izredzes jau agrīnā vecumā.

[143] "Incredible Years" ("Brīnišķīgie gadi") — programma, kas paredzēta bērnu uzvedības problēmu mazināšanai, stiprinot vecāku prasmes un bērnu sociāli emocionālo attīstību.

[144] "Triple P" ("Pozitīvo vecāku prasmju programma") — daudzpakāpju atbalsta sistēma vecākiem, kas palīdz risināt uzvedības problēmas un veidot pozitīvu ģimenes vidi.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Sadarbība speciālistu starpā notiek gan ikdienas darbā bērnu centrā, gan plašākā mērogā: bērnu centrs kalpo kā koordinācijas centrs, kur veselības aprūpes, sociālo un nodarbinātības dienestu pārstāvji strādā ciešā sadarbībā. Piemēram, veselības māsa bērnu centrā var konsultēties ar sociālo darbinieku par kādu ģimeni un kopīgi vienoties, kādu atbalstu sniegt. Regulāri notiek speciālistu sapulces, kur tiek pārrunātas ģimeņu situācijas (ievērojot konfidencialitāti) un saskaņota tālākā rīcība. Šāda integrēta sadarbība dažādās vidēs (bērnu centrā, mājās, ārstniecības iestādēs) nodrošina, ka bērns un ģimene saņem nepārtrauktu un saskaņotu palīdzību, "nepazūdot" sistēmā.

Bērnu centri **sadarbojas ar plašāku kopienu**, piemēram, ar vietējām skolām un bērnudārziem, lai nodotu informāciju par bērna progresu, kad viņš aiziet tālāk izglītības sistēmā, kā arī ar NVO un brīvprātīgajiem (rekomendēts padomēs iekļaut brīvprātīgo sektoru). Sadarbība ar ģimenēm citos kontekstos nozīmē arī to, ka speciālisti palīdz vecākiem veidot atbalsta tīklus savā starpā, piemēram, iepazīstina līdzīgās situācijās esošus vecākus, veicina neformālu savstarpējo palīdzību ārpus bērnu centra.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

- **Uzlabota bērnu attīstība, vecāku prasmes un samazināti riski nākotnē**: bērnu centri sniedz būtiskus ieguvumus iesaistītajām ģimenēm. Bērniem konstatēta labāka veselība (mazāk traumu, zemāks aptaukošanās līmenis) un attīstība, bērniem no ģimenēm, kas apmeklē bērnu centrus novērota labāka gatavība skolai un mācību sasniegumi. Bērnu uzvedība uzlabojas arī ilgtermiņā — bērniem, kuru vecāki saņēma atbalstu bērnu centros, laika gaitā novēroti mazāk izteikti uzvedības un uzmanības traucējumu simptomi, un šie uzlabojumi saglabājās noturīgi.
- **Vecākiem bērnu centri palīdz uzlabot audzināšanas prasmes un psiholoģisko labklājību:** bērnu centru darbība uzlabo māšu garīgo veselību un ģimenes funkcionēšanu – mātes jutās mazāk izolētas, pārliecinātākas par savām spējām audzināt bērnu. Vecāki apgūst pozitīvas disciplinēšanas metodes, kas samazina bargu sodu un konfliktu risku mājās. Daudzas ģimenes gūst labumu arī no sociālā atbalsta – bērnu centri bieži vien kļūst par vietu, kur vecāki sadraudzējas un izveido savstarpēji atbalstošu kopienu, kas turpinās arī ārpus bērnu centra.
- **Ilgtermiņā pakalpojuma rezultāti atspoguļojas sabiedrībā:** jaunieši, kas bērnībā dzīvoja teritorijā, kur bija pieejams pakalpojums, vēlākos gados retāk izdara likumpārkāpumus. Īpaši būtiski samazinās smagu noziegumu skaits un narkotiku lietošanu skaits. Tas norāda, ka agrīna daudzpusīga atbalsta saņemšana var pasargāt no nopietnām uzvedības/atkarību problēmām nākotnē.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

- **Aktīvas mājas vizītes un agrīnu risku noteikšana:** speciālisti apzināti dodas pie ģimenēm, kuras pašas var nepieteikties pakalpojumiem. Tas ļauj izprast bērna un ģimenes vidi, savlaicīgi pamanīt attīstības aizkavēšanos vai aprūpes riskus un uzsākt atbalstu. Pieeja ir īpaši svarīga visneaizsargātākajām ģimenēm, kurām var nebūt uzticības centram vai pietiekamu resursu tā apmeklēšanai.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Vecāku izglītības cikli:** strukturēti kursi par bērnu attīstību, pozitīvu disciplinēšanu un emocionālo audzināšanu palīdz vecākiem stiprināt pārliecību un prasmes bērnu audzināšanā.
- **Novirzīšana uz citiem pakalpojumiem:** bērnu centriem jābūt iespējai savlaicīgi novirzīt ģimenes uz garīgās veselības speciālistiem, nodarbinātības dienestiem vai atkarību ārstēšanas programmām, ja atklājas papildu sarežģīti izaicinājumi, piemēram, depresija, vardarbība vai bezdarbs.
- **Atbalsta grupas:** savstarpēja atbalsta grupas sniedz ģimenēm emocionālu un praktisku palīdzību. Tās ir īpaši nozīmīgas vientuļajiem vecākiem, ģimenēm ar bērniem ar īpašām vajadzībām vai vecākiem, kas dzīvo sociāli izolēti. Dalība šādās grupās stiprina pašapziņu, mazina izolētību un veicina kopienas saliedētību.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- **Bērnu centros ir holistisks, integrēts atbalsta modelis**: kas vienlaikus aptver vairākas bērna vajadzību sfēras. Tas novērš situāciju, ka vecākiem būtu jāapmeklē daudzas iestādes – visi galvenie pakalpojumi pieejami vienuviet kopienā.
- **Pakalpojums ir plaši pieejams (universāls)**: vienlaikus spējot koncentrēties uz riska grupām, tādējādi uzlabojot rezultātus tieši trūcīgākajās kopienās.
- **Ir pierādījumi par pakalpojuma pozitīvo ietekmi**: bērni kļūst veselīgāki, zinošāki un labāk sagatavoti skolai, vecāki – kompetentāki un mentāli stiprāki.
- Pakalpojumam ilgtermiņā ir arī **sabiedriski ieguvumi**, piemēram, mazāk likumpārkāpumu un atkarību problēmas jauniešu vidū.
- Pakalpojums ir atzīts par **inovāciju sociālajā politikā**: tas iedvesmojis veidot līdzīgas agrīnās intervences citās valstīs.
- **Pakalpojums arī veicinājis labāku nozaru sadarbību**: kur speciālisti mācās strādāt vienotā komandā bērnu labā.

Vājās puses

- **Pakalpojuma īstenošanu ietekmē resursu samazināšana**: taupības pasākumi ierobežoja bērnu centru finansējumu, radot risku zaudēt gūtos ieguvumus.
- **Pastāv nevienmērīga pakalpojuma pieejamība**: pēc bērnu centru slēgšanas dažos reģionos ģimenēm šis atbalsts vairs nav viegli pieejams, kas palielina sociālo nevienlīdzību.
- **Vēsturiski grūtības sagādāja arī visneaizsargātāko ģimeņu sasniegšana**: kā minēts, pakalpojuma sākumposmā tieši visnabadzīgākajās ģimenēs nebija novēroti uzlabojumi, un dažkārt pat tika novērota negatīva ietekme, ja šīs ģimenes neiesaistījās pakalpojumā. Lai gan šo problēmu risināja, uzlabojot uzrunāšanas pieeju, izaicinājums saglabājas — kā piesaistīt tos, kam palīdzība ir visvairāk nepieciešama.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Iespējama neliela negatīva blakne atsevišķiem bērniem, kas ilgstoši apmeklē grupveida aprūpi**: intensīva agrīna kolektīvā aprūpe var dažiem bērniem izraisīt nedaudz vairāk uzvedības problēmu skolas sākumposmā (iespējams, saistībā ar kolektīva ietekmi), lai gan kopējie ieguvumi noziedzības mazināšanā ir pozitīvi.
- **Atkarība no politiskās gribas ir viens no pakalpojuma riskiem**: izmaiņas valdības prioritātēs var radīt finansējuma svārstības. Tāpat rezultātu mērīšana agrīnā prevencē ir sarežģīta – pilnus ieguvumus redz tikai pēc vairākiem gadiem, kas var mazināt politisko atbalstu īstermiņā.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Department for Education. (2013). *Sure Start children's centres statutory guidance: For local authorities, commissioners of local health services and Jobcentre Plus* [PDF]. United Kingdom Government. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a74564ced915d0e8bf18901/childrens_centre_stat_guidance_april-2013.pdf
- House of Commons Children, Schools and Families Committee. (2010). *The Early Years Single Funding Formula and the extension of the free entitlement to education and care: Fourth report of session 2009–10*. The Stationery Office. Available at https://publications.parliament.uk/pa/cm200910/cmselect/cmchilsch/130/130i.pdf
- Melhuish, E., Belsky, J., Leyland, A. H., & Barnes, J. (2008). Effects of fully-established Sure Start Local Programmes on 3-year-old children and their families living in England: A quasi-experimental observational study. *The Lancet*, *372*(9650), 1641–1647. Available at https://doi.org/10.1136/bmjopen-2024-089983

3.1.2. Parunā ar FRENKU - Talk to FRANK

1. Pakalpojuma nosaukums

"Parunā ar FRENKU" (*"Talk to FRANK"*) – nacionāls Anglijas pret-narkotiku informācijas un konsultāciju dienests. FRANK ir plaši pazīstamas kampaņas nosaukums, ko 2003. gadā kopīgi ieviesa Lielbritānijas Veselības ministrija un Iekšlietu ministrija kā jauniešiem draudzīgu zīmolu un to popularizēja ar frāzi: "Narkotikas ir nelikumīgas, bet par tām runāt drīkst – runā ar FRENKU" ("*Drugs are illegal, talking about them isn't – talk to FRANK"*).

2. Pakalpojuma mērķis

Samazināt jaunatnes vidū narkotiku lietošanu, izglītojot un sniedzot uzticamu informāciju. FRANK ir iecerēts, lai izglītotu pusaudžus un jauniešus par visu veidu narkotiku (legālo un nelegālo) iedarbību un riskiem, tādējādi atturētu viņus no lietošanas uzsākšanas vai turpināšanas. Mērķis ir arī sniegt palīdzību un padomus konfidenciālā veidā, lai jaunietis (vai viņa tuvinieki) varētu saņemt atbildes uz jautājumiem un nepieciešamības gadījumā tiktu virzīts uz atbilstošu ārstēšanu. Kopumā FRANK fokusējas uz atkarību preveci un

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

kaitējuma mazināšanu, dodot jauniešiem zināšanas un pārliecību atteikties no narkotikām. Vienlaikus FRANK sniedz atbalstu arī vecākiem, lai viņi varētu labāk runāt ar saviem bērniem par narkotiku tematu.

3. Pakalpojuma uzdevumi

FRANK nodrošina vairāku kanālu informācijas un palīdzības pakalpojumus par psihoaktīvām vielām. Galvenie uzdevumi un pakalpojumi ir:

- uzturēt informatīvo tīmekļa vietni ar visaptverošu A–Z narkotiku enciklopēdiju (apraksti par dažādām vielām, to ietekmi uz veselību, juridisko statusu, riskiem utt.) un pašpalīdzības resursiem;
- nodrošināt diennakts bezmaksas uzticības tālruni (Nacionālo narkotiku palīdzības tālruni), kas strādā 24/7, kur zvanītāji var anonīmi saņemt padomu;
- nodrošināt konfidenciālu saziņu pa e-pastu un īsziņām – jaunieši var uzdot jautājumus un rakstiski saņemt atbildes;
- piedāvāt tiešsaistes čata pakalpojumu, kas pieejams katru dienu 14:00–18:00 un kurā var reāllaikā sarunāties ar konsultantu;
- uzturēt meklēšanas rīku vai datubāzi, lai palīdzētu atrast tuvumā esošos narkotiku konsultāciju centrus un ārstniecības iestādes (piemēram, ievadot pasta kodu, FRANK vietne palīdz lokalizēt pieejamos pakalpojumus.

Bez tiešajiem pakalpojumiem, FRANK ir veicis arī daudz sociālo kampaņu plašsaziņas līdzekļos: televīzijas un radio reklāmas, interneta baneri, plakāti u.c., lai palielinātu jauniešu informētību par riskiem un, ja rodas jautājumi, aicinātu izmantot FRANK resursus. Piemēram, 2013. gadā tika uzsākta humora piesātināta reklāmu kampaņa 13–18 gadīgajiem jauniešiem, lai parādītu, cik mulsinoša var būt pretrunīgā informācija par narkotikām, un mudinātu viņus runāt ar FRENKU, lai uzzinātu ticamu informāciju.

4. Normatīvais regulējums

FRANK nav patstāvīgs, likumā noteikts pakalpojums, bet gan daļa no Lielbritānijas valdības īstenotās narkotiku lietošanas apkarošanas un prevences politikas.

5. Pakalpojuma joma

Sabiedrības veselība un drošība (atkarību prevence) – informācijas un izglītības joma. FRANK būtībā ir sabiedrības veselības iniciatīva, kuras fokusā ir narkotiku lietošanas prevence jauniešu vidū, taču to var pieskaitīt arī pie izglītojošiem pakalpojumiem (jo sniedz zināšanas). Pakalpojumu kopīgi pārrauga Iekšlietu un Veselības ministrijas, kas atspoguļo tā divējādo raksturu: gan likumpārkāpumu novēršanu (jo narkotiku lietošana un izplatīšana bieži saistīta ar noziedzību), gan veselības veicināšanu un atkarību riska mazināšanu. Praksē FRANK visbiežāk tiek uztverts kā daļa no nacionālās veselības izglītības kampaņām skolās un jaunatnes vidē.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Pusaudži, jaunieši un viņu vecāki visā valstī. Primāri FRANK ir vērsts uz jauniešiem vecumā no 11. gadiem līdz 18. gadiem, jo šī grupa visbiežāk saskaras ar vienaudžu spiedienu izmēģināt narkotikas un alkoholu. Kampaņu saturs (TV klipi, interneta vietne) ir veidots jauniešiem saprotamā un piesaistošā veidā – humors, jauniešu valoda, scenāriji no jauniešu ikdienas. Tajā pašā laikā FRANK mērķa grupa ietver arī vecākus un likumiskos pārstāvjus, kuri vēlas runāt ar saviem bērniem par narkotikām vai meklē informāciju, kā atpazīt lietošanas pazīmes. Oficiāli tiek norādīts, ka FRANK "īpaši ir vērsts uz vecākiem un bērniem". Tas nozīmē, ka arī skolotāji un jaunatnes darbinieki var izmantot FRANK kā resursu, taču galvenie gala saņēmēji ir jaunieši un ģimenes.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

Dažāds – no ziņkārīgiem pusaudžiem līdz riskam pakļautiem jauniešiem. FRANK lietotāju lokā ir gan pilnīgi nesaskārušies ar narkotikām jaunieši, kuri vienkārši grib iegūt informāciju (preventīvi), gan tie, kuri jau eksperimentējuši vai regulāri lieto vielas un meklē palīdzību. Tā kā pakalpojums ir anonīms un konfidenciāls, to var droši izmantot arī jaunieši ar jau esošām atkarību problēmām vai psiholoģiskām grūtībām, nebaidoties no sodiem. FRANK cenšas būt neitrāls un nestigmatizējošs – konsultanti nerāj un nenosoda, bet sniedz faktus, lai lietotājs pats pieņem lēmumu. Šī pieeja padara to pieejamu arī "grūtajiem jauniešiem", kuri neuzticētos skolotājiem vai vecākiem.

Būtiski, ka FRANK saturs tiek veidots, apzinoties jauniešu uztveri. Tas aptver populārākās jauniešu vidū lietotās vielas (no alkohola un kanabisa līdz MDMA, ketamīnam, jaunām psihoaktīvām vielām) un bieži uzdotus jautājumus, piemēram, "Vai var nomirt no vienas ekstazī tabletes?", "Kādas ir spice smēķēšanas sekas?" utt. Tādējādi jebkurš jaunietis, kas meklē informāciju par konkrētu vielu, visticamāk FRANK vietnē atradīs saprotamu skaidrojumu. Vecākiem FRANK piedāvā padomus, kā uzsākt sarunu ar bērnu par narkotikām, kā atpazīt lietošanas pazīmes un kur vērsties pēc palīdzības.

Saņēmēju raksturojumā nav ierobežojumu pēc dzimuma, etniskās piederības vai citiem faktoriem – FRANK ir pieejams visai sabiedrībai.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Pakalpojums ir bezmaksas (tālrunim ir bezmaksas numurs) un tiek sniegts attālināti (anonīmi) – jaunietis zvana, raksta ziņu vai apmeklē vietni. Nav nepieciešams reģistrēties vai atklāt savu identitāti – pat zvanot, var nepieminēt savu vārdu. Šī anonimitāte ir mērķtiecīga, lai jaunieši justos droši vaicāt pat neērtus jautājumus.

Zvani: zvanot uz FRANK, parasti speciālists atbild ar frāzi "Sveiki, te FRENKS, kā varu palīdzēt?" (*"Hello, FRANK here, how can I help?*"), kas personificē pakalpojumu.

Sarakste: lietotājs pieslēdzas caur FRANK mājaslapu un var sarakstīties reāllaika sarakstē ar konsultantu. Tas īpaši populārs tiem jauniešiem, kas nevēlas vai nevar runāt balsī pa telefonu (piemēram, atrodas mājās citu klātbūtnē). Čata logs nodrošina to pašu konfidencialitāti.

E-pasts un SMS: ja jautājums nav steidzams, var nosūtīt e-pastu vai īsziņu FRANK dienestam. Atbilde parasti tiek sniegta noteiktā laikā (pāris dienu laikā e-pastam, ātrāk

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

SMS). Tas ļauj uzdot arī garākus vai sarežģītākus jautājumus un saņemt pārdomātu atbildi.

FRANK tīmekļa vietne: daudzi lietotāji vispār neiesaistās tiešā komunikācijā, bet tikai izlasa informāciju FRANK tīmekļa vietnē. Vietne ir strukturēta, ļoti pārskatāmi ar atsevišķām lapām par katru populāru vielu, sadaļām par atkarību pazīmēm, padomiem kā palīdzēt draugam utt.. Ir arī interaktīvi elementi, piemēram, nelieli testi ("Vai tu zini patiesību par narkotikām?") un stāsti.

Jāuzsver, ka FRANK nesniedz ārstēšanu, tikai informāciju un sarunu. Ja zvanītājs meklē rehabilitāciju vai medicīnisku palīdzību, FRANK uzdevums ir savienot ar attiecīgajiem dienestiem – dot kontaktus vietējam narkotiku centram, atkarību speciālistam vai anonīmo atkarīgo grupai. Tādējādi FRANK darbojas arī kā starpnieks ceļā uz tiešo palīdzību.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

Valdības finansēts pakalpojums, kas tiek īstenots sadarbībā ar privātajiem pakalpojumu sniedzējiem uz līguma pamata. FRANK tiek finansēts no vairāku ministriju budžeta līdzekļiem, savukārt, tiešo pakalpojuma sniegšanu, piemēram, zvanu centra darbību un tīmekļa vietnes uzturēšanu – nodrošina privātie pakalpojumu sniedzēji, kā arī līgumā piesaistītas NVO, piemēram, *Addaction* (Atkarību apkarošanas labdarības organizācija), *Turning Point* (Pagrieziena punkts – sociālās aprūpes un atkarību atbalsta organizācija) un *Release* (Atbrīvošana – juridiskā un praktiskā palīdzība narkotiku lietotājiem). Tādējādi FRANK ir uzskatāms par valsts publisko pakalpojumu ar privāto partneru līdzdalību, saturiski stingri balstītu valsts noteikumos un politikas mērķos.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Zvani: tālruņa līnija pieejama 24/7, to apkalpo konsultanti ar speciālu apmācību. Saruna var ilgt no pāris minūtēm (konkrētam jautājumam) līdz pusstundai un ilgāk, ja zvanītājs ir emocionāli satraukts. Konsultants sniedz informāciju un var piedāvāt nosūtīt papildu materiālus pa pastu vai e-pastu (piemēram, brošūras).

FRANK darbojas jau vairāk nekā 20 gadus (kopš 2003) bez pārtraukuma, un tālrunis vienmēr ir sasniedzams. **Intensitāte**: jeb cik daudz jauniešu to izmanto – ir atkarīga no laika un kampaņu aktivitātes. Pirmajos gados FRANK sasniedza ļoti augstu atpazīstamību un lietojumu. 2005. gadā ziņots par "teju universālu atpazīstamību" starp "riskantiem jauniešiem" un speciālistiem, un vienā mēnesī 2007. gadā tika reģistrēti 38 000 zvanu uz palīdzības līniju[145].

Sarakste: online čats pieejams katru dienu pēcpusdienā/agrā vakarā.

Laika gaitā FRANK pakalpojuma izmantošana ir mainījusies. Sākotnēji šī vietne piesaistīja salīdzinoši nelielu skaitu interesentu, taču dažu gadu laikā apmeklējumu skaits pieauga vairākkārt. Arī zvanu skaits uz palīdzības tālruni sasniedza vairākus simtus tūkstošu gadā. Vēlāk, mainoties jauniešu saziņas ieradumiem, arvien vairāk kontakti notika ar īsziņu un sarakstes palīdzību, piemēram, izmantojot automātiskās ziņapmaiņas programmas. Līdz

[145] McNaill, K. (2023). Is anyone still talking to FRANK? Available at https://www.huckmag.com/article/is-anyone-still-talking-to-frank

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

ar to samazinājās zvanu skaits, taču kopējais saziņas apjoms pat pieauga, jo daudzi jaunieši izvēlējās čatus un īsziņas.

Pieprasījums: pēdējos gados pieprasījums pēc FRANK pakalpojumiem ir samazinājies. Viens no iemesliem, iespējams, ir tas, ka pēc 2014. gada netika īstenotas jaunas kampaņas un FRANK vairs netika tik plaši reklamēts. Līdz ar to arī vietnes skatījumu un saziņas gadījumu skaits ir sarucis. Jaunieši mūsdienās bieži vien informāciju meklē citos kanālos – sociālajos tīklos, video platformās, un šajās vietnēs FRANK nav īpaši aktīvs. Tas varētu būt viens no iemesliem, kāpēc interese par šo pakalpojumu mazinājusies.

Tomēr tas nenozīmē, ka šāds pakalpojums vairs nav vajadzīgs. Aptaujas[146] rāda, ka narkotiku lietošana jauniešu vidū joprojām pastāv. Piemēram, katrs astotais pusaudzis ir atzinis, ka gada laikā lietojis kādu vielu. Līdz ar to liela daļa jauniešu joprojām varētu meklēt informāciju vai atbalstu. Turklāt dati liecina, ka FRANK tiek uzskatīts par uzticamu avotu – lielākā daļa to jauniešu, kas par to ir dzirdējuši, tic sniegtajai informācijai. Salīdzinoši daudz jauniešu būtu gatavi vērsties pie FRANK, nevis lūgt padomu draugiem. Tas parāda, ka FRANK piedāvātais ir nozīmīgs, taču tā pieejamība un atpazīstamība būtu jāstiprina. Ja pakalpojums atkal tiktu vairāk popularizēts, iespējams, interese atkal pieaugtu.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Mācīti konsultanti (narkotiku informatīvās līnijas padomdevēji) un satura eksperti: FRANK tālruņa un tiešsaistes konsultāciju dienestā pēc 2010. gada datiem (jaunākie pieejamie dati) strādāja 64 padomdevēji[147]. Šie speciālistiem ir specifiskas mācības vielu lietošanas jautājumos un konsultēšanas prasmēs, tostarp krīzes sarunu vadīšanā. Dažkārt operatori var būt ar pieredzi atkarību jomā (piemēram, strādājuši rehabilitācijā vai paši atveseļojušies no atkarības), bet, galvenokārt, tie ir konsultanti ar labām komunikācijas prasmēm, kas spēj neitrāli un empātiski runāt par jūtīgiem tematiem. FRANK konsultantiem pieejama standartizēta datubāze ar vadlīnijām biežāk uzdotajiem jautājumiem, kas nodrošina faktoloģiski precīzu, konsekventu un vienotu informāciju visiem zvanītājiem.

Satura veidotāji un eksperti: FRANK komandas strādā arī narkotiku informācijas speciālisti, kas uztur vietnes saturu un atjauno faktus, seko jaunākajām narkotiku tendencēm un pēta, kādas jaunas vielas parādās (piemēram, sintētiskie kanabinoīdi, "legālās narkotikas (*legal highs*)" u.tml.), lai FRANK vietnē iekļautā informācija būtu aktuāla. Šie var būt Veselības ministrijas vai atkarību pētniecības organizāciju darbinieki. FRANK vietnes atjaunināšanā 2018. gadā tika piesaistīti speciālisti no *The Loop* (neatkarīga narkotiku lietotāju informēšanas organizācija) – tās pieredze integrēta, uzlabojot saturu par drošāku lietošanu (piemēram, padomi par vielu sajaukšanas bīstamību).

[146] Smoking, Drinking and Drug Use among Young People in England, 2021. (2022). Available at https://digital.nhs.uk/data-and-information/publications/statistical/smoking-drinking-and-drug-use-among-young-people-in-england/2021?utm

[147] FRANK drugs advisory service (17080). Available at https://www.gov.uk/government/publications/17080-frank-drugs-advisory-service

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Ārējie partneri: lai FRANK uzturētu kvalitatīvu saturu, sadarbojas dažādas institūcijas – piemēram, NHS speciālisti (toksikologi, narkoloģijas eksperti) var konsultēt, kādas atbildes dot uz medicīniskiem jautājumiem; policijas un juridiskie eksperti nodrošina aktuālu informāciju par likumiem (FRANK saturā ietverta informācija par atbildību, sodu apmēriem par vielu glabāšanu utt.). Šī starpdisciplinārā sadarbība nozīmē, ka, lai gan zvanītājs saskaras ar "FRANK" kā vienotu personu, patiesībā FRANK apvieno zināšanas no daudzām jomām.

FRANK konsultantiem ir pieejami protokoli, ko darīt nestandarta situācijās (piemēram, ja zvanītājs draud izdarīt pašnāvību vai ja nepilngadīgais stāsta par ļaunprātīgu izmantošanu). Šādos gadījumos speciālisti var iesaistīt glābšanas vai sociālos dienestus, taču informācijas nodošana notiek tikai izņēmuma kārtā, ja pastāv nopietnas bažas par personas drošību, un to nosaka stingri konfidencialitātes pārkāpšanas noteikumi.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

- **Jauniešu uzticības iegūšana, informācijas precizitāte un resursu ierobežojumi**: FRANK konsultanti saskaras ar izaicinājumu komunicēt ar jauniešiem viņu valodā, vienlaikus sniedzot precīzu un atbildīgu informāciju. Jaunatnes kultūra un slengs strauji mainās – speciālistiem jāturpina atjaunot zināšanas par jaunākajām vielām, vielu nosaukumiem, lietošanas paradumiem, lai nešķistu atrautiem no realitātes. Piemēram, pēdējā desmitgadē parādījās jauni termini ("*lean", "spice*", dažādu recepšu medikamentu slenga nosaukumi) – FRANK saturam un konsultantiem bija jāpielāgojas. Valsts ir izstrādājusi pat speciālus mācību moduļus skolotājiem un citiem speciālistiem par narkotikām, lai palīdzētu atjaunot zināšanas.
- **Saskarsmes grūtības**: konsultantiem pa tālruni vai čatā reizēm jārisina sarežģītas situācijas bez acu kontakta un neverbālās komunikācijas. Kāds zvanītājs var būt apreibinājies, panikā vai agresīvs, un speciālistam jāpaliek mierīgam un jāpalīdz. Tas prasa augstu stresa noturību. Daži zvani var būt jokdaru vai provokatoru zvani (piemēram, jaunieši mēģina "pasmieties" par FRANK), kas var demotivēt personālu.
- **Resursu un popularitātes kritum**s: pēdējos gados FRANK komanda saskaras ar izaicinājumu – trūkst jaunu kampaņu, līdz ar to samazinās redzamība un sabiedrības uzmanība tiek novērsta uz citiem informācijas avotiem. Tas rada risku, ka pakalpojums neattīstās.
- **Konfidencialitātes un drošības dilemma**: konsultantiem jāievēro anonimitāte, taču reizēm var gadīties situācijas, kur jaunietis atzīstas par noziegumu (piemēram, tirgo narkotikas) vai nepilngadīgais atklāj, ka viņu ļaunprātīgi izmanto. Šādos gadījumos speciālistam jāievēro noteikumi – FRANK vietnē skaidri norādīts, ka, ja tiek atklāta informācija par to, ka kāds bērns atrodas briesmās, var tikt iesaistīti dienesti. Šo robežu ievērošana prasa profesionālu spriedumu, lai vienlaikus sargātu bērnu un nepārkāptu uzticēšanos. Tas ir psiholoģiski sarežģīti konsultantam.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Informēšana: process sākas ar to, ka jaunietis vai vecāks identificē jautājumu vai problēmu saistībā ar narkotikām un sazinās ar FRANK (pa telefonu, čatā vai caur vietni). Piemēram, jaunietis var jautāt: “Man piedāvāja kokainu ballītē, ko tas īsti dara un ko man darīt?”. Konsultants vispirms uzklausa un noskaidro situāciju – uzdod dažus precizējošus jautājumus, piemēram, “Kā tu jūties par to? Vai esi to lietojis? Vai jūti spiedienu?” utt.. Tālāk seko informācijas sniegšana: konsultants stāsta faktus par attiecīgo narkotiku un riskiem (piemēram, “Kokaīns ir stimulants, kas var radīt sirdsdarbības traucējumus, atkarību utt.. Likums par to ir tāds un tāds...”). Ja jaunietis vaicā par drošību, var tikt skaidrots arī par kaitējuma mazināšanu, bet FRANK uzsver riskus, piemēram, brīdina par psihisko veselību (kokaina lietošana var vēlāk izraisīt depresiju u.tml.).

Konsultēšana: papildu faktiem, konsultants var palīdzēt izsvērt lēmumu, piemēram, apspriest, kā pateikt “nē” draugiem, vai ko darīt, ja viņi spiež. FRANK mērķis nav moralizēt, bet dot jaunietim instrumentus, lai viņš pats pieņemtu drošu lēmumu. Šajā ziņā FRANK konsultēšanas process ir līdzīgs koučingam – uzdot jautājumus, likt padomāt, piedāvāt alternatīvas. Ja runa ir par vecāku, konsultants var ieteikt, kā runāt ar jaunieti par vielām, piemēram, būt atklātam, nedramatizēt pārlieku, izmantot FRANK materiālus kā pamatu sarunai.

Tālāknovirzīšana drošā vidē: ja no sarunas noskaidrojas, ka jaunietim vai kādam citam nepieciešama tieša palīdzība klātienē, konsultants piedāvā kontaktus. FRANK vietnes apmeklētājam palīdz atrast tuvāko atbalsta pakalpojumu, un konsultants var pat piedāvāt sazināties trijatā, piemēram, zvanītājam esot līnijā, sazvanīt vietējo centru un iepazīstināt (tas, protams, notiek tikai ar zvanītāja piekrišanu). Lielākoties gan konsultants iedod informāciju – tāda un tāda ārstniecības iestāde, tālrunis, adrese. Zvanītājam tiek iedrošināts meklēt šo palīdzību un paskaidrots, ko sagaidīt (piemēram, “tur būs cilvēki, kas palīdzēs tev droši pārtraukt lietošanu, viss konfidenciāli”).

Konfidencialitāte un drošība procesā: FRANK komunicēšanas procesā vienmēr sākumā tiek paskaidrots konfidencialitātes līmenis – ka viņi nesazināsies ar policiju vai vecākiem, ja vien netiek lūgts. Tas veido uzticēšanos. Tomēr, ja jaunietis norāda, ka viņš vai kāds cits ir tiešās briesmās (piemēram, bezsamaņā no pārdozēšanas telpā blakus), konsultants stingri iesaka izsaukt neatliekamo medicīnisko palīdzību vai dara to pats, ja zina atrašanās vietu. FRANK vadlīnijas uzsver, ka kritiskās situācijās drošība pirmajā vietā. Arī, ja nepilngadīgais ziņo par sevi apdraudošu situāciju, var tikt rosināts piesaistīt pieaugušos vai profesionāļus. FRANK dokumentos norādīts, ka skolām sadarbojoties ar ārējiem pakalpojuma sniedzējiem (FRANK ieskaitot), jāvienojas, kā tiks veikti ziņojumi par drošību. Tātad konfidencialitātei ir robežas, un konsultanti tiek mācīti pārvaldīt uzticēšanās un drošības balansu.

Pēc-sazināšanās: FRANK parasti neuztur ilgtermiņa kontaktu ar zvanītāju. Tomēr viņi var aicināt atzvanīt, ja rodas vēl jautājumi, un bieži iesaka apmeklēt vietni vēlāk papildu informācijas iegūšanai. Procesa gala rezultāts ideālā gadījumā – zvanītājs jūtas labāk informēts un motivēts pieņemt drošāku lēmumu vai meklēt papildu palīdzību.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti

- **Jauniešiem pielāgota komunikācija un daudzkanālu pieeja**: FRANK galvenais “instruments” ir informācija, taču liela nozīme ir arī tam, kā tā tiek pasniegta.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Kampaņas sākumā izstrādātāji nolēma, ka FRANK komunikācijai jābūt nedidaktiskai, nevaldonīgai – drīzāk kā "draugam, ar kuru var runāt par narkotikām", nevis kā valdības balsij. Tāpēc metode ietver humora un sarunvalodas izmantošanu kampaņās (piemēram, agrīnās TV reklāmās FRANK tēloja kuriozas situācijas ar vārdu spēlēm par narkotiku slengu, lai jaunieši tās atcerētos). Šī neformālā pieeja palīdz nojaukt barjeru, ka runāt par narkotikām ir tabu.

- **Analoģijas un stāsti**: FRANK vietnē un materiālos bieži lieto jauniešiem saprotamas analoģijas (piemēram, smadzeņu attēlošana kā "noliktava", kur narkotikas sajauc lietas). Tiek izmantoti arī īsteni stāsti ("*stories from stoners"* – stāsti no lietotājiem), kas parāda gan pozitīvos, gan negatīvos aspektus. Šāda metode ļaut jauniešiem iepazīt citu pieredzi un pašiem izdarīt secinājumus.

- **Digitālie rīki:** FRANK laika gaitā izmantojis modernus kanālus, piemēram, FRANK Bot – interaktīvu automātisku čata programmu (sākotnēji caur *MSN Messenger*), kas atbildēja uz biežākajiem jautājumiem automātiski. Šis bots bija novatorisks instruments sava laika jauniešu sasniegšanai tieši tajā vidē, kur viņi sazinājās tiešsaistē. Mūsdienās var tikt integrēti chatboti arī vietnē. FRANK arī izmantoja sociālos medijus – bija Facebook lapa (2009.–2010.), mūsdienās gan aktivitāte tur ir zema. Ir atzīts, ka FRANK nav adaptējies jaunākajām platformām (Instagram, TikTok) – 2023. gadā eksperti aicināja ieguldīt papildu finansējumu digitālajā vidē, lai FRANK kļūtu atkal pamanāms jauniešu digitālajā telpā, tomēr līdz šim FRANK nav reģistrējis savus kontus populārākajās sociālo tīklu platformās.

- **Izglītības resursi**: FRANK saturu aktīvi izmanto skolas un jaunatnes organizācijas. Apmēram 58% partneru (skolu, jauniešu centru) aptaujās norādīja, ka izmanto FRANK materiālus savās aktivitātēs, un 94% ieteiktu FRANK vietni citiem[148]. Tāpēc viens no instrumentiem ir drukātie un tiešsaistes materiāli skolotājiem – plakāti, bukleti, tematiski klipi. Piemēram, FRANK izveidoja "*Brain Warehouse*" (Zināšanu krātuve) īsfilmu sadarbībā ar RSA Films, kurā jaunieši attēloti "noliktavā", kas ilustrē smadzeņu bojājumus no narkotikām. Skolas to var izmantot mācību stundās.

- **Konsekventa vēstījumu izplatīšana**: lai FRANK būtu efektīvs, tā saturam jābūt vienotam ar citiem kanāliem. Tāpēc FRANK metode ietver arī sadarbību ar medijiem un populāro kultūru: notikusi sadarbība ar *Channel 4* un citiem, lai netieši reklamētu pakalpojumu (seriālos, jauniešu raidījumos). Šādi FRANK telefona numurs un vietne vienmēr tiek turēti jauniešu apziņā kā uzticama (*go-to*) vieta.

- **Uz klientu centrēta konsultēšana**: runājot par tiešo konsultēšanas metodi, FRANK speciālisti izmanto motivējošās intervijas elementus – neuzspiež savu viedokli, bet ar jautājumu palīdzību palīdz zvanītājam saprast riskus. Viņi arī sniedz praktiskus padomus (ja zvanītājs atzīst, ka lieto, FRANK var ieteikt veikt veselības pārbaudes, nekad nemiksēt noteiktas vielas utt., līdz ar to mazinot kaitējumu, ja jaunietis pagaidām neplāno apstāties). Šāda nekritizējoša, faktiem bagāta

[148] Departmental funding to the FRANK drugs campaign, 2010. (2012). Available at https://www.gov.uk/government/publications/departmental-funding-to-the-frank-drugs-campaign m

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

konsultēšana ir FRANK metožu stūrakmens, jo tā saglabā jauniešu uzticēšanos un atvērtību.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni, speciālistiem

Sadarbība ar bērnu un ģimeni: FRANK pakalpojums tiek sniegts anonīmi, individuāli, tādēļ tieša trīspusēja sadarbība, piemēram, ar ģimeni vienlaikus, nenotiek (izņemot, ja vecāks pats zvana vai jaunietis lūdz vecāku pievienoties sarunai). Tomēr FRANK metodoloģijā vecāki tiek uztverti kā svarīgi partneri jaunieša atbalstam. Tāpēc FRANK resursos ir speciāla sadaļa vecākiem, kur paskaidrots, kā runāt ar bērniem par narkotikām, kā pamanīt brīdinājuma zīmes un kur meklēt palīdzību ģimenei. FRANK aicina vecākus būt atvērtiem un iesaistīties prevences pakalpojumos, negaidot, kad problēma kļūst nopietna.

Ja zvanītājs ir vecāks, FRANK konsultants var iedrošināt sadarboties ar bērnu, piemēram, dot FRANK materiālus jaunietim izlasīt vai piedāvāt kopā apskatīt vietni. Dažkārt konsultanti iesaka vecākiem pajautāt bērnam, vai viņš vēlētos pats parunāt ar FRANK, ja bērns piekrīt, vecāks var iedot viņam telefonu vai informāciju. Tas veicina dialogu ģimenē – FRANK kļūst par tiltu starp paaudzēm.

FRANK darbības modelis pamatā ir individuāla konfidenciāla saziņa, tādēļ nav tiešas trīsstūrveida sadarbības sesijas (jaunietis – vecāks – FRANK vienlaikus). Taču netieši FRANK veicina dialogu ģimenē un skolā. Piemēram, FRANK vietnē vecākiem skaidrots, ka svarīgi runāt ar bērniem par narkotikām atklāti un bez panikas, un sniegti fakti, ko vecāki var izmantot šajās sarunā. Daudzi vecāki, saņemot FRANK padomu, pēc tam iesaista bērnu – pastāsta, ko uzzinājuši, kopīgi apskata FRANK vietni vai pamudina bērnu piezvanīt FRANK, ja viņam ir jautājumi. Tādējādi FRANK spodrina informācijas caurspīdīgumu starp paaudzēm: bērni zina, ka vecāki izmanto uzticamu avotu, un vecāki zina, ka bērns var droši kaut ko noskaidrot pats.

Sadarbība ar skolām: FRANK dienests cieši sadarbojas ar skolām, palīdzot nodrošināt uzticamu informāciju par vielu lietošanas jautājumiem. Skolu mācību saturā, īpaši attiecību, seksuālās un veselības izglītības ietvaros, bieži ieteicams izmantot ārējo profesionāļu sagatavotos materiālus, lai sarežģītas tēmas tiktu pasniegtas korekti un saprotami. FRANK šajā kontekstā kalpo kā valsts uzturēts resurss, uz kuru skolotāji var paļauties, mācot skolēniem par vielām, to iedarbību un ar to saistītajiem riskiem. Skolās skolēni nereti tiek iepazīstināti ar FRANK vietni un kontaktinformāciju, piemēram, mācību stundās var tikt ieteikts, ka, ja rodas neskaidrības par vielām vai kāds vēlas uzdot jautājumu, droši un konfidenciāli var vērsties FRANK. Šādi skolēns saņem vienotu vēstījumu – gan skolotājs, gan FRANK sniedz to pašu skaidrojumu, tādējādi tiek mazināts risks, ka skolēni saņem pretrunīgu informāciju. Šī sadarbība palīdz nodrošināt, ka skolotāji paši nav spiesti izskaidrot katru jautājumu, bet viņiem ir kvalitatīvi sagatavoti materiāli, ko izmantot. Tādējādi gan skolēni, gan skolotāji iegūst vienotu un pārbaudītu informācijas avotu.

Starpprofesionālā sadarbība: gadījumos, kad FRANK atklāj nopietnu problēmu (piemēram, nepilngadīgais atkarīgais vai bīstama situācija), FRANK konsultants, ar zvanītāja piekrišanu, var iesaistīt citus profesionāļus. Piemēram, ja jaunietis vēlas ārstēties, FRANK var tieši savienot viņu ar vietējo atkarību konsultantu vai uzdot viņam

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

pašam turp zvanīt, iedodot kontaktus. FRANK arī sadarbojas ar NHS un labdarības ārstniecības iestādēm, ja kāds no FRANK lietotājiem nonāk slimnīcā vai terapijā un min, ka guvis ierosmi no FRANK, tas tiek novērtēts kā veiksmīga starpinstitucionāla mijiedarbība (tiesa, formāli šī informācija netiek izsekota statistiski).

FRANK sadarbojas arī ar vecāku kopienām un plašāku sabiedrību, nodrošinot atvērtu informācijas pieejamību: FRANK materiāli (plakāti, bukleti) ir publiski pieejami, un tos izmanto kopienu centri, ģimenes ārsti (gaidīšanas telpās izvietojot FRANK brošūras) u.c.. Tādējādi FRANK funkcionē kā centrālais zināšanu avots, ar ko sadarbojas dažādas personas un iestādes – jaunietis, viņa ģimene, skolotājs vai ārsts, lai visi runātu "vienā valodā" par narkotiku lietošanas riskiem un prevenci. Šī vienotā pieeja ir atšķirīga videi, salīdzinot ar, piemēram, situāciju, kur jaunietis gūst informāciju tikai no vienaudžiem vai interneta forumiem – FRANK nodrošina, ka visām pusēm ir pieejami saskaņoti, zinātnē balstīti fakti.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

- **Zināšanas, kas veicina drošāku izvēli**: FRANK galvenais ieguvums jauniešiem ir palielināta informētība un sapratne par narkotiku reālajiem efektiem. Pateicoties FRANK, tūkstošiem jauniešu katru gadu saņem atbildes uz jautājumiem, piemēram, labāk saprot, kāpēc vienreiz pamēģināt var būt bīstami, vai kā atpazīt atkarību pazīmes. Britu noziedzības aptaujas 2010. gada (*British Crime Survey*) dati apliecina, ka FRANK ir spējis sevi pozicionēt kā uzticamu padomdevēju: 40% jauniešu teica, ka informācijas iegūšanai par narkotikām vispirms dotos uz FRANK vietni (tikai 22% jautātu draugiem).[149] Tas norāda uz pozitīvu uzvedības maiņu – jaunieši paļaujas uz drošiem avotiem, nevis uz ielu nostāstiem, tādējādi pieņemot informētākus lēmumus.

- **Attieksmes maiņa un prasmes**: FRANK un līdzīgi prevences pasākumi ir palīdzējuši veidot jauniešu attieksmi pret narkotikām piesardzīgāku un pārdomātāku. Šādas iniciatīvas veicina izpratni, ka par vielām un ar tām saistītajiem riskiem ir svarīgi iegūt patiesu un saprotamu informāciju. Jaunieši, kuri uzauguši laikā, kad FRANK bija plaši pieejams, biežāk zina, kur meklēt palīdzību, ja paši vai kāds draugs nonāk grūtībās, un spēj pieņemt pārdomātākus lēmumus. FRANK kampaņas ir palīdzējušas nostiprināt sabiedrībā domu, ka vielu lietošanas tēmas nav jāignorē, bet par tām jārunā godīgi un atklāti. Skolu izglītības saturs, kurā iekļauta informācija par veselību un atkarību riskiem, papildināts ar FRANK resursiem, palīdz jauniešiem sagatavoties dzīvei un labāk izprast savu rīcību sekas. Daudzi skolēni un skolotāji uzskata, ka šāda pieeja ir noderīga, jo tā palīdz jauniešiem attīstīt zināšanas, kuras nepieciešamas reālās dzīves situācijās.

- **Konkrēti jauniešu ieguvumi, ko min paši jaunieši un viņu skolotāji, ietver**: labāku komunikāciju – jaunieši vairāk runā par šiem jautājumiem atklāti (ne tikai FRANK konsultāciju laikā, bet arī savā starpā un ar vecākiem), pozitīvāku attieksmi pret veselīgiem paradumiem, prasmi atpazīt riskantas situācijas un no tām

[149] Department of Education. Departmental funding to the FRANK drugs campaign. Available at https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a755c9140f0b6397f35dd5c/departmental_20funding_20to_20the_20frank_20drugs_20campaign.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

izvairīties. Skolotāji novēro, ka pēc mācīšanās par šīm tēmām skolēni jūtas drošāk diskutēt un sniegt viens otram atbalstu, piemēram, pamana, ja kāds draugs lieto ko riskantu, un zina, kā mudināt viņu meklēt palīdzību. Tas norāda, ka izglītošana (kur FRANK ir neatņemama sastāvdaļa) veicina kolektīvo zināšanu kultūru, kur jaunieši spēj viens otru pasargāt.

- **Praktiska palīdzība grūtībās nonākušajiem**: FRANK ir palīdzējis daudziem jauniešiem spert pirmos soļus ceļā uz atveseļošanos, sniedzot skaidru informāciju par to, kur meklēt palīdzību, un padarot šo procesu mazāk biedējošu. Konsultanti bieži sniedz dzīvībai būtisku atbalstu arī akūtos gadījumos, piemēram, izskaidrojot, kā rīkoties pārdozēšanas situācijā līdz neatliekamās palīdzības ierašanās brīdim. Tas nodrošina tūlītēju ieguvumu — jaunietis krīzes brīdī nav viens, bet saņem kritisku palīdzību un drošības sajūtu.
- **Vecāku ieguvumi**: FRANK dod arī vecākiem pārliecību un zināšanas. Vecāki, kuri izmanto FRANK, jūtas labāk sagatavoti runāt ar saviem bērniem – viņi nebalstās tikai uz baumām vai draugu stāstiem, bet uz oficiālu informāciju. Tas uzlabo vecāku – bērnu attiecības šajā jomā, jo bērns redz, ka vecāks zina faktus un ne tikai emocionāli reaģē. Rezultātā, kā norāda paši bērni, sarunas ģimenē par šīm tēmām kļūst vieglākas.
- **FRANK kā platforma ietaupa resursus un novērš smagākas sekas**: FRANK ir ievērojami izdevīgāks nekā citi pakalpojumi, piemēram, ģimenes ārsta vizīte vai zvans uz veselības dienestu. Šis dienests sniedz informāciju un atbalstu par narkotikām ātri, uzticami un ar plašu pieejamību, īpaši jauniešiem. Tas ļauj risināt problēmas savlaicīgi – pirms tās saasinās un jaunietis nonāk līdz slimnīcai, policijai vai citām iestādēm. Šāda pieeja ne tikai palīdz pašiem jauniešiem – viņi kļūst zinošāki, labāk apzinās riskus un retāk nonāk līdz atkarību lietošanai vai izdara likumpārkāpumus, bet arī nes labumu visai sabiedrībai. Tiek samazinātas izmaksas, kas citādi būtu jāvelta neatliekamai medicīniskai palīdzībai, tiesvedībām vai ilgstošai ārstēšanai. Tādējādi FRANK ir praktisks un efektīvs veids, kā sniegt atbalstu un vienlaikus samazināt sabiedrības kopējos izdevumus.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Speciālisti un izvērtētāji uzsver, ka FRANK dienestu nepieciešams atbalstīt, lai tas nezaudētu efektivitāti.

- Viena no rekomendācijām ir **palielināt FRANK klātbūtni mūsdienu jauniešu lietotajos kanālos**: valdības veiktajos novērtējumos aicināts attīstīt FRANK "digitālo pieredzi", piemēram, padarot tīmekļa čatu pieejamu arī vēlu vakarā un naktī (kad jaunieši bieži saskaras ar riskiem vai trauksmi, kā arī radīt vairāk tiešsaistes satura (blogu ierakstus, sociālo tīklu kampaņas), lai FRANK atkal kļūtu redzams jauniešu informācijas laukā. Tā kā no 2015. gada nav bijis jaunu lielu FRANK kampaņu, tiek ierosināts atsvaidzināt kampaņas – piesaistīt jauniešu vidū populārus influencerus, veidot video saturu vietnē TikTok, Instagram u.c., jo jaunieši tur pavada daudz laika.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Speciālistu mācības un resursi**: ir atzīts, ka arī FRANK konsultantu mācības un atbalsta programmas jāturpina finansēt, lai viņi spētu sekot līdzi jaunajām psihoaktīvajām vielām un komunikācijas veidiem. Piemēram, jauniešu slengs strauji mainās, un konsultantiem jābūt informētiem. Arī psiholoģiskā atbalsta pieejamība FRANK darbiniekiem ir svarīga, lai pēc smagām situācijām būtu supervīzijas un atbalsts, novēršot izdegšanu un kadru mainību.
- **Sadarbības stiprināšana ar skolām un vecākiem**: lai FRANK maksimāli izmantotu, speciālisti rosina labāk integrēt FRANK skolu attiecību, dzimumizglītības un veselības izglītības (*Relationships, Sex, and Health Education, RSHE*) mācību programmās. Proti, pārliecināties, ka katrā skolā jaunieši tiek iepazīstināti ar FRANK kā resursu. Tas var ietvert vairāk kopīgu iniciatīvu starp FRANK un izglītības sektoru, piemēram, izstrādāt stundu plānus, kur skolēni praktizē informācijas meklēšanu FRANK vietnē, vai FRANK veidot vebinārus skolām. Arī vecākiem varētu būt noderīgi informatīvi semināri, ko FRANK eksperti varētu organizēt tiešsaistē, lai sasniegtu plašāku auditoriju un dotu iespēju uzdot jautājumus.
- **Tehniskā uzturēšana un inovācijas**: ir ieteikts turpināt atjaunināt FRANK saturu atbilstoši jaunākajām zināšanām un tendencēm, un izvērst tā darbību jaunos formātos, piemēram, izstrādāt mobilo aplikāciju ar tūlītējas informācijas pieejamību vai pat integrēt FRANK padomu *chatbotus* populārās saziņas platformās, kur jaunieši var uzdot jautājumus 24/7. Šādas inovācijas prasītu papildu finansējumu un politisko atbalstu.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- FRANK ir plaši pieejams, ērti sasniedzams un uzticams dienests. Tas darbojas 24/7 un ir bez maksas, nodrošinot jauniešiem un vecākiem tūlītēju padomu jebkurā brīdī, bez nepieciešamības identificēties.
- Anonimitāte ir liels pluss – jaunieši var droši uzdot jebkurus jautājumus, tādējādi novēršot riskantu neziņas situāciju.
- FRANK ir izveidojis sevi kā uzticamu zīmolu: ļoti liels jauniešu īpatsvars zina par FRANK un tic tā sniegtajai informācijai. Salīdzinot ar alternatīvām, FRANK ir unikāls atpazīstamības un reaģētspējas ziņā – nav cita līdzīga pakalpojuma ar tādu jauniešu atpazīstamību un spēju atbildēt uz tik plašu jautājumu loku.
- FRANK sniegtās zināšanas veicina riskantas uzvedības mazināšanos: jaunieši, kas izmanto FRANK, kļūst informētāki un atturīgāki pret narkotiku eksperimentiem, kas ilgtermiņā sekmē zemākus lietošanas rādītājus un mazākas ar to saistītas problēmas.
- FRANK arī ietaupa sabiedriskos resursus, jo profilakse un agrīna intervence vienmēr ir lētāka par seku likvidēšanu – valsts dati rāda, ka FRANK izmaksas uz vienu kontaktu ir zemākas nekā tradicionālām medicīnas konsultācijām, un tas aizpilda nišu, kur nav cita līdzvērtīga pakalpojuma.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- FRANK ir elastīgs: tas aptver gan veselības, gan drošības aspektus, sadarbojas ar skolām un vecākiem, un spēj pielāgot saturu (piemēram, iekļaujot jaunus riskus kā veipošanu vai jaunus slenga terminus), saglabājot galveno mērķi – jauniešu labklājību.

Vājās puses

Neraugoties uz "Parunā ar FRENKU" ("*Talk to FRANK*") nozīmīgo lomu narkotiku prevencē un jauniešu izglītošanā, tam ir vairākas būtiskas vājās puses, kas ietekmē tā efektivitāti un ietekmi.

- Samazinājusies pakalpojuma popularitāte un lietojuma intensitāte pēdējās desmitgadēs. Kopš 2014. gada pakalpojumam ir bijis mazāk jaunu komunikācijas iniciatīvu, bet jauniešu uzmanība arvien vairāk pievērsta sociālajām platformām, piemēram, TikTok, Instagram un YouTube. Digitālās vides pārmaiņas netika pietiekami efektīvi izmantotas FRANK komunikācijas stratēģijā, tāpēc jauniešu interese par šo pakalpojumu ir kritusies. Pastāv risks, ka FRANK kļūs novecojis un zaudēs saikni ar mērķauditoriju, kas mazinātu tā spēju nodrošināt efektīvu informācijas un palīdzības sniegšanu.
- FRANK pakalpojums ir balstīts, galvenokārt, uz attālinātu saziņu — telefona zvaniem, čatiem un e-pastiem, kas ierobežo iespēju veidot dziļākas attiecības ar klientu vai nodrošināt individuālu un pastāvīgu atbalstu.
- Tā kā FRANK nesniedz ārstēšanu vai ilgtermiņa rehabilitāciju, pakalpojums dažkārt var būt nepietiekams jauniešiem ar smagākām atkarību problēmām, kuriem nepieciešama klātienes palīdzība un profesionāla terapija.
- FRANK konsultantu sastāvs, lai arī speciāli mācīts, sastāv, galvenokārt, no cilvēkiem, kuriem nav obligāta medicīniskā vai psiholoģiskā izglītība. Tas var radīt izaicinājumus sarežģītās situācijās, kur nepieciešama dziļāka profesionālā palīdzība. Turklāt konsultanti strādā attālināti un saskaras ar sarežģītām komunikācijas problēmām, piemēram, ir grūti uztvert neverbālās norādes vai emocionālo stāvokli, īpaši ja zvanītājs ir apreibis, panikā vai agresīvs. Tas prasa augstu emocionālo noturību, bet reizēm var ietekmēt sarunu kvalitāti un palīdzības efektivitāti.
- FRANK anonimitātes princips, lai arī būtisks uzticības veidošanai, reizēm rada dilemmas konfidencialitātes un drošības nodrošināšanā. Konsultantiem jālemj, kad un kā rīkoties, ja tiek atklātas nopietnas problēmas, piemēram, jaunieša ļaunprātīga izmantošana vai draudi dzīvībai, un tas prasa sarežģītu profesionālu spriedumu, kas dažkārt var sarežģīt uzticības attiecības ar zvanītāju.
- FRANK dienesta saturs un komunikācijas valoda ir jāpielāgo strauji mainīgajai jauniešu kultūrai un slengam, kas ir izaicinājums, ņemot vērā resursu ierobežojumus. Jaunu psihoaktīvo vielu un slenga terminu parādīšanās prasa regulāru satura atjaunināšanu un konsultantu mācības, taču finansējuma un uzmanības trūkums šajā jomā apgrūtina operatīvu pielāgošanos.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- HM Government. (n.d.). *FRANK: Drugs advisory service* (Publication number 17080). Available at https://www.gov.uk/government/publications/17080-frank-drugs-advisory-service
- Departmental funding to the FRANK drugs campaign, 2010. (2012). Available at https://www.gov.uk/government/publications/departmental-funding-to-the-frank-drugs-campaign
- Iqbal, N. (2023). *Is anyone still talking to FRANK?* Huck Magazine. Available at https://www.huckmag.com/article/is-anyone-still-talking-to-frank
- NHS Digital. (2022). *Smoking, drinking and drug use among young people in England, 2021*. Available at https://digital.nhs.uk/data-and-information/publications/statistical/smoking-drinking-and-drug-use-among-young-people-in-england/2021

3.1.3. Jauniešu centru tīkls OnSide Youth Zones

1. Pakalpojuma nosaukums

OnSide Youth Zones – jauniešu centru tīkls.

2. Pakalpojuma mērķis

Nodrošināt jauniešiem drošu, pievilcīgu vietu brīvā laika pavadīšanai un attīstībai, lai novērstu problemātisku uzvedību un sociālo izolāciju. Jauniešu centru mērķis ir uzlabot jauniešu fizisko un emocionālo labklājību, veicinot viņu iesaisti sportā, mākslā un citās aktivitātēs, kā arī paaugstinot viņu pašapziņu un nākotnes izredzes.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Pakalpojuma galvenie uzdevumi ir piedāvāt plašu kvalitatīvu aktivitāšu klāstu un nodrošināt profesionālu jaunatnes darbu. Katrā jauniešu centrā ik dienu notiek vismaz 20 dažādas sporta, mākslas un brīvā laika nodarbības, sniedzot jauniešiem pozitīvas alternatīvas. Jauniešu centri īsteno arī attīstības programmas, piemēram, tie piedāvā jauniešiem piedalīties Nacionālajā pilsoņu dienestā (*NCS*) un OnSide nacionālajā nodarbinātības programmā "Iegūsti darbu" (*Get a Job*) (pēc tās 84% dalībnieku iekļaujas darba tirgū vai izglītības/apmācību sistēmā).[150] Jauniešu centri darbojas kā kopienas centri, un, lai sasniegtu plašāku ietekmi, sadarbojas ar policiju, vietējām organizācijām u.c..

4. Normatīvais regulējums

Jauniešu centri atbilst Anglijas jaunatnes darba politikas mērķiem. Vietējām pašvaldībām saskaņā ar Izglītības likuma (*Education Act 1996*)[151] 507B.pantu ir pienākums nodrošināt jauniešiem (13–19 g., un līdz 24 g. ar invaliditāti) pieejamas izglītojošas un rekreatīvas brīvā laika aktivitātes, lai veicinātu jauniešu labklājību.

5. Pakalpojuma joma

[150] OnSide. (n.d.). Get a Job Programme. Available at https://www.onsideyouthzones.org/projects/addressing-youth-unemployment/
[151] Education Act 1996. Available at https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/56/contents

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Labklājības (sociālā) joma ar starpnozaru elementiem. Jaunieši centri pēc būtības ir jaunatnes sociālais darbs un neformālā izglītība – tie veicina jauniešu personīgo, sociālo attīstību un iekļaušanos sabiedrībā. Vienlaikus tie sekmē arī veselību (aktivitātes sportā, emocionālā labsajūta) un kultūru (radošas pašizpausmes). Primāri tomēr tie tiek uzskatīti par sociālās labklājības iniciatīvu jauniešiem.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Jaunieši 8–18 gadu (ieskaitot) vecumā un jaunieši ar īpašām vajadzībām līdz 24 gadu (ieskaitot) vecumam. Jauniešu centri paredzēti gan zēniem, gan meitenēm – ikvienam vietējās sabiedrības jaunietim. Ja jaunietis sāk apmeklēt jauniešu centru neilgi pirms pilngadības, viņš drīkst turpināt līdz noteiktajam vecuma limitam (parasti līdz 19. dzimšanas dienai, vai līdz 25 gadiem, ja ir invaliditāte).

7. Pakalpojuma saņēmēju raksturojums

Jauniešu centri ir pieejami jebkuriem jauniešiem, taču īpaši tie piesaista tos, kam trūkst citu atbalsta iespēju – jauniešus no nelabvēlīgām sociālekonomiskām vidēm, ar uzvedības problēmu risku vai vienkārši meklējumos pēc drošas telpas. Daudzi jauniešu centri atrodas valsts visnabadzīgākajos rajonos, lai sasniegtu riskam pakļautos jauniešus. Saņēmēji var būt jaunieši ar uzvedības problēmām vai atkarību riskiem (centrs dod alternatīvas, lai tie nenonāktu uz noziedzības/atkarību ceļa), jaunieši riska grupā (klaiņojoši, vientuļi) un arī jaunieši ar invaliditāti (jauniešu centri ir iekļaujoši). Tā kā jauniešu centri ir universāli un visiem pieejami, tajos mijiedarbojas dažādi jaunieši, attīstot toleranci un sociālās prasmes.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Jaunieši brīvajā laikā apmeklē jauniešu centru. Lai saņemtu atbalstu, jaunietis reģistrējas kā biedrs, un pēc reģistrācijas jaunietis var brīvi nākt uz jauniešu centru jebkurā laikā, kad tas ir atvērts. Nav gaidīšanas rindu – jaunietis var sākt apmeklēt jauniešu centru uzreiz.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

Pakalpojuma sniedzējs ir labdarības organizācija (NVO), kas katrā pilsētā dibināta tieši šim mērķim, sadarbojas ar valsts/pašvaldības institūcijām. Juridiski tās nav valsts iestādes, bet strādā sabiedrības labā, ciešā partnerībā ar pašvaldību.

10. Pakalpojuma ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Pakalpojuma apmeklējuma biežums, apjoms un ilgums ir atkarīgs no paša jaunieša.

Ilgums: nav noteikta formāla ilguma – jaunietis var apmeklēt jauniešu centru tik ilgi, cik pats vēlas, līdz sasniedz vecuma ierobežojumu. Pakalpojums nav strukturēts kā kurss ar sākuma un beigu datumu – dalība ir nepārtraukta un individuāli pielāgojama. Daži jaunieši to apmeklē vairākus gadus.

Intensitāte un apjoms: jauniešu centrs darbojas katru dienu – parasti pēcpusdienās un vakaros, 7 dienas nedēļā, visu gadu. Intensitāte un apjoms var būt ļoti mainīgs – viens jaunietis nāk katru dienu un pavada vairākas stundas, cits – tikai reizi nedēļā vai uz īsu brīdi. Šī elastība ļauj pielāgot atbalstu individuālajām vajadzībām.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Pieprasījums: katru vakaru jauniešu centrus apmeklē 150–250 jauniešu[152]. Vienlaikus jauniešu centrā var uzturēties vairāki simti cilvēku. Ja apmeklētāju skaits pārsniedz telpu kapacitāti, plūsma tiek organizēta, piemēram, sadalot apmeklējumus jaunākiem un vecākiem jauniešiem. Dažkārt pie atsevišķām aktivitātēm, piemēram, kāpšanas sienas, var būt rinda, bet kopumā jauniešiem katrā apmeklējumā ir pieejams plašs aktivitāšu klāsts. Gaidīšana uz pakalpojuma saņemšanu nav nepieciešama – jauniešu centrs ir atvērts un pieejams bez iepriekšēja pieraksta.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Jauniešu centrus apkalpo kvalificēti jaunatnes darbinieki un mācīti brīvprātīgie. Katrs jauniešu centrs nodarbina vidēji 50 algotus darbiniekus un 100 brīvprātīgos. Galvenie speciālisti ir jaunatnes darbinieki, kas vada ikdienas aktivitātes un mentorē jauniešus. Tāpat komandā ir sporta treneri, mākslas un mūzikas pedagogi, datorikas un multimediju speciālisti u.c., kas nodrošina kvalitatīvu pakalpojuma saturu. Jauniešu centri bieži sadarbojas ar sociālajiem darbiniekiem un veselības aprūpes speciālistiem, piemēram, var būt piesaistīti psihologi vai konsultanti uz nodarbību cikliem par mentālo veselību, policijas inspektori prevences aktivitātēm utt.. Brīvprātīgie palīdz uzraudzīt aktivitātes un individuāli pievērš uzmanību jauniešiem. Komanda kopumā nodrošina, ka katrs jaunietis jūtas pamanīts un atbalstīts.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

Darbs jauniešu centrā prasa no speciālistiem spēju vadīt lielas jauniešu grupas ar dažādām vajadzībām.

- Izaicinājumi ietver uzvedības incidentus – daži jaunieši var būt agresīvi vai konfliktējoši, un darbiniekiem jāprot deeskalēt situācijas.
- Bieži jaunieši atveras darbiniekiem un uztic personiskas problēmas (piemēram, ģimenes konflikti, depresija), tādēļ jaunatnes darbiniekiem jāzina, kā reaģēt un kad iesaistīt profesionālu palīdzību ārpus jauniešu centra.
- Resursu trūkums var radīt grūtības, ja ir ierobežots finansējums, darbinieku skaits var nebūt pietiekams, lai katram jaunietim veltītu individuālu uzmanību.
- Arī izdegšana ir risks - vakara darbs ar enerģiskiem pusaudžiem 7 dienas nedēļā ir intensīvs, un speciālistiem nepieciešams atbalsts (supervīzijas, mācības), lai saglabātu entuziasmu.
- Brīvprātīgo koordinēšana ir papildu slodze – jāmāca un jāuzrauga liels skaits brīvprātīgo, kuriem var nebūt iepriekšējas pieredzes.
- Tāpat finansiālā nenoteiktība (jauniešu centri atkarīgi no ziedojumiem) var radīt stresu personālam par jauniešu centru nākotni.

[152] OnSide (n.d.). An Introduction to Onside Youth Zones. Available at https://democracy.brighton-hove.gov.uk/documents/s163354/Central%20Youth%20Hub%20APX.%20n%201.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Neraugoties uz grūtībām, vairāk nekā 90% iesaistīto uzskata, ka pakalpojums stiprina vietējo sabiedrību un atbalsta jauniešus pozitīvi[153], kas motivē speciālistus turpināt darbu.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Jaunietis ierodas jauniešu centrā un reģistrējas pie ieejas, uzrādot biedra karti. Jauniešu centrs iedalīts dažādās zonās: sporta zāle, mūzikas studija, datorklase, atpūtas telpa ar kafejnīcu utt.. Jaunietis var brīvi pārvietoties starp zonām un nodarbībām, piemēram, uzspēlēt basketbolu, tad piedalīties mākslas darbnīcā. Darbinieki vienmēr atrodas tuvumā katrā zonā, uzraugot un iesaistot jauniešus. Vakarā tiek organizēti arī vienoti pasākumi, piemēram, plkst. 18:00 sākas futbols, 19:00 notiek karjeras konsultācija. Jaunieši var izvēlēties sekot šiem piedāvājumiem vai vienkārši neformāli pavadīt laiku. Īpaša uzmanība tiek veltīta jaunpienācējiem – darbinieki viņus iepazīstina ar jauniešu centra iespējām, iepazīstina ar citiem jauniešiem. Ja jaunietis pārkāpj noteikumus (piemēram, agresīva uzvedība), darbinieki veic audzinošu pārrunu, nepieciešamības gadījumā var uz laiku liegt apmeklēt (disciplinējoši, bet ne sodot krimināli) jauniešu centru.

Sadarbība ar citiem dienestiem procesā: ja tiek pamanītas nopietnas problēmas (piemēram, aizdomas par vardarbību ģimenē), personāls informē atbilstošos dienestus (saskaņā ar bērnu aizsardzības protokoliem).

Kopumā process jaunietim ir ļoti draudzīgs – minimāla birokrātija, daudz brīvības un atbildība pašam jaunietim izvēlēties aktivitātes.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes un instrumenti

Pakalpojumā izmanto neformālās izglītības metodes, lai panāktu jauniešu iesaisti.

- “Mācīšanās darot” - caur sportu, mākslu, spēlēm jaunieši attīsta disciplīnu, sadarbības prasmes, pašpaļāvību.
- Mentoringa metode – darbinieki darbojas kā mentori, uzklausa jauniešus individuāli un palīdz izvirzīt personīgos mērķus. Piemēram, ja jaunietim patīk mūzika, darbinieks iedrošina viņu izmantot mūzikas studiju un varbūt uzstāties jauniešu centra pasākumā. Tādējādi tiek veicināta pozitīva uzvedība un sasniegumu apziņa.
- Pozitīvā pastiprināšana ir pamatprincips – jaunieši saņem uzslavas un atzinību par labiem darbiem, prasmju apguvi, kas motivē viņus virzīties tālāk. Tā vietā, lai sodītu par sliktu uzvedību, uzsvars ir uz preventīvu atbalstu – aizņemtam, motivētam jaunietim mazāk iespējams izpausties negatīvi.
- Jauniešu centri arī bieži īsteno kopienas projektus ar jauniešu līdzdalību (piemēram, brīvprātīgo aktivitātes), tā mācot atbildību un empātiju.

Instrumenti ir dažādi – sporta aprīkojums, mūzikas instrumenti, datorprogramma u.c., kas jaunietim ļauj izpaust savus talantus. Visi jauniešu centri strādā pēc vienota modeļa, kas ir pārbaudīts un efektīvs – tiek veikta arī regulāra monitorēšana un izvērtēšana, lai uzlabotu metodes.

[153] OnSide (n.d.). An Introduction to Onside Youth Zones. Available at https://democracy.brighton-hove.gov.uk/documents/s163354/Central%20Youth%20Hub%20APX.%20n%201.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Pakalpojumā iesaistītie speciālisti sadarbojas ar jaunieti uz brīvprātības un uzticēšanās pamata, veidojot atbalstošas attiecības, jaunietis pats izvēlas kādās aktivitātēs iesaistīties.

Ar ģimeni: notiek pamata līmeņa sadarbība. Vecāki parasti dod piekrišanu un zina, ka bērns apmeklē jauniešu centru, taču ikdienā centra aktivitātēs nepiedalās. Ja bērns ir audžuģimenē vai aizbildnībā, audžuvecāki/ aizbildņi tiek informēti par pakalpojumu, lai motivētu bērnu apmeklēt jauniešu centru. Atšķirības atbalsta sniegšanā, ja bērns ir dažādās vidēs, ir minimālas, galvenais, lai bērnam būtu kāds pieaugušais, kas atbalsta jauniešu centra apmeklēšanu (vecāks, audžuvecāks, aizbildnis, aprūpētājs).

Citu speciālistu iesaiste: pakalpojumā iesaistīti speciālisti uztur sakarus ar skolām, sociālajiem dienestiem, policiju. Piemēram, policija var norīkot kopienas atbalsta virsnieku, kas regulāri apmeklē jauniešu centru un iepazīstas ar jauniešiem neformālā vidē – tas uzlabo savstarpējo uzticēšanos un palīdz agrīni risināt problēmas. Ja jaunietis ir sociālā dienesta redzeslokā, jaunatnes darbinieki var piedalīties starpprofesionāļu sanāksmēs par jaunieti, sniedzot savu ieguldījumu (piemēram, novērojumus par jaunieša progresu jauniešu centrā). Sadarbības nosacījums ir konfidencialitāte un cieņa – jaunieši zina, ka sarunas ar darbiniekiem ir privātas, izņemot gadījumus, kad apdraudēta viņu drošība. Tādējādi veidojas uzticība, un jaunieši atklāti stāsta par savām problēmām, ļaujot iesaistīt vajadzīgos speciālistus. Ja jaunietis dzīvo bērnu aprūpes iestādē vai citā institūcijā, jauniešu centra speciālisti sadarbojas ar institūcijas darbiniekiem, lai bērns varētu apmeklēt jauniešu centru (organizē transportu u.tml.).

Kopumā sadarbība ir daudzlīmeņu: ar jaunieti individuāli, ar ģimeni (netieši) un ar citiem dienestiem, veidojot atbalsta tīklu ap bērnu.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Pakalpojums rada izmērāmu pozitīvu efektu jauniešu dzīvē. Daudzi jaunieši atzīst, ka dalība jauniešu centrā ir pozitīvi ietekmējusi viņu dzīvi. Lielākā daļa saka, ka kļuvuši pārliecinātāki par sevi un labāk saprotas ar apkārtējiem. Vairāk nekā puse novēro uzlabojumus mācību sekmēs. Apkaimēs, kur darbojas jauniešu centri, ievērojami sarucis vandālisma un antisociālas uzvedības gadījumu skaits, kas liecina, ka jaunieši biežāk izvēlas pavadīt laiku jauniešu centrā, nevis uz ielas. Pētījumi rāda arī emocionālās attīstības ieguvumus – gada laikā ievērojami pieaug jauniešu noturība un spēja pārvaldīt emocijas. Jauniešu centri veicina veselīgu dzīvesveidu – jaunieši biežāk nodarbojas ar fiziskām aktivitātēm un pievērš uzmanību uzturam. Tāpat daudzi atzīst, ka uzlabojusies spēja veidot attiecības un pieaugusi piederības sajūta, kas palīdz samazināt vientulības izjūtu.[154] Daudzi jaunieši atklāj jaunus talantus un intereses (mūzikā, mākslā, tehnoloģijās), kas ietekmē viņu karjeras izvēli un pašrealizāciju nākotnē. Tiešās mērķa grupas (jauniešu) ieguvumi ir arī netiešie sabiedrībai – jaunieši kļūst par pozitīviem sabiedrības locekļiem, nevis problēmu avotu, tādējādi ilgtermiņā mazinās noziedzība un sociālās izmaksas.

[154] Brighton & Hove City Council. (2023). *Central Youth Hub: impact assessment report* [PDF]. Brighton & Hove City Council. Available at https://democracy.brighton-hove.gov.uk/documents/s163733/Central%20Youth%20Hub%20APX.%20n%201.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Piemēram, jauniešu centri veicina sociālo mobilitāti: lielākā daļa dalībnieku kļūst ambiciozāki un veselīgāki, kas palielina viņu iespējas darba tirgū un augstākajā izglītībā.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai gan pakalpojuma ietvaros tiek nodrošināts plašs atbalsts, labākos rezultātus jaunieši gūst, ja paralēli tiek risināti arī citi viņu dzīves aspekti. Piemēram, jaunietim ar garīgās veselības problēmām papildu jauniešu centra apmeklējumam būtu nepieciešamas profesionālas terapijas vai konsultācijas. Jauniešu centrs var motivēt jaunieti piekrist šādai palīdzībai un sadarboties ar pakalpojumu sniedzējiem (psihologiem, atkarību terapeitiem). Tāpat svarīgi strādāt ar ģimeni – ideāli, ja paralēli pakalpojumam vecāki saņem atbalstu (piemēram, ģimenes terapeita konsultācijas vai vecāku izglītības programmas kā *Triple P*[155]). Ja jaunietis ir iesaistīts Ģimeņu atbalsta programmā (*Supporting Families*) (skat. 3.2.1. nodaļā), pakalpojuma speciālisti var sadarboties ar ģimenes atbalsta speciālistiem, lai apmainītos ar informāciju. Skola ir vēl viens partneris – jaunieši, kas apmeklē jauniešu centru, labāk uzvedas skolā, bet, ja skolā rodas problēmas, skolotāji var mudināt jaunieti aktīvāk iesaistīties jauniešu centra aktivitātēs. Papildu atbalsts, ko bieži kombinē ar pakalpojumu, ir mentoringa programmas (viens-jaunietis-viens-mentors), nodarbinātības projekti vecākiem jauniešiem, kā arī specializēti atkarību prevences kursi. Pakalpojums sniedz bāzi, bet dažkārt nepieciešams klīniskāks vai mērķētāks blakus atbalsts, piemēram, psihiatra uzraudzība jaunietim ar smagu depresiju. Tāpēc ideālā gadījumā pakalpojums darbojas kā daļa no integrētas atbalsta sistēmas, kur jaunietis un viņa ģimene pēc vajadzības saņem arī citus pakalpojumus.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- **Moderni, pievilcīgi jauniešu centri**: jauniešus piesaista augstas kvalitātes infrastruktūra un daudzveidīgas iespējas.
- **Plašs pieejamības diapazons**: jauniešu centri atvērti katru dienu, paredzēti bērniem/jauniešiem no 8 līdz 19 gadu vecumam (25 gadu vecumam jauniešiem ar invaliditāti), aptverot kritisko pusaudžu periodu.
- **Pierādīta pakalpojuma pozitīva ietekme**: statistika rāda ievērojamus uzlabojumus jauniešu uzvedībā, prasmēs un pašsajūtā (piemēram, pārliecības pieaugums, sekmju uzlabošanās, antisociālas uzvedības kritums).
- **Universālums un iekļaušana**: nav stigmatizējošs "problēmu bērnu" pakalpojums. Visi jaunieši jūtas laipni gaidīti, arī ar invaliditāti vai grūtībām, tāpēc vieglāk piesaistīt paaugstināta riska jaunieši.
- **Partnerība un ilgtspēja**: modelis apvieno publisko un privāto finansējumu, vietējo kopienu iesaisti (brīvprātīgie, sponsori) un jauniešu līdzdalību, kas rada stabilu pamatu un vietējo atbalstu jauniešu centriem.

[155] The Triple P – Positive Parenting Program. (n.d.). Available at https://www.triplep.net/glo-en/home/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Samazina slogu citām sistēmām**: novēršot problēmas agrīni, mazāk jauniešu nonāk policijas vai bērnu tiesību aizsardzības redzeslokā.

Vājās puses

- **Lieli finanšu ieguldījumi:** jauniešu centru izveide un uzturēšana ir dārga, un paļaušanās uz ziedojumiem rada finansiālu nedrošību, kas var apdraudēt pakalpojuma nepārtrauktību.
- **Ģeogrāfiskā aptvere**: ne visur ir šādi centri, lauku apvidos jauniešiem šādas iespējas var nebūt. Arī viens jauniešu centrs pilsētā var nebūt viegli pieejams visiem rajoniem (transporta jautājumi).
- **Nesniedz specializētu terapiju:** jauniešiem ar smagām garīga rakstura vai atkarību problēmām pakalpojums jāpapildina ar profesionālu palīdzību, jo jauniešu centri to tieši nenodrošina.
- **Mērījumu grūtības:** universāla pakalpojuma rezultātus kvantitatīvi grūtāk izmērīt (nav vienkārša indikatora, kā “cik jaunieši izārstēti”), tāpēc var būt izaicinājums pierādīt investīciju atdevi skeptiķiem.
- **Personāla kapacitāte:** pakalpojuma kvalitāte ļoti atkarīga no darbiniekiem un brīvprātīgajiem, ja trūkst mācītu darbinieku vai tie izdeg, jauniešu centrs var nespēt pilnībā izpildīt savu misiju.
- **Nepiemērots strukturētākiem gadījumiem:** jaunietim, kurš meklē specifiskas mācības vai ārstēšanu, jauniešu centrs var šķist “haotisks” ar savu neformālo vidi. Daži jaunieši ar AST vai citiem funkcionēšanas traucējumiem var justies pārslogoti trokšņainā, aktīvā vidē (lai gan jauniešu centri cenšas nodrošināt klusākas zonas).

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- OnSide Youth Zones. (n.d.). *Home page*. Available at https://www.onsideyouthzones.org/
- Charity Commission. (n.d.). *OnSide Youth Zones (charity no. 4040477)*. In *Register of charities*. Available at https://register-of-charities.charitycommission.gov.uk/en/about-the-register-of-charities/-/charity-details/4040477
- Wiltshire Council. (n.d.). *Statutory guidance for Wiltshire Youth Provision* [Appendix 3]. Available at https://cms.wiltshire.gov.uk/documents/s69472/Appendix%203%20-%20Statutory%20Guidance%20WSC.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

3.2. SEKUNDĀRAIS PREVENCES LĪMENIS

3.2.1. Ģimeņu atbalsta programma - Supporting Families Programme

1. Pakalpojuma nosaukums

Ģimeņu atbalsta programma (*Supporting Families Programme*) – valdības finansēta programma Anglijā, kas līdz 2021. gadam bija pazīstama kā Grūtībās nonākušo ģimeņu programma (*Troubled Families Programme*). Programmas nosaukuma maiņa atspoguļo pozitīvāku pieeju darbam ar ģimenēm, kurām ir vairākas problēmas.

2. Pakalpojuma mērķis

Programmas mērķis ir atbalstīt ģimenes ar daudziem sarežģītiem riskiem un problēmām, lai uzlabotu viņu dzīves izredzes un novērstu nelabvēlīgas sekas bērniem. Tā tiecas "izmainīt" jeb stabilizēt šādu ģimeņu situāciju, sniedzot savlaicīgu, koordinētu palīdzību un mazinot riskus, pirms tie saasinās. Programma arī cenšas samazināt valsts izdevumus (piemēram, sociālās aprūpes, policijas un ieslodzījuma vietu izmaksas) – ieguldījumi preventīvā darbā ilgtermiņā ļauj ietaupīt, novēršot dārgus krīzes risinājumus. Kopumā programmā ir trīs galvenie mērķi: uzlabot ģimeņu dzīves rezultātus, pārveidot vietējo dienestu sadarbību un samazināt izmaksas nodokļu maksātājiem.

3. Pakalpojuma uzdevumi

- **Programmas galvenais uzdevums ir ieviest "vienas ģimenes – viena plāna" pieeju**: kur vienai ģimenei tiek nozīmēts individuāls gadījuma vadītājs (*key worker*) (sociālais darbinieks vai ģimenes atbalsta speciālists), kas intensīvi strādā ar visu ģimeni un koordinē dažādu dienestu pakalpojumus ap šo ģimeni. Gadījuma vadītājs kopā ar ģimeni novērtē visas tās problēmas (piemēram, bezdarbu, bērnu skolu neapmeklēšanu, likumpārkāpumus, veselības un atkarību jautājumus u.c.) un izstrādā vienotu rīcības plānu.
- **Multidisciplināra sadarbība ir programmas pamatā**: tā nodrošina, ka sociālie dienesti, izglītības iestādes, veselības aprūpe, policija un citas iesaistītās puses strādā saskaņoti un fokusējas uz kopīgu mērķi – ģimenes stabilizēšanu.
- **Programma arī veicina datu apmaiņu starp iestādēm un orientēšanos uz izmērāmiem iznākumiem**: tiek definēti konkrēti rezultāti, kas jāsasniedz (piemēram, bērna skolas apmeklējuma uzlabošanās, bezdarba samazināšanās, noziegumu atkārtošanās mazināšanās), pirms ģimeni var uzskatīt par "izmainītu" un pašvaldība var pieprasīt finansējumu par sasniegto rezultātu.

4. Normatīvais regulējums

Programma ir valsts politikas iniciatīva, kas izriet no Lielbritānijas valdības puses noteiktām vadlīnijām un finansējuma nosacījumiem, nevis no atsevišķa likuma. Lai arī nav speciāla likuma, kas tieši nosaka programmas darbību, tā balstās uz esošo bērnu un ģimeņu

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

tiesisko regulējumu, piemēram, Bērnu likuma (*Children Act 1989*)[156] noteikto pašvaldību pienākumu sniegt atbalstu bērniem, kuri atrodas riska situācijās, un 2004. gada Bērnu likuma (*Children Act 2004)*[157] prasībām par starpdisciplināru sadarbību bērnu labklājības nodrošināšanai.

5. Pakalpojuma joma

Programmas darbības joma ir sociālā labklājība ar spēcīgu starpsektoru dimensiju. Primāri programma attiecas uz sociālo darbu un bērnu tiesību aizsardzību, taču tās ietvaros tiek risināti jautājumi, kas skar arī tieslietu jomu (piemēram, jauniešu likumpārkāpumi, antisociāla uzvedība), izglītību (piemēram, bērnu skolas apmeklējums un mācību sasniegumi) un veselību (piemēram, garīgā veselība, atkarības, ģimenes veselības aprūpe). Līdz ar to programmu var uzskatīt par integrētu "agrīnās intervences" pakalpojumu, kas vienlaikus aptver vairākas jomas, lai uzlabotu ģimenes funkcionēšanu un bērnu drošību. Kultūras joma programmā tieši netiek akcentēta, taču nepieciešamības gadījumā tā var iesaistīt arī kopienas un jauniešu brīvā laika iniciatīvas kā daļu no atbalsta.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Programmas mērķa grupa ir ģimenes ar bērniem, kurām vienlaikus pastāv vairāki nelabvēlīgi faktori. Šīs ir ģimenes, kurās aug vismaz viens nepilngadīgs bērns (parasti vecumā līdz 18 gadiem), un kurām ir uzvedības vai sociālas problēmas un augsts risks bez savlaicīga atbalsta nonākt dziļākā krīzē. Programmas ietvaros atbalstu saņem visa ģimene kopumā – gan bērni, gan vecāki vai audžuvecāki/aizbildņi. Mērķa grupā ietilpst, piemēram:

- vientuļās mātes ar bērniem;
- ģimenes, kur vecāki ir bez darba;
- ģimenes, kur bērni neapmeklē skolu vai sistemātiski to kavē;
- jaunieši ar likumpārkāpumu vai antisociālas uzvedības pieredzi;
- ģimenes ar vardarbības vai atkarību problēmām, kā arī tās, kur iesaistīti bērnu labklājības dienesti (bērni ar riskiem par novārtā atstāšanu vai vardarbību ģimenē).

Vecuma ziņā primāri tiek atbalstīti nepilngadīgie, kad bērns sasniedz 18 gadu vecumu, tiešā programmas palīdzība parasti beidzas. Taču, ja jaunietis turpina dzīvot ģimenē un mācīties, atsevišķos gadījumos īslaicīgi atbalstu var turpināt saņemt pārejas periodā pēc 18 gadu sasniegšanas (vai arī ģimeni var novirzīt uz pieaugušo sociālajiem pakalpojumiem). Programmas uzsvars ir uz agrīnu intervenci – palīdzēt bērniem un pusaudžiem, kamēr tie vēl ir vecāku/aizbildņu/audžuģimeņu aprūpē, lai novērstu problēmu eskalāciju pieaugušā vecumā.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

Programmas tipiska ģimene - saņēmēja ir tā sauktā "vairāku problēmu ģimene" – mājsaimniecība, kur vienlaikus pastāv sociāli ekonomiski sarežģījumi un

[156] Children Act 1989. Available at https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/41/contents
[157] Children Act 2004. Available at https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/31/contents

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

uzvedības/atkarību riski. Bieži šādās ģimenēs ir bezdarbs vai zemi ienākumi, iespējama vecāku atkarība no alkohola vai narkotikām, garīgās veselības problēmas, konflikti vai vardarbība starp pieaugušajiem, slikti mājokļa apstākļi. Bērniem šādās ģimenēs var būt uzvedības problēmas (agresija, likumpārkāpumi, klaiņošana), mācīšanās un skolas disciplīnas problēmas (neattaisnoti kavējumi, izslēgšana no skolas), vai arī tie ir bērni riska grupā (piemēram, bijuši bērnu tiesību aizsardzības iestāžu redzeslokā aizdomās par novārtā atstāšanu).

Programmas paplašinātajā posmā kopš 2015. gada ir definēti seši galvenie problēmu tipi ģimenēs, kuras kvalificējas atbalstam:

- noziegumi un antisociāla uzvedība;
- bērni, kuri neapmeklē skolu vai kuriem ir regulāra skolas kavēšana;
- vecāku bezdarbs vai ekonomiskā neaktivitāte;
- veselības problēmas (tostarp garīgās veselības traucējumi vai atkarības);
- vardarbība ģimenē;
- bērni, kuriem nepieciešama palīdzība (piemēram, tie jau ir reģistrēti sociālajos dienestos kā bērni riska zonā).

Ģimenes bieži tiek iekļautas programmā, ja tās atbilst vairākiem no šiem kritērijiem vienlaikus (piemēram, mājsaimniecība, kur mātei ir depresija un alkohola atkarība, tēvs ir bez darba, jaunietis izdarījis likumpārkāpumu un jaunākais bērns regulāri neiet uz skolu). Būtiski, ka programma aptver gan ģimenes ar jau izteiktām problēmām, gan tādas, kur pastāv augsts šo problēmu attīstības risks, lai sniegtu preventīvu atbalstu.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Pakalpojuma saņemšanas veids nav institucionāla aprūpe, bet gan izbraukuma un kopienā balstīts pakalpojums. Ģimenes parasti saņem palīdzību savās mājās (piemēram, atbildīgais darbinieks apmeklē ģimeni mājās) vai pašvaldības telpās (piemēram, ģimenes atbalsta centros, skolu vai kopienas centros, kur notiek tikšanās ar speciālistiem). Atbalsta saņemšana pārsvarā ir brīvprātīga – ģimenei tiek piedāvāta dalība programmā un tā piekrīt sadarboties. Taču dažos gadījumos, ja ģimene jau ir saņēmusi oficiālu rīkojumu sadarboties (piemēram, tiesas uzliktu pienākumu vecākiem apmeklēt noteiktus kursus bērnu neaprūpēšanas dēļ), dalība programmā var būt daļa no šī pienākuma. Parasti ģimene tiek identificēta dalībai programmā caur vietējo pašvaldību – vai nu preventīvi (pamatojoties uz datu analīzi, kas parāda, ka ģimenei ir daudzu problēmu kopums), vai arī caur kāda dienesta rekomendāciju (skola, sociālais dienests, policija u.c.). Pēc apstiprināšanas programmā tai tiek piešķirts atbalsts, neievietojot bērnus bērnu aprūpes iestādē, tieši pretēji – viens no programmas mērķiem ir novērst bērnu izņemšanu no ģimenes, stiprinot ģimenes funkcionēšanu.

9. Pakalpojuma sniedzējs nosaukums un juridiskais statuss

Programmu finansē un nacionālā līmenī vada valsts (Anglijas centrālā valdība), bet praktisko pakalpojumu sniedzēji ir vietējās pašvaldības (*County Councils, Metropolitan*

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Boroughs, London Boroughs u.c.). Tas nozīmē, ka katras pašvaldības ietvaros darbojas programmas koordinācijas komanda (bieži to sauc par agrīnās palīdzības vai ģimenes atbalsta komandu), kas ir pašvaldības sociālā dienesta struktūrvienība. Juridiski šie sniedzēji ir publiskas institūcijas (pašvaldību aģentūras). Pašvaldības nereti sadarbojas ar NVO un kopienas organizācijām, piemēram, var līgumattiecībās piesaistīt labdarības organizācijas noteiktu pakalpojumu nodrošināšanai (kā atkarību terapija, vecāku mācības) vai valsts aģentūrām (piemēram, nodarbinātības dienestu, kurš deleģē speciālistu palīdzēt vecākiem atrast darbu). Programmas ietvaros katrā pašvaldībā parasti ir nozīmēts Grūtībās nonākušo ģimeņu (*Troubled Families*) koordinators – ierēdnis, kurš uzrauga programmas ieviešanu un atskaitās par rezultātiem valdībai. Turklāt programmā ir integrēti arī atsevišķu ministriju speciālisti, piemēram, Lielbritānijas Nodarbinātības dienests (*Jobcentre Plus*) daudzās pašvaldībās deleģēja nodarbinātības konsultantus darbam ar šīm ģimenēm, un policija norīko policijas kontaktpersonas sadarbībai, kas formāli joprojām pieder pie saviem dienestiem, bet strādā kopā ar pašvaldību.

Summējot – galvenais pakalpojuma sniedzējs ir pašvaldība (vietējā vara), kas sadarbojas ar citiem valsts un NVO partneriem. Programmas finansējums nāk no valsts budžeta (2022. –2025. gadā programmā ieguldīti aptuveni 695 miljoni mārciņu),[158] kas tiek sadalīts pašvaldībām (daļēji kā avansa dotācijas sistēmas attīstīšanai, daļēji kā samaksa par sasniegtajiem rezultātiem).

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Ilgums: ģimenes dalība programmā parasti ir ilgtermiņa intensīvs darbs, kura vidējais ilgums ir ap 9 mēnešiem (atkarībā no ģimenes rezultātu sasniegšanas – var svārstīties no dažu mēnešu intensīvas palīdzības līdz pat gadam vai ilgāk sarežģītākajos gadījumos). Šajā periodā ģimenei tiek sniegtas regulāras konsultācijas un vizītes – tipiski atbildīgais darbinieks apmeklē ģimeni vismaz reizi nedēļā (sākumā biežāk, pat vairākas reizes nedēļā, lai nodibinātu kontaktu un risinātu krīzes). Atbalsts aptver vairākas jomas, tādēļ pakalpojumu apjoms ietver gan individuālas konsultācijas (piemēram, sarunas ar vecākiem par audzināšanas prasmēm, jaunieša motivēšana uzvedības maiņai), gan praktisku palīdzību (palīdzība pabalstu saņemšanai, darba atrašanai piesaistīt bērnu pieskatīšanas pakalpojumu), gan terapeitiskas un izglītojošas aktivitātes (vecāku mācību programmas, atkarību ārstēšanas programmas, nodarbība jautājumu risināšana utt.).

Intensitāte: programmas intensitāti raksturo arī tas, ka atbildīgais darbinieka noslodze ir salīdzinoši maza – viens darbinieks strādā vienlaikus vidēji ar 13 ģimenēm. Tas ļauj veidot ciešāku kontaktu ar katru ģimeni. Darbinieks parasti koordinē vairākus pakalpojumu sniegšanas posmus, piemēram, sākotnējo izvērtēšanu (par ģimenes vajadzībām), plāna sastādīšanu, speciālistu (psihologu, pedagogus, nodarbinātības konsultantus u.c.) piesaisti, progresa uzraudzību un noslēgumā – izvērtējumu, vai ģimene ir sasniegusi veiksmīgu rezultātu (*successful outcome*). Ģimenes kontaktēšanās biežums ar speciālistiem var mainīties – intensīvāk sākumā, un retāk (piemēram, reizi mēnesī) uz programmas noslēgumu, kad ģimene jau ir guvusi stabilitāti.

[158] Supporting Families Programme: funding allocations by local authority area 2023-2024. (2023). Available at https://www.gov.uk/government/publications/supporting-families-programme-funding-allocations-by-local-authority-area-2023-2024

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Pieprasījums - gaidīšanas laiks: lai ģimeni iekļautu programmā, parasti nav ilgs – prioritārās ģimenes tiek identificētas proaktīvi, un pašvaldība cenšas ātri uzsākt darbu ar tām, jo mērķis ir agrīna iejaukšanās. Tomēr, ja pieprasījums pārsniedz kapacitāti, var veidoties rinda uz programmu, kur visaugstākā riska ģimenes tiek apkalpotas pirmās.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Programmas īstenošanā piedalās plašs starpdisciplināro speciālistu loks. Galvenā loma ir ģimenes atbildīgajam darbiniekam (bieži tas ir pieredzējis sociālais darbinieks vai ģimenes atbalsta speciālists), kurš ir "vienas pieturas" kontaktpersona ģimenei un vada starpinstitūciju komandu, kas sadarbojas ģimenes atbalstam. Šī komanda var ietvert:

- sociālos darbiniekus, kuri pārzina bērnu aizsardzību;
- jauniešu darba speciālistus vai uzvedības mentorus, kas strādā ar jauniešiem;
- izglītības speciālistus, piemēram, skolu sociālos pedagogus vai apmeklējuma inspektorus (*Education Welfare Officers*), kas uzrauga skolas apmeklējumu;
- nodarbinātības konsultantus (deleģētus no valsts nodarbinātības dienesta), kas palīdz vecākiem iesaistīties darba tirgū;
- psihologus vai psihoterapeitus, ja ģimenei nepieciešams garīgās veselības atbalsts;
- atkarību konsultantus (speciālistus alkohola un narkotiku lietošanas mazināšanai) pieaugušajiem vai jauniešiem;
- policijas vai probācijas dienesta pārstāvjus, ja ģimenē ir kriminogēni riski (tie palīdz novērst recidīvus, uzrauga antisociālas uzvedības līgumus utml.);
- bērnu attīstības speciālisti, piemēram, agrīnās bērnības centru speciālisti vai veselības aprūpes māsiņas (*health visitors*) jaunām māmiņām, ģimenes ārsti vai citi mediķi, ja nepieciešama medicīniska iejaukšanās.

Katrā pašvaldībā strādā arī programmas koordinators (pārvaldības līmenī) un datu analītiķi, kuri seko līdzi, vai ģimenes atbilst kritērijiem un kādi rezultāti ir sasniegti. Programmā bieži iesaistās arī NVO darbinieki, piemēram, labdarības biedrību mentori, kas vada vecāku atbalsta grupas vai nodrošina bērniem brīvā laika aktivitātes. Šāda multi-profesionāla komanda nodrošina, ka visas ģimenes problēmas tiek risinātas kompleksi un koordinēti.

12. Iesaistīto speciālistu grūtības pakalpojuma īstenošanā

Programmas īstenošana rada virkni izaicinājumu speciālistiem, jo darbs notiek ar ļoti sarežģītām dzīves situācijām, kurās nepieciešama dažādu iestāžu iesaiste un saskaņota rīcība.

- **Starpinstitūciju sadarbība un informācijas apmaiņa**: lai gan gadu gaitā šajā jomā panākts progress, dažkārt informācijas aprite starp iestādēm joprojām ir lēna un sadrumstalota. Atšķirīgas datu sistēmas un sadarbības kultūra var apgrūtināt vienota atbalsta plāna izstrādi. Ne vienmēr visas iesaistītās iestādes, piemēram, policija vai mājokļu dienesti, pilnvērtīgi iesaistās ģimenes situācijas risināšanā.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Garīgās veselības pakalpojumu pieejamība**: speciālisti norāda, ka bērniem, ar kuriem strādā programmā, ir īpaši svarīga savlaicīga psiholoģiskā palīdzība, taču šādu pakalpojumu pieejamība daudzviet ir nepietiekama.
- **Cilvēkresursu trūkums ietekmē programmas kvalitāti**: darbiniekiem bieži jāstrādā ar vairākām ģimenēm vienlaikus, nekā tas būtu optimāli, kas ierobežo iespējas piedāvāt individuālu un pilnvērtīgu atbalstu katrai ģimenei.
- **Liela emocionālā slodze:** saistīta ar darbu ģimenēs, kurās sastopama vardarbība, atkarības, bērnu pamešana novārtā un citi smagi gadījumi. Šādos apstākļos darbiniekiem jāspēj saglabāt profesionālu noturību un līdzsvaru, lai izvairītos no izdegšanas.
- **Ģimeņu motivēšana iesaistīties**: nereti ģimenes ir skeptiskas pret valsts iestādēm, baidās no kontroles vai bērnu izņemšanas no ģimenes, tāpēc darbiniekam jāveido uzticības pilna sadarbība un jāiegulda darbs, lai ģimene saredzētu ieguvumus no atbalsta.
- **Sasniegto rezultātu noturība**: vai pārmaiņas, kas panāktas programmas laikā, saglabāsies pēc intensīvā atbalsta beigām. Šī iemesla dēļ darbiniekiem jāplāno pakāpeniska atbalsta noslēgšana, nodrošinot, ka ģimene tiek pārorientēta uz vispārējo sociālo pakalpojumu sistēmu vai citiem atbalsta mehānismiem.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Pakalpojuma sniegšanas procesa pamatā ir ciklisks, uz rezultātu vērsts darba modelis.

- **Identifikācija**: pašvaldība, izmantojot datus (skolu kavējumi, pabalstu saņēmēji, policijas uzskaites) vai citu dienestu norādes, identificē ģimenes, kas atbilst programmas kritērijiem. Bieži notiek dažādu dienestu sanāksme (piemēram, agrīnās palīdzības panelis[159]), kur izvērtē, vai konkrētā ģimene atbilst programmā noteiktajiem atlases nosacījumiem un vai tā piekritīs sadarboties.
- **Sazināšanās ar ģimeni**: atlases gadījumā ģimeni uzrunā – skaidro programmas piedāvājumu. Ja ģimene piekrīt, tai piešķir ģimenes atbildīgo darbinieku.
- **Novērtēšana un plānošana**: gadījuma vadītājs veic visas ģimenes situācijas novērtējumu (bieži izmantojot standarta agrīnās palīdzības novērtējuma rīkus). Tiek identificētas problēmas un vajadzības, piemēram, mātei nepieciešama atkarību ārstēšana, tēvam atbalsts darba meklēšanā, bērnam – uzvedības korekcijas programma un atbalsts iepriekš neapgūtās mācību vielas apguvei. Kopā ar ģimeni izstrādā rakstisku plānu, kurā nosaka mērķus un nepieciešamos pakalpojumus.
- **Īstenošana**: seko aktīvas palīdzības posms – ģimenes atbildīgais darbinieks organizē daudznozaru komandas tikšanos, kur iesaistītie speciālisti sadala uzdevumus. Piemēram, sociālais pedagogs skolā rūpēsies, lai bērns atsāktu

[159] Agrīnās palīdzības panelis (*Early Help Panel*) ir starpinstitucionāla profesionāļu sanāksme, kuras mērķis ir kopīgi izvērtēt bērna vai ģimenes situāciju un lemt par piemērotāko atbalstu. Šādā panelī parasti piedalās pārstāvji no sociālā dienesta, izglītības iestādēm, veselības aprūpes, policijas, nodarbinātības dienestiem un citām iesaistītajām institūcijām.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

pilnvērtīgi apmeklēt skolu, veselības aprūpes speciālists piedāvās mātei rehabilitācijas programmai, policijas pārstāvis izskaidros jaunietim antisociālas uzvedības sekas un nepieciešamības gadījumā piesaistīs mentoru. Ģimene pati aktīvi piedalās plāna īstenošanā, un ģimenes atbildīgais darbinieks regulāri (katru nedēļu) apmeklē ģimeni – pārrunā progresu, palīdz risināt jaunas problēmas, motivē turpināt iesākto un pārstāv ģimenes intereses dažādos dienestos.

- **Uzraudzība un novērtēšana**: programmas gaitā tiek vākta informācija par izmaiņām – vai bērnu kavējumi skolā samazinās, vai nav jaunu policijas izsaukumu, vai vecāki piedalās kursos utt.. Dažās pašvaldībās izveidotas datu koplietošanas platformas, kas ļauj reāllaikā sekot ģimenes progresam. Noteiktos periodos notiek arī starpinstitūciju pārrunas, kur iesaistītā komanda kopīgi analizē, kas darbojas veiksmīgi un kādus pakalpojumus būtu nepieciešams mainīt.
- **Noslēgums (rezultāts):** kad ģimene ir sasniegusi plānā noteiktos mērķus (piemēram, vismaz 6 mēnešus nav jaunu incidentu, viens no vecākiem iestājies darbā, bērni apmeklē skolu, vardarbība mājās izbeigusies, veselības stāvoklis uzlabots), pašvaldība programmas vadībai iesniedz pierādījumus un var saņemt valsts finansējuma bonusu par "veiksmīgu ģimenes rezultātu". Pēc tam ģimene formāli tiek izslēgta no programmas. Vēlams, lai programmas noslēgumā ģimene tiek piesaistīta vispārējā atbalsta tīkliem, piemēram, kopienas centriem vai vecāku pašpalīdzības grupām, lai stiprinātu un noturētu panāktās pozitīvās pārmaiņas. Dažas pašvaldības seko ģimenes stāvoklim vēl 6–12 mēnešus pēc programmas pabeigšanas (ar neregulāriem kontaktiem), lai pārliecinātos, ka nenotiek recidīvs un nav nepieciešama atkārtota iesaiste.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti

Programma izmanto holistisku, uz pierādījumiem balstītu pieeju ģimenes problēmu risināšanai.

- Viens no stūrakmeņiem ir **"visas ģimenes pieeja"**, kas nozīmē, ka palīdzība netiek vērsta tikai uz vienu problēmu vai indivīdu, bet aptver visus ģimenes locekļus un viņu savstarpējās attiecības.
- Ģimenes atbildīgais darbinieki savā darbā balstās uz **sociālās mācīšanās teorijas atziņām un uz "pietiekamības" principu**, cenšoties panākt jūtamas pārmaiņas ar efektīvākajām un vienkāršākajām intervencēm. Tiek pielietoti dažādi gadījuma vadības rīki (*case management tools*), piemēram, agrīnās palīdzības novērtējuma anketa, riska novērtējumi (par vardarbību ģimenē, par bērnu nolaidības risku utt.), ģimenes stipro pušu un vajadzību izvērtēšanas instrumenti. Programma mudina izmantot pierādītas metodes un instrumentus atbilstoši ģimenes vajadzībām, piemēram, vecākiem var tikt piedāvātas vecāku prasmju mācību programmas, jauniešu agresijas mazināšanai – uzvedības korekcijas programmas vai mentoringa pakalpojums, atkarību gadījumā – rehabilitācijas kursi. Darbā ar jauniešiem un vecākiem bieži izmanto motivējošās intervijas metodes, risinājumos balstītas pieejas, ģimenes terapijas elementus (ja pieejams terapeits). Daļa ģimeņu atbildīgo darbinieku tiek mācīti pielietot darbā tādas metodes kā ģimenes attīstības progresa

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

vērtējums (“*Family Star*”) vai citus novērtēšanas rīkus, lai strukturēti noteiktu progresu vairākās dzīves jomās.

- Programmas ietvaros ir **definēts Nacionālais atbalsta ģimenēm rezultātu ietvars** (*National Supporting Families Outcome Framework*), kurā uzskaitīti konkrēti 10 jomu indikatori (piemēram, izglītība, nodarbinātība, veselība, noziedzība, mājoklis utt.) un to mērķa stāvokļi, kas ģimenei jāsasniedz. Šis ietvars kalpo kā instruments gan plānošanai (fokusējoties uz iznākumiem), gan novērtēšanai.
- Būtisks instruments ir arī **vienota informācijas sistēma**, kur tiek glabāti ģimenes dati un atzīmēts progress. Daudzās pašvaldībās šīs sistēmas tiek pilnveidotas, lai automātiski atzīmētu, kad sasniegts kāds no rezultātiem, un ģimenes atbalsta komanda varētu tam sekot līdzi.

Kopumā programmas metodika apvieno sociālā darba praksi (individuālas konsultācijas, sociālpsiholoģisks atbalsts) ar strukturētām, pārbaudītām intervencēm (specializēti kursi, terapijas) un sistēmisku koordināciju starp dažādiem pakalpojumiem.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Sadarbība ar ģimeni: programma uzsver partnerību ar ģimeni – palīdzība tiek sniegta kopā ar, nevis no augšas uz leju. Tas nozīmē, ka darbinieki iesaista ģimeni lēmumu pieņemšanā, ņem vērā viņu viedokļus un motivē pašus aktīvi mainīt situāciju. Tiek parakstīta vienošanās ar ģimeni par sadarbību (parasti mutiska vai rakstiska vienošanās), kur skaidri definē ģimenes un speciālistu saistības. Ģimenes atbildīgais darbinieks veido uzticamas attiecības ar ģimeni – bieži min, ka svarīgākais ir iemantot ģimenes uzticēšanos, ievērot konfidencialitāti un izturēties ar cieņu pat tad, ja ģimenes uzvedība sākotnēji ir izvairīga vai pretrunīga. Sadarbība notiek ģimenes dabiskajā vidē – mājās, lai speciālisti labāk izprastu apstākļus un ģimene justos drošāk. Ja bērns atrodas audžuģimenē vai institūcijā, programma drīzāk nodrošina atbalstu bioloģiskajai ģimenei, lai nākotnē bērns varētu atgriezties, vai strādā ar audžuģimeni saistībā ar bērna vajadzībām. Audžuģimenes var tikt iesaistītas, piemēram, ja bērns uz laiku dzīvo ārpus ģimenes, ģimenes atbildīgais darbinieks sadarbojas ar audžuvecākiem un bioloģiskajiem vecākiem, lai plānotu ģimenes apvienošanos. Institucionālā vidē (ja bērns ir ārpusģimenes aprūpes iestādē vai jauniešu pāraudzināšanas iestādē) programmas fokuss ir pēc iespējas ātrāk ģimeni sagatavot bērna drošai atgriešanai mājās, tādēļ speciālisti komunicē arī ar šīs iestādes darbiniekiem. Programmas ietvaros tiek praktizētas “ģimenes grupu konferences” (*Family Group Conference*) – īpašas tikšanās, kur pie viena galda satiekas paplašinātā ģimene (vecāki, vecvecāki, radi) un speciālisti, lai apspriestu ģimenes problēmas un risinājumus. Šādas konferences veicina visas ģimenes sistēmas iesaisti.

Sadarbība ar skolām: tāpat programmas komandai regulāri jākomunicē ar skolām, lai pārliecinātos, ka bērni apmeklē skolu un saņem nepieciešamo atbalstu mācībās. Labā praksē skolu personāls tiek informēts par darbā ar ģimeni noteiktajām stratēģijām, lai tās vienoti īstenotu arī klasē. Piemēram, ja bērnam mājās un skolā tiek piemērota viena uzvedības motivēšanas pieeja, tas dod lielāku efektu.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Sadarbībā iesaista arī ģimenes plašāko atbalsta tīklu: ja iespējams, cenšas mobilizēt pozitīvus resursus pašā ģimenē vai kopienā (piemēram, radus, draugus, reliģiskas kopienas), lai tie sniegtu morālu un praktisku atbalstu.

Speciālistu sadarbība: speciālistu sadarbība savā starpā tiek nodrošināta caur daudznozaru grupām – tiek rīkotas regulāras tikšanās (piemēram, reizi mēnesī) ar visiem iesaistītajiem dienestiem, lai pārliecinātos, ka visi strādā sinhroni. Pateicoties programmai, daudzviet attīstījusies kopīga profesionālā kultūra – 72% pašvaldību koordinatori atzīmē progresu datu koplietošanā starp aģentūrām un partneru iesaisti vienotā pieejā[160].

Kopumā, nosacījums veiksmīgai sadarbībai ir kopīgs mērķis, atklāta komunikācija un lomu skaidrība starp ģimeni un speciālistiem. Ģimene zina pie kā vērsties (pie ģimenes atbildīgā darbinieka), un speciālisti vienojas, kurš par kuru jomu atbild, piemēram, sociālais darbinieks vispārīgi koordinē atbalsta nodrošināšanu, skolotājs strādā ar bērnu skolā, policists seko jaunieša probācijas noteikumiem utt., bet visi vienojas par soļiem un ziņo cits citam par paveikto.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Programmas īstenošanas rezultātā daudzām ģimenēm uzlabojas dzīves apstākļi un situācija ar bērnu audzināšanu. Vietējās pašvaldības novēro, ka bērni biežāk atgriežas skolā un uzlabo sekmes, vecāki atrod darbu vai iesaistās mācībās, samazinās problēmas ar atkarībām un uzlabojas attiecības ģimenē. Ģimenēs kļūst mazāk konfliktu, veidojas drošāka un stabilāka vide bērniem. Speciālisti novēro arī to, ka bērni retāk nonāk ārpusģimenes aprūpē, vecāku likumpārkāpumu skaits mazinās, kā arī uzlabojas sadarbība ar skolu un sociālajiem dienestiem. Palīdzība tiek sniegta agrīni un mērķēti, līdz ar to daudzās situācijās izdodas novērst nopietnākas problēmas, pirms tās saasinās. Programmas speciālistiem ir nozīmīga loma ģimeņu atbalsta procesā, nodrošinot praktisku atbalstu, uzticību un koordinētu pieeju – daudzi vecāki atzīst, ka šī ir pirmā reize, kad sajutuši patiesu palīdzību. Vecāki kļūst pārliecinātāki savās audzināšanas prasmēs, bērnu uzvedība uzlabojas, tiek panākta lielāka kārtība un stabilitāte mājās. Programmas ietekme sniedzas arī ārpus atsevišķu ģimeņu loka – sabiedrībā kopumā mazinās noziegumi un atkarība no pabalstiem, kas stiprina vietējo kopienu drošību un labklājību. Rezultātā tiek ne vien uzlabota cilvēku dzīve, bet arī ilgtermiņā samazināts valsts un pašvaldību izdevumu slogs.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Programma pēc sava dizaina jau apvieno vairākus pakalpojumus, tomēr, lai panāktu maksimālu efektu, bieži vien paralēli ir nepieciešami citi papildinoši pakalpojumi un atbalsts.

- **Programmas ietvaros ieteicams savienot formālo palīdzību ar kopienas atbalstu**: piemēram, veicināt, ka ģimene pēc intensīvā atbalsta turpina apmeklēt

[160] Supporting Families Programme Board (2024). *Supporting Families: A foundation for family help – Annual report of the Supporting Families programme 2023–2024*. UK Government. Available at https://www.gov.uk/government/publications/supporting-families-a-foundation-for-family-help-annual-report-of-the-supporting-families-programme-2023-2024/supporting-families-a-foundation-for-family-help-annual-report-of-the-supporting-families-programme-2023-2024

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

vecāku atbalsta grupas, pašpalīdzības kustības (AA, NA) vai ka bērni tiek iesaistīti pozitīvās jauniešu aktivitātēs (skautu pulciņos, sporta klubos). Tas palīdz noturēt sasniegto progresu.

- **Pēcprogrammas atbalsts**: speciālisti atzīmē, ka bieži ģimenēm būtu noderīgi turpināt saņemt atbalstu pēc programmas, piemēram, "ģimenes drauga" vai mentora piesaiste no NVO, kas ik pa laikam aprauga ģimeni, kad intensīvā fāze beigusies, un sniedz padomus.
- **Medicīniskais atbalsts**: ja ģimenē ir jaunietis ar smagām psiholoģiskām grūtībām vai atkarību, programmas komanda var strādāt vēl rezultatīvāk, ja paralēli jaunietis saņem profesionālu terapiju (piemēram, KBT) vai specializētu jauniešu atkarību ārstēšanas programmu. Līdzīgi, vecākiem ar mentālās veselības problēmām būtu nepieciešams, lai vienlaikus ar programmas sociālo atbalstu viņi tiktu ārstēti pie psihiatra vai psihoterapeita – tādējādi sociālais un medicīniskais atbalsts iet roku rokā.
- **Programmas konceptu ieteicams kombinēt ar skolu atbalsta programmām**: piemēram, audzināšanas grupām "*Nurture Groups*" skolās (sk. 3.2.3. nodaļu) vai speciālām uzvedības atbalsta vienībām skolās. Ja bērns saņem palīdzību skolā (emocionālās pašregulācijas trenēšana, pedagoģiska korekcija) un vienlaikus ģimene mājās strādā ar ģimenes atbildīgo darbinieku, efekts būs noturīgāks.
- **Juridiskais atbalsts:** vēl viens papildu pakalpojums var būt juridiskās konsultācijas (parādsaistību dzēšanai, mājokļa jautājumu risināšanai), jo programmas norises gaitā atklājas, ka ģimenēm bieži vajadzīgs arī atbalsts juridisku problēmu sakārtošanā.

Kopumā programma vislabāk darbojas kā daļa no plašākas stratēģijas, tādēļ paralēli ir vēlami pasākumi, kas stiprina vietējo agrīnās palīdzības sistēmu – profesionāļu mācības, labas prakses apmaiņa un iedzīvotāju informēšana par pieejamo palīdzību, lai ģimenes jau laikus meklētu atbalstu.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- **Integrētā pieeja**: ļauj dažādām iestādēm sadarboties ciešā sinerģijā, izveidojot vienotu atbalsta tīklu ģimenēm un novēršot fragmentētu pieeju, kur katrs dienests darbojas atsevišķi.
- **Individuāla pieeja ar augstu intensitāti**: katrai ģimenei tiek piesaistīts konkrēts darbinieks, kurš izprot tās vajadzības un koordinē atbalstu, tādējādi palielinot iespējas sasniegt pozitīvus rezultātus.
- **Izmērāmi mērķi**: programma balstās uz konkrētiem, izmērāmiem mērķiem, kas nodrošina fokusu uz reāliem uzlabojumiem un ļauj izvērtēt progresu.
- **Prevence:** tāpat liela nozīme ir prevencei – savlaicīga palīdzība novērš smagākas problēmas, piemēram, bērnu izņemšanu no ģimenes, atkārtotus likumpārkāpumus

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

vai ilgstošu bezdarbu, kas sniedz ilgtermiņa ieguvumus gan sociālā, gan ekonomiskā ziņā.

- **Programmas pieejamība**: vērā ņemams ir arī programmas reālais mērogs – simtiem tūkstošu ģimeņu ir guvušas pozitīvas pārmaiņas, kas kalpo kā apliecinājums šāda modeļa efektivitātei.
- **Rezultāti:** vietējā līmenī tiek ziņots par būtiskiem uzlabojumiem, piemēram, jauniešu noziedzības samazināšanos, bērnu aizsardzības pasākumu skaita kritumu vai bezdarba samazināšanos.
- **Institucionālā izaugsme**: tāpat programma veicinājusi institucionālu izaugsmi – uzlabotas datu sistēmas, sadarbības mehānismi un darbinieku prasmes agrīnās intervences jomā, kas stiprina sociālo dienestu kopējo kapacitāti.

Vājās puses

- **Programmas nosaukums**: sākotnējā posmā programma saskārās ar stigmatizācijas risku, jo nosaukums "Problemātiskās ģimenes" tika uzskatīts par aizvainojošu un radīja atturību no dalības programmā.
- **Pierādījumu trūkums**: tāpat sākotnējos izvērtējumos nebija pārliecinošu pierādījumu par programmas efektivitāti, kas radīja kritiku un diskusijas par tās lietderību. Lai gan vēlāk tika ieviesti uzlabojumi un mērķējums kļuva precīzāks, sākotnējā nenoteiktība atstāja ietekmi uz programmas reputāciju.
- **Programmas ilgtspēja:** ir vēl viens būtisks izaicinājums – finansējums tiek piešķirts uz ierobežotu laika periodu, un nav garantiju par tās turpmāko darbību. Tas rada neskaidrību gan pašvaldībām, gan ģimenēm.
- **Finansējuma modelis**: kas balstās uz rezultātu sasniegšanu, dažkārt tiek kritizēts kā pārāk birokrātisks, jo pastāv risks, ka darbinieki koncentrējas uz formālu kritēriju izpildi, nevis uz būtiskiem, bet grūtāk izmērāmiem dzīves kvalitātes uzlabojumiem.
- **Programma ir arī ļoti resursu ietilpību**: katrai ģimenei nepieciešama individuāla pieeja, kas prasa daudz laika un cilvēkresursu, līdz ar to ne visas ģimenes, kurām nepieciešama palīdzība, var tikt iekļautas.
- **Programmas panākumi lielā mērā ir atkarīgi no vietējo institūciju sadarbības kvalitātes**: ja kāds no svarīgajiem partneriem nav pietiekami iesaistīts, atbalsta sistēma var kļūt nepilnīga.
- **Rezultāti**: sociālie ieguvumi no programmas saņemšanas, piemēram, uzlabotas ģimenes attiecības vai bērnu emocionālais stāvoklis, ir sarežģīti kvantificējami un var palikt ārpus oficiālās statistikas.
- **Arī atbalsta pēctecība nav vienmēr nodrošināta**: pēc programmas beigām daļai ģimeņu joprojām ir nepieciešams atbalsts, bet ne vienmēr ir izveidoti mehānismi, kas to ļautu nodrošināt ilgtermiņā. Tas rada risku, ka panāktie uzlabojumi var nebūt noturīgi.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- House of Commons Library. (2020). Supporting Families Programme: Research briefing CBP-7585. Available at https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7585/
- Ministry of Housing, Communities & Local Government; Department for Education; Home Office. (2020). Improving families' lives: Annual report of the Troubled Families Programme 2019–2020 [PDF]. UK Government. Available at https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5ed6847386650c76acac385f/Improving_families__lives_-_Annual_report_of_the_Troubled_Families_Programme_2019-2020.pdf
- Department for Education; Ministry of Housing, Communities & Local Government. (2022). Supporting Families Programme guidance 2022 to 2025. UK Government. Available at https://www.gov.uk/government/publications/supporting-families-programme-guidance-2022-to-2025

3.2.2. Pozitīvās vecāku audzināšanas programma - Triple P

1. Pakalpojuma nosaukums

Pozitīvās vecāku audzināšanas programma (*Positive Parenting Program - Triple P)*. Nosaukumā "Triple P" apzīmē trīs "P" principus – *Positive, Parenting, Program*, uzsverot pozitīvu, uz atbalstu vērstu vecāku audzināšanas pieeju. Šī programma ir starptautiski atzīta un tiek īstenota arī Anglijā dažādu institūciju paspārnē. Triple P sistēmu 20. gadsimta 80. gados izstrādāja psihologs Mets Sanderss (Austrālijā), un kopš tā laika tā izplatījusies vairāk nekā 25 valstīs, tostarp Anglijā, kur programma pieejama daudzās pašvaldībās un veselības iestādēs.

2. Pakalpojuma mērķis

Triple P programmas galvenais mērķis ir uzlabot bērnu uzvedību un emocionālo labklājību, stiprinot vecāku prasmes un pārliecību par sevi kā audzinātājiem. Tā ir preventīva un korektīva vecāku izglītības programma, kuras nolūks ir palīdzēt vecākiem apgūt pozitīvas audzināšanas stratēģijas, lai novērstu un mazinātu bērnu uzvedības problēmas (piemēram, agresiju, nepaklausību, niķošanos) un veicinātu veselīgu bērna attīstību. Programma tiecas panākt, ka vecāki pārliecinoši un mierīgi spēj vadīt bērnu uzvedību, izmantojot nekaitīgas disciplinēšanas metodes, veidojot ciešas attiecības un sniedzot bērnam drošas robežas.

Plašākā mērogā programmas mērķis ir novērst nopietnāku uzvedības problēmu attīstību, piemēram, mazināt risku bērnam attīstīt antisociālu uzvedību, noziedzīgus paradumus vai vielu lietošanu pusaudžu gados, samazinot stresa un konflikta līmeni ģimenē. Programmas ietvaros tiek veidota pozitīva, atbalstoša ģimenes vide, kur bērni var augt emocionāli veseli un droši, bet vecāki jūtas kompetenti un atbalstīti savā vecāku lomā. Līdz ar to programmu var uzskatīt gan par universālu prevences programmu (mācot visiem vecākiem labākas audzināšanas metodes), gan par mērķētu intervenci riska ģimenēm (lai koriģētu nopietnākas problēmas).

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

3. Pakalpojuma uzdevumi

Programmas uzdevums ir nodrošināt vecākiem praktiskas zināšanas un iemaņas, kas vajadzīgas bērnu pozitīvai audzināšanai.

- **Programmas nodarbībās vecāki iemācās stratēģijas bērnu uzvedības vadīšanai**: kā skaidri formulēt noteikumus un sagaidāmo uzvedību, kā uzteikt un apbalvot bērna labu rīcību, kā konsekventi piemērot sekas par nepareizu uzvedību (piemēram, pauzes metodi jeb "*time-out*", loģiskās sekas), kā ignorēt nebūtiskas niķošanās epizodes, lai tās neeskalētu, un kā pārvaldīt savas emocijas audzināšanas situācijās.
- **Attīstīt vecāku izpratni par bērna attīstības posmiem**: programmas vadītāji skaidro, kādas uzvedības ir normālas attiecīgajā vecumā un kā atšķirt attīstības stadiju īpatnības no patiesām problēmuzvedības situācijām.
- **Stiprināt vecāku un bērnu attiecības**: katrā nodarbībā vecāki mācās, cik būtiski ir pavadīt kvalitatīvu laiku ar bērnu, spēlēties un komunicēt, izrādīt siltumu un interesi. Vecākiem tiek doti mājasdarbi – praktizēt konkrētas metodes mājās ar saviem bērniem un pēc tam pārrunāt pieredzi ar grupas vadītāju.
- **Programma arī palīdz vecākiem izvirzīt personīgos mērķus:** (piemēram, "samazināt vakara kaprīzes līdz minimumam 2 nedēļu laikā") un soli pa solim tos sasniegt, monitorējot progresu (piemēram, aizpildot bērna uzvedības dienasgrāmatas).
- **Vecāku savstarpējā atbalsta veicināšana**: grupu nodarbībās vecāki dalās pieredzē un iedrošina cits citu, tādējādi mazinot izolētības sajūtu ("citi vecāki arī saskaras ar līdzīgiem izaicinājumiem").
- **Programmas tēmu dažādība**: programma aptver arī tādas tēmas kā stresa un dusmu kontrole vecākiem, konfliktu risināšana miermīlīgi, konsekvences uzturēšana starp abiem vecākiem bērna audzināšanā.

Kopumā programmas uzdevumi aptver prasmju mācīšanu, attieksmju maiņu un atbalsta sistēmas radīšanu vecākiem, lai tie spētu nodrošināt labvēlīgu vidi saviem bērniem.

4. Normatīvais regulējums

Triple P nodrošināšanai Anglijā nav noteikts speciāls normatīvais regulējums. Programmas nodrošināšanā tiek ievērota Anglijas Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteiktā prasība – vecāku pienākums rūpēties par bērnu ietver arī audzināšanu bez vardarbības metodēm, un programma palīdz vecākiem pildīt šo prasību.

5. Pakalpojuma joma

Programma aptver ģimenes labklājības, veselības un izglītības jomas. Tā pamatā ir vecāku izglītošanas un psihosociālā atbalsta iniciatīva (sociālās labklājības joma), kurai ir nozīmīga loma arī bērnu garīgās veselības stiprināšanā (veselības joma) un uzvedības problēmu prevencē skolās (izglītības joma). Programmu iespējams īstenot dažādos kontekstos: to bieži koordinē sabiedrības veselības dienesti (piemēram, veselības

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

veicināšanas komandas, bērnu attīstības centri) vai pašvaldību bērnu un ģimeņu pakalpojumi (agrīnās palīdzības centri, bērnu dienu centri).

Programmas universālie līmeņi (piemēram, informatīvās kampaņas par pozitīvu audzināšanu) tiek īstenoti kā sabiedrības veselības profilakse. Savukārt mērķprogrammas jeb intensīvākie kursi (grupu un individuālās nodarbības) darbojas sociālās labklājības un izglītības pakalpojumu ietvaros – tos bieži organizē skolās vai pēcpusdienu centros vecākiem, kuru bērni apmeklē konkrēto izglītības iestādi. Atsevišķās vietās Nacionālais veselības dienests (NHS) nodrošina programmu caur bērnu un pusaudžu psihiskās veselības aprūpi (CAMHS), integrējot to bērnu ar uzvedības traucējumiem terapijas plānos. Tā kā programma veicina nevardarbīgas disciplinēšanas metodes, tā cieši saistās arī ar bērnu tiesību aizsardzību. Papildus tam programmas kultūras dimensija izpaužas elastīgā pielāgošanā dažādām kopienām – materiāli pieejami vairākās valodās, un programmu iespējams integrēt arī minoritāšu ģimeņu atbalsta iniciatīvās.

Tomēr pamatā programma tiek uzskatīta par sabiedrības veselības intervenci ar plašu darbības spektru: no universālas (visiem vecākiem) līdz klīniski mērķētai (vecākiem, kuru bērniem jau ir uzvedības diagnozes). Anglijā programmu bieži finansē pašvaldību sabiedrības veselības budžets vai projektu granti, un tā kalpo par tiltu starp veselības aprūpi (psiholoģiska palīdzība) un izglītību (vecāku pedagoģiskās prasmes).

6. Pakalpojuma mērķa grupa

Programmas mērķa grupa ir vecāki, aizbildņi, audžuvecāki vai citi bērnu aprūpētāji, kuri audzina bērnus vecumā no dzimšanas līdz pusaudžu gadiem un vēlas uzlabot vai apgūt audzināšanas prasmes. Programmas sistēma ir modulāra, ar vairākiem līmeņiem, katrs no tiem orientēts uz noteiktu vecuma grupu vai vajadzību: piemēram, ir mazuļu programma, kas paredzēta vecākiem ar zīdaiņiem līdz 1 gada vecumam, programma pirmsskolas un sākumskolas vecuma bērnu vecākiem (ap 2–10 gadi), pusaudžu programma pusaudžu vecākiem (aptuveni 11–16 gadi), kā arī specializēti pakalpojumi – pakāpenisko soļu programma, kas paredzēta vecākiem, kuriem ir bērni ar īpašām vajadzībām vai funkcionēšanas traucējumiem, piemēram, AST, līdz 12 gadu vecumam) un ģimenes pārmaiņu programma, kas paredzēta vecākiem, kuri šķiras vai piedzīvo attiecību pārtraukumu.

Programma paredzēta gan universāliem dalībniekiem (jebkurš vecāks, kas interesējas par bērna audzināšanu), gan riska grupām, piemēram, vecākiem, kuru bērniem jau ir uzvedības problēmas (diagnozticēti uzvedības traucējumi, opozicionāra nepakļaušanās, UDHS), vai vecākiem, kuri paši saskaras ar grūtībām, kas ietekmē bērnu audzināšanu (depresija, stress, konflikts ģimenē).

Gadījumos, kad programma tiek izmantota audžuģimeņu vai adoptētāju mācībām (kas arī notiek), mērķa grupa var būt arī profesionāli aprūpētāji, ne tikai bioloģiskie vecāki. Īpaši pakāpenisko soļu programma ir pielāgota audžuvecākiem, kuri aprūpē bērnus ar attīstības traucējumiem.

Kopumā programmas mērķa auditorija ir plaša: no rūpju nomāktiem jaunajiem vecākiem līdz pieredzējušiem vecākiem, kuri vēlas risināt konkrētu bērna uzvedības

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

problēmu, neatkarīgi no sociālekonomiskā statusa vai ģimenes modeļa (precēti, šķīrušies, audžuģimenes utt.).

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

Programmas saņēmēji – vecāki/ likumiskie pārstāvji: var būt ļoti dažādi pēc pieredzes un problēmu rakstura, bet programmas saturu īpaši novērtē tie, kuri saskaras ar bērnu uzvedības problēmām vai paaugstinātu attīstības risku. Piemēram, tipisks programmas dalībnieks var būt māte, kuras četrus gadus vecajam bērnam regulāri uznāk dusmu lēkmes, viņš kliedz un neklausa – māte jūtas nogurusi un nezina, kā disciplinēt bērnu bez kliegšanas vai pēriena. Programmas grupā šī māte uzzina stratēģijas, kā savaldīt bērnu mierīgā ceļā, un iegūst pārliecību, ka spēj tikt galā. Cits piemērs – tēvs pusaudzim, kurš iesaistījies sliktā kompānijā un strīdas ar vecākiem. Programma iemāca tēvam efektīvāk komunicēt un uzstādīt robežas, vienlaikus uzturot pozitīvas attiecības. Daudzos gadījumos programmu apmeklē vecāki, kuru bērniem ir agresīva vai izaicinoša uzvedība, pastāvīgi strīdi ģimenē, regulāras histērijas lēkmes, nepaklausība, kaušanās ar brāļiem/māsām. Arī vecāki, kuru bērni ir ļoti noslēgti, trauksmaini vai ar zemu pašapziņu, var gūt labumu – programma māca, kā veicināt bērna sociālās prasmes un drošības sajūtu.

Atsevišķos programmas līmeņos mērķa grupa ir specifiska: piemēram, ģimenes pārmaiņu programma fokusējas uz šķīrušos vecāku grūtībām (piemēram, kā neiesaistīt bērnu vecāku konfliktā, kā sadzīvot ar jaunām ģimenes attiecībām pēc šķiršanās). Šajā gadījumā pakalpojuma saņēmēji ir vecāki emocionāli sarežģītā situācijā, kad šķiršanās stress negatīvi ietekmē bērnu – programmas mērķis ir palīdzēt stabilizēt bērna dzīvi.

Pakāpenisko soļu programmas saņēmēji: ir vecāki, kuru bērniem ir funkcionēšanas traucējumi vai īpašas vajadzības – šiem vecākiem bieži vajadzīgas specifiskas metodes, kā strādāt ar bērnu, piemēram, kuram ir AST vai intelektuālās attīstības traucējumi, un programma tiek pielāgota šīm specifiskajām vecāku vajadzībām.

Tāpat programmas saņēmēju vidū mēdz būt **vecāki ar personiskām problēmām** – depresiju, augstu stresa līmeni, dusmu uzplūdiem, jo programma ietver komponentes, kas palīdz vecākiem pašiem tikt galā ar savām emocijām.

Programmas mērķa grupas kopīga iezīme: ir vēlme uzlabot ģimenes ikdienu un mazināt negatīvo uzvedību, un programmas saturs ir īpaši piemērots tām ģimenēm, kur pastāv bērnu uzvedības problēmu attīstības risks vai jau novērojamas problēmuzvedības situācijas (raudoši, spītīgi mazuļi; agresīvi, impulsīvi pirmsskolnieki; nepaklausīgi, konfliktaini pusaudži). Vērts atzīmēt, ka programma nav domāta smagu psihisku saslimšanu ārstēšanai, piemēram, vecākiem ar smagu neatrisinātu atkarību vai bērniem ar klīniski smagiem traucējumiem vajadzēs papildu specializētu palīdzību. Taču programmu var īstenot paralēli citām intervencēm (piemēram, vecāks apmeklē programmu un vienlaikus individuālo terapiju).

Kopumā programmas saņēmēji ir vecāki ar bērnu audzināšanas problēmām, kā arī vecāki riska situācijās, kuriem šī palīdzība var novērst daudz nopietnākas sekas (vardarbība pret bērnu, bērna nonākšana ārpusģimenes aprūpē, pusaudža likumpārkāpumi).

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Programmu vecāki parasti saņem apmeklējot nodarbības noteiktos laikos, bet ikdienā dzīvojot mājās un pielietojot iegūtās zināšanas reālajā dzīvē.

Programmas dalība pārsvarā ir brīvprātīga – vecāki paši piesakās vai piekrīt uzaicinājumam, un parasti apmeklējums nav piespiedu. Izņēmumi var būt, ja tiesa vai sociālais dienests nosaka vecākam obligāti apmeklēt vecāku kursus, tad programma var tikt izmantota kā obligātais kurss, un apmeklējumu uzskaite par apmeklētajām nodarbībām tiek nodota attiecīgajām iestādēm.

Programmas grupas parasti notiek neformālā vidē: vietējā bērnu centrā, skolā, kopienas centrā vai klīnikas telpās – vietās, kas vecākiem ir viegli pieejamas un draudzīgas. Nodarbību laikā dažkārt tiek nodrošināta bērnu pieskatīšana, lai vecāki var pilnvērtīgi piedalīties nodarbībās, zinot, ka bērni ir drošībā citā telpā.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

Triple P UK Ltd. darbojas kā programmas franšīzes turētājs Lielbritānijā. Tā māca un sertificē vietējos speciālistus (piemēram, pašvaldību darbiniekus) un konsultē organizatorus par programmas ieviešanu. Juridiski Triple P UK ir SIA tipa sociālais uzņēmums, kas gūto peļņu reinvestē programmas attīstībā.

Programmas nodrošinātāji Anglijā var būt dažādas organizācijas.

- Galvenokārt, tie ir **valsts un pašvaldību dienest**i: kā arī labdarības organizācijas, kas darbojas bērnu un ģimeņu atbalsta jomā. Piemēram, daudzviet programmu ieviešanu koordinē pašvaldības bērnu centri (*Children's Centres)* vai ģimeņu pakalpojumu nodaļas: pašvaldība nopērk programmas licenci, apmāca savus speciālistus un piedāvā kursus pašvaldības teritorijā dzīvojošajiem vecākiem.
- Tāpat programmu var nodrošināt **Nacionālā veselības dienesta struktūrvienības**, piemēram, sabiedrības veselības māsas vai psihologi, kas strādā poliklīnikā, var organizēt programmas grupas saviem klientiem.
- Dažās vietās programmu **vada skolas**: skola var nolīgt sertificētu treneri un piedāvāt kursu skolēnu vecākiem (īpaši tas notiek, ja skolai ir mērķis uzlabot vecāku iesaisti vai novērst izslēgšanas riskus).
- No **NVO sektora**, programmas licencēšanu un sniegšanu mēdz uzņemties ģimenes labklājības labdarības organizācijas (piemēram, *Barnardo's, Action for Children* vai vietējās vecāku atbalsta biedrības). Šādos gadījumos NVO nodarbina sertificētus programmas trenerus un sadarbojas ar pašvaldībām klientu piesaistē.
- Ir arī **privātprakses psihologi un konsultanti**, kas apguvuši programmu un piedāvā to vecākiem par maksu – tie darbojas kā komerciālie pakalpojuma sniedzēji, sniedzot individuālas mācības.

Taču lielākoties programmas kursi sabiedrībā ir bezmaksas un tiek rīkoti publiskā sektora vai labdarības ietvaros.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Triple P ir strukturēta daudzlīmeņu pieeja, kur katrs līmenis paredzēts atšķirīgām ģimeņu vajadzībām un sarežģītības pakāpei.

- **1. līmenis – Universāla informācija visiem vecākiem**: šajā līmenī ietilpst plašas sabiedrības informēšanas kampaņas (piemēram, videoklipi, bukleti, mājaslapas), kuru mērķis ir paaugstināt sabiedrības informētību par pozitīvu audzināšanu un mazināt stigmu, kas saistīta ar palīdzības meklēšanu.
- **2. līmenis – Īss atbalsts vieglu uzvedības grūtību gadījumā**: vecākiem tiek piedāvātas 1–2 īsas individuālas konsultācijas vai nodarbības par konkrētu audzināšanas problēmu (piemēram, bērna dusmas vai sadarbības trūkums). Šis līmenis ir paredzēts ģimenēm, kurām nav nopietnu uzvedības problēmu, bet ir nepieciešama neliela palīdzība.
- **3. līmenis – Mērķēts atbalsts viegli līdz mēreni izteiktām uzvedības problēmām:** šajā līmenī tiek piedāvātas 3–4 individuālas konsultācijas, kuru laikā ar speciālista palīdzību vecāki risina konkrētas uzvedības problēmas bērnam vai ģimenē.
- **4. līmenis – Standarta grupu programma mērenām līdz nopietnām uzvedības problēmām**: tas ir visplašāk izmantotais formāts, kurā grupa no 8 līdz 12 vecākiem piedalās 8 nedēļu kursā. Kursā ir piecas klātienes grupu nodarbības, kuras notiek reizi nedēļā (2 stundas katra), un trīs īsas individuālas telefona konsultācijas, kurās programmas vadītājs ar katru vecāku pārrunā viņa progresu, sniedz padomus un iedrošinājumu. Šo modeli sauc par hibrīdo pieeju, jo tas apvieno grupas atbalstu ar personalizētu individuālu kontaktu.
- **5. līmenis – Intensīvs atbalsts vecākiem ar sarežģītām grūtībām:** šis līmenis ir paredzēts vecākiem, kuriem ir plašākas problēmas, piemēram, depresija, partnerattiecību konflikti vai vairāki bērni ar uzvedības problēmām. Tas ietver ilgāku un personalizētāku darbu ar ģimeni, bieži iesaistot vairākus speciālistus.

Tādējādi Triple P elastīgā struktūra ļauj pielāgot programmu dažāda līmeņa vajadzībām – no vieglas konsultācijas līdz intensīvam darbam ar daudzām problēmām vienlaikus.

Intensitāte: intensitātes ziņā programma nav ikdienas intensīvs darbs (kā, piemēram, ģimenes terapijā, kas var būt ļoti intensīva), bet tā pieprasa konsekventu līdzdalību visu kursa laiku. No vecākiem gaida, ka tie apmeklē visas nodarbības (vai gandrīz visas), jo katra nodarbība aptver jaunu tēmu un iepriekšējās nodarbības mājasdarbu pieredzes apspriešanu.

Grupas lielums parasti nepārsniedz 10–12 vecākus, lai vadītājs varētu veltīt uzmanību katram dalībniekam. Ideālā gadījumā grupu vada 2 mācīti praktizētāji, sevišķi, ja grupā ir vairāk par 8 dalībniekiem, tad viens var koncentrēties uz satura pasniegšanu, otrs uz praktisko vingrinājumu un diskusiju moderēšanu.

Apjoms: programmas kursi parasti aptver dažādas tēmas - 4. līmeņa kurss aptver aptuveni 17–20 galvenās audzināšanas tēmas, sniedzot plašu rīku komplektu vecākiem. Vecāki saņem rokasgrāmatu vai darba burtnīcu, kur apkopotas metodes, un tiek iedrošināti to turēt pie rokas arī pēc kursa pabeigšanas. Pēc programmas pabeigšanas nav plānots

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

intensīvs atbalsts, bet daži programmas organizatori piedāvā pēcuzraudzības zvanus pēc 3 vai 6 mēnešiem, lai uzzinātu, kā vecākiem veicas un vai nav vajadzīga papildu konsultācijas. Daži vecāki pēc laika izvēlas atkārtoti iziet programmu (piemēram, kad bērns sasniedz pusaudža vecumu, piesakās pusaudžu kursam, ja iepriekš apmeklēja kursu par jaunākiem bērniem).

Pieprasījums: attiecībā uz **gaidīšanas laiku**, pašvaldībās, kur programma ir ieguvusi popularitāti, programmas kursi tiek rīkoti regulāri, un vecāki var sākt programmu dažu nedēļu vai mēneša laikā pēc pieteikšanās. Pašvaldībās vai pie pakalpojuma sniedzējiem ar mazāku kapacitāti var nākties pagaidīt, kamēr tiek nokomplektēta grupa. Tomēr programmas viens no plusiem ir tas, ka to var pielāgot pieprasījumam – ja daudzi vecāki vēlas piedalīties, var rīkot vairākas paralēlas grupas (vajadzīgi vien papildu mācīti vadītāji). Dažas pašvaldības piedāvā programmu pastāvīgi, atvērtā režīmā (*open enrolment*) – vecāki var pievienoties nodarbībām jebkurā laikā un tad turpināt ciklu līdz būs izgājuši visas tēmas.

Kopumā: programma nodrošina strukturētu, laika ziņā ierobežotu intervenču sēriju (parasti aptuveni divu mēnešu garumā), kuras laikā vecāki intensīvi apgūst un praktiski pielieto jaunas iemaņas. Atšķirībā no ilgstoša mācību procesa, šajā formātā vecāki nav iesaistīti ikdienas, nepārtrauktā mācīšanās ritmā. Šāda īsa un koncentrēta pieeja ir īpaši piemērota daudziem vecākiem, jo to ir iespējams saskaņot ar darba un ģimenes dzīvi.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

- **Programmu vada sertificēti programmas praktiķi – speciālist**i: kuri apguvuši programmas mācību kursu un saņēmuši tiesības vadīt noteikta līmeņa programmas. Šo speciālistu profesionālā piederība var būt dažāda: bieži tie ir psihologi, sociālie darbinieki, pedagogi vai veselības aprūpes speciālisti (piemēram, psihiatrijas māsas, veselības aprūpētāji (*health visitors*), uzticības personas skolās). Grupu var vadīt bērnu psihologs kopā ar sociālo pedagogu, kas izgājuši mācības par programmas metodoloģiju. Dažkārt vadītāju komandā ir divi psihologi vai psihologs un asistents. Programmas efektivitāte lielā mērā balstās uz vadītāju prasmēm – tiem jāspēj ne vien izskaidrot teoriju, bet arī veidot atvērtu, nepārmetošu atmosfēru, kur vecāki jūtas droši runāt par savām grūtībām. Pašās nodarbībās iesaistītie speciālisti bieži izmanto video materiālus (programmas standarta video klipi ar piemēriem) – tie var būt aktieri inscenētās situācijās, kas demonstrē sliktas un labas vecāku reakcijas, lai rosinātu diskusiju. Vadītāja uzdevums ir moderēt diskusiju, atbildēt uz jautājumiem un sniegt individuālas konsultācijas mājasdarbu izpildes jautājumos.
- Gadījumos, kad **programma tiek piedāvāta tiešsaistē**, iesaistītais speciālists var būt **online moderators vai atbalsta persona**, kas e-pasta vai foruma veidā atbild uz vecāku jautājumiem, motivē kursu pabeigt.
- **Administratīvais personāls**: papildu grupu vadītājiem, programmas īstenošanā iesaistīti koordinatori vai administratori (tie plāno kursu grafikus, piesaista dalībniekus, sagādā materiālus).

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Supervizori**: dažās programmas sniegšanas vietās nodarbības supervizē pieredzējis treneris vai programmas koordinators, kurš sarežģītās situācijās var dot padomu vadītājiem (piemēram, ja grupā kāds vecāks ir ļoti nosodošs vai noslēgts), lai tie pilnveidotu savas prasmes.

Ja programma notiek, teiksim, skolā, skolotāji vai skolas psihologs var darboties kā programmas vadītāji, bet skolas direktors vai vadība nodrošina organizatorisko atbalstu. Veselības iestādē programmas vadītājs var būt ģimenes psihoterapeits vai klīniskais psihologs, un administratīvi to atbalsta slimnīcas administrācija. Ja programmas kursu vada NVO, bieži tie ir ģimenes atbalsta darbinieki ar psiholoģijas vai sociālā darba izglītību, kuri specializējas darbā ar vecākiem.

Kopumā, programmas īstenošanā iesaistās daudzu profesiju pārstāvji, taču visiem kopīga ir programmas metodoloģija. Viņiem jābūt prasmīgiem komunikācijā un grupu darbā, jāievēro programmas protokoli un jāpārzina bērnu attīstības un uzvedības psiholoģija. Programmas licencētāji (*Triple P UK*) arī prasa, lai praktiķi pēc pirmo kursu novadīšanas piedalītos kvalitātes nodrošināšanas pasākumos (atsauksmju vākšanā, novērtējumu analīzē), tādējādi iesaistītie speciālisti turpina attīstīt savas prasmes. Jāpiemin, ka programmas veiksmīgai nodrošināšanai svarīgi ir arī vecāku, ģimenes ārstu, skolotāju un citu speciālistu iesaiste, kas nosūta vecākus uz programmu – šie speciālisti nav tieši iesaistīti programmas vadīšanā, bet viņu loma ir motivēt vecākus iesaistīties un pēc tam, iespējams, atbalstīt viņus jauno prasmju uzturēšanā (piemēram, skolotāji var sadarboties ar vecākiem, kuri apguvuši programmu, lai vienoti lietotu līdzīgas uzvedības stratēģijas skolā).

12. Iesaistīto speciālistu grūtības pakalpojuma īstenošanā

Programmas vadītāji un koordinatori mēdz saskarties ar vairākām grūtībām.

- **Vecāku piesaiste un noturēšana programmā**: lai gan daudzi vecāki izrāda interesi, ne vienmēr visi piesakās programmai, vai arī daļa pārtrauc apmeklēt programmu. Izaicinājums ir motivēt vecākus – speciālistiem jāprot pārliecināt, ka programmas padomi ir praktiski un ka nav kauns atzīt problēmas. Dažkārt vecāki jūtas stigmatizēti, it kā dalība nozīmētu "esmu slikts vecāks" – speciālistiem jāpārvar šis iespaids, uzsverot, ka programmas ir paredzēts visiem, nevis tikai "sliktiem" vecākiem. Statistika liecina, ka aptuveni puse vecāku, kuri sāk programmu, to nepabeidz, ja netiek nodrošināti papildu atbalsta pasākumi.[161] Tāpēc vadītāji cenšas radīt patīkamu gaisotni un sazinās ar dalībniekiem, kuri izstājušies no programmas, lai noskaidrotu iemeslus.
- **Dažādu vajadzību apvienošana grupā**: vienā nodarbību grupā var būt vecāki ar ļoti atšķirīgu pieredzi un bērnu uzvedības problēmām. Tas rada izaicinājumu speciālistiem, jo saturs jāpilda tā, lai tas būtu noderīgs gan trīsgadīga bērna ar spītīgu uzvedību mātei, gan desmitgadīga agresīva bērna tēvam. Lai šādu situāciju

[161] Morawska, A., & Sanders, M. (2006). A review of parental engagement in parenting interventions and strategies to promote it. *Journal of Children's Services, 1* (1): 29–40. https://doi.org/10.1108/17466660200600004 Available at https://scispace.com/pdf/a-review-of-parental-engagement-in-parenting-interventions-1mlm95w32n.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

pārvarētu, programmas vadītājam jāspēj būt elastīgam – piedāvāt piemērus un lomu spēles, kas atbilst dažādiem vecumposmiem. Tas prasa augstu profesionālo kompetenci, jo nepieciešams improvizēt, vienlaikus saglabājot programmas struktūras konsekvenci.

- **Pretestība pret metodēm**: ir gadījumi, kad vecāki sākumā var atturēties pieņemt piedāvātās audzināšanas pieejas. Piemēram, tēvs, kurš audzis stingrā disciplīnā, var apšaubīt, vai vienkārša uzslava var būt efektīva bērna uzvedības maiņai. Savukārt māte var justies nedroša vai neērti par pauzes ("*time-out*") metodes izmantošanu. Šādās situācijās speciālista uzdevums ir ar izpratni un taktu palīdzēt vecākam pārvarēt šaubas vai aizspriedumus, sniedzot saprotamu skaidrojumu, piemērus no citu vecāku pieredzes vai atsaucoties uz pētījumu secinājumiem, kas apliecina metožu efektivitāti.

- **Sensitīvas tēmas grupā**: var gadīties, ka kāds vecāks atklāti stāsta par vardarbību ģimenē vai citu ļoti nopietnu problēmu, kas programmas ietvaros nav tieši risināma. Vadītājiem jāmāk delikāti reaģēt, sniedzot atbalstu un paralēli, ievērojot normatīvo regulējumu, iespējams, jāziņo par nopietniem bērnu apdraudējumiem attiecīgām iestādēm. Šādas situācijas var radīt spriedzi – no vienas puses, vadītājs grib saglabāt vecāku uzticību, no otras puses, normatīvais regulējums prasa ziņot par ļaunprātīgu apiešanos ar bērnu.

- **Laika un resursu ierobežojumi**: programmas nodarbību skaits un ilgums ir fiksēts, un speciālisti dažkārt izjūt laika trūkumu nodarbībās, it īpaši, ja grupa daudz diskutē. Jāveic balansēšana, lai pietiktu laika gan satura izklāstam, gan vecāku jautājumiem. Turklāt vadītāji nereti vada programmas kursus papildu saviem pamatdarba pienākumiem (piemēram, sociālais darbinieks vada grupu pēc ikdienas darba laika), kas var radīt papildu slodzi un nogurumu.

- **Atbilstība kultūrai**: Anglijas sabiedrība ir daudzveidīga, un speciālisti var sastapties ar kultūras priekšstatiem, kas atšķiras no programmas pieņēmumiem. Piemēram, dažu etnisko kopienu vecāki var būt pieraduši pie autoritāras audzināšanas un nelabprāt pieņem liberālākus paņēmienus. Vadītājiem jāpārzina kultūras nianses un jāpielāgo piemēri, lai tie būtu kulturāli sensitīvi un vecāki tos pieņem. Programmas materiāli paši par sevi ir diezgan universāli, bet vadītāja uzdevums – pārkāpt valodas barjeras (ja vecākiem angļu valoda nav dzimtā) un izmantot piemērus, kas respektē dalībnieku vērtības.

- **Programmas uzticamības uzturēšana**: programma ir manuāls ar skaidru struktūru, speciālistu izaicinājums ir to precīzi ievērot, jo jaunas metodes apguvuši speciālisti reizēm netīšām atgriežas pie saviem vecajiem konsultēšanas paradumiem, novirzoties no protokola. Lai saglabātu programmas pierādīto efektu, vadītājiem stingri jāturas pie metodikas (to sauc par programmas integritātes nodrošināšanu). Tas var būt grūti, bet speciālistiem palīdz regulāras supervīzijas un programmas kvalitātes vadlīnijas.

- **Emociju vadīšana grupā**: grupās vecāki nereti dalās ļoti emocionālos stāstos par savu bezspēcību vai vainas sajūtu, ka nav pietiekami labi vecāki. Vadītājam jāspēj uzturēt pozitīvu gaisotni un virzīt sarunas uz risinājumiem, neļaujot grupai iestrēgt

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

vainas apziņā vai savstarpējā kritikā. Tas prasa augstas grupu dinamikas vadīšanas prasmes. Neraugoties uz izaicinājumiem, programmas vadīšana bieži sniedz speciālistiem profesionālu gandarījumu, jo redzams vecāku progress un izrādītā pateicība. Programmas efektivitāte cieši saistīta ar vadītāju kompetenci un atbalsta sistēmu, tādēļ iestādes parasti nodrošina papildus mācības, supervīziju un sabalansētu darba slodzi praktizētājiem.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Programmas nodrošināšanas process sākas ar vecāku iesaisti, turpinās ar mācībām un noslēdzas ar izvērtēšanu.

Informēšana un piesaiste: pašvaldība vai pakalpojuma sniedzējs reklamē programmu – izplata informāciju skolās, poliklīnikās, sociālajos tīklos vai caur speciālistu rekomendācijām. Vecāki var pieteikties paši (piemēram, piezvanot koordinējošajai iestādei) vai tikt nosūtīti (piemēram, no skolas, ģimenes ārsta). Pirms grupas sākuma notiek īsa sākotnējā intervija vai tikšanās ar katru potenciālo dalībnieku, lai pārliecinātos, ka programma atbilst viņu vajadzībām un lai vecāks zinātu, ko sagaidīt.

Grupas komplektācija: tiek komplektēta homogēna grupa, cik iespējams – parasti līdzīga vecuma bērnu vecāki, lai dotu atbilstošus piemērus. Tiek nozīmēti programmas vadītāji (parasti 1–2 speciālisti) un nofiksēts kursa grafiks (piemēram, katru otrdienas vakaru no 18:00 līdz 20:00, sešas nedēļas pēc kārtas, plus telefonkonsultācijas ceturtdienās).

Programmas norise: pirmajā nodarbībā vadītāji iepazīstina vecākus ar programmas mērķiem un noteikumiem – uzsver, ka vide ir konfidenciāla, vērtējoša attieksme nav pieļaujama, visi esam šeit, lai mācītos. Tiek apspriestas vecāku cerības un galvenās grūtības (katrs var padalīties, kas viņu atvedis). Pēc tam katra nodarbība seko strukturētam plānam: vadītājs sniedz īsas lekcijas par attiecīgo tēmu (piemēram, pozitīvas uzmanības nozīme), demonstrē to ar video piemēriem, organizē diskusiju (jautā vecākiem, ja viņi redzētu līdzīgu situāciju, ko paši darītu) un praktiskus uzdevumus (lomu spēles, kur vecāki pārī izmēģina, piemēram, kā dot bērnam instrukciju skaidri un pozitīvi). Starp nodarbībām vecāki saņem mājas uzdevumus, piemēram, noteikt katru dienu laiku, piemēram, 10 minūtes, “īpašam laikam” kopā ar bērnu un vērot, kā tas ietekmē bērna uzvedību, vai arī izmantot kādu konkrētu disciplinēšanas metodi un pierakstīt rezultātu. Telefonkonsultāciju laikā vadītājs jautā, kā veicās ar mājasdarbu, palīdz identificēt šķēršļus (“Kas traucēja laicīgi likt bērnu gulēt? Vai izmēģināt rutīnas tabulu?”), sniedz iedrošinājumu un, ja vajag, pielāgo stratēģiju.

Programmas noslēgums: pēdējā grupas nodarbībā tiek apkopoti rezultāti - vecāki dalās, kas mainījies kopš programmas sākuma, kādi uzlabojumi notikuši bērnu uzvedībā un ģimenes dzīvē. Bieži vien vecāki paši konstatē, ka, piemēram, bērns kļuvis paklausīgāks, lēkmes retākas, bet paši – mierīgāki. Vadītāji uzsver, ka tas ir vecāku nopelns, dod atzinību par paveikto un atgādina, lai vecāki turpina lietot apgūtās prasmes. Nereti tiek lūgts vecākiem aizpildīt anketas programmas efektivitātes izvērtēšanai pirms un pēc programmas, lai kvantitatīvi izmērītu bērna problemātiskās uzvedības izmaiņas. Pēc kursa oficiālās noslēgšanās vecāki saņem apliecību (sertifikātu) par programmas pabeigšanu. Lai gan tā ir drīzāk simboliska, apliecība dažkārt var būt noderīga, piemēram, ja to pieprasa tiesa vai sociālais dienests.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Pēctecība: pēc programmas vecāki tiek uzmundrināti saglabāt savstarpējus kontaktus – daži apmainās telefona numuriem, lai arī turpmāk neformāli atbalstītu viens otru. Organizatori var pēc laika veikt pēcpārbaudi – piezvanīt vai nosūtīt anketu, lai uzzinātu, vai izdodas saglabāt progresu. Ja kādam vecākam joprojām ir grūtības, viņam var ieteikt papildu resursus (piemēram, individuālas konsultācijas vai atkārtotu kursu). Programmas procesā ļoti svarīga ir vecāku pozitīvā pieredze – programmas beigās lielākā daļa dalībnieku saka, ka jūtas apmierināti ar kursu un ka tas bijis noderīgi. Citi vecāki dzirdot pozitīvas atsauksmes, izsaka vēlmi arī pievienoties nākamajām grupām.

Rezumējot: programmas nodrošināšanas process ir labi strukturēts, praksē pārbaudīts cikls, kas sākas ar iesaisti, dod vecākiem zināšanas un iemaņas caur praktisku mācīšanos, un beidzas ar rezultātu izvērtēšanu un vecāku pilnvarošanu patstāvīgi pielietot apgūtās metodes savā turpmākajā dzīvē.

14. pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti

Triple P programmas pamatā ir vairāku teorētiski un praksē pārbaudītu metožu apvienojums. Tā balstās uz sociālās mācīšanās teoriju, kas skaidro, ka bērni apgūst uzvedību, novērojot un atdarinot citus, kā arī uz uzvedības psiholoģijas principiem. Programmas ietvaros vecāki apgūst vairākas praktiskas audzināšanas metodes.

- **Viena no svarīgākajām pieejām ir pozitīvā apstiprināšana**: proti, bērna laba uzvedība tiek regulāri slavēta un atalgota, piemēram, ar mīļu vārdu, uzlīmi vai nelielu pārsteigumu. Tas palīdz bērnam saprast, kāda rīcība ir pieņemama un vēlama. Tajā pašā laikā vecāki apgūst arī plānotas ignorēšanas tehniku – proti, neliela niķošanās vai kaitinoša, bet nekaitīga uzvedība netiek pastiprināta ar uzmanību, tādējādi neuztur negatīvo rīcību.
- **Liela nozīme tiek piešķirta tam, kā vecāki sniedz norādes**: tiek mācīts runāt mierīgi, skaidri un saprotami, piemēram, uzrunājot bērnu vārdā, skatoties acīs un īsi formulējot, kas ir jādara. Ja bērns neievēro robežas, vecāki apgūst pauzes (*"Time-out*") paņēmienu – bērns īsu brīdi pavada klusā, neinteresantā vietā, lai nomierinātos un apzinātos sekas savai rīcībai. Svarīgi, ka šo metodi izmanto mierīgi, bez dusmām, un iepriekš par to brīdinot bērnu.
- **Tiek uzsvērta arī saprotamu seku izmantošana**: ja bērns neievēro norunu, tam seko iepriekš zināmas sekas, piemēram, ekrāna laika samazinājums. Programma palīdz vecākiem ieviest ikdienas kārtību un noteikumus, piemēram, izveidot vakara rituālus vai definēt mājas noteikumus, kā "mēs runājam klusāk, kad esam telpās".
- **Liela uzmanība tiek pievērsta bērnu izjūtu izpratnei**: vecākiem māca palīdzēt bērnam atpazīt un izteikt savas emocijas, piemēram, dusmas vai bēdas. Tāpat vecāki apgūst problēmsituāciju risināšanas prasmes – bērnus var iesaistīt noteikumu izstrādē vai risinājuma meklēšanā, it īpaši, ja viņi jau ir vecāki, piemēram, pusaudži.
- **Tiek mācītas arī metodes, kā pašiem vecākiem pārvaldīt stresu**: piemēram, pauze pirms reaģēšanas, dziļas elpas vai domu pārslēgšanas paņēmieni, lai saglabātu mieru. Programma uzsver arī sociālā atbalsta nozīmi – vecākus iedrošina

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

veidot kontaktus ar citiem vecākiem, lūgt palīdzību tuvākajiem cilvēkiem un nepalikt vieniem ar izaicinājumiem.

- **Programmas laikā vecāki izmanto arī vairākus palīgrīkus**: rokasgrāmatās ir uzdevumu lapas, kurās vecāki var noteikt savus mērķus un pierakstīt bērna uzvedības biežumu, piemēram, cik bieži bērns niķojas, un vēlāk salīdzināt, vai noticis uzlabojums. Tiek izmantota arī uzvedības dienasgrāmata, kurā fiksē situācijas, kad bērns uzvedas nevēlami – kas notika pirms tam, kur tas notika un kā reaģēja vecāki. Tas palīdz saprast uzvedības cēloņus un piemērotāk reaģēt nākotnē.
- **Pirms un pēc kursa bieži tiek izmantotas standartizētas anketas**: piemēram, Stipro pušu un grūtību anketa vai bērna uzvedības novērtēšanas anketa, kuras aizpilda vecāki. Šīs anketas palīdz novērtēt, cik nopietnas ir bērna uzvedības problēmas, un ļauj pašiem vecākiem ieraudzīt, kāds ir sasniegtais progress.
- **Programmas ietvaros izmanto vizuālos materiālus**: standarta video klipu komplekts rāda dažādus sadzīves sižetus (gan pozitīvus, gan negatīvus audzināšanas paņēmienus) diskusiju rosināšanai. Piemēram, video var parādīt māti veikalā, kur bērns pieprasa saldumu un krīt gar zemi bļaudams; vienā variantā māte kliedz pretī (negatīvs piemērs), otrā – izmanto pauzes metodi un mierīgi, konsekventi panāk, ka bērns nomierinās (pozitīvs piemērs). Šie klipi palīdz vecākiem vizualizēt metodes un spriest par citu pieredzi.
- **Vēl viens rīks, ko izmanto programmā, ir lomu spēle**s: vadītājs aicina vecākus inscenēt situācijas, piemēram, viens tēlo spītīgu bērnu, otrs – vecāku, kurš izmēģina jauno taktiku, pēc tam apspriež izjūtas. Tā vecāki drošā vidē mācās reaģēt savādāk, nekā parasti. Programma īpaši uzsver nelielu izmaiņu lielo efektu – sauklis "Nelielas izmaiņas, būtiskas pārmaiņas" ("*Small changes, Big differences*"). Tas iedrošina vecākus, ka nav jāpārveido viss audzināšanas stils vienā dienā, pietiek mainīt dažus aspektus (piemēram, sākt vairāk slavēt labo uzvedību un neatkārtot brīdinājumus 10 reizes), un jau redzēs izmaiņas.
- **Metodoloģiski programma māca vecākiem analītisku pieeju**: definēt problemātisku uzvedību, identificēt tās cēloņus (kas parasti ir uzmanības meklēšana vai kāda vajadzība) un piemērot atbilstošu stratēģiju. Vecākiem iemāca, ka viss bērnu uzvedībā ir komunikācija – bērns kaut ko mēģina panākt ar savu uzvedību, un vecāku uzdevums ir izprast to un atbildēt konstruktīvi. Tāpat programma seko principam, ka audzināšana jāpielāgo bērna attīstības līmenim – ko spēj divgadnieks, nav jāpiemēro astoņgadniekam.

Programma izmanto pedagoģiski daudzveidīgu pieeju – lekcijas, diskusijas, praktizēšanu, mājasdarbus un atgriezenisko saiti – lai iemācītu vecākiem konkrētas uzvedības vadības tehnikas. Šo metožu efektivitāte ir plaši apliecināta: meta-analīzes rāda, ka programma ievērojami uzlabo bērnu sociālo un uzvedības jomu, vecāku prasmes un apmierinātību ar savu lomu. Programmas panākumu atslēga ir vecāku spēja noturīgi pielietot apgūtās metodes arī pēc kursa – tāpēc instrumentu klāstā ir arī plāns "kā turpmāk rīkoties, kad kursa atbalsts vairs nav tiešā veidā pieejams". Vecāki tiek aicināti sastādīt rakstisku "nākotnes plānu" iespējamiem nākotnes izaicinājumiem (piemēram, "Ko es darīšu, ja

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

bērns atkal sāk histērijas publiskā vietā pēc trīs mēnešiem" – un pierakstīt plānotās darbības). Šādi programmas instrumenti nodrošina, ka tie "iesakņojas" ģimenes ikdienā.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Sadarbība ar bērnu: Triple P programmas tiešie dalībnieki ir vecāki vai citi bērna likumīgie pārstāvji, nevis pats bērns. Tomēr bērns ir galvenais ieguvējs – programma tieši ietekmē viņa ikdienas dzīvi, jo mainās vecāku audzināšanas prasmes. Bērni programmā var tikt iesaistīti pastarpināti, piemēram, caur aktivitātēm, kurās vecāki novēro bērna reakciju vai aicina viņu piedalīties vienkāršā uzdevumā, piemēram, zīmējumā par ģimeni. Programmas ietvaros nenotiek tiešs darbs ar bērnu, taču dažos gadījumos, piemēram, demonstrācijās vai video materiālos, bērni var būt redzami kā piemēri vecāku mācību procesā.

Sadarbība ar ģimeni: sadarbība ar vecākiem balstās uz brīvprātības principu – piedalīšanās ir labprātīga, un no vecākiem tiek sagaidīta aktīva līdzdalība un gatavība ieviest jaunas audzināšanas metodes dzīvē. Programmas vadītājs izveido atbalstošu, nenosodošu atmosfēru, kurā uzsver, ka visi vecāki sastopas ar grūtībām, un ka nav ideālu risinājumu. Vecāki tiek mudināti būt atklāti par savām problēmām un jautājumiem, zinot, ka grupa ir konfidenciāla vide. Šādu uzticēšanos stiprina arī vadītāja cieņpilnā attieksme – vecāki tiek atzīti kā eksperti savam bērnam, un viņiem tiek sniegti instrumenti, nevis pavēles. Ja kursu apmeklē vairāki ģimenes locekļi, vadītājs veicina sadarbību ģimenes iekšienē. Tiek uzsvērta nepieciešamība vienoties par konsekvenci audzināšanā un veidot vienotu audzināšanas pieeju. Ja ģimenē dzīvo arī citi pieaugušie, piemēram, vecvecāki, vadītājs palīdz vecākiem izskaidrot viņiem programmas principus, lai novērstu pretrunas bērna audzināšanā.

Īpaša uzmanība tiek pievērsta gadījumiem, kad bērna aprūpi veic audžuvecāki, aizbildņi vai adoptētāji. Šādos gadījumos vadītājam jāzina, kādi speciālisti vēl strādā ar ģimeni, un programma tiek pielāgota, lai papildinātu citu atbalsta sniedzēju darbu.

Sadarbība ar speciālistiem: programmas vadītāji bieži sadarbojas ar citiem speciālistiem, piemēram, ja programmu ieteikusi skola vai sociālais dienests, tad šie profesionāļi var interesēties par programmas norisi un vecāku iesaisti. Ar vecāku piekrišanu vadītājs var sniegt vispārīgu atgriezenisko saiti par dalību, piemēram, par nodarbību apmeklējumu vai sasniegtajiem mērķiem. Ja programma ir daļa no pašvaldības atbalsta plāna, vadītājs var piedalīties starpprofesionāļu sanāksmēs, sniedzot informāciju par vecāku progresu, ievērojot vienlaikus konfidencialitātes principus.

Dažādās vidēs: skolā, kopienas centrā, ieslodzījuma vietā – programmas īstenošana pielāgojas specifiskiem sadarbības nosacījumiem. Ja programma notiek kultūru daudzveidīgās kopienās, bieži tiek piesaistīti kultūras starpnieki vai tulki, lai nodrošinātu sapratni un cieņpilnu pieeju. Turklāt programma ir atzīta arī nacionālā līmenī kā efektīva metode vecāku atbalstam, un to veicina dažādu jomu profesionāļi, tādējādi veidojot vienotu valodu starp sociālajiem darbiniekiem, pedagogiem un psihologiem.

Programmas filozofija ir "stiprināt, nevis tiesāt", un tā nosaka arī sadarbības principus visos līmeņos: ar bērnu, ar vecākiem un starp speciālistiem.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Bērnu uzvedības uzlabošanās**: vecāki, kuri piedalījušies programmā, bieži vien stāsta, ka pēc kursa bērnu uzvedība ir kļuvusi ievērojami mierīgāka un saprotamāka. Samazinās niķošanās epizodes, bērni retāk tīši pārkāpj noteikumus un kļūst paklausīgāki. Piemēram, situācijā, kur pirms programmas četrgadīgam bērnam dusmu lēkmes notika piecas reizes dienā, pēc programmas ieviešanas tās var kļūt par retu izņēmumu vai pilnībā izzust. Uzvedības pārmaiņas ir pamanāmas gan ikdienas situācijās, gan attiecībās ar vecākiem un citiem pieaugušajiem. Bērni sāk biežāk ievērot noteikumus, spēj labāk pārvaldīt emocijas un demonstrē vairāk pozitīvas uzvedības.
- **Vecāku audzināšanas prasmju uzlabošanās**: programmas rezultātā daudzi vecāki ievieš savā audzināšanā jaunas metodes – vairāk lieto uzslavas un pozitīvu pastiprināšanu, mazāk paļaujas uz fiziskiem vai verbāliem sodiem, piemēram, kliegšanu vai draudiem. Viņi jūtas drošāki savās audzināšanas prasmēs, spēj konsekventāk rīkoties sarežģītās situācijās, un, pats galvenais – atgūst pārliecību, ka spēj ietekmēt bērna uzvedību bez konfliktiem. Šāda pārliecība bieži vien mazina spriedz.
- **Ietekme uz vecāku emocionālo labsajūtu**: līdz ar bērna uzvedības uzlabošanos mainās arī vecāku pašsajūta. Daudzi atzīst, ka jūtas mazāk satraukti, noguruši vai iztukšoti. Ikdienas konflikti kļūst retāki un mazāk intensīvi, un vecākiem rodas sajūta, ka viņi atkal kontrolē situāciju mājās. Šīs pārmaiņas ne tikai uzlabo ģimenes ikdienu, bet arī veicina vecāku garīgo līdzsvaru un attiecību kvalitāti ar bērniem.
- **Gandarījums un programmas vērtējums**: vecāku atgriezeniskā saite pēc programmas bieži ir ļoti pozitīva. Daudzi pauž, ka mājās valda mierīgāka atmosfēra, sarunas ar bērniem kļuvušas saprotamākas un attiecības – ciešākas. Tā vietā, lai kliegtu vai sodītu, viņi spēj ar bērniem vienoties, skaidrot noteikumus un piedāvāt loģiskas sekas. Šāda savstarpēja saprašana ienes būtisku pārmaiņu ģimenes attiecībās.
- **Netiešie ieguvumi bērnam:** bērni, kuru vecāki lieto programmas principus, jūtas drošāk, saņem vairāk pozitīvas uzmanības un iemācās labāk izpaust savas emocijas. Viņu pašvērtējums ceļas, viņi kļūst mierīgāki un drošāk uzvedas arī ārpus mājas – skolā, sabiedrībā. Daudzi vecāki novēro, ka bērni pārņem viņu piemēru: mācās risināt konfliktus bez dusmām, sadarbojas, nevis pretojas, un attīsta labākas sociālās prasmes.
- **Ieguvumi sabiedrībai un ģimenes sistēmai**: kaut arī programmas ietekmes apjoms var atšķirties – vieglāku grūtību gadījumos pārmaiņas ir ātrākas un pamanāmākas, bet sarežģītākās situācijās nepieciešams ilgāks laiks vai papildu atbalsts – tomēr pat šajos gadījumos programma kalpo kā stabils pamats. Tā sniedz strukturētu pieeju un konkrētus rīkus, kas ļauj vecākiem saprast, ar ko sākt un kā soli pa solim virzīties uz uzlabojumiem. Tādējādi tiek novērsts risks, ka bērna uzvedība turpinātu pasliktināties, un programma palīdz izvairīties no sarežģītākām iejaukšanās formām nākotnē, piemēram, sociālā dienesta iesaistes.
- **Citi vecāku minētie ieguvumi**: vecāki bieži uzsver, ka programmas gaitā atgūst līdzsvaru un pārliecību savā vecāka lomā. Attiecības ar partneri kļūst saprotošākas,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

jo abi vecāki sāk lietot līdzīgas audzināšanas metodes un retāk strīdas par bērna disciplinēšanu. Daži pat min, ka draudzība ar citiem grupas dalībniekiem turpinās arī pēc programmas beigām, kļūstot par ilgstošu atbalsta avotu.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Programma visbiežāk tiek realizēta kā daļa no plašāka atbalsta sistēmas, un tās efektu var pastiprināt kombinācijā ar citiem pakalpojumiem.

- **Pakalpojumu sinerģijas nodrošināšana**: vecāki, kuri apmeklē programmu, reizēm gūst labumu no vienlaikus notiekošām bērnu intervencēm. Piemēram, ja bērnam ir smagas uzvedības problēmas vai AST, kamēr vecāki apgūst programmu, bērns var paralēli apmeklēt sociālo prasmju grupu vai terapeitiskas nodarbības (logopēdiju, ergoterapiju). Šādi vecāku un bērnu paralēli pasākumi nodrošina sinerģiju – vecāki mācās, kā labāk atbalstīt bērnu, bet bērns mācās regulēt sevi.
- **Zināšanu nostiprināšana**: programma bieži tiek integrēta agrīnās palīdzības komplektā kopā ar ģimenes atbalsta vizītēm mājās. Piemēram, veselības aprūpētājs (*health visitor*) turpina apmeklēt jauno māti mājās, kamēr viņa apmeklē programmas nodarbības – vizītēs viņa palīdz praktiski īstenot iemācīto bērna dabiskajā vidē (rāda, kā veidot rutīnu, utt.). Tas palīdz nostiprināt programmas zināšanas.
- **Vecāku problēmu risināšana:** ja vecākam ir pašam savas grūtības (piemēram, depresija, trauksme), programmu var kombinēt ar pieaugušo psiholoģisko palīdzību. Reizēm tiek piedāvāts, ka paralēli programmai vecāks individuāli tiekas ar klīnisko psihologu, kas palīdz risināt personiskus jautājumus, kuri grupā netiek padziļināti skatīti. Tāpat var kombinēt ar pāru terapiju, ja vecākiem ir savstarpēji konflikti – programma sniedz audzināšanas prasmes, bet pāru konsultācijas – rīkus savstarpējās komunikācijas uzlabošanai.
- **Programma var būt daļa no pakāpeniskas intensitātes pieejas**: ja standarta 8 nedēļu kurss nav devis pietiekamu rezultātu, vecāki var tikt virzīti uz intensīvāku 5. līmeņa programmu (piemēram, *Pathways* programmu, kas koncentrējas uz dusmu vadību un pārmērīgas sodīšanas novēršanu). Šīs papildu nodarbības (aptuveni 3–5) paredzētas vecākiem, kuri joprojām cīnās ar savām reakcijām.
- **Savstarpēji papildinošas programmas**: dažas pašvaldības piedāvā Triple P programmu kopā ar programmu "Neticamie gadi" ("*Incredible Years*"),[162] piemēram, Triple P programmas grupas notiek jaunākiem bērniem, bet *Incredible Years* grupas – vecākiem bērniem, vai arī atkarībā no vecāku vēlmēm. Tā vecākiem ir izvēle, un ja viens formāts nepatīk, var mēģināt citu, nezaudējot atbalstu.
- **Programmā var integrēt bērnu izglītības sistēmas atbalstu**: piemēram, *Nurture Groups* skolās (sk. 3.2.3. nodaļā) kamēr bērns skolā nelielā atbalsta grupā mācās sociālās prasmes, vecāki apmeklē programmu, lai radītu konsekvenci starp mājām

[162] *"The Incredible Years®"* piedāvā dažādas uz pierādījumiem balstītas agrīnās intervences programmas vecākiem, skolotājiem, pirmsskolas pedagogiem, konsultantiem un citiem speciālistiem, kas strādā ar bērniem vecumā līdz 12 gadiem. Pieejams: https://www.incredibleyears.com/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

un skolu. Abas puses dalās informācijā (ar vecāku piekrišanu), nodrošinot vienotu pieeju bērna uzvedības veidošanā.

- **Labs papildinājums programmai ir tēvu iesaistes programmas**: lai arī Triple P programma paredzēta gan tēviem, gan mātēm, praksē grupās bieži dominē mātes. Daži pakalpojuma sniedzēji rīko īpašas "*Tēvu Triple P*" nodarbības vai neformālas tēvu grupas, lai pārrunātu pieredzi no tēva skatu punkta un stiprinātu tēvu lomu (jo pētījumi rāda, ka programma pozitīvi ietekmē arī tēvu uzvedību un iesaisti ģimenes dzīvē).
- **Pēc programmas kursa vecākiem var piedāvāt uzturēšanas pasākumus**: piemēram, ikmēneša atbalsta grupas ("*Triple P klubus*"), kur absolventi var sanākt kopā, atsvaidzināt prasmes un dalīties panākumos vai jaunās grūtībās. Šo grupu darbība notiek brīvāk, ar minimālu speciālista klātbūtni, atstājot iniciatīvu pašiem vecākiem, kas veicina ilgtermiņa savstarpējo atbalstu.
- **Programmu var papildināt ar bērnu uzvedības monitoringa sistēmām**: piemēram, ja bērns ir skolā, kur lieto pozitīvās uzvedības atbalsta sistēmu (*PBIS*) ar uzlīmi vai punktu pelnīšanu, vecāki mājās var sinhronizēt, izmantojot programmā iemācīto atlīdzības tabulu. Tas radīs konsekvenci starp mājām un skolu, kas paātrina bērna uzvedības uzlabošanos.
- **Pēc programmas vecākiem tiek nodrošināts atbalsts**: ko var ieteikt speciālisti, lai vecāki turpina pašizglītoties, piemēram, tiešsaistes resursi (piemēram, programmas vecāku mājaslapa ar padomu rakstiem, podkāstiem) un bibliotēku materiāli (grāmatas par vecāku prasmēm, videomateriāli).
- **Programma tiek integrēta ar citiem sabiedrības resursiem**: piemēram, ja programmas laikā vecāki atklāj, ka bērnam ir intelektuālās attīstības traucējumi, programmas koordinators var palīdzēt nodrošināt saikni ar speciālās izglītības atbalsta dienestiem. Lai gan šī sadarbība nav tieša programmas sastāvdaļa, tā ir loģisks turpinājums, kurā iegūtās zināšanas palīdz vecākiem efektīvāk sadarboties ar speciālās izglītības speciālistiem.

Kopumā, programma nav "vientuļa sala" — tā visefektīvāk darbojas kā daļa no kompleksa palīdzības tīkla, kur līdztekus vecāku mācībām tiek risinātas arī citas ģimenes vajadzības. Programmas izstrādātāji uzsver, ka vecāku atbalsts ir visiedarbīgākais, ja tas notiek integrēti. Tieši tāpēc programma bieži tiek iekļauta valsts stratēģijās kā sastāvdaļa plašākā atbalsta sniegšanā, piemēram, programma tiek minēta *NICE* vadlīnijās[163] līdzās medikamentozai terapijai kā papildinoša metode UDHS ārstēšanā. Integrējot programmu ar citiem pakalpojumiem, tiek nodrošināts, ka vecāku apgūtās prasmes tiek pastiprinātas un ģimenei saņemto visaptverošu, saskaņotu atbalstu.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

[163] NICE vadlīnijas ir Lielbritānijas Nacionālā veselības un aprūpes izcilības institūta (*National Institute for Health and Care Excellence – NICE*) izstrādāti oficiāli klīniskie ieteikumi, kas balstīti uz vislabākajiem pieejamajiem pierādījumiem. Šīs vadlīnijas tiek plaši izmantotas veselības un sociālajā aprūpē visā Apvienotajā Karalistē, lai palīdzētu ārstiem, speciālistiem un politikas veidotājiem pieņemt efektīvus, uz pierādījumiem balstītus lēmumus par ārstēšanu un atbalsta sniegšanu.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Stiprās puses

- **Spēcīga pierādījumu bāze**: programma ir viena no visvairāk pētītajām vecāku mācību pieejām pasaulē. Daudzas meta-analīzes un randomizēti pētījumi apliecina programmas efektivitāti bērnu uzvedības uzlabošanā un vardarbības risku mazināšanā.[164] Programma ir starptautiski atzīta — Pasaules Veselības organizācija (PVO) to nosaukusi par vienu no divām programmām ar spēcīgiem zinātniskiem pierādījumiem efektivitātē bērnu ļaunprātīgas apiešanās novēršanā.

- **Elastība un daudzlīmeņu struktūra**: programma piedāvā dažādus "līmeņus" un formātus, kas ļauj pielāgot intervences intensitāti ģimenes vajadzībām. Tas nozīmē, ka programma der ļoti plašai mērķauditorijai - no vienreizējas lekcijas kā prevences metodes līdz intensīvam individuālam darbam smagos gadījumos. Šāda līmeņu pieeja ir unikāla un praksē ērta – pašvaldības var izmantot tieši to programmas daļu, kas atbilst viņu iedzīvotāju vajadzībām.

- **Praktiskums un lietotājam draudzīgs formāts**: programmas valoda un metodes ir vienkāršas, saprotamas vecākiem. Programma izmanto daudz piemēru un vingrinājumu, kas vecākiem patīk, jo nav sajūtas, ka viņiem "māca teoriju". Vecāki bieži slavē, ka padomi ir bijuši "konkrēti un īstenojami uzreiz nākamajā dienā". Arī rokasgrāmatas ir skaidras, vizuāli pievilcīgas.

- **Fokuss uz pozitīvo**: programma nevis nosoda vecāku pieļautās kļūdas, bet māca, ko darīt citādi. Šī pozitīvā pieeja rada vecākos motivāciju – viņi jūtas iedrošināti, nevis kritizēti. Bērniem tas nozīmē, ka vecāki pēc programmas vairāk slavē un mazāk kliedz, kas būtiski uzlabo ģimenes atmosfēru.

- **Pierādīti plaši ieguvumi**: programma ne tikai mazina bērnu uzvedības problēmas, bet arī uzlabo vecāku psiholoģisko stāvokli (mazāk stresa, depresijas), attiecības ģimenē (vecāki bieži ziņo, ka sadarbība ar partneri audzināšanā uzlabojusies) un pat bērnu akadēmisko sniegumu ilgtermiņā. Tātad programmai ir holistisks efekts uz ģimenes labklājību.

- **Izmaksu efektivitāte un viegla ieviešana**: salīdzinot ar intensīvām individuālām terapijām, programmas grupu var vadīt viens speciālists vairākiem vecākiem, un daļa resursu (piemēram, video) ir standartizēti. Tas padara to finansiāli pieejamu daudziem pakalpojumu sniedzējiem.

- S**tarptautiskā atzīšana un atbalsts**: programmas autori un *Triple P International* nodrošina kvalitātes kontroli, mācības un materiālus. Tas nozīmē, ka programmas praktiķi saņem plašu atbalstu un programmas kvalitāte tiek uzturēta.

Vājās puses

- **Daļai ģimeņu nepietiekama intensitāte**: Triple P ir īstermiņa programma, ģimenēm ar ļoti smagām problēmām (piemēram, daudzslāņainām sociālām grūtībām, smagi traumētiem bērniem) šis atbalsts var būt par maz. Dažreiz pēc

[164] *Welcome to the Triple P evidence-base*. (n.d.). Available at https://pfsc-evidence.psy.uq.edu.au/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

kursa šādas ģimenes joprojām cīnās ar problēmām un tām jāsniedz papildu speciālistu palīdzība (piemēram, individuāla terapija).

- **Programmas panākumi atkarīgi no vecāku motivācijas**: ja vecāki neizdara mājasdarbus vai nav patiesi ieinteresēti mainīties, programma maz ko dos. Tā paļaujas uz to, ka vecāki grib paši pielikt pūles. Dažos gadījumos, piemēram, ja programmu apmeklē piespiedu kārtā (pēc tiesas rīkojuma) – motivācija var būt zema un rezultāti attiecīgi vājāki.
- **Nesaderība ar atsevišķiem gadījumiem**: programmas pieeja pieņem, ka bērna uzvedību var mainīt ar vecāku rīcības korekciju. Bet ja bērnam pamatā uzvedību nosaka, piemēram, neiroloģiski traucējumi (smagi AST, bipolāri traucējumi utt.), tad vien ar programmā apgūtajām metodēm var nepietikt, jo programmā nav iekļautas padziļinātas medicīniskas komponentes, tāpēc šādos gadījumos var likties, ka programma ir "ne līdz galam noderīga".
- **Ierobežota personificēšana**: lai gan vadītāji cenšas pielāgoties, programmas kurss tomēr seko noteiktai dienas kārtībai un var neaptvert visas individuālās problēmas. Piemēram, grupā var nebūt laika detalizēti izrunāt specifisku situāciju, kas uztrauc vienu vecāku. Dažreiz vecāki būtu gribējuši vairāk personalizētu padomu, nevis vispārīgus padomus.
- **Iespējama pretestība pārmaiņām:** ne visi vecāki ir gatavi mainīt savus audzināšanas paradumus vai arī spēj tos saglabāt ilgtermiņā. Piemēram, vecāki, kas paši auguši autoritatīvā vidē, pēc kāda laika var atgriezties pie šāda stila, jo tas viņiem šķiet pazīstamāks un dabiskāks. Tādēļ pat programmas pabeigšana negarantē, ka ģimenes ikdienā neatjaunosies vecie ieradumi.
- **Kultūras adaptācijas**: lai gan programma tiek lietota ņemot vērā dažādu kultūru nianses, daži kritiķi atzīmē, ka programmas oriģinālie materiāli radušies rietumu kultūras kontekstā un tajos ne vienmēr atspoguļojas cita etnosa tradīcijas audzināšanā. Piemēram, kopienās, kur ierasts, ka visa paplašinātā ģimene audzina bērnu, programma koncentrējas konkrēti uz vecāku rīcību, neiesaistot vecvecākus – tas var radīt spriedzi, ja vecvecāki nepiekrīt jaunajai pieejai. Tāpat valodas barjera var mazināt programmas ietekmi – ne visur pieejami materiāli visās minoritāšu valodās (lai gan pamata versijas ir tulkotas vairāk nekā 20 valodās).
- **Pamatošanās uz vecāku pašziņojumiem**: programmas novērtējums lielā mērā paļaujas uz to, ko vecāki paši stāsta un novēro par bērnu. Nav vienmēr objektīva ārēja mērījuma. Vecāki var (apzināti vai neapzināti) pārspīlēt progresu, gribot parādīt sevi labākā gaismā. Tas var radīt "izskaistinātu" priekšstatu par rezultātiem.
- **Programmas priekšlaicīgas pārtraukšanas rādītāji**: apmēram 20–50 % vecāku, kas uzsāk programmu, to nepabeidz — atkarībā no programmas konkrētās sniegšanas vietas un grupas[165]. Nereti tie, kuri izstājas, ir vecāki, kam atbalsts būtu

[165] Ozbek, A., Gencer, O., Mustan, A.T. (2018). Which parents dropout from an evidence-based parenting programme (Triple-P) at CAMHS? Comparison of programme-completing and dropout parents. *Clinical Child Psychology and Psychiatry, 24*(1):144-157. https://doi.org/10.1177/1359104518792294 Available at https://www.researchgate.net/publication/327008327_Which_parents_dropout_from_an_evidence-

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

visvairāk nepieciešams. Līdz ar to programma nespēj palīdzēt tiem, kuri nepaliek līdz galam, un šī var tikt uzskatīta par vienu no tās vājajām pusēm. Salīdzinot ar pakalpojumiem, kas spēj noturēt arī nemotivētākos vecākus (piemēram, obligātām nodarbībām vai intensīvu sociālā darbinieka darbu mājas vidē), šī programma darbojas, galvenokārt, ar tiem, kuri paši izvēlas iesaistīties.

- **Salīdzinoši īss atbalsts**: garākais programmas kurss ilgst aptuveni divus mēnešus, taču dažiem vecākiem šis laiks var izrādīties par īsu — viņi joprojām jūtas nedroši jaunajās audzināšanas metodēs. Ideālā gadījumā programmā paredzētas pēcpārbaudes un turpmākais atbalsts, taču praksē to bieži ierobežo pieejamie resursi. Bez šī turpinājuma, daļa panākumu var izrādīties īslaicīgi un pakāpeniski mazināties.

Neskatoties uz zināmām programmas vājajām pusēm, programmas reputācija joprojām ir augsta, un tā bieži tiek raksturota kā ***"visaptverošākā vecāku atbalsta sistēma".*** Tās spēja pielāgoties dažādām vajadzībām un integrēties citos pakalpojumos palīdz kompensēt atsevišķus trūkumus. Piemēram, lai mazinātu priekšlaicīgu izstāšanos no programmas, to apvieno ar mājas vizītēm; lai pielāgotu saturu dažādām kultūrām, iesaista kultūras mediatorus; savukārt, lai stiprinātu ilgtermiņa ietekmi, tiek organizētas papildu nodarbības.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Triple P International. (n.d.-a). Triple P – Positive Parenting Program. Available at https://www.triplep.net
- Triple P UK and Ireland. (n.d.-b). Triple P – Positive Parenting Program UK & Ireland.Available at https://www.triplep.uk.net
- Administration for Children and Families. (n.d.). Model: Triple P (Positive Parenting Program) variants suitable for home visiting. Home Visiting Evidence of Effectiveness (HomVEE). Available at https://homvee.acf.gov/models/triple-p-positive-parenting-programr-variants-suitable-home-visiting
- Sanders, M. R., & Mazzucchelli, T. G. (2020). A population-level model of parenting support: Implementation and evaluation of long-term maintenance in the Triple P–Positive Parenting Program. *Children and Youth Services Review, 113,* Article 104925. Available at https://doi.org/10.1016/j.cpr.2014.04.003

3.2.3. Audzināšanas grupas – Nurture Groups

1. Pakalpojuma nosaukums

Audzināšanas grupas (*Nurture Groups*). Termins "nurture" šeit nozīmē "auklēt, aprūpēt, audzēt", uzsverot šo grupu gādīgo, atbalstošo raksturu.

2. Pakalpojuma mērķis

based_parenting_programme_Triple-P_at_CAMHS_Comparison_of_programme-completing_and_dropout_parents

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Audzināšanas grupu mērķis ir atbalstīt bērnus, kuri uzvedības vai emocionālu grūtību dēļ nespēj pilnvērtīgi iesaistīties mācību procesā. Šajās grupās bērni drošā, strukturētā un atbalstošā vidē attīsta sociālās un emocionālās prasmes, kas nepieciešamas veiksmīgai iekļaušanai parastajā klasē.

Pakalpojums ir īpaši piemērots bērniem, kuri vēl nav gatavi skolas prasībām – viņiem var būt grūtības sadarboties ar vienaudžiem, tikt galā ar emocijām vai uzticēties pieaugušajiem. Audzināšanas grupa sniedz iespēju kompensēt trūkstošas agrīnās pieredzes, piedāvājot atbalstu un modeli veselīgu attiecību veidošanai. Mērķis ir ne vien uzlabot bērna pašregulāciju, pašapziņu un emocionālo labjūtību, bet arī novērst nopietnākas sekas, piemēram, izslēgšanu no skolas vai nepieciešamību pēc speciālās izglītības. Agrīna intervence palīdz bērnam labāk adaptēties skolas vidē un apgūt pamata sociālās iemaņas, kas veicina viņa spēju mācīties kopā ar vienaudžiem.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Lai sasniegtu minētos mērķus, Audzināšanas grupām skolā ir vairāki konkrēti uzdevumi.

- **Radīt drošu, mājīgu vidi skolā**: kas līdzinās mājas videi un kur bērns var justies ērti un pasargāti. Praktiski tas nozīmē, ka pakalpojuma klases telpa tiek iekārtota ar mājīgas klases elementiem – mīksti paklāji, dīvāniņš vai atpūtas stūrītis, virtuvīte ar galdu kopīgām maltītēm, rotaļlietas un spēles, vizuāli nomierinošs interjers.
- **Nodrošināt mazu grupas lielumu un stabilu struktūru**: Audzināšanas grupu uzdevums ir uzņemt ne vairāk kā 6 līdz 12 bērnus vienlaikus un strādāt ar viņiem divu pieaugušo vadībā. Tas ļauj pieaugušajiem veltīt individuālu uzmanību un veidot attiecības ar katru bērnu. Bērni grupā pavada apmēram pusi no mācību laika (parasti rītos), pārējo laiku integrējoties savā pamatskolas klasē.
- **Ievērot noteiktus "Audzināšanas principus" un rutīnas grupā**: Audzināšanas grupas seko sešiem pamatprincipiem (izstrādāti M. Boksalas teorijā[166]):
    - bērnu attīstība notiek posmos;
    - klase nodrošina drošu pamatu;
    - uzticēšanās un piesaiste ir labas pašsajūtas pamatā;
    - valoda ir komunikācijas atslēga;
    - jebkura uzvedība pauž bērna vajadzības un emocijas;
    - pārejas dzīvē ir svarīgas.

Šos principus personāls īsteno ikdienas darbā: viņi veido skaidras rutīnas un paredzamu dienas struktūru, demonstrē pozitīvas attiecības un pieņemošu attieksmi, īpašu uzmanību pievērš valodas attīstībai, palīdzot bērniem vārdos nosaukt savas emocijas. Bērnu uzvedība tiek uztverta kā vēstījums, piemēram, agresija var būt nedrošības izpausme. Tāpat darbinieki palīdz bērniem pārvarēt pārejas gan ikdienas situācijās (piemēram, no

[166] Boxall, M. (2002). *Nurture groups in school: Principles and practice*. Paul Chapman Publishing.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

vienas aktivitātes uz citu), gan lielākos dzīves posmos, piemēram, atgriežoties parastajā klasē.

- **Sniegt mērķtiecīgas sociālās, emocionālās un uzvedības prasmju mācībstundas**: Audzināšanas grupā bērni tiek mācīti, kā pārvaldīt emocijas (piemēram, atpazīt, kad jūties dusmīgs, un izmantot "miera stūrīti"), kā spēlēties un sadarboties ar citiem (dalīties rotaļlietās, gaidīt kārtu), kā veidot pieķeršanos un uzticēties pieaugušajam (piemēram, caur individuālu aprūpi, laipnību, konsekvenci). Grupa praktizē "ģimenes tipa" pieredzes – viens no uzdevumiem ir katru dienu kopīgi pie viena galda ar grupas pieaugušajiem ēst maltīti - brokastis vai pusdienas, mācoties galda kultūru, sarunāšanos un savstarpēju rūpi. Tas atdarina pozitīvu ģimenes maltītes pieredzi, kas daudziem šiem bērniem varbūt nav bijusi.

- **Individuālu mērķu uzstādīšana un uzvedības atbalsts**: katram Audzināšanas grupas bērnam personāls parasti sastāda "profilu" – detalizētu sociālo un emocionālo prasmju izvērtējumu, identificējot jomas, kur bērnam nepieciešamas atbalsts un attīstība. Uz tā pamata nosprauž personīgos mērķus (piemēram, "iemācīties lūgt palīdzību, kad jūties apjucis, nevis mest lietas"). Personāls pie šiem mērķiem strādā sistemātiski, dodot bērnam metodes un pastiprinājumu.

- **Sadarbība ar pamatskolas klases skolotājiem un vecākiem**: Audzināšanas grupas uzdevums nav izolēt bērnu no pārējās skolas, bet novirzīt viņu atpakaļ uz integrāciju. Tādēļ grupas personāls uztur ikdienas saziņu ar bērna klases audzinātāju – informē, kā bērnam gāja grupā, konsultē, kā atbalstīt bērnu, kad viņš atgriežas klasē. Līdzīgi, viņi sadarbojas ar vecākiem - informē par panākumiem, iesaista vecākus stratēģijās (piemēram, iedod mājās līdzīgu uzvedības motivācijas tabulu, kāda lietota grupā) un bieži arī pieskata, lai mājās vide uzlabojas (personāls var dot padomus vecākiem par rutīnām, robežām). Dažās grupās viens no uzdevumiem ir rīkot vecāku pēcpusdienas vai kopīgas nodarbības bērniem un vecākiem, lai nostiprinātu mājās notiekošo.

- **Novērtēt bērnu progresu un lemt par reintegrāciju**: Audzināšanas grupa nav domāta kā pastāvīgs risinājums, tipiski bērns tur pavada 2–4 termiņus (aptuveni ⅔ no mācību gada līdz vienam mācību gadam). Personāla uzdevums ir regulāri pārvērtēt bērna Boxall profila[167] rādītājus un secināt, kad bērns ir gatavs atgriezties savā pamatklasē pilnā apmērā. Reintegrācija parasti notiek pakāpeniski – uzdevums ir sagatavot gan bērnu, gan klases audzinātāju, lai atgriešanās būtu veiksmīga. Pēc atgriešanās klases audzinātājs un Audzināšanas grupas personāls turpina kādu laiku uzraudzīt bērna progresu, lai, ja nepieciešams, bērns varētu uz brīdi atgriezties grupā vai saņemt papildu atbalstu.

- **Saglabāt akcentu arī uz mācībām**: lai gan primāri grupa fokusējas uz uzvedību un emocionālo attīstību, jānodrošina, ka bērns netiek atrauts no mācību satura.

[167] *Boxall Profile*® ir unikāls psihosociālās novērtēšanas rīks, ko skolotāji un citi izglītības speciālisti izmanto skolās, lai noteiktu bērnu un jauniešu sociālo un emocionālo funkcionēšanu un labsajūtu. Avots: Bennathan, M. (2018). *The Boxall Profile Handbook* (revised). London: The Nurture Group Network Ltd., Available at https://www.boxallprofile.org/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Labākajās praksēs Audzināšanas grupas ikdienā integrē akadēmiskās aktivitātes (lasīšanu, rakstīšanu, matemātikas spēles), lai bērns attīstās arī akadēmiski.

Kopumā Audzināšanas grupas uzdevumi aptver izglītojošus, terapeitiskus un koordinējošus aspektus: gan mācīt bērnam sociālos/emocionālos "mājasdarbus", gan radīt labvēlīgus apstākļus un tiltu starp mājām un skolu. Raksturīgi, ka Audzināšanas grupas personāls savus uzdevumus apraksta kā "būt bērnam kā laba pieaugušā paraugam" – modelēt stabilu, gādīgu pieaugušo attieksmi, lai bērns to piedzīvo un iemācās uzticēties un līdzināties.

4. Normatīvais regulējums

Audzināšanas grupu pakalpojumu Anglijā neregulē atsevišķs normatīvais akts, taču tā īstenošana balstās uz vispārējo izglītības un īpašo izglītības vajadzību (SEN) regulējumu. Pamatu šāda veida atbalsta sniegšanai veido Apvienotās Karalistes Izglītības likumdošana, tostarp **2014. gada Bērnu un ģimeņu likums** (*Children and Families Act)*[168] un **2015. gada īpašo vajadzību vadlīnijas** *(SEND Code of Practice).*[169] Šie dokumenti nosaka, ka skolām ir pienākums nodrošināt atbalstu bērniem ar sociāli emocionālām un mentālās veselības (*Social, Emotional, and Mental Health, SEMH*) grūtībām. **Audzināšanas grupas** ir viens no atzītiem veidiem, kā ieviest šo pienākumu skolas vidē.

5. Pakalpojuma joma

Audzināšanas grupu pakalpojums apvieno izglītības un sociālās labklājības jomas. Pamatā tas ir izglītības atbalsta pakalpojums – daļa no skolas iekšējās sistēmas darbam ar skolēniem, kas palīdz risināt bērnu uzvedības un emocionālās grūtības, jo tās ietekmē viņu spēju pilnvērtīgi iesaistīties mācību procesā. Tas tieši veicina labklājību skolā: aptver tādus aspektus kā skolēnu uzvedība, pieejamība mācīties, iesaiste klases dzīvē un draudzīgu attiecību veidošana. Tajā pašā laikā Audzināšanas grupas spēcīgi ietekmē arī bērnu sociālo un emocionālo labklājību, kas ir sociālās jomas elements. Audzināšanas grupa nav medicīniska terapija, bet tai ir zināma terapeitiskā iedarbība (piemēram, palīdz pārstrādāt traumatisma pieredzi, attīstīt piesaisti pieaugušajiem), un bieži to atbalsta arī garīgās veselības speciālisti, tāpēc to var uzskatīt par veselības/psiholoģisko atbalstu skolā.

Tomēr formāli Audzināšanas grupas ietilpst skolu sistēmā un atbilst skolas mērķiem – nodrošināt, ka skolēni var mācīties. Tās ir daļa no iekļaujošās izglītības pasākumiem (*education sector*). Audzināšanas grupas arī var tikt skatītas kā preventīvs tieslietu jomas pasākums, jo, agrīni atbalstot bērnus ar uzvedības grūtībām, mazinās risks, ka pusaudža gados tie var kļūt par likumpārkāpējiem. Dažkārt Audzināšanas grupās integrē arī mākslas un kultūras aktivitātes (zīmēšana, mūzika) kā līdzekli emocionālai izpausmei, bet tas nav kultūras jomas pakalpojums.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

[168] Children and Families Act 2014. Available at https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/6/contents
[169] Special educational needs and disability code of practice: 0 to 25 years. (2015). Available at https://www.gov.uk/government/publications/send-code-of-practice-0-to-25

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Audzināšanas grupas ir domātas bērniem, kuriem ir grūtības sadzīvot ar citiem, saprast un izteikt savas emocijas vai uzvesties tā, kā skolā no viņiem tiek gaidīts. Šīs grūtības viņiem traucē pilnvērtīgi iesaistīties mācību procesā parastajā klasē. Šāda pieeja radusies sākumskolās, īpaši pirmajās klasēs, kur mācās apmēram 5 līdz 7 gadus veci bērni. Tieši uzsākot skolas gaitas visbiežāk atklājas, ka daļai bērnu ir grūti piemēroties skolas ikdienai. Šiem bērniem bieži vien nav bijusi pietiekami droša un atbalstoša pieredze agrā bērnībā. Iespējams, viņi nav gājuši bērnudārzā vai arī nāk no ģimenēm, kurās bijuši nopietni dzīves apstākļu izaicinājumi, piemēram, vardarbība, nabadzība vai citi sarežģījumi, kas ietekmējuši viņu attīstību.

Parasti Audzināšanas grupās tiek uzņemti bērni sākumskolas vecumā – no aptuveni četriem līdz vienpadsmit gadiem. Tomēr pēdējos gados šādas grupas tiek veidotas arī bērnudārzos un vidusskolās, īpaši to pirmajās klasēs (aptuveni 11 līdz 14 gadu vecumā), lai palīdzētu tiem skolēniem, kuri pēc pārejas no sākumskolas uz lielāku skolu nespēj iekļauties jaunajā vidē.

Kopumā šādas grupas ir piemērotas bērniem apmēram no trīs līdz četrpadsmit gadu vecumam, bet visbiežāk tajās iesaistītie bērni ir vecumā no pieciem līdz vienpadsmit gadiem.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

Bērni, kas kļūst par Audzināšanas grupas audzēkņiem, parasti pieder augsta riska grupai attiecībā uz emocionālo veselību un uzvedību. Viņiem varbūt nav diagnosticēti garīgās veselības traucējumi, bet tie izrāda pazīmes: var piemist trauksme, piesaistes traucējumi, agresijas izpausmes, zems pašvērtējums. Tāpat liels procents var būt no ģimenēm, kur ir vecāku atkarības, garīgas slimības vai vardarbība. Šie apstākļi agrīnā bērnībā nereti noveduši pie tā, ka bērns nav izveidojis drošu piesaisti nevienam pieaugušajam, nav apguvis pašregulācijas pamatus. Tipisks Audzināšanas grupas bērns var būt, piemēram, sešgadīga meitene, kura agrīnā bērnībā piedzīvoja vecmāmiņas nāvi un māte slimoja ar depresiju; viņa ir ļoti klusa, sociāli izolēta klasē, baidās runāt un var sākt raudāt bez redzama iemesla – viņai Audzināšanas grupa palīdz drošā vidē atvērties un iemācīties rotaļīgi komunicēt. Bieži vien Audzināšanas grupas bērniem piemīt intelektuālās attīstības traucējumi sociāli emocionālajā jomā: piemēram, astoņgadīgs bērns uzvedas drīzāk kā četrgadīgs (piemēram, zīmē uz sienām, ņem citu mantas bez prasīšanas, apvainojas un skrien prom pie mazākā aizrādījuma). Tas liecina, ka trūkst agrīno attīstības posmu iemaņu – Audzināšanas grupa cenšas tās iemācīt no jauna, ņemot vērā, ka bērna mācīšanās tiek veikta atbilstoši attīstības līmenim, ne hronoloģiskam vecumam.

Bērni, kuri tiek uzņemti Audzināšanas grupā, parasti uzrāda vienu vai vairākas pazīmes, kas liecina par grūtībām emocionālajā vai sociālajā attīstībā. Dažiem bērniem izpaužas uzvedības problēmas, kas ir redzamas un skaļas – viņi var būt agresīvi, nonākt konfliktos ar citiem skolēniem vai skolotājiem, ignorēt norādījumus, dusmu brīžos mest lietas, pamest klasi vai traucēt mācību procesu. Šādu uzvedību bieži dēvē par „uz āru vērstu” – tā ir redzama un ietekmē apkārtējo vidi.

Pretstatā tam citi bērni var būt ļoti klusi, bailīgi vai noslēgti – viņi var nerunāt, neiesaistīties kopīgās aktivitātēs, izvairīties no citiem vai raudāt. Šāda „uz sevi vērsta” uzvedība var būt tik klusa, ka skolotājiem sākotnēji pat nav viegli pamanīt, cik liela ir bērna trauksme vai

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

iekšējā diskomforta sajūta. Daudzi bērni, kas nonāk Audzināšanas grupās, izjūt grūtības sociālajās prasmēs – viņi nezina, kā pievienoties spēlei, kā veidot draudzību vai arī viņiem trūkst neatkarības. Viņi bieži meklē skolotāja uzmanību vai traucē, jo vienkārši nezina, kā rīkoties patstāvīgi vai risināt uzdevumus vieni paši.

Lielākā daļa šo bērnu arī mācību sasniegumos atpaliek no saviem vienaudžiem. Šo atpalicību parasti nerada intelektuāli traucējumi, bet gan tas, ka viņi dažādu emocionālu vai uzvedības problēmu dēļ nav varējuši pilnvērtīgi piedalīties mācībās – varbūt bieži bijuši izslēgti no stundām vai paši nav vēlējušies tajās būt.

Bieži vien šie bērni ir pieredzējuši sarežģītus dzīves notikumus – vardarbību, vecāku šķiršanos, tuvinieka zaudējumu, novārtā atstāšanu vai citus emocionāli smagus pārdzīvojumus. Šāda pieredze atspoguļojas bērna uzvedībā – vieniem tā var izpausties kā agresija, citiem kā noslēgšanās sevī.

Daļa bērnu ir bijuši uz laiku izslēgti no skolas vai nonākuši ļoti tuvu izslēgšanai, un skola meklē alternatīvu, kā palīdzēt bērnam pirms šāds solis tiek sperts. Audzināšanas grupa šādā gadījumā var būt pēdējā iespēja noturēt bērnu vispārējā izglītībā.

Tāpat programmas mērķauditorijā var būt bērni, par kuriem apsver domu pārcelt uz speciālās izglītības iestādi uzvedības un emocionālo traucējumu dēļ. Ja viņiem tiek sniegts atbalsts laicīgi, iespējams, šāds solis nebūs nepieciešams, un viņi varēs turpināt mācības parastajā skolā.

Vēl viena pazīme, kas raksturīga Audzināšanas grupas bērniem, ir slikts skolas apmeklējums – viņi bieži kavē vai vispār neapmeklē skolu. Tas var būt gan kā brīdinājuma signāls, gan kā citu grūtību sekas. Piemēram, ja bērns nejūtas drošībā vai atkārtoti piedzīvo neveiksmes skolā, viņš var sākt atteikties apmeklēt skolu, kas savukārt vēl vairāk pastiprina problēmas.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Audzināšanas grupu atbalsts tiek saņemts skolas vidē, dienas laikā. Bērni, kuri tiek iekļauti Audzināšanas grupā, joprojām formāli pieder savai pamatklasei un dzīvo mājās vai audžuģimenē. Atšķirība – viņu ikdienas mācību režīms ir sadalīts divās daļās - daļu dienas (bieži no rīta līdz pusdienlaikam) viņi pavada Audzināšanas grupas telpā ar mazo grupu, bet atlikušo dienas daļu atgriežas savā pamatklasē (vai dažreiz otrādi, atkarībā no skolas lēmuma). Tādēļ atbalsta saņemšana nav atdalīta no ģimenes, bērni nekur nepārceļas, vienkārši savā skolā zināmu stundu skaitu dienā mācās citā – daudz pielāgotākā – vidē.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

Audzināšanas grupas pakalpojums radies Lielbritānijā (pirmā Audzināšanas grupa izveidota 1969. gadā Londonā, izglītības psiholoģes Marjorijas Boksalas (*Marjorie Boxall*) vadībā). Mūsdienās Audzināšanas grupas darbojas daudzās Anglijas skolās, un pastāv arī labdarības organizācija *Nurture UK* (Apvienotās Karalistes labdarības organizācija), kas vairāk nekā 50 gadus strādā bērnu un jauniešu sociālās, emocionālās un psihiskās labklājības veicināšanā, popularizē audzinošu pieeju izglītībā, nodrošina apmācības,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

konsultācijas un atbalstu skolu personālam un izglītības iestādēm)[170], kas vieno un atbalsta šīs grupas darbībā.

Audzināšanas grupu pakalpojuma sniedzējs parasti ir skola pati (publiska valsts skola vai akadēmija) kā institūcija. Tātad juridiski pakalpojums nodrošināts no valsts/pašvaldības izglītības sektora – skola ir atbildīga par Audzināšanas grupas darbu.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Ilgums: bērnu uzturēšanās ilgums Audzināšanas grupā nav vienāds visiem – tas tiek pielāgots katra bērna individuālajām vajadzībām un izaugsmes tempam. Visbiežāk bērni grupā pavada no diviem līdz četriem skolas trimestriem, kas atbilst aptuveni vienam mācību gadam. Ir bērni, kuriem nepieciešams tikai īss atbalsta posms, piemēram, viens trimestris (apmēram 12 nedēļas), lai gūtu nepieciešamo impulsu pozitīvām pārmaiņām un atgrieztos klasē. Savukārt citiem, kam vajadzīga dziļāka un ilgstošāka palīdzība, uzturēšanās grupā var ilgt līdz pat četriem trimestriem – tas ir aptuveni 16 mēneši. Kā liecina Ofsted pētījums (2011),[171] lielākā daļa bērnu Audzināšanas grupu apmeklē apmēram divus līdz trīs trimestrus – tas ir laika posms no pusgada līdz gadam. Kad bērns sasniedz noteiktu emocionālās un uzvedības stabilitāti, viņš tiek pilnībā integrēts atpakaļ savā klasē.

Intensitāte: runājot par ikdienas intensitāti, visizplatītākais modelis paredz, ka bērns katru mācību dienu pavada pusi dienas Audzināšanas grupā un otru pusi – savā pamatklasē. Piemēram, no rīta no plkst. 9.00 līdz 12.00 viņš strādā nelielajā atbalsta grupā, bet pēcpusdienā pievienojas savai klasei. Šāds līdzsvars ir svarīgs, jo rīta stundās notiek akadēmiski intensīvākas nodarbības, kur bērnam tiek sniegts pielāgots atbalsts, savukārt pēcpusdienā viņš mācās būt daļa no lielākas grupas un pielieto apgūtās prasmes. Dažās skolās pirmajā posmā bērni uzturas grupā visu dienu, bet vēlāk pakāpeniski tiek integrēti klasē. Tomēr vismaz puse dienas Audzināšanas grupā intensīvās fāzes laikā ir ieteicamais minimums.

Apjoms: Audzināšanas grupas parasti ir nelielas – tajās darbojas apmēram 6 līdz 8 bērni. Dažos gadījumos grupā ir līdz 10 vai pat 12 bērniem, taču tas jau tuvojas robežai, kad individualizēta pieeja kļūst grūtāk īstenojama. Speciālisti, piemēram, organizācija Audzināšanas UK, iesaka nepārsniegt 12 bērnus grupā un nodrošināt divus pieaugušos – skolotāju un pedagoga palīgu. Šāda personāla attiecība (apmēram viens pieaugušais uz trim līdz pieciem bērniem) ļauj nodrošināt daudz ciešāku uzraudzību un tūlītēju atbalstu katrā situācijā, salīdzinot ar parasto klases vidi.

Kopumā atbalsts grupā veido apmēram 15 stundas nedēļā (ja dalīts dienas režīms), un parasti ilgst no 24 līdz 48 skolas nedēļām. Personāla intensitāte – viens pieaugušais uz 3–4 bērniem – nodrošina ļoti augstu uzmanības līmeni. Papildus darbam grupā speciālisti nereti iesaistās arī pamatklasē, palīdzot bērnam pārejas posmā vai atbalstot klases skolotāju.

[170] Nurture UK. Available at https://www.nurtureuk.org/

[171] *Supporting children with challenging behaviour through a nurture group approach*. (2011). Available at https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a800636e5274a2e8ab4dbb5/Supporting_children_with_challenging_behaviour_through_a_nurture_group_approach.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Dažos gadījumos bērni, kuri jau integrēti pamatklasē, var pēc laika atgriezties uz retām atbalsta sesijām, piemēram, reizi nedēļā – lai saglabātu stabilitāti un novērstu regresiju. Šī elastība ļauj pielāgot atbalstu pēc nepieciešamības, nodrošinot, ka bērns joprojām jūtas droši arī pēc intensīvās palīdzības fāzes beigām.

Pieprasījums: situācijās, kad vietu skaits Audzināšanas grupā ir ierobežots, bet bērnu ar līdzīgām vajadzībām ir vairāk, skolas veido prioritāšu sarakstu. Parasti priekšroka tiek dota jaunākajiem skolēniem, jo agrāka iejaukšanās ir efektīvāka. Kamēr bērns gaida vietu grupā, skola cenšas piedāvāt pagaidu atbalstu, piemēram, individuāla asistenta iesaisti vai konsultācijas ar padomdevēju.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

Audzināšanas grupā ikdienā strādā divi pieaugušie – parasti skolotājs un skolotāja palīgs. Skolotājam bieži ir pieredze darbā ar sākumskolas vecuma bērniem vai specializēta sagatavotība darbam ar bērniem, kam ir attīstības vai uzvedības problēmas. Viņš pārzina bērna attīstības posmus un prot pielāgot mācību pieeju katra bērna vajadzībām. Skolotāja palīgs, savukārt, bieži ir apguvis papildu zināšanas bērnu uzraudzībā vai uzvedības atbalstā un ir sagatavots darbam ar bērniem, kam ir īpašas vajadzības. Abi darbinieki ir īpaši mācīti darbam Audzināšanas grupā – viņi ir ieguvuši zināšanas par sešiem grupas pamatprincipiem, uzvedības atbalsta metodēm un darbu ar bērna uzvedības novērtēšanas rīku. Šīs zināšanas tiek iegūtas mācībās, kuras organizē gan Audzināšanas UK, gan vietējās izglītības iestādes.

Skolotājs ir atbildīgs par mācību satura plānošanu un vada gan mācību uzdevumus, gan sociālo prasmju attīstības nodarbības. Skolotāja palīgs sniedz individuālu atbalstu bērniem, rada drošu vidi, veicina sarunas un palīdz bērniem risināt grūtības gan mācībās, gan savstarpējās attiecībās. Viņš arī rūpējas par grupas ikdienas norisi, piemēram, sagatavošanas darbiem vai vides uzturēšanu. Bieži viņam ir sava atbildības joma, piemēram, spēļu vadīšana vai sensorās aktivitātes.

Papildus grupas pastāvīgajam personālam bērna atbalstā tiek iesaistīti arī citi speciālisti un bērna tuvinieki:

- **Psihologs**: daudzas Audzināšanas grupas sadarbojas ar izglītības psihologu, kas regulāri apmeklē grupu vai sniedz konsultācijas. Viņš palīdz izvērtēt bērnu attīstību, sniedz ieteikumus par darbu ar konkrētu bērnu un izvērtē progresu.
- **Logopēds**: ja bērnam nepieciešama valodas vai runas attīstība, dažās grupās tiek piesaistīts logopēds, kas strādā gan ar individuālām nodarbībām, gan spēļu formā.
- **Sociālais darbinieks vai ģimenes atbalsta speciālists**: ja bērns aug riska apstākļos vai audžuģimenē, grupas personāls sadarbojas ar sociālo dienestu, lai nodrošinātu saskaņotu atbalstu.
- **Veselības aprūpes speciālisti**: pēc nepieciešamības iesaistās, piemēram, ergoterapeits (ja bērnam ir grūtības ar maņām vai kustībām), vai skolas medmāsa.
- **Ģimenes locekļi**: vecāki vai likumiskie pārstāvji ir svarīga daļa bērna atbalsta sistēmā. Grupas darbinieki regulāri sazinās ar vecākiem, piedāvā ieteikumus, kā

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

turpināt darbu ar bērnu mājās, un bieži arī organizē īpašas nodarbības vecākiem, kurās iesaistās sociālais darbinieks vai psihologs.

Tāpat būtiska loma ir arī citiem skolas darbiniekiem:

- **Klases audzinātājs**: lai gan viņš nestrādā Audzināšanas grupā, viņa līdzdalība ir svarīga. Viņš sadarbojas ar grupas darbiniekiem, lai īstenotu vienotu pieeju skolēnam visā skolas vidē. Nereti notiek regulāras tikšanās, lai pārrunātu bērna uzvedību un pielāgotu darbu klasē.
- **Skolas vadība un speciālo izglītības vajadzību koordinators** (*Special Educational Needs Coordinator, SENCO*): skolas direktors un koordinators, kas atbild par bērniem ar īpašām vajadzībām, bieži atbalsta Audzināšanas grupas darbību, rūpējas par resursiem un uzņemas atbildību par uzraudzību. Viņi var piedalīties grupas darbu vērtēšanā, nodrošināt, ka pakalpojums atbilst plānotajiem mērķiem, un palīdz īstenot metodiskās vadlīnijas.

Ja skola ir pievienojusies oficiālai Audzināšanas grupu atbalsta programmai (piemēram, saņem atbalstu no Audzināšanas UK), grupu var regulāri apmeklēt arī šīs organizācijas pārstāvis.

Personāls, kas strādā Audzināšanas grupā, parasti ir izgājis īpašas mācības, piemēram, trīs dienu mācību kursu par grupas vadīšanu un darbu ar bērna attīstības novērtēšanas instrumentiem. Tāpat iespējams, ka arī psihologi un citi speciālisti, kas iesaistīti grupas darbā, ir apguvuši šīs pieejas un nodrošina profesionālu atbalstu grupas darbiniekiem.

Lai nodrošinātu kvalitatīvu un profesionālu pieeju, Audzināšanas grupu darbiniekiem regulāri tiek piedāvāti pieredzes apmaiņas pasākumi, semināri un tikšanās, ko organizē atbalsta organizācijas. Šī profesionālā sadarbība starp dažādām iesaistītajām pusēm palīdz uzturēt augstu pakalpojuma kvalitāti un nodrošināt bērnam pēc iespējas labāku atbalstu.

12. Iesaistīto speciālistu grūtības pakalpojuma īstenošanā

Audzināšanas grupu speciālisti sastop vairākus izaicinājumus savā darbā.

- **Darbs Audzināšanas grupā prasa ne tikai profesionālas zināšanas, bet arī augstu emocionālo noturību:** viens no biežākajiem izaicinājumiem ir saskarsme ar bērnu izteiktām uzvedības problēmām. Šie bērni var izpaust agresīvu rīcību – sist, kost, apzināti bojāt mantas, kliegt vai rupji izturēties. Speciālistiem ir jāspēj saglabāt mieru un atturību, neatbildot ar dusmām, kā arī jāspēj emocionāli distancēties, lai nesāktu identificēties ar bērna pārdzīvojumiem. Īpaši sarežģīti ir gadījumi, kad bērns dalās pieredzē par vardarbību vai pamešanu novārtā – šādas situācijas var emocionāli smagi ietekmēt darbiniekus, izraisīt skumjas, nedrošību un ilgtermiņā arī profesionālu izdegšanu.
- Ierobežotie resursi: lai uzturētu kvalitatīvu Audzināšanas grupas darbu, nepieciešami finansiāli līdzekļi, piemēram, lai nodrošinātu divus pilna laika darbiniekus, atbilstoši iekārtotu telpas un iegādātos nepieciešamos materiālus. Ne

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

vienmēr skola var atļauties šādus izdevumus, un dažkārt tiek piesaistīti darbinieki bez pilnvērtīgas sagatavotības, kas var ietekmēt sniegtā atbalsta kvalitāti.

- **Darbiniekiem jāvelta būtisks laiks arī darba dokumentēšanai**: jāsagatavo pārskati par bērnu izaugsmi, jāseko līdzi mērķu sasniegšanai un jāveic regulāra uzskaite. Tas viss prasa papildu laiku ārpus tiešā darba ar bērniem un var radīt administratīvu slodzi.
- **Grūtības rodas arī sadarbībā ar pamatskolas skolotājiem**: ne visi skolotāji līdz galam izprot Audzināšanas grupas pieeju un var uztvert to kā privilēģiju, kas nav pieejama visiem skolēniem. Šādas attieksmes dēļ var rasties nesaskaņas, un netiek ievērota vienota pieeja bērna uzvedības atbalstam. Tas, savukārt, var traucēt bērna progresam, ja skolas vide nav konsekventa.
- **Bērna atgriešanās vispārējā klasē var būt izaicinoša:** pat ja bērns ir panācis ievērojamus uzlabojumus, klases biedri mēdz atcerēties iepriekšējo uzvedību un var reaģēt ar noraidījumu vai provocējošu attieksmi. Tāpēc ir būtiski sagatavot arī klasi šādam procesam, vienlaikus respektējot bērna privātumu un veicinot iekļaujošu vidi.
- **Speciālistiem ir jāpieņem lēmumi par to, cik ilgi bērns uzturēsies Audzināšanas grupā**: bieži vien tiek gaidīts rezultāts noteiktā laikā, piemēram, viena mācību gada ietvaros, tomēr ne visiem bērniem iespējams sasniegt strauju progresu. Vienlaikus ir jāņem vērā arī gaidītāju rinda – tas rada spiedienu, vai bērnu izslēgt no grupas, pat ja vēl būtu nepieciešams papildu laiks. Šādi lēmumi var būt psiholoģiski grūti un neviennozīmīgi.
- **Svarīgs, bet ne vienmēr viegli īstenojams ir darbs ar bērna ģimeni**: lai gan ideālā situācijā vecāki turpina grupā ieviesto pieeju arī mājās, realitātē ne visi vecāki ir motivēti vai spēj to darīt. Dažkārt paši vecāki piedzīvojuši sarežģītus dzīves apstākļus un neizprot grupas metodiku, uzskatot to par rotaļu, nevis mācīšanos. Tas rada sarežģījumus, jo bērna vide mājās nav saskaņota ar skolas pieeju, un progresu var būt grūti noturēt. Darbiniekiem jāturpina iesaistīt vecākus, jāorganizē tikšanās, jāsniedz ieteikumi, un tas prasa papildu resursus un darbu.
- **Vēl viens emocionāls izaicinājums ir bērna izaugsmes nepastāvība**: progresu nereti pavada atgriezeniskie posmi – brīžiem bērns uzvedas ievērojami labāk, bet pēc tam atkal piedzīvo grūtības. Tas var radīt šaubas speciālistos – vai paveiktais darbs tiešām ir bijis pietiekams, vai tas ir devis vēlamo rezultātu. Dažkārt ir grūti novērtēt, cik daudz no uzlabojumiem ir tieši grupas ietekmei, un cik – citu apstākļu rezultāts.
- **Būtisks ir arī emocionālais tuvums starp darbiniekiem un bērniem**: bērni Audzināšanas grupā tiek atbalstīti intensīvi un sirsnīgi, tāpēc šķiršanās brīži, kad bērns tiek integrēts atpakaļ klasē vai pāriet uz citu skolu – var būt emocionāli smagi arī darbiniekiem. Tas pats attiecas uz gadījumiem, kad tiek pieņemts lēmums bērnu virzīt uz specializētu mācību iestādi – pat ja tas ir nepieciešams, darbiniekiem šāds lēmums var šķist kā neveiksme.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Lai šiem darbiniekiem būtu iespējams kvalitatīvi turpināt darbu, ir ļoti svarīgi nodrošināt viņiem atbalstu**: dažās pašvaldībās tiek organizētas regulāras pārrunu grupas vai tikšanās ar psihologu, lai darbinieki varētu dalīties grūtībās un meklēt risinājumus. Šāda profesionālā izaugsme un emocionālais atbalsts palīdz uzturēt motivāciju, novērst izdegšanu un nodrošina, ka Audzināšanas grupas sniedz bērniem jēgpilnu un noturīgu atbalstu.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Audzināšanas grupas darbības nodrošināšana skolā norit vairākos posmos, sākot no bērnu atlases līdz ilgtermiņa ietekmes izvērtēšanai.

Vispirms notiek bērnu atlase: skolas darbinieki, visbiežāk klases audzinātāji, ziņo speciālo vajadzību koordinatoram par bērniem, kuriem novērotas uzvedības vai emocionālas grūtības. Tiek apkopota informācija par skolas apmeklējumu, disciplīnas pārkāpumiem un citiem nozīmīgiem rādītājiem. Nereti notiek kopīga sanāksme, kurā piedalās dažādi speciālisti – skolas vadība, psihologs, sociālais pedagogs – un lemj, kuri bērni varētu gūt vislielāko labumu no dalības šādā grupā. Parasti priekšroka tiek dota jaunākiem skolēniem, kuru uzvedības un emocionālās attīstības virzību vēl iespējams veiksmīgi mainīt skolas vidē. Kad atlases saraksts ir izveidots, tiek uzsākta saziņa ar bērnu vecākiem vai aizbildņiem.

Vecākiem tiek izskaidrota šīs grupas būtība: ka tas ir atbalsta pasākums, kas palīdz bērnam attīstīt svarīgas prasmes mazākā un drošākā vidē. Uzsvars tiek likts uz to, ka šī nav soda forma, bet iespēja saņemt papildu uzmanību un atbalstu. Līdzīgi arī pašam bērnam šis process tiek skaidrots pozitīvā un saprotamā valodā, lai veicinātu drošības sajūtu un gatavību piedalīties.

Telpu un materiālu sagatavošana: pirms grupas nodarbību sākuma personāls sagatavo telpu un materiālus, kā arī iepazīstas ar katru bērnu, izveidojot individuālu profilu, kurā atspoguļotas viņa intereses, stiprās puses un individuālas vajadzības. Bērna pirmās dienas grupā norit pakāpeniski, lai mazinātu trauksmi: sākumā viņš uzturas grupā īsu laiku, bet pakāpeniski tiek ieviesta pilna dienas rutīna.

Ikdiena Audzināšanas grupā: ir rūpīgi strukturēta un paredzēta gan prasmju attīstīšanai, gan emocionālajam līdzsvaram. Vispārējs Audzināšanas grupas dienas plāns, sastāv no vairāk daļām.

- **Sagaidīšanas aplis**: diena sākas ar sagaidīšanu aplī, kur bērniem tiek izskaidrots dienas plāns un tiek pārrunātas sajūtas.
- **Nodarbības**: tālāk seko dažādas nodarbības, piemēram, lasīšana, matemātika, sociālo prasmju spēles. Aktivitātes tiek pielāgotas bērnu spējām, un tās veido īsi, pārskatāmi mācību brīži.
- **Rotaļas un kopīgas maltītes**: īpaša vieta ikdienas ritmā ir rotaļām un kopīgai maltītei. Brīvās rotaļas laikā bērni mācās sadarboties, dalīties un risināt konfliktus, savukārt kopīga uzkoda kalpo kā iespēja attīstīt galda kultūru, valodas prasmes un siltas attiecības ar pieaugušajiem. Šis maltītes brīdis ir arī veids, kā nostiprināt saikni starp bērnu un grupas vadītājiem, veidojot uzticēšanās pilnu atmosfēru.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Nodarbības**: pēc maltītes var sekot mērķtiecīga nodarbība, kurā bērni apgūst noteiktas uzvedības vai sociālās prasmes, piemēram, kā atpazīt un nosaukt emocijas, kā draudzīgi atrisināt strīdu vai kā pieklājīgi lūgt piedošanu. Šajās nodarbībās bērni mācās arī Audzināšanas grupas noteikumus, kas palīdz attīstīt iekšēju robežu apzināšanos.
- **Dienas noslēgums:** bērni bieži atgriežas savās klasēs. Personāls viņus sagatavo šai pārejai, atgādinot dienas plānu klasē un pozitīvi pastiprinot jau sasniegto. Ja nepieciešams, darbinieki pavada bērnus uz klasi un informē klases audzinātāju par bērna noskaņojumu vai īpašām vajadzībām.

Regulāri tiek pārskatīts katra bērna progress: ik pēc sešām līdz astoņām nedēļām personāls izvērtē sasniegumus, piemēram, vai bērns ir spējīgāks izteikt emocijas vārdos, vai mazāk iesaistās konfliktos. Tiek spriests, vai nepieciešams turpināt darbu Audzināšanas grupā vai sākt pakāpenisku atgriešanos pilna laika klasē. Ja nepieciešams, tiek piesaistīti papildu speciālisti, piemēram, psihologs.

Kad bērns ir gatavs, sākas integrācijas process klasē: sākumā tas var notikt tikai dažas dienas daļas vai dienas nedēļā, ar pakāpenisku laika palielinājumu. Audzināšanas grupu darbinieki arī turpmāk sniedz atbalstu, iespējams, uz brīdi pavērojot bērnu klasē vai piedāvājot nelielus "iegriešanās" brīžus Audzināšanas grupas telpā. Mērķis ir nostiprināt bērna spēju funkcionēt klasē patstāvīgi.

Pēc pārejas uz pamata klasi turpinās novērošana: pēc pāris mēnešiem tiek izvērtēts, vai bērns joprojām spēj veiksmīgi darboties klasē. Ja parādās atkārtotas grūtības, iespējams, tiek piedāvāts īslaicīgs atgriešanās periods Audzināšanas grupā, lai nostiprinātu sasniegto.

Īpaša uzmanība tiek pievērsta arī gadījumiem, kad bērns maina skolu: piemēram, pārejot no pamatskolas uz vidusskolu. Šādās situācijās tiek nodota visa nepieciešamā informācija par iepriekš saņemto atbalstu, lai jaunā skola spētu turpināt bērna attīstības veicināšanu līdzīgā pieejā.

Noslēgumā skola apkopo informāciju par Audzināšanas grupas ietekmi: analizējot, kā mainījusies bērnu uzvedība, vai samazinājušies kavējumi, izslēgšanas gadījumi, vai bērni guvuši lielāku pārliecību un labāk integrējušies klasē. Šie novērojumi palīdz izvērtēt programmas efektivitāti un kalpo par pamatu turpmāka finansējuma nodrošināšanai un profesionālās darbības uzlabošanai.

Kopumā Audzināšanas grupas darba process norit cikliski: identificēšana → intensīvs atbalsts → integrācija → novērtēšana. Ikdienas mazās darbības padara šo pieeju atšķirīgu no parastās klases, jo pakalpojuma nodrošināšana vienlaikus atspoguļo bērna attīstības pieredzi ģimenē un pamatskolā. Tas arī skaidro pozitīvos rezultātus – daudzi bērni pirmo reizi skolā izjūt patiesu sapratni un drošības sajūtu, kas motivē viņus mācīties. Pēc dalības Audzināšanas grupā bērni bieži kļūst atvērtāki, un klases skolotāji ziņo par būtiskiem uzlabojumiem viņu sociālajās un emocionālajās prasmēs.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Audzināšanas grupu darbā tiek izmantotas mērķtiecīgas pedagoģiskas un psiholoģiskas metodes, kas veidotas, lai sekmētu bērna emocionālo, sociālo un uzvedības attīstību. Šīs pieejas pamatā ir seši darbības principi, kas nosaka darba virzienu un metodiku.

- **Bērna attīstība** tiek vērtēta pēc viņa reālajām emocionālajām un sociālajām prasmēm, nevis bioloģiskā vecuma. Uzdevumi un prasības tiek pielāgotas bērna attīstības līmenim – ja bērns pēc vecuma atbilst, piemēram, otrajai klasei, bet viņa uzvedība un emocionālā izpratne ir raksturīga bērnudārza vecumam, tad arī aktivitātes tiek organizētas atbilstoši šim attīstības posmam. Tas palīdz aizpildīt attīstības nepilnības un pamazām nostiprināt bērna spējas.

- **Telpa un Audzināšanas grupas vide** tiek veidota kā droša un paredzama vide, kurā bērns var justies pieņemts un saprasts. Audzināšanas grupas telpa tiek iekārtota mājīgi, ar stabiliem dienas ritmiem un saprotamiem noteikumiem. Tiek nodrošināta iespēja atkāpties no aktivitātēm, ja bērns jūtas pārāk noslogots, piemēram, izmantojot atsevišķu mieru stūrīti ar mīkstiem spilveniem, klusiem materiāliem un nomierinošu vidi. Pieejamība pieaugušajiem, emocionāls atbalsts un skaidra struktūra rada pamatu drošības sajūtai.

- **Audzināšanas grupas personāls** apzināti veido gādīgu un audzinošu attieksmi. Pieaugušie uzvedas līdzīgi rūpīgiem vecākiem – runā mierīgā un atbalstošā tonī, slavē pat par mazām izdošanām, nodrošina emocionālu tuvumu. Situācijās, kad bērns saskaras ar neveiksmi vai grūtībām, personāls reaģē ar sapratni, nevis nosodījumu. Tas stiprina bērna paļāvību uz pieaugušajiem un veicina emocionālu noturību.

- **Liela uzmanība tiek pievērsta valodas lietojumam** kā galvenajam saziņas un pašizpausmes līdzeklim. Pieaugušie grupā aktīvi runā ar bērniem, komentē viņu darbības, ievieš jaunus vārdus un veicina izteikšanos. Bērniem tiek mācīts, kā emocijas paust vārdos, nevis uzvedībā – dusmu vietā mācās pateikt, kas nepatīk, mācās pieklājīgi pieprasīt vai izteikt savas vajadzības. Bieži tiek izmantoti īsi stāstiņi par Audzināšanas grupas notikumiem vai tēliem, kas palīdz izskaidrot sarežģītas situācijas vienkāršā un saprotamā veidā.

- **Uzvedība tiek interpretēta kā saziņas forma**. Bērna rīcība tiek vērtēta nevis kā "slikta", bet kā signāls, ka viņam ir kāda vajadzība vai grūtība, kas jāizprot un jāpalīdz risināt. Personāls cenšas noskaidrot, kas ir uzvedības pamatā – vai tas ir stress, nedrošība, vai iepriekšējā pieredzē nostiprinātas reakcijas. Tā vietā, lai bērnu sodītu vai apkaunotu, viņam tiek piedāvāti citi, pieņemamāki veidi, kā rīkoties līdzīgās situācijās. Tiek izmantoti arī vizuāli palīgrīki – emociju termometri vai emociju kartītes, kas palīdz bērnam pašam atpazīt un kontrolēt savas jūtas.

- **Īpaša uzmanība tiek veltīta pārejām** gan ikdienas aktivitāšu maiņai, gan nozīmīgākām pārmaiņām, piemēram, atgriešanās pilna laika klasē vai skolas maiņai. Pārejas tiek iepriekš pieteiktas, bērniem tiek dots laiks sagatavoties, izmantoti vizuāli palīglīdzekļi, piemēram, taimeri vai laika plāni. Bērniem var piedāvāt līdzi paņemt kādu priekšmetu no Audzināšanas grupas telpas, kas palīdz uzturēt drošības sajūtu, pārejot uz citu vidi. Pāreju uzskata par attīstības posmu, kam jāpievērš īpaša uzmanība un kuram jāpiešķir pozitīva nozīme. Tiek rīkoti arī

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

simboliski atvadu brīži, piemēram, bērns saņem pateicību, diplomu vai piedalās kopīgā pasākumā, kas ļauj viņam piedzīvot noslēgumu kā sasniegumu, nevis zaudējumu.

Audzināšanas grupās izmantotās metodes tiek pielāgotas atbilstoši sešiem darbības principiem un veidotas tā, lai mērķtiecīgi attīstītu bērna emocionālās, sociālās un uzvedības prasmes. Metožu klāsts ir daudzveidīgs, apvienojot strukturētas aktivitātes ar brīvākiem un radošākiem paņēmieniem, vienlaikus respektējot katra bērna individuālās vajadzības un attīstības tempu.

Viens no bieži pielietotajiem paņēmieniem ir stāstu izmantošana: tiek veidoti pielāgoti stāsti par izdomātiem tēliem, kuri saskaras ar līdzīgām grūtībām kā bērni. Klausoties šos stāstus, bērni var identificēties ar varoņiem un caur viņu pieredzi apgūt problēmu risināšanas veidus. Līdzīgā veidā tiek izmantotas arī lomu spēles, kurās personāls demonstrē, piemēram, kā pieklājīgi atvainoties, un pēc tam ļauj bērniem pašiem trenēties līdzīgās situācijās.

Uzvedības iemaņu nostiprināšanai tiek izmantotas pozitīvās atalgojuma sistēmas: kas balstītas uz individuālu progresu, nevis savstarpēju sacensību. Bērns tiek atalgots, piemēram, ar uzlīmi, ja izpilda personīgo mērķi, un, sasniedzot noteiktu skaitu, var izvēlēties kādu nelielu balvu vai privilēģiju. Šāda pieeja veicina iekšējo motivāciju un mācīšanos no savas uzvedības sekām, nevis no ārēja spiediena.

Radošās aktivitātes: tostarp mūzika un vizuālā māksla, tiek izmantotas gan kā emocionālas izpausmes līdzeklis, gan kā iespēja mācīties sociālās prasmes. Piemēram, bērni kopā dzied dziesmas, lai attīstītu ritma izjūtu un sadarbošanās prasmes, vai arī zīmē savas sajūtas, veido simboliskus attēlus, piemēram, „mana drošā vieta," kas palīdz verbalizēt un vizualizēt iekšējos pārdzīvojumus.

Verbālās komunikācijas iemaņu attīstīšanai: tiek izmantotas dažādas atgriezeniskās saites tehnikas. Personāls apzināti modelē atbalstošu un uzslavējošu valodu, pievēršot uzmanību pozitīvajiem momentiem un precīzi nosaucot, par ko tiek slavēts. Tāpat būtiska ir individuālā saruna ar katru bērnu dienas gaitā, kas rada piederības sajūtu un stiprina uzticēšanos. Saruna var notikt arī neformālā vidē – pastaigas laikā vai kopīgi veicot kādu mierīgu aktivitāti.

Tiek īstenotas arī kopīgas spēles: kas māca sadarboties, piemēram, spēles, kurās bērniem jāsinhronizē kustības vai jāsasniedz kopīgs mērķis. Šīs spēles palīdz attīstīt gan sociālo uzticēšanos, gan pašregulācijas prasmes.

Sensorās regulācijas tehnikas: tiek izmantotas, lai palīdzētu bērniem nomierināties un atjaunot līdzsvaru brīžos, kad tie jūtas pārslogoti. Audzināšanas grupas telpā var atrasties dažādi priekšmeti, piemēram, saspiežamās bumbiņas, smagās segas vai nomierinošas smaržas. Bērniem tiek mācīts, kā šos līdzekļus lietot pašiniciatīvā, lai atpazītu un pārvaldītu savu emocionālo stāvokli.

Pēc uzvedības incidentiem tiek izmantots pārdomu laiks: kura laikā ar bērnu mierīgā gaisotnē tiek pārrunāts notikušais. Personāls palīdz bērnam identificēt savas izjūtas, saprast situācijas kontekstu un izdomāt, kā rīkoties citādi turpmāk. Tiek uzsvērta iespēja

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

uzlabot attiecības, piemēram, ierosinot uzrakstīt vai uzzīmēt atvainošanos, nevis vienkārši piemērojot sodu. Šī metode palīdz bērnam attīstīt empātiju un atbildību.

Svarīga loma ir arī vecāku iesaistei kā mācību procesam: Vecākiem tiek dota iespēja piedalīties Audzināšanas grupas nodarbībās, lai redzētu un izprastu, kā strādā šī pieeja, kā arī lai pārņemtu metodes, ko pielietot mājās. Dažkārt vecākiem tiek lūgts pildīt vienkāršus uzdevumus, piemēram, katru vakaru ierakstīt bērna sasniegumu dienasgrāmatiņā, kas stiprina pozitīvu mijiedarbību starp vecāku un bērnu.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Sadarbība ir viens no Audzināšanas grupu stūrakmeņiem, un tās mērķis ir nodrošināt bērna konsekventu attīstības atbalstu visās viņa dzīves vidēs – skolā, ģimenē un, ja nepieciešams, arī plašākā profesionāļu lokā. Sadarbības process tiek īstenots plānveidīgi, veidojot uzticēšanās attiecības un veicinot vienotu izpratni par bērna vajadzībām un atbalsta stratēģijām.

Sadarbība ar bērnu balstās uz cieņu, uzticēšanos un līdzdalību. Personāls veido drošu, prognozējamu vidi, kur bērns jūtas dzirdēts un pieņemts. Bērniem tiek skaidri izklāstīti grupas noteikumi, un viņi tiek iesaistīti to formulēšanā, tā veicinot atbildības izjūtu. Audzināšanas grupas aktivitātēs bērni var izdarīt izvēles, piemēram, attiecībā uz brīvā laika rotaļām vai uzkodām. Svarīga ir pozitīvās disciplīnas ievērošana – nevis sodi, bet dabiskas sekas, kas māca atbildību, nezaudējot cieņu. Saziņa ar bērnu notiek gan grupas laikā, gan pēc tās – personāls regulāri sniedz individuālu atgriezenisko saiti, uzsverot pozitīvos aspektus un veicinot bērna pašvērtējumu.

Sadarbība ar ģimeni tiek veidota kā līdzvērtīga partnerība. No pirmā brīža vecāki tiek iesaistīti gan novērtēšanas procesā, gan ikdienas darbā, piemēram, aizpildot uzvedības novērojumu anketas vai sniedzot informāciju par situāciju mājās. Personāls pozicionē vecākus kā ekspertiem līdzvērtīgus partnerus un izvairās no vērtējoša vai nosodoša toņa. Informācijas apmaiņa notiek regulāri, piemēram, caur dienasgrāmatu jeb vecāku un skolas saziņas burtnīcu (“*Home-School Book*”), kurā tiek pierakstītas īsas ziņas par dienas norisi. Vecāki tiek aicināti uz pārrunām, kurās tiek apspriests bērna progress, kā arī iespējas stiprināt mācītās prasmes mājas vidē. Ja nepieciešams, personāls piedāvā ieteikumus vai saista ģimeni ar atbilstošiem sociālajiem pakalpojumiem. Ja ģimenē ir ierobežotas sadarbības iespējas, piemēram, vecākiem trūkst motivācijas vai pašiem ir sarežģītas dzīves situācijas, personāls cenšas saglabāt pozitīvu komunikāciju un pakāpeniski veidot uzticēšanos. Ja rodas bažas par bērna drošību, personāls ievēro bērnu aizsardzības procedūras un sadarbojas ar sociālajiem dienestiem.

Sadarbība ar audžuģimenēm notiek līdzvērtīgi kā ar bioloģiskajiem vecākiem. Audžuvecākiem tiek nodrošināta informācija un ieteikumi par to, kā atbalstīt bērna emocionālo attīstību mājas vidē, īpaši attiecībā uz piesaistes veidošanu. Audžuģimenes bieži tiek iesaistītas arī Audzināšanas grupas pasākumos, piemēram, ekskursijās vai nodarbībās, kas bērnam stiprina drošības sajūtu un savstarpējo saikni.

Sadarbība ar klases skolotāju ir būtiska, lai nodrošinātu vienotu pieeju un pāreju starp Audzināšanas grupu un pamatskolas vidi. Informācijas apmaiņa par bērna ikdienas pieredzi un sasniegumiem notiek regulāri, un klases skolotājs tiek rosināts integrēt

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Audzināšanas grupas pieejas elementus savā darbā, piemēram, izmantojot vizuālos dienas plānus vai nodrošinot atpūtas vietu klasē. Ilgtermiņā šāda sadarbība var veidot kopīgu atbalsta kultūru visā skolā.

Sadarbība ar citiem speciālistiem (piemēram, izglītības psihologu, logopēdu, sociālo darbinieku) notiek koordinēti un mērķtiecīgi. Personāls, kas strādā Audzināšanas grupā, bieži vien uzņemas bērna lietas vadības funkciju – plāno daudzprofila sanāksmes, apkopo informāciju un nodrošina, ka visi iesaistītie speciālisti strādā vienotā virzienā. Speciālistu iesaiste vienmēr notiek ar vecāku piekrišanu un bērna interesēs.

Sadarbība ar skolas vadību: skolas vadība nodrošina Audzināšanas grupas darbībai nepieciešamos resursus – gan budžetu, gan administratīvu atbalstu, piemēram, atļaujot personālam piedalīties profesionālajā pilnveidē vai organizēt daudz disciplināras tikšanās. Skolas direktora iesaiste šajā procesā nosaka, cik lielā mērā Audzināšanas grupas pieeja kļūst par daļu no visas skolas kultūras.

Pārejot uz citu izglītības iestādi, piemēram, vidusskolu, Audzināšanas grupas personāls sadarbojas ar nākamās skolas speciālistiem, nodod rekomendācijas un nepieciešamības gadījumā organizē pārejas atbalsta pasākumus. Šāda iepriekšēja sagatavošana mazina bērna trauksmi un palielina iespēju veiksmīgai integrācijai jaunajā vidē.

Sadarbība ar institūcijām, tostarp bērnu aprūpes iestādēm vai ārstniecības iestādēm, tiek veidota elastīgi, atkarībā no bērna situācijas. Ja bērns uzturas bērnu aprūpes, svarīgi ir iesaistīt aprūpētājus informācijas apmaiņā un atbalsta īstenošanā.

Informācijas apmaiņa starp visām iesaistītajām pusēm notiek, ievērojot konfidencialitātes principus. Vecāki paraksta piekrišanu, kas ļauj skolai un profesionāļiem savstarpēji dalīties ar būtisku informāciju bērna labā. Personāls rūpīgi izvērtē, kāda informācija tiek nodota un kam, nodrošinot, ka bērna privātums netiek pārkāpts.

Sadarbība ar klasi un vienaudžiem tiek aktīvi veicināta bērna reintegrācijas posmā. Ja nepieciešams, klases audzinātājs ar bērniem pārrunā atgriešanās procesu, veicina sapratni un iekļaujošu attieksmi. Dažkārt reintegrāciju atbalsta, iesaistot vienaudžus īsās Audzināšanas grupas aktivitātēs vai kopīgos pasākumos. Skola tiek sagatavota tā, lai bērna atgriešanās klasē būtu pieņemta un dabiska.

Kopīgi atzīmējot bērna panākumus, visa skolas kopiena tiek iesaistīta bērna attīstības atzīmēšanā. Tas var notikt, piemēram, izsniedzot apliecinājumu, uzslavējot skolas sapulcē vai citādi publiski novērtējot sasniegto progresu, vienlaikus respektējot bērna komforta robežas. Šādi pasākumi stiprina bērna motivāciju un apstiprina, ka pozitīvas pārmaiņas ir iespējamas un tiek atzītas.

Šāda daudzslāņaina sadarbība starp bērnu, ģimeni, skolu un profesionāļiem veido integrētu atbalsta sistēmu, kas ļauj bērnam justies pieņemtam un gūt panākumus visās dzīves jomās.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

- **Bērniem pēc dalības Audzināšanas grupā novērojami būtiski uzlabojumi uzvedībā**: viņi retāk izrāda izaicinošu vai agresīvu rīcību, spēj labāk ievērot

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

noteikumus un pielāgoties mācību vides prasībām. Agrāk bieži sastopamie uzvedības pārkāpumi būtiski samazinās, un bērni, kuri iepriekš tika pakļauti disciplināriem pasākumiem, piemēram, izslēgšanai no stundām vai mācību procesa, kļūst spējīgi sekmīgi turpināt skolas gaitas. Tas liecina, ka viņi ir iemācījušies labāk pārvaldīt savas emocijas un rīcību.

- **Tāpat būtiski uzlabojas bērnu sociālās prasmes**: bērni, kuri iepriekš izvairījās no saskarsmes ar vienaudžiem vai bieži nonāca konfliktos, mācās sadarboties, dalīties, gaidīt savu kārtu un uzsākt draudzīgu sarunu. Attiecības ar pieaugušajiem kļūst uzticības pilnas – bērni vairs neredz pieaugušos kā pretiniekus, bet gan kā atbalsta avotu. Tā rezultātā veidojas pozitīvāka skolas vide gan bērnam, gan viņa apkārtējiem.
- **Audzināšanas grupās bērni attīsta spēju apzināties un izteikt savas jūtas:** kā arī apgūst veidus, kā tās regulēt. Tā vietā, lai reaģētu ar dusmām, agresiju vai nekontrolētām emocijām, bērni sāk spēt pateikt, kā viņi jūtas, piemēram, "esmu dusmīgs" vai "esmu bēdīgs". Šāda spēja veicina iekšējo līdzsvaru un mazina trauksmi. Bērni, kuri iepriekš negribēja vai nespēja apmeklēt skolu, sāk ierasties skolā ar prieku un pārliecību, kas pozitīvi ietekmē viņu mācību sasniegumus un socializēšanos.
- **Lai arī Audzināšanas grupas galvenokārt koncentrējas uz uzvedības un emocionālo atbalstu, pozitīva ietekme redzama arī mācībās**: kad bērns vairs nav aizņemts ar iekšēju spriedzi vai destruktīvu uzvedību, viņš spēj pievērsties mācību darbam. Šādā vidē bērni bieži vien panāk straujāku progresu lasīšanā, rakstīšanā un rēķināšanā, nekā iepriekš tika prognozēts. Tas apliecina, ka emocionālais līdzsvars un atbalsts ir pamats sekmīgai izglītībai.
- **Vēl viens nozīmīgs ieguvums ir bērnu iespēja turpināt mācības vispārizglītojošā skolā:** Audzināšanas grupas bieži novērš nepieciešamību pārcelt bērnu uz speciālo izglītību vai izslēgt no skolas. Pēc atbalsta posma beigām lielākā daļa bērnu spēj sekmīgi iekļauties savā klasē bez vai ar minimālu papildu palīdzību. Tas saglabā bērnam pieejamu pilnvērtīgu izglītību un sociālo attīstību, kā arī stiprina viņa iespējas nākotnē.
- **Būtiska ir arī bērna pašapziņas un kompetences izjūtas izaugsme**: Audzināšanas grupas vide ļauj bērnam piedzīvot panākumus un saņemt pozitīvu atgriezenisko saiti. Daudzi bērni šajā grupā pirmo reizi izjūt, ka viņi kaut ko var un viņus novērtē. Šī pieredze paliek atmiņā un kļūst par pamatu veselīgai pašvērtībai. Turklāt arī vecāki nereti izjūt pozitīvas pārmaiņas – ne tikai bērna uzvedībā, bet arī savā uztverē un prasmēs audzināšanā. Redzot, kas bērnam palīdz, viņi paši jūtas drošāk un spējīgāk atbalstīt savu bērnu ikdienā.
- **Ilgtermiņa ietekme**: ilgtermiņā šāda atbalsta forma var palīdzēt samazināt risku, ka bērni nākotnē iesaistīsies likumpārkāpumos vai izkritīs no izglītības sistēmas. Kad bērni apgūst veselīgus veidus, kā risināt grūtības un sadarboties ar citiem, viņiem ir lielākas iespējas izveidot veiksmīgas attiecības, pabeigt skolu un saglabāt labu garīgo veselību arī vēlākā vecumā.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Šāda pieeja dod ieguvumus arī apkārtējiem**: gan ģimenēm, gan skolai kopumā. Vecākiem ir mazāk stresa, ģimenes dzīve kļūst harmoniskāka. Skolotāji klasēs jūt atvieglojumu, jo bērni ar uzlabotu uzvedību netraucē mācību darbu, kas dod iespēju vairāk pievērsties mācīšanai, nevis disciplinēšanai. Pozitīvas pārmaiņas vienā bērnā bieži iedvesmo arī pārējos skolēnus, veidojot atbalstošāku un iecietīgāku klases kolektīvu.
- **Arī skola kopumā gūst ieguvumus**: samazinās uzvedības problēmas, uzlabojas mācību vide un nostiprinās skolas tēls kā vietai, kur tiek atbalstīti visi bērni.
- **Sabiedrībai tas nozīmē ilgtermiņa ieguvumu**: mazāku nepieciešamību pēc dārgiem speciālajiem risinājumiem nākotnē, labāku bērnu integrāciju un lielāku iespēju, ka šie bērni kļūs par pilnvērtīgiem sabiedrības locekļiem.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Audzināšanas grupu efektivitāti ievērojami palielina to integrēšana plašākā atbalsta sistēmā, kurā iesaistās gan skolas kolektīvs, gan vecāki, gan citi speciālisti. Vislabākie rezultāti tiek sasniegti gadījumos, kad visa izglītības iestāde ievēro vienotu, bērna attīstību un emocionālo labbūtību veicinošu pieeju. Tas nozīmē, ka arī vispārējās izglītības klasēs tiek ieviesti pozitīvi uzvedības modeļi, cieņpilna komunikācija un sociāli emocionālo prasmju apguves elementi, piemēram, mācību stundas, kas veltītas emociju izzināšanai vai konfliktu risināšanai. Šādu pieeju bieži atbalsta mērķtiecīga skolas personāla profesionālā pilnveide, nodrošinot kopīgas vērtības un vienotu rīcības sistēmu visa kolektīva līmenī.

- **Nozīmīgs faktors bērna progresā ir arī ģimenes līdzdalība**: papildu ikdienas saziņai starp skolu un vecākiem ir lietderīgi piedāvāt strukturētas izglītojošas programmas, kuru ietvaros vecāki apgūst pozitīvas audzināšanas pieejas, kas savstarpēji papildina grupā īstenotās metodes. Šādas programmas, piemēram, "*Triple P*" vai "*Incredible Years*", ļauj vecākiem labāk izprast bērna uzvedību un pielietot atbalstošas metodes arī mājas vidē, tādējādi nodrošinot saskaņotu un stabilu vidi bērna attīstībai.
- **Audzināšanas grupas darbību iespējams sekmīgi papildināt ar specializētu atbalstu atbilstoši bērna individuālajām vajadzībām**: tas var ietvert mākslas vai rotaļu terapiju, logopēdijas pakalpojumus vai sensorās integrācijas nodarbības ergoterapeita vadībā. Šie pakalpojumi tiek sniegti saskaņoti ar Audzināšanas grupas personālu, nodrošinot vienotu pieeju un nepārtrauktību bērna ikdienas atbalstā.
- **Pārejas starp izglītības posmiem, īpaši no pamatskolas uz vidusskolu**: bieži rada bērniem ievērojamu emocionālu un praktisku spriedzi. Šo pāreju iespējams mīkstināt ar sagatavošanās programmām vasaras periodā, kā arī izveidojot atbalsta grupas arī vidusskolas līmenī, kur tiek saglabāti līdzīgi principi kā pamatskolas Audzināšanas grupās. Šādas grupas piedāvā stabilu, emocionāli drošu vidi un mērķtiecīgu uzvedības un sociālo prasmju attīstību.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Vienaudžu mentoringa elementu ieviešana:** lai atbalstītu bērna integrāciju klasē pēc dalības Audzināšanas grupā, lietderīgi ir ieviest vienaudžu mentoringa elementus, kuros bērnam palīdz uzticams klases biedrs vai vecāks skolēns. Tas veicina piederības sajūtu un atvieglo reintegrācijas procesu, kā arī stiprina klases kolektīva atbildību par iekļaujošas vides uzturēšanu.
- **Starpinstitucionāls agrīnās palīdzības plāns**: atbalsts bērna var būt daļa no plašāka starpinstitucionāla agrīnās palīdzības plāna, kurā iesaistīti dažādi speciālisti, piemēram, sociālais darbinieks, ģimenes atbalsta darbinieks vai psihologs. Šāda sadarbība nodrošina, ka skolas un mājas vide tiek saskaņota, balstoties uz kopīgi izstrādātu palīdzības plānu. Efektīvākai sadarbībai tiek rīkotas daudzprofesionāļu sapulces, kurās tiek pārrunāts gan bērna progress, gan atbalsta pasākumu turpmākie soļi.
- **Ģimenei nepieciešamais atbalsts:** gadījumos, kad bērna ģimenes situācija ir nestabila, būtiski ir savlaicīgi identificēt nepieciešamību pēc papildu atbalsta – piemēram, mājokļa jautājumu risināšana, garīgās veselības palīdzība vecākiem vai konsultācijas. Šādos gadījumos skola var ieteikt atbilstošus pakalpojumus un sadarboties ar tiem, lai stabilizētu bērna dzīves vidi ārpus izglītības iestādes.
- **Mācību atbalsts**: ja bērnam ir specifiskas mācīšanās grūtības, paralēli Audzināšanas grupas darbībai var tikt nodrošināts mācību atbalsts, piemēram, individuālas nodarbības ar speciālistiem vai palīgpersonāla klātbūtne mācību procesā. Audzināšanas grupa nenodrošina akadēmisko prasmju attīstību tiešā veidā, tādēļ šāds papildinājums ir būtisks ilgtermiņa progresam.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- **Viena no Audzināšanas grupu būtiskākajām priekšrocībām ir to pārbaudītā efektivitāte sociāli emocionālo grūtību mazināšanā**: šis pakalpojums sekmē bērnu uzvedības uzlabošanos un emocionālo līdzsvaru, vienlaikus samazinot nepieciešamību pēc disciplināriem pasākumiem vai speciālās izglītības risinājumiem. Bērni, kuri agrāk nespēja sekmīgi darboties klasē, pēc dalības Audzināšanas grupā bieži vien var atgriezties vispārējā izglītībā un veiksmīgi turpināt mācības.
- **Audzināšanas grupas piedāvā pieeju, kas balstīta uz cieņu un izpratni par bērna vajadzībām, nevis uz sodu**: tās veicina vidi, kur bērns netiek uztverts kā problēma, bet gan kā persona ar konkrētām attīstības vajadzībām. Atbalsta sniegšana balstās uz aprūpi, stabilitāti un attiecībām, kurās bērni jūtas pieņemti, saprasti un novērtēti. Bieži vien tieši šī pieredze ir pirmais solis uz bērna pašvērtējuma nostiprināšanu un vēlmi mācīties.
- **Pakalpojums paredz laicīgu iejaukšanos, īpaši sākumskolas posmā, kad uzvedības un emocionālās grūtības vēl nav nostiprinājušās**: šāda pieeja ne tikai palīdz bērnam šobrīd, bet arī novērš turpmākus sarežģījumus, piemēram,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

izslēgšanu no skolas vai nonākšanu konfliktā ar likumu. Laicīgs atbalsts dod iespēju mainīt bērna attīstības virzienu uz pozitīvu ceļu.

- **Audzināšanas grupas lielums:** mazais Audzināšanas grupas lielums, kurā parasti darbojas seši līdz astoņi bērni kopā ar diviem pieaugušajiem, nodrošina katram bērnam individuālu uzmanību. Atšķirībā no lielām klasēm, kur skolotāja iespējas individuāli pievērsties katram bērnam ir ierobežotas, Audzināšanas grupās tiek nodrošināta daudz ciešāka uzraudzība un atbalsts. Tas ļauj agrīni pamanīt un risināt uzvedības vai emocionālās grūtības, kā arī ātrāk panākt pozitīvas pārmaiņas.
- **Elastību un pielāgošanos katra bērna vajadzībām:** Audzināšanas grupas balstās uz skaidri izstrādātiem pedagoģiskiem principiem, taču vienlaikus pieļauj elastību un pielāgošanos katra bērna vajadzībām. Šī pieeja apvieno strukturētu sistēmu ar individuālu pielāgošanu, tādējādi nodrošinot līdzsvarotu vidi, kur bērns jūtas droši, bet vienlaikus tiek mērķtiecīgi virzīts uz attīstību.
- **Pakalpojums būtiski stiprina iekļaujošo izglītību**: bērniem, kuriem citkārt draudētu izglītības pārtraukšana vai pārcelšana uz speciālu izglītības iestādi, tiek dota iespēja turpināt mācības savā skolā. Viņi aug līdzās vienaudžiem, piedalās kopienas dzīvē un mācās būt tās daļa. Arī pārējie skolēni iemācās pieņemt dažādus bērnus un kļūst saprotošāki, kas ilgtermiņā veicina iejūtīgas un taisnīgākas sabiedrības veidošanos.
- **Pakalpojuma novērtējums**: gan skolotāji, gan vecāki bieži vien ļoti augstu novērtē Audzināšanas grupu darbu. Vecākiem tā ir sajūta, ka viņu bērns beidzot saņem vajadzīgo palīdzību, un tas sniedz atvieglojumu un cerību. Skolotāji, savukārt, var strādāt produktīvāk, jo uzlabojas klases kopējā atmosfēra un samazinās uzvedības problēmas. Tas rada vidi, kurā visa klase var mācīties mierīgāk un koncentrētāk.
- **Finanšu ekonomija**: salīdzinot ar alternatīvām, piemēram, bērna pārvietošanu uz speciālu iestādi vai intensīvu terapiju ārpus skolas, Audzināšanas grupas ir salīdzinoši pieejamākas izmaksu ziņā. Lai gan nepieciešams papildu personāls, šo pakalpojumu bieži vien var īstenot skolas budžeta ietvaros vai ar nelielu ārēju atbalstu. Ar vienu vai diviem papildus speciālistiem iespējams nodrošināt būtisku uzlabojumu daudziem bērniem, kamēr specializētas iestādes vai aprūpes risinājums valstij izmaksā ievērojami dārgāk.
- **Skolotāju apmierinātība ar paveikto**: arī skolotājiem, kas strādā šajās grupās, darbs nereti šķiet īpaši piepildīts un jēgpilns. Lai gan ikdiena var būt emocionāli un fiziski prasīga, ir liels gandarījums un prieks vērot bērna izaugsmi un pozitīvās pārmaiņas. Šī pieredze palīdz saglabāt skolotāju motivāciju un var piesaistīt izglītības jomai cilvēkus ar īpašu interesi un aicinājumu strādāt ar bērniem, kuriem nepieciešams pastiprināts atbalsts.
- **Audzināšanas grupas arī labi sader ar citām atbalsta formām skolās un kopienās**: tās var kļūt par platformu, no kuras var darboties citi speciālisti, piemēram, psihologs, sociālais darbinieks vai vecāku konsultants. Audzināšanas grupas telpa un struktūra rada piemērotu vidi starpdisciplināram darbam, un šāds sadarbības modelis stiprina kopējo atbalsta sistēmu bērnam un ģimenei.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Vājās puses

- **Ierobežotā kapacitāte**: viena no būtiskākajām grūtībām, īstenojot Audzināšanas grupas, ir ierobežotā kapacitāte – vienlaikus tajās var piedalīties tikai neliels bērnu skaits, parasti seši līdz astoņi dalībnieki. Ja skolā ir lielāks skaits bērnu ar sociāli emocionālās attīstības un uzvedības grūtībām, šāda ierobežotība nozīmē, ka daļa bērnu var nesaņemt nepieciešamo atbalstu pietiekami ātri. Pastāv arī risks, ka, koncentrējoties uz intensīvu darbu ar konkrētiem bērniem, uzmanība netiek pievērsta tiem, kuriem būtu pieticis ar mazāk apjomīgu, bet savlaicīgu palīdzību.
- **Audzināšanas grupa varbūt saistīta ar iespējamu stigmatizāciju**: lai arī praksē tiek pieliktas pūles, lai mazinātu negatīvus stereotipus, bērni, kas piedalās Audzināšanas grupā, var tikt identificēti kā "problēmiskie" vai "citādi", īpaši gadījumos, kad skolas kopējā kultūra nav pietiekami sagatavota iekļaujošai attieksmei. Šāda uztvere var nākt gan no vienaudžiem, gan citu bērnu vecākiem, kā arī pašiem dalībniekiem, kuri nereti izjūt piederības trūkumu. Lai to mazinātu, Audzināšanas grupām tiek piešķirti neitrāli vai pozitīvi nosaukumi, kā arī tās integrējot kopējos skolas procesos, tomēr pilnībā šādu risku novērst nav iespējams.
- **Dažkārt tiek novērota bērnu pārāk cieša piesaiste Audzināšanas grupas videi:** kas var apgrūtināt pāreju atpakaļ uz parasto klases vidi, īpaši, ja atgriešanās nav rūpīgi sagatavota. Realitāte klasē – kur nav tik individuālas uzmanības vai tik strukturētas vides – bērnam var šķist sveša un grūti pielāgojama. Ja reintegrācija nav pietiekami pārdomāta, pastāv regresijas risks, kas apdraud iepriekš gūto progresu.
- **Pakalpojuma ietekmi būtiski nosaka ģimenes līdzdalība**: ja vecāki nepiedalās vai neatbalsta skolas veicināto pieeju mājas vidē, bērns saņem pretrunīgus signālus. Tas var mazināt Audzināšanas grupas pozitīvo ietekmi un radīt neatbilstības starp bērna pieredzi skolā un mājās. Efektīvai darbībai nepieciešama cieša sadarbība ar ģimeni, kas ne vienmēr ir iespējama.
- **Audzināšanas grupa nevar aizvietot specializētu psiholoģisko vai psihiatrijas palīdzību bērniem ar smagiem attīstības traucējumiem vai psihiskām slimībām**: tā nav klīniskas terapijas metode, un tās darbinieki nav mācīti kā terapeiti. Lai gan viņi veic daudz līdzīgu funkciju, pastāv risks, ka netiek identificētas specifiskas problēmas, kas prasa profesionālu mediķu vai speciālistu iesaisti. Līdz ar to, bērniem ar sarežģītām vajadzībām Audzināšanas grupa var būt tikai viens no soļiem plašākā atbalsta sistēmā.
- **Audzināšanas grupu darbība ir resursietilpīga:** un prasa pastāvīgu finansējumu ne vien personālam, bet arī profesionālajai pilnveidei, supervīzijai un aizvietošanas iespējām slimības vai atvaļinājuma gadījumos. Finanšu ierobežojumu apstākļos skolas var nonākt kārdinājumā samazināt atbalstu, piemēram, pārdalot darbiniekus uz lielajām klasēm vai likvidējot Audzināšanas grupu budžeta samazinājuma dēļ.
- **Bērna atgriešanās klasē**: ja skola nespēj nodrošināt pietiekamu sasaisti starp Audzināšanas grupu un vispārējo klasi, pastāv risks, ka bērna atgriešanās notiek vidē, kas nav mainījusies un atkal rada konfliktus. Vēl joprojām pastāv skolas, kurās

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

šāda grupa tiek uztverta kā veids, kā “noņemt” grūtākos bērnus no klases, nevis kā iespēja transformēt izglītības vidi kopumā. Šāda nostāja ne vien samazina grupas ilgtermiņa efektu, bet arī kavē pozitīvas izmaiņas visas skolas līmenī.

- **Tāpat jāņem vērā, ka Audzināšanas grupu efektivitāte ir visaugstākā pamatskolas posmā**: vecākā vecuma skolēniem, īpaši pusaudžiem, šāda forma ir grūtāk piemērojama, jo pieaug motivācijas izaicinājumi, sarežģītāka kļūst uzvedības dinamika, kā arī nepieciešami citi darba formāti. Tādēļ, ja intervence netiek uzsākta pietiekami agri, efektīvu rezultātu sasniegšana vēlākos izglītības posmos var būt apgrūtināta.
- **Audzināšanas grupu panākumi lielā mērā balstās uz konkrētu speciālistu prasmēm un attieksmi**: ja pieredzējis personāls pamet darbu vai mainās, Audzināšanas grupas kvalitāte var ievērojami samazināties. Šāda atkarība no individuālām personām padara sistēmu ievainojamu, īpaši ņemot vērā darba intensitāti un emocionālo slodzi, kas bieži izraisa izdegšanu. Tāpēc būtiska ir gan atbalsta sistēma darbiniekiem, gan apzināta ilgtermiņa personāla noturēšanas stratēģija.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Nurture UK. (n.d.). *Home*. Available at https://www.nurtureuk.org/
- Jones, Bethan Mary (2024) The impact of nurture groups: a systematic review of studies examining effectiveness and a study exploring the perceptions of nurture group practitioners. University of Southampton, Doctoral Thesis. Available at https://eprints.soton.ac.uk/491366/
- Cooper, P., & Tiknaz, Y. (2005). *Supporting children with challenging behaviour through a nurture group approach: Summary report*. Department for Education and Skills. Available at https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a8095f8ed915d74e33fb44e/Report_summary_-_Supporting_children_with_challenging_behaviour_through_a_nurture_group_approach.pdf
- Gloucestershire County Council. (n.d.). *Nurture groups flyer*. Available at https://www.gloucestershire.gov.uk/media/3ikljrxx/Audzināšanas-groups-flyer.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

3.3. TERCIĀRAIS PREVENCES LĪMENIS

3.3.1. Jauniešu likumpārkāpumu komandas - YOT

1. Pakalpojuma nosaukums

Jauniešu likumpārkāpumu komandas (*Youth Offending Teams, YOT*). Tie ir pašvaldību koordinēti starpdisciplināri dienesti, kas strādā ar nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem un jauniešiem riska grupā.

2. Pakalpojuma mērķis

YOT primārais mērķis ir novērst bērnu un jauniešu likumpārkāpumu izdarīšanu un atkārtotu noziedzību. Likumā noteiktais jauniešu tieslietu sistēmas uzdevums ir "novērst nepilngadīgo noziedzību". YOT komandas cenšas panākt, lai jaunietis vairs neizdarītu likumpārkāpumus, bet gan atgrieztos sabiedrībā kā likumpaklausīgs pilsonis. Papildu mērķi ir sabiedrības aizsardzība (mazinot jauniešu izdarīto noziegumu skaitu) un jaunieša sociālā rehabilitācija, t.i., palīdzēt jaunietim labot uzvedību, apgūt prasmes un integrēties sabiedrībā bez noziedzības ceļa. YOT darbības filozofija pēdējos gados balstīta principā "*Child First*", proti, vispirms bērns, pēc tam likumpārkāpējs, kas nozīmē, ka galvenā uzmanība tiek veltīta jaunieša vajadzībām un attīstībai, nevis tikai sodīšanai.

3. Pakalpojuma uzdevumi

YOT veic plašu uzdevumu spektru, kas aptver jaunieti visos procesa posmos – no pirmssodiem līdz soda izpildei un prevencei.

- **Novērtēšana un profilakse**: iepazīt jaunieša dzīves apstākļus un izprast pārkāpuma cēloņus, kā arī īstenot noziegumu novēršanas pakalpojumus, lai viņš atturētos no turpmākas iesaistīšanās noziedzībā. YOT darbinieki izstrādā individuālu plānu riska faktoru mazināšanai (piemēram, palīdz atgriezties skolā, iesaista brīvā laika aktivitātēs u.tml.).
- **Atbalsts pirmstiesas posmā**: sadarbībā ar policiju YOT iesaistās lēmumu pieņemšanā par ārpustiesas lietu izskatīšanas risinājumiem (*out-of-court disposals*), piemēram, brīdinājumiem vai uzvedību koriģējošiem līgumiem (angļu val. *youth caution* vai *youth conditional caution* – vienošanās ar jaunieti, kas paredz noteiktu uzvedības maiņu vai saistību izpildi, piemēram, apmeklēt programmu, atvainoties cietušajam vai izpildīt sabiedriskos darbus). YOT rūpējas, lai nepilngadīgā nopratināšanā piedalītos piemērots pieaugušais (*Appropriate Adult*), kā arī lai tiktu ievērotas jaunieša tiesības.
- **Ziņojumu sagatavošana tiesai**: gadījumos, kad lieta nonāk tiesā, YOT speciālisti sagatavo pirmstiesas ziņojumus un sniedz tiesai informāciju par jaunieti (ģimenes apstākļi, psiholoģiskais raksturojums, riski). Šie ziņojumi palīdz tiesai lemt par atbilstošāko sodu vai rehabilitācijas pasākumiem.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Soda izpildes uzraudzība sabiedrībā**: ja jaunietim tiek piespriests sabiedriskais sods (*community sentence*)[172] vai arī viņš tiek atbrīvots no ieslodzījuma, YOT nodrošina uzraudzību un atbalstu šī soda izciešanas laikā. Tas ietver regulāras tikšanās ar jaunieti, kontroli par noteikumu ievērošanu (piemēram, komandantstundas, probācijas nosacījumi), kā arī rehabilitācijas programmu vadīšanu. YOT darbinieki uzrauga jauniešus sabiedrībā – pārliecinās, ka tie apmeklē noteiktās nodarbības, nelieto alkoholu/narkotikas, nepārkāpj cita veida nosacījumus.
- **Atbalsts pēc ieslodzījuma**: ja jaunietis atrodas ieslodzījumā vai slēgtā audzināšanas iestādē (piemēram, jauniešu kolonijā), YOT iesaistās atbrīvošanas plānošanā un paliek saskarē ar jaunieti visu ieslodzījuma laiku. Pirms jaunieša atgriešanās sabiedrībā YOT palīdz sagatavot rehabilitācijas un resocializācijas plānu (dzīvesvietas, skolas vai darba iespēju jautājumos, turpmāko uzraudzību). Pēc atbrīvošanas YOT darbinieks turpina uzraudzīt jaunieti, palīdz adaptēties un novērst recidīvu.
- **Darbs ar ģimeni un cietušajiem**: YOT sniedz palīdzību arī jaunieša ģimenei tiesas procesā un pēc tā. Vajadzības gadījumā komanda organizē koptaisnības pasākumus, piemēram, sarīko tikšanos starp jaunieti un cietušo, lai veicinātu izlīgumu, atvainošanās izteikšanu un zaudējumu atlīdzināšanu. Tiek rīkotas arī ģimenes grupu konferences, kur plašāks atbalsta loks (radinieki, speciālisti) vienojas par risinājumiem jaunieša labā. YOT var nozīmēt apmeklēt vecākiem mācību programmas vai atbalsta grupas, lai uzlabotu jaunieša uzvedības kontroli mājās.

4. Normatīvais regulējums

YOT darbība balstās uz likumdošanu jaunatnes justīcijas jomā. 1998. gada Noziegumu un sabiedriskās kārtības likums (*Crime and Disorder Act*)[173] noteica pienākumu katrai pašvaldībai Anglijā un Velsā izveidojot komandu darbā ar jauniešiem likumpārkāpējiem. Šis likums definēja YOT daudznozaru sastāvu (obligāti iesaistot policiju, sociālos dienestus, probāciju, veselības un izglītības pārstāvjus) un to uzdevumus.

5. Pakalpojuma joma

YOT pakalpojums ietilpst labklājības jomai, t.sk. sociālai un tieslietu jomai. Tas ir starpnozaru pakalpojums, kas vienlaikus pieder jaunatnes tieslietu sistēmai (krimināltiesību nozare) un arī sociālajam darbam ar jaunatni. Tādējādi YOT var uzskatīt par terciārās prevences pakalpojumu sociālajā un tieslietu jomā, kas novērš atkārtotu noziedzību (tieslietu mērķis) un vienlaikus rūpējas par jaunieša sociālo labklājību (sociālā darba mērķis).

---

[172] Sabiedriskais sods ietver sabiedrībā (kopienā) veicamas darbības, piemēram, likumpārkāpējam ir jāveic 300 stundas neapmaksāta darba (piemēram, jānotīra grafiti); jāpabeidz alkohola vai narkotiku atkarības ārstēšanas kurss, lai palīdzētu novērst iemeslus, kāpēc viņš vispār ir izdarījis noziegumus; jāievēro komandantstunda, kuras mērķis ir pasargāt viņu no iesaistīšanās jaunos pārkāpumos, un noteiktā laikā jāatrodas noteiktā adresē (dzīvesvietā). Avots: Community sentences. (n.d.). Available at https://www.sentencingcouncil.org.uk/sentencing-and-the-council/types-of-sentence/community-sentences/

[173] Crime and Disorder Act 1998. Available at https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/37/contents

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

6. Pakalpojuma mērķa grupa

YOT mērķa grupa ir bērni un jaunieši vecumā no 10 līdz 17 gadiem, kuri ir izdarījuši likumpārkāpumus vai nonākuši konfliktā ar likumu. Anglijā 10 gadi ir kriminālatbildības sākuma vecums, līdz ar to jaunāki bērni YOT uzraudzībā nenonāk (viņu gadījumā par uzvedības problēmām rūpējas sociālie dienesti vai speciālas programmas skolās). YOT darbojas ar jauniešiem līdz 18 gadu vecumam – tiesai jaunieti līdz 18 gadiem pilngadības sasniegšanai var nodot YOT uzraudzībā.

Papildu tiešajiem likumpārkāpējiem YOT strādā arī ar jauniešiem riska grupā, kuri vēl nav pastrādājuši likumpārkāpumu, bet pastāv augsts risks, ka to izdarīs. Šādus jauniešus var novirzīt YOT prevences programmās, piemēram, ja policija vai skola konstatē sistemātisku antisociālu uzvedību, sīkus likumpārkāpumus, vielu lietošanu u.tml..

Ja jaunietis uzsāk atbalsta saņemšanu neilgi pirms pilngadības (18 gadu vecuma) sasniegšanas, YOT turpina darbu ar viņu arī pēc 18 gadiem, līdz tiek pabeigts uzsāktais rehabilitācijas plāns. Piemēram, ja 17 gadīgam jaunietim tiesa piespriedusi 12 mēnešu ilgu sabiedrības uzraudzību, YOT komanda to turpinās īstenot arī pēc jaunieša 18. dzimšanas dienas, lai nodrošinātu pakalpojuma nepārtrauktību. Tomēr, sasniedzot pilngadību, jaunietis formāli pāriet pieaugušo sistēmā, un, ja pēc 18 gadu vecuma izdarīts jauns likumpārkāpums, ar viņu vairs nestrādā YOT, bet gan pieaugušo probācijas dienests un tiesas. YOT nodrošina pārejas posma sadarbību – jau tuvojoties 18 gadiem, YOT speciālisti sadarbojas ar pieaugušo probācijas dienestu, lai nodotu lietu.

Mērķa grupā netieši ietilpst arī jauniešu ģimenes: YOT strādā ne tikai ar pašu jaunieti, bet sniedz atbalstu un konsultācijas arī vecākiem vai likumiskajiem pārstāvjiem, lai veicinātu jaunieša uzvedības uzlabošanos ģimenes vidē.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

YOT pakalpojumu saņēmēji pārsvarā ir jaunieši ar uzvedības problēmām, kas izpaužas kā prettiesiska, antisociāla rīcība (zādzības, huligānisms, vardarbīgi nodarījumi, vandalisms u.tml.). Šie jaunieši bieži nāk no sociālā riska vides – iespējams, viņiem bijusi traumatiska bērnība, trūcīgi dzīves apstākļi, vardarbība ģimenē, zema iesaiste izglītībā. Daudziem YOT klientiem ir arī cita veida problēmas, kas nav saistītas ar uzvedības problēmām.

- **Atkarību problēmas**: liela daļa jauniešu likumpārkāpēju saskaras ar psihoaktīvo vielu lietošanu. Izplatītas ir alkohola un narkotiku atkarības vai lietošanas problēmas pusaudžu vecumā. Nereti noziegumi (piemēram, veikalu zādzības, automašīnu zādzības) tiek veikti, lai iegūtu līdzekļus narkotikām, vai arī tiek izdarīti reibumā. YOT komandas sastāvā bieži ir atkarību speciālists, kurš palīdz jaunietim pārtraukt lietošanu. Procesu atkarības (piemēram, azartspēles, datorspēļu atkarība) pusaudžu vidū var pastāvēt, taču tās retāk ir tiešs YOT uzmanības fokusā, ja vien nav saistītas ar likumpārkāpumu. Tomēr, ja jaunietim novēro, ka, piemēram, azartspēļu atkarība noved pie parādiem un to dēļ tiek veikti likumpārkāpumi, YOT var iesaistīt speciālistus arī šādu problēmu risināšanā.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Garīgās veselības traucējumi un funkcionēšanas traucējumi**: pētījumi liecina,[174] ka ievērojamai daļai jauniešu likumpārkāpēju ir neatpazīti vai neārstēti garīgās veselības traucējumi. Bieži sastopami uzmanības deficīta un hiperaktivitātes traucējumi (UDHS), kas var veicināt impulsīvu un antisociālu uzvedību. Tāpat daudziem ir specifiski mācīšanās traucējumi vai intelektuālās attīstības līmeņa pazeminājums, runas un valodas attīstības traucējumi (šie jaunieši var slikti saprast citu norādījumus vai izteikties, kas sarežģī komunikāciju ar autoritātēm). Ne viens vien YOT klients cieš no emocionāliem un psihiskiem traucējumiem, piemēram, depresijas, posttraumatiskā stresa sindroma, trauksmainības. Daļai jauniešu var būt AST, kas ietekmē sociālo uzvedību un empātijas spējas. YOT komandā iekļautais veselības speciālists (piemēram, psihologs vai garīgās veselības aprūpes māsa) veic skrīningu un vajadzības gadījumā novirza jaunieti uz padziļinātu psihiatra vai psihologa izmeklēšanu (*CAMHS* vai citur).
- **Juridiskā situācija:** YOT darbojas ar jauniešiem dažādās tiesiskajās situācijās: daži ir notiesāti uz sabiedriskajiem darbiem vai citiem uzraudzības sodiem, citi saņēmuši tikai brīdinājumu vai nosacītu atbrīvojumu (piemēram, policijas brīdinājumu bez kriminālizmeklēšanas uzsākšanas), bet vēl citi atrodas īslaicīgā apcietinājumā, gaidot tiesu, un uzturas vietējās pašvaldības aprūpes iestādē. Papildus YOT uzņem arī riska grupas jauniešus, kas nav pastrādājuši noziegumu, bet tiek nosūtīti pēc ģimenes vai skolas iniciatīvas preventīva atbalsta saņemšanai. Tādējādi YOT klientu vidū ir gan pirmreizēji, gan atkārtoti likumpārkāpēji, kā arī jaunieši ar paaugstinātu kriminālpārkāpuma riska pakāpi.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

YOT pakalpojums tiek sniegts bez izmitināšanas, t.i., tas nav institucionāls pakalpojums. Jaunietis parasti dzīvo mājās pie ģimenes vai aizbildņa (vai audžuģimenē, vai bērnu aprūpes iestādē, ja nav ģimenes), un noteiktos laikos ierodas uz tikšanos ar YOT speciālistiem vai piedalās nodarbībās. YOT birojs atrodas pašvaldības teritorijā (piemēram, sociālā dienesta vai īpašā jauniešu centra telpās), kur notiek individuālas sarunas, grupu sesijas u.c. aktivitātes. Daļu darba YOT veic izbraukumos – speciālisti var apmeklēt jaunieti mājās, skolā vai citā vidē, lai pārliecinātos par apstākļiem un sniegtu atbalstu uz vietas.

Atsevišķos gadījumos YOT palīdz nodrošināt arī izmitināšanu ārpus ģimenes, bet tas notiek, ja tiesa nolēmusi jaunieti ievietot īpašā iestādē. Piemēram, ja nepilngadīgais tiek apcietināts līdz tiesai, YOT sadarbojas ar sociālajiem dienestiem, lai atrastu vietu drošā pašvaldības aprūpes iestādē (*secure accommodation*) vai audžuģimenē, kur jaunietis uzturas uz tiesvedības laiku. Arī jaunieša atrašanās ieslodzījumā (piemēram, jauniešu pāraudzināšanas iestādē) netiek uzskatīta par YOT pakalpojuma saņemšanu "ar izmitināšanu", jo ieslodzījumu administrē atsevišķas institūcijas (Cietumu dienests un

[174] Luna, B., Guyer, A. E., McCormick, E. M., McClure, J., Kraybill, R. M., & Wilson, S. J. (2024). Mental health disorders among justice-involved youth: A 16-year longitudinal study. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 63(1), 10–22. Available at: https://www.jaacap.org/article/S0890-8567%2823%2900390-8/fulltext

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

pašvaldību speciālās iestādes). Tomēr YOT darbinieki turpina strādāt ar jaunieti ieslodzījuma laikā, apmeklējot viņu un piedaloties gadījuma vadīšanā. Pēc būtības, YOT atbalsts, galvenokārt, tiek sniegts bez izmitināšanas institūcijā — klātienē vai izbraukumā. Jaunietis dzīvo sabiedrībā, un YOT speciālisti viņu regulāri uzrauga un konsultē, neatraujot no ierastās vides.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

YOT pakalpojumu nodrošina vietējā pašvaldība. Katrai pašvaldībai Anglijā ir pienākums uzturēt YOT komandu, kas faktiski darbojas kā pašvaldības struktūrvienība. Juridiski YOT ir valsts sektora pakalpojums – tas tiek finansēts no publiskajiem līdzekļiem (valsts dotācijas un pašvaldības budžeta). Atbildība par pakalpojuma organizēšanu un kvalitāti gulstas uz pašvaldību un Jaunatnes justīcijas padomi (*Youth Justice Board*) – valsts iestādi, kas uzrauga jauniešu tieslietu sistēmu.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

YOT atbalsta ilgums un intensitāte ir ļoti atkarīga no jaunietim noteiktā korekcijas pasākuma veida un viņa individuālajām vajadzībām.

Ilgums var svārstīties no dažām nedēļām līdz pat vairākiem gadiem.

- **Īstermiņa iesaiste**: ja jaunietim piemērots salīdzinoši viegls sods (piemēram, policijas brīdinājums ar YOT preventīvu uzraudzību vai tiesas nosūtījums uz Izlīguma padomi (*Referral Order*) uz 3 mēnešiem), tad YOT darbs var ilgt tikai šīs dažas nedēļas vai mēnešus. Preventīvajos projektos jaunietis bieži iesaistās 3–6 mēnešus, līdz tiek uzskatīts, ka risks ir mazināts.
- **Vidēja ilguma uzraudzība**: daudzos gadījumos tiesa pieņem lēmumu piemērot Jauniešu rehabilitācijas rīkojumu (*Youth Rehabilitation Order*) uz noteiktu laika periodu — parasti 6, 12 vai 24 mēnešiem — atkarībā no likumpārkāpuma smaguma. Tipiski rehabilitācijas programma ilgst ap 12 mēnešiem, kuras laikā jaunietim jāievēro noteikti nosacījumi un jāsadarbojas ar YOT. Arī nosacīta atbrīvošana no ieslodzījuma (ja jaunietis pusi soda izcietis slēgtā iestādē un pusi – sabiedrībā) parasti nozīmē 3–6 mēnešus YOT uzraudzībā pēc iznākšanas brīvībā.
- **Ilgtermiņa gadījumi**: ļoti nopietnos gadījumos tiesa var noteikt līdz pat 3 gadu ilgu jaunieša rehabilitācijas uzraudzību sabiedrībā (maksimālais Jauniešu rehabilitācijas rīkojuma termiņš noteiktos apstākļos). Tomēr tas nav tipiski – lielākajai daļai YOT klientu uzraudzība nepārsniedz vienu līdz divus gadus. Ja jaunietis tiek notiesāts uz ilgstošu brīvības atņemšanu (piemēram, 4 gadi ieslodzījuma iestādē), YOT aktīvi strādā ar jaunieti pirms un pēc ieslodzījuma, ieslodzījuma laikā atbalsta intensitāte ir zemāka (tikai kontaktu uzturēšanai).

Intensitāte un regularitāte: YOT nodrošinātā atbalsta intensitāte tiek pielāgota riska līmenim un jaunieša uzvedībai. Augsta riska gadījumos (piemēram, ja jaunietis izdarījis smagu likumpārkāpumu vai pastāv augsts recidīva risks) atbalsts ir ļoti intensīvs. Piemēram, jauniešiem, kuriem piemērota Intensīvās uzraudzības un novērošanas

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

programma (*Intensive Supervision and Surveillance Program, ISSP*), tiek nodrošinātas aktivitātes un uzraudzība līdz 25 stundām nedēļā – katru dienu jaunietim ir strukturētas nodarbības, tikšanās vai sabiedriskie darbi. Parastākos gadījumos YOT darbinieks satiekas ar jaunieti reizi nedēļā individuālai konsultācijai, papildus jaunietis var apmeklēt grupu nodarbības 1–2 reizes mēnesī (piemēram, dusmu kontroles grupu). Ja risks un vajadzības ir nelielas (piemēram, pēc pirmreizēja maznozīmīga likumpārkāpuma), tad intensitāte var būt zemāka – tikšanās reizi divās nedēļās vai mēnesī tikai progresa uzraudzībai. Intensitāte var mainīties procesa gaitā: sākotnēji biežākas tikšanās, bet, jaunietim uzrādot uzlabojumus, retākas.

Pakalpojuma apjoms un pieejamība: YOT strādā ar visiem tiesas vai policijas novirzītajiem jauniešiem, un gaidīšanas rindas uz šo pakalpojumu parasti nav, jo likums prasa tūlītēju rīcību ar jauniešu lietām. Piemēram, ja tiesa piespriež uzraudzību, YOT darbiniekam jāsāk kontaktēties ar jaunieti nekavējoties (bieži jau tiesas sēdes dienā jaunietis iepazīstas ar YOT darbinieku). Līdz ar to pakalpojums tiek sniegts nekavējoties, lai nepieļautu situāciju pasliktināšanos. Tikai prevences (brīvprātīgās) programmās var būt noteikts kapacitātes ierobežojums, ja vienlaikus ļoti daudz ģimeņu lūdz palīdzību riska jauniešiem, iespējams, ka mazāk steidzami gadījumi nedaudz uzgaida. Tomēr prioritāte vienmēr tiek dota tiesībsargājošo iestāžu nosūtījumiem.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

YOT komanda ir izteikti starpdisciplināra, iekļaujot speciālistus no dažādām nozarēm, lai nodrošinātu vispusīgu palīdzību jaunietim. Tipiska YOT komanda sastāvā tiek iekļauti:

- **sociālais darbinieks**: kas rūpējas par jaunieša sociālo apstākļu izvērtēšanu, ģimenes sadarbības veicināšanu, labklājības jautājumiem;
- **Probācijas dienesta darbinieks**: kas specializējas darbā ar likumpārkāpējiem, uzrauga soda nosacījumu izpildi, nodrošina sasaisti ar pieaugušo probācijas sistēmu;
- **policijas pārstāvis**: kas nodrošina informācijas apmaiņu ar policiju (par jaunieša iepriekšējiem likumpārkāpumiem, bandu piederību utt.), palīdz koordinēt policijas brīdinājumus un drošības pasākumus;
- **veselības aprūpes speciālists**: parasti tas ir garīgās veselības profesionālis (piemēram, bērnu psihiatrijas māsa vai psihologs), kas veic jauniešu psiholoģisko izpēti, identificē garīgās veselības vai atkarību problēmas un organizē atbilstošu ārstēšanu (vai novirza uz CAMHS, ja vajag intensīvāku terapiju);
- **izglītības speciālists**: bieži tā ir persona ar pedagoģisko pieredzi (piemēram, bijušais skolotājs vai izglītības konsultants), kura uzdevums ir palīdzēt jaunietim atgriezties skolā vai iesaistīties mācībās, strādāt ar skolām par jauniešu apmeklēšanas uzlabošanu, meklēt profesionālās mācību iespējas tiem, kuri vairs nespēj apmeklēt parasto skolu;
- **atkarību konsultants**: speciālists, kas strādā ar alkohola, narkotiku un citu vielu lietošanas problēmām, un kurš veic izglītošanu par atkarību kaitīgumu, motivē jaunieti ārstēties, ja nepieciešams nodrošina kontaktus ar rehabilitācijas centriem;

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **ģimenes atbalsta speciālists (vecāku mācību darbinieks)**: speciālists, kas sniedz praktisku palīdzību jaunieša vecākiem vai likumiskajiem pārstāvjiem un kurš var apmeklēt ģimeni mājās, māca disciplinēšanas un saskarsmes metodes, palīdz atrisināt konfliktus starp jaunieti un vecākiem.
- **citi speciālisti pēc vajadzības**: dažās YOT komandās ir mentoru koordinatori (organizē jauniešiem brīvprātīgos mentorus pozitīva piemēra nodrošināšanai), nodarbinātības konsultanti (palīdz atrast jaunietim prakses vai darba iespējas), psihoterapeiti vai mākslas terapeiti (īpaši darbam ar emocionālām traumām izmantojot mākslas metodēm), kā arī brīvprātīgie sabiedrības pārstāvji (piemēram, vietējie iedzīvotāji, kas piedalās Izlīguma sarunās jauniešu lietās).

Pamatkomandas sastāvu vienmēr veido - sociālais darbinieks, policists, probācijas pārstāvis, veselības aprūpes un izglītības speciālisti), bet papildu pēc nepieciešamības pašvaldība var piesaistīt arī citus speciālistus.

12. Atbalsta vai pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

YOT speciālisti savā darbā saskaras ar vairākām nopietnām grūtībām.

- **Kompleksas jauniešu problēmas**: katrs YOT gadījums bieži ir sarežģīts – jaunietim vienlaikus var būt kriminmāla uzvedība, vielu atkarība, psihiskas traumas un problemātiska vide. Speciālistiem ir grūti atrisināt visus šos aspektus īsā laikā. Piemēram, pat ja izdodas jaunieti atturēt no likumpārkāpumu izdarīšanas, viņa dzīves kvalitāti joprojām var negatīvi ietekmēt neatrisināta depresija vai disfunkcionāla ģimene. Šādu daudzfaktoru problēmu risināšana prasa augstu prasmi un pacietību, un ne vienmēr progresu izdodas panākt pilnībā.
- **Motivācijas trūkums un uzticēšanās problēmas**: daudzi YOT jaunieši sākotnēji nevēlas sadarboties. Viņi var uztvert YOT darbiniekus kā "sistēmas pārstāvjus" un pretojas padomiem vai kontrolei. Īpaši grūti iesaistīt pusaudžus, kuriem ir negatīva attieksme pret autoritāti vai kuri nāk no ģimenēm, kas neuzticas valsts institūcijām. Speciālistiem jāiegulda liels darbs, lai izveidotu uzticēšanās pilnas attiecības – jāpārvar jaunieša aizsargreakcijas, cinisms vai bailes. Tas var būt emocionāli smagi, un ne vienmēr izdodas (daži jaunieši formāli izpilda prasīto, bet patiesi neatveras speciālistiem).
- **Drošības riski un darbs ar agresiju**: YOT darbinieki dažkārt sastopas ar agresīvi noskaņotiem jauniešiem vai pat viņu ģimenes locekļiem. Pastāv fiziskas drošības riski, apmeklējot noteiktus rajonus vai konfliktējot ar jauniešu bandām. Arī paši jaunieši var izteikt draudus speciālistiem (verbālus vai fiziskus). Speciālistiem jābūt mācītiem deeskalācijas taktikā un jāstrādā pārī sarežģītās situācijās, taču tas pieprasa pastāvīgu modrību un stresa noturību.
- **Resursu un personāla ierobežojumi**: reāli YOT saskaras ar budžeta un kadru trūkumu. Pēdējos gados sociālo pakalpojumu finansējums Anglijā ticis samazināts, un daudzos reģionos YOT komandām jāstrādā ar ļoti ierobežotiem līdzekļiem. Tas nozīmē lielas darba slodzes – viens darbinieks bieži uzrauga vairāk jauniešu, nekā noteikts. Liela administratīvā slodze (dokumentācija, atskaites tiesām) papildus

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

atņem laiku no tiešā darba ar jaunieti. Resursu trūkums var ierobežot iespēju katram gadījumam nodrošināt, piemēram, intensīvu individuālu terapiju vai biežas tikšanās – speciālisti spiesti prioritizēt akūtākos gadījumus, atstājot mazāk laika "vieglākiem" gadījumiem.

- **Starpinstitūciju sadarbības izaicinājumi**: lai gan YOT principā ir vairāku dienestu kopdarbs, praksē var rasties sadarbības sarežģījumi. Piemēram, YOT var konstatēt, ka jaunietim steidzami vajadzīgs psihiatra novērtējums, bet *CAMHS* pakalpojuma rindas ir garas – psihiatrs nav uzreiz pieejams, un YOT veselības darbinieks nevar izrakstīt medikamentus. Vai arī – YOT vēlas iekārtot jaunieti darbā, bet vietējā nodarbinātības aģentūra vilcinās ņemt darbā sodītu jaunieti. Atsevišķu institūciju mērķi var konfliktēt (piemēram, skola var izslēgt grūtu audzēkni disciplīnas dēļ, kamēr YOT cenšas viņu noturēt izglītībā). YOT speciālistiem bieži jāvada sarunas starp dažādām institūcijām, jāmeklē kompromisi un jārosina citi dienesti aktīvi iesaistīties, kas nereti ir izaicinošs un sarežģīts process.
- **Speciālistu emocionālā slodze un izdegšana**: darbs ar jauniešiem likumpārkāpējiem ir psiholoģiski grūts. Bieži speciālisti dzird jauniešu stāstus par vardarbību, nolaidību, saskaras ar jauniešu niknumu, bēdām, dažreiz pat bezcerību. Ilgstoši strādājot šādos apstākļos, pastāv liels profesionālās izdegšanas risks – darbinieki var kļūt vienaldzīgi vai emocionāli izsmelti. Turklāt, pastāvīgi saskaroties ar traumatiskām situācijām, var rasties sekundārā trauma, kas vēl vairāk ietekmē viņu psihisko veselību. YOT jomā bieži novērojama augsta darbinieku mainība – izdegšanas dēļ pieredzējuši speciālisti pamet darbu, savukārt, jaunie darbinieki ar ierobežotu pieredzi ietekmē pakalpojuma kvalitāti un nepārtrauktību.
- **Diskriminācijas un taisnīguma jautājumi**: sistēmiskā līmenī izaicinājums ir nodrošināt, ka YOT vienlīdz kvalitatīvi palīdz visiem jauniešiem. Pētījumi atklājuši, ka etnisko minoritāšu jaunieši tiek arestēti un nonāk sistēmā nesamērīgi bieži, bet viņu uzticēšanās sistēmai ir zemāka. YOT speciālistiem nākas risināt arī institucionālā rasisma sekas – censties veidot uzticēšanos ar ģimenēm, kuras tradicionāli jūtas nedroši pret tiesībsargājošām iestādēm, un pārvarēt aizspriedumus (gan iespējamos sistēmā, gan jauniešu pašuztverē). Tas ir sociāli jutīgs darbs, un kļūdas var novest pie attiecību saraušanas ar klientu.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

YOT pakalpojuma nodrošināšanu var iedalīt vairākos secīgos posmos.

- **Nosūtīšana un uzņemšana**: YOT darbība sākas, tiklīdz saņemta informācija par jaunieti, kam nepieciešams atbalsts. Nosūtīšana var notikt caur policiju (piemēram, pēc jaunieša aresta par likumpārkāpumu policija informē YOT, lai tā nodrošinātu jaunietim atbalstu nopratināšanas laikā un turpmāk), caur tiesu (pēc sprieduma, kad tiesa piespriež jaunietim uzraudzību vai sabiedrisko sodu un uzdod YOT īstenot šo uzraudzību) vai arī caur pašvaldības starpinstitūciju komandu (piemēram, ja skola vai sociālais dienests paziņo YOT par jaunieti ar augstu noziedzības risku). Par katru jaunu gadījumu YOT komanda ieceļ lietas vadītāju (*keyworker*), kurš būs galvenais atbildīgais par konkrēto jaunieti.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Izvērtēšana**: pirmajā posmā YOT speciālisti veic padziļinātu jaunieša situācijas izvērtējumu. Tiek apkopota informācija no dažādiem avotiem: jaunieša paša viedoklis, ģimenes locekļu redzējums, skolas raksturojums, policijas dati par iepriekšējiem starpgadījumiem, psihologa vai citu speciālistu atzinumi. YOT Anglijā izmanto standartizētu risku un vajadzību novērtēšanas instrumentu *AssetPlus* – tas ir strukturēts anketu un interviju kopums, kas ļauj noteikt jaunieša riska faktorus (piemēram, antisociāla draugu vide, bezdarbība, vielu lietošana), aizsargājošos faktorus (piemēram, atbalstošs pieaugušais, intereses sportā) un galvenās vajadzības (piemēram, mācīšanās grūtību diagnostika, dusmu kontroles apguve utt.). Izvērtēšanas procesā var tikt veiktas arī atsevišķas speciālas pārbaudes, piemēram, ja nepieciešams psihometriskie testi intelektam vai personībai. Izvērtēšanas mērķis ir izstrādāt pilnīgu priekšstatu par to, kāpēc jaunietis izdarījis likumpārkāpumu un kas būtu jādara, lai to novērstu nākotnē.
- **Individuālā atbalsta plāna sastādīšana**: balstoties uz izvērtējumu, YOT komanda kopā ar jaunieti (un bieži arī viņa vecākiem) sagatavo individuālo atbalsta plānu. Šajā plānā tiek noteikti mērķi, kurus jaunietim jāsasniedz, un konkrēti pasākumi/aktivitātes, kas tiks veiktas. Piemēram, ja konstatēts, ka jaunietim ir izglītības trūkums un dusmu uzplūdi, plānā var būt punkti: “atgriezties izglītībā – apmeklēt profesionālās mācības kursus” un “apgūt dusmu savaldīšanas iemaņas – piedalīties 10 nodarbību programmā”. Plānā iekļauj arī soda nosacījumus (ja tādi noteikti), piemēram, sabiedriskais darbs X stundas, tikšanās ar probācijas inspektoru reizi nedēļā utt.. Šis plāns tiek saskaņots arī ar tiesas prasībām (ja tiesa devusi konkrētas norādes, piemēram, apmeklēt rehabilitācijas programmu). Jaunietis un vecāki paraksta vienošanos, apņemoties sadarboties atbalsta plāna īstenošanā.
- **Intervences un atbalsta sniegšana:** posms, kurā praktiski tiek īstenots viss iecerētais darbs ar jaunieti. YOT speciālisti organizē un vada dažādas intervences, piemēram:
    - **individuālās konsultācijas**: regulāras sarunas starp jaunieti un viņa lietas vadītāju (vai psihologu). Šajās sarunās tiek pārrunāta jaunieša ikdiena, grūtības, atskatīšanās uz likumpārkāpumu (kāpēc tas notika, kā to novērst turpmāk), veidotas prasmes konfliktsituāciju risināšanai, jaunietis tiek motivēts ievērot noteikumus. Konsultāciju biežums ir reizi nedēļā.
    - **grupu nodarbības**: jaunietis var tikt iesaistīts grupu programmās kopā ar citiem līdzīga profila jauniešiem. Piemēram, YOT bieži rīko uzvedības korekcijas grupas – dusmu un agresijas kontroles treniņus, sociālo prasmju attīstīšanas nodarbības, domāšanas izmaiņas programmas (apstrīdēt likumpārkāpēju “iedzīvojušos” uzskatus). Tāpat var būt atkarību izglītības grupas, darba prasmju darbnīcas utt.. Grupās jaunieši mācās viens no otra pieredzes un attīsta sadarbības prasmes.
    - **koptaisnības sesijas**: ja cietušais piekrīt un tas ir lietderīgi, YOT var noorganizēt tikšanos starp jaunieti un cietušo (cietušā – pārkāpēja mediācija). Šādās sesijās, ko vada mācīts mediators, jaunietis var personīgi

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

atvainoties, uzklausīt cietušā stāstu par nodarījuma sekām un vienoties par veicamajiem kompensācijas pasākumiem (piemēram, mantas atlīdzināšanu vai sabiedrisku darbu upura labā). Alternatīva ir ģimenes grupu konference, kur plašākā lokā (ieskaitot radiniekus, cietušo, kopienas pārstāvjus) tiek pārrunāts notikušais un plānoti soļi situācijas labošanai.

- **Sabiedrisko darbu koordinēšana:** ja tiesa uzlikusi jaunietim veikt sabiedrībai derīgu darbu (*community service*), YOT darbinieki sameklē piemērotus darbus (piemēram, teritorijas uzkopšana, palīdzība labdarības organizācijās) un uzrauga, ka jaunietis nostrādā noteikto stundu skaitu. Viņi seko līdzi jaunieša attieksmei darbā, saņem atgriezenisko saiti no darba vadītājiem.

- **Ģimenes tikšanās un terapija**: YOT atbalsta procesā nereti tiek iekļautas arī ģimenes sesijas. Piemēram, lietas vadītājs var regulāri aicināt vecākus uz pārrunām kopā ar jaunieti, lai uzlabotu savstarpējo sapratni. Dažās YOT komandās pieejami ģimenes terapeiti, kas palīdz ģimenei risināt dziļākas problēmas (audzināšanas stilu nesaskaņas, savstarpējo attiecību konflikti). Tāpat YOT var nodrošināt vecākiem mācību kursus, piemēram, "Pozitīvās vecāku audzināšanas programma" (skat. 3.2.2. nodaļu).

- **Izglītības un nodarbinātības pasākumi**: ja jaunietis nekur nemācās vai nestrādā, YOT cenšas viņu iesaistīt strukturētās aktivitātēs. Izglītības speciālists sazinās ar skolām, alternatīvās izglītības centriem, lai atrastu vietu jaunietim. Dažkārt jaunietis apmeklē speciālu mācību klasi YOT ietvaros (tur viņu sagatavo atgriešanai skolā vai palīdz apgūt pamatprasmes, ja viņš sen nav mācījies). Ja jaunietis ir vecumā, kad skolu pabeidzis, YOT palīdz atrast profesionālos mācību kursus vai prakses vietas. Mērķis – aizpildīt jaunieša laiku ar lietderīgu nodarbi, lai mazinātu bezdarbību, kas bieži noved pie likumpārkāpumiem.

- **Kontrole un uzraudzība**: visā procesa gaitā YOT nodrošina arī kontroles elementu – pārliecinās, ka jaunietis ievēro noteiktos nosacījumus. Piemēram, ja tiesa noteikusi mājas arestu pēc noteikta laika (komandantstundu), YOT darbinieks var negaidīti vakarā piezvanīt pie durvīm, lai pārbaudītu, vai jaunietis patiešām ir mājās. Vai arī, ja jaunietim aizliegts tuvoties noteiktām personām/vietām, YOT sadarbojas ar policiju, lai to uzraudzītu. Jauniešiem reizēm jānēsā elektroniskā aproce, un YOT seko līdzi tās datiem. Kontroles funkcija ir svarīga uzticības nodrošināšanai tiesas lēmumiem.

- **Pārvērtēšana un progresa uzraudzība**: noteiktos intervālos YOT komanda pārskata jaunieša progresu. Piemēram, ik pēc 3 mēnešiem notiek komandas sanāksme, kur lietas vadītājs ziņo, kā jaunietim veicas: vai viņš apmeklē visas nodarbības, vai nav bijuši jauni likumpārkāpumi, kā mainījusies attieksme. Ja progress ir labs, atbalsta plāns var tikt pielāgots – samazinot tikšanos biežumu, dodot vairāk uzticēšanās jaunietim. Ja atklājas jauni riski vai jaunietis neievēro noteikumus, atbalsta plāns tiek koriģēts, piemēram, iekļauj papildu pasākumus (intensīvāku uzraudzību, psihiatra konsultāciju utt.). Par būtiskām izmaiņām (piemēram, ja jaunietis klaji nepilda nosacījumus) YOT informē tiesu, kas var sasaukt pārrunu sēdi vai lemt par soda pastiprināšanu.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Noslēgums un turpmākie soļi**: kad noteiktais uzraudzības termiņš beidzas vai jaunietis ir izpildījis visus atbalsta plāna uzdevumus, YOT gadījumu noslēdz. Noslēgumā notiek pēdējā tikšanās ar jaunieti un vecākiem, kur izvērtē sasniegto – kas uzlabojies, pie kā vēl jāpiestrādā patstāvīgi. Ja jaunietim vēl ir vajadzīgs kāds atbalsts, kas pārsniedz YOT kompetenci, speciālisti par to parūpējas, piemēram, pārejas posms – 17 gadīgam jaunietim ar garīgās veselības problēmām YOT jau laikus būs piesaistījis pieaugušo psihiatrijas dienestu, lai pēc YOT uzraudzības viņš turpinātu terapiju. Ja jaunietis drīz sasniegs pilngadību, YOT var viņu iepazīstināt ar probācijas dienesta darbinieku, ja pastāv risks, ka viņš nonāks pieaugušo tieslietu sistēmā. Tas palīdzētu jaunietim nākotnē zināt, kur vērsties pēc atbalsta. Pēc lietas slēgšanas jaunietis vairs nav oficiāli YOT aprūpē, taču, ja viņš izdarītu jaunu likumpārkāpumu, atkārtota nonākšana tieslietu sistēmā atkal aktivizētu YOT iesaisti. Ideālā gadījumā YOT noslēgumā atzīmē, ka jaunietis noteiktu laiku nav pārkāpis likumu un ir guvis pozitīvas pārmaiņas — atgriezies mācībās, atturējies no vielu lietošanas un uzlabojis attiecības ar ģimeni.

Visu procesu gaitā YOT stingri ievēro bērna tiesības un cenšas jaunieti iesaistīt lēmumu pieņemšanā. Jaunietim regulāri vaicā viedokli – kas viņam palīdz, kas ne, kādus mērķus viņš pats grib sasniegt. Tādējādi atbalsta process nav tikai "piespiedu kontrole", bet gan sadarbība starp jaunieti un speciālistiem ar mērķi panākt pozitīvas pārmaiņas.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti

YOT speciālisti savā darbā izmanto dažādas metodes un instrumentus, aizgūtas gan no sociālā darba un psiholoģijas, gan no tieslietu jomas.

- **Novērtēšanas instrumenti:** kā minēts, YOT izmanto standarta risku un vajadzību novērtēšanas rīku *AssetPlus*, kas strukturēti apkopo informāciju par jaunieti un kvantificē riska līmeni (atkārtotas noziedzības risks, apdraudētība utt.). *AssetPlus* palīdz noteikt, kurās jomās jāfokusē intervences (piemēram, ja risku analīze uzrāda, ka lielākais recidīva riska faktors ir bezdarbība, tad lielāks uzsvars plānā tiks likts uz jaunieša nodarbinātību). Papildu *AssetPlus*, YOT var lietot specifiskas diagnostikas anketas, piemēram, *AUDIT* alkohola lietošanas izvērtēšanai, *SAVR*Y vardarbības riska novērtēšanai pusaudžiem, *Beck* jauniešu anketas depresijas vai dusmu līmeņa noteikšanai utt.. Izvērtēšanas instrumenti ir būtiski, lai mērītu progresu – atkārtoti izmantojot tās pašas anketas procesa noslēgumā, var redzēt, vai riska rādītāji kritušies.

- **KBT metodes**: liela daļa YOT rehabilitācijas programmu balstās KBT. Tas nozīmē, ka jauniešiem māca analizēt saikni starp domām, emocijām un uzvedību. Piemēram, dusmu kontroles treniņos jaunietis apgūst atpazīt situācijas, kas izraisa dusmas, un praktizē alternatīvas reakcijas (dziļa elpošana, aiziešana prom no konflikta). Kognitīvās pārstrukturēšanas tehnikas palīdz jaunietim mainīt maldīgus uzskatus, piemēram, ideju, ka "visiem esmu vienaldzīgs, tāpēc varu zagt", pret konstruktīvāku domāšanu. Šīs KBT metodes tiek pielietotas gan individuālajās konsultācijās (lietas vadītājs izmanto motivējošas intervijas paņēmienus, palīdz jaunietim saskatīt domu–uzvedības kopsakarības), gan grupu nodarbībās ar strukturētām darba burtnīcām.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Koptaisnības pieejas metodes**: YOT aktīvi, kur iespējams, pielieto koptaisnības pieeju. Papildu tiešajām mediācijām starp cietušo un pārkāpēju, YOT darbinieki izmanto koptaisnības pieejas jautājumus darbā ar jaunieti individuāli – liek viņam padomāt, kā viņa rīcība ietekmējusi cietušo, ko viņš varētu darīt, lai situāciju labotu. Tāpat, veicot disciplinēšanu (ja jaunietis neievēro noteikumus), YOT cenšas vairāk balstīties nevis soda sankcijās, bet izpratnes veicināšanā, piemēram, ja jaunietis pārkāpis komandantstundu, ar viņu pārrunā, kā tas ietekmē sabiedrības uzticību viņam, nevis uzreiz prasa tiesai cietumsodu. Šī pieeja palīdz jaunietim uzņemties atbildību ne bailēs, bet gan izprotot sekas.
- **Mentoringa un pozitīvās sociālās ietekmes metodes**: daudziem jauniešiem YOT cenšas atrast mentoru vai kādu pozitīvu pieaugušo, kas varētu būt par autoritāti. Mentors pārsvarā ir mācīts brīvprātīgais no kopienas, kuru piesaista konkrētam jaunietim — viņi kopā pavada brīvo laiku, mentors sniedz padomus un kalpo kā pozitīvs paraugs (piemēram, veiksmīgs sportists kā mentors jaunietim, kurš agrāk klaiņojis ielās). Mentoringa metode nav obligāta visos gadījumos, bet to izmanto, ja jaunietim trūkst atbalsta personu ģimenē. Tāpat YOT organizē jauniešiem pozitīvas grupu aktivitātes (sporta sacensības, pārgājienus, mākslas projektus), lai viņi iemācītos sadarboties, gūtu panākumus likumīgā ceļā un mainītu domubiedru loku. Šīs metodes balstās pozitīvo alternatīvu radīšanā pretstatā noziedzībai.
- **Ģimenes darba metodes:** strādājot ar jaunieša ģimeni, YOT pielieto sistēmiskās pieejas elementus (ģimenes terapijas principi). Piemēram, speciālists var veidot ģimenes ekokarti (diagrammu, kur attēloti ģimenes locekļu savstarpējie sakari un konflikti), lai vizualizētu, kur rodas nesaskaņas. Vecāku mācībās tiek izmantotas praktisku iemaņu treniņa metodes – lomu spēles (kā mierīgi reaģēt, kad jaunietis izaicinoši uzvedas), pozitīvās uzvedības pastiprināšanas tehnikas (slavēt par labu uzvedību, nevis tikai kritizēt slikto) utt.. YOT bieži sadarbojas ar programmu "*Triple P*" vai līdzīgiem sertificētiem vecāku kursiem, kas ir pierādījuši savu efektivitāti. Šo metožu mērķis – uzlabot ģimenes vidi, jo stabila ģimene ir viens no galvenajiem faktoriem, kas jaunieti attur no atkārtotiem likumpārkāpumiem.
- **Sankciju un uzvedības līgumu izmantošana:** lai nodrošinātu atbildību, YOT izmanto arī uzvedības līgumus (*Acceptable Behaviour Contracts, ABC*). Tas ir rakstisks līgums, kur jaunietis apņemas ievērot konkrētus noteikumus (piemēram, "Pēc plkst. 20:00 atradīšos mājās"), un, ja šo līgumu pārkāpj, tiek paredzētas noteiktas sekas (piemēram, lietu nosūtīs tiesai). Šie līgumi nav kriminālsods, bet gan preventīvs līdzeklis, kas tiek lietots YOT darbā ar jauniešiem, kuri vēl nav tiesāti, bet regulāri nonāk policijas redzeslokā. Tas dod jaunietim skaidrus rāmjus un motivē izvairīties no likumpārkāpumiem. Ja tomēr noteikumi tiek pārkāpti, YOT ir spiests īstenot likumā noteiktās darbības (ziņot policijai, ierosināt lietu tiesā).
- **"*Child First*" princips un traumas izpratnē balstītas metodes**: mūsdienās YOT arvien vairāk integrē traumas izpratnē balstītu pieeju darbā – speciālisti apzinās, ka daudzu jauniešu agresīva vai noziedzīga uzvedība var būt reakcija uz agrīnām bērnības traumām (piemēram, vardarbību). Tādēļ metodes tiek pielāgotas: mazāk vērstas uz sodīšanu, vairāk – uz ārstēšanu un dziedināšanu. Piemēram, ja jaunietis

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

zaudē savaldību, speciālists reaģē nevis ar dusmām, bet cenšas saprast, "kas ar viņu noticis, ka viņš tā reaģē". Bērns pirmajā vietā (*Child First*) princips, ko oficiāli vada Jaunatnes justīcijas padome, nozīmē, ka visās metodēs pirmajā vietā liek liktas jaunieša intereses, viņa attīstības vajadzības, un tikai pēc tam sabiedrības vēlmi sodīt. Tādēļ YOT metožu klāsts ietver daudz izglītojošu un atbalstošu elementu, nevis tikai kontroli.

Kopumā YOT metodes ir holistiskas, aptverot gan jaunieša prasmju attīstīšanu, gan attieksmju maiņu, gan sociālo apstākļu uzlabošanu, gan nepieciešamības gadījumā – sodu piemērošanu. Svarīgi, ka visas metodes tiek pielāgotas jauniešu vecumam un attīstības līmenim (piemēram, izmanto interaktīvas spēles, nevis garas lekcijas). Arī kultūras un individuālās īpatnības tiek ņemtas vērā, lai atbalsts būtu pēc iespējas efektīvāks.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

YOT darbā ļoti liela nozīme ir sadarbībai – gan ar pašu jaunieti, gan ar viņa ģimeni un citām iesaistītajām pusēm.

Sadarbība ar jaunieti: YOT pamatprincips ir iesaistīt jaunieti lēmumos par savu dzīvi un atbalsta procesu. Speciālisti cenšas izveidot uzticības pilnas attiecības – tie runā ar jaunieti atklāti, cieņoši, uzklausa viņa viedokli. Tiek noslēgta vienošanās (uzvedības līgums vai atbalsta plāna apstiprinājums), kur abi – gan jaunietis, gan speciālists – apņemas pildīt savas saistības. No jaunieša sagaida aktīvu līdzdalību: regulāru piedalīšanos tikšanās un nodarbībās, atklātību sarunās, uzdevumu izpildīšanu (piemēram, ierasties noteiktā laikā, izpildīt dienas režīmu). Ja jaunietis nesadarbojas (neapmeklē tikšanās, pārkāpj noteikumus bez iemesla), YOT speciālisti vispirms mēģina noskaidrot iemeslus un motivēt viņu mainīt attieksmi. Tiek pielietotas motivatīvās intervijas metodes – jaunietim liek apzināties sekas, ko nesadarbošanās radīs (piemēram, "ja tu tagad nepiedalīsies pakalpojuma, tiesa var atcelt nosacījumu un sūtīt tevi uz slēgtu iestādi"). Jaunieša personīgās robežas un cieņa tiek respektēta – speciālisti uztur profesionālu, bet draudzīgu toni, nepieļauj pazemošanu vai kliegšanu. Tajā pašā laikā jaunietim skaidri jāzina, ka sadarbība nav izvēles jautājums (ja runa par tiesas piespriesto uzraudzību) – tā ir obligāta, un nesadarbošanās sekas skars pašu jaunieti. Tādēļ YOT rūpīgi dokumentē visu jaunieša rīcību: ja notiek pārkāpumi, par to tiek ziņots, bet arī pozitīvas izmaiņas tiek atzīmētas un paslavētas.

Sadarbība ar ģimeni (vecākiem/likumiskajiem pārstāvjiem): darbs ar ģimeni var būt ļoti dažāds, atkarībā no ģimenes situācijas. Ja jaunietis dzīvo bioloģiskajā ģimenē, YOT cenšas vecākus padarīt par saviem sabiedrotajiem jaunieša uzvedības maiņā. Jau no paša sākuma vecāki tiek aicināti iesaistīties – viņi paraksta vienošanos par sadarbību, piedalās sākotnējā izvērtēšanā (sniedzot informāciju par jaunieti). YOT speciālisti ar vecākiem vienojas, kā kopīgi uzraudzīs jaunieti, piemēram, vecāki apņemas vakarā pārbaudīt, vai jaunietis ir mājās noteiktajā laikā, un par jebkuru pārkāpumu nekavējoties ziņot YOT. Vecāki arī iesaistās atbalsta plāna īstenošanā – palīdz jaunietim tikt uz nodarbībām (pavada, vajadzības gadījumā nodrošina transportu), mājās kontrolē mājasdarbu pildīšanu YOT pakalpojuma ietvaros, trenē ar viņu jaunapgūtās prasmes (piemēram, mierīgas sarunas strīda laikā). YOT speciālisti regulāri komunicē ar

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

vecākiem – vismaz reizi mēnesī notiek kopīga tikšanās vai telefona saruna, kur pārrunā, kā jaunietim klājas mājās, vai nav jaunu problēmu. Ja vecākiem pašiem trūkst prasmju, YOT nodrošina mācības. Ir svarīgi, lai vecāki neizjaukt procesu, piemēram, neatļautu jaunietim pārkāpt noteikumus. Ja gadās, ka vecāki paši nav ieinteresēti (piemēram, ignorē YOT prasības, aizstāv jaunieti pat tad, kad viņš kļūdās, vai pat veicina likumpārkāpumus), YOT var iesaistīt sociālo dienestu. Galējā variantā, ja vecāku rīcība klaji kaitē (piemēram, viņi mudina jaunieti melot vai paši lieto narkotikas kopā ar jaunieti), sociālais dienests var lemt par jaunieša izņemšanu no ģimenes un ievietošanu drošākā vidē (audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē). Tomēr lielākoties YOT mēģina uzlabot attiecības ģimenē, nevis šķirt. Ja jaunieša uzvedība mājās apdraud ģimenes locekļus (piemēram, jaunietis ir vardarbīgs pret vecākiem vai māsām), YOT speciālists palīdz izveidot drošības plānu ģimenei – kā rīkoties krīzes brīdī, kā nepieciešamības gadījumā iesaistīt policiju, un paralēli strādā ar jaunieti, lai šādas situācijas neatkārtotos.

Ja jaunietis atrodas audžuģimenē vai aizbildnībā: Šajā situācijā YOT sadarbojas gan ar audžuģimenes vecākiem/aizbildni, gan ar viņu atbalsta sociālo darbinieku. Audžuvecākiem YOT sniedz līdzīgu atbalstu kā bioloģiskiem vecākiem – informē par jaunieša atbalsta plānu, iesaista viņus pakalpojumos (piemēram, var piedāvāt audžuvecākiem mācības darbā ar traumatizētiem jauniešiem). Nereti audžuvecākiem ir pieredze darbā ar sarežģītiem jauniešiem, tomēr YOT speciālisti regulāri uztur sakarus, lai koordinētu rīcību. Piemēram, ja audžuģimenē jaunietim rodas konflikti, YOT var noorganizēt krīzes sanāksmi, piesaistot arī aizbildnības lietas sociālo darbinieku, lai pārrunātu, vai audžuģimene vēl spēj jaunieti turpināt aprūpēt vai jāmeklē cits risinājums. Svarīga atšķirība – audžuģimene ir daļa no sociālās aprūpes sistēmas, tāpēc YOT speciālisti apmainās ar informāciju par jaunieti ar uzraugošo sociālo darbinieku: ziņo par jaunieša progresu, un sociālais darbinieks informē YOT par izmaiņām jaunieša dzīves apstākļos (piemēram, ja plānota audžuģimenes maiņa). Mērķis – visiem pieaugušajiem rīkoties saskaņoti bērna interesēs.

Ja jaunietis atrodas ārpusģimenes aprūpes iestādē: daži YOT jaunieši dzīvo valsts vai pašvaldības bērnu aprūpes iestādēs (bieži tas attiecas uz jauniešiem, kuriem nav piemērota audžuģimene agresīvas uzvedības dēļ vai kuri jau gandrīz sasnieguši 18 gadus). Šādā situācijā YOT cieši sadarbojas ar bērnu aprūpes iestādes personālu. Parasti katrai bērnu aprūpes iestādei ir savs atbildīgais sociālais darbinieks un aprūpētāji, kas 24/7 pieskata jauniešus. YOT speciālists apciemo jaunieti bērnu aprūpes iestādē – varbūt pat biežāk nekā mājas apstākļos, jo iestādē to ir vieglāk noorganizēt. Piemēram, YOT var sarunāt, ka reizi nedēļā ieradīsies bērnu aprūpes iestādē un vadīs tur uz vietas jaunietim individuālu sesiju. Bērnu aprūpes iestādes personālam YOT dod ieteikumus, kā ikdienā strādāt ar jaunieti, piemēram, izveido uzvedības līgumu, ko iestādes audzinātāji palīdz ievērot (noteikta rutīna, balviņas par labu uzvedību utt.). Arī iestādes darbinieki informē YOT par jaunieša uzvedību – katru dienu aizpilda ziņojumu, vai nav bijuši starpgadījumi. Ja jaunietis bēg no iestādes vai izdara likumpārkāpumus iestādē, YOT nekavējoties tiek informēts un iesaistās risināšanā (sadarbībā ar policiju). Svarīgi, ka bērnu aprūpes iestādēs esošie jaunieši bieži ir traumēti vai emocionāli ievainojami, tāpēc YOT speciālisti strādā komandā ar iestādes psihologiem un terapeitiem – kopā veido vienotu atbalsta plānu, lai nerastos pretrunas.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Sadarbība starp pašiem speciālistiem (“komandas ap komandu”): YOT speciālisti regulāri sadarbojas ar plašāku partneru loku ārpus pašu komandas. Piemēram, ja jaunietis atgriežas skolā, YOT sazinās ar skolas sociālo pedagogu – pārrunā, kā sokas, vai nav kavējumu, un risina problēmas (jaunieša konfliktus skolā u.c.). Ja jaunietim nepieciešama ārstēšanās, YOT veselības aprūpes speciālists piesaista *CAMHS* vai ģimenes ārstu, un pēc tam seko līdzi, vai jaunietis apmeklē vizītes, lieto zāles utt.. Īpaši cieša sadarbība ir ar policiju – YOT policijas pārstāvis regulāri apmainās ar operatīvo informāciju ar kolēģiem policijā (vai jaunietis nav manīts neatļautās pulcēšanās vietās, vai nav uzradusies jauna informācija par viņa iesaisti bandās). Gadījumos, kad jaunietis pārkāpj nosacījumus, YOT kopā ar policiju lemj par tālāko rīcību (brīdinājums vai lietas virzība uz tiesu). Tāpat YOT sadarbojas ar juridiskajiem pārstāvjiem – advokātiem un tiesnešiem: sniedz tiem atzinumus, nepieciešamības gadījumā piedalās tiesas sēdēs, kā “draugs tiesai” (*amicus curiae*), paskaidrojot jaunatnes justīcijas aspektus.

Visi sadarbības nosacījumi tiek pielāgoti videi, kur jaunietis atrodas – vai tā būtu bioloģiskā ģimene, audžuģimene vai institūcija. YOT elastīgi maina darba metodes: piemēram, konfidencialitātes līmenis – ar 15 gadīgu jaunieti, kurš dzīvo mājās, lielāko daļu informācijas var droši apspriest ar vecākiem, savukārt, 17 gadīgam jaunietim bērnu aprūpes iestādē drīzāk saglabās lielāku konfidencialitāti vienatnē ar speciālistu. Katrā vidē YOT uzmanīgi izsver, kam kādas pilnvaras dot: ģimenes gadījumā vecākiem tiek uzticēts daudz (disciplinēt, uzraudzīt), institūcijas gadījumā šīs funkcijas veic aprūpētāji pēc YOT norādījumiem, audžuģimenē – sadarbībā ar sociālo darbinieku. YOT mērķis ir vienot visus pieaugušos ap jaunieti kopīgā pieejā, lai nebūtu pretrunu. Tādēļ bieži notiek multidisciplināras sanāksmes, kur vienā telpā satiekas YOT lietas vadītājs, jaunieša vecāki/audžuvecāki, skolas pārstāvis, sociālais darbinieks, policijas pārstāvis utt. – un visi kopā ar pašu jaunieti apspriež progresu un vienojas par turpmākiem soļiem. Šāda iesaistīto pušu vienotība palīdz jaunietim saņemt konsekventus vēstījumus no visiem (piemēram, visi pieaugušie uzstāj uz to pašu komandantlaiku, visi slavē par to pašu sasniegumu), kas palielina izmaiņu noturīgumu.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Pareizi un pilnvērtīgi realizēts YOT atbalsts sniedz būtiskus ieguvumus gan pašiem jauniešiem, gan viņu ģimenēm un sabiedrībai kopumā.

- **Recidīva samazināšanās**: galvenais mērķis – nepieļaut atkārtotus likumpārkāpumus – daudzos gadījumos tiek sasniegts. Statistika Anglijā norāda, ka salīdzinājumā ar 2000. gadiem jauniešu recidīvisms ir ievērojami samazinājies, un jauniešu tiesās nonākušo skaits ir krities par vairāk nekā 70 %. Piemēram, jaunākie dati rāda, ka aptuveni 66,9 % jauniešu, kas nonāk YOT uzraudzībā, gada laikā neatkārto likumpārkāpumu (recidīva līmenis 33,1 %). Aizvadītā gada laikā recidīvisms pieauga līdz 32,5 %, tomēr tas joprojām ir mazāk nekā 2000. gada līmenī.[175] Tas nozīmē, ka lielākā daļa YOT klientu nekļūst par hroniskiem

[175] Youth Justice Board for England and Wales. (2025). Youth Justice Statistics: 2023 to 2024. Available at https://www.gov.uk/government/statistics/youth-justice-statistics-2023-to-2024/youth-justice-statistics-2023-to-2024

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

noziedzniekiem, bet gan atsakās no noziedzīgas uzvedības. Katrs no novērstajiem noziegumiem nozīmē, ka potenciāli ir mazāk cietušo, mazāk sabojātu dzīvju un mazāks slogs tiesībsargājošām iestādēm nākotnē.

- **Uzvedības un dzīvesveida maiņa**: jaunieši, kas izgājuši YOT pakalpojumu, bieži vien uzlabo savu uzvedību plašākā nozīmē, ne tikai atturoties no likumpārkāpumiem. Piemēram, daudzi sāk labāk kontrolēt emocijas – vairs neiesaistās kautiņos pie mazākā aizvainojuma, iemācās risināt konfliktus ar vārdiem. Pēc dusmu menedžmenta kursiem jaunieši atzīst, ka prot nomierināties, pirms pieņemt lēmumus dusmās. Tāpat YOT piespiedu rutīna (tikšanās, darba grafiki) palīdz jaunietim pierast pie disciplīnas – pat pēc pakalpojuma viņš labāk saplāno savu laiku, apzinās atbildības. Bieži mainās arī jaunieša vērtību sistēma: sadarbojoties ar YOT, viņš saprot, ka nozieguma veikšanai ir sekas. Viņš sāk nožēlot izdarīto un veido empātiju pret citiem (īpaši, ja bijusi saskarsme ar cietušo).
- **Izglītības un nodarbinātības ieguvumi:** daudzi YOT jaunieši pakalpojuma sākumā ir izstumti no izglītības sistēmas – izslēgti no skolas, nemācās. YOT atbalsta rezultātā liela daļa atgriežas skolā vai apgūst kādu arodu. Piemēram, jaunietis, kurš gadiem kavējis skolu, YOT uzraudzībā sāk apmeklēt profesionālo skolu un iegūst pavāra palīga sertifikātu. Tas dod viņam legālu nodarbošanos un ienākumu iespējas, mazinot vajadzību iegūt finanšu līdzekļus pārkāpjot likumu. Ir gadījumi, kad YOT palīdz nokārtot jauniešiem pamatizglītības eksāmenus vai iestāties koledžā – tādējādi tiek pārrauts apburtais loks, kur slikta izglītība veicina noziedzību, un otrādi. Arī nodarbinātības jomā: YOT var iekārtot jaunieti pie darba devēja, un, ja jaunietis sevi pierāda, viņu tur pieņem pastāvīgā darbā arī pēc soda izciešanas. Tas jaunietim dod finansiālu neatkarību un pašcieņu, kas attur no atgriešanās noziedzībā.
- **Vielu lietošanas mazināšanās un veselības uzlabojum**i: tiem jauniešiem, kam bija atkarību problēmas, YOT atbalsts bieži nodrošina ārstēšanu. Daudzi YOT klienti pakalpojuma noslēgumā ir atturībnieki vai vismaz būtiski samazinājuši alkohola/narkotiku lietošanu. Piemēram, jaunietis, kurš lietoja kannabisu katru dienu, YOT gaitā iziet konsultācijas un spēj pārtraukt regulāru lietošanu. Tas uzlabo viņa garīgo un fizisko veselību: atgriežas motivācija, uzlabojas miegs, mazinās depresīvās tendences. Līdz ar to jaunietis kļūst spējīgāks iesaistīties sabiedrībā – atgriežas sportā, iesaistās hobijos, kas agrāk tika atstāti novārtā vielu lietošanas dēļ.
- **Ģimenes attiecību uzlabošanās:** YOT darbs ar vecākiem un ģimeni nereti nes augļus. Vecāki apgūst jaunas pieejas un uzlabo komunikāciju ar jaunieti. Konflikti mājās samazinās, rutīna stabilizējas. Pēc YOT pakalpojuma vecāki bieži ziņo, ka viņu attiecības ar bērnu kļuvušas tuvākas, bērns ir atkal "iekļāvies ģimenē". Tas īpaši vērojams, ja ģimene piedalījusies terapijā vai vecāku kursos – viņi turpina pielietot iemācītās metodes arī pēc YOT uzraudzības beigām, tādējādi nodrošinot ilgtermiņa pozitīvu ietekmi uz ģimenes mikroklimatu.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Pašapziņas un sociālo prasmju pilnveide**: YOT pakalpojuma ietvaros jaunieši bieži pirmoreiz piedzīvo panākumu izjūtu likumīgā veidā. Piemēram, viņi saņem sertifikātu par pabeigtu kursu, sabiedrības atzinību par labi paveiktu brīvprātīgo darbu, YOT darbinieka uzslavu par atbildīgu uzvedību. Daudziem šiem jauniešiem iepriekš bijusi ļoti zema pašapziņa un "etiķete" sabiedrībā kā "sliktajiem zēniem/meitenēm". Gūstot atzinību, jaunieša pašvērtējums ceļas – viņš sāk uzskatīt, ka arī spēj izdarīt ko labu. Līdz ar to uzlabojas sociālās prasmes: YOT iemāca jaunietim pieklājīgi sarunāties, sadarboties ar vienaudžiem, pieņemt kritiku. Pēc pakalpojuma jaunieši jūtas labāk sagatavoti sabiedriskai dzīvei – prot sevi prezentēt, izprast citus, kas veicina veiksmīgāku integrāciju kolektīvā (skolas klasē, darbavietā utt.).
- **Samazināta ieslodzījuma iespējamība**: viens no YOT netiešajiem ieguvumiem – daudzi jaunieši, pateicoties YOT atbalstam, izvairās no cietumsoda. Piemēram, tiesa var dot jaunietim iespēju laboties dzīvojot sabiedrībā YOT uzraudzībā, un jaunietis to izmanto, nevis nonāk ieslodzījumā. Tas jaunietim ļauj saglabāt labākas dzīves perspektīvas (jo nav cietuma pieredzes, vieglāk vēlāk atrast darbu) un sabiedrībai ietaupa līdzekļus.

Protams, ne vienmēr YOT izdodas panākt visus iecerētos rezultātus – daļa jauniešu turpina pārkāpt likumu. Tomēr arī šādos gadījumos YOT iesaiste parasti nav bez nozīmes: pat atkārtota pārkāpuma gadījumā tas bieži ir mazāk smags (piemēram, jaunietis, kurš iepriekš izdarīja laupīšanu, pēc dalības YOT programmā var pastrādāt tikai sīku zādzību – joprojām nepieņemami, bet drošības ziņā mazāk bīstami). Nereti pozitīvās pārmaiņas kļūst redzamas vēlāk – jaunietis, iespējams, "uzreiz neizdara secinājumus", taču pieaugot atceras YOT laikā gūtās mācības un izvēlas ievērot likumu.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

YOT optimālai rezultātu sasniegšanai nepieciešama citu pakalpojumu paralēla iesaiste, veidojot ap jaunieti atbalsta "tīklu".

- **Garīgās veselības pakalpojumi (CAMHS)**: daudziem YOT jauniešiem nepieciešama profesionāla psihiskās veselības aprūpe – psihiatra konsultācijas, psihoterapija, medikamentoza ārstēšana. Lai gan YOT komandā ir veselības aprūpes speciālists, viņš vienatnē nevar nodrošināt pilnvērtīgu ārstēšanu smagu traucējumu (piemēram, klīniskas depresijas vai psihozes) gadījumā. Tāpēc ļoti vēlams, ka CAMHS speciālisti paralēli strādā ar jaunieti, piemēram, YOT rūpējas par uzvedības korekciju un tiesisko uzraudzību, kamēr CAMHS psihiatrs nozīmē antidepresantus un terapeits ved individuālo terapiju traumatisma mazināšanai. Šāda kombinēta pieeja nodrošina, ka tiek ārstēts gan uzvedības "virspusējais simptoms", gan tā dziļākais cēlonis (ja tas saistīts ar garīgās veselības stāvokli). Diemžēl praksē CAMHS resursu trūkuma dēļ ne vienmēr var ātri pieslēgties; tomēr ideālā variantā YOT un CAMHS strādā tandēmā.
- **Izglītības atbalsta pakalpojumi**: jaunietim atgriežoties izglītībā, noder papildu atbalsts skolā. Piemēram, skolu speciālie pedagogi vai psihologi var turpināt to, ko iesācis YOT izglītības speciālists: izstrādāt individuālu mācību plānu, nodrošināt korekcijas klasi vai konsultācijas skolā. Ja jaunietim ir mācīšanās traucējumi,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

vajadzīga speciālā pedagoga palīdzība (ko YOT nevar pilnībā nodrošināt, jo viņi nav skolas personāls). Tāpēc vēlams, lai skola aktīvi iesaistās, dodot jaunietim, piemēram, papildu nodarbības kavēto priekšmetu apguvei, mentoru skolotāju, kas seko viņa gaitām. Arī alternatīvās izglītības koledžas atbalsts var būt noderīgs – ja tradicionālā skola neuzņem, jaunietim vajag citu mācību vietu (ko YOT palīdz atrast, bet faktiskās mācības nodrošina attiecīgā iestāde).

- **Nodarbinātības un karjeras pakalpojumi**: lai YOT centieni nodarbināt jaunieti būtu ilgtermiņā veiksmīgi, vēlams piesaistīt jauniešu nodarbinātības dienestus. Piemēram, valsts aģentūra *JobCentre Plus* (kas strādā ar bezdarbniekiem) var jaunietim piedāvāt mācības, dotācijas darba devējiem, kas viņu pieņem darbā, vai karjeras konsultanta pakalpojumu, kas palīdz izveidot CV, meklēt vakances. YOT var iniciēt šādu iesaisti, bet speciālisti šajos dienestos ir tie, kas turpinās darbu pēc YOT pakalpojuma. Tāpat mācību centri un mācekļu programmas (*apprenticeships*) ir būtisks resurss – YOT iesaistes laikā jaunietis var sākt mācekļa gaitas un pabeigt tās jau patstāvīgi.

- **Sociālie un ģimenes atbalsta pakalpojumi**: ja jaunieša ģimenei ir citas sociālas problēmas (piemēram, dzīvo nabadzībā, ir mājokļa trūkums, vecākiem veselības problēmas), vienlaikus ar YOT jāstrādā sociālajam dienestam vai ģimenes atbalsta centram. Tas varētu nodrošināt ģimenei psihosociālu atbalstu – pabalstu noformēšanu, mājokļa apstākļu uzlabošanu, vecāku rehabilitāciju (ja vecākiem ir atkarības). Ģimenes psihoterapija (piemēram, caur NVO vai speciālistiem ārpus YOT) arī var turpināties, kamēr YOT fokusējas uz jaunieti. Ideāli, ja bāriņtiesa vai sociālais dienests jau savlaicīgi iesaistās, ja redzams, ka ģimenei nepieciešams papildu atbalsts, lai noturētu jaunieti uz pareizā ceļa.

- **Kopienas jaunatnes programmas**: paralēli YOT obligātajām aktivitātēm ļoti noderīgi jaunieti iesaistīt pozitīvās brīvā laika nodarbēs, ko bieži organizē kopienas vai NVO. Piemēram, sporta klubi, jauniešu centri, skautu organizācijas – tie var pieņemt jaunieti un dot viņam jēgpilnu brīvā laika pavadīšanu un piederības sajūtu pozitīvai grupai. YOT var ieteikt jaunietim šādas iespējas, bet to īstenošana ir pašu organizāciju rokās. Labā prakse ir, ja pašvaldībā ir jauniešu darbinieki (*youth workers*) ārpus YOT, kas turpina strādāt ar jaunieti pēc pakalpojuma, nodrošinot mentoringu un virzot viņu uz priekšu dzīvē.

- **Veselības un atkarību ārstēšanas iestādes**: ja jaunietim nepieciešama nopietnāka medicīniska vai psihiatriska iejaukšanās (piemēram, stacionāra ārstēšana no atkarības vai intensīva terapija psihiatriskajā klīnikā), to jāsavieno ar YOT darbu. Piemēram, jaunietis var vienlaikus atrasties terapijas kopienā atkarību ārstēšanai un saņemt YOT uzraudzību. Šeit YOT sadarbojas ar stacionāru – apmainās ar informāciju par progresu un pēc stacionāra pabeigšanas pārņem jaunieša uzraudzību.

- **Īpašas programmas atkārtotiem pārkāpējiem**: ja jaunietis tomēr atkārtoti izdarījis likumpārkāpumus, labs papildu resurss ir intensīvie recidīvisma mazināšanas projekti. Tie var būt valsts pilotprojekti vai NVO iniciatīvas, kas piedāvā specifiskas metodes (piemēram, Prasmju rūpnīca (“*The Skill Mill*”) – projekts, kur jauniešiem,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

kas atkārtoti veic likumpārkāpumu, piedāvā algotu darbu vides labiekārtošanā ar mentoru atbalstu). YOT var jaunieti integrēt šādā projektā, kas sniedz intensīvāku, inovatīvāku pieeju, ja standarta pasākumi nedeva rezultātu.

Kopumā ideāls atbalsts jaunietim ar uzvedības un atkarību problēmām ietver ne tikai YOT juridisko un uzvedības uzraudzību, bet arī garīgās veselības aprūpi, sociālo atbalstu ģimenei, izglītības un nodarbinātības palīdzību un pozitīvas brīvā laika alternatīvas. Tikai visu šo elementu kopums var pilnībā novērst cēloņus, kas jaunieti virza uz noziedzību. YOT tad darbojas kā centrmezgls, kas koordinē pārējo pakalpojumu iesaisti – un labākajos piemēros šis modelis patiešām sniedz lielisku rezultātu, jaunietim izmainot dzīves ceļu uz pozitīvu pusi.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- **Starpinstitucionāla pieeja un visaptverošs skatījums**: YOT apvieno vienā komandā speciālistus no dažādām nozarēm, kas ļauj vispusīgi novērtēt jaunieša situāciju un risināt problēmas vairākos līmeņos. Piemēram, kamēr sociālais darbinieks rūpējas par dzīves apstākļiem, psihologs strādā ar emocijām, policists – ar sabiedrības drošību. Šī holistiskā pieeja nozīmē, ka netiek "pazaudēts" neviens būtisks aspekts – jaunietim tiek piedāvāts gan kontroles, gan rehabilitācijas komplekss vienlaicīgi, kas palielina izredzes uz pozitīvu iznākumu.
- **Individuāla pievēršanās jaunietim ("***case management***"):** katram YOT jaunietim tiek piešķirts lietas vadītājs, kas seko viņa gaitām un koordinē palīdzību. Tas nodrošina nepārtrauktību un personisku attiecību veidošanos – jaunietim ir konkrēta uzticības persona YOT, pie kuras vienmēr var vērsties. Salīdzinot ar anonīmu tiesu sistēmu, kur netiek nodrošināta individuāla pieeja, YOT dod personalizētu attieksmi, kas motivē jaunieti vairāk mainīties.
- **Rehabilitācijas fokuss pretstatā sodīšanai:** YOT darbība balstās uz pārliecību, ka jaunietis ir spējīgs mainīties un ir vērts ieguldīt viņa attīstībā. Tā vietā, lai jauniešus automātiski izolētu ieslodzījumā, YOT piedāvā alternatīvas, kas saglabā jaunietim saikni ar ikdienas dzīvi. Šī pieeja ir humānāka un arī efektīvāka – pētījumi liecina, ka nepilngadīgo ieslodzījums bieži vien paaugstina recidīva risku, kamēr sabiedrībā izietas rehabilitācijas programmas to pazemina. Tādēļ YOT tiek uzskatīta par progresīvu pakalpojumu, kas prioritizē jaunieša nākotni (izglītību, prasmes).
- **Elastība un pielāgošanās spēja:** YOT var pielāgot savas metodes konkrētās kopienas vajadzībām. Katra pašvaldība var ieviest inovatīvus pakalpojumus, ņemt vērā vietējos apstākļus (piemēram, ja kādā pilsētā aktuālas ir jauniešu bandas, YOT var fokusēties uz bandu konfliktu mediāciju; citur, kur vairāk gadījumu ar meiteņu noziedzību, – attīstīt tieši meitenēm domātus pakalpojumus). Šī lokālā autonomija ļauj YOT būt efektīvākam nekā centralizēti kontrolētiem pakalpojumiem. YOT

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

speciālisti var arī radoši reaģēt uz katra jaunieša unikālo situāciju – nav stingras "viena receptes visiem" rutīnas, atbalsta plāni tiek individuāli veidoti.

- **Sabiedrības un upuru iesaiste:** ar koptaisnības pasākumiem YOT iesaista cietušos un kopienu jaunieša audzināšanā. Piemēram, apkaimes iedzīvotāji var būt Izlīguma padomes locekļi, palīdzot jaunietim saprast nodarījuma sekas. Tas veicina sabiedrības atbalstu – cilvēki redz, ka jaunietis reāli labo nodarīto (strādā sabiedrības labā, atvainojas), un biežāk dod viņam "otro iespēju". Arī upuri nereti gūst apmierinājumu no dalības šajā procesā, kas ceļ ticību tiesiskumam. Šāda sabiedrības integrēšana atšķiras no agrākās pieejas, kur jaunatnes noziedzība tika uztverta kā vien "policijas lieta" – tagad visa kopiena var dot savu artavu jaunieša pārveidē.
- **Apliecināti panākumi un adaptējamība**: YOT sistēmas darbības laikā jauniešu noziedzības rādītāji Anglijā un Velsā ir ievērojami kritušies. Samazinājies gan jauniešu izdarīto noziegumu skaits, gan arī to jauniešu skaits, kas nonāk cietumā[176]. Tas bieži tiek minēts kā YOT efektivitātes pierādījums (protams, te ir arī citu faktoru ieguldījums, bet YOT noteikti spēlē lomu). YOT pakalpojumu ar laiku pārņēmušas un adaptējušas arī citas valstis, atzīstot to par veiksmīgu jaunatnes justīcijas risinājumu. Tas norāda uz pakalpojuma dzīvotspēju un starptautisku atzinību.
- **Standartu un kvalitātes kontrole**: tā kā YOT ir valsts noteikts pakalpojums, tam ir izveidoti nacionāli standarti (*Youth Justice Board izdotie*) un regulāri notiek pārbaudes (*HM Inspectorate of Probation, Ofsted u.c.* pārbauda YOT darbu). Šāda uzraudzība palīdz uzturēt pakalpojuma kvalitāti – tiek identificēti trūkumi un labā prakse starp dažādiem reģioniem. Līdz ar to YOT dienesti laika gaitā mācās no savām kļūdām un pilnveidojas.

Vājās puses

- **Resursu trūkums un nevienmērīgums:** viena no galvenajām YOT vājībām ir atkarība no pietiekama finansējuma un resursiem. Praktiski ne visas YOT komandas spēj pilnā mērā nodrošināt solīto pakalpojumu apjomu, jo budžeti ir ierobežoti. Piemēram, ideālā variantā katrā komandā būtu pilna laika psihologs un atkarību terapeits, taču reāli dažās pašvaldībās šie amati ir uz pusslodzi vai vakanti. Tas rada nevienlīdzību – atbalsta kvalitāte var atšķirties atkarībā no dzīvesvietas. Mazāk turīgās pašvaldībās YOT var nebūt pieejamas dažas specializēti pakalpojumi, kas citur ir. Šī nevienmērība nozīmē, ka YOT pakalpojuma nodrošināšanas nosacījumi nav pilnībā taisnīgi – dažs labs jaunietis X pašvaldībā saņemtu plašāku palīdzību nekā viņam pieejams savā.
- **Pārslodze un laika ierobežojumi:** YOT darbiniekiem bieži vien ir jāuzrauga liels lietu skaits, kas ierobežo iespējas nodrošināt pietiekami intensīvu individuālo darbu ar katru jaunieti. Optimāli intervencei būtu jābūt daudz mērķtiecīgākai un ilgstošākai, taču praksē speciālistiem vienlaicīgi jāsniedz atbalsts daudziem

[176] Youth Justice Board for England and Wales. (2025). Youth Justice Statistics: 2023 to 2024. Available at https://www.gov.uk/government/statistics/youth-justice-statistics-2023-to-2024/youth-justice-statistics-2023-to-2024

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

klientiem. Papildu ierobežojumu rada tiesu noteiktie termiņi uzraudzībai – tie nereti ir pārāk īsi, lai risinātu gadiem ilgi uzkrājušās problēmas. Piemēram, ja jaunietis jau agrā vecumā piedzīvojis traumu un vairāku gadu garumā demonstrējis problemātisku uzvedību, sešu mēnešu ilgs darbs programmā bieži vien nav pietiekams būtiskām un noturīgām pārmaiņām. YOT pakalpojuma ilgumu nosaka tiesas lēmums, un termiņa beigās pakalpojuma sniegšana tiek formāli pārtraukta, pat ja jaunietim objektīvi vēl būtu nepieciešams turpināt atbalstu. Lai gan YOT centienus raksturo maksimāla efektivitāte pieejamajā laikā, ierobežotais perioda ietvars ir būtisks sistēmisks izaicinājums.

- **Atkarība no citu dienestu pieejamības:** YOT sekmes lielā mērā balstās uz citu sistēmas daļu sadarbību. Ja kāds no posmiem ķēdē "iesprūst", cieš viss rezultāts. Piemēram, YOT var nosūtīt jaunieti uz CAMHS, bet ja tur gaidīšana rinda ir pusgadu, tad jaunietis to pusgadu var stagnēt. Vai arī – YOT var jaunieti motivēt strādāt, bet ja ekonomikas situācija slikta un nav darbavietu, motivācija noplok. Šāda ārējo faktoru ietekme nozīmē, ka YOT ne vienmēr spēj kontrolēt gala iznākumu. Kaut arī YOT dara visu iespējamo, ja sabiedrībā trūkst resursu (darbu, terapijas, drošu mājvietu u.c.), tad jaunietis var atgriezties vecajā vidē un vecajos paradumos. Šis ir drīzāk politikas un resursu sadales jautājums, bet tas ietekmē YOT efektivitāti.

- **Juridisko seku un stigmas paliekošais efekts:** pat ar YOT palīdzību jaunietis gūst labumu, viņa pagātnes likumpārkāpums nepazūd – tas parādās sodāmības reģistros (vismaz kā brīdinājums vai nosacīts sods). Vēlāk, meklējot darbu vai ceļojot uz ārzemēm, tas var radīt ierobežojumus. Tātad, kaut YOT cenšas jaunieti integrēt, sabiedrībā var saglabāties zināma stigmatizācija pret bijušo likumpārkāpēju. Piemēram, vietējā laikrakstā reizēm tiek publicēti jaunatnes tiesas spriedumi, un kaimiņi var zināt, ka šis jaunietis bijis likumpārkāpējs. Tas var apgrūtināt pilnvērtīgu reintegrāciju. YOT mēģina cīnīties ar šo stigmu (piemēram, iesaistot sabiedrību koptaisnības procesā, lai mainītu attieksmi), taču sabiedriskie aizspriedumi joprojām var būt vājā vieta.

- **Nepilnības atsevišķu grupu apkalpošanā**: lai gan YOT princips "viens der visiem" tiek pielāgots, tomēr praksē sistēmai ir grūti vienlīdz labi derēt visiem jauniešiem. Piemēram, meitenes likumpārkāpējas veido mazāku daļu klientu, un ne vienmēr YOT pakalpojumā ir pietiekami ņemta vērā dzimuma specifika (meiteņu noziegumiem bieži pamatā emocionālas traumas, seksuāla izmantošana utt., kas prasa citādu pieeju). Tāpat etnisko minoritāšu jaunieši var justies atsvešināti, ja komandā nav neviena viņu kultūru pārzinoša speciālista. Ļoti jauni likumpārkāpēji (10–13 g. v.) prasa citu pieeju nekā 17 gadīgie, un YOT pakalpojumā ne vienmēr izdodas šos mazos integrēt. Ir arī jaunieši ar īpašām vajadzībām, piemēram, smagiem AST, kuru uzvedību YOT speciālistiem reizēm trūkst pietiekamu zināšanu, lai korekti risinātu, jo tas vairāk saistīts ar medicīniskajiem jautājumiem. Šajās jomās YOT sistēma vēl ir attīstības procesā un pagaidām nav pilnībā pielāgota visu atšķirīgo grupu vajadzībām.

- **Pāreja uz pieaugušo tieslietu sistēmu**: kā minēts, jaunietim sasniedzot 18 gadu vecumu, YOT kompetence beidzas. Pārejas posms var būt problemātisks.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Pieaugušo probācijas dienests ir noslogots, un tam nav tādu resocializācijas resursu kā YOT (pieaugušo tieslietu sistēmā fokusējas vairāk uz uzraudzību, mazāk uz rehabilitāciju). Dažkārt 18 gadīgais jūtas "pamests" – YOT pakalpojumā bija ciešs kontakts ar speciālistiem, bet pieaugušo sistēma viņu uztver kā vienu no daudziem. Ja jaunietis vēl nav pilnībā nostabilizējies, šajā pārejas brīdī pastāv recidīva risks. Tā ir YOT sistēmas strukturāla vājība – neskatoties uz pārejas plāniem, plaisa starp nepilngadīgo un pieaugušo tieslietu sistēmu joprojām ir jūtama.

Kopumā YOT pakalpojuma stiprās puses krietni atsver trūkumus, un pakalpojums tiek uzskatīta par labu praksi bērnu tiesību ievērošanā un sabiedrības drošības veicināšanā. Trūkumi, galvenokārt, saistīti ar resursiem un plašāka sociāla konteksta faktoriem, kurus var uzlabot ar politiskiem lēmumiem (piemēram, nodrošinot lielāku finansējumu, izstrādājot labāku pārejas mehānismu uz pieaugušo tieslietu sistēmu, ieviešot specializētāku pakalpojumus meitenēm utt.). Secinājums: YOT sistēma ir efektīvs terciārā līmeņa atbalsts jauniešiem ar uzvedības/atkarību problēmām, taču tā nav "burvju nūjiņa" – tās panākumi cieši saistīti ar citu institūciju darbu un sabiedrības attieksmi.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Association of Youth Offending Team Managers. (n.d.). *Home*. Available at https://aym.org.uk/
- HM Inspectorate of Probation. (n.d.). *Youth offending teams - joint inspections*. Available at https://hmicfrs.justiceinspectorates.gov.uk/our-work/article/criminal-justice-joint-inspection/youth-offending-teams-joint-inspections/
- UK Government. (n.d.). *Youth offending team*. Available at https://www.gov.uk/youth-offending-team
- Youth Justice Legal Centre. (n.d.). *Youth offending team (YOT)*. Available at https://yjlc.uk/resources/legal-terms-z/youth-offending-team-yot

3.3.2. Bērnu un pusaudžu psihiskās veselības dienesti - CAMHS

1. Pakalpojuma nosaukums

Bērnu un pusaudžu psihiskās veselības dienesti (*Child and Adolescent Mental Health Services, CAMHS*). Šis ir valsts veselības dienesta struktūrvienību kopums, kas specializējas tieši uz bērnu un jauniešu (parasti vecumā līdz 18 gadiem) psihiskās labsajūtas un psihisko traucējumu jautājumiem. CAMHS nav viena konkrēta iestāde – tas ir jumta termins visiem pakalpojumiem, kas sniedz psiholoģisko un psihiatrijas palīdzību jaunajiem pacientiem.

2. Pakalpojuma mērķis

CAMHS galvenais mērķis ir uzlabot bērnu un jauniešu garīgo veselību un emocionālo labsajūtu, nodrošinot savlaicīgu, augsti kvalificētu psihiskās veselības traucējumu diagnostiku un terapiju. Tas nozīmē, ka CAMHS cenšas palīdzēt jaunam cilvēkam pārvarēt

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

psiholoģiskas grūtības, lai viņš varētu pilnvērtīgi attīstīties, mācīties un piedalīties sabiedrībā. Konkrētāk, CAMHS mērķi ir:

- savlaicīgi identificēt bērnus un jauniešus, kuri cieš no psihiskām saslimšanām (piemēram, depresijas, trauksmes, ēšanas traucējumiem, uzvedības un attīstības traucējumiem) vai nopietnām emocionālām problēmām (piemēram, pastiprināta agresija, paškaitējuma riski, grūtības regulēt emocijas), un nodrošināt viņiem agrīnu iejaukšanos;
- sniegt kvalitatīvu pierādījumos balstītu ārstēšanu un psiholoģisko atbalstu, kas balstīts uz mūsdienu medicīnas un psiholoģijas zināšanām (*evidence-based treatment)* – mērķis ir panākt simptomu mazināšanos vai pilnīgu remisiju un uzlabot jaunieša funkcionēšanu;
- atbalstīt ģimenes – palīdzēt vecākiem un aprūpētājiem saprast un pienācīgi reaģēt uz bērna psihiskās veselības vajadzībām, iesaistīt viņus terapijas procesā kā partnerus;
- veicināt bērna attīstību un aizsargāt no sekām, ko rada garīgās veselības traucējumi. Piemēram, ja netiktu sniegta palīdzība, smaga depresija pusaudzi varētu novest pie pašnāvības mēģinājuma, CAMHS mērķis ir to nepieļaut, laikus ārstējot depresiju;
- integrēt pakalpojumu sistēmu, sadarbojoties ar skolām, sociālajiem dienestiem un primārās aprūpes mediķiem, lai bērns saņemtu vispusēju atbalstu (CAMHS mērķis nav darboties izolēti, bet gan kā daļai no plašāka bērnu labklājības tīkla);
- samazināt stigmu, kas saistīta ar psihiskām slimībām bērnu un jauniešu vidū – nodrošinot, ka pakalpojumi ir draudzīgi, pieejami un normalizēti, lai ne bērns, ne ģimene nebaidītos meklēt palīdzību.

Kopumā CAMHS misija ir palīdzēt jauniešiem būt psihiski veselai, emocionāli stabilai un spējīgai gūt panākumus dzīvē, novēršot vai ārstējot garīgās veselības traucējumus pēc iespējas agrīnā posmā. Šis mērķis saskan arī ar valstī noteikto politiku – Lielbritānijas valdība uzsver, ka garīgajai veselībai jābūt līdzvērtīgai fiziskajai veselībai *(“parity of esteem”)*, un CAMHS attīstīšana ir daļa no šī mērķa.

3. Pakalpojuma uzdevumi

Lai sasniegtu minētos mērķus, CAMHS veic vairākus galvenos uzdevumus.

- **Psihiskās veselības problēmu identificēšana un diagnostika:** CAMHS uzdevums ir profesionāli novērtēt bērna vai jaunieša psihisko stāvokli, kad ir aizdomas par funkcionēšanas traucējumiem. Tas ietver rūpīgu simptomu izpēti, sarunas ar bērnu un vecākiem, anketēšanu un vajadzības gadījumā medicīniskus izmeklējumus. CAMHS speciālisti nosaka vai bērnam ir kāda diagnoze (piemēram, trauksmes traucējumi, depresija, AST, uzmanības deficīta/hiperaktivitātes sindroms, ēšanas traucējumi utt.), kā arī grūtību smaguma pakāpi. Precīza diagnostika ir pamats tālākai ārstēšanai; nereti CAMHS ir vienīgais dienests, kas

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

drīkst oficiāli apstiprināt noteiktas diagnozes bērniem (piemēram, AST diagnostika vai UDHS apstiprināšana bieži notiek CAMHS ietvaros).

- **Ārstēšanas plānošana un nodrošināšana**: balstoties uz novērtējumu, CAMHS komanda izstrādā individuālu aprūpes plānu katram bērnam. Tas var ietvert dažāda veida terapijas (piemēram, KBT, ģimenes terapiju), medikamentozu ārstēšanu, sociālās intervences elementus. CAMHS uzdevums ir piedāvāt atbilstošāko terapiju atbilstoši diagnozei un bērna vajadzībām. Piemēram, ja bērnam diagnosticēta vidēji smaga depresija, aprūpes plāns var paredzēt ~10 sesiju KBT; ja ir smaga depresija – papildus uzsākt antidepresantu kursu. Ārstēšanas nodrošināšana ietver gan pašu speciālistu tiešo darbu ar bērnu (piemēram, psihologs regulāri tiekas ar bērnu), gan vajadzības gadījumā nosūtījumus uz specializēto ārstēšanu (piemēram, ja nepieciešama stacionāra ārstēšana vai īpaša speciālistu ekspertīze). CAMHS uzdevums ir arī koordinēt aprūpi – tas nozīmē sekot, lai visi aprūpes plānā paredzētie pakalpojumi tiešām tiek sniegti un bērns no tiem gūst labumu (CAMHS bieži uztur kontaktus ar skolu, ģimenes ārstu u.c., lai integrētu atbalstu).

- **Krīžu intervences**: ja bērna psihiskā veselība strauji pasliktinās (piemēram, parādās domas par pašnāvību, akūta psihoze, smagi ēšanas traucējumi ar dzīvības riskiem), CAMHS uzdevums ir nekavējoties iesaistīties krīzes risināšanā. Dažās vietās ir izveidotas īpašas CAMHS krīzes komandas, kas ir pieejamas 24/7, lai akūti novērtētu situāciju un lemtu par drošāko rīcību (piemēram, organizēt neatliekamu hospitalizāciju vai intensīvu aprūpi mājās). Pat ja šādas komandas nav, parasti slimnīcu uzņemšanas nodaļas sazinās ar dežurējošu CAMHS psihiatru, ja atvests bērns ar psihiskiem simptomiem. Krīzes intervenču uzdevums – stabilizēt situāciju, pasargāt bērna dzīvību un veselību, mazināt akūtās ciešanas, kā arī iesaistīt nepieciešamos speciālistus tūlītējai palīdzībai (piemēram, ja bērns saindējies zāļu pārdozēšanas mēģinājumā – sadarbojas pediatri un psihiatri). Pēc krīzes stabilizācijas CAMHS nodrošina, lai bērns tiek ievietots atbilstošā turpmākā aprūpē (stacionārā vai ambulatori intensīvi novērots).

- **Ģimeņu informēšana un līdzdalības veicināšana**: CAMHS uzdevums nav tikai strādāt ar bērnu izolēti, bet arī izglītot un atbalstīt vecākus/ģimeni. Tas nozīmē, ka speciālisti skaidro vecākiem par bērna diagnozi, iemesliem, kā rodas konkrētie uzvedības vai emocionālie traucējumi, un māca vecākus prasmēs, kā labāk tikt galā. Piemēram, ja bērnam ir AST, CAMHS terapeits var iemācīt vecākiem komunikācijas stratēģijas ar šādu bērnu. Ja bērnam ir trauksmes lēkmes, CAMHS psihologs var vecākiem iedot "rīcības plānu" – ko darīt lēkmes laikā, ko noteikti nedarīt (neteikt "saņemies"), kā pakāpeniski ļaut bērnam pārvarēt bailes. Ģimenes konsultēšana ietilpst CAMHS aprūpes plānā, jo vecāku iesaiste paātrina bērna atveseļošanos. Bieži CAMHS organizē arī vecāku atbalsta grupas, kur vecāki ar līdzīgām problēmām satiekas, dalās pieredzē, un ko moderē speciālists. Šāds atbalsts stiprina vecāku spējas un mazina viņu izolētības sajūtu.

- **Speciālistu konsultēšana un starpnozaru sadarbība**: CAMHS bieži pilda arī konsultatīvu funkciju citiem profesionāļiem, kas strādā ar bērniem. Piemēram, skolu psihologi vai skolotāji var lūgt CAMHS sniegt "konsultācijas bez tiešas bērna

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

iesaistes" – vispārīgus ieteikumus par darbu ar bērniem, kuriem ir UDHS. Sociālie darbinieki bērnu aprūpē var apspriest ar CAMHS psihiatriski sarežģītu gadījumu (piemēram, bērnu ar vardarbīgas uzvedības uzliesmojumiem). Šāda starpprofesionāla sadarbība palīdz agrāk atklāt problēmas un novirzīt bērnus uz CAMHS, kā arī integrēt CAMHS ieteikumus ikdienas vidē. Dažās skolās CAMHS speciālisti nāk uz vietas (īpaši tagad, kad tiek veidotas Mentālās veselības atbalsta komandas skolās, kas strādā ciešā saiknē ar CAMHS). CAMHS uzdevums ir arī veicināt sapratni par bērnu garīgo veselību sabiedrībā – piedaloties kampaņās, sniedzot informatīvus materiālus skolām, primāras aprūpes ārstiem (ģimenes ārstiem) par to, kā atpazīt bērnu psihiskās grūtības un kur meklēt palīdzību.

- **Nepārtraukta aprūpe un pārejas nodrošināšana**: bērnam tuvojoties pilngadībai, CAMHS uzdevums nepieciešamības gadījumā ir plānot pāreju uz pieaugušo garīgās veselības dienestiem. CAMHS speciālisti izvērtē, vai 18 gadu sasniegšanas brīdī jaunietim joprojām būs vajadzīga terapija/uzraudzība (dažreiz bērnu problēmas līdz tam laikam ir atrisinātas). Ja jā, tad CAMHS iepriekš vienojas ar atbilstošo pieaugušo psihiatrijas vai psihoterapijas dienestu, lai nodrošinātu, ka bērns (nu jau pieaugušais) turpina saņemt aprūpi bez pārtraukuma. Piemēram, ja bērns ārstējas no šizofrēnijas, CAMHS ap ~17,5 g. vecumu sazinās ar pieaugušo psihiatriju un organizē kopēju pārejas tikšanos, lai iepazīstinātu jauno komandu un izveidotu uzticību. Tādā veidā uzdevums ir novērst "robus" aprūpē pārejas periodā. Dažos gadījumos (īpašās programmās, piemēram, agrīnas psihozes programmā) aprūpe var turpināties CAMHS ietvaros līdz 21 vai 25 gadiem, kas arī prasa plānošanu. Kopumā CAMHS uzdevums ir nodrošināt, lai, pārejot pilngadībā, neviens bērns nepaliktu bez nepieciešamā atbalsta.

4. Normatīvais regulējums

CAMHS pakalpojumi ir valsts veselības aprūpes sistēmas (NHS) sastāvdaļa, tādēļ to darbību reglamentē vispārējie veselības aprūpes normatīvie akti - Nacionālais veselības dienesta likums (*National Health Service Act*).[177]

5. Pakalpojuma joma

CAMHS nepārprotami pieder veselības aprūpes jomai, precīzāk – psihiskās (garīgās) veselības aprūpes sektoram. Tas ir medicīniski orientēts pakalpojums, kurā strādā mediķi (psihiatri, medicīnas māsas) un psihologi, psihoterapeiti, un kur galvenais fokuss ir uz bērna veselības stāvokli (psihiskā veselība tiek uzskatīta par veselības neatņemamu sastāvdaļu).

Protams, CAMHS darbība skar arī labklājības jomu, jo garīgā veselība ietekmē bērna vispārējo dzīves kvalitāti. Praksē CAMHS bieži sadarbojas ar sociālajiem un labklājības dienestiem (piemēram, kad runa par bērnu, kas ir valsts aprūpē – tad savijas veselības un labklājības joma). Bet atbildība un finansējums CAMHS nāk no veselības budžeta.

Vienlaikus CAMHS darbība ir saistīta arī ar izglītības jomu: ļoti daudzas bērnu garīgās veselības problēmas izpaužas skolā (mācību grūtības, uzvedības traucējumi klasē utt.),

[177] National Health Service Act, 2006. Available at https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/41/contents

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

un sadarbība ar skolām ir intensīva. Pēdējā laikā pat tiek radītas starpnozaru komandas (Mentālās veselības atbalsta komandas skolās), kas apvieno veselības un izglītības jomas. Taču formāli šīs komandas sastāv no NHS darbiniekiem un ir daļa no veselības sistēmas, tikai strādā skolu vidē. Tādējādi var teikt: CAMHS primārā joma ir veselība, sekundāri – izglītības joma (jo, uzlabojot bērna psihisko stāvokli, uzlabojas arī viņa spēja mācīties) un labklājības joma (emocionālā labklājība ir tieši pakalpojuma mērķis). Kultūras jomu CAMHS tieši nepārstāv, taču pakalpojums cenšas būt kultūratbilstošs – pielāgot terapiju bērna kultūras un reliģiskajam fonam (piemēram, nodrošinot tulku ģimenei, piedāvājot kultūras ziņā jutīgas terapijas pieejas, mācot personālu par kultūratšķirībām).

6. Pakalpojuma mērķa grupa

CAMHS mērķa grupa ir bērni līdz 18 gadu vecumam, kuriem ir psihiskās veselības grūtības, traucējumi vai attīstības traucējumi, kas ietekmē viņu emocionālo labklājību un funkcionēšanu.

- **Mazi bērni un pirmsskolas vecuma bērni:** CAMHS aptver arī pavisam mazus bērnus (no zīdaiņa vecuma līdz ~5 gadiem) ar noteikumu, ka viņiem identificētas kādas attīstības vai emocionālas problēmas. Piemēram, ja trīs gadus vecam bērnam ir ļoti traucējoša uzvedība (nekontrolējami agresijas uzplūdi) vai aizdomas par AST, viņu var nosūtīt uz CAMHS izvērtēšanai. Dažos reģionos strādā arī īpaši agrīnās bērnības garīgās veselības speciālisti (*infant mental health specialists*), kuri palīdz šāda vecuma bērniem, tostarp risina mātes un zīdaiņa attiecību problēmas, piemēram, pēcdzemdību depresijas gadījumā. Tomēr statistiski lielākā CAMHS klientu daļa ir jaunieši.
- **Skolas vecuma bērni (6–12 gadi):** šajā grupā bieži sastopamās problēmas ir trauksme (piemēram, skolas fobija), uzvedības traucējumi (agresija, opozicionāra uzvedība), depresīvi simptomi, UDHS pazīmes, enurēze (psiholoģiskas dabas urīna nesaturēšana), tiku traucējumi utt.. Ja šādas grūtības pārsniedz normālo attīstības robežu un traucē bērnam ikdienā, CAMHS nodrošina pakalpojumus šādiem bērniem. Bieži tie nāk ar nosūtījumu no ģimenes ārsta vai pediatra, vai skolas rekomendācijas. Šajā vecumā tiek daudz strādāts ar vecākiem (nodrošinot vecāku mācības).
- **Pusaudži (13–17 gadi):** šī ir visplašākā CAMHS klientu grupa. Pusaudžu vecumā parādās nopietnāki garīgās veselības traucējumi: depresija, pašnāvības domas, ēšanas traucējumi (anoreksija tipiski sākas pusaudžu gados), psihotiski traucējumi (šizofrēnijas pirmās epizodes bieži 17–18 g. vecumā), bipolāri traucējumi, nopietnas uzvedības un antisociālas problēmas (daži ar pārklāšanos ar YOT klientūru, bet tiem, kuriem galvenā problēma ir psihiska slimība, – CAMHS), obsesīvi kompulsīvi traucējumi utt.. Arī substanču lietošana (alkohols, narkotikas) bieži sākas pusaudžu vecumā – vieglos gadījumos CAMHS konsultē, smagos var novirzīt uz specializētu jauniešu atkarības dienestu. CAMHS mērķa grupa ietver arī pusaudžus ar neiroattīstības traucējumiem (AST, UDHS) – CAMHS veic diagnostiku un nereti nodrošina ārstēšanu medikamentozi vai terapeitiski. Pusaudžiem ir specifiskas vajadzības, tādēļ CAMHS pusaudžu komandas bieži

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

atšķiras no bērnu komandām (piemēram, vairāk individuāla darba tieši ar pusaudzi, lielāka konfidencialitāte no vecākiem).

- **Jaunieši pārejas posmā (17–18 gadi):** principā CAMHS aptver bērnus līdz 18 gadiem. Dažos gadījumos, ja jaunietis CAMHS terapiju uzsāk 17,5 gadu vecumā, viņam to ļauj pabeigt arī pēc 18 gadu sasniegšanas, pirms nodošanas pieaugušo garīgās veselības dienestam, taču tas tiek vērtēts individuāli. Atsevišķos reģionos darbojas arī pilotprojekti ar nosaukumu "Jauniešu garīgās veselības dienests 0–25 gadi" ("*Young People's Mental Health Service 0–25*"), kas nodrošina ilgāku atbalstu, tomēr klasiskā variantā CAMHS mērķa grupa ir bērni līdz 18 gadu vecumam. Ja pēc šī vecuma jaunietim nepieciešama turpmāka aprūpe, atbildība par viņu pāriet pieaugušo garīgās veselības dienestam (*Adult Mental Health Services, AMHS)*. Jāpiemin, ka atsevišķos pakalpojumos (piemēram, Agrīnās psihozes intervences programmas vai Ārstnieciskās kopienas jauniešiem) pakalpojuma vecuma robeža var būt augstāka par 18, dažkārt līdz 25. Šīs programmas aptver pārejas vecuma jauniešus, atzīstot, ka 18–25 g. posmā cilvēks vēl attīstās un var labāk reaģēt uz jauniešiem draudzīgām pieejām. Tomēr šie pakalpojumi formāli parasti tiek dēvēti citādi (ne CAMHS, bet, teiksim, Jauno pieaugušo dienests ("*Young Adult Service*")), lai gan tie var būt CAMHS un pieaugušo dienesta sadarbības rezultāts.

CAMHS mērķa grupā netieši iekļauta arī jaunieša ģimene: vecāki netiek "ārstēti" no savām problēmām (viņi tiek, ja vajag, nosūtīti uz pieaugušo pakalpojumiem), bet CAMHS sadarbojas ar vecākiem kā ar partneriem bērna ārstēšanā. CAMHS darbā ļoti svarīgs princips ir ģimenes iesaiste, tādēļ bieži runā, ka mērķa grupa ir "bērns un viņa ģimene". Piemēram, ģimenes terapija ir standarta intervence daudzos gadījumos – tad visa ģimene ir terapijas dalībnieki.

Svarīgi atzīmēt, ka CAMHS neatsaka pakalpojumu uz etniskās piederības, dzimuma, dzīvesvietas vai cita statusa pamata – jebkurš bērns ar medicīniski pamatotām psihiskām grūtībām var tikt uzņemts CAMHS. Taču realitātē ir noteikti kritēriji un sliekšņi: piemēram, ja bērna grūtības ir ļoti vieglas (nedaudz trauksmains, bet funkcionē), CAMHS var ieteikt vērsties pie skolas psihologa vai vietējā konsultāciju centrā, un neuzņemt pakalpojumā (resursu taupības dēļ CAMHS bieži koncentrējas uz vidēji smagiem un smagiem gadījumiem). Arī, ja uzvedības problēmas, galvenokārt, ir disciplināras un nav psihiskas slimības pazīmju, CAMHS var neiesaistīties tieši, bet ieteikt sociālos/izglītības pakalpojumus. Piemēram, bērnu ar huligānisku uzvedību, bez diagnozēm, CAMHS neārstē – tā drīzāk ir YOT pakalpojuma vai sociālo dienestu atbalsta sniegšanas sfēra. Taču robežas ne vienmēr ir skaidras, un CAMHS bieži saņem ļoti dažādus nosūtījumus.

Kopumā: CAMHS mērķa grupa ir bērni un jaunieši līdz 18 gadu vecumam (ar pārejas atbalstu uz 18+).

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

CAMHS mērķa grupa ir ļoti daudzveidīga, jo psihiskās veselības problēmas var piemeklēt bērnus jebkurā ģimenē un dzīves situācijā. Tomēr pastāv raksturīgi problemātikas "tipi", ar kuriem CAMHS visbiežāk saskaras.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Bērni ar emocionāliem traucējumiem**: šajā grupā ietilpst bērni ar depresiju, trauksmi un fobijām. Piemēram, 15 gadus veca meitene var justies bezcerīga, nodarboties ar paškaitējumiem un pat domāt par pašnāvību, bet 12 gadīgs zēns piedzīvo panikas lēkmes, baidās runāt klases priekšā vai satraucas par vecāku drošību. Traucējumus bieži izraisa stress — spiediens skolā, konflikti ar vienaudžiem vai ģimenes pārmaiņas, taču dažkārt tie rodas arī bez acīmredzama iemesla. Šādi bērni zaudē spēju normāli funkcionēt — pasliktinās sekmes, pārtraucas sociālā dzīve, izolējas vai bieži raud. CAMHS palīdz ar terapiju un medikamentiem. Grupā ietilpst arī bērni ar posttraumatiskā stresa sindromu (PTSS) (piemēram, pēc avārijas vai vardarbības) un sērojošie, kuriem nepieciešama īpaša uzmanība.

- **Uzvedības un hiperaktivitātes traucējumi:** šajā grupā ir bērni ar UDHS un uzvedības traucējumiem (piemēram, smagi opozicionāri traucējumi). Tie izpaužas kā hroniska nepakļaušanās, agresivitāte un biežas problēmas skolā un mājās, reizēm arī likumpārkāpumi. UDHS papildina grūtības koncentrēties, impulsivitāte un hiperaktivitāte, kas traucē mācībām un socializācijai. Šie bērni bieži nāk no nelabvēlīgas vides, bet UDHS var būt arī ģimenēs bez citiem riskiem, jo tas ir neirobioloģisks traucējums. CAMHS nodrošina diagnozes precizēšanu (piemēram, atšķir UDHS no disciplīnas problēmām) un terapiju: UDHS gadījumā – medikamenti un uzvedības stratēģijas; uzvedības traucējumu gadījumā – vecāku mācības, individuāla terapija un nepieciešamības gadījumā medikamenti, ja ir papildus problēmas, piemēram, garastāvokļa svārstības.

- **AST**: CAMHS bieži nodarbojas ar AST diagnostiku bērniem. Daudzos reģionos tieši CAMHS komandas veic standarta AST izvērtēšanu (multi-disciplināra speciālistu komanda: psihologs, logopēds, psihiatrs). Bērni ar AST var tikt nosūtīti uz CAMHS, kad parādās sociālās komunikācijas grūtības, stereotipijas, sensorās īpatnības. Ja diagnoze apstiprinās, CAMHS uzdevums ir izskaidrot ģimenei situāciju, koordinēt, lai bērns saņem atbalstu izglītībā, un piedāvāt konsultācijas par psihoemocionāliem aspektiem (AST gadījumā pašas autisma pazīmes neārstē ar medikamentiem, bet bieži sastopamas blakus-problēmas – trauksme, agresija dusmu lēkmēs, miega traucējumi – ko var ārstēt). Līdzīgi CAMHS piedalās intelektuālās attīstības traucējumu gadījumos – palīdz diferencēt, vai uzvedības/pielāgošanās grūtības ir saistītas ar intelektu vai ar psihiskām slimībām, un sniedz atbalstu (lai gan pamatā intelektuālās attīstības traucējumu aprūpi bieži veic specializēti dienesti).

- **Ēšanas traucējumi**: pusaudžu meitenes (un retāk zēni) ar anoreksiju vai bulīmiju ir nozīmīga CAMHS mērķa grupas daļa. Anoreksija bieži sākas ~14–16 gadu vecumā: meitene sāk ekstremāli ievērot diētas, rodas izteikts svara zudums, ķermeņa dismorfija (sevi redz resnāku nekā ir) un bailes no ēšanas. Šis ir nopietns traucējums, kas var būt bīstams dzīvībai (dēļ bada sekām). CAMHS uzdevums – savlaicīgi atpazīt un ārstēt. Vieglos gadījumos ambulatori (diētas uzraudzība, ģimenes terapija – Mādsli ģimenes terapijas (*Maudsley Family Therapy)* metode[178]

[178] The Maudsley Method – Family Based Treatment. (n.d.). Available at https://counselingcentergroup.com/treatments/maudsley-method/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

bieži pielietota), smagos gadījumos – hospitalizācija. Bulīmija (pārēšanās lēkmes ar sekojošu atvemšanas izraisīšanu) arī tiek ārstēta ar terapiju (KBT pielāgota bulīmijai). Ēšanas traucējumu pacienti bieži nāk no perfekcionistiskām vidēm, kurās uzsvars tiek likts uz augstiem sasniegumiem, taču viņiem var būt arī traumatisks fons. Šī ir specifiska apakšspecialitāte CAMHS, un daudzas CAMHS komandas veido īpašas ēšanas traucējumu vienības.

- **Psihotiski un bipolāri traucējumi**: lai gan šizofrēnija un bipolāri traucējumi biežāk pilnībā izpaužas jaunā pieaugušā vecumā (~20+ gados), pirmās epizodes bieži var sākties 16–17 gadus veciem jauniešiem. CAMHS mērķa grupa tāpēc ietver arī jauniešus ar halucinācijām, murgiem (psihotisku epizodi), ar mānijas pazīmēm vai citām smagām garastāvokļa svārstībām. Šie gadījumi parasti ir akūti un prasa stacionāru (slēgtu) vai intensīvu aprūpi. CAMHS nodrošina agrīno psihozes intervenci – ja jaunietim pirmo reizi sākas murgu idejas, nekavējoties psihiatrs izvērtē un uzsāk antipsihotisko terapiju, pieaicina ģimeni izglītojošām sesijām, seko, lai jaunietis lieto zāles un, cik iespējams, atgriežas skolā/normālā dzīvē. Anglijā ir pakalpojumi, kas šos jauniešus turpina atbalstīt arī pēc 18 gadu sasniegšanas (agrīnās psihozes komandas, bieži strādā ar jauniešiem 14–25 g. diapazonā, starp CAMHS un pieaugušo sistēmu). Šīs mērķa grupas problemātika var pārklāties ar atkarību problemātiku (psihozes var būt inducētas ar narkotiku lietošanu, piemēram, kanabiss), tāpēc paralēli strādā atkarību speciālisti.

- **Pašnāvības riska un paškaitējuma gadījumi**: daudzi CAMHS pacienti no dažādām diagnožu grupām nonāk aprūpē pēc pašnāvības mēģinājuma vai regulāras paškaitējošas uzvedības. Jauniešu vidū paškaitējums — piemēram, ādas griešana, cigarešu apdedzināšana vai bīstamu vielu lietošana — diemžēl nav retums, bieži tas saistīts ar depresiju vai traumām. CAMHS mērķtiecīgi risina šo problēmu gan krīzes brīdī, nodrošinot vizītes slimnīcā pēc mēģinājuma un izstrādājot drošības plānus, gan ilgtermiņā, piedāvājot emocionālās regulācijas treniņus un dialektiskās uzvedības terapijas (DBT) jauniešiem. Šie jaunieši bieži vien nav ar smagām psihiskām diagnozēm, bet saskaras ar emocionālām krīzēm un spriedzes mazināšanas uzvedību. Tomēr pašnāvības riska dēļ viņi noteikti ir CAMHS redzeslokā. Reizēm aiz paškaitējuma slēpjas robežstāvokļa personības traucējumu iezīmes (*borderline traits*). Lai gan pusaudžu vecumā oficiāli personības traucējumus nereti nediagnosticē, CAMHS speciālisti atpazīst šos simptomus un pielāgo terapiju.

- **Komorbīdas kombinācijas**: bieži vien CAMHS pacientiem ir vairāku iepriekš minēto problemātiku kombinācija. Piemēram, meitenei var vienlaikus būt AST (viegli AST), depresija, paškaitējums un ēšanas traucējumi – viss savstarpēji saistīts. Vai arī zēnam – UDHS plus uzvedības traucējumi un galu galā depresīvas tendences, jo jūtas atstumts. CAMHS strādā ar visu problēmu kopumu vienlaikus, prioritizējot akūtāko. Nereti smagi garīgi slimiem jauniešiem ir arī atkarības – jāārstē paralēli (*dual diagnosis*). Tāpat, jāņem vērā funkcionēšanas traucējumi: ja jaunietim AST vai intelektuālās attīstības traucējumi un plus psihoze, ārstēšanas pieeja jāpielāgo šim funkcionēšanas līmenim (piemēram, zāļu devas, komunikācija).

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

CAMHS pakalpojumi tiek sniegti dažādos formātos, atkarībā no bērna vajadzību smaguma.

- **Ambulatorie pakalpojumi (bez izmitināšanas)**: šis pakalpojuma saņemšanas veids ir visizplatītākais, jo lielākā daļa bērnu apmeklē CAMHS speciālistus noteiktos laikos un turpina dzīvot mājās. Ambulatorā aprūpe var notikt divos veidos: ārstniecības iestādē ambulatori, kur bērns kopā ar vecākiem ierodas uz tikšanos pie psihiatra, psihologa vai terapeita (parasti reizi nedēļā vai retāk), vai izbraukuma formā — terapeits satiek bērnu skolā vai mājās. Tiek piedāvātas arī mājas vizītes ģimenēm, kurām grūti nokļūt klīnikā. Ambulatorā aprūpe var būt regulāra, piemēram, terapijas sesijas katru otrdienu, vai periodiska, piemēram, psihiatra vizīte reizi mēnesī, lai pielāgotu medikamentus. Šādā režīmā bērns paliek ierastajā vidē (mājās, skolā) un tikai uz īsu brīdi dodas uz tikšanos ar speciālistiem.
- **Dienas stacionārs / daļēja hospitalizācija**: dažviet CAMHS piedāvā dienas stacionāra pakalpojumu, kurās bērns dienas laikā uzturas klīnikā (piemēram, no rīta līdz pēcpusdienai), saņemot intensīvas terapijas — individuālas, grupu nodarbības un citas aktivitātes. Pēc tam viņš dodas uz mājām. Šāds režīms piemērots gadījumos, kad nepieciešama intensīvāka palīdzība nekā ambulatori, bet nav vajadzīga 24 stundu uzraudzība. Piemēram, 13 gadīga meitene ar anoreksiju var katru dienu apmeklēt ēšanas traucējumu dienas klīniku, kur viņu novēro ēšanas laikā, vada terapiju un sniedz atbalstu vecākiem, bet vakarā viņa atgriežas mājās. Šāds režīms parasti ilgst vairākas nedēļas, līdz stāvoklis uzlabojas. Dienas stacionārs ļauj saglabāt ikdienas kontaktu ar ģimeni, kas psiholoģiski ir būtiski, un vienlaikus samazina nepieciešamību pēc nakts uzraudzības un plaša personāla piesaistes.
- **Stacionārā palīdzība (ar izmitināšanu):** smagākos gadījumos bērnu nepieciešams hospitalizēt psihiatriskās aprūpes iestādē. Anglijā pastāv speciāli bērnu psihiatriskie stacionāri, kur bērni dzīvo visu diennakti noteiktu laiku. Iemesli stacionēšanai ir augsts pašnāvības risks, smaga anoreksija ar dzīvībai bīstamu svaru, akūta psihotiska epizode, nekontrolējama mānija vai situācija, kad bērns pilnībā nespēj funkcionēt sabiedrībā un apdraud sevi vai citus. Stacionārā nodrošina intensīvu aprūpi — medikamentus, pastāvīgu aprūpes personāla klātbūtni, strukturētas dienas gaitas un dažādas terapijas. Bērni dzīvo palātās, kas parasti tiek sadalītas pēc vecuma un dzimuma (piemēram, atsevišķi spārni jaunākiem bērniem). Hospitalizācijas ilgums var būt no dažām dienām (īsa krīzes stabilizācija) līdz vairākiem mēnešiem, piemēram, anoreksijas svara atgūšanas terapijas kursa laikā. Stacionāros bērni turpina mācības, jo stacionāros ir skolas nodarbības, lai neatpaliktu no mācību programmas. Bērni tiek hospitalizēti gan brīvprātīgi ar vecāku piekrišanu, gan piespiedu kārtā saskaņā ar Garīgās veselības likumu,[179] ja risks ir ļoti augsts. Piespiedu hospitalizācija notiek, ja divi ārsti to atzīst par nepieciešamu un vecāki neiebilst, vai pat pret vecāku gribu, jo bērna drošība ir prioritāte. Galvenais mērķis stacionārā ir stabilizēt stāvokli un pēc iespējas ātrāk atgriezt bērnu mājās, turpinot aprūpi ambulatori.

[179] Mental Health Act 1983. Available at https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1983/20/contents

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- J**auniešu tiesu psihiatriskie pakalpojumi**: Atsevišķi pieminams, ka daļa jauniešu ar garīgām saslimšanām atrodas ieslodzījuma vietās, jo izdarījuši noziegumus. Viņiem tiek nodrošināta CAMHS aprūpe — speciālas komandas regulāri apmeklē ieslodzījuma vietas, piemēram, Jauno likumpārkāpēju ieslodzījuma vietas (*Young Offender Institutions*) vai drošās bērnu mājas, un sniedz terapiju turpat. Šajā gadījumā pakalpojums tiek sniegts ieslodzījuma vietā, kuru pārvalda Tieslietu ministrija, nevis veselības dienesti. CAMHS speciālisti dodas pie jauniešiem ieslodzījuma vietā, līdzīgi kā ambulatorā aprūpē, lai nodrošinātu nepieciešamo atbalstu. Piemēram, ja 17 gadīgam jaunietim, kas atrodas ieslodzījuma vietā, tiek diagnosticēta šizofrēnija, viņu var pārvietot uz speciālu ieslodzījuma vietā slimnīcai līdzīgu spārnu (*secure adolescent unit*) vai tiesu psihiatrs regulāri viņu apmeklē ieslodzījuma vietā.
- **Saņemšanas nosacījumi**: parasti CAMHS pakalpojumu var saņemt tikai ar nosūtījumu no speciālista — piemēram, ģimenes ārsta, pediatra, skolas psihologa vai sociālā darbinieka. Dažos reģionos pieņem arī pašnosūtījumus, kad ģimene pati tieši piesakās uz pakalpojumu, taču pēc tam tiek veikta bērnu izvērtēšana, lai noteiktu, vai bērns atbilst pakalpojuma saņemšanas kritērijiem. Pakalpojums ir bezmaksas, jo to finansē NHS. Bērnam jābūt reģistrētam NHS, kas nozīmē, ka viņam ir tiesības saņemt valsts veselības aprūpi.

9. Pakalpojuma sniedzēja nosaukums un juridiskais statuss

CAMHS pakalpojumu sniedzējs ir Apvienotās Karalistes Nacionālais veselības dienests (NHS), precīzāk – tā vietējās garīgās veselības aprūpes struktūrvienības. Anglijā veselības aprūpe ir sadalīta pa veselības dienesta uzticības organizācijām (*NHS Trust*), kur katra šī organizācija apkalpo noteiktu apgabalu. Juridiskais statuss: *NHS trust* ir valsts organizācijas, tiesību subjekti, kas darbojas saskaņā ar publisko tiesību aktiem un valsts finansējumu.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

CAMHS pakalpojuma ilgums un intensitāte var ļoti atšķirties atkarībā no bērna diagnozes, vajadzībām un ārstēšanas plāna.

Terapijas kursu ilgums: psiholoģiskās terapijas parasti tiek plānotas kursu veidā noteiktam sesiju skaitam. Piemēram, KBT mērenas depresijas gadījumā jaunietim ilgums var būt ap aptuveni 3 mēnešus vidēji 10–12 sesijas, trauksmes traucējumu terapija – līdzīgi, 8–12 sesijas. Smagākiem traucējumiem, piemēram, posttraumatiskā stresa sindroma (PTSS) vai obsesīvi - kompulsīvo traucējumu gadījumos, terapija var būt garāka līdz 16 sesijām. Ģimenes terapija bieži notiek reizi 2–4 nedēļās vairākus mēnešus. Dažkārt CAMHS sniedz arī īsākas konsultācijas (1–2 sesijas) situāciju normalizēšanai vai vadlīniju sniegšanai, ja pilna terapija nav nepieciešama. Savukārt bērniem ar ilgstošām vajadzībām, piemēram, AST vai UDHS, CAMHS var nodrošināt ilgtermiņa aprūpi – medikamentu uzraudzību un psihiatra vizītes pāris reizes gadā pat 7–10 gadus. Tātad intensīvā terapija parasti ir īslaicīga, bet regulāra (pāris mēnešus), bet monitorēšana – ilgstoša, taču ar retākām vizītēm.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Medikamentozās ārstēšanas ilgums: ja CAMHS izraksta medikamentus, piemēram, antidepresantus, antipsihotiskos līdzekļus vai stimulantus UDHS gadījumā — bērns paliek CAMHS uzraudzībā visu zāļu lietošanas laiku. Piemēram, UDHS ārstē ar stimulantiem no 7 līdz 18 gadiem, un ik pēc 6–12 mēnešiem notiek vizīte devas pielāgošanai. Ģimene var jebkurā brīdī sazināties, ja parādās blaknes. Depresijas gadījumā medikamentus parasti lieto vismaz 6–12 mēnešus, un šajā laikā CAMHS nodrošina regulāras pārrunas — sākumā biežāk, piemēram, reizi mēnesī, vēlāk retāk. Anoreksijas ārstēšanā stacionārā var pavadīt 2–3 mēnešus, bet pēc tam medikamentus, ja nepieciešams, turpina lietot ambulatori ilgstoši.

Intensitāte ambulatorajās vizītēs: standarta terapijas intensitāte parasti ir viena stunda individuāli reizi nedēļā vai reizi divās nedēļās, vai 1,5 stundas ģimenes sesija. Akūtās situācijās vizītes var būt biežākas, piemēram, pašnāvības riska gadījumos pirmajās nedēļās var plānot divas vizītes nedēļā, vienu pie psihiatra, otru pie terapeita. Telefoniska saziņa starp vizītēm arī palielina intensitāti — krīzes gadījumos vecāki vai pats jaunietis var vienoties par regulāriem kontroles zvaniem ar speciālistu vai medmāsu. Ja jaunietim izrakstītas zāles, pirmajās nedēļās terapijas intensitāte ir augsta, ar biežiem zvaniem vai vizītēm, lai uzraudzītu iespējamas blakusparādības. Dienas stacionārā intensitāte ir vislielākā — nodarbības var ilgt 6–8 stundas dienā, piecas dienas nedēļā, taču šāds režīms pieejams tikai dažos stacionāros.

Apjoms un pieprasījums: pēdējo gadu statistika rāda, ka CAMHS pieprasījums strauji audzis. 2023. gadā Anglijā ap 445 000 bērnu saņēma CAMHS pakalpojumus, kas ir būtisks pieaugums no ~230 000 pirms pandēmijas. Vidēji vienam no sešiem bērniem (17%) ir garīgās veselības problēmas, taču CAMHS pakalpojumu saņem tikai smagākos gadījumus. Pieaugot pieprasījumam, diemžēl gaidīšanas laiki uz CAMHS pakalpojumu ļoti palielinājies[180].

Gaidīšanas laiks: realitātē daudziem bērniem jāgaida vairākus mēnešus no nosūtījuma brīža līdz pirmajai tikšanās reizei. 2022. –2023. gada statistika rāda, ka vidēji Anglijā jaunietim uz pakalpojumu jāgaida ap 13 mēnešiem (392 dienas), lai uzsāktu ārstēšanu. Šis ir vidējais rādītājs, kas slēpj lielas atšķirības — steidzamos gadījumos (piemēram, pašnāvības risks, psihoze) palīdzību sniedz dažu dienu laikā, bet neakūtos gadījumos jaunietis var gaidīt vairāk nekā gadu. Jaunākie dati liecina, ka 2023. gadā vairāk nekā 78 500 jauniešu gaidīja vairāk nekā gadu, un vairāki desmiti tūkstošu — pat vairāk nekā divus gadus.[181][182] Tas atspoguļo pakalpojuma pārslodzi. Valdības mērķis ir maksimālais gaidīšanas laiks — 4 nedēļas, bet tas vēl nav panākts visur. Tātad pieprasījums daudzviet pārsniedz piedāvājumu, radot garas rindas.

[180] Children's Commissioner. (2025). *Children's mental health services 2023-24.* Available at https://assets.childrenscommissioner.gov.uk/wpuploads/2025/05/cco-childrens-mental-health-annual-briefing-may-2025.pdf

[181] YoungMinds. (n.d.). 52% increase in young people waiting over a year for mental health support. Available at https://www.youngminds.org.uk/about-us/media-centre/press-releases/increase-in-young-people-waiting-over-a-year-for-mental-health-support/

[182] The hidden toll of CAMHS waiting lists on young people's mental health. (2024). Available at https://rethink.org/news-and-stories/news-and-views/2024/the-hidden-toll-of-camhs-waiting-lists-on-young-people-s-mental-health/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Pakalpojuma intensitāte sabiedrībā: papildus formālajām vizītēm, CAMHS atsevišķās situācijās, lai izvairītos no hospitalizācijas, var nodrošināt intensīvu mājas atbalstu (mājās sniegtās aprūpes komandas (*Home Treatment teams)*). Tas nozīmē, ka komanda katru dienu vai reizi pāris dienās apciemo jaunieti mājās, kontrolē stāvokli. Šāds intensīvs atbalsts krīzes periodā var ilgt 1–2 nedēļas.

Nepārtrauktība un atgriešanās: daudzi jaunieši pēc viena terapijas kursa pabeigšanas var atgriezties CAMHS, ja problēmas atkārtojas vai rodas jaunas. Speciālisti cenšas to paredzēt un izrakstot sniedz ieteikumus, kā rīkoties simptomu atkārtošanās gadījumā.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

CAMHS komandas ir multidisciplināras, apvienojot speciālistus ar medicīnisku, psiholoģisku un sociālu izglītību, lai aptvertu visas bērna garīgās veselības aprūpes vajadzības.

- **Bērnu un pusaudžu psihiatrs**: šis ir medicīnas ārsts (ar pabeigtu medicīnas izglītību un specializāciju psihiatrijā), kurš specializējies tieši darbā ar nepilngadīgajiem. Psihiatrs drīkst noteikt diagnozes un izrakstīt medikamentus. Psihiatrs bieži ir komandas vadītājs vai vecākais atbildīgais par medicīniskajiem lēmumiem. Viņš veic padziļinātus psihiskā stāvokļa novērtējumus, vadās pēc Diagnostiskās un statistiskās psihisko traucējumu rokasgrāmatas (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM-5*) vai SSK-10 diagnostikas kritērijiem. Psihiatrs piedalās arī terapijā noteiktos gadījumos, piemēram, vada psihoedukācijas sesijas (nodarbības vai lekcijas, kurās vecāki iegūst psiholoģiskas zināšanas) vecākiem par slimību, pārvalda hospitalizācijas riskus (lemj par hospitalizācijas nepieciešamību). CAMHS organizācijā parasti strādā vairāki psihiatri: vismaz viens konsultants (pieredzējis psihiatrs) un tam pakļauti jaunāki ārsti (specializācijas rezidenti). Psihiatrs bieži sadarbojas ar ģimenes ārstiem informācijas apmaiņā, jo tie turpinās izrakstīt medikamentus, kad jaunietis atgriezīsies primārajā aprūpē.
- **Klīniskais psihologs**: speciālisti ar augstāko psiholoģisko izglītību (doktora grādu klīniskajā psiholoģijā) un izietām mācībām darbā ar garīgās veselības traucējumiem. CAMHS psihologi specializējas psiholoģiskajā novērtēšanā un terapijā. Viņi veic plašu izpēti — intelekta testus, personības un emocionālā stāvokļa novērtējuma testus, AST diagnostiku, neiropsiholoģiskos testus mācīšanās traucējumu noteikšanai u.c.. Bieži vada individuālas un grupu terapijas sesijas (piemēram, KBT). Psihologi arī konsultē citus speciālistus, palīdzot izprast bērna uzvedību no psiholoģijas skatu punkta. Medikamentus viņi izrakstīt nedrīkst, taču strādā ar bērna nozīmju un uztveres maiņu un prasmju attīstību.
- **Garīgās veselības māsas**: māsas ar specializāciju psihiatrijā (*Registered Mental Health Nurse – RMN*), kuras strādā CAMHS organizācijās. Māsas uztur regulāru kontaktu ar ģimenēm, koordinē aprūpi un praktiski ievieš ārsta vai terapeita plānus, kā arī vada grupu nodarbības. Piemēram, māsas var vadīt izglītojošas grupu nodarbības, kā tikt galā ar trauksmi, monitorēt medikamentu lietošanu (sekot, vai bērns lieto tabletes, jautāt par blaknēm), apmeklēt bērnu mājās (veikt kontroles vizītes), kā arī darboties krīzes komandās. Māsas bieži vien specializējas

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

kā gadījuma vadītājas – katrai māsai var būt piešķirti vairāki bērni, kuru progresam viņa seko starp ārsta vizītēm. Māsas var arī patstāvīgi vadīt terapeitiskas sarunas mazāk smagos gadījumos (Anglijā māsām bieži ir papildu jāiziet mācības kognitīvās terapijas pamatos). Māsām ir būtiska loma, savienojot komandas speciālistus — viņas darbojas kā tilts starp ārstu un psihologu, kā arī terapiju un ikdienas rutīnu, nodrošinot nepārtrauktu aprūpi.

- **Psihoterapeiti / terapeiti**: CAMHS komandu var papildināt speciālisti, kuri nav obligāti māsas vai psihologi, bet apguvuši konkrētas psihoterapijas metodes. Piemēram:
    - **bērnu psihoterapeits** (*psychoanalytic child psychotherapist*) – speciālists psihoanalītiskā/psihodinamiskā virziena terapijā, strādā ar dziļāku emocionālo problēmu apstrādi, bieži individuāli ar bērnu caur rotaļu terapiju, simboliem;
    - **ģimenes terapeits** (*family therapist)*, bieži ar sistēmiskās terapijas maģistra grādu) – vada ģimenes terapijas sesijas, palīdz uzlabot komunikāciju ģimenē, risināt sistēmiskus konfliktus;
    - **mākslas (mūzikas, drāmas) terapeits** – CAMHS bieži piesaista mākslas terapijas speciālistus, kas strādā ar bērniem, kuri verbāli grūti izsaka emocijas. Tie var būt atsevišķu sesiju vadītāji, īpaši AST, traumētu vai mazu bērnu gadījumos.
    - **kognitīvi biheiviorālais terapeits** – var būt arī atsevišķs speciālists ar akreditāciju KBT (dažkārt kā papildu kvalifikācija māsai vai psihologam). Viņš fokusējas uz KBT sesiju vadīšanu trauksmes, depresijas gadījumos.
- **Dialektiskās uzvedības terapijas** (DBT) speciālists – ja klīnika piedāvā DBT (parasti paškaitējuma, robežstāvokļa simptomu gadījumos), tad jābūt mācītam speciālistam, kurš vada DBT grupas un individuālās sesijas.
- **Sociālais darbinieks**: dažās CAMHS komandās strādā sociālie darbinieki, sevišķi, ja bērnu problēmas cieši saistītas ar sociāliem faktoriem. Sociālais darbinieks var palīdzēt sazināties ar skolu, pašvaldības sociālajiem pakalpojumiem, apzināt atbalsta resursus ģimenei (piemēram, pieteikt invaliditātes pabalstus bērnam ar AST, ja tas nav izdarīts). Viņi arī var iesaistīties gadījumos, kad jāpasargā bērns no kaitējuma – ja CAMHS atklāj vardarbību, sociālais darbinieks koordinē sadarbību ar bāriņtiesu. Daudzi sociālie darbinieki CAMHS komandā ir arī apguvuši kādu no terapijas metodēm un var vadīt sesijas, bet viņu unikālā loma ir savienot medicīnisko aprūpi ar sociālo aprūpi.
- **Speciālie pedagogi vai izglītības speciālisti**: šie speciālisti ne vienmēr ir visās organizācijās, taču dažās CAMHS organizācijās, īpaši stacionāros un dienas stacionāros, strādā speciālie pedagogi vai speciālo izglītības vajadzību koordinatori (*Special Educational Needs Coordinator, SENCO)*. Viņu uzdevums ir palīdzēt bērnam turpināt mācības ārstēšanas laikā un sadarboties ar skolu. Piemēram, ja bērns nestabila stāvokļa dēļ ilgstoši neapmeklē skolu, CAMHS piesaista speciālistu,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

kas nodrošina mācību procesu stacionārā vai palīdz izstrādāt reintegrācijas plānu skolā.

- **Dietologs**: pēc nepieciešamības (dažās CAMHS organizācijās arī pastāvīgi) tiek piesaistīts sertificēts dietologs, kurš izveido uztura plānus, seko svara izmaiņām un konsultē gan jaunieti, gan vecākus par uzturu. Tas ir kritiski anoreksijas/bulīmijas ārstēšanā.
- **Logopēds un ergoterapeits**: bērniem ar komunikācijas traucējumiem, piemēram, ar AST vai UDHS, var būt nepieciešama logopēda palīdzība valodas prasmju uzlabošanai un sociālās komunikācijas treniņiem, kā arī ergoterapeita atbalsts, piemēram, sensorās integrācijas problēmu risināšanai vai ikdienas prasmju attīstīšanai. Ne visās CAMHS organizācijās šie speciālisti strādā štata darbinieku statusā, biežāk tie ir piesaistīti no citām iestādēm. Tomēr AST diagnostikas komandā parasti iekļauj kādu logopēdu, lai veiktu sociālās komunikācijas novērtējumu.
- **Psihiatrijas asistenti, atbalsta darbiniek**i: CAMHS komandā var strādāt arī personāls ar pamata apmācību, kas sniedz praktisku atbalstu. Piemēram, jauniešu atbalsta darbinieki palīdz jaunietim ikdienas situācijās, pavada viņu sabiedrībā un palīdz īstenot terapijas mērķus – tādā veidā darbojas kā mentors. Viņi arī organizē jauniešu pašpalīdzības grupas terapijas ietvaros.

Dažādu speciālistu lomas integrācija: pakalpojuma komanda strādā kopīgi, regulāri notiek starpdisciplinārās komandas sapulces, kur ārsti, psihologi, māsas un citi apspriež gadījumus un vienojas par aprūpes plānu. Piemēram, psihiatrs var ieteikt medikamentus, psihologs – kādu terapiju, sociālais darbinieks – kādas sociālās intervences nepieciešamas nodrošināt jaunietim, un visi kopā to iekļauj vienotā aprūpes plānā. Katram jaunietim bieži tiek nozīmēts galvenais speciālists – aprūpes koordinators (*care coordinator*), piemēram, medmāsa vai sociālais darbinieks, kurš rūpējas, lai visi komandas dalībnieki strādā saskaņoti un lai jaunietis un viņa ģimene pilnībā izprot aprūpes plāna būtību.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

CAMHS speciālisti savā darbā saskaras ar vairākiem izaicinājumiem.

- **Pieprasījuma un resursu neatbilstība (pārslodze)**: bērnu skaits ievērojami pārsniedz speciālistu iespējas, tāpēc ārstiem, psihologiem un terapeitiem ir garas rindas un pilnas darba slodzes. Šāda situācija liek strādāt ļoti intensīvi, lai apkalpotu pēc iespējas vairāk bērnu, taču tas var negatīvi ietekmēt gan sniegto pakalpojumu kvalitāti, gan pašu speciālistu labklājību. Piemēram, psihologiem jāvada vairāk sesiju dienā nekā būtu ieteicams, kas samazina sagatavošanās laiku sesijām un atpūtas laiku pauzēm starp nodarbībām. Pastāvīgs spiediens mazināt gaidīšanas rindas un liels darba apjoms var novest pie izdegšanas – vairāk nekā trešdaļa CAMHS darbinieku aptaujās atzinuši, ka jūtas izdegšanas stāvoklī vai tuvu tam[183].

[183] Mareva, S., Chapman, B., Hardwick, R., Hewlett, C., Mitchell, S., Sanders, A., & Hayes, R. (2024). The Mental Wellbeing of Child and Adolescent Mental Health Service (CAMHS) Workers in England: A Cross-

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Turklāt, pārslodzes dēļ speciālistiem bieži nākas veikt administratīvos darbus ārpus darba laika, piemēram, rakstīt atskaites un plānot aprūpi, jo dienas laikā tam nepietiek laika.

- **Garo rindu morālais spiediens**: CAMHS speciālisti apzinās, ka, kamēr viņi sniedz aprūpi vieniem bērniem, citi joprojām gaida rindā bez palīdzības. Šī situācija rada gan profesionālu, gan personisku stresu. Daudzi darbinieki jūtas vainīgi vai bezpalīdzīgi, jo nespēj nodrošināt ātrāku palīdzību visiem bērniem kam tā nepieciešama. Šī morālā spriedze var negatīvi ietekmēt viņu motivāciju un darba noskaņojumu.
- **Personāla trūkums un kadru mainība**: sakarā ar izdegšanu un izdevīgākiem piedāvājumiem privātajā sektorā CAMHS saskaras ar lielām grūtībām piesaistīt un noturēt personālu. Trūkst gan psihiatru, gan medmāsu, gan psihologu. Daudzi jaunie speciālisti pēc dažiem gadiem pāriet uz vieglāku vai labāk apmaksātu darbu, atstājot brīvas vakances. Šī kadru mainība negatīvi ietekmē bērnu aprūpi — ja terapija jāpārņem citam speciālistam, progress var aizkavēties. Turklāt palikušo darbinieku darba slodze pieaug vēl vairāk. Īpaši sarežģīti ir nokomplektēt speciālistu vakances, piemēram, bērnu psihiatriem, it īpaši to, kas strādā stacionāra intensīvās aprūpes nodaļās — darbs ir smags un riskants. Rezultātā dažos stacionāros ir brīvas vietas nevis bērnu trūkuma dēļ, bet tāpēc, ka nav pietiekami daudz personāla, kas varētu tos uzraudzīt. Tas noved pie situācijām, kad daži bērni tiek uzturēti pieaugušo nodaļās vai pat paliek bez piemērotas vietas.
- **Nopietnu gadījumu emocionālais smagums**: CAMHS speciālisti bieži strādā ar traumatizētiem un smagi slimiem bērniem, dzirdot ļoti smagus un skumjus stāstus, piemēram, par vardarbību, seksuālu izmantošanu vai pusaudžu pašnāvībām. Viņi saskaras ar bērnu ciešanām un vecāku izmisumu, kas rada ievērojamu emocionālo slogu. Šis stress var novest pie sekundārā traumatisma vai līdzjūtības noguruma (*compassion fatigue*)[184] — speciālisti jūtas nomākti, viņiem var rasties miega traucējumi vai bažas par saviem bērniem. Risinot pašnāvības riskus, speciālisti izjūt milzīgu atbildības nastu, baidoties, ka varētu kaut ko nepamanīt, un bērns var nodarīt sev pāri. Ja notiek sliktākais — bērns izdara pašnāvību — visa komanda var ciest no vainas sajūtas un emocionālas traumas. Pat strādājot ar agresīviem vai ļoti nemotivētiem bērniem, speciālistam jāspēj saglabāt līdzjūtība un pacietība, kas prasa ievērojamas emocionālas spējas.
- **Vecāku un ģimeņu satraukums, dažkārt pretestība**: bērna psihiskās veselības problēmas ietekmē visu ģimeni, un vecāki bieži jūtas ļoti noraizējušies, reizēm pat izmisuši vai aizstāvības pozīcijā. CAMHS speciālistiem jāņem vērā dažādas vecāku reakcijas — daži aktīvi iesaistās, citi noliedz problēmas vai izrāda dusmas par

Sectional Descriptive Study Reporting Levels of Burnout, Wellbeing and Job Satisfaction. *Healthcare (Basel, Switzerland), 12*(4), 430. Available at https://doi.org/10.3390/healthcare12040430

[184] Emocionāla iztukšošanās, ko piedzīvo palīdzošajās profesijās strādājošie, parasti aprūpējot smagus pacientus ar hroniskām progresējošām slimībām, vai arī tādus, kuri pārdzīvojuši traumatiskus notikumus. Avots: Circenis K. (2013). Praktizējošu māsu profesionālās dzīves kvalitātes psihosociālie aspekti un tos ietekmējošie faktori. *Promocijas darbs medicīnas doktora zinātniskā grāda iegūšanai.* Rīga: RSU. Pieejams: https://www.rsu.lv/sites/default/files/dissertations/KCircenis_Disertacija.pdf, 18.-20. lpp.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

situāciju. Piemēram, ir vecāki, kas vaino pakalpojumu par ilgstošo gaidīšanu rindā vai uzskata, ka palīdzība nav pietiekama, bet citi paši izjūt vainas sajūtu, kas izpaužas kaunā vai vēlēšanās problēmu slēpt. Speciālistiem jābūt ne tikai bērna terapeitiem, bet arī "līdzterapeitiem" vecākiem — jāizglīto, jāsniedz pārliecība un dažkārt jāpalīdz pieņemt diagnozi vai medikamentus. Ne visi vecāki viegli piekrīt, piemēram, daži nevēlas, lai bērns lieto psihotropās zāles, tāpēc psihiatram jāvelta daudz laika skaidrošanai, jārespektē viņu izvēle un jāmeklē kompromisi. Ģimenes dinamika var būt sarežģīta — vecāki šķiras, viens vaino otru, viens atbalsta terapiju, bet otrs ne — un speciālistiem bieži jādarbojas diplomātiski šādās situācijās. Tas prasa gan psiholoģisku, gan profesionālu izturību.

- **Birokrātija un dokumentēšanas slogs**: veselības aprūpē nepieciešams kārtot daudz dokumentācijas – katru vizīti rūpīgi pierakstīt, aizpildīt novērtējuma skalas, rakstīt atskaites dažādiem saņēmējiem (piemēram, skolai vai ģimenes ārstam), sagatavot aprūpes plānus un piedalīties sapulcēs. Lielākoties šis administratīvais darbs gulstas uz pašu speciālistu pleciem. Psihologiem jāgatavo garas diagnostikas atskaites (piemēram, AST bieži ir līdz pat 10 lappusēm), psihiatriem – pēc katras vizītes jānosūta vēstules ģimenes ārstam, bet medmāsām jāaizpilda risku novērtējuma skalas un aprūpes plāni. Šie pienākumi prasa daudz laika un nereti tiek veikti pēc darba laika, jo darba laikā galvenā prioritāte ir bērnu aprūpe. Dažkārt speciālisti izjūt, ka vairāk laika pavada "papīru kārtošanā nekā palīdzot bērniem", kas ietekmē viņu motivāciju.

- **Drošība un sarežģītas situācijas terapijas laikā**: daži pusaudži var izrādīt agresiju gan pret speciālistiem, gan pret sevi sesiju laikā. Piemēram, paškaitējošs jaunietis var pēkšņi izlauzties un mēģināt izskriet uz ielas — māsām jābūt gatavām viņu fiziski apturēt, ievērojot drošas fiksācijas protokolus, kas nav viegli. Stacionāros šādi incidenti notiek biežāk, piemēram, darbinieki var tikt savainoti agresīvu bērnu dēļ, kas atbilst statistikai, ka psihiatrijas nodaļās medmāsām ir viens no augstākajiem arodtraumu riskiem. Arī ambulatorā aprūpē, dodoties uz ģimenēm, var būt nedrošas situācijas, jo dažas ģimenes dzīvo noziedzības skartos rajonos vai ar nestabiliem pieaugušajiem mājās.

- **Sistēmiski ierobežojumi un neapmierinātība**: CAMHS speciālisti bieži jūtas vīlušies, jo viņu darba rezultātus kavē plašāki sistēmas ierobežojumi. Piemēram, psihologs var saprast, ka pusaudža depresiju uztur mobings skolā, taču skola nav atsaucīga vai nav resursu situāciju mainīt. Vai psihiatrs vēlētos, lai ļoti traumatizēts bērns nonāk specializētā terapijas programmā, taču valsts to neapmaksā vai nav brīvu vietu.

- **Nepārtraukta profesionālā attīstība un supervīzija**: bērnu psihiatrija un psihoterapija ir jomas, kas pastāvīgi attīstās, nāk jauni pētījumi un pierādījumi, tāpēc speciālistiem jāseko līdzi jaunākajām zināšanām un jāpilnveidojas. Tomēr ikdienas darba slodzes dēļ ir grūti atrast laiku kvalifikācijas celšanai. Turklāt, strādājot ar īpaši sarežģītiem gadījumiem, piemēram, pusaudzi ar vairākām diagnozēm un augstu risku — speciālistiem bieži trūkst nepieciešamās supervīzijas un atbalsta. Ideālā gadījumā būtu jānodrošina regulāras supervīzijas sesijas, taču personāla trūkuma dēļ tās ne vienmēr tiek nodrošinātas prioritārā kārtībā. Tas var radīt sajūtu

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

par nekompetenci vai trauksmi, vai arī — pretēji — emocionālu noslēgtību, ja nav iespējas reflektēt par savu darbu.

Lai gan CAMHS speciālistu darbs ir smags, daudzi to turpina, vadoties no dziļas misijas apziņas – palīdzēt bērniem un mainīt viņu dzīvi uz labo pusi. Tomēr, lai novērstu izdegšanu un darbinieku aizplūšanu, ir ļoti svarīgi nodrošināt kvalificētu atbalstu, piemēram, atbilstošu atalgojumu, mazāku birokrātisko slogu un pietiekamu personāla skaitu. Daži CAMHS ievieš "labsajūtas dienas", papildu atvaļinājumu mentālajai veselībai un bezmaksas supervīzijas programmas. Tomēr vēl ir daudz darāmā, lai CAMHS speciālisti justos pilnvērtīgi atbalstīti savā atbildīgajā un smagajā darbā.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

CAMHS nodrošināšanas process parasti ietver vairākus posmus.

- **Nosūtījums** (*Referral*): process sākas ar to, ka tiek identificēts bērns, kam nepieciešama psihiskās veselības palīdzība, un tiek nosūtīta informācija CAMHS dienestam. Visbiežāk nosūtīšanu veic ģimenes ārsts – vecāki vai pats bērns vēršas pie sava ārsta ar garīgas veselības sūdzībām, un ārsts aizpilda nosūtījumu uz CAMHS, aprakstot simptomus. Arī skolas psihologs vai sociālais pedagogs bērna problēmu gadījumā var ieteikt vecākiem caur ģimenes ārstu meklēt CAMHS palīdzību. Dažkārt sociālais dienests (ja bērns jau viņu uzraudzībā) vai pediatrs slimnīcā var tieši nosūtīt uz CAMHS. Pēdējā laikā dažos reģionos jaunietis (parasti virs 16) vai vecāki var paši aizpildīt pieteikumu CAMHS mājaslapā. Visi nosūtījumi parasti nonāk centrālajā triāžas[185] komandā. Šī komanda (parasti medmāsas vai psihologi) izskata nosūtījumu – cik steidzams, vai atbilst CAMHS kritērijiem. Ja gadījums šķiet akūts (piemēram, pašnāvnieciskas domas, smagi simptomi), triāžas komanda to atzīmē kā steidzamu un organizē ļoti ātru konsultāciju (dažu dienu laikā). Ja neatbilst kritērijiem (piemēram, ļoti viegli simptomi) – viņi var atteikt uzņemšanu CAMHS un ieteikt citu palīdzību (piemēram, skolas konsultantu vai labdarības organizācijas kursu). Lielākā daļa gadījumu tiek atzīmēti kā ne akūti – tad tie nonāk gaidīšanas rindā plānveida uzņemšanai. Triāžas komanda var arī piezvanīt vecākiem, lai noskaidrotu nepieciešamo papildu informāciju par bērnu.
- **Sākotnējā novērtēšana** (*Initial Assessment*): kad bērnam pienāk kārta vai gadījumā, ja situācija ir akūta, CAMHS ieplāno pirmo tikšanos. Parasti tajā piedalās bērns kopā ar vecākiem (ja vien bērns nav gandrīz pilngadīgs un nevēlas būt viens). Tikšanos vada viens vai vairāki speciālisti – bieži psihiatrs kopā ar medmāsu vai psihologs ar medmāsu. Šajā vizītē tiek veikta detalizēta vajadzību noskaidrošana un bērna psihiskā stāvokļa novērošana. Speciālisti interesējas par simptomiem, kas bērnu satrauc, kad tie sākušies un cik smagi tie ir. Tiek aptverta bērna fiziskā veselība, attīstības vēsture (ieskaitot grūtniecību un dzemdības), izglītība (skolas sekmes un attiecības ar vienaudžiem), ģimenes sastāvs un attiecības, traumatiskas pieredzes, kaitīgi ieradumi (piemēram, vielu lietošana), kā arī jebkādi riski,

[185] Triāža (*triage; prioritisation*) ir process, ko izmanto, lai šķirotu pacientus pēc prioritātēm attiecībā uz medicīniskās palīdzības saņemšanu. Pareizi veicot triāžu, iespējams veiksmīgi organizēt pacientu plūsmu nodaļā, sniedzot ātrāku palīdzību tiem pacientiem, kuri no tās gūs lielāku labumu.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

piemēram, paškaitējums vai suicidālas domas. Tiek izpētīta arī ģimenes psihiskās veselības vēsture, noskaidrojot, vai kādam no radiniekiem ir bijušas līdzīgas problēmas. Bieži tiek izmantotas standarta anketas, piemēram, Spēju un grūtību anketa (*Strengths and Difficulties Questionnaire*, *SDQ*)[186] un Pārskatītā bērnu trauksmes un depresijas skala (*Revised Child Anxiety and Depression Scale, RCADS*),[187] ko bērns un/vai vecāki aizpilda pirms vai vizītes laikā. Tas palīdz novērtēt simptomu smagumu skaitliski. Svarīga daļa ir psihiskā stāvokļa izmeklēšana – speciālisti novēro bērna uzvedību, acu kontaktu, nervozitāti vai nomāktību, kā arī uzdod jautājumus par garastāvokli, miegu, apetīti, domāšanu un citām sūdzībām. Ja bērns ir maziņš, novērošanu var veikt caur rotaļu, piemēram, psihologs spēlējas ar bērnu, lai labāk saprastu viņa komunikāciju un iekšējās tēmas, piemēram, bailes vai agresiju. Sākotnējā novērtējumā speciālisti cenšas izprast problēmas būtību un izvirza aptuvenu diagnozi vai pieņēmumus. Piemēram, viņi var secināt, ka simptomi liecina par trauksmes traucējumiem vai depresiju un par to runā ar ģimeni, sniedzot atgriezenisko saiti. Viņi paskaidro, ko nozīmē diagnoze, un kas būtu tālākās ārstēšanas iespējas. Šī atgriezeniskā saite ir ļoti svarīga – tā bieži ir pirmā reize, kad vecāki sāk saprast situāciju. Tas var būt arī emocionāli jutīgs brīdis, jo ne visi viegli pieņem diagnozi, bet daudzi atvieglojumā izjūt, ka beidzot kāds viņus saprot. Pēc tam speciālisti kopā ar ģimeni izstrādā sākotnējo aprūpes plānu.

- **Aprūpes plāna izveide** *(Care Planning)*: balstoties uz novērtējumu, CAMHS komanda (dažreiz jau pirmajā tikšanās reizē, citreiz pēc iekšējas apspriedes ar visu komandu) sagatavo individuālu aprūpes plānu, kas ietver:
    - identificētās problēmas un diagnozes;
    - mērķus, ko vēlas sasniegt;
    - plānotās intervences, kas tiks izmantotas;
    - iesaistītos speciālistus un tikšanās grafiku;
    - risku pārvaldības plānu (ja attiecināms);
    - sadarbības nosacījumus (konfidencialitāte, vecāku loma utt.).

Piemēram, ja meitenes diagnoze ir vidēji smaga depresija, aprūpes plānā var paredzēt:

- mērķis: uzlabot garastāvokli un samazināt negatīvās domas 3 mēnešu laikā;

[186] SDQ ir īss un viegli aizpildāms instruments, kas palīdz novērtēt bērna vai pusaudža emocionālās un uzvedības problēmas, kā arī pozitīvās īpašības. Tā ietver jautājumus par emocionālajām grūtībām (piemēram, satraukumu, skumjām), uzvedības problēmām (piemēram, agresiju, nepaklausību), saskarsmi ar vienaudžiem, uzmanību un hiperaktivitāti, pozitīvajām īpašībām un spēkiem (piemēram, sociālajām prasmēm, atbildību). Anketa palīdz speciālistiem saprast, kur bērnam nepieciešams atbalsts, un plānot atbilstošu aprūpi.

[187] Tas ir pašnovērtējuma instruments, kas palīdz mērīt bērnu un pusaudžu trauksmes un depresijas simptomus. RCADS ietver vairākas apakšskalas, kas novērtē dažādas trauksmes formas (piemēram, sociālo trauksmi, panikas traucējumus) un depresijas pazīmes. To izmanto, lai labāk izprastu psihiskā stāvokļa smagumu un plānotu piemērotu atbalstu.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- intervences: individuāla KBT terapija reizi nedēļā 12 nedēļas, nepieciešamības gadījumā ārsts izvērtēs medikamentu lietošanas sākšanu pēc 4 nedēļām;
- iesaistītie: psihologs (terapijai), psihiatrs (medikamentu uzraudzībai, ja vajadzēs), medmāsa gadījuma vadītāja (sazinās starplaikos ar ģimeni). Risks – pašlaik pašnāvības domu noliegums, bet māte glabā zāles drošībā;
- sadarbība: vienojas, ka māte piedalās pāris ģimenes sesijās, bet individuālās sesijas meitenei būs privātas, kā arī, ka skolai tiek sniegta minimāla informācija — tikai tas, ka meitenei veselības apsvērumu dēļ atļauts kavēt, ja jāapmeklē medicīniskās vizītes.

Aprūpes plānu apspriež ar bērnu un vecākiem, saņem viņu piekrišanu, un tas kļūst par "ceļa karti" turpmākajam darbam.

- **Intervences/ārstēšanas posms** (*Intervention/Treatment Phase*): saskaņā ar izstrādāto aprūpes plānu seko faktiskās ārstēšanas posms, kas var ilgt no nedēļām līdz mēnešiem vai pat gadiem. Atkarībā no aprūpes plāna šis posms var sastāvēt no vairākām daļām.
    - **Psihoterapija/ konsultācijas**: noris saskaņā ar ieplānoto, piemēram, bērns katru otrdienas pēcpusdienu ierodas uz KBT. Terapeits (psihologs vai psihoterapeits) veido uzticības pilnas terapeitiskās attiecības un strādā pie iepriekš noteiktajiem mērķiem. Trauksmes gadījumā bērnam māca relaksācijas tehnikas un pakāpenisku iedarbību (*exposure*) uz bailēm; depresijas gadījumā – pierakstīt un apstrīdēt negatīvās domas, kā arī veikt patīkamās aktivitātes (uzvedības aktivizēšana). Katra sesija ietver pašsajūtas un risku pārbaudi, sarunu par starplaikā notikušo. Vecāki dažkārt pievienojas pēdējām 10 minūtēm, lai dzirdētu par progresu un mājasdarbiem (ja tas paredzēts plānā). Ja notiek atsevišķas ģimenes sesijas, tad visus ģimenes locekļus uzņem ģimenes terapeits, ar kuru pārrunā attiecības, komunikāciju un kopīgo grūtību risinājumus.
    - **Medikamentoza ārstēšana:** ja aprūpes plānā paredzēta medikamentu lietošana, psihiatrs izraksta recepti un regulāri uzrauga zāļu iedarbību. Piemēram, antidepresantus sāk lietots ar zemāku devu, un pēc 2–4 nedēļām bērns ierodas uz vizīti, lai pastāstītu par pašsajūtu. Ja nepieciešams, medmāsa pārbauda svaru un asinsspiedienu. Ja medikamenti tiek labi panesti, devu pakāpeniski palielina līdz terapeitiskajai. Sākotnējā posmā psihiatrs bērnu redz reizi vairākās nedēļās, bet, kad stāvoklis stabilizējas, vizītes notiek retāk. Ja parādās blakusparādības vai efekta trūkums, ārsts var mainīt preparātu. Ārstēšanas laikā tiek uzturēta cieša saziņa ar bērnu un vecākiem, lai pārliecinātos, ka medikamenti tiek lietoti pareizi (pusaudži mēdz aizmirst vai apzināti izlaist devas; šādās situācijās medmāsa sniedz papildu skaidrojumu). CAMHS medikamentozā terapija vienmēr tiek kombinēta ar psiholoģiskām intervencēm, nevis izmantota kā vienīgā ārstēšanas metode.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Specifiskas terapijas/ pakalpojumi:** atkarībā no bērna vajadzībām tiek īstenotas citas mērķētas palīdzības formas. Piemēram, AST gadījumā logopēds var vadīt sociālās komunikācijas prasmju grupu. Ja ir UDHS, vecāki var piedalīties vecāku izglītošanas programmā, kur vairāku nodarbību ciklā apgūst uzvedības vadības paņēmienus, tas bieži notiek paralēli medikamentozai terapijai. Ēšanas traucējumu gadījumā, ja jaunietis netiek stacionēts, tiek īstenota intensīva ģimenes terapija, piemēram, Mādsli (*Maudsley*) protokols,[188] kur vecāki aktīvi iesaistās bērna ēdināšanas procesā mājās, un terapijas laikā regulāri tiek mērīts bērna svars un pārrunāti šķēršļi. Uztura pielāgošanā var būt iesaistīts arī dietologs, kurš regulāri pārskata un koriģē ēdienkarti.

Mājas vizītes: dažos gadījumos CAMHS medmāsas vai atbalsta darbinieki veic mājas vizītes. Piemēram, ja bērnam agorafobijas dēļ ir grūtības iziet no mājas, medmāsa var sniegt terapiju mājās, līdz stāvoklis uzlabojas. Tāpat, ja nepieciešams novērtēt ģimenes dinamiku dzīvesvietā, reizēm ģimenes terapeits apmeklē ģimeni mājās.

Starpinstitūciju sadarbība: CAMHS ievaros notiek starpinstitūciju sadarbība. Speciālisti sadarbojas ar skolām, organizējot kopīgas tikšanās skolā, kurās piedalās CAMHS speciālisti, vecākiem un skolas atbalsta personāls, lai vienotos par palīdzības sniegšanu. Piemēram, var tikt atļauts bērnam starpbrīdī pasēdēt konsultāciju kabinetā, ja viņš jūtas slikti, vai mainīt klases, ja ir konflikti ar konkrētiem bērniem. Ja bērns atrodas stacionārā, stacionāra skolotājs sazinās ar bērna skolu, lai saskaņotu mācību plānu. Ja tiek atklāta vardarbība, CAMHS nekavējoties iesaista sociālo dienestu, un tiek veikti paralēli pasākumi (iespējams, sākta bāriņtiesas lieta). **CAMHS speciālisti var piedalīties multidisciplinārās komandas sanāksmēs** (*Multi-Agency Safeguarding Hub*) par konkrēto bērnu, daloties ar savu vērtējumu, lai palīdzētu risināt situāciju.

Riska monitorēšana: visā ārstēšanas gaitā CAMHS komanda uzrauga, vai nerodas jauni riski. Katrā vizītē parasti tiek jautāts, piemēram: *"Vai tev ir bijušas domas par sevis savainošanu vai nāvi? Vai ir bijuši bīstami impulsi?"* Ja situācija pasliktinās, piemēram, bērns atzīst, ka pēdējā nedēļā intensīvi domājis par pašnāvību, komanda pārskata risku plānu un var pastiprināt aprūpi. Krīzes plāna izstrāde: vienojas, kā rīkoties, ja domas kļūst nekontrolējamas (piemēram, zvanīt uz 24/7 krīzes līniju vai doties uz neatliekamo palīdzību). Ārkārtas gadījumos CAMHS var ieteikt hospitalizāciju. Ar vecāku piekrišanu iespējams organizēt steidzamu uzņemšanu stacionārā. Ja piekrišanas nav, bet situācija ir bīstama, izsauc neatliekamo palīdzību un piemēro Garīgās veselības akta[189] procedūras – divi ārsti novērtē situāciju un izdod rīkojumu par piespiedu ievietošanu stacionārā. Prakse rāda, ka piespiedu hospitalizācija notiek reti. Parasti cenšas pastiprināt ambulatoro atbalstu vai iesaistīt krīzes komandu, kas nepieciešamības gadījumā apmeklē bērnu mājās katru dienu, lai novērstu stacionēšanu.

Pārbaudes un starpposma novērtējumi: ilgstošas terapijas gadījumā CAMHS speciālisti bieži veic starpposma novērtējumus. Piemēram, pēc sešām terapijas sesijām bērnam un

[188] The Maudsley Method – Family Based Treatment. (n.d.). Available at https://counselingcentergroup.com/treatments/maudsley-method/
[189] Mental Health Act 1983. Available at https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1983/20/part/II/crossheading/procedure-for-hospital-admission

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

vecākiem atkal tiek lūgts aizpildīt RCADS (*Revised Child Anxiety and Depression Scale*) anketu, lai pārbaudītu, vai trauksmes un depresijas rādītāji ir uzlabojušies. Kopā ar bērnu tiek pārrunāts, kas terapijā strādā un kas ne. Ja progress ir lēns, komanda var mainīt pieeju – pievienot medikamentozo terapiju, nomainīt terapeitu vai piedāvāt citu terapijas formu. Ja terapijas gaitā atklājas jauni fakti (piemēram, ir pamats domāt, ka bērnam ir bipolāri traucējumi, nevis tikai depresija), tiek pārskatīts gan diagnozes formulējums, gan ārstēšanas plāns.

- **Pāreja vai noslēgums** (*Transition/Discharge*): Kad ārstēšanas mērķi sasniegti vai pakalpojums vairs nav nepieciešams, CAMHS sāk izrakstīšanas jeb noslēguma posmu. Tas var notikt vairākos scenārijos.

    - **Pilnīga izveseļošanās un noslēgums**: piemēram, pēc desmit terapijas sesijām meitene vairs neatbilst depresijas diagnostiskajiem kritērijiem -: garastāvoklis ir stabilizējies, ir atjaunojusies sociālā dzīve ar draugiem, nav paškaitējuma epizožu. Komanda secina, ka aktīva CAMHS aprūpe vairs nav nepieciešama. Pēdējā sesijā ar meiteni un vecākiem tiek pārrunāti sasniegtie rezultāti (kas ir mainījies) un recidīva profilakses pasākumi – piemēram, turpināt lietot dienasgrāmatu un savlaicīgi vērsties pēc palīdzības, ja simptomi atgriežas. Tiek sagatavota noslēguma vēstule ģimenes ārstam ar kopsavilkumu un ieteikumiem turpmākai uzraudzībai. Ja meitene lietoja medikamentus, tie vai nu pakāpeniski tiek pārtraukti, vai turpmāko izrakstīšanu pārņem ģimenes ārsts (piemēram, vieglas depresijas gadījumā). Meitene un viņas ģimene tiek informēta, ka, ja nākotnē parādās problēmas, iespējams atkal saņemt nosūtījumu uz CAMHS. Šo procesu dēvē par pāreju atpakaļ uz ģimenes ārsta aprūpi (*“discharge back to GP care*”).

    - **Pāreja (*transition*) uz pieaugušo dienestiem**: ja jaunietis tuvojas 18 gadu vecumam un joprojām ir nepieciešama aprūpe, CAMHS savlaicīgi sāk pārejas procesu. Aptuveni 17,5 gadu vecumā tiek rīkota pārejas sapulce ar pieaugušo psihiskās veselības dienesta pārstāvjiem (*AMHS – Adult Mental Health Services*). Piemēram, ja 17 gadus vecam jaunietim ir šizofrēnija, CAMHS psihiatrs uzaicina pieaugušo klīnikas psihiatru uz kopīgu tikšanos ar jaunieti un viņa vecākiem. Tikšanās laikā pārrunā, kas mainīsies – piemēram: “*No 18 gadu vecuma tev aprūpi nodrošinās Dr. X pieaugušo ambulatorajā centrā. Mēs vēlamies, lai tu justos droši, tāpēc pirmajā vizītē pie Dr. X es būšu kopā ar tevi.*” Tiek sagatavots pārejas plāns – iespējams, neilgu laiku (pāris mēnešus) abi dienesti paralēli seko jaunieša stāvoklim, pēc tam CAMHS pilnībā izbeidz savu iesaisti. Ideālā gadījumā jaunietis nepazūd no aprūpes (*nav lost to follow up*) – atbildība skaidri tiek nodota pieaugušo dienestam, un jaunietim savlaicīgi nodibināts kontakts ar jauno komandu. Ja jaunietis kategoriski atsakās doties uz pieaugušo dienestu, CAMHS mēģina motivēt, taču juridiski pēc 18 gadu vecuma nevar piespiest jaunieti doties uz pieauguši dienestu. Šādā gadījumā CAMHS informē ģimenes ārstu par situāciju un nosūta izrakstu, lai ģimenes ārsts sekotu līdzi un, iespējams, vēlāk pārliecinātu jaunieti iesaistīties aprūpē. Ja jaunietis ir

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

ļoti trauslā stāvoklī, bet jau sasniedzis 18 gadus, reizēm CAMHS, saskaņojot ar pieaugušo dienestu, nedaudz pagarina savu iesaisti, piemēram, ļauj pabeigt pēdējās sesijas ar pazīstamo terapeitu, nevis pēkšņi pārtrauc terapiju. Pārejas posms ir kritisks – CAMHS speciālisti cenšas panākt, lai jaunietis nejustos pamests, taču bieži atzīst, ka pieaugušo sistēmā atbalsta forma atšķiras un ne vienmēr jaunieši tur jūtas tik ērti.

- **Pakalpojuma pārtraukšana citos gadījumos**: reizēm aprūpes noslēgums nav saistīts ar pilnīgu izveseļošanos. Piemēram, ja jaunietis neveic terapiju (vairākkārt neierodas, nesadarbojas) un nav kritiski slims, CAMHS var izlemt "slēgt lietu", jo resursus nepieciešams veltīt citiem. Parasti jaunieti par to brīdina iepriekš. Ja tas notiek, ģimenes ārstam tiek nosūtīta vēstule par nesadarbošanos, ar norādi, ka vajadzības gadījumā jaunieti var nosūtīt atkārtoti. Ja ģimene nolemj turpināt ārstēšanos privātā ārstniecības iestādē un par to informē CAMHS, viņi var atbrīvot vietu, vienojoties, ka aprūpi turpmāk nodrošina privātais ārsts, kam ģimenes ārsts pēc nepieciešamības seko līdzi. Vēl viens aprūpes noslēguma variants ir situācija, kad bērna vajadzības mainās un CAMHS vairs nav vispiemērotākais pakalpojums. Piemēram, 11 gadus vecam bērnam ar smagu AST, intelektuāliem attīstības traucējumiem un agresiju var būt piemērotāk dzīvot ģimenē. CAMHS informē sociālos dienestus, ka vairs nav nepieciešama akūta psihiatriska iejaukšanās, bet gan ilgtermiņa aprūpe dzīvesvietā. Kad sociālie dienesti pārņem rūpes, CAMHS noslēdz aktīvo ārstēšanu, taču, ja vajadzīgs, turpina nodrošināt psihiatra konsultācijas medikamentu uzraudzībai.

- **Pēcaprūpe un sekošana** (*Follow-up & Aftercare*): pēc aprūpes formālas noslēgšanas CAMHS parasti nosūta kopsavilkuma vēstuli ģimenes ārstam vai pēc nepieciešamības citiem speciālistiem, kurā apraksta bērna progresu un sniedz turpmākus ieteikumus. Piemēram, var tikt norādīts turpināt lietot medikamentus vēl 6 mēnešus ar pakāpenisku devu samazināšanu, ja stāvoklis ir stabils. Dažos gadījumos plāno pēcpārbaudes vizīti, lai pārliecinātos, ka viss joprojām ir kārtībā, taču biežāk atbildība tiek nodota ģimenes ārstam un skolai, kas vajadzības gadījumā var veikt jaunu nosūtījumu. CAMHS arī iesaka ģimenei pievienoties atbalsta grupām vai izmantot citus sabiedrībā pieejamus resursus, piemēram, jauniešu atbalsta grupas, sporta klubus u.c., kas veicina mentālo veselību. Ja bijušas traumatiskas pieredzes, var ieteikt sazināties ar NVO, kuras nodrošina dažādus pakalpojumus, piemēram, grupām seksuālās vardarbības upuriem. Kopumā CAMHS mērķis ir, lai pēc intensīvās ārstēšanas bērns vai jaunietis spētu maksimāli atgriezties normālā dzīvē.

- **Dokumentācija un atgriezeniskā saite**: Visa procesa gaitā CAMHS aizpilda medicīnisko dokumentāciju. Pie noslēguma visa bērna lieta tiek noslēgta un arhivēta (bieži digitālā formātā). Dažas CAMHS organizācijas izsūta aptaujas ģimenēm – lūdz novērtēt apmierinātību ar pakalpojumu (Draugu un ģimenes aptauja (*Friends and Family test)*, u.c.). Šī atgriezeniskā saite lieti noder pakalpojuma kvalitātes uzlabošanai. Piemēram, ja daudzi sūdzas par ilgu gaidīšanu vestibilā, var mainīt grafikus.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Pakalpojuma process var atšķirties niansēs atkarībā no reģiona protokoliem, taču lielos vilcienos CAMHS strādā pēc šī modeļa: nosūtīšana → novērtēšana → kopīgs aprūpes plāns → ārstēšana → pārvērtēšana → noslēgums/pāreja. Visa procesa centrā CAMHS cenšas ievērot jaunietim draudzīgu pieeju – runāt ar viņu saprotami, iesaistīt lēmumos, respektēt konfidencialitāti (piemēram, ar jaunieti vienmēr apspriež, ko drīkst vai nedrīkst stāstīt vecākiem). Arī ģimene tiek iesaistīta kā svarīgs līdzdalībnieks, izņemot gadījumus, kad jaunietis nevēlas (virs 16 g. viņam tiesības vairāk lemt par vecāku iesaisti). Svarīgs aspekts – CAMHS strādā ar domu "pareizajā laikā pareizā vietā pareizā palīdzība" (*Right care, right time, right place*), lai katrs bērns saņemtu to, kas viņam konkrētajā situācijā vajadzīgs.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti

CAMHS speciālisti izmanto plašu klāstu zinātniski pamatotu metožu un instrumentu, lai diagnosticētu un ārstētu bērnu un pusaudžu psihiskās veselības problēmas.

- **Psihodiagnostiskie instrumenti**: CAMHS izmanto strukturētas anketas, aptaujas un testus gan diagnozes noteikšanai, gan terapijas progresa mērīšanai. Piemēram:
    - **Spēju un grūtību anketa** *(Strengths and Difficulties Questionnaire, SDQ*): īsa anketa vecākiem, skolotājiem un bērniem (ja pietiekami vecs), kas novērtē uzvedības, emocionālās grūtības un sociālās prasmes. To bieži lieto sākotnējā skrīningā un vēlāk, lai redzētu uzlabojumus.
    - **Atjaunotā bērnu trauksmes un depresijas skalas anketa** (*Revised Child Anxiety and Depression Scale, RCADS*): padziļināta aptauja par trauksmes un depresijas simptomiem, atsevišķi apakšskalām (panika, sociālā trauksme, utml.). Palīdz kvantificēt trauksmes un depresijas smagumu.
    - **Beka jauniešu pašnovērtējuma testi** (*Beck Youth Inventories*): jauniešiem adaptētas skalas depresijas, trauksmes, dusmu, pašcieņas un izturēšanās problēmu mērīšanai.
    - **Autisma diagnostikas novērošanas protokols** (*Autism Diagnostic Observation Schedule, ADOS*) **un Autisma diagnostiskā intervija** (*Autism Diagnostic Interview, ADI*): zelta standarta instrumenti AST diagnostikā. ADOS ir standarta situāciju novērošanas protokols, ADI – strukturēta intervija ar vecākiem par bērna attīstību. CAMHS diagnozei AST gadījumā parasti izmanto šos instrumentus kombinācijā ar klīnisko vērtējumu.
    - **Connorsa novērtēšanas anketa** (*Connors Rating Scales)* vai SNAP-IV (*Swanson, Nolan, and Pelham Rating Scale*): UDHS simptomu novērtējuma anketas vecākiem un skolotājiem, lai noteiktu neuzmanības, hiperaktivitātes, impulsivitātes līmeni.
    - **Klīniskās intervijas** (*Clinical interviews*): strukturētas vai daļēji strukturētas klīniskās intervijas, piemēram, Skolēnu vecuma bērnu afektīvo traucējumu un šizofrēnijas novērtēšanas anketa (*Schedule for Affective Disorders and Schizophrenia for School-Age Children, Kiddie-SADS*) – intervija, kas pēc kritērijiem aptver daudzus iespējamos traucējumus (depresija, bipolāri,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

psihozes u.c.). CAMHS psihiatri to var izmantot precīzākai daudzdiagnostiskai novērtēšanai.

- **Neiropsiholoģiskie testi:** ja aizdomas par specifiskiem mācīšanās traucējumiem vai intelektuālās attīstības traucējumiem, CAMHS psihologs var veikt IQ testu (*Wechsler Intelligence Scale for Children, Fifth Edition (WISC-V), Wechsler Adult Intelligence Scale (WAIS)* utt.), uzmanības testus (Nepārtrauktās uzmanības testus (*Continuous Performance Test UDHS novērtēšanai, CPT*), atmiņas testus utt.. Tāpat lieto specifiskus disleksijas[190] vai dispraksijas[191] skrīningus, bet parasti to savā darbā izmanto izglītības psihologi.

- **Paškaitējuma un suicīda riska novērtējuma instrumenti**: piemēram, Kolumbijas pašnāvības riska novērtējuma skala (*Columbia Suicide Severity Rating Scale, C-SSRS*) – standartizēti jautājumi, lai noskaidrotu suicidālas domas un uzvedības intensitāti. Arī risku novērtēšanas kontrolsarakstu CAMHS medmāsas bieži aizpilda risku protokolus (vai ir suicīda plāns, pieejamie līdzekļi, drošības faktori utt.).

- **Funkcionēšanas skala:** piemēram, Bērnu vispārējās funkcionēšanas novērtēšanas skala (*Children's Global Assessment Scale, CGAS*) – dod skaitli 1–100, kas norāda bērna vispārējo funkcionēšanas līmeni (100 – lieliska funkcionēšana, 1 – smagi traucējumi). Tas var palīdzēt objektivizēt stāvokļa smagumu.

- **Psihoterapijas un konsultēšanas metode**s:

  - **KBT**: viena no biežāk izmantotajām metodēm CAMHS darbā ar bērniem un jauniešiem, piemērota trauksmei, depresijai, obsesīvi kompulsīviem traucējumiem, postraumatisks stresa sindromu (*Post-Traumatic Stress Disorder, PTSD*) un viegliem uzvedības traucējumiem. Terapijas pamatā ir domu, emociju un uzvedības savstarpējā saistība – terapeits palīdz atpazīt negatīvās automātiskās domas, pārbaudīt to patiesumu un aizstāt ar reālākām. Biheiviorālā daļa ietver pakāpenisku iedarbību uz bailīgām situācijām, patīkamu aktivitāšu plānošanu depresijas gadījumā un prasmju treniņu, piemēram, sociālo vai problēmu risināšanas. Terapija tiek pielāgota bērna vecumam – jaunākiem bērniem izmanto spēles, stāstus un vizuālus materiālus, savukārt jauniešiem jau strādā līdzīgi kā pieaugušajiem ar pierakstiem un mājasdarbiem. Pētījumi apliecina KBT augsto efektivitāti trauksmes traucējumu ārstēšanā, un to rekomendē kā pirmo terapijas izvēli pirms medikamentiem. CAMHS speciālisti bieži integrē KBT elementus arī bez formālas kvalifikācijas, tādējādi padarot terapiju pieejamāku un daudzveidīgāku.

  - **Dialektiskā uzvedības terapija** (*DUT/DBT*): speciāli izstrādāta metode, kas piemērota hroniskiem paškaitējuma un impulsivitātes gadījumiem, kas bieži sastopami jauniešiem ar robežstāvokļa iezīmēm. Tā apvieno KBT principus

[190] Disleksija. (n.d.). Pieejams: https://www.veselapasaule.lv/lv/enciklopedija/diagnoze/disleksija
[191] Dispraksija. (n.d.). Pieejams: https://www.veselapasaule.lv/lv/enciklopedija/diagnoze/dispraksija

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

ar prāta apzinātības (*mindfulness*) praksēm un dialektikas pieeju — pieņemt sevi tādu, kāds esi, vienlaikus tiecoties uz pārmaiņām. CAMHS DBT pielāgo jauniešiem, parasti organizējot grupu terapiju, kurā jaunieši apgūst emocionālās regulācijas, krīžu pārvaldīšanas un efektīvas saziņas prasmes, papildu tam notiek arī individuālas sesijas atbalstam. Šī pieeja ir pierādījusi efektivitāti paškaitējuma samazināšanā un tiek izmantota, ja parastā KBT nepietiek, lai palīdzētu jaunietim tikt galā ar spēcīgām emocijām bez paškaitējuma.

- **Ģimenes terapija (sistēmiskā terapija)**: daudzas bērnu problēmas cieši saistītas ar ģimenes attiecībām, tāpēc CAMHS bieži piedāvā ģimenes terapiju. Sistēmiskie terapeiti strādā ar vairākiem ģimenes locekļiem vienlaikus, palīdzot uzlabot komunikāciju, risināt konfliktus un saprast, kā viens otru ietekmē. Piemēram, ja jaunieša trauksme pastiprinās, redzot vecāku strīdus, terapijā palīdz vecākiem labāk risināt domstarpības. Vai jaunieša antisociāla uzvedība var būt mēģinājums pievērst tēva uzmanību – tad ģimenes terapijā atrod alternatīvas attiecību veidošanai. Izmanto metodes kā ģimenes sarunas, genogrammas (ģimenes koka ar attiecībām veidošana) un reflektējošās komandas, kur citas speciālistu grupas dalībnieki sniedz atgriezenisko saiti kā spoguli ģimenei. Ģimenes terapija īpaši piemērota ēšanas traucējumu ārstēšanā – Mādsli (*Maudsley*) modelī[192] vecāki tiek aktīvi iesaistīti jaunieša ēdināšanā, un terapeits palīdz viņiem sadarboties. Tāpat smagākas uzvedības problēmas nereti tiek risinātas, strādājot ar ģimeni, lai izveidotu konsekventāku audzināšanas pieeju.

- **Spēļu terapija un mākslas terapija**: maziem bērniem (aptuveni 3–10 gadu vecumā) verbālās sarunas bieži vien nav pietiekamas, tāpēc CAMHS izmanto terapiju, kurā emocijas izpauž caur rotaļu vai mākslu. Spēļu terapijā terapeits nodrošina drošu simbolisku vidi — rotaļu istabu ar lellēm, dzīvnieciņiem un zīmēšanas materiāliem, kur bērns caur spēli izsaka savas emocijas. Terapeits novēro, piemēram, ja bērns atkārtoti izspēlē ainiņu ar pamestu bērnu, tas var signalizēt par emocionālu pamestību, un tad caur rotaļu ievieš dziedinošus elementus, piemēram, pievienojas ar lelli, kas apmierina pamestā bērna vajadzības. Mākslas terapijā bērns zīmē, glezno vai veido no māla, tādējādi izprotot savas jūtas caur radīto. Piemēram, bērns var uzzīmēt sevi kā mazu figūriņu stūrī, kas terapijā ļauj runāt par viņas pašvērtību. Tāpat tiek izmantota mūzikas terapija, kur izmanto instrumentus un skaņas, kā arī drāmas terapija ar lomām un stāstiem. Šīs metodes palīdz apiet tiešo aizsardzību — dažiem bērniem ir grūti vai viņi negrib runāt tieši, taču viņi spēj atklāties caur simboliem. Īpaši šīs terapijas CAMHS izmanto ar traumētiem bērniem, piemēram, seksuālas vardarbības upuriem, kuri spēlē vieglāk izpauž bailes, ar AST bērniem, kuriem māksla palīdz izteikt to, ko vārdi nesasniedz, un ar mazuļiem, kuri vēl pilnībā neizprot valodu.

[192] The Maudsley Method – Family Based Treatment. (n.d.). Available at https://counselingcentergroup.com/treatments/maudsley-method/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Traumu fokusētās terapijas**: bērniem ar posttraumatiskā stresa sindromu (PTSS) CAMHS lieto specifisku uz traumu fokusētu KBT protokolu, kas ietver pakāpenisku traumatiskā notikuma pārstāstīšanu drošā vidē, izsāpēšanu, kognitīvu darbu ar vainas izjūtu un izkropļotajiem priekšstatiem, relaksācijas un drošības paņēmienus. Bieži traumētiem bērniem integrē acu kustību desensitizācijas terapiju (EMDR), kas ar vadītām acu kustībām un iztēli palīdz smadzenēm "pārstrādāt" iestrēgušos traumatiskus atmiņu fragmentus.
- **Uzvedības vadības metodes vecākiem**: attiecībā uz UDHS, opozicionāri izaicinoši traucējumiem un AST CAMHS nodrošina vecākiem mācības pozitīvas audzināšanas paņēmienos. Mācībās iekļautas tēmas par sistemātiskām uzvedības atlīdzību metodēm, piemēram, žetonu sistēmu labas uzvedības veicināšanai UDHS gadījumā, kā arī par konsekventu seku piemērošanu par pārkāpumiem, brīdinājumu un izvēļu došanas tehnikām pirms soda. Tāpat tiek mācītas emociju atpazīšanas un nomierināšanas stratēģijas, piemēram, "dusmu termometrs". Šīs prasmes tiek apgūtas gan individuālās konsultācijās, gan grupu nodarbībās. Bieži izmanto programmas kā Vecāku uzvedības vadības apmācība (*Parent Management Training, PMT*) un Triple P (*Positive Parenting Program*) (skat. 3.2.2. nodaļu). Galvenā ideja ir — mainot vecāku reakcijas, uzlabojas arī bērna uzvedība.

- **Medikamentozā terapija**.

CAMHS speciālisti, ja nepieciešams, izmanto arī medikamentozu ārstēšanu, taču to pielieto piesardzīgi un vienmēr kombinācijā ar psiholoģisku atbalstu. Galvenās zāļu grupas ir:

- Antidepresanti – lieto depresijas un trauksmes mazināšanai, īpaši gadījumos, kad ar terapiju vien nepietiek. Ārsti rūpīgi uzrauga bērnu sākotnējās ārstēšanas nedēļas.
- Prettrauksmes līdzekļi – reti izmanto akūtu panikas lēkmju gadījumos vai miega uzlabošanai; tos parasti izvēlas kā īslaicīgu un drošāku risinājumu.
- Stimulanti – galvenā uzmanības deficīta un hiperaktivitātes sindroma ārstēšanas forma, kas palīdz koncentrēties un samazina impulsivitāti. Ārstēšana notiek pēc stingriem protokoliem, regulāri sekojot bērna veselības rādītājiem.
- Antipsihotiskie līdzekļi – tiek izmantoti psihotisku traucējumu, bipolāru māniju, kā arī smagu uzvedības problēmu vai autisma gadījumos, vienmēr uzmanīgi vērtējot blakņu riskus.
- Garastāvokļa stabilizatori un citi medikamenti – piemēro smagu garastāvokļa svārstību vai impulsivitātes mazināšanai, īpaši pusaudžiem.
- Nomierinošie līdzekļi un miega regulatori – akūtu stacionāra situāciju gadījumos vai miega traucējumu ārstēšanai.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Medikamentozā ārstēšana vienmēr tiek rūpīgi pārrunāta ar bērnu vai jaunieti un viņu vecākiem. Izskaidro medikamentu iedarbību un iespējamās blakusparādības, un tiek iegūta piekrišana – juridiski bērniem līdz 16 gadiem piekrišanu dod vecāki, taču arī paša bērna viedoklis tiek ņemts vērā. CAMHS seko NICE (*National Institute for Health and Care Excellence*) vadlīnijām[193]: vieglas depresijas gadījumā medikamentus vismaz trīs mēnešus neizraksta, cenšoties vispirms panākt uzlabojumu ar terapiju; UDHS ārstēšanā stimulanti ir pirmā izvēle, ja nav kontrindikāciju; AST pamatproblēmas neārstē ar medikamentiem, bet tiek risinātas tikai komorbīdās (papildu) problēmas.

- **Sociālās intervences metodes**
    - **Skolas intervences:** CAMHS speciālists var ieteikt un palīdzēt īstenot dažādus skolas vides pielāgojumus, kas atbalsta bērna labsajūtu. Piemēram, izveidot "klusuma stūrīti" vietā, kur trauksmains bērns var atpūsties no trokšņa, vai sastādīt individuālu mācību plānu bērnam ar UDHS, piemēram, ar īsākiem mācību blokiem un vairāk fiziskām aktivitātēm starpbrīžos. Ja jaunietis cieš no vienaudžu apcelšanas, CAMHS sadarbībā ar skolas konsultantu izstrādā anti bulinga (*anti-bullying*) stratēģiju, piemēram, sarunas ar klasi, iekļaujošas aktivitātes vai "drauga" (*buddy*) piešķiršanu. Šie nav tieši terapijas paņēmieni, bet praktiski rīki, kas uzlabo ikdienu un veicina bērna atveseļošanos.
    - **Mentorings un atbalsta grupas**: piemēram, jaunietim ar zemu pašvērtējumu pēc CAMHS ieteikuma var piedāvāt pievienoties vienaudžu atbalsta grupai. Ja zēnam trūkst tēva figūras, var piesaistīt brīvprātīgo mentoru, kurš regulāri, piemēram, reizi nedēļā – tiekas, spēlē futbolu vai vienkārši sarunājas.
- **Tehnoloģiju izmantošana**: mūsdienās CAMHS integrē e-veselības instrumentus. Piemēram, datorprogrammas un aplikācijas trauksmes pārvaldībai (pierakstīt emocijas, interaktīvas spēles ar psiholoģisko saturu). Pandēmijas ietekmē attīstījusies tele-psihiatrija – daudzas sesijas notiek videokonferences formā, ja klātienē nav iespējams. Ir pierādījumi, ka jauniešiem tas pat nereti patīk, jo jūtas drošāk savā istabā runāt ar terapeitu caur ekrānu.
- **Vecāku atbalsta līnijas un informācijas resursi**: CAMHS informē vecākus par labdarības organizāciju karstajiem tālruņiem (*helpline*), kur viņi var zvanīt krīzes brīžos (piemēram, *YoungMinds* Vecāku Palīdzības Tālrunis (*YoungMinds Parent Helpline)*. Arī jauniešiem bieži uzticamākas ir čat-līnijas vai forumi, tāpēc CAMHS sniedz drošu un pārbaudītu resursu sarakstu, neļaujot meklēt informāciju nejauši internetā. Tas nodrošina papildus informāciju par pieejamo atbalstu grūtās situācijās.

Kopumā CAMHS metodes vienmēr balstās uz pierādījumiem — tiek izvēlētas tikai tās terapijas un medikamenti, kuru efektivitāte ir pierādīta pētījumos. CAMHS speciālisti

[193] NICE Guidance. (n.d.). *Mental health, behavioural and neurodevelopmental conditions.* Available at https://www.nice.org.uk/guidance/conditions-and-diseases/mental-health-behavioural-and-neurodevelopmental-conditions

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

regulāri apgūst jaunas zināšanas un metodes. Līdz ar to CAMHS var nodrošināt ļoti individuālu aprūpi, kas ietver bioloģiskos risinājumus (medikamentus), psiholoģiskās metodes (terapijas) un sociālos pakalpojumus (darbu ar ģimeni, skolu, sabiedrību). Taču svarīgākais joprojām ir cilvēciskais kontakts — terapeita un bērna vai jaunieša uzticība, kas ir pamats jebkuras ārstēšanas veiksmīgai iedarbībai.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

Efektīva CAMHS pakalpojuma sniegšana prasa ciešu sadarbību starp bērnu/jaunieti, viņa ģimeni un dažādiem profesionāļiem – un šī sadarbība jāpielāgo bērna dzīves situācijai (vai dzīvo mājās, audžuģimenē, institūcijā utt.).

Sadarbība ar bērnu/jaunieti: centrālais nosacījums – veidot uzticamas attiecības starp jaunieti un CAMHS speciālistiem. Jaunietis (vai bērns) jāuztver kā aktīvs partneris savā ārstēšanā. CAMHS speciālisti cenšas radīt drošu, nevardarbīgu atmosfēru, kur jaunietis jūtas uzklausīts un cienīts. Viņi skaidro jaunietim visu notiekošo saprotamā valodā, iedrošina uzdot jautājumus, izteikt neskaidrības. Jauniešiem bieži patīk, ka speciālisti lieto radošus paņēmienus (zīmē kopā, spēlē, izmanto metaforas), lai sarunātos par grūtām tēmām netieši. Jauniešiem svarīgi, ka speciālists rūpējas par konfidencialitāti. CAMHS standarts: kas runāts individuālajā sesijā, bez jaunieša piekrišanas netiek tālāk stāstīts vecākiem, izņemot drošības risku gadījumus. Sadarbības nosacījums – piekrišana ārstēšanai, lai gan likumīgi vecāki pieņem lēmumus par nepilngadīgo, CAMHS vienmēr cenšas iegūt paša jaunieša piekrišanu. Ja jaunietis ļoti nevēlas, piemēram, lietot zāles, speciālists drīzāk vēl mēģina pārrunāt un pārliecināt, nevis ar varu uzspiež (izņemot dzīvības apdraudējuma situācijas, kur jālemj arī pret gribu). Tādējādi jaunietis jūtas iesaistīts un atbildīgs. Motivācijas veidošana ir daļa no sadarbības: CAMHS izmanto motivējošās sarunas (*motivational interviewing*) tehnikas, lai jaunietis pats izvirza mērķus (piemēram, “gribu atkal spēt apmeklēt skolu regulāri”) un tad strādā, zinot “kāpēc to dara”. Arī atgriezeniskās saites došana un saņemšana no jaunieša – regulāri jautā, “Vai tev tas, ko darām, šķiet noderīgi? Ko tu gribētu mainīt?”. Tas lieliski veicina iesaisti un terapijas pielāgošanu viņam. Kad jaunietis jūt, ka speciālists patiešām cenšas saprast un nevis “pamāca no augšas”, tad sadarbība plaukst. CAMHS speciālisti īpaši pielāgo komunikācijas stilu vecumam: ar mazajiem – draudzīgi, siltā tonī, vienkāršos vārdos; ar jauniešiem – kā ar jauniem pieaugušajiem, ar cieņu, ne infantilizējot, atzīstot viņu privātumu un skatījumu, pat varbūt ar zināmu humoru vai viņiem tīkamu slengu, lai lauztu ledu (pēc situācijas).

Sadarbība ar vecākiem/aizbildņiem ģimenē: vecāki bieži vien ir tie, kas vēršas pēc palīdzības, un viņu loma bērna atveseļošanās procesā ir ļoti nozīmīga. CAMHS darbības pamatā ir princips, ka vecāki nav vainīgi. Pat ja ģimenes apstākļi dažkārt ir ietekmējuši problēmas, visbiežāk vecāki nav ļaunprātīgi radījuši situāciju, un vainas uzlikšana nekādā veidā nepalīdz. Tā vietā speciālisti iesaista vecākus kā daļu no risinājuma. Konkrēti sadarbības nosacījumi ir šādi:

- **Informētība un izglītošana:** CAMHS speciālisti rūpējas, lai vecāki saprastu bērna diagnozi un ārstēšanas plānu. Viņi rīko paskaidrojošas sarunas un dod rakstiskus materiālus. Izglītoti vecāki var labāk atbalstīt bērnu mājās un sadarboties ar speciālistiem.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Vecāku piekrišana un lēmumu kopīga pieņemšana:** par jaunākiem bērniem juridiski lēmumus pieņem vecāki, taču CAMHS cenšas, lai lēmumi, piemēram, par medikamentiem vai stacionēšanu — tiktu pieņemti kopā ar bērnu un vecākiem. Speciālisti uzklausa viņu viedokli un atbild uz jautājumiem. Ja vecāki nav gatavi, piemēram, dot medikamentus, viņus nenoraksta kā "atsakās sadarboties", bet cenšas saprast iemeslus — bailes no blaknēm vai aizspriedumus — un risina tos, sniedzot papildu informāciju. Dažreiz piedāvā arī sarunu ar citu vecāku, kura bērns veiksmīgi lietojis zāles (*peer support*). Tas veicina uzticēšanos, jo vecāki jūt, ka viņu bažas tiek respektētas un viņiem netiek uzspiesta ārstēšana.
- **Konfidencialitātes robežas ar jauniešiem**: CAMHS speciālisti skaidri nosaka konfidencialitātes principus, strādājot ar jauniešiem. Parasti vienošanās paredz, ka, ja nepastāv drošības riski, jaunieša individuālās sarunas ar terapeitu paliek konfidenciālas. Vecākiem tiek sniegta tikai vispārīga informācija par progresu vai sarunu tēmām, neizpaužot detaļas, kuras jaunietis nevēlas atklāt. Šī pieeja stiprina uzticēšanos starp jaunieti un speciālistu, kas savukārt veicina efektīvāku terapijas procesu un ilgtermiņā sniedz ieguvumus arī vecākiem. Tomēr gadījumos, kad jaunietis atklāj būtisku informāciju, kas saistīta ar drošības riskiem (piemēram, pašnāvības domas, iesaisti riskantās aktivitātēs, veselības apdraudējumu), speciālistam ir profesionāls un ētisks pienākums rīkoties. Vispirms terapeits cenšas motivēt jaunieti pašam dalīties ar vecākiem, sniedzot atbalstu šajā procesā. Ja tas nav iespējams un risks saglabājas, speciālists informē vecākus vai iesaista atbildīgās institūcijas. Konfidencialitātes robežas jaunietim tiek izskaidrotas jau terapijas sākumā, uzsverot, ka tās tiek ievērotas pilnā apmērā, izņemot situācijas, kad jaunietis vai kāds cits atrodas nopietnā apdraudējumā.
- **Vecāku atbalstīšana**: bieži CAMHS speciālisti ievēro, ka vecāki paši ir ļoti noslogoti un jūtas vainīgi. Labā sadarbībā speciālisti arī sniedz emocionālu atbalstu vecākiem. Piemēram, medmāsa var uzklausīt mātes raizes pat 15 minūtes, kas palīdz samazināt spriedzi. Turklāt speciālisti slavē vecākus par to, ko viņi jau dara labi, tā palielinot viņu pārliecību. Viņi arī palīdz saprast, ka situācija ir normāla un daudzi vecāki jūtas līdzīgi — nav viegli audzināt jaunieti. Ja vecākam pašam ir depresija vai citi garīgās veselības traucējumi, kas ietekmē bērnu, CAMHS cenšas nodrošināt, ka arī vecāks saņem nepieciešamo palīdzību, piemēram, ieteic viņam apmeklēt pieaugušo terapiju vai vismaz vērsties pie sava ģimenes ārsta.

Ģimenes situācijas atšķirību respektēšana: CAMHS sadarbojas ar ģimeni, pielāgojoties tās struktūrai. Ja vecāki ir šķīrušies, vienojas, kā informācija tiks sniegta abiem. Gadās, ka viens vecāks ir aktīvāks, bet otrs mazāk iesaistīts — speciālisti cenšas uzturēt vismaz minimālu kontaktu ar abiem, lai izvairītos no konfliktiem. Ja ģimenē ir īpašas kultūras vai ticības tradīcijas, piemēram, ja pusaudze no reliģiozas ģimenes slimo ar depresiju un vecāki lūdz "dēmonu aizdzīšanu", speciālisti netiesā ticību, bet jautā, vai drīkst papildus piedāvāt medicīnisko palīdzību un skaidro zinātnisko pieeju. Vajadzības gadījumā var iesaistīt kultūras mediatoru — kādu speciālistu no tās pašas kopienas vai garīdznieku, kas atbalsta psihisko veselību.

Bērni ārpus ģimenes aprūpē: ja bērns dzīvo audžuģimenē vai pie aizbildņa, CAMHS sadarbojas atbilstoši situācijai. Audžuvecāki tiek iesaistīti terapijā līdzīgi kā bioloģiskie

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

vecāki, dažkārt pat intensīvāk, jo šiem bērniem bieži ir smagākas traumas. Sociālais darbinieks, kurš pārrauga bērnu, tiek regulāri informēts — ar bērna atļauju par plāniem, bet pilnībā par drošības jautājumiem. Lēmumus un atļaujas par medikamentiem pieņem bāriņtiesa vai sociālais dienests kā likumīgie pārstāvji, bet audžuvecāki ikdienā rūpējas, lai bērns saņem ārstēšanu. CAMHS speciālisti piedalās arī regulāros starpinstitucionālos izvērtējumos par bērna labklājību (*"Looked-after children reviews"*). Tur viņi sniedz atzinumus, piemēram, vai terapiju turpināt vai vajadzīga speciāla internātskola. Audžuģimenē var būt tāda specifika, ka bērnam ir grūti uzticēties. Tāpēc CAMHS strādā pie piesaistes veicināšanas — audžuvecāki bieži piedalās arī "Theraplay"[194] sesijās, kas ir īpaša spēļu metode, lai stiprinātu bērna un pieaugušā attiecības.

Bērni institūcijā (bērnu aprūpes iestādē, grupu mājā): sadarbībā ar institūcijām CAMHS iesaista iestādes personālu. Tiek nozīmēts atbildīgais darbinieks (*key worker*), ar kuru CAMHS speciālists bieži sazinās. Terapijas var notikt gan iestādē — CAMHS komanda var atbraukt uz vietas, ja tas ir ērtāk, gan arī bērns var doties uz klīniku kopā ar aprūpētāju. Svarīgi saprast, ka iestādē personāls strādā maiņās, tāpēc CAMHS izglīto vairākus darbiniekus par terapijas ieteikumiem, lai visi rīkotos vienādi. Piemēram, ja terapija stingri aizliedz fizisku sodu, to jāzina visam personālam. CAMHS var rīkot arī mācības iestādes darbiniekiem par bērna specifisko traucējumu, piemēram, "traumatisks smadzeņu bojājums un uzvedība — kā labāk reaģēt". Institūcijā bieži tiek izstrādāts bērna aprūpes plāns, un CAMHS dod savus ieteikumus bāriņtiesai. Piemēram, var ieteikt, ka bērnam labāk būtu dzīvot mazākā grupu mājā, nevis lielā iestādē, vai arī domāt par terapijas audžuģimeni.

Bērns skolā/internātā: ja bērns dzīvo skolā, piemēram, internātskolā vai speciālajā skolā, sadarbība notiek caur skolas medmāsu vai psihologu. CAMHS var atbraukt uz skolu vai arī bērnu vest uz vizītēm klīnikā. Skola rūpējas, lai terapijas apmeklējums netiktu sodīts kā kavējums — dažās skolās terapijas laiks tiek uzskatīts par "mācību stundu". Internātskolās ir audzinātāji (*housemasters*), ar kuriem CAMHS apspriež, piemēram, kā novērst paškaitējuma rīku pieejamību internātā, ja jaunietim ir pašnāvības risks.

Sadarbība starp speciālistiem (multidisciplināra un starp aģentūrām): efektīva CAMHS aprūpe prasa nepārtrauktu komunikāciju un sadarbību starp dažādiem speciālistiem, gan komandas iekšienē, gan ar ārējiem pakalpojumiem:

Komandas iekšējā sadarbība: CAMHS komanda regulāri rīko gadījumu apspriedes, parasti reizi nedēļā. Visa komanda sanāk kopā, lai pārrunātu jaunus un sarežģītus gadījumus, kā arī izvērtētu bērnu progresu. Apspriedēs piedalās psihiatri, psihologi, medmāsas, sociālie darbinieki un terapeiti — katrs dalās ar savu skatījumu. Piemēram, ja tiek ārstēts depresīvs jaunietis, psihiatrs var jautāt psihologam par terapijas norisi un ieteikt medikamentu sākšanu agrāk. Psihologs var atgādināt, ka jaunietis minējis hormonālas problēmas, un ārsts tad ieteiks konsultēties ar ginekologu. Komanda arī kopīgi izvērtē riskus. Piemēram, ja medmāsa uzzina, ka jaunietis terapijā nav minējis par pašnāvības domām, bet ir par to runājis ar citu jaunieti, komanda var mainīt riska plānu. Šāda saliedēta sadarbība nodrošina vienotu un saprotamu vēstījumu gan bērnam/jaunietim, gan ģimenei,

[194] Theraply Latvia. (n.d.). Available at https://www.theraplay.lv/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

izvairoties no pretrunīgiem padomiem. Turklāt komanda atbalsta viens otru — kopīga atbildība samazina stresa slogu.

Starpinstitūciju sadarbība: CAMHS strādā ciešā partnerībā ar citām organizācijām, kas nodrošina atbalstu un pakalpojumus mērķa grupai.

- **Skolas/izglītības dienesti**: kā jau minēts, CAMHS un skola regulāri apmainās ar vēstulēm — CAMHS sūta skolai ieteikumus, bet skola atsūta atgriezenisko saiti. Ja bērnam ir integrēts izglītības un veselības aprūpes plāns (EHCP) īpašo vajadzību dēļ, CAMHS speciālists var piedalīties tā izstrādē. Notiek arī bērna atbalsta komandas ("*Team Around the Child*") sanāksmes, kurās, ja bērna atbalsta sniegšanās ir iesaistītas vairākas iestādes, sanāk kopā skolotājs, sociālais darbinieks, CAMHS medmāsa un vecāki, lai izstrādātu vienotu atbalsta plānu.

- **Sociālie dienesti / Bāriņtiesa**: ja bērns ir piedzīvojis vardarbību vai nolaidību, CAMHS atbalsta sociālo dienestu ar ekspertu atzinumiem. Piemēram, viņi palīdz izvērtēt, vai bērna trauma var ietekmēt viņa liecību ticamību, un sniedz ieteikumus par rehabilitāciju. Ja tiesa pieprasa bērna psiholoģisko novērtējumu, to veic psihiatrs, lai palīdzētu pieņemt lēmumus, piemēram, par aizgādnību. Ikdienā, ja sociālais dienests strādā ar ģimeni, kurā ir CAMHS bērns, abas iestādes savstarpēji dalās informācijā, ievērojot protokolus. Tas notiek īpaši drošības nolūkos, kad ir atcelta konfidencialitāte starp iestādēm, lai aizsargātu bērna labklājību.

- **Jauniešu justīcijas sistēma**: Ar YOT (*Youth Offending Team*) CAMHS sadarbība notiek, ja jaunietis izdarījis likumpārkāpumu vai atrodas YOT redzeslokā. Ir īpašas *Liaison and Diversion* programmas, kas strādā ar jauniešiem, kuri ir pieķerti likumpārkāpumā un gaida tiesas izskatīšanu. CAMHS psihiatrs novērtē viņu garīgo veselību. Ja atklāj psihiskus traucējumus, to ņem vērā tiesā, un jaunieti var nosūtīt uz ārstēšanu, nevis sodīt. Arī YOT bieži sadarbojas ar CAMHS speciālistiem, piemēram, medmāsām, kas veido saikni starp YOT un CAMHS. Mērķis ir nodrošināt, ka nevienam jaunietim, kuram ir problēmas ar likumu, netiek palaistas garām mentālas veselības grūtības. Ja CAMHS jaunietis pastrādā noziegumu, speciālists par to informē YOT un var pat dot liecību tiesā, paskaidrojot, kā garīgais traucējums ietekmēja viņa rīcību.

- **Primārā veselības aprūpe**: ģimenes ārsti ir ļoti svarīgi partneri CAMHS darbā. Viņi bieži paši vada vieglākus gadījumus, bet CAMHS konsultē un atbalsta viņus. Piemēram, pie vieglas depresijas ģimenes ārsts var regulāri satikties ar jaunieti, bet starplaikos sazinās ar CAMHS telefoniski. Kad jaunietis pabeidzis ārstēšanu CAMHS pakalpojumā, viņš atgriežas ģimenes ārsta uzraudzībā ar skaidriem CAMHS noteiktiem norādījumiem. Ģimenes ārsti arī seko līdzi jaunieša fiziskajai veselībai, piemēram, veic asinsanalīzes, ja jaunietis ilgstoši lieto medikamentus, pēc CAMHS plāna. Ir arī izveidoti kopaprūpes protokoli *("shared care agreements")*, kas nosaka, kurš un ko dara.

- **Pašvaldību un labdarības pakalpojum**i: CAMHS sadarbojas ar vietējiem jauniešu centriem un labdarības organizācijām. Piemēram, viņi var ieteikt jaunietim apmeklēt jauniešu centru, kur var saturīgi pavadīt laiku, attīstīt prasmes, socializēties un izvairīties no vientulības. Ja jaunietim nepieciešams karjeras vai izglītības atbalsts,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

piemēram, ja viņam ir grūtības skolā, CAMHS sazinās ar attiecīgajām aģentūrām vai palīdz vecākiem atrast, kur vērsties. Šāda starpinstitūciju sadarbība nodrošina, ka jaunietim tiek sniegts pilnvērtīgs atbalsts — ne tikai slimības ārstēšana, bet arī tiek ņemtas vērā citas vajadzības.

- **Pieaugušo garīgās veselības dienesti**: kā jau minēts, pārejas posmā CAMHS cieši sadarbojas ar pieaugušo psihiatrijas dienestiem. Viņi laikus nosūta kopsavilkumus un organizē kopīgas tikšanās. Ja vecākiem ir psihiskie traucējumi un viņi jau saņem palīdzību pieaugušo psihiatrijā, speciālisti apmainās ar informāciju, protams, tikai ar nepieciešamajām atļaujām. Piemēram, ja mātei ir šizofrēnija, CAMHS un pieaugušo dienests kopīgi plāno, kā rīkoties, ja mātei būs slimības epizode, lai bērns būtu drošībā un lai viņam varētu saprotami izskaidrot situāciju.

Atšķirības atbalstā dažādās vidēs nosaka lokāli pielāgojumi, taču pamatprincipi paliek nemainīgi: bērnam jānodrošina vislabākais iespējamais atbalsts un drošība. Piemēram, ja bērns dzīvo ģimenē, mērķis ir stiprināt ģimeni. Savukārt, ja bērns ir institūcijā, svarīgi ir, lai arī tur viņš justos mīlēts un drošībā — pat ja ne no vecākiem, tad no kādas atbalsta personas. **CAMHS uzdevums ir saliedēt visus iesaistītos, lai strādātu kopā un vienoti bērna labā.**

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

Kad bērni/jaunieši saņem atbilstošu CAMHS atbalstu, sagaidāmie ieguvumi ir daudzējādi un aptver gan pašus jauniešus, gan viņu ģimenes.

- **Psihisko simptomu mazināšanās vai izzušana**: galvenais ieguvums no CAMHS palīdzības ir tas, ka samazinās bērna vai pusaudža ciešanas, ko izraisa psihiskie traucējumi. Pēc terapijas vai medikamentu lietošanas jaunieši bieži ziņo, ka jūtas priecīgāki, mierīgāki un drošāki. Piemēram: 1) depresijas gadījumā jaunietis atgūst interesi par dzīvi, vairs nav pastāvīgi nomākts vai domājošs par nāvi; 2) trauksmes gadījumā bērns, kurš iepriekš bija ļoti bailīgs, var drosmīgāk saskarties ar savām bailēm, piemēram, gulēt savā istabā bez baiļu sajūtas vai atkal apmeklēt skolu; 3) OCD gadījumā kompulsīvās darbības (piemēram, roku mazgāšana, skaitīšana) būtiski samazinās vai izzūd, kas atbrīvo vairāk laika ikdienai; 4) UDHS gadījumā bērns kļūst spējīgāks koncentrēties, stundās pilda uzdevumus, mājās mierīgāk uzvedas, impulsivitāte samazinās. Klīniskie pētījumi rāda, ka aptuveni 50–70% bērnu un jauniešu pēc standarta CAMHS terapijas piedzīvo būtisku simptomu samazinājumu, daļa pat pilnīgu remisiju. Piemēram, viens pētījums depresijas terapijā parāda, ka ap 60% jauniešu gadu pēc terapijas vairs neatbilst depresijas diagnozei.[195] Protams, rezultāti var atšķirties atkarībā no diagnozes.
- **Skolas un kognitīvie ieguvumi**: jaunietis pēc ārstēšanas var labāk koncentrēties un mācīties, tāpēc uzlabojas arī sekmes skolā. Piemēram, jaunietis ar OCD, kas

[195] Adindu, K.N., Ameh, E.O., Anadu, J.U., Akubue, N., & Onakoya, A. et al. (2025). Early Detection and Intervention for Adolescent Mental Health Disorders: Evaluating the Effectiveness of School Mental Health Leads vs. NHS Child and Adolescent Mental Health Services (CAMHS). *Journal of Neurological Sciences and Research, 5*(1):1-22. http://doi.org/10.52793/JNSR.2025.5(1)-45

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

agrāk baiļu dēļ stundās neko nevarēja darīt, pēc terapijas spēj aktīvi piedalīties klasē un pildīt uzdevumus. Bērns ar UDHS, kurš pirms tam traucēja klasei un neko neiemācījās, ar terapijas un medikamentu palīdzību sāk apgūt mācību vielu un var pat atgūt iepriekš zaudēto. Tas paaugstina jaunieša pašapziņu — viņš jūtas gudrāks un spējīgāks, vairs nejūtas kā "sliktākais klasē". Arī skolas kavējumi samazinās — agrāk trauksmains jaunietis bieži kavēja, bet tagad var regulāri apmeklēt mācības. Šādas izmaiņas palielina arī nākotnes iespējas, piemēram, iestāties augstskolā vai iegūt labāku izglītību.

- **Sociālie un komunikācijas ieguvumi**: uzlabojoties emocionālajam stāvoklim, uzlabojas attiecības ar vienaudžiem un ģimeni. Piemēram, jaunietis, kuram pirms tam bija sociālā fobija un nebija draugu, pēc terapijas spēj izveidot draudzību, piedalīties klases pasākumos – tas dod piederības sajūtu un atbalsta loku, kas pats par sevi stiprina mentālo veselību. Bērns ar AST, apmeklējot sociālo prasmju treniņus, iemācās labāk saprast citu emocijas un komunicēt – tas samazina konfliktus un vientulību. Uzvedības problēmu mazināšana (piemēram, agresijas lēkmju retums) nozīmē, ka ģimenes vide kļūst mierīgāka: vecāki vairs nebaidās no sava bērna izturēšanās, mājās mazāk strīdu, vairāk patīkamu brīžu. Tas atkal veicina pozitīvu procesu – labākas attiecības uztur labāku garastāvokli visiem. Ģimenes terapijas rezultātā var redzēt, ka vecāki un jaunietis atkal spēj sarunāties bez kliegšanas, dzird viens otru – tas ir milzīgs ieguvums kvalitatīvas dzīves ziņā.

- **Ikdienas pašaprūpe un neatkarība**: pēc CAMHS atbalsta bērni ar smagākiem traucējumiem bieži spēj labāk par sevi parūpēties un sasniegt svarīgus attīstības mērķus. Piemēram, jaunietei ar anoreksiju, atjaunojot normālu svaru un veselīgu attieksmi pret ēdienu, atgriežas enerģija un normalizējas menstruālais cikls, kas ir būtiski veselībai un nākotnes auglībai. Bērni, kuriem iepriekš bija bail gulēt vieniem, pēc terapijas var mierīgi gulēt savā gultā, un vecāki atgūst privāto dzīvi. Jaunietis ar depresiju, kurš agrāk nevarēja pat izkāpt no gultas, tagad spēj ievērot dienas režīmu, iet dušā un iziet svaigā gaisā – šķietami vienkāršas lietas, bet tās nozīmīgi uzlabo ikdienu un pašsajūtu.

- **Risku samazināšana**: CAMHS intervence tieši samazina riskantu uzvedību. Piemēram, jaunieši ar pašnāvības riskiem tiek atbalstīti tā, lai viņi netiktu līdz traģiskam solim un iemācītos labāk tikt galā ar krīzēm. Paškaitējumu skaits samazinās, jo jaunietis apgūst drošākas emociju izlādes metodes. Bērns ar dusmu problēmām vairs nelec uz ielas mašīnu priekšā dusmu brīžos, jo CAMHS palīdzējis iemācīt drošākas dusmu pārvaldīšanas stratēģijas. Tāpat samazinās arī citi riski. Piemēram, jaunietis ar AST, kuram depresijas dēļ agrāk bija grūti droši lietot internetu, pēc ārstēšanas vairs nav tik viegli pakļauts sliktiem cilvēkiem tiešsaistē

- **Labāka dzīves kvalitāte un labklājība**: kad simptomi kļūst mazāk spēcīgi un dzīve rit vieglāk, bērns/jaunietis jūtas laimīgāks un apmierinātāks ar savu dzīvi. Daudzi CAMHS klienti atzīst, ka pēc palīdzības atkal var izbaudīt bērnību vai pusaudžu gadus, ko iepriekš traucēja slimība vai grūtības. Piemēram, desmitgadīgs zēns ar uzmanības deficītu un uzvedības problēmām agrāk bieži lamājās un tika sodīts, bet pēc ārstēšanas viņš atrada prieku sportā, saņem atzinību un ieguva draugus. Viņa

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

dzīves kvalitāte ievērojami uzlabojās, un tas arī paaugstināja viņa pašvērtējumu. Vecāki bieži stāsta, ka ģimenē kļuvusi gaišāka un mierīgāka atmosfēra — viņi var kopā ar bērnu doties ārā bez kauna vai baiļu, un vakari paiet bez stresa un strīdiem. Ar CAMHS palīdzību, vecāki atkal jūtas pārliecināti par sevi kā audzinātāji, nevis vaino sevi vai viens otru, un tas emocionāli atvieglo visu ģimeni.

- **Ilgtermiņa izredžu uzlabošanās**: neārstēts psihisks traucējums, kas paliek līdz pat pieauguša cilvēka vecumam, var radīt nopietnas problēmas – bezdarbu, atkarības un pat noziedzību. Taču, ja garīgās problēmas tiek risinātas jau jaunībā, tās bieži nepāraug hroniskās slimībās vai tiek labi kontrolētas. Piemēram, agri ārstēts pēctraumatiskā stresa sindroms (PTSS) nereti neattīstās par ilgstošu un smagu problēmu, un jaunietis var dzīvot normālu, pilnvērtīgu dzīvi. Arī UDHS agrīna ārstēšana palīdz samazināt risku, ka jaunietis iesaistīsies noziedzībā vai neveiksies mācībās. Tas dod viņam lielākas iespējas iegūt darbu un labu dzīvi, nevis nonākt ieslodzījuma vietā. Pētījumi rāda, ka neārstēti UDHS gadījumi ir bieži sastopami ieslodzījuma vietu iemītniekiem, bet ārstēšana šo risku būtiski samazina.[196] Vēl viens ļoti svarīgs ieguvums ir jauniešu pašnāvību skaita samazināšanās – tas ir milzīgs ieguvums gan sabiedrībai, gan ģimenēm.

Saskaņā ar Anglijas veselības statistiku 2022. /23. gadā, aptuveni 68% bērnu, kas pabeidza garīgās veselības terapijas kursu, parādīja nozīmīgu uzlabojumu — viņu simptomi samazinājās līdz līmenim, kas vairs nav klīniski problemātisks.[197] Aptaujas rāda, ka aptuveni 90% vecāku un 80% jauniešu bija apmierināti ar CAMHS sniegtajām konsultācijām.[198] Šie dati attiecas uz tiem, kuri gaidīja rindā un pabeidza terapiju — jāņem vērā, ka gaidīšana rindā pati par sevi ir bieži iemesls neapmierinātībai.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Lai bērna/jaunieša garīgās veselības uzlabošana būtu noturīga un visaptveroša, bieži nepieciešams piesaistīt arī citus pakalpojumus un atbalsta veidus papildu CAMHS tiešajai ārstēšanai.

- **Izglītības atbalsts**: garīgās veselības grūtības bieži ietekmē mācīšanos. Tādēļ paralēli CAMHS terapijai vēlams, lai skola sniedz pielāgotu papildus atbalstu. Piemēram, mācību plāna pielāgošana bērnam, kurš atgriežas pēc depresijas epizodes (sākumā mazāka slodze, individuāls grafiks). Skolas speciālais pedagogs var palīdzēt bērnam ar koncentrēšanās grūtībām apgūt mācību vielu. Skolas konsultants var regulāri tikties ar jaunieti starp CAMHS sesijām, sniedzot atbalstu uz vietas skolā. Ir izveidotas Skolu mentālās veselības atbalsta

[196] Baggio, S., Heller, P., Perroud, N., Buadze, A., Schleifer, R., Wolff, H., Liebrenz, M., & Gétaz, L. (2022). Attention deficit hyperactivity disorder as a neglected psychiatric disease in prison: Call for identification and treatment, Forensic Science International: Mind and Law, 3, 100071, https://doi.org/10.1016/j.fsiml.2022.100071

[197] House of Commons Library. (2023). *Mental health statistics: Prevalence, services and funding* (Research Briefing, SN06988). UK Parliament. https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN06988/SN06988.pdf

[198] Børge, M., Yngvild, A. User satisfaction with child and adolescent mental health services: the association between user satisfaction and clinical outcomes. *BMC Psychiatry 24,* 279 (2024). https://doi.org/10.1186/s12888-024-05715-1

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

komandas (*Mental Health Support Teams*), kas sadarbībā ar CAMHS strādā skolās – to klātbūtne un pakalpojumi (agrīna problēmu identificēšana, vieglas iejaukšanās tieši skolā) ideāli papildina specializētās CAMHS terapijas. Šādas komandas var uzraudzīt arī skolotāju labsajūtu, lai skolotāji labāk spētu atbalstīt audzēkņus ar mentālām grūtībām. Kopumā sadarbība starp CAMHS un izglītības sistēmu nodrošina, ka bērns ne tikai jūtas psiholoģiski labāk, bet arī turpina sekmīgi mācīties, neskatoties uz savām problēmām.

- **Sociālie un ģimenes atbalsta pakalpojumi:** daudzu bērnu psihiskās veselības problēmas cieši saistītas ar sociāliem apstākļiem — nabadzību, ģimenes spriedzi, vecāku slimībām. Tāpēc paralēli CAMHS darbam ir svarīgi, lai ģimene saņem arī sociālo palīdzību un pakalpojumus. Piemēram, ja māte viena audzina trīs bērnus un cīnās ar dēla uzvedības problēmām, ļoti noderētu sociālā darbinieka atbalsts mājokļa vai finansiālo jautājumu risināšanā un atbalsta programmas, piemēram, bezmaksas bērnu pieskatīšana, lai mātei būtu iespēja atpūsties un veltīt laiku sev. Ja ģimenē ir attiecību problēmas, būtu labi pieejama pāru konsultēšana — CAMHS fokusējas uz bērnu, bet vecāku savstarpējo konfliktu risināšana palīdzētu uzlabot bērna vidi. Tāpat, ja vecākiem ir garīgās veselības traucējumi, piemēram, depresija vai atkarības, ir ļoti svarīgi, lai pieaugušo psihiatrijas vai atkarību dienesti viņus atbalsta, vienlaikus tajā laikā kad CAMHS strādā ar bērnu. Tas palīdz novērst trūkumus aprūpē, jo bērns nevar pilnvērtīgi atveseļoties, ja dzīvo disfunkcionālā vidē — mainīt vajag visu ģimeni vienlaikus.

- **Pusaudžu atkarību pakalpojumi**: ja CAMHS jaunietis cīnās ar vielu lietošanu, piemēram, alkoholu vai narkotikām, vai ar atkarībām no procesiem, piemēram, pārmērīgu datorspēļu spēlēšanu, noteikti jāiesaista specializēti jauniešu atkarību terapeiti. Dažās CAMHS iestādēs ir savi atkarību speciālisti, citur sadarbojas ar Jauniešu vielu lietošanas atbalsta dienestu (*Young Person's Substance Misuse Service),* kas nodrošina atbalstu bērniem un jauniešiem, kuri lieto vai ir pakļauti riskam lietot alkoholu un citas psihoaktīvas vielas. Tas piedāvā individuālas un grupu konsultācijas, ārstēšanas iespējas, kā arī darbu ar ģimeni un skolu, lai mazinātu vielu lietošanas riskus un veicinātu jauniešu labklājību. Piemēram, kamēr CAMHS psihologs strādā ar jaunieša depresiju, atkarību terapeits var vadīt konkrētas programmas, piemēram, 12 soļu programmu, vai motivējošas intervijas, lai palīdzētu pārtraukt vielu lietošanu. Ja atkarība netiek risināta, psihoterapija var nedot cerētos rezultātus, jo jaunietis turpina lietot vielas. Līdzīgi ir ar datorspēļu atkarību — nepieciešamas speciālas uzvedības terapijas programmas un iespējas iesaistīties sociālās aktivitātēs, piemēram, sporta klubos vai jauniešu centros. Vien runāt CAMHS sesijās bieži vien nepietiek, svarīgi piedāvāt reālas alternatīvas, kā saturīgi pavadīt brīvo laiku.

- **Atbalsta grupas un vienaudžu atbalsts:** kā jau minēts, vienaudžu atbalsta grupas var dot jaunietim drošu vietu, kur runāt ar citiem, kas viņu saprot. Vecāku atbalsta grupas (kur dalās cilvēki, kuru bērniem ir līdzīgas diagnozes) var sniegt gan emocionālu stiprinājumu, gan praktiskus padomus. Organizācijas kā *YoungMinds* bieži rīko šādas grupas, un CAMHS būtu svarīgi par tām informēt ģimenes un, ja iespējams, iekļaut šo atbalstu savā darbā, lai vecāki un jaunieši nejustos izolēti.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Piemēram, pēc terapijas noslēguma, lai novērstu recidīvu, jaunietis var turpināt reizi mēnesī apmeklēt vienaudžu atbalsta grupu – tas nav intensīvs terapijas process, bet gan kopienas atbalsts, kas ilgtermiņā palīdz saglabāt labu mentālo veselību.

- **Nodarbinātības un sociālās integrācijas programmas jauniešiem**: jauniešiem, kas ārstēti CAMHS (piemēram, ar smagu depresiju un pametuši skolu), ir svarīgs atbalsts, lai atgrieztos ikdienas dzīvē. Palīdzēt var karjeras konsultanti, mācību programmas un brīvprātīgā darba iespējas. Šādi resursi, integrēti ar CAMHS darbu, palīdz jaunietim ne tikai uzlabot mentālo veselību, bet arī atrast savu vietu sabiedrībā. Piemēram, jaunietis ar sociālo trauksmi, pat pēc stāvokļa uzlabošanās, var justies nedroši sākt darbu parastā vidē. Šādā gadījumā noderētu pārejas programma ar atbalstu darbā (piemēram, mentors pirmajās darba nedēļās). CAMHS, iespējams, šādas programmas neorganizē paši, taču var palīdzēt jaunietim sazināties ar labdarības organizāciju, kas šādu atbalstu piedāvā.

- **Digitālie rīki**: pēc intensīvā CAMHS ārstēšanas posma jaunietim var ieteikt izmantot pašpalīdzības digitālās lietotnes, piemēram, garastāvokļa uzskaites vai meditācijas rīkus (piemēram, *Headspace* jauniešu versiju[199]). Tas nav tiešs CAMHS pakalpojums, taču speciālisti var jaunieti apmācīt, kā šos rīkus lietot, lai viņam saglabātos praktiski atbalsta instrumenti arī pēc terapijas beigām.

- **Politiska un sabiedriska atbalsta sistēmas attīstība**: plašākā mērogā, lai CAMHS darbība būtu patiešām efektīva, nepieciešami arī sistēmiski uzlabojumi – piemēram, nabadzības mazināšana, stigmas samazināšana skolās un iekļaujošas vides nodrošināšana. Tie nav atsevišķi pakalpojumi, bet gan valsts līmeņa politikas, kas, darbojoties paralēli, būtiski atvieglo CAMHS mērķu sasniegšanu. Piemēram, ja valdība investē bērnu nabadzības mazināšanā, daļa garīgo veselības problēmu mazinās jau pašos pamatos. Savukārt spēcīga pretmobinga kampaņa sabiedrībā palīdzēs nodrošināt drošāku vidi CAMHS jauniešiem, kuri agrāk cietuši no vienaudžu vardarbības.

Kopumā CAMHS vislabāk darbojas ne izolēti, bet kā daļa no "ekosistēmas" ap bērnu. Medicīniskā un psiholoģiskā ārstēšana jāsavieno ar pedagoģisko, sociālo, kopienas un ģimenes atbalstu, lai bērna attīstība var atgriezties veselīgās sliedēs. Bieži sakāmvārds – lai izaudzinātu bērnu, vajadzīgs vesels ciems ("*It takes a village to raise a child*") – garīgās veselības kontekstā nozīmē, ka visu atbalsta līmeņu (mājas, skolas, sabiedrības, valsts) saskaņota un savstarpēji papildinoša sadarbība nodrošina bērnam ne vien drošību, emocionālu līdzsvaru un iespēju pilnvērtīgi attīstīties šodien, bet arī stabilu pamatu turpmākajai dzīvei, labklājībai un spējai pilnvērtīgi piedalīties sabiedrībā.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- **Specializētas zināšanas un holistiska pieeja**: CAMHS komandās strādā speciālisti, kas labi pārzina bērnu un jauniešu attīstību un garīgās veselības vajadzības. Viņi spēj atpazīt arī netipiskas problēmu izpausmes, piemēram,

[199] Headspace for teens. Available at https://www.headspace.com/teens

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

depresiju, kas jauniešiem biežāk izpaužas kā aizkaitināmība, nevis redzamas skumjas. Terapijā tiek izmantotas bērniem saprotamas pieejas – rotaļas, stāsti, metaforas. CAMHS darbā iesaistīti dažādu jomu speciālisti, tāpēc vienlaikus tiek ņemti vērā bioloģiskie faktori (smadzeņu attīstība, neiroķīmija), psiholoģiskie (emocijas, domas, uzvedība) un sociālie (ģimene, skola, draugi). Šāds kopskatījums palīdz aptvert visas problēmas puses un izveidot visaptverošu risinājumu. Tā ir liela CAMHS priekšrocība salīdzinājumā ar, piemēram, ģimenes ārsta vizīti, kur nav tik dziļas izpētes.

- **Pieejamība un bezmaksas pakalpojums**: CAMHS ir integrēts valsts veselības dienestā, un tā pakalpojumi ģimenēm ir bez maksas. Lai gan dažkārt jāgaida rindā, finansiāli tas nav šķērslis. Tas nozīmē, ka jebkurš bērns, neatkarīgi no ģimenes materiālā stāvokļa, var saņemt kvalitatīvu profesionālo palīdzību. Bez CAMHS daudzas ģimenes nevarētu atļauties dārgus privātās terapijas pakalpojumus, tādēļ CAMHS veicina vienlīdzību bērnu veselības aprūpē – garīgā veselība nav greznība, bet gan tiesība.

- **Efektivitāte un pozitīvi iznākumi:** Pētījumi un prakse rāda, ka pareizi izvēlēta CAMHS intervence būtiski uzlabo daudzu bērnu dzīvi. Lielākajai daļai bērnu simptomi samazinās un uzlabojas funkcionēšana. Tas savukārt mazina citu sistēmu noslodzi: piemēram, labi ārstētam jaunietim retāk nepieciešama neatliekamā palīdzība (jo viņš vairs nemēģina sev kaitēt), skolām ir mazāk disciplīnas problēmu, bet policijai retāk jāiesaistās, jo jaunietis vairs neklaiņo ielās. Aprēķini rāda, ka katrs CAMHS ieguldītais 1 £ (īpaši profilaksē un agrīnā ārstēšanā) ilgtermiņā ietaupa vairākus £ krimināltiesību sistēmas, sociālās palīdzības un bezdarba pabalstu izdevumos.[200] Tātad CAMHS ir ieguldījums, kas sniedz labumu gan individuāli, gan visai sabiedrībai.

- **Ģimenes orientācija un līdzdalība**: CAMHS stiprā puse ir darbs ne tikai ar bērnu izolēti, bet arī ar viņa ģimeni kā aktīvu sabiedroto. Pētījumi rāda, ka bērnu iznākumi ir ievērojami labāki, ja vecāki ir iesaistīti terapijā.[201] CAMHS integrē vecākus, sniedzot viņiem prasmes, zināšanas un atbalstu, tā nodrošinot, ka pozitīvās izmaiņas ir noturīgākas, jo uz labo pusi mainās visa bērna vide, nevis tikai viņš pats. Daudzi vecāki pēc sadarbības ar CAMHS jūtas spēcīgāki un kompetentāki – ieguvums, kas sniedzas tālāk par vienu bērnu un uzlabo arī citu ģimenes bērnu audzināšanu.

- **Starpinstitūciju sadarbība (pakalpojumu integrācija):** CAMHS pakalpojumā arvien ciešāk tiek nodrošināta integrācija ar citām iestādēm, veidojot spēcīgu sadarbības tīklu. Piemēram, Mentālās veselības atbalsta komandas skolās ir tiešs

[200] Knapp, M., Ardino, V., Brimblecombe, N., Evans-Lacko, S., Iemmi, V., King, D., Snell, T., Murguia, S., Mbeah-Bankas, H.,Crane, S., Harris, A., Fowler, D., Hodgekins, J., & Wilson, J. (2016). Report: Youth Mental Health: New Economic Evidence. *Children and Young People Now, 2016* (8), Mark Allen Group. https://doi.org/10.12968/cypn.2016.8.35 Available at https://www.pssru.ac.uk/pub/5160.pdf

[201] Arnesen, Y., Lillevoll, K. R., & Mathiassen, B. (2023). User satisfaction in child and adolescent mental health service: Comparison of background, clinical and service predictors for adolescent and parent satisfaction. *Health Expectations: An International Journal of Public Participation in Health Care and Health Policy, 26*(6), 2608–2619. https://doi.org/10.1111/hex.13861

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

CAMHS un izglītības sektora kopdarbs. Tāpat cieša sadarbība ir ar jauniešu tieslietu sistēmu – pie katra YOT tagad strādā garīgās veselības speciālists, pateicoties CAMHS atbalstam. Šāda integrācija nodrošina, ka bērns saņem nepārtrauktu atbalstu un palīdzību no visām iesaistītajām iestādēm, nepaliekot bez nepieciešamajiem pakalpojumiem nevienā posmā. Tā ir būtiska CAMHS stiprā puse – ārsts, psihologs un skola nedarbojas atrauti cits no cita, bet sadarbojas pie viena galda bērna interesēs.

- **Aizstāvība un stigma mazināšana:** CAMHS speciālisti bieži aktīvi iestājas par savu bērnu tiesībām un vajadzībām sabiedrībā. Piemēram, viņi uzstāj, lai skolā ieviestu nepieciešamos atbalsta pasākumus pat tad, ja sākotnēji ir pretestība, vai raksta vēstules eksāmenu padomēm, lai bērnam ar trauksmi nodrošinātu papildus laiku. Šī aizstāvības (*advocacy)* loma palīdz mazināt aizspriedumus – skolotāji un sabiedrība, sadarbojoties ar CAMHS, bieži iegūst dziļāku izpratni, ka garīgās veselības grūtības ir reālas, nevis "slinkums" vai "audzināšanas trūkums". Tādējādi CAMHS klātbūtne veicina stigmas mazināšanos un veido pozitīvu jaunatnes garīgās veselības kultūru. Ģimenes jūtas drošāk meklēt palīdzību, jo redz iedvesmojošus atveseļošanās piemērus.
- **Nepārtraukts serviss (transīcijas starp bērnu un pieaugušo aprūpi uzlabojas):** pateicoties pēdējo gadu uzsvaram uz pārejas (transīcijas) uzlabošanu, viens no CAMHS iepriekšējiem mīnusiem – sarežģītā pāreja uz pieaugušo garīgās veselības sistēmu – pakāpeniski tiek mazināts (lai gan vēl nav ideāls). Dažos reģionos tiek veidoti "0–25 gadi" garīgās veselības dienesti, kas nodrošina nepārtrauktu atbalstu visā jaunieša attīstības periodā, bez mākslīgas robežas 18 gadu vecumā. Tas ir nozīmīgs CAMHS jauninājums un nākotnes stiprā puse – elastīgāks pakalpojums, kas pielāgots attīstības vajadzībām, nevis birokrātiskam vecuma slieksnim.

Vājās puses

- **Gari gaidīšanas laiki un kapacitātes problēmas**: galvenā CAMHS pakalpojuma vājība Anglijā – nespēja savlaicīgi apkalpot visu pieprasījumu. Standarta situācijās gaidīšanas laiks CAMHS pakalpojumu saņemšanai pārsniedz sešus mēnešus, kas bērna un ģimenes skatījumā ir nesamērīgi ilgi. Šajā periodā bērna psihiskās veselības problēmas var pasliktināties, un nereti rodas akūtas krīzes, dažkārt ar ļoti smagām sekām. Ilgās rindas grauj uzticēšanos sistēmai – vecāki bieži norāda, ka speciālistu kompetence zaudē nozīmi, ja palīdzība nav pieejama savlaicīgi. Rezultātā daļa ģimeņu meklē maksas pakalpojumus, bet citi bērni riskē palikt bez atbalsta. Tādējādi nepietiekamo resursu radītā pieejamības problēma būtiski ierobežo CAMHS faktisko ietekmi, lai gan tā nav saistīta ar speciālistu profesionālo sagatavotību.
- **Kritēriji un vieglāku gadījumu izslēgšana:** CAMHS ierobežotās kapacitātes dēļ sistēmā pastāv būtisks trūkums. Pakalpojums bieži uzņem tikai vidēji smagus un smagus gadījumus, savukārt, bērnus ar vieglākiem simptomiem nosūta citur, nereti nesniedzot skaidru informāciju, kur tieši meklēt palīdzību. Tas nozīmē, ka daudzi

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

bērni ar agrīnām garīgās veselības grūtībām nesaņem profesionālu atbalstu līdz brīdim, kad viņu stāvoklis kļūst ievērojami smagāks. Šāda prakse ir kritizēta kā pretrunā profilakses principiem, kas paredz agrīnu iejaukšanos, lai novērstu traucējumu progresēšanu. Ideālā situācijā CAMHS spētu nodrošināt palīdzību arī vieglākos gadījumos, taču realitātē ģimenes nereti dzird, ka problēmas "nav pietiekami smagas", lai kvalificētos atbalstam, kas grauj motivāciju un palielina risku slimības saasinājumam. Šī problēma tika atzīta arī valdības 2017. gada Zaļajā grāmatā (*Green Paper*),[202] tāpēc tiek veikti pasākumi skolu un citu pirmās palīdzības līmeņu atbalsta stiprināšanai.

- **Personāla un resursu trūkums:** viens no būtiskākajiem CAMHS iekšējiem izaicinājumiem ir darbinieku pārslodze un izdegšana, kas veicina augstu personāla mainību. Tas negatīvi ietekmē terapijas nepārtrauktību – bērni bieži sāk ārstēšanos ar vienu speciālistu, bet pēc viņa aiziešanas ir spiesti veidot jaunu terapeitisko attiecību ar citu. Atsevišķās teritorijās ilgstoši netiek aizpildītas bērnu psihiatru vai citu speciālistu vakances, un resursu trūkuma dēļ dažkārt tiek samazināts pieejamo sesiju skaits. Piemēram, ja NICE vadlīnijas[203] rekomendē 12 sesijas, vietām var piedāvāt tikai 6, pēc kā terapija tiek pārtraukta, kas var nozīmēt, ka netiek sasniegti nepieciešamie rezultāti. Tas rada nevienmērīgu pakalpojumu kvalitāti dažādos reģionos – tā saukto reģiona loteriju *("postcode lottery"*), kur pakalpojuma kvalitāte ir atkarīga no bērna dzīvesvietas.
- **Nepietiekama atbalsta pēctecība**: kad CAMHS pakalpojums noslēdzas, ne vienmēr ir pietiekams pēcpakalpojumu atbalsts. Piemēram, jaunietis, kas pabeidzis terapiju, bez citiem atbalsta veidiem (piemēram, atbalsta grupām vai mentoriem) var justies pamests. Pāreja uz pieaugušo sistēmu joprojām nav ideāla — daudzi jaunieši, kas nesen sasnieguši 18 gadu vecumu, vairs nesaņem nepieciešamo atbalstu, jo pieaugušo pakalpojumiem ir augsti pieejamības kritēriji. Ja nav smagas psihozes vai citi smagi gadījumi, lieta var netikt atvērta, un jaunietis paliek bez vajadzīgā atbalsta, lai gan tas joprojām būtu nepieciešams. Dažkārt jaunietis pats pārtrauc CAMHS pakalpojumu izmantošanu, piemēram, motivācijas trūkuma vai stigmas dēļ, un sistēma viņam neseko — tā neuzrauga, vai viņš ir meklējis citu atbalstu. Labās prakses sistēmās būtu proaktīvi jāpārzvana jaunietim pēc trīs mēnešiem, bet resursu trūkuma dēļ tas bieži netiek darīts.
- **Stigma un pieejamība no sabiedrības skatījuma:** lai gan situācija pakāpeniski uzlabojas, joprojām pastāv stigmas un informācijas trūkuma barjeras. Dažas etniskās minoritātes un kultūras neuzticas "psihiatriem" un CAMHS, tādēļ viņu bērni var netikt nosūtīti uz pakalpojumu vai ģimenes nesadarbojas ar speciālistiem. Arī

[202] Department of Health and Social Care and Department for Education. (2017). *Transforming children and young people's mental health provision- a Green Pape*r. Available at https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a823518e5274a2e87dc1b56/Transforming_children_and_young_people_s_mental_health_provision.pdf

[203] NICE vadlīnijas ir Lielbritānijas Nacionālā veselības un aprūpes izcilības institūta (*National Institute for Health and Care Excellence – NICE*) izstrādāti oficiāli klīniskie ieteikumi, kas balstīti uz vislabākajiem pieejamajiem pierādījumiem. Šīs vadlīnijas tiek plaši izmantotas veselības un sociālajā aprūpē visā Apvienotajā Karalistē, lai palīdzētu ārstiem, speciālistiem un politikas veidotājiem pieņemt efektīvus, uz pierādījumiem balstītus lēmumus par ārstēšanu un atbalsta sniegšanu.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

paši jaunieši nereti baidās – "*ja iešu pie psihiatra, esmu traks*". CAMHS cenšas mazināt stigmu, taču sabiedrības stereotipi mainās lēni, un tā ir sistēmas vājība, ka ne visi, kam palīdzība nepieciešama, vēlas to izmantot. Piemēram, pētījumi rāda, ka melnādaino un dažu citu minoritāšu bērni CAMHS pakalpojumos ir nepietiekami pārstāvēti, bet vienlaikus pārmērīgi pārstāvēti tieslietu sistēmā, kas norāda, ka viņi laicīgi nav saņēmuši nepieciešamo ārstēšanu.[204] [205] [206]

- **Ne visas vajadzības pilnībā tiek nosegtas:** CAMHS aprūpes primārais mērķis ir bērnu un jauniešu garīgās veselības uzlabošana, taču, ja problēmu pamatā ir sociālie determinanti, piemēram, hroniska nabadzība vai nepiemēroti dzīves apstākļi, pakalpojums var sniegt tikai simptomu mazināšanu, nevis novērst cēloņus. Piemēram, bērnam, kurš dzīvo trokšņainā vai bīstamā mājoklī, CAMHS speciālisti var sagatavot rekomendācijas vai vēstules pašvaldībai, taču, ja mājokļu politika nereaģē, stresa avots saglabājas. Šī situācija nav saistīta ar speciālistu kompetenci, bet gan ar sistēmas ierobežojumiem – garīgās veselības aprūpe viena pati nevar atrisināt sociālās nevienlīdzības problēmas. Rezultātā CAMHS nereti nākas darboties kā "plāksterim" situācijās, kur nepieciešamas plašākas strukturālas un politikas līmeņa pārmaiņas.
- **CAMHS aprūpes fokuss**: CAMHS aprūpes galvenais fokuss ir uz bērna un jaunieša garīgo veselību, taču, ja problēmu pamatā ir sociālie faktori, piemēram, dziļa nabadzība vai slikti dzīves apstākļi, CAMHS var nodrošināt tikai simptomu mazināšanu, bet ne atrisināt šos pamatcēloņus. Piemēram, ja bērns dzīvo trokšņainā un avārijas stāvokļa mājoklī, CAMHS speciālisti var rakstīt vēstules pašvaldībai vai citām institūcijām, taču, ja mājokļu politika nereaģē, bērna stresa avots paliek neskarts. Šis nav speciālistu vājums, bet gan sistēmas ierobežojums – CAMHS nevar viens pats atrisināt sociālo netaisnību. Tādējādi dažkārt CAMHS sniegtais atbalsts ir kā plāksteris problēmām, kurām nepieciešamas dziļākas un plašākas valsts politikas izmaiņas.
- **Vecuma robežu striktums un pakalpojumu "sadalījums" pēc diagnozēm**: vēl jāpiemin, ka sistēma kā tāda (ne tikai CAMHS) bieži fragmentē pakalpojumus pēc diagnozēm vai vecuma grupām. Piemēram, ja jaunietim vienlaikus ir AST un depresija, AST diagnostiku var veikt vienā iestādē, bet depresijas terapiju – citā, turklāt starp šīm iestādēm ne vienmēr ir laba informācijas koordinācija. Tāpat jaunietim, kuram ir robežstāvokļa personības iezīmes un kurš ir 17 gadus vecs, CAMHS var atteikt diagnozes noteikšanu, jo personības traucējumus nereti neizmeklē pirms 18 gadiem, bet pieaugušo dienas stacionāra DBT komanda

[204] Edbrooke-Childs, J., Newman, R., Fleming, I., Deighton, J., & Wolpert, M. (2016). The association between ethnicity and care pathway for children with emotional problems in routinely collected child and adolescent mental health services data. *European Child & Adolescent Psychiatry, 25*(5), 539–546. https://doi.org/10.1007/s00787-015-0767-4

[205] Edbrooke-Childs, J., & Patalay, P. (2019). Ethnic Differences in Referral Routes to Youth Mental Health Services. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 58 (3),375.e1. https://doi.org/10.1016/j.jaac.2018.07.906

[206] Guan, S., Coughlan, B., Evans, K., & Duschinsky, R. (2024). Associations between ethnicity and mental health problems among children and adolescents in the United Kingdom: A systematic review and narrative synthesis. *BMC Public Health, 24*(1), 3267. https://doi.org/10.1186/s12889-024-20695-3

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

(dialektiski biheiviorālās terapijas speciālistu grupa, kas strādā ar pacientiem ar robežstāvokļa personības traucējumiem un smagām emocionālās regulācijas grūtībām) nepieņem jauniešus līdz pilngadībai. Šādā "pelēkajā zonā" nonāk daļa jauniešu, kuri bieži tiek pārsūtīti starp dažādiem pakalpojumiem, nesaņemot nepārtrauktu un koordinētu aprūpi. Lai gan šie gadījumi nav izplatīti, tie ir īpaši sarežģīti, jo jaunieši paliek neapmierināti un bez nepieciešamās ārstēšanas. Atsevišķās vietās tiek īstenoti centieni veidot integrētākus risinājumus, piemēram, nodrošinot aprūpi vienā veselības aprūpes iestādē, kur apvienoti gan CAMHS, gan pieaugušo pakalpojumi. Tomēr vienota pārejas mehānisma trūkums joprojām ir būtisks sistēmas ierobežojums.

19. Informācijas ieguves avoti

- House of Commons Library. (2023). *Children and young people's mental health services (CAMHS) in England* (Briefing Paper No. CBP-7196). Available at https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7196/
- Mind. (n.d.). *Understanding CAMHS*. Available at https://www.mind.org.uk/for-young-people/camhs/understanding-camhs/
- NHS. (n.d.). *Mental health services for children and young people*. Available at https://www.nhs.uk/mental-health/children-and-young-adults/mental-health-support/mental-health-services/
- YoungMinds. (n.d.). *Parents' guide to CAMHS*. Available at https://www.youngminds.org.uk/parent/parents-a-z-mental-health-guide/parents-guide-to-camhs

3.3.3. Alternatīvās izglītības centri - PRU

1. Pakalpojuma nosaukums

Alternatīvās izglītības centri (*Pupil Referral Units, PRU*) – alternatīvās izglītības iestādes Anglijā, kas nodrošina izglītību skolēniem, kuri veselības, uzvedības vai citu iemeslu dēļ nevar mācīties vispārizglītojošā skolā. PRU dažkārt dēvē arī par "īslaicīgās uzturēšanās skolām" (*Short Stay Schools*), taču oficiāli tās klasificē kā alternatīvās izglītības struktūrvienības (*alternative provision settings*).

2. Pakalpojuma mērķis

PRU mērķis ir nodrošināt katram bērnam tiesības uz piemērotu izglītību arī tad, ja viņš nevar mācīties parastajā skolā, kā arī, iespēju robežās, sagatavot skolēnu veiksmīgai atgriešanai (reintegrācijai) vispārizglītojošā skolā. PRU cenšas stabilizēt skolēna mācību procesu un uzvedību drošā, atbalstošā vidē, sniedzot individualizētu pedagoģisko un psihosociālo palīdzību. Ideālā gadījumā PRU darbojas kā pagaidu posms – "tilts", kas palīdz bērnam pārvarēt grūtības un turpināt izglītību, neatkarīgi no tā, vai tas notiek,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

atgriežoties vispārējā (parastā) skolā, vai turpinot mācības citā, bērna vajadzībām atbilstošā formā.

3. Pakalpojuma uzdevumi

PRU veic vairākus uzdevumus, lai sasniegtu mērķi.

- **Nodrošina mācību procesu pamatpriekšmetos**: pielāgojot to skolēna spējām un vajadzībām – PRU nav pienākuma īstenot pilnu nacionālo mācību programmu, taču jānodrošina pamata mācību priekšmeti (angļu valoda, matemātika, dabaszinātnes, sociālās un pilsoniskās zinības, informātika u.c.).
- **PRU risina skolēna uzvedības un emocionālās problēmas**: tiek īstenotas individuālas uzvedības korekcijas programmas, piemēram, personāls regulāri vada sarunas ar bērnu, veicinot viņa spēju reflektēt par savu rīcību un tās sekām, māca sociālās prasmes un konfliktu risināšanu.
- **PRU identificē un atbalsta īpašās vajadzības:** uzņemšanas brīdī un procesa gaitā tiek veikts skolēna izvērtējums, tostarp diagnostiskie testi, lai noskaidrotu, vai pastāv mācīšanās grūtības vai garīgās veselības traucējumi. Pamatojoties uz šo izvērtējumu, tiek piesaistīti atbilstoši speciālisti un resursi, piemēram, logopēds, psihologs vai speciālais pedagogs.
- **PRU sadarbojas ar bērna ģimeni un citām institūcijām**: lai nodrošinātu visaptverošu atbalstu – nepieciešamības gadījumā tiek iesaistīti sociālie dienesti, veselības aprūpes speciālisti u.c. visaptveroša risinājuma meklēšanā.
- **PRU veicina bērna tālāko ceļu izglītībā vai dzīvē**: ja iespējams, strādā pie plāna bērna atgriešanai parastajā skolā vai, ja tas nav piemēroti, nodrošina, ka skolēns PRU vidē sasniedz izglītības mērķus (piemēram, nokārto eksāmenus, apgūst arodu) un ir gatavs pārējai dzīvei sabiedrībā. Dažos gadījumos PRU speciālisti pat sniedz atbalstu vispārizglītojošām skolām, daloties pieredzē un piedāvājot intervenču programmas, lai novērstu citu skolēnu izslēgšanu.

4. Normatīvais regulējums

PRU darbību regulē Lielbritānijas izglītības tiesiskais ietvars. Saskaņā ar 1996. gada Izglītības likuma 19. pantu[207] vietējām izglītības iestādēm (*Local Education Authorities*) ir pienākums nodrošināt atbilstošu izglītību visiem obligātā skolas vecuma bērniem, kuri nevar apmeklēt parasto skolu. PRU ir viens no mehānismiem, kā pašvaldības izpilda šo pienākumu.

5. Pakalpojuma joma

PRU primāri darbojas izglītības jomā kā iestādes, kas nodrošina mācības bērniem ārpus vispārējās izglītības sistēmas. Vienlaikus PRU darbība skar arī sociālās labklājības un bērnu tiesību aizsardzības jomu, jo strādā ar bērniem riska situācijās, piemēram, uzvedības traucējumu, atkarību vai traumatiskas pieredzes gadījumos. Institucionāli un finansējuma ziņā PRU pieder izglītības jomai — tās saņem līdzekļus no izglītības budžeta,

[207] Education Act 1996. Available at https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/56/contents

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

un darbinieku sastāvā pārsvarā ir pedagogi. Lai gan darbā tiek iekļauti arī veselības un sociālie aspekti (piemēram, psihologu un sociālo darbinieku iesaiste), tas notiek izglītības pakalpojuma ietvaros, nevis kā atsevišķs sociālais vai veselības pakalpojums.

6. Pakalpojuma mērķa grupa

PRU mērķa grupa ir skolas vecuma bērni un jaunieši, kuri atbilst obligātās izglītības vecumam (Anglijā aptuveni no 5 līdz 16 gadiem) un kuri objektīvu iemeslu dēļ nevar mācīties vispārizglītojošā skolā. Šie iemesli var būt dažādi: piemēram, bērns ir izslēgts no skolas nopietnu uzvedības problēmu dēļ (vardarbīga, traucējoša uzvedība klasē utt.), bērnam ir īslaicīgas vai ilgstošas veselības problēmas (piemēram, smaga fiziska slimība vai mentālas veselības traucējumi), kas neļauj apmeklēt skolu ikdienā, bērnam ir trauksme, depresija, fobija vai citi emocionāli traucējumi (nereti saistīti ar apcelšanu skolā), kuru dēļ regulāra skolas vide rada pārmērīgu stresu, vai arī bērns gaida vietu citā atbilstošā izglītības iestādē (piemēram, mainot dzīvesvietu vai pēc izrakstīšanās no slimnīcas). PRU uzņem gan pamatskolas, gan vidusskolas vecuma audzēkņus, daudzas PRU iestādes ir specializējušās pakalpojuma sniegšanā bērniem konkrētos vecumposmos (atsevišķi PRU sniedz pakalpojumu jaunākiem bērniem un atsevišķi jauniešiem). Ja jaunietis sasniedz 16 gadu vecumu (beidzas obligātā izglītība) laikā, kad atrodas PRU, atbalsts tiek plānveidīgi pārtraukts vai viņam tiek palīdzēts pāriet uz turpmāko izglītības iestādi (piemēram, iestājoties koledžā). Tomēr gadījumos, kad jaunietis mācības PRU uzsācis īsi pirms 16 gadu sasniegšanas un vēlas pabeigt iesākto kursu, PRU var ļaut viņam pabeigt mācību gadu arī pēc sešpadsmitās dzimšanas dienas.

7. Pakalpojuma saņēmēja raksturojums

PRU audzēkņi pārsvarā ir bērni ar uzvedības, emocionāliem vai mācīšanās traucējumiem. Tipiski tie ir bērni, kuriem ir uzvedības problēmas klasē (piemēram, agresīva/nepakļāvīga uzvedība) un tās ir novedušas pie vairākkārtējām soda sankcijām un galu galā izslēgšanas no skolas. Bieži šiem bērniem konstatē neiroloģiskās attīstības traucējumus, piemēram, UDHS, AST vai citu veidu mācīšanās grūtības, kuru dēļ standarta mācību process viņiem bija nepiemērots. Otra liela grupa – bērni ar mentālās veselības problēmām (trauksmi, depresiju, skolas fobiju), vai upuri, kas skolā cietuši no vardarbības vai apcelšanas, un tāpēc vairs nespēj tur justies droši. Tāpat PRU nonāk jaunieši no nelabvēlīgas vai nestabilas vides, piemēram, bērni, kas ilgstoši nav apmeklējuši skolu, bērni ārpusģimenes aprūpē, kuri bieži mainījuši skolas (piemēram, dzīvo bērnu aprūpes iestādē vai audžuģimenē), jaunie likumpārkāpēji vai uz tiesvedību gaidoši jaunieši, u.tml.. Kā liecina pieredze, daudzi PRU audzēkņi ir bērni “riska grupā”, piemēram, ievērojama daļa ir no visnabadzīgākajām kopienām; daudzi atrodas valsts aprūpē vai paši pilda aprūpētāja lomu (jaunietis, kurš rūpējas par slimu ģimenes locekli). Iespēju robežās PRU uzņem un strādā arī ar bērniem, kuriem ir vielu lietošanas problēmas (piemēram, daži jaunieši PRU ir lietojuši narkotikas vai alkoholiskus dzērienus, kas saasinājis viņu uzvedības problēmas). Tomēr primāri PRU fokusējas uz bērna uzvedības un mācīšanās jautājumiem, ja atkarību problēma ir būtiska, paralēli parasti tiek piesaistīti ārēji speciālisti. Būtiski pieminēt, ka ļoti liela daļa PRU skolēnu ir speciālo izglītības vajadzību bērni – statistika rāda, ka neadekvātas uzvedības vai vāju sekmju dēļ izslēgto skolēnu vidū neproporcionāli daudz ir tādu, kam diagnosticēti mācīšanās traucējumi vai intelektuālās attīstības traucējumi (ne

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

vienmēr tie savlaicīgi atklāti vispārizglītojošā skolā). PRU vide cenšas ņemt vērā šo problēmu loku un strādāt ar bērnu atbilstoši viņa īpašajām vajadzībām.

8. Pakalpojuma saņemšanas veids

PRU pakalpojums tiek sniegts bez izmitināšanas — bērni dzīvo mājās vai bērnu aprūpes iestādē un ik dienu apmeklē PRU kā dienas mācību iestādi. Mācības notiek klātienē PRU telpās, nodarbību ilgums un biežums ir līdzīgs parastajai skolai (pilna laika mācības 5 dienas nedēļā). Ja bērns nevar uzreiz apmeklēt mācības pilnā apjomā veselības vai citu apstākļu dēļ, PRU nodrošina iespēju sākt ar nepilnu apmeklējuma laiku, pakāpeniski to palielinot. Internāts PRU ietvaros netiek nodrošināts, ja nepieciešama diennakts aprūpe, to risina sociālie dienesti vai specializētas internātskolas. Veselības stāvokļa dēļ, ja bērns nevar pat īslaicīgi ierasties PRU (piemēram, ir piesaistīts mājām), var tikt organizēta mājas apmācība vai attālinātas mācības, ko koordinē PRU vai pašvaldības alternatīvās izglītības dienests. PRU apmeklēšanai nepieciešams oficiāls nosūtījums, un bērns ar vecāku piekrišanu piekrīt PRU nosacījumiem.

9. Pakalpojuma sniedzējs un juridiskais statuss

PRU var dibināt un uzturēt dažādas institūcijas, taču kopumā tās darbojas publiskā sektora ietvaros. PRU var būt valsts vai pašvaldības iestāde (ja to tieši pārvalda pašvaldība), NVO vai privāta organizācija, kas sniedz publisku izglītības pakalpojumu uz līguma pamata.

10. Pakalpojuma sniegšanas ilgums, intensitāte, apjoms, pieprasījums

Ilgums: pakalpojuma ilgums PRU nav vienots vai iepriekš noteikts – tas var būt no dažām nedēļām līdz vairākiem gadiem atkarībā no skolēna individuālajām vajadzībām un sasniegtā progresa. Daļa bērnu PRU pavada īsāku periodu, piemēram, vienu vai divus trimestrus (angļu skolu sistēmā mācību gads ir sadalīts trīs posmos – rudens, pavasara un vasaras trimestros), pēc kā viņi var atgriezties vispārizglītojošajā skolā. Savukārt citi skolēni, īpaši tie, kas izslēgti no skolas pusaudžu vecumā, turpina mācības PRU līdz pat obligātās izglītības beigām (Lielbritānijā – līdz 16 gadu vecumam), jo atgriešanās parastajā skolā vairs nav reāli iespējama.

Apjoms/Intensitāte: PRU parasti nodrošina pilna laika mācības — tas nozīmē, ka bērns PRU pavada aptuveni tikpat stundu nedēļā kā parastā skolā (piemēram, apmēram 25–30 stundas nedēļā). Tomēr mācības var tikt organizētas elastīgi, piemēram, individuālu nodarbību veidā, ja bērnam ir grūtības mācīties klasē. Klases parasti ir nelielas — bieži 4–8 skolēni ar vairākiem pieaugušajiem, kas ļauj nodrošināt intensīvu uzmanību katram bērnam. Regulārais mācību ritms PRU ir līdzīgs citām skolām — tas darbojas visu mācību gadu no septembra līdz jūlijam, iekļaujot skolas brīvdienas.

Papildus akadēmiskajām stundām PRU var nodrošināt terapijas vai konsultāciju sesijas (dažas stundas nedēļā) atkarībā no resursiem. Individuālo konsultāciju vai stundu skaits tiek pielāgots atbilstoši bērna vajadzībām — viens var saņemt intensīvākas psihologa konsultācijas, citam vairāk uzmanības tiek veltīts mācību priekšmetiem.

Daži skolēni, kuri ir reģistrēti PRU programmā, var paralēli apmeklēt arī citas izglītības formas ārpus PRU, lai papildinātu savu mācību procesu. Tas nozīmē, ka viņi ir reģistrēti un apmeklē gan PRU, gan vispārizglītojošo skolu, kurā viņi sākotnēji mācījās.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Pakalpojuma pieprasījums: pēdējās desmitgadēs PRU pieprasījums pieaudzis sakarā ar pieaugošo skolēnu izslēgšanu no vispārējās izglītības sistēmas.[208] Tomēr pašvaldībām ir pienākums nekavējoties nodrošināt alternatīvu izglītību no skolas izslēgtam bērnam, tāpēc formālas gaidīšanas rindas uz PRU neveidojas. Ja PRU vietu trūkst, bērnam tiek piedāvāts pagaidu risinājums, piemēram, mācības mazākā pagaidu grupā vai individuālas mācības — līdz brīdim, kad atbrīvojas vieta PRU.

11. Pakalpojuma sniegšanā iesaistītie speciālisti

PRU strādā starpprofesionāla komanda.

- **Galvenie speciālisti ir skolotāji** - kvalificēti skolotāji, bieži ar papildu kvalifikāciju speciālajā pedagoģijā vai psiholoģijā, kuri māca mācību priekšmetus un vienlaikus pārvalda uzvedības vadības tehnikas.
- Klases darbā skolotājus atbalsta **pedagogu palīgi** (*Teaching Assistants*) vai u**zvedības mentori,** kas palīdz individuāli strādāt ar bērniem klasē un ārpus tās.
- Katrā PRU iestādē darbu vada **vadītājs (direktors)**, kurš rūpējas par iestādes ikdienas norisēm. Bieži vien šie vadītāji ir aizrautīgi profesionāļi, kuri nekad neatsakās no palīdzības nevienam bērnam.
- Komandā var ietilpt arī **skolas psihologs vai konsultants** – lielākos PRU ir piesaistīti psihologi (vai regulāri ierodas no pašvaldības dienestiem) bērnu mentālās veselības un mācīšanās traucējumu izvērtēšanai (piemēram, veic diagnostiskus testus intelektuālajām spējām, uzmanības traucējumiem u.tml.) un terapijai.
- Tāpat PRU var strādāt **sociālais pedagogs vai sociālais darbinieks**, kas palīdz risināt sociālos jautājumus un sadarbojas ar ģimeni.
- Bieži PRU komandā ir arī s**peciālais pedagogs/ speciālo izglītības vajadzību koordinators** (*Special Educational Needs Coordinator, SENCO*),[209] kas koordinē speciālās izglītības vajadzību nodrošināšanu un individuālo izglītības plānu izstrādi.
- Atkarībā no profila, PRU var piesaistīt arī l**ogopēdu, ārstu vai medmāsu** (piemēram, PRU, kas apkalpo bērnus ar medicīniskiem traucējumiem, bieži sadarbojas ar pediatriem).

PRU cieši sadarbojas arī ar ārējiem speciālistiem - bērnu psihiatrijas dienestu (CAMHS) speciālistiem, atkarību konsultantiem (ja bērnam ir vielu lietošanas problēmas), policijas/skolu inspektoriem (ja nepieciešams risināt likumpārkāpumu prevenci), izglītības psihologiem (no pašvaldības dienestiem padziļinātiem izvērtējumiem) u.c.. Šie speciālisti var nepiederēt pie PRU personāla, bet pēc vajadzības tiek iesaistīti PRU darbā. Katra bērna atbalsta komandā līdz ar to var būt vairāki speciālisti, kas strādā koordinēti.

12. Pakalpojuma sniegšanā iesaistīto speciālistu grūtības

[208] Hill, J. (2023). *Missing from mainstream: Excluded children with nowhere to go*. Available at https://schoolsweek.co.uk/the-excluded-children-with-nowhere-to-go/

[209] Speciālo izglītības vajadzību koordinators (SENCO) ir kvalificēts skolotājs, kurš ir atbildīgs par skolas speciālo izglītības vajadzību (SEN) politikas ikdienas pārvaldību.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

Darbs PRU ir izaicinošs un speciālisti saskaras ar vairākām grūtībām.

- **Ļoti sarežģīta skolēnu uzvedība**: PRU skolotājiem ikdienā jāstrādā ar bērniem, kuri var būt agresīvi, viegli aizkaitināmi, nepieklājīgi vai pat bīstami sev un citiem. Ir gadījumi, kad personālam grūti savaldīt pastāvīgus disciplīnas pārkāpumus un agresiju, un tas var radīt apdraudējumu gan citiem bērniem, gan pašiem darbiniekiem.
- **Zema motivācija un apmeklētība**: daudziem PRU bērniem, iepriekšējo pieredžu dēļ, trūkst motivācijas mācīties. Nereti viņi slikti apmeklē nodarbības, kavē vai izvairās no tām, kas ievērojami apgrūtina progresa sasniegšanu. Tāpēc skolotājiem nereti nākas ieguldīt lielu darbu un pacietību, lai vispār iesaistītu bērnus mācību procesā.
- **Daudzveidīgās vajadzības**: PRU personālam vienlaikus jāspēj pārvaldīt mācīšanas metodika vairākiem priekšmetiem dažādos līmeņos un vienlaikus jāuzņemas arī psihologa un sociālā darbinieka loma. Bērniem bieži ir sarežģīti, kombinēti traucējumi, piemēram, uzvedības problēmas, mācīšanās grūtības un ģimenes sarežģījumi, tāpēc skolotājiem ne vienmēr pietiek resursu, lai katram pilnībā pievērstos individuāli. Dažās PRU darbinieki atzīst, ka nav pietiekami informēti par jaunākajām izglītības iniciatīvām, tāpēc viņiem trūkst zināšanu par mūsdienīgām mācību metodēm un pieejamajiem pakalpojumiem.
- **Resursu un personāla trūkums**: sarežģītam darbam būtu nepieciešams, lai uz vienu pedagogu būtu maz bērnu un darbotos speciālistu komanda (psihologi, terapeiti u. c.), taču realitātē daudzām PRU ir ierobežoti budžeti. Rezultātā dažās iestādēs parādās nopietnas problēmas – vāja bērnu pakalpojuma apmeklētība un pat iekšējās izslēgšanas, kad bērnus uz laiku atstādina arī no pašas PRU. Tas notiek, jo personāls nereti nespēj tikt galā ar slikto uzvedību un ņirgāšanos starp audzēkņiem, kas apdraud bērnu drošību.
- **Sociālais novērtējums un stigmatizācija**: PRU speciālisti nereti izjūt, ka sabiedrībā un arī kolēģu vidū viņu darbs netiek pienācīgi novērtēts. Nereti PRU tiek uztvertas kā vieta, kur nonāk bērni ar ļoti nopietnām problēmām, un šāds uzskats var negatīvi ietekmēt gan personāla motivāciju, gan apgrūtināt pašu bērnu atgriešanos vispārējā izglītības sistēmā. Bērni var sākt sevi uztvert kā “sliktus” un neticēt, ka spēs gūt panākumus. Tas viss palielina skolotāju izdegšanas risku, jo emocionālais stress, ko rada ikdienas darbs ar sarežģītām situācijām, ir ļoti augsts.
- **Birokrātija un normatīvo prasību slogs:** PRU skolotājiem jāievēro daudz procedūru (individuālie plāni, atskaites, daudzu iestāžu speciālistu iesaiste), kas palielina darba slodzi.

Kopumā PRU speciālistu lielākās grūtības ir prasme sabalansēt pedagoģisko darbu ar terapeitisko pieeju, limitētiem resursiem nodrošināt katram bērnam nepieciešamo uzmanību un izturēt psiholoģisko spriedzi, ko rada darbs augsta riska vidē.

13. Pakalpojuma nodrošināšanas process

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Uzņemšana**: uzņemšana PRU parasti notiek formāli saskaņā ar noteikto kārtību. Ja konstatēts, ka bērns nevar turpināt mācības parastajā skolā, vietējā pašvaldība (izglītības pārvalde) vai pati skola nosūta bērnu uz PRU. Tas var notikt, piemēram, pēc pastāvīgas izslēgšanas no skolas (*permanent exclusion*), kad skola informē pašvaldību, un tā reģistrē bērnu PRU sistēmā. Tāpat bērns var tikt uzņemts PRU arī tad, ja ilgstoši neapmeklē skolu slimības dēļ un tiek pieņemts lēmums nodrošināt viņam izglītību šādā veidā.
- **Situācijas izvērtējums**: uzņemšanas brīdī PRU speciālisti veic padziļinātu situācijas izvērtējumu - tiek apkopota informācija no iepriekšējās skolas, vecākiem, paša bērna. Veikti diagnostikas testi, lai noteiktu bērna akadēmisko zināšanu līmeni un iespējamās mācīšanās grūtības, izvērtēta bērna uzvedība un emocionālais stāvoklis (dažkārt ar psihologa palīdzību).
- **Individuālā izglītības plāna izstrādāšana:** pamatojoties uz veikto izvērtējumu, komanda izstrādā Individuālo izglītības plānu (IEP) vai līdzīgu dokumentu, kurā nosaka mērķus (akadēmiskos un uzvedības) un nepieciešamos pakalpojumus.
- **Mācību process:** mācību process PRU tiek organizēts ļoti elastīgi, pielāgojoties bērnam. Bērni mācās mazās klasēs, nereti apvienojot vairākus vecuma vai zināšanu līmeņus, un mācību saturs koncentrējas uz pamatpriekšmetiem un būtiskām prasmēm. Skolotāji individuāli strādā ar katru bērnu, lai aizpildītu “robus” zināšanās vai apgūtu jaunas prasmes atbilstoši bērna spējām.
- **Uzvedības intervences**: līdztekus akadēmiskajām mācībām, liela uzmanība tiek veltīta uzvedības intervencēm. PRU ievieš skaidrus noteikumus un struktūru ikdienā – bērniem ir saprotams dienas plāns, uzvedības normas un robežas. Negatīvas uzvedības gadījumā tiek lietoti pedagoģiski paņēmieni, piemēram, ja bērns izjūt dusmas vai trauksmi, viņam ļauj izmantot nomierināšanās pauzi (“*time-out*”) – iziet uz brīdi no klases nomierināties, klasē pieejams mierīgs stūrītis vai sensorās atpūtas telpa, kur bērns var atgūt emociju kontroli. Tiek piemērotas pozitīvās pastiprināšanas sistēmas – par labu uzvedību un pūlēm bērni saņem uzslavas, simboliskas balvas, punktus vai citas motivācijas zīmes (piemēram, nedēļas beigās var nopelnīt kādu kopīgu aktivitāti). Vienlaikus PRU skolotāji strādā pie tā, lai bērns saprot savu uzvedību – regulāri notiek individuālas sarunas ar bērnu (piemēram, nedēļas noslēgumā pārrunā, kas izdevies, kas ne, ko var uzlabot), tā attīstot viņa paškontroles un pašrefleksijas spējas.
- **Sadarbība ar vecākiem ir būtiska procesa daļa**: PRU uztur pastāvīgu saziņu ar ģimeni – informē par panākumiem vai incidentiem, aicina vecākus uz tikšanos (piemēram, reizi mēnesī vai biežāk sarežģītos gadījumos). Vecāki vai likumiskie pārstāvji tiek iesaistīti problēmu risināšanā – kopā ar PRU vienojas par vienotu pieeju (piemēram, ja bērns saņem uzslavu PRU, tad arī mājās vecāki viņu paslavē par to pašu). Daudzi PRU sniedz arī praktisku atbalstu ģimenēm – padomus par režīmu, disciplīnu mājās, iespējams, iesaista sociālos dienestus, ja ģimenei nepieciešama palīdzība.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Starpprofesionāla sadarbība:** PRU regulāri rīko starpinstitūciju tikšanās (*multi-agency meetings*) par bērna progresu, kur piedalās, piemēram, sociālais darbinieks, psihologs, jauniešu tiesību uzraugs utt..
- **Reintegrācijas process:** ja mērķis ir bērnu atgriezt vispārizglītojošā skolā, PRU pakāpeniski sagatavo gan bērnu, gan skolu. Nereti, kamēr tiek sniegts pakalpojums, bērns tiek reģistrēts divās izglītības iestādēs ("*dual-registered*") – vienlaikus skaitās PRU audzēknis un paliek reģistrēts savā iepriekšējā skolā. Šādā gadījumā PRU un parastā skola cieši sadarbojas: apmainās ar informāciju, varbūt bērns apmeklē pāris stundas nedēļā savu veco skolu, pārējo laiku pavada PRU, un pakāpeniski tiek palielināts stundu skaits parastajā skolā.
- **Pakalpojuma saņemšanas noslēgums**: ja bērna atgriešanās skolā ir veiksmīga, PRU nodod skolai visu nepieciešamo informāciju un ieteikumus turpmākajam atbalstam. Ja atgriešanās nav iespējama, PRU turpina nodrošināt mācības līdz brīdim, kad bērns sasniedz vispārējās izglītības pabeigšanas vecumu. PRU tad palīdz plānot tālāko mācību procesu, piemēram, savlaicīgi sagatavo bērnu pārējai uz koledžu vai profesionālo mācību iestādi, nereti pat sazinās ar nākamās iestādes pārstāvjiem, lai pārliecinātos par veiksmīgu pāreju.

14. Pakalpojuma nodrošināšanā pielietojamās metodes vai instrumenti

PRU darbā izmanto daudzveidīgas pedagoģiskās un psiholoģiskās metodes, pielāgotas mērķa grupai.

- **Viena no pamatpieejām ir "Audzināšanas" (aprūpes, audzināšanas atbalsta) pieeja:** veidot siltu, pieņemošu atmosfēru, kur bērns jūtas drošs un netiek nosodīts par pagātnes kļūdām. To panāk ar mazām klasēm, ciešām attiecībām starp speciālistiem un bērniem un nepārtrauktu pozitīvu komunikāciju. PRU skolotāji, lai vairotu motivāciju, apzināti meklē katrā bērnā stiprās puses un daudz slavē par mazākajiem sasniegumiem.
- **Tiek izmantoti uzvedības vadības instrumenti**: piemēram, bērni krāj punktus vai žetonus par labu uzvedību, kurus var apmainīt pret simboliskām balvām, uzvedības līgumi (rakstiska vienošanās starp skolēnu un PRU par labu uzvedību), sociālo prasmju treniņš (lomu spēles konfliktu risināšanā, emociju atpazīšanā).
- **Ļoti svarīga metode ir individualizēts mācību saturs**: bieži PRU strādā ar praktiskiem uzdevumiem, kas interesē konkrēto bērnu, lai atgūtu mācīšanās interesi. Piemēram, ja bērnam patīk datorspēles, uzdevumi matemātikā var tikt veidoti ap datorspēļu dizaina tēmām utt..
- **PRU integrē savā darbā arī radošas un terapeitiskas aktivitātes:** mākslas terapija, mūzika, drāmas uzvedumi, dārzkopība u.c., lai bērns var izpaust sevi neverbāli un gūt panākumu sajūtu nestandarta jomās. Piemēram, Blackpūlas lielākajā PRU audzēkņus regulāri apciemo speciāli apmācīts terapijas suns, kurš brīvi pārvietojas starp skolēniem, ienes telpā mieru un siltumu, mazina spriedzi un uzlabo kopējo noskaņu. Viņa klātbūtne kļūst par tiltu starp skolotājiem un bērniem,

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

īpaši tiem, kuriem grūti uzticēties vai kuri izjūt trauksmi, palīdzot viņiem pakāpeniski atvērties un drošāk iesaistīties mācību vidē.

- **KBT izmantošana:** atbalsta speciālisti (psihologi, konsultanti) izmanto KBT, lai strādātu ar bērna domāšanu, piemēram, māca "apstāšanās un elpošanas" tehniku dusmu brīžos, izmanto "pastiprinātas realitātes" situāciju pārrunāšanu (kad bērns mierīgā brīdī analizē konflikta situāciju un izdomā alternatīvas rīcības).
- **Mācību metodikas pielāgošana:** bieži mācību metodes ir praktiskas un multisensoras, piemēram, matemātiku mācās caur konkrētiem priekšmetiem, nevis abstraktiem uzdevumiem; lasīšanu – caur īsiem, interesējošiem tekstiem, nevis gariem klasikas romāniem.
- **PRU personāls strādā komandā:** bieži vien klasē strādā 2–3 pieaugušie kopā, kas ļauj nekavējoties reaģēt uz uzvedības problēmām (viens turpina mācību stundu, kamēr otrs izvada satraukto bērnu uz pārrunu telpu). Tādējādi pārējie bērni var turpināt mācīties, netiekot traucēti.
- **Laika strukturēšanas instruments:** diena sadalīta mazos, pārvaldāmos posmos; starp stundu blokiem iekļauj "atpūtas/nodarbju brīžus", kuros bērni var izkustēties, uzspēlēt galda spēles, nomierināties.
- **Daži PRU izmanto specializētas uzvedības programmas** (piemēram, Audzināšanas grupu pieeju (skatīt 3.2.3. nodaļu)), kas balstās uz attiecību veidošanu un emocionālās attīstības vingrinājumiem.

Kopumā PRU metodes ir ļoti individuālas, elastīgas un holistiskas, aptverot gan akadēmisko, gan emocionālo audzināšanu, un izmantojot jebkurus instrumentus, kas palīdz konkrētajam bērnam – no mierīgas sarunas un uzslavas līdz strukturētai rutīnai un terapijas elementiem.

15. Sadarbības nosacījumi ar bērnu, ģimeni un speciālistiem

PRU darbā ļoti būtiska ir cieša sadarbība starp iestādi, pašu bērnu, viņa ģimeni (vai aprūpētājiem) un visiem citiem atbalsta sniedzējiem.

Ar bērnu tiek veidotas partnerattiecības – PRU skolotāji cenšas nevis autoritāri uzspiest normas, bet iesaistīt pašu bērnu mērķu uzstādīšanā un individuālā izglītības plāna izveidē. Piemēram, individuālajās pārrunās bērnam pajautā, ko viņš grib uzlabot, kādus mērķus sasniegt, un vienojas par solīšiem. Bērnam tiek skaidri nokomunicētas gan prasības, gan tas, ka PRU personāls ir sabiedrotais, nevis sodītājs. Ja bērnam ir kādas preferences (piemēram, strādāt ar konkrētu mentoru vai pat sēdēt noteiktā vietā klasē, kas viņam ērtāka), PRU iespēju robežās to respektē, lai vairotu bērna līdzatbildības sajūtu par procesu.

Ar vecākiem/ģimeni sadarbība notiek, atzīstot, ka ģimene ir bērna dzīves neatņemama daļa. PRU no vecākiem sagaida, ka tie atbalstīs bērna centienus, piemēram, nodrošinās, ka bērns ierodas iestādē laikā, seko režīmam, pilda elementāras prasības (guļ pietiekami ilgi, lieto izrakstītos medikamentus utt.). PRU regulāri informē vecākus par norisēm – gan labo (kad ir progress), gan problemātisko (ja bijis incidents). Vecāki tiek uzaicināti uz

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

sanāksmēm (individuālā izglītības plāna apspriedēm, PRU vecāku sapulcēm). Dažos PRU pastāv vecāku atbalsta grupas, kur vecāki apmainās pieredzē un saņem padomus.

Ja bērns ir audžuģimenē, aizbildnībā vai bērnu aprūpes iestādē, PRU sadarbojas ar aizbildni/audžuvecākiem līdzīgi kā ar bioloģiskiem vecākiem – sniedz ziņas, aicina piedalīties izglītības plānošanā. Ja bērns dzīvo bērnu aprūpes iestādē, PRU kontaktpersona ir iestādes nozīmēts atbildīgais darbinieks (*key worker*) un bērna sociālais darbinieks. Sadarbības formāts tad var būt formālāks – regulāri rakstiski ziņojumi sociālajam darbiniekam, individuālā izglītības plāna izpildes sapulces, kurās piedalās visas iesaistītās iestādes.

Ar citiem speciālistiem: PRU ir kā starpdisciplinārs centrs, kur satiekas izglītības, sociālā un veselības jomas speciālisti. Notiek regulāra informācijas apmaiņa, piemēram, ar CAMHS terapeitiem (ja bērns iet uz terapiju, PRU skolotāji var dot atgriezenisko saiti par uzvedību skolā terapeitam, un otrādi – terapeits konsultē skolotājus, kā labāk reaģēt uz noteiktām bērna emocijām). Ja bērns ir probācijas vai jauniešu tieslietu uzraudzībā, PRU sadarbojas ar jaunatnes probācijas komandu, piemēram, saskaņo grafiku, lai bērns var apmeklēt PRU un vienlaikus pildīt probācijas noteikumus, ziņo probācijas darbiniekam par bērna gaitām PRU pakalpojumā. PRU bieži piedalās sanāksmēs par bērna labklājību un vajadzībām (*Child in Need meeting*s) vai pārraudzības sanāksmēs (*Review meetings*) bērniem, kas dzīvo bērnu aprūpes iestādēs – sniedzot savu ieguldījumu bērnu atbalsta nodrošināšanā.

Atšķirības atbalsta sniegšanā dažādās vidēs: PRU pakalpojums mēģina būt konsekvents neatkarīgi no bērna dzīvesvietas. Bērns PRU vidē saņem līdzvērtīgu attieksmi, vai viņš vakarā dodas pie bioloģiskās mātes, vai uz bērnu aprūpes iestādi. Taču sadarbības intensitāte var atšķirties, piemēram, ja bērns aug bioloģiskajā ģimenē, PRU vairāk paļaujas uz vecākiem ikdienas atbalsta sniegšanā un cenšas viņus izglītot, kā rīkoties ar bērnu. Ja bērns dzīvo bērnu aprūpes iestādē, PRU, iespējams, biežāk sazinās ar sociālo darbinieku un formāli fiksē progresu, jo nav konkrētu "vecāku", kas ik dienu seko līdzi bērnam. Emocionālā ziņā bērnam var būt sarežģīti mainīt vidi, īpaši, ja PRU vide ir ļoti atšķirīga no mājām. Ja bērns dzīvo audžuģimenē, kura praktizē stabilu režīmu un atbalstošu attieksmi, PRU centīsies ar audžuvecākiem vienoties par vienotu audzināšanas stilu, lai bērns saņemtu nemainīgas prasības. Ja bērns dzīvo bioloģiskā ģimenē, bet tajā ir problēmas (piemēram, vecāku atkarības), PRU darbinieki var iesaistīt sociālos dienestus, lai arī mājas vide uzlabotos. Lai arī dažādās vidēs galvenā kontaktpersona var atšķirties, PRU pamatprincipi – droša vide, individuāls atbalsts un uzvedības vadība – paliek nemainīgi. Jāuzsver, ka PRU mērķis ir noturēt bērnu izglītības procesā, tādēļ tie sadarbojas ar jebkuru nepieciešamo partneri – ģimeni, audžuģimeni, iestādi – lai tikai bērns gūtu labumu.

16. Tiešās mērķa grupas ieguvumi

PRU radītie ieguvumi bērnam var būt nozīmīgi, lai gan tie ne vienmēr atspoguļojas akadēmiskos sertifikātos.

- **Galvenais ieguvums – bērns nepārtrauc izglītību un nepaliek novārtā**: PRU nodrošina, ka pat vissarežģītākajos apstākļos bērns turpina mācīties un attīstīties, kaut minimāli, tādējādi mazinot risku pilnībā izkrist no sistēmas. Emocionālā līmenī

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

daudzi bērni PRU vidē atgūst pašapziņu un piederības sajūtu. Atbalstoši skolotāji un citu līdzīga likteņa bērnu klātbūtne ļauj saprast, ka viņi nav "vienīgie tādi" un ka pieaugušie var būt iejūtīgi. Piemēram, PRU skolēni stāsta, ka PRU viņi nejūtas tiesāti vai pazemoti, kas kontrastē ar iepriekšējo pieredzi.

- **Uzvedības ziņā**: intensīva individuālā pieeja bieži spēj mazināt problēmuzvedību: bērns iemācās alternatīvas reakcijas, kļūst mierīgāks, spēj ilgāk koncentrēties. Sociālā ziņā – bērns apgūst pamata sociālās iemaņas (cieņu pret pieaugušajiem, sadarbību ar vienaudžiem, konfliktu risināšanu).

- **Dažiem skolēniem mācības PRU var būtiski ietekmēt viņu turpmāko izglītību un dzīvi:** ir gadījumi, kad jaunietis, saņemot atbilstošu atbalstu, spēj veiksmīgi atgriezties tradicionālajā izglītības sistēmā un sasniegt augstus akadēmiskos rezultātus. Vienā no šādiem gadījumiem jaunietis, kurš 11 gadu vecumā smagas trauksmes un depresijas dēļ pameta vispārējās izglītības skolu, 8. klasē tika novirzīts uz PRU. Sākotnēji viņa iesaiste mācību procesā bija minimāla, tomēr pakāpeniski viņš atklāja, ka PRU vide nav reducējama uz stigmatizēto "slikto bērnu" tēlu – daudzi vienaudži cīnījās ar līdzīgām mentālās veselības grūtībām. Pedagogu un speciālistu komandas atbalsts, tostarp relaksācijas tehniku un domāšanas kontroles metožu apguve, palīdzēja atjaunot jaunieša pašapziņu un ticību savām spējām. Rezultātā viņš sekmīgi nokārtoja eksāmenus, turpināja izglītību savā iepriekšējā skolā un vēlāk tika uzņemts Kembridžas Universitātē. Pats jaunietis šo izaugsmi tieši saista ar PRU laikā sniegto atbalstu. Tomēr jāuzsver, ka šādi gadījumi ir drīzāk izņēmumi, jo kopumā PRU audzēkņu akadēmiskie sasniegumi joprojām būtiski atpaliek no valstī vidējiem rādītājiem. Tikai ap 1% izslēgto bērnu Anglijā izdodas iegūt 5 sekmīgus GCSE eksāmenu rezultātus[210] (standarts, kas nepieciešams tālākai izglītībai vai labākam darbam), salīdzinot ar ~70% vispārizglītojošās skolās. Tomēr arī tie jaunieši, kuri PRU laikā nesasniedz augstākās atzīmes, ieguvumus tomēr gūst. Nereti tie ir daži sekmīgi nokārtoti eksāmeni vai profesionālās kvalifikācijas moduļi, kas, lai arī pieticīgi, tomēr sniedz praktisku vērtību. Piemēram, daudzi jaunieši sekmīgi kārto angļu valodas un matemātikas pamatlīmeņa pārbaudījumus, iegūstot sertifikātu, kas ļauj turpināt mācības sagatavošanās programmās.

- **Turpmākās gaitas:** daļa PRU absolventu atsāk mācības parastā skolā vai uzsāk profesionālo izglītību (dažkārt pa tiešo no PRU viņus nosūta uz mācību centru). Citi var iesaistīties nodarbinātībā, piemēram, vieglā fiziskā darbā, ko atrod ar sociālo dienestu palīdzību. Pozitīvi, ka PRU jaunieši vismaz ir sasnieguši pilngadību strukturētā vidē, nevis klaiņojot uz ielas.

- **Sabiedrībai kopumā PRU dod ieguvumu**, samazinot jauniešu noziedzības un bezdarba riskus, PRU nodrošina, ka bērni netiek atstāti bez atbalsta. Saskaņā ar bezpeļņas organizācijas *FFT Education Datalab* datiem, 2020. gada sākumā Anglijā aptuveni 48 000 bērnu saņēma alternatīvo izglītību ārpus vispārizglītojošām

[210] Fleary S. (2023). The scandal of Pupil Referral Units. Available at https://www.voice-online.co.uk/news/education/2023/06/30/the-scandal-of-pupil-referral-units/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

skolām,[211] ja šādas iespējas nepastāvētu, liela daļa no viņiem paliktu bez izglītības un atbalsta sistēmas. PRU palīdz uzlabot šo bērnu dzīves perspektīvas, lai gan joprojām ir plašas iespējas pilnveidei, lai gan akadēmiskie, gan sociālie rezultāti būtu augstāki.

- **PRU glābj bērna pašcieņu un attiecības ar pieaugušajiem**: PRU palīdz saglabāt un atjaunot bērna pašcieņu, kā arī veidot pozitīvas attiecības ar pieaugušajiem. Skolēni, kuri iepriekš sevi uztvēra kā "sliktus" vai "neveiksminiekus", PRU vidē bieži pirmo reizi piedzīvo pieņemšanu un sapratni, kas kļūst par pamatu viņu turpmākai personiskai un sociālai izaugsmei.

17. Papildu pakalpojumi, kurus būtu vēlams īstenot kopā ar konkrēto pakalpojumu

Efektīvai PRU darbībai bieži nepieciešams piesaistīt papildu atbalsta pasākumus, lai risinātu visu bērna vajadzību spektru.

- **Viens no vissvarīgākajiem ir garīgās veselības atbalsts**: ideālā gadījumā PRU cieši sadarbojas ar bērnu psihiatrijas dienestiem (CAMHS), lai PRU jaunieši, kam tas nepieciešams, paralēli saņemtu profesionālu terapiju (piemēram, KBT trauksmei, konsultācijas par dusmu menedžmentu utt.). Būtu vēlams, ka PRU komandas sastāvā vai regulāri pieejams klīniskais psihologs vai psihoterapeits.

- **Atkarību prevence un ārstēšanas atbalsts**: daļai PRU jauniešu var būt pieredze ar vielu lietošanu (smēķēšanu, marihuānas, alkohola lietošanu) vai procesu atkarībām (datorspēles). Papildu pedagoģiskajam darbam būtu jānodrošina, ka pieejams atkarību konsultants, kas var izglītot par vielu lietošanas sekām un strādāt ar jaunieti pie atkarības mazināšanas stratēģijām.

- **Būtisks papildpakalpojums - darbs ar ģimeni:** bieži bērna uzvedības problēmas sakņojas arī ģimenes grūtībās, tādēļ paralēli PRU ļoti ieteicamas vecāku izglītības programmas (piemēram, pozitīvās audzināšanas kursi, atbalsta grupas vecākiem). Tas palīdzētu vecākiem labāk izprast savu bērnu un turpināt PRU sākto darbu mājās. Ja bērns atrodas audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē, audžuvecākiem/aprūpētājam arī būtu lietderīgi nodrošināt mācības un sniegt atbalstu, lai viņš zinātu, kā strādāt ar traumatizētu bērnu vai bērnu ar uzvedības problēmām.

- **Sociālie pakalpojumi**: bieži PRU bērnu ģimenēm nepieciešams plašāks sociāls atbalsts (piemēram, palīdzība ar mājokli, pabalstiem, ģimenes terapija). Ideāli, ja PRU var sadarboties ar sociālo dienestu, un ģimene var saņemt kompleksu palīdzību, kamēr bērns ir PRU (piemēram, atbalsta personu mājās, kas palīdz ieviest strukturētu dienas režīmu).

- **Izglītības un karjeras turpinājuma pasākumi**: lai novērstu situāciju, ka bērns pēc PRU pabeigšanas nezina, ko darīt tālāk, būtu vēlams jau savlaicīgi iesaistīt karjeras konsultantus un pārejas koordinatorus. Piemēram, 15–16 gadīgam PRU jaunietim gadu pirms aiziešanas no PRU jāsāk plānot, kur viņš mācīsies vai strādās pēc 16

[211] Thomson D. (2024). Why are alternative provision schools so full? An update. Available at https://ffteducationdatalab.org.uk/2024/06/why-are-alternative-provision-schools-so-full-an-update/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

gadu vecuma; noderētu profesionālās ekskursijas, iepazīšanās prakses ārpus PRU, kas stimulētu interesi par kādu profesiju. Šo varētu nodrošināt sadarbībā ar profesionālās izglītības koledžām (PRU varētu organizēt, ka viņu audzēknis vienu dienu nedēļā dodas uz tuvāko koledžu pamēģināt kādu arodu, tādējādi mazinot bailes no nezināmā un radot tiltus uz nākotni).

- **Mentoru vai "lielo brāļu/māsu" pakalpojums:** dažos gadījumos būtu noderīgi piesaistīt kādu brīvprātīgo mentoru no kopienas, kurš papildu pedagogiem kļūst par bērna uzticības personu. Mentors varētu ar bērnu satikties ārpus skolas, kopā pavadīt laiku, motivēt (īpaši tas palīdz pusaudžu zēniem bez pozitīva vīrieša parauga ģimenē).

Pētījumi rāda, ka vairāku atbalsta formu kombinācija dod labākos rezultātus riska jauniešu rehabilitācijā[212] [213], piemēram, apvienojot izglītību PRU ar terapiju, ģimenes atbalstu un mentora iesaisti[214], bērna izredzes normalizēt dzīvi būtiski palielinās.

Kopumā PRU atdeve būtu lielāka, ja tas darbotos nevis izolēti, bet kā daļa no plašāka atbalsta tīkla, kur vienlaikus tiek risināti gan bērna izglītības, gan psiholoģiskie, gan sociālie jautājumi.

18. Pakalpojuma stiprās un vājās puses

Stiprās puses

- **PRU nodrošina kontinuitāti izglītībā bērniem**: kuri citādi tiktu atstāti novārtā. Bērns nezaudē mācību gadu – pat ja ne pilnā apjomā, viņš turpina attīstīt zināšanas un prasmes.
- **Individuāla pieeja**: PRU spēj nodrošināt individualizācijas līmeni, kādu tradicionālajās skolās panākt ir grūtāk. Katrs jaunietis tiek uzrunāts personiski, skolotāji pārzina viņa dzīvesstāstu un vajadzības, tādējādi var pielāgot mācību procesu individuālajām spējām un situācijai.
- **Atbalstoša, terapijai tuvināta vide**: PRU vide bieži vien izceļas ar siltāku un iecietīgāku atmosfēru nekā lielās skolās. Skolotāji nereti demonstrē īpašu pacietību un motivāciju strādāt ar bērniem, kuriem ir uzvedības vai emocionālas grūtības. Kā uzsvērusi kāda PRU direktore: "Lai kādu uzvedību viņi arī neizrādītu, mēs nekad, nekad nevienu nepametīsim."[215] Šāda neatlaidības un atbalsta filozofija palīdz bērniem sajust, ka pieaugušie viņus nepamet un tic viņu iespējām.

[212] Hart, N. (2012). What helps children in a pupil referral unit (PRU)? An exploration into the potential protective factors of a PRU as identified by children and staff. *Emotional and Behavioural Difficulties, 18*(2), 196–212. https://doi.org/10.1080/13632752.2012.706905

[213] Wilson, P., Allan, T., Whistance, B., Beynon, M., Julings, M., & Russell, H. (2023). *Review of practices used in maintained schools and pupil referral units to prevent exclusions*. Cardiff: Welsh Government, GSR report number 13/2024.
Available at https://www.gov.wales/review-practices-prevent-school-exclusions

[214] Challenge Me. (n.d.). Mentoring For Pupil Referral Units. Available at https://challenge-me.org/mentoring/mentoring-for-education/mentoring-for-pupil-referral-units/

[215] Weale, S. (2017). *A school where 'nobody's judging you*. Available at https://www.theguardian.com/education/2017/oct/17/school-pupil-referral-unit-welcome-bullied-excluded

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Drošība un pieņemšana**: daudzi PRU audzēkņi pirmo reizi izjūt, ka skolas vide var būt droša un bez pazemošanas. Piemēram, *Blackpool* PRU raksturoja, ka visi bērni – "apcelti, izslēgti, slimie" – tur ir laipni gaidīti un neviens netiek izsmiets. Tā rezultātā bērni jūtas brīvi paust sevi, nebaidoties no 30 pāriem acu, kas nosodoši skatās.[216]

- **Dažādu speciālistu atbalsts**: PRU spēj integrēt dažādu jomu speciālistus un risināt kompleksas problēmas vienlaikus. Bērnam nav jādodas uz piecām iestādēm – PRU var būt vieta, kur vienā dienā viņš gan mācās matemātiku, gan runā ar psihologu, gan spēļu veidā iemācās sociālas iemaņas.

- **Spēja eksperimentēt ar metodēm**: atšķirībā no lielām skolām, kur birokrātija un programmas stingri nosaka procesu, PRU var rīkoties radošāk. Ja redz, ka kādai grupai labāk strādā praktiska pieeja, viņi var ieviest, piemēram, dārzkopības projektu kā daļu no mācībām.

- **Ietekme uz bērna nākotni**: lai gan akadēmiskie rezultāti ir pieticīgi, PRU bieži izglābj bērnu no daudz sliktākām alternatīvām – no nonākšanas uz noziedzības ceļa, atkarībām vai pilnīgas bezdarbības.

- **Mērķtiecīgums:** PRU fokusējas tieši uz to, kas bērnam visvairāk nepieciešams (piemēram, uzvedības korekcija, lasītprasmes apguve), neizniekojot laiku uz mazāk būtisko.

Vājās puses

- **Zemi akadēmiskie rezultāti**: kā minēts, tikai ļoti nelielam procentam PRU jauniešu izdodas sasniegt valsts vidējos akadēmiskos kritērijus (piemēram, sekmīgi nokārtot pārbaudījumus un iegūt 5 sertifikātus par vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu apguvi (*General Certificate of Secondary Education, GCSE*).[217] [218] Lielai daļai jauniešu iegūtā kvalifikācija izrādās nepietiekama, un tas ierobežo viņu turpmākās izglītības un nodarbinātības iespējas.

- **Ierobežotas mācību iespējas**: PRU, kā salīdzinoši nelielas izglītības iestādes, parasti nepiedāvā plašu mācību priekšmetu klāstu, izvēles kursus vai ārpusskolas aktivitātes. Skolēniem var nebūt pieejamas, piemēram, augstāka līmeņa dabaszinātņu un svešvalodu stundas vai sporta komandu sacensības. Tas nozīmē, ka talanti dažās jomās var palikt neattīstīti, ja tie nesakrīt ar PRU noteiktajām prioritātēm.

- **Stigmatizācija**: atrašanās PRU nes sev līdzi zīmogu, ka bērns ir "problēmbērns". Tas var ietekmēt viņa pašvērtējumu un arī sabiedrības (potenciālo darba devēju, skolu) attieksmi. Nereti vispārizglītojošajās skolas, baidoties no problēmām, nelabprāt uzņem atpakaļ bērnus no PRU.

[216] Weale, S. (2017). *A school where 'nobody's judging you.* Available at https://www.theguardian.com/education/2017/oct/17/school-pupil-referral-unit-welcome-bullied-excluded
[217] GCSEs. (n.d.). Available at https://www.nidirect.gov.uk/articles/gcses
[218] Fleary, S. (2023). *The scandal of Pupil Referral Unit*s. Available at https://www.voice-online.co.uk/news/education/2023/06/30/the-scandal-of-pupil-referral-units/

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Sociālās vides ietekme**: PRU pulcē daudzus bērnus ar līdzīgām problēmām. Pastāv risks, ka negatīvi uzvedības modeļi var "inficēt" cits citu (piemēram, bērns ar noslieci uz huligānismu var iemācīt citam sliktus paradumus). Ja personālam trūkst resursu, PRU var pārvērsties vietā, kur problemātiski bērni socializējas savā starpā, nostiprinot savu identitāti kā opozicionāriem.
- **Atkarība no atsevišķu cilvēku entuziasma**: daudzas PRU veiksmīgi strādā pateicoties ļoti motivētiem vadītājiem un pedagogiem. Ja šie speciālisti izdeg vai mainās, sistēma var nebūt ilgtspējīga. Atšķirības starp PRU kvalitāti mēdz būt lielas – vieni PRU ir izcili, citi vāji.
- **Resursu trūkums un pārslodze**: kā minēts, personāls bieži ir mazāk nekā ideāli nepieciešams, līdz ar to ne visas bērna vajadzības var tikt apmierinātas. Piemēram, bērnam var vajadzēt intensīvu logopēda atbalstu, bet PRU nav logopēda; vai vajadzētu ikdienas psiholoģisko atbalstu, bet psihologs atnāk reizi mēnesī.
- **Ierobežots laiks**: bērni var mācīties PRU līdz 16 gadu vecumam. Ja viņu problēmas līdz tam laikam nav pilnībā atrisinātas – kas bieži vien notiek – pēc tam viņi var nonākt situācijā, kad nav nodarbināti, nemācās vai neseko cita veida izglītībai. Pieejamība atbalstam un pakalpojumiem pēc 16 gadu vecuma ir vēl viens būtisks izaicinājums.
- **Sarežģīta reintegrācija**: lai arī PRU mērķis bieži ir atgriezt bērnu vispārizglītojošās skolas vidē, praksē tas ir grūti. Vispārizglītojošās skolas var nebūt gatavas pieņemt atpakaļ (vietu trūkums, bažas par disciplīnu). Bērns arī var negribēt atgriezties, jo PRU jutās labāk – tas nozīmē, ka PRU audzēkņi nereti paliek izolēti alternatīvajā sistēmā un netiek reintegrēti sabiedrībā pilnībā.

Kopumā PRU stiprā puse ir tā, ka tas ir drošības tīkls, kas spēj pielāgoties viņu vajadzībām un dot otro iespēju visievainojamākajiem bērniem; vājā puse – PRU nespēj pilnā mērā kompensēt visas vispārizglītojošās skolas un ģimenes funkcijas, tāpēc šo bērnu mācību sasniegumi un integrācija sabiedrībā joprojām ir nepilnīga.

19. Informācijas ieguves avoti par pakalpojumu

- Active SEN. (2024). *A guide to understanding pupil referral units and supporting your child's education*. Available at https://activesen.co.uk/sen-schools/a-guide-to-understanding-pupil-referral-units-and-supporting-your-childs-education/
- Children & Young People Now. (2014). *Pupil referral units 'damage' children's wellbeing*. Available at https://www.cypnow.co.uk/content/news/pupil-referral-units-damage-childrens-wellbeing
- Department for Education. (2025). *Arranging Alternative Provision. A Guide for Local Authorities and Schools*. Available at
- https://assets.publishing.service.gov.uk/media/67a1ee367da1f1ac64e5fe2c/Arranging_Alternative_Provision_-_A_Guide_for_Local_Authorities_and_Schools.pdf
- Department for Education. (2025). *Pupil referral units: Converting to alternative provision academies*. Available at https://www.gov.uk/guidance/pupil-referral-units-converting-to-alternative-provision-academies

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- House of Commons Education Committee. (2011). *Written evidence from the Centre for Personalised Education (M53)*. Available at https://publications.parliament.uk/pa/cm201011/cmselect/cmeduc/writev/pet/m53.htm
- Enow, L.O. & Kapcia, S. (2024) Pupil referral units (PRUs) and alternative education provision; a think piece on making a case for parental choice for children with SEND. *Support for Learning, 39,* 198–202.. https://doi.org/10.1111/1467-9604.12504
- The Guardian. (2017). *The school pupil referral unit that gave bullied and excluded children a welcome*. Available at https://www.theguardian.com/education/2017/oct/17/school-pupil-referral-unit-welcome-bullied-excluded

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

KOPSAVILKUMS

Nodevumā veikta izpēte par bērniem ar uzvedības vai atkarību problēmām vai to attīstības riskiem un viņu ģimenēm pieejamiem pakalpojumiem Īrijā, Kanādā un Anglijā. Katrā valstī četrās jomās (labklājība, veselība, izglītība, kultūra) identificēti un analizēti pakalpojumi primārajā, sekundārajā un terciārajā prevences līmenī.

Īrija

Primārais prevences līmenis

- **Labklājība: *Family Resource Centre Programme*** – valsts atbalstīts ģimeņu resursu centru tīkls, kas kopienās nodrošina universālu atbalstu ģimenēm un bērniem. Šie centri veicina vecāku prasmes un bērnu labsajūtu, tādejādi novēršot uzvedības problēmu veidošanos.
- **Veselība: SpunOut.ie** – populāra Īrijas jauniešu informācijas platforma, kas sniedz uzticamu informāciju un padomus par garīgo veselību, atkarībām un citām jauniešu problēmām. Tā pieejama tiešsaistē 24/7 un palīdz jauniešiem savlaicīgi risināt grūtības, novēršot to padziļināšanos.
- **Izglītība: Sociālā, personiskā un veselības izglītība (SPHE)** – obligāta skolu mācību programma Īrijā, kurā iekļautas arī vielu lietošanas un garīgās veselības tematikas. SPHE nodrošina, ka skolēni apgūst dzīves prasmes, uzzina par atkarību vielu kaitējumu un attīsta sociāli emocionālās iemaņas, kas palīdz novērst uzvedības un atkarības problēmas.
- **Kultūra: Foróige jauniešu klubi** – **Foróige** ir lielākā jaunatnes organizācija Īrijā, kas darbojas ~64 000 jauniešu labā. Tā piedāvā brīvprātīgo vadītus jauniešu centrus (klubus) 10–18 gadus veciem jauniešiem, kur drošā vidē iesaistīties sportā, mākslā un citās aktivitātēs, veidojot pozitīvas attiecības un dzīves prasmes. Šādi jauniešu klubi sniedz alternatīvas izklaides iespējas un pasargā no antisociālas uzvedības attīstības.

Sekundārais prevences līmenis

- **Labklājība: *Strengthening Families Programme (SFP)*** – 14 nedēļu ģimenes prasmju stiprināšanas programma, kas Īrijā tiek īstenota riska ģimenēm. SFP mērķis ir uzlabot vecāku prasmes un ģimenes attiecības, lai mazinātu bērnu problemātisku uzvedību, likumpārkāpumus, alkohola vai narkotiku lietošanu jauniešu vidū. Programmu īsteno kopienas un atkarību prevences organizācijas.
- **Veselība: *M-PACT (Moving Parents and Children Together)*** – 10 nodarbību programmas modelis, kas paredzēts bērniem vecumā no 8–17 g. ar vecākiem, kuri cieš no alkohola vai narkotiku atkarības. M-PACT ir ģimenes pieeja, kuras mērķis ir uzlabot bērnu un ģimeņu labklājību, kuras skārusi atkarību izraisošo vielu lietošana, sniedzot psiholoģisko palīdzību, izglītojošus pasākumus, grupu atbalstu un komunikācijas prasmju attīstīšanu. Programmu īsteno bezpeļņas organizācijas sadarbībā ar veselības dienestiem.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Kultūra:** ***Garda Youth Diversion Projects (GYDPs)*** – kopienā balstītas jauniešu noziedzības profilakses iniciatīvas. GYDP projekti iesaista 12–17 g. jauniešus, kas ir riska grupā vai jau veikuši likumpārkāpumus, nodrošinot iespējas iesaistīties izglītības, darba prasmju, sporta, mākslas un mūzikas aktivitātēs. Projekti palīdz iesaistīt jauniešus jaunās aktivitātēs, mazinot noziedzīgas uzvedības riskus, strādājot ar vairāk nekā 100 kopienu organizācijām.

Terciālais prevences līmenis

- **Labklājība:** ***Creative Community Alternatives (CCA)*** – Tusla finansēta iniciatīva, kas nodrošina intensīvus pakalpojumus bērniem un jauniešiem ar sarežģītām uzvedības problēmām, kuriem ir risks nonākt institucionālajā aprūpē vai jauniešu tieslietu sistēmā. CCA piedāvā integrētus, individuāli piemērotus atbalsta pasākumus ģimenēm un jauniešiem viņu kopienā, lai risinātu uzvedības vai atkarību problēmas (vardarbība, atkarības, garīgās veselības grūtības u.c.) un noturētu jaunieti ārpus institucionālās aprūpes sistēmas.
- **Veselība:** ***SASSY (Substance Abuse Service Specific to Youth)*** – HSE (Īrijas Veselības dienesta) specializēts jauniešu atkarību dienests Dublinā. SASSY sniedz atbalstu jauniešiem līdz 18 g., kuru alkohola vai narkotisko vielu lietošana būtiski negatīvi ietekmē ikdienu. Multidisciplināra komanda (4 konsultanti un bērnu psihiatrs) nodrošina individuālu konsultēšanu, kognitīvo terapiju, ģimenes terapiju un psihiatra novērtējumus, palīdzot jauniešiem samazināt kaitējumu, iespēju atgriezties izglītības iestādē un nostiprināt iesaisti veselīgās aktivitātēs.
- **Izglītība:** ***Youthreach*** – valsts apmaksāta izglītības un apmācības programma Īrijā 15–20 gadus veciem jauniešiem, kuri priekšlaicīgi pametuši skolu. Youthreach centrus vada Izglītības un apmācības padomes, un tie sniedz otrās iespējas izglītību – iespēju iegūt pamata izglītību, aroda prasmju apmācību un darba pieredzi alternatīvā vidē. Programma palīdz jauniešiem ar akadēmiskām vai uzvedības grūtībām atgriezties izglītības iestādē un iegūt profesionālu kvalifikāciju drošā, atbalstošā vidē.
- **Kultūra:** ***Le Chéile Mentoring*** – nacionāls brīvprātīgo mentorēšanas un koptaisnības pieejas pakalpojums Anglijā (un līdzīgā formā pieejams arī Īrijā), kas strādā ar jauniešiem, kuri izdarījuši likumpārkāpumus. Katram jaunietim (vai viņa vecākiem) tiek piesaistīts apmācīts mentors, kurš regulāri tiekas un iesaista jaunieti pozitīvās brīvā laika aktivitātēs un kopienas dzīvē. Programmas mērķis ir pozitīvas pārmaiņas jaunieša dzīvē un atkārtotu likumpārkāpumu novēršana, sadarbojoties ar probācijas dienestu un citām aģentūrām.

Kanāda

Primārais prevences līmenis

- **Labklājība:** ***Big Brothers Big Sisters of Canada (BBBS)*** – valsts mēroga brīvprātīgās mentorēšanas organizācija. BBBS apvieno bērnus un pusaudžus, kuriem nepieciešams papildu atbalsts, ar pieaugušiem mentoriem, lai veidotu

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

drošas attiecības. Pētījumi rāda, ka BBBS "lielā brāļa/māsas" mentorprogramma darbojas kā aizsargfaktors pret garīgās veselības problēmām un uzlabo pusaudžu un jauniešu labbūtību, īpaši pie nelabvēlīgiem sociālekonomiskiem apstākļiem. Mentoru atbalsts stiprina pusaudžu un jauniešu pašapziņu un sociālās prasmes, palīdzot novērst uzvedības un atkarību problēmu attīstību.

- **Veselība: *Kids Help Phone*** – **Kanādas vienīgais diennakts (24/7) nacionālais atbalsta dienests jauniešiem**, kas piedāvā profesionālu bezmaksas konsultēšanu pa telefonu, tiešsaistē un ar SMS starpniecību. Šis dienests ir anonīms un pakalpojumu nodrošina divās valodās (angļu, franču). Kids Help Phone nodrošina iespēju jauniešiem savlaicīgi saņemt emocionālo palīdzību, sākot ar stresa un attiecību grūtībām līdz vielu lietošanas jautājumiem, tādējādi novēršot problēmu saasināšanos un krīžu attīstību.

- **Izglītība: *"The Fourth R"* veselības izglītības programma** – Kanādā izstrādāts skolu mācību programmas modulis, kas integrēts 9. vai 10. klašu veselības/mājturības stundās. Fourth R (Ceturtā prasme – veselīgas attiecības) interaktīvi māca pusaudžiem veidot pozitīvas attiecības un pieņemt drošus lēmumus, aptverot tādas tēmas kā vardarbības novēršana attiecībās, mobings, riskanta seksualitāte un vielu lietošana. Programmas mērķis ir mazināt vardarbību un atkarību riskus jauniešu vidū, attīstot viņu sociālās un problēmu risināšanas iemaņas.

- **Kultūra: *BGC Canada (Boys and Girls Clubs)*** – 90 gadus Kanādā darbojas organizācija, kas pārrauga 86 jauniešu centrus 750 kopienās un nodrošina bērniem un jauniešiem drošas, atbalstošas vietas ārpus skolas laika. BGC klubi piedāvā daudzveidīgas iespējas – sporta, mākslas, mūzikas, prasmju pulciņus, palīdzot bērniem un jauniešiem "pārvarēt šķēršļus, veidot pozitīvas attiecības un attīstīt dzīves prasmes" drošā vidē. Šie universālie pulciņi īpaši bieži atrodas mazaizsargātās apkaimēs, novēršot bērnu un jauniešu klaiņošanu un antisociālu uzvedību.

Sekundārais prevences līmenis

- **Labklājība: *SNAP® (Stop Now And Plan)*** – Toronto Bērnu attīstības institūta izstrādāta agrīnās intervences programma bērniem ar uzvedības grūtībām. SNAP ir kognitīvi biheiviorāls modelis 6–11 g. bērniem (atsevišķas grupas zēniem un meitenēm), kas māca emocionālo pašregulāciju, paškontroli un problēmu risināšanu gan bērniem, gan viņu vecākiem. Programmas galvenais mērķis ir iemācīt bērnam apstāties un padomāt, pirms rīkoties, tā pasargājot viņu no iespējamas izslēgšanas no skolas vai likumpārkāpumiem. SNAP ir starptautiski atzīta kā efektīva metode "problemātisko bērnu" un ģimeņu atbalstam agrīnā vecuma posmā.

- **Veselība: *Foundry* jauniešu centri (Britu Kolumbija)** – integrētu veselības pakalpojumu tīkls 12–24 g. jauniešiem, kas darbojas vairākās BC kopienās. Foundry centri vienuviet piedāvā piecas pamatpakalpojumu kategorijas: garīgās veselības aprūpi, vielu lietošanas mazināšanas pakalpojumus, primāro somatisko (t.sk. seksuālo) veselības aprūpi, vienaudžu un ģimeņu atbalstu, kā arī sociālos

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

pakalpojumus. Šie centri (pieejami arī virtuāli) atvieglo jauniešiem ar pirmajām mentālās veselības vai atkarību pazīmēm saņemt savlaicīgu palīdzību, bez nosūtījuma. Foundry pieejamība un daudznozaru komanda palīdz novērst problēmu padziļināšanos līdz krīzes līmenim.

- **Izglītība:** ***Promoting Alternative THinking Strategies (PATHS)*** – specializēta sociāli emocionālās mācīšanās programma sākumskolas līmenī, ko izmanto vairākās Kanādas provincēs agresijas profilaksei. PATHS mērķis ir attīstīt bērnu emocionālās un sociālās kompetences un samazināt agresiju un uzvedības problēmas sākumskolas vecumā. Programma tiek īstenota klasē vairākas reizes nedēļā, mācot, piemēram, "bruņurupuča" paškontroles tehniku (apdomāt sekas pirms rīcības). Izmantojot mērķtiecīgas nodarbības par paškontroli, konfliktu risināšanu un emociju atpazīšanu, PATHS palīdz *riska bērniem* (t.sk. ar mācīšanās vai uzvedības traucējumiem) agrīni pārvarēt grūtības un palikt vispārizglītojošā vidē.

- **Kultūra:** ***Youth Outreach Worker (YOW) Program (Ontario)*** – *mobilās jaunatnes darba* programma, kas iesaista grūti sasniedzamus, mazaizsargātus jauniešus (12–21 g.) viņu kopienās. Jauniešu līdzgaitnieki (YOW) aktīvi meklē jauniešus ielas vidē, pasākumos vai skolās un veido "tiltu" uz atbalsta sistēmu. YOW palīdz jaunietim un ģimenei identificēt vajadzības, piesaista atbilstošus pakalpojumus (veselības, sociālos, nodarbinātības u.c.) un motivē jaunieti iesaistīties pozitīvās, sabiedriskās aktivitātēs. Programmas mērķis ir uzlabot riska jauniešu dzīves perspektīvas un novērst dziļāku iesaisti riskantā uzvedībā vai likumpārkāpumos, stiprinot piederību kopienai.

Terciārais prevences līmenis

- **Labklājība:** ***Youth Justice Committees (YJC)*** – Kanādā (piemēram, Albertā) plaši izveidoti brīvprātīgo jauniešu tiesību komiteju tīkli, kas piedāvā taisnīguma atjaunošanas alternatīvu jauniešiem, kuri jau izdarījuši nelielus likumpārkāpumus. Policija vai prokuratūra var novirzīt jaunieti uz YJC, kur kopā ar brīvprātīgajiem, cietušo un vecākiem tiek rīkota konference. Komiteja dod jaunietim iespēju ārpus tiesas vienoties par "soda plānu" – atvainošanos, kompensāciju, sabiedrisko darbu, dalību sporta vai izglītības aktivitātēs utml., lai jaunietis uzņemtos atbildību un labotos. Šī pieeja iesaista arī kopienu un cietušos konfliktu risināšanā un palīdz novērst jaunieša turpmāku nonākšanu sodu sistēmā.

- **Veselība:** ***Pine River Institute*** – unikāla stacionāra ārstniecības un izglītības iestāde Kanādā 13–19 g. jauniešiem ar smagām atkarībām un līdzās pastāvošām mentālās veselības problēmām. *Pine River* piedāvā ilgtermiņa terapiju (klīniska ārstēšana, psihoterapija) apvienojumā ar *Outdoor Leadership Experience* un akreditētu izglītošanu internātā. Institūta misija ir palīdzēt pusaudžiem ar atkarību uzvedību "atgūt savas dzīves, ģimenes un nākotni", sniedzot intensīvu terapiju drošā vidē prom no ierastajiem negatīvajiem faktoriem. Aptuveni 80% absolventu sasniedz emocionālu un fizisku stabilitāti – *Pine River* panāk, ka krīzes situācijā esoši jaunieši atgūst dzīves kontroli un perspektīvas.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Izglītība: Alternatīvās izglītības programmas skolēniem ar uzvedības problēmām** - Kanādas skolu sistēmā daudzos apgabalos darbojas īpašas alternatīvās klases vai skolas jauniešiem ar smagām uzvedības/emocionālām problēmām. Piemēram, Otavas - Karltonas apgabala skolu padome (*Ottawa-Carleton District School Board, OCDSB*) piedāvā specializēto uzvedības intervences programmu (*Specialized Behaviour Intervention Program*) klasēs ar 8 skolēniem, pieejamas no 1. līdz 12. klasei, kur strādā speciālie pedagogi, asistenti un psihologi. Atlase notiek pēc tam, kad izmēģināti citi atbalsta pasākumi, un parasti šiem skolēniem ir formāli diagnosticēti uzvedības traucējumi (piemēram, UDHS, uzvedības traucējumi). Šādās klasēs tiek nodrošināta intensīva individuāla pieeja, terapija un sociālo prasmju mācīšana, lai stabilizētu bērnu un jauniešu uzvedību un nodrošinātu iespēju turpināt izglītību, novēršot riskus būt izslēgtiem no izglītības iestādes.
- **Kultūra: *Venture Academy*** - privāta, bet valstī atzīta intensīva intervence pusaudžiem ar smagām uzvedības un atkarību problēmām, kas ir kā piemērs terciārā prevences līmeņa atbalstam Kanādā. *Venture Academy* programmā ietilpst krīzes uzņemšana, klīniskā novērtēšana, individuāla terapija un pilna laika mācības ļoti mazās grupās terapeitiskā internātskolas vidē. Šī programma palīdz *"problemātiskajiem tīņiem"* (ar ģimenes konfliktiem, izslēgšanu no skolas, ODD, atkarību izraisošo vielu lietošanu, depresiju utt.) "atslēgties" no negatīvās vides un sākt "jaunu dzīvi" strukturētā, drošā vidē. *Venture Academy* un līdzīgas terapijas rezidentūras (bieži sadarbībā ar ārstiem un sociālajiem dienestiem) sniedz iespēju jauniešiem ar ļoti augstu risku rehabilitēties un atgriezties sabiedrībā ar uzlabotām prasmēm.

Anglija

Primārais prevences līmenis

- **Labklājība: *Sure Start Children's Centres*** – kopš 2000.gadu sākuma izveidoti valsts daudznozaru centri Anglijā vecākiem ar bērniem līdz 5 gadu vecumam. Šie centri nodrošina integrētus agrīnās bērnības pakalpojumus – veselības aprūpi, vecāku izglītošanu, bērnu aprūpi un ģimenes atbalstu, lai dotu bērniem "labāko startu dzīvē". Centri universāli atbalsta jaunas ģimenes (īpaši nelabvēlīgās kopienās), tā novēršot riska faktorus, kas vēlāk var izraisīt bērnu uzvedības grūtības vai attīstības problēmas.
- **Veselība: *"Talk to FRANK"*** – nacionāls Lielbritānijas pret-narkotiku informācijas un konsultāciju dienests, kas kopš 2003. gada izglīto jauniešus par narkotiku lietošanas sekām un sniedz palīdzību atkarību prevencei. FRANK kampaņas izmanto TV, radio un internetu, lai jauniešiem saprotamā valodā skaidrotu narkotiku lietošanas riskus. Pieejams 24/7 konfidenciāls tālrunis, čats un e-pasti. FRANK mērķis ir samazināt legālo un nelegālo narkotiku lietošanu jauniešu vidū, sniedzot zināšanas un atbalstu, pirms problēmas kļūst nopietnas.

Sekundārais prevences līmenis

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

- **Labklājība:** ***Supporting Families Programme*** *(agrāk Troubled Families Programme) – Anglijas valdības programma (sākta* 2012. g.), kas mērķēta uz ģimenēm ar vairākām nopietnām problēmām (piemēram, bezdarbu, bērnu skolas neapmeklēšanu, antisociālu uzvedību, vardarbību ģimenē). Programmas ietvaros pašvaldību ģimeņu atbalsta darbinieki strādā ar visu ģimeni kopumā ("vienas durvis" pieeja), izstrādājot vienotu atbalsta plānu. Mērķis ir "izmainīt dzīvi". Programmu ir izmantojušas 120 000 problemātisko ģimeņu, lai uzlabotu bērnu izglītības iestāžu apmeklējumus, vecāki atrastu darbu un mazinātos kriminogēnā uzvedība. Pēc 2021. g. programma pārsaukta par *Supporting Families* un saņēmusi papildu finansējumu, ziņojot jau par 534 961 gadījumu, kad ģimenes situācija veiksmīgi uzlabota (2015.–2023.)[219].

- **Veselība:** ***Triple P (Positive Parenting Program)*** – starptautiski atzīta pozitīvās audzināšanas programma, ko plaši īsteno arī Lielbritānijā vietējās veselības un bērnu dienestu iestādēs. Nacionālais Veselības un aprūpes institūts (NICE) iesaka Triple P gan bērnu uzvedības traucējumu profilaksei, gan UDHS simptomu mazināšanai. Programma sniedz vecākiem "rīku komplektu" – praktiskas stratēģijas bērna disciplinēšanai, stresa mazināšanai un bērna sociālo prasmju veicināšanai. Triple P palīdz vecākiem agrīni risināt bērnu uzvedības problēmas, novēršot to saasināšanos un nepieciešamību pēc intensīvākiem iejaukšanās pasākumiem vēlāk.

- **Izglītība:** ***Nurture Groups*** – **"audzinošās grupas"** skolās – mazas (6–12 bērni) īpaši strukturētas klases, kurās uz laiku tiek mācīti bērni ar nopietnām sociāli emocionālām vai uzvedības grūtībām. Ofsted pētījums[220] rāda, ka Nurture grupas sniedz skaidrus un stabilus uzlabojumus bērnu sociālajā, emocionālajā un uzvedības funkcionēšanā. Tipiska audzinošā klase atdarina mājas vidi ar noteiktām rutīnām un intensīvu pieaugušo atbalstu, palīdzot bērniem attīstīt uzticēšanos, pašvērtējumu un pašregulāciju, lai viņi vēlāk varētu atgriezties pamatklasē. Šī agrīnā skolas intervence novērš nepieciešamību bērnu izslēgt no parastās skolas un mazina ilgtermiņa neveiksmju risku.

Terciārais prevences līmenis

- **Labklājība:** ***Youth Offending Teams (YOTs)*** – katras pašvaldības multidisciplināras vienības Anglijā, kas strādā ar jauniešiem, kuri jau nonākuši tiesībsargājošo iestāžu redzeslokā (aizturēti, apsūdzēti vai notiesāti). YOT komandas (sociālie darbinieki, probācijas darbinieki, policija, psihologi u.c.) izvērtē jaunieša dzīves apstākļus un likumpārkāpumu cēloņus, un cenšas palīdzēt jaunietim turpmāk izvairīties no likumpārkāpumiem. YOT nodrošina atbalstu jaunietim policijas iecirknī, tiesā, uzrauga sabiedriskos sodus un uztur kontaktus, ja

[219] *Supporting Families - a foundation for family help: Annual report of the Supporting Families programme 2023-2024*. (2024). Available at https://www.gov.uk/government/publications/supporting-families-a-foundation-for-family-help-annual-report-of-the-supporting-families-programme-2023-2024/supporting-families-a-foundation-for-family-help-annual-report-of-the-supporting-families-programme-2023-2024

[220] *Supporting children with challenging behaviour through a nurture group approach*. (2011). Available at https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a800636e5274a2e8ab4dbb5/Supporting_children_with_challenging_behaviour_through_a_nurture_group_approach.pdf

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

jaunietis atrodas ieslodzījuma vietā. Būtiski, ka YOT sadarbojas ar ģimenēm un skolām, piemēram, nodrošina, ka notiesātie jaunieši turpina izglītību vai nodarbojas ar sportu atbilstoši tiesas plānam.

- **Veselība:** ***CAMHS (Child and Adolescent Mental Health Services)*** – valsts finansēti bērnu un jauniešu psihiskās veselības dienesti, kas novērtē un ārstē jauniešus ar nopietnām emocionālām vai uzvedības grūtībām. CAMHS ietvaros strādā psihiatri, psihologi, terapeiti, sociālie darbinieki u.c. speciālisti, kas nodrošina ārstēšanu gan ambulatori, gan nepieciešamības gadījumā, stacionārā. CAMHS var palīdzēt jauniešiem ar ļoti plašu problēmu spektru, tostarp depresiju, paškaitējumu, agresijas lēkmēm, vardarbīgu vai nekontrolējamu uzvedību, UDHS, kā arī atkarību problēmām kombinācijā ar mentālām slimībām. Piemēram, CAMHS ietvaros Londonā darbojas "*Substance misuse support*" speciālisti un vairāki jauniešu rehabilitācijas centri (dienas stacionāri), kas nodrošina terapiju jauniešiem ar narkotiku atkarību. CAMHS pakalpojumi ir bezmaksas un pieejami pēc ģimenes ārsta vai skolas nosūtījuma, un tie sniedz intensīvu ārstēšanu, lai mazinātu kaitējumu jauniešu veselībai un sociālajai funkcionēšanai.
- **Izglītība:** ***Pupil Referral Units (PRU)*** – alternatīvās izglītības iestādes Anglijā skolēniem, kuri veselības, uzvedības vai citu iemeslu dēļ vairs nevar mācīties vispārizglītojošā skolā. PRU nodrošina izglītības turpināšanu un atbalstu jauniešiem, kas izslēgti no skolas vai pakļauti izslēgšanai. PRU vide parasti piedāvā mazākas klases un individuālāku pieeju, kā arī bieži klāt ir speciālisti (uzvedības atbalsta pedagogi, konsultanti). Tādējādi jaunieši ar smagiem uzvedības traucējumiem, garīgās veselības problēmām vai likumpārkāpumu pieredzi saņem iespēju turpināt mācīties, vienlaikus strādājot pie savu problēmu risināšanas. Piemēram, kāda PRU oficiālajā aprakstā minēts, ka tā ir "speciāli veidota alternatīva izglītība skolēniem, kuriem vispārizglītojošā skolā neizdodas "uzplaukt" uzvedības, mācīšanās vai medicīnisku iemeslu dēļ". PRU mērķis ir reintegrēt skolēnu izglītībā vai sagatavot viņu tālākām mācībām/darbam, novēršot likumpārkāpumu risku un sociālo atstumtību.

Dokuments parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu